

Ambicije, karierizem in elite

Materialno-socialne strategije,
prakse in komunikacija plemiških
elit na Slovenskem v zgodnjem
novem veku

Uredil
Dušan Kos

AMBICIJE, KARIERIZEM IN ELITE

Materialno-socialne strategije, prakse in komunikacija plemiških elit
na Slovenskem v zgodnjem novem veku

ur. Dušan Kos

AMBICIJE, KARIERIZEM IN ELITE

Materialno-socialne strategije, prakse in komunikacija plemiških elit na Slovenskem v zgodnjem novem veku

Urednik zbirke Matjaž Bizjak
Urednik knjige Dušan Kos
Recenzentki Eva Holz, Darja Mihelič
Oblikovanje Nina Semolič

Izdal Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU
Za izdajatelja Petra Svoljšak
Založila Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založbo Oto Luthar
Glavni urednik Aleš Pogačnik

Prva e-izdaja
Ljubljana 2025

Digitalna izdaja (PDF) je pod pogoji licence Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 je prosto dostopna: <https://doi.org/10.3986/9789610509745>

Monografija in vsi prispevki so rezultat temeljnega raziskovalnega projekta ARIS »Ambicije, karierizem, pohlep, prevare: socialno-materialne strategije, prakse in komunikacije družbenih elit na Slovenskem v zgodnjem novem veku«, 2020–2024 (J6-2575) ter raziskovalnih programov ARIS »Podoba – beseda – znanje. Življenje idej v prostoru med vzhodnimi Alpami in severnim Jadranom 1400–1800«, 2022–2027 (P6-0437) – prispevka D. Kosa in V. Kočevarja, in »Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti«, 2022–2027 (P6-0052) – prispevka B. Golca in M. Preinfalka.

Izid elektronske knjige je podprl Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

Slika na naslovnici: »Urad«, ok. leta 1719 (Rohr, Nöthiger und nützlicher Vorrath..., 1719, predlist).

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni
knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 231171075
ISBN 978-961-05-0974-5 (PDF)

AMBICIJE, KARIERIZEM IN ELITE

**Materialno-socialne strategije,
prakse in komunikacija plemiških
elit na Slovenskem v zgodnjem
novem veku**

ur. Dušan Kos

Založba ZRC

KAZALO

Predgovor.....	7
VANJA KOČEVAR: Protireformacija in rekatolizacija protestantskega plemstva na Kranjskem	13
BORIS GOLEC: Ambicije, socialno-materialne strategije in prakse v rodbini Valvasor.....	63
MIHA PREINFALK: Plemiške posvojitve in prenosi plemiških nazivov.....	99
DRAGICA ČEČ: Oblike dobrodelnosti rodbine Cobenzl in družbenih funkcij dobrodelnosti za družbeni status, karierizem, upravljanje gospostev	119
DUŠAN KOS: Ambicije, kariere in stvarnost deželnoknežjega uradništva na Kranjskem v 18. stoletju	177
Seznam avtorjev	435

Predgovor

Zbornik reprezentira dosežke večine raziskovalcev, ki so v letih 2020–2024 sodelovali pri projektu ARIS z naslovom »Ambicije, karierizem, pohlep, prevare: materialno-socialne strategije, prakse in komunikacija družbenih elit na Slovenskem v zgodnjem novem veku« (J6-2575).

Projekt je seveda zasedal širše raziskovalno polje kot ga izkazujejo naslovi pričujočih razprav. Razdeljen je bil na tri vsebinske sklope, v katerih so sodelovali vsi člani: 1. *Tipične in posebne oblike socialno-materialnih strategije in praks družbenih elit med 16. in 18. stoletjem*. 2. *Socialno-materialne strategije in prakse izbranih plemiških rodbin v zgodnjem novem veku*. 3. *Socialno-materialne strategije in prakse slovenskih družbenih elit v »ego« dokumentih 17. in 18. stoletja*. Cilj je bil predstavitev nekaterih posebnosti pri oblikovanju individualnih in kolektivnih (formalnih in neformalnih) strategij in komunikacij v ekonomski, pravni in kulturnozgodovinski perspektivi provincialnih elit med začetkom 16. in koncem 18. stoletjem. Zgodovinske elite sicer lahko iščemo in preučujemo v vseh slojih, ki so obvladovali ekonomsko, kulturno in politično življenje in je za njih na razpolago dovolj pisnih virov. To je bila tudi na ozemlju današnje Slovenije dolgo po večini le aristokracija, meščani pa predvsem od 18. stoletja, če cerkvene elite zaradi njihove specifičnosti (npr. ne-dednosti) zaenkrat pustimo ob strani. Bistvena ovira za zajem neprivilegiranih družbenih skupin v raziskavo pa je njihova dolga »anonimnost« v bolj narativnih virih.

A tudi plemstvo ni bilo homogena družbena skupina. Zanj je bila značilna velika materialna razslojenost, saj je npr. le desetina posameznikov obvladovala skoraj polovico plemiškega kapitala na Kranjskem. Od začetka 16. stoletja sta se plemiška družba in kultura na Slovenskem začeli spreminjati z novimi pravno-socialnimi, političnimi in civilizacijskimi okoliščinami, humanističnimi novostmi v umetnosti, znanosti in filozofiji ter pod vplivom reformacijskih nauk in mentalitet. Dotlej so izumrle domače srednjeveške dinastične rodbine, deželno plemstvo pa so sestavljale redke stare in številne

nekdanje ministerialne družine ter vedno več prišlekov iz sosednjih in tudi bolj oddaljenih dežel.

Novoveške plemiške elite so se prilagajale spremembam tudi z nemoralnimi poslovnimi in političnimi dejanji in tako lažje preživele politične in gospodarske krize ter transformacije med državnimi reformami v 18. stoletju. Vseskozi so morale na novo opredeljevati in preoblikovati strategije, da so še naprej lahko ohranjale prvenstvo. Politična, davčna in sodna avtonomija dežel je do 18. stoletja omogočala elitam obvladovanje političnih funkcij in uradniških služb ter vplivanje na vladarjeve odločitve v notranji politiki in finančah. To je elitam omogočalo tudi bolj ali manj neprikrite manipulacije in malverzacije z javnofinančnimi prihodki in odhodki v lastno korist. Pri tem so se posluževale goljufij, manipulacij z davčnimi obveznostmi, prevar poslovnih partnerjev, korupcije, klientelizma itd. V zameno za tiho toleriranje takih početij so se po letu 1500 odpovedali nekaterim zasebnim oblastnim mehanizmom, predvsem fizičnemu nasilju oz. maščevanju in samovolji, ki so zaznamovali srednjeveško fevdalno družbo. Ko pa je absolutistična država sredi 18. stoletja prevzela v svoje roke vse oblastne mehanizme, je elitam ostal vsaj prestiž, kar je privlačevalo povzpeticke iz vrst meščanstva in uradništva.

Te probleme in v različnih perspektivah so raziskovalci predstavili v več znanstvenih razpravah in monografijah ter v prispevkih na mednarodnih simpozijih.^{1*} Dušan Kos in Miha Preinfalk sta raziskovala vplive gospodarskih in političnih kriz na strateške odločitve družin (poroke, adopcije, odhajanje z doma), vlogo izobrazbe, vere, pobožnosti, službovanje v državnih in cerkvenih službah ter izrabljanje finančnih instrumentov ter podjetništva za preživetje. Na posamičnih primerih sta pojasnila tudi mehanizme poslovnih prevar, klientelizma, politične korupcije in nepotizma ter vloge socialnih omrežij pri tem. V tej luči je Miha Preinfalk monografsko predstavil 16 plemiških rodbin z ozemlja Slovenije, ki so bile plemenitene v 17. in 18. stoletju. Za ta zbornik je v razpravi *Plemiške posvojitve in prenosi plemiških nazivov* predstavil vzroke in pomen adopcij med plemstvom, ki so ciljale tako na ohranitev rodbinskega imena in grba kot tudi premoženja v bližnjem sorodstvu.

¹ * Glej bibliografske podatke sodelavcev projekta v COBISS in <https://zimk.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/ambicije-karierizem-pohlep-prevare-socialno-materialne-strategije-prakse-in>.

Dušan Kos je objavil obsežne rokopisne dnevnike in kroniko Franca Henrika barona Raigersfelda iz let 1697–1759. Ti viri so omogočili izdelavo posebne monografije o oblikah komunikacij, vplivu kariernih kriz na družine, vlogo izobrazbe, vere, znanosti in karierizma ter materialne in bivanjske vidike kranjskih elit v 18. stoletju: kulturo užitkov in razkošja, nastajanje potrošniške družbe, odnos do higiene, zdravja in rekreacije, preživljanje prostega časa, prehranske navade ter nastanek »salonskih družb«, ki so tudi na Slovenskem pomenile značilno plemiško komunikacijo o vseh življenjskih zadevah. Z zbiranjem informacij iz tujine in okolice se je razpravljalo o državnih zadevah in politiki, službah, oblikovale so se sorodstvene in karierne podporne zveze, ljudje so iskali pomoč pri osebnih kariernih in družinskih zadregah, obenem pa so se nekateri posvečali umetnosti in civilizacijskim novostim.

V 18. stoletju je država še pred reformo uprave, sodstva in politike zahtevala izobraženo uradništvo. S tem je poskusila prekiniti s koruptivnimi vzorci in uradniško nesposobnostjo. Dobra izobrazba je postala pogoj za kariere državnih funkcionarjev in uradnikov. Večina plemiških in celo meščanskih sinov je že v 17. stoletju zaključila vsaj gimnazijsko šolanje, številni so iz prava doštudirali na univerzah v Italiji, Nemčiji, Avstriji in na Češkem. Prijateljske vezi iz študentskih let so izkoriščali pri izgradnji karier, medtem ko so tudi neplemeniti izobraženci posegali po višjih deželnih funkcijah in službah ter se ne tako redko plemenitili in vključili med stare elite. O tem ter o službeni strukturi, zaposlovanju, delu, socialnih, kulturnih in materialnih razmerah znotraj deželnoknežjega uradništva v obdobju terezijanskih reform govori Kosova razprava z naslovom *Ambicije, kariere in stvarnost deželnoknežjega uradništva na Kranjskem v 18. stoletju*, ki je v celoti utemeljena na arhivskem gradivu.

Vanja Kočevar se je posvečal predvsem vprašanju, ki so izhajala iz družbenopolitičnih in konfesionalnih konfliktov v 16. stoletju: odnosu plemstva do vladarja v zadnjem obdobju protireformacije (po letu 1628) ter odzivih v korespondenci kranjskih deželnih stanov. Predstavil je preživetvene prakse protestantskega plemstva, ki se je po letu 1628 le na videz spreobrnilo v katolištvo in se pri prikrievanju resnične verske pripadnosti posluževalo prevar. To problematiko zadeva tudi razprava *Protireformacija in spreobračanje protestantskega plemstva na Kranjskem. Vpliv spreobrnjenja Ditriha Auersperga leta 1625 na družbeni vzpon njegove ožje družine*, ki se obrača k

vplivu spreobračanja po večini protestantskega deželnega plemstva v katoliško veroizpoved na notranjegeracijsko in medgeneracijsko mobilnost spreobrnjenca in njegove družine. Študija primera osvetljuje prestop v katolištvo Ditriha grofa Auersperga, enega najpomembnejših politikov med kranjsko elito v prvi tretjini 17. stoletja. Poleg njegove usode so predstavljene preživetvene prakse kranjskih plemičev, ki se niso hoteli spreobrniti. Rekatolizacijo kranjskega plemstva je postavil v širši zgodovinski kontekst deželnoknežje protireformacije in katoliške prenove v času vladanja nadvojvode in cesarja Ferdinanda II.

Po pacifikaciji protestantskega plemstva v začetku 17. stoletja se je to branilo vedno številčnejšega vdora neplemenitih, a premožnih prišlekov iz tujih dežel s klientelističnim zadrževanjem najvišjih oblastnih funkcij v deželi v svojih rokah. V srednjem veku še prevladujoči dohodek od zemljiških rent se je od 16. stoletja umikal bolj zapletenemu finančnemu udejstvovanju, ki je dopolnjevalo razmeroma skromne državne in deželne plače. Nove ekonomske paradigme so vplivale na družinske finance, na zadolženost ter posledično krojilo usodo starih plemiških rodbin tik pred vznikov meščanske družbe. Finančni posli, trgovina, železarstvo in rudarstvo so omogočali socialni dvig tudi podjetnim neplemičem. V takih razmerah so se tudi prišleki lahko poplemenitili ter se socialno povezali s starimi plemiškimi rodbinami. Z njimi se je pretežni del današnje Slovenije znašel pod izrazitejšimi italijanskimi vplivi, ki so kulturni pokrajini in zlasti v mestih meščanom in plemstvu ponujali nove estetske in civilizacijske vzorce. Novo in staro plemstvo, pa tudi intelektualci in protestantski reformatorji so se naseljevali predvsem v deželnih glavnih mestih Ljubljani, Gorici, Celovcu in Gradcu. Manjša mesta so demografsko in gospodarsko zaostajala.

S temi problemi se je ukvarjal Boris Golec, zlasti na primeru občasno vplivne in premožne, po izvoru italijanske rodbine Valvasor, ki se je na Kranjskem ustalila ob koncu 16. stoletja, se poplemenitila in propadla konec 18. stoletja. Materialno-socialnim strategijam je avtor posvetil razprave o oporokah in porokah Valvasorjev, ki dajejo vpogled v zasebnost in vezi nastajajoče povzpetniškega dela elit, kulturno okolje, etične in jezikovne prakse priseljencev na prelomu iz 16. v 17. stoletje, ki so v oporoki zavestno utrjevali neresnico o svojem plemenitem izvoru in se prikazovali kot sorodniki plemenitega

dobrotnika. Vse to lepo razkriva tu objavljena razprava *Ambicije, socialno-materialne strategije in prakse v rodbini Valvasor*. Posebno raziskavo je posvetil tudi izvoru in genealoškimi problemom dveh pomembnih slovenskih protestantskih pisateljev v 16. stoletju (Jurij Dalmatin in Adam Bohorič) ter socialnemu miljeju v provincialnem okolju njunega rodnega mesta Krško.

Nekateri povzpetniki pa se niso integrirali med stare elite in niso bistveno spremenili življenjskih navad, strategij in praks. Kot nasprotje klasičnih elit je Golec raziskal strategije premožnih kmečkih družin škofa Antona Martina Slomška (1800–1862), ki je po materini strani izviral iz sloja malih kmetov, očetov rod pa je pripadal kmečki eliti ter v socialnem smislu pristal tik pod nivojem malega plemstva, ter poti kmečkih družin Čop in Zavrl. Slednji sta med 16. in 19. stoletjem živeli na podeželskih dvorcih v Podšentjurju kot plemeni, čeprav tega statusa nista imeli in se v socialnem smislu nista povezovali z elitami. Avtor je opozoril na posebnosti takih lokalnih »elit«, ki se materialno skoraj niso razlikovale od kmečkega prebivalstva, so pa imele plemiško zavest.

V 17. in 18. stoletju je vojaško udejstvovanje plemstvu še omogočalo statusno posebnost in veliko čast, ne pa več socialnega preživetja ter dviga na plemiški lestvici. Mnogi mladi plemiči so kljub temu stopali v vojaško službo kot častniki. Socialne koristi so imeli tudi neplemeniti častniki, ki po končani vojaški karieri v prošnjah za podelitev plemstva niso pozabili omeniti službovanja v vojskah deželnega kneza in vojskovanja na evropskih bojiščih. Dragica Čeč je preučila vzpon in rodbinske strategije plemiča Bernardina Raunacha, ki je zaradi vojaških in upravnih funkcij očeta in strica prišel konec 15. stoletja na dunajski dvor, a je njegov vzpon med svetnike cesarja Maksimilijana I. temeljil predvsem na vojaški službi. Z razpravo *Oblike dobrodelnosti rodbine Cobenzl in družbenih funkcij dobrodelnosti za družbeni status, karierizem, upravljanje gospodstev* pa Čečeva na tem mestu predstavlja socialne poudarke v korespondenci grofov Cobenzl z njihovimi gosposčinskimi upravniki v drugi polovici 18. stoletja. Šlo je za komuniciranje po statusu neenakovrednih oseb – visokega plemiča z njegovimi uradniki iz meščanskega in kmečkega miljeja. Kot dopolnilni viri je uporabila neobjavljene dnevnike Janeza Gašperja Cobenzla, korespondenco Gvida Cobenzla in spomine sina Filipa itd. Gradivo je pojasnilo oblikovanje mehanizmov družbene odgovornosti in solidarnosti znotraj elit in navzven v 18. stoletju, npr. zagotavljanje preskrbe nezmožnim članom

družin, tj. prakse družinske solidarnosti in dojemanje krščanske karitas, ter vpliv modernizacije države na spreminjanje strategij in oblik komuniciranja za preživetje elit.

Projekt je nadgradil dosedanje posamične raziskave z novimi dognanji o posebnostih in značilnostih individualnih in kolektivnih (formalnih in neformalnih) komunikacij v vsakdanjem življenju plemiških elit ter izrabljanja posebnih socialnih strategij in praks v perspektivi provincialnega družbe v absolutistični in delno razsvetljenski habsburški državni skupnosti. Ker je transformacija socialne komunikacije plemstva od poznosrednjeveškega višestva do uglajenega kozmopolitizma v poznem 18. stoletju ohranila mnoge stare vzorce in oblike, druge pa le preoblikovala, so se nekateri ohranili do 20. stoletja. Njihovo ugotavljanje in znanstvena presoja je lahko tudi pot do razumevanja sodobnih družbenih pojavov, procesov in fenomenov.

Dušan Kos

VANJA KOČEVAR

Protireformacija in rekatolizacija protestantskega plemstva na Kranjskem

Vpliv spreobrnjenja Ditriha Auersperga leta 1625 na družbeni vzpon njegove ožje družine

Uvod

Razprava obravnava socialno-materialne strategije vzpenjanja po družbeni lestvici, ki jih je kranjsko plemstvo uporabljalo v poznem 16. in prvi polovici 17. stoletja. V središču pozornosti je vpliv spreobračanja protestantskega plemstva v katoliško veroizpoved na znotrajgeneracijsko in medgeneracijsko družbeno mobilnost posameznega plemiškega spreobrnjenca in njegove družine.¹ Kot študijo primera prispevek prikazuje prestop Ditriha Auersperga, ene najpomembnejših osebnosti kranjske družbene elite obravnavanega časa, v katolištvo. Poleg tega so predstavljene »preživetvene« prakse tistih, ki se niso hoteli spreobrniti. Rekatolizacija kranjskega plemstva je uvodoma postavljena v širši zgodovinski kontekst deželno knežje protireformacije in katoliške preнове v času vladanja nadvojvode in cesarja Ferdinanda II.

Študija temelji zlasti na virih za zgodovino protireformacije v notranje-avstrijskih deželah, ki sta jih objavila August Dimitz in Johann Loserth, na spisovnem gradivu kranjskih deželnih stanov, zlasti registraturnih protokolih ter obravnavah in sejnih zapisnikih kranjskega deželnega zbora. Kot nepogrešljiv se je pokazal tudi sekundarni vir, *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove*, ki osvetljuje katoliški pogled na protireformacijo in katoliško obnovo v času Ferdinanda II. Poleg tega sem skušal upoštevati dognanja tako starejšega kot mlajšega slovenskega in avstrijskega zgodovinopisja o obravnavanem

¹ O procesih družbene mobilnosti gl. Burke, *History*, str. 63–64.

obdobju, prostoru in tematiki, pri čemer bi rad poleg študij že omenjenih Dimitza in Losertha izpostavil zlasti raziskave Franceta Martina Dolinarja, Mihe Preinfalka, Rudolfa Leebe in Arna Strohmeyerja.

Zgodovinski okvir

Odnosi med monarhi in stanovskimi korporacijami so se v poldrugem stoletju po pojavu protestantizma zaostрили po vsej Evropi.² Čeprav kranjski deželni stanovi nikdar niso postavljali pod vprašaj oblasti deželnega kneza,³ vojvodina Kranjska ni ostala imuna na vseevropski konfesionalni konflikt, ki ga je v habsburški sestavljeni monarhiji zaznamovalo dejstvo, da je večina plemstva sprejela augsburško veroizpoved, medtem ko je dinastija ostala zvesta Katoliški cerkvi.⁴ Poleg tega habsburški deželni knezi zaradi osmanske ekspanzije v svojih dednih deželah na jugovzhodu Svetega rimskega cesarstva v drugi polovici 16. stoletja⁵ niso mogli uveljaviti »pravice do reformiranja« (*ius reformandi*), ki jim jo je sicer zagotavljal augsburški verski mir iz leta 1555.⁶

Še več, notranjeavstrijski deželni knez, nadvojvoda Karel (II.) (vladal 1564–1590), ki so ga geopolitične razmere večkrat prisilile v popušcanje protestantom, je moral na odbornem zboru⁷ v Brucku na Muri leta 1578 protestantskemu plemstvu Štajerske, Koroške in Kranjske ter meščanom treh deželnih prestolnic in Judenburga naposled ustno zagotoviti široke konfesionalne

² Koenigsberger, *Monarchies*, str. 207; Leeb, *Der Augsburger*, str. 32, 43–50.

³ Vilfan, *Pojmovanje oblasti*, str. 169–175; isti, *Pravni značaj*, str. 214–215; Nared, *Deželni stanovi*, str. 106–107.

⁴ Schindling, *Die Habsburger*, str. 293–299; Pörtner, *Politik*, str. 308.

⁵ Soodvisnost nemoči deželnega kneza nasproti protestantom in osmanske grožnje je izražala sodobna krilatica *Turek je sreča luteranov* (Loserth, *Die steirische Religionspazifikation* [1927], str. 11; isti, *Zur Geschichte*, str. 11; Mecenseffy, *Geschichte*, str. 65; Bruckmüller, *Avstrijska zgodovina*, str. 135–136).

⁶ Augsburški verski mir je svobodo veroizpovedi v Svetem rimskem cesarstvu podelil le svetnim (državnim) stanovom cesarstva, ki so lahko svoje teritorije reformirali v skladu s svojo konfesionalno pripadnostjo – *ius reformandi* (Dolinar, *Politische Rekatholisierung*, str. 325–340; isti, *Protireformacija*, str. 138–146; isti, *Die Gegenreformation*, str. 327, 329–332; Leeb, *Der Augsburger*, str. 28; isti, *Der Streit*, str. 195–196).

⁷ O različnih vrstah zborovanj stanov več habsburških dežel gl. Bidermann, *Die österreichischen Länderkongresse*; Putschögl, *Die Ausschußlandtage*.

koncesije.⁸ Čeprav t. i. bruška pacifikacija pomeni tako vrhunec protestantizma v Notranji Avstriji kot startni strel deželno knežje protireformacije,⁹ je ta proces kot medgeneracijsko podjetje dinastije ključne uspehe dosegel šele pod vladavino Karlovega sina Ferdinanda II.¹⁰ V nadaljevanju poglavja sledi zgoščen pregled poteka tega procesa na Kranjskem, s poudarkom na (ne)prilagoditvi protestantskega plemstva vladarjevim odredbam, namenjenim rekatolizaciji.

Pomemben predpogoj za Ferdinandovo izvedbo protireformacije je bil sprejem notranjeavstrijskih dednih poklonitev brez potrditve bruške pacifikacije pozimi 1596/97.¹¹ Da protestantom kranjske dedne poklonitve ni uspelo pogojevati s pravicami *exercitii Augustanae confusionis*;¹² kot se je ironično izrazil tedanji ljubljanski stolni dekan in poznejši škof Tomaž Hren, je bil pomemben prav njegov poseg. Na dednopoklonitvenem deželnem zboru 10. februarja 1597 je vodja protestantskega tabora Ahacij grof Thurn sicer zahteval, da se novi deželni knez pred poklonitvijo pisno obveže, da bo stanove *milostno pustil ostati pri augsburški veroizpovedi*,¹³ vendar so prelati po Hrenovem besednem dvoboju s Thurnom sejo zapustili.¹⁴

Z obstrukcijo prelatov je Hren protestantom preprečil, da bi umestitev

8 Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 59–66; Loserth, *Die steirische Religionspacification* [1927]; isti, *Die Reformation*, str. 247–284; Mecenseffy, *Geschichte*, str. 62–65; Ožinger, Kriza, 104.

9 Leeb, *Die Gegenreformation*, str. 168.

10 Protireformacija na Kranjskem se je v manjši meri nadaljevala še v drugo polovico 17. stoletja. Po do zdaj znanih podatkih naj bi se zadnji plemič – Krištof Jankovič na gradu Hmeljnik – spreobrn timer leta 1666 (Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 381; gl. tudi Benedik, Protireformacija, str. 131–152).

11 O dednih poklonitvah notranjeavstrijskih dežel nadvojvodi Ferdinandu gl. Khevenhüller, *Annales Ferdinandeae*, zv. 1, IV, str. 1497–1551, 1699–1717. O koroški dedni poklonitvi gl. Megiser, *Annales Carinthiae*, Pars Secunda, str. 1677–1690.

12 Porogljiva besedna zveza o »augsburški konfuziji« se pojavi v Hrenovi koledarski notici: *A prandio in consilio procerum disputatum fuit; gravamina religionis, sive admissionis exercitii Augustanae confusionis per nos spirituales et praelatos expuncta. Achatius [Comes a Thurn] in me debacchabatur* (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, št. 177 (106r), Koledar ljubljanskega škofa Tomaža Hrena 1597 [1], fol. 4v; prim. objavo Radics, Beiträge, str. 74).

13 Izvirnik: *augspurgischen confession gnedigist verbleiben lassen wollen* (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 881, Landtagsprotokoll 7, fol. 262r–262v). Na enak način je Ehrnreich von Saurau že leta 1595 štajerske stanove svaril pred tem, da bi dedno poklonitev podali pred potrditvijo svojih verskih pravic (Pörtlner, *The Counter-Reformation*, str. 125).

14 Besedni dvoboj z grofom Thurnom, ki ga je Hren omenil v svojih zgoraj navedenih koledarskih noticah (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, št. 177 (106r), Koledar ljubljanskega škofa Tomaža Hrena 1597 [1], fol. 4v; prim. objavo Radics, Beiträge, str. 74), se v deželnozborskem protokolu

novega vladarja pogojevali s potrditvijo svojih konfesionalnih pravic. Zato so ti s posebno spomenico izrazili pričakovanje, da bo Ferdinand ohranil konfesionalne svoboščine iz Karlovih časov. Čeprav je nadvojvoda spomenico 12. februarja 1597 sprejel v vednost,¹⁵ je dedna poklonitev 13. februarja potekala brez potrditve bruške pacifikacije.¹⁶ Razplet notranjeavstrijskih dednih poklonitev, ki je prijetno presenetil katoliške dvore v Pragi, Münchnu in Rimu,¹⁷ je po besedah Arna Strohmeyerja za protestantski tabor v notranjeavstrijskih deželah pomenil »usodno taktično napako, ki se je katastrofalno odrazila, ker je pripravila pravno podlago togi protireformaciji Ferdinanda II.«,¹⁸ ki se je začela poldrugo leto pozneje.¹⁹

Prvi val protireformacije

Na Kranjskem se je Ferdinandova protireformacija začela konec oktobra 1598²⁰ z izgonom predikantov in protestantskih šolnikov, ki so kljub odporu stanov novembra morali naposled zapustiti kranjsko prestolnico.²¹ Obenem je Hren zasedel protestantsko versko središče cerkev sv. Elizabete s špitalom,²² s čimer se je na Kranjskem zaključilo dvajsetletno obdobje legalizirane deželne Protestantske cerkve.²³ Omenjeni dogodki so naelektrili ozračje v deželi in razburkali dogajanje na kranjskem političnem parketu. Nadvojvoda Ferdinand

ne omenja, pač pa je govor o odhodu prelatov: *nach abtretung der geistlichen* (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 881, Landtagsprotokoll 7, fol. 263r).

¹⁵ ARS, AS 2, Stan. I, šk. 338 (fasc. 226), Landtagsabhandlungen 1597, No. 7.

¹⁶ Kočevar, *Vojvodina*, str. 352–358. V svojih delih prav tam, str. 353; isti, *Identiteta*, str. 145; isti, *Družbena in identitetna mobilnost*, str. 127, sem del govora dvornega kanclerja zmotno pripisal kranjskim deželnim stanovom.

¹⁷ Kočevar, *Vojvodina*, str. 364–366.

¹⁸ Prosti prevod izvirnika: »folgenreiche[n] taktische[n] Fehler, der sich katastrophal auswirkte, da er der rigiden Gegenreformation Ferdinands II. den rechtlichen Boden bereitete« (Strohmeyer, *Vom Widerstand*, 221; prim. slovenski prevod: isti, *Svoboda*, str. 140; gl. tudi Winkelbauer, *Ständefreiheit*, zv. 2, str. 50–51).

¹⁹ O tem gl. Dolinar, *Die Gegenreformation*; isti, *Politische Rekatholisierung*.

²⁰ Nadvojvoda Ferdinand je svojo protireformacijo po avgustovskem preludiju sicer začel septembra 1598 v Gradcu, gl. Loserth, *Wie Steiermark*, str. 233–241; Pörtner, *The Counter-Reformation*, str. 120–122.

²¹ Loserth (ur.), *Akten*, zv. 1, št. 507, str. 376–377; isti, *Wie Steiermark*, str. 239.

²² Loserth (ur.), *Akten*, zv. 1, št. 550, str. 413; Vidmar, *Požiga protestantskih knjig*, str. 207.

²³ O legalizaciji protestantskih deželnih cerkva v notranjeavstrijskih deželah leta 1578 gl. Leeb, *Staatsgewalt*, str. 493; isti, *Der Augsburger Religionsfrieden*, str. 45; Jerše, *Glaube*, str. 359–360.

je moral kranjski deželni zbor med februarjem in avgustom 1599 namreč sklicati kar šestkrat, preden so stanovi naposled dosegli soglasje in podali glavno odobritev.²⁴

Poleg tega so konfesionalne napetosti med stanovi botrovale vnovičnemu sporu med Hrenom in Thurnom, ki sta se 9. februarja 1599 med zasedanjem deželnega zbora sporekla zaradi prednosti,²⁵ nakar je 13. marca katoliški vicedom Jožef Rabatta z mečem napadel protestantskega deželnega maršala Herbarda Auersperga,²⁶ protestant Ludvik Saurer pa naj bi neznanokdaj tega leta napadel katoličana Henrika Wernecka.²⁷ Za povrh se je moral kranjski deželni zbor zaradi epidemije kužne bolezni junija iz deželne prestolnice umakniti v Kamnik.²⁸ Čeprav je iz *Letopisa Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove* mogoče razbrati, da so se jezuiti leta 1599 bali morebitne eskalacije oboroženega spopada,²⁹ je »notranja vojna«³⁰ Kranjski in notranjeavstrijskim deželam ostala prihranjena.³¹

Protireformacijo je na terenu izvajala deželnoknežja reformacijska komisija.³²

²⁴ Na koncu je glavna odobritev leta 1599 znašala 75.000 goldinarjev in 1100 goldinarjev za trdnjavo Karlovec (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 837, Regesten der Landtagsabhandlungen 1599; Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 291–296; Košir, *Die krainischen Landstände*, str. 138–139). Na politični razvoj na Koroškem in Kranjskem so pogosto ključno vplivali dogodki na Štajerskem, zato je Ahacij grof Thurn ob petem sklicu kranjskega deželnega zbora, 25. 5. 1599, kritiziral štajersko popustljivost, rekoč: *die Steirer hätten mit der Huldigung, mit Wegschaffung ihrer Prediger und jetzt mit ihrer Bewilligung ein schlimmes Präcedens gegeben. Wenn die Kärntner ihnen zustimmen, werde auch Krain nachhinken müssen* (Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 292). Pörtner, *The Counter-Reformation*, str. 125, domneva, da so Štajerci visok prispevek odobrili v upanju, da bodo tako lahko cesarja Rudolfa II. prepričali, da bi se pri nadvojvodi Ferdinandu zavzel zanje.

²⁵ Precedenčni spor med Hrenom in Thurnom je nadvojvoda 21. aprila razrešil v Hrenovo korist (ARS, AS 2, Stan I., šk. 937, Carnioliae Pragmatica, Pars I, Prot. 7, § 47, 48).

²⁶ ARS, AS 2, Stan I., šk. 937, Carnioliae Pragmatica, Pars I, Prot. 7, § 52.

²⁷ Prelesnik, *Protireformacija*, str. 100–101.

²⁸ Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 291–296; Košir, *Die krainischen Landstände*, str. 138–139.

²⁹ Jezuiti so tožili, da so katoličani raztreseni po deželi in preslabo oboroženi, da bi se lahko zoperstavili protestantom, ki so nadzirali deželno sodstvo, finance, konjenico in najemnike (Societas Jesu, *Letopis*, str. 31 [21]).

³⁰ Na nevarnost »notranje vojne« (*interni belli*) v notranjeavstrijskih deželah je ljubljanski škof in notranjeavstrijski namestnik Janez Tavčar že leta 1593 opozoril Sveti sedež (Rutar, *Aus dem vaticanischen Archiv*, str. 141).

³¹ Gl. Loserth, *Die Reformation*, str. 557–572; isti, *Wie Steiermark*, str. 233–248.

³² Reformacijske komisije (o tem splošno gl. Loserth, *Die Reformationsordnungen*, str. 119–120; isti, *Wie Steiermark*, str. 244–248; Leeb, *Staatsgewalt*, str. 503–505) so bile v Notranji Avstriji že od časov nadvojvode Karla preverjen instrument. Na Štajerskem so delovale

V prvem valu delovanja med koncem leta 1600 in začetkom leta 1603³³ je pod vodstvom novega ljubljanskega škofa Hrena³⁴ reformirala Ljubljano in Gorenjsko, kjer je odpravila protestantsko cerkveno in šolsko organizacijo, uničila protestantske molilnice in nekatera pokopališča ter Katoliški cerkvi vrnila odtujena sakralna poslopja. Poleg tega so bili v mestne svete imenovani le katoličani, s čimer so bili spodkopani temelji nekdanjega konfesionalnega zavezništva med protestantskim plemstvom in meščanstvom v deželnem zboru. Medtem so se mnogi predikanti poskrili na gradovih deželanov, ki so bili zunaj delokroga komisije in so povečini obdržali augsburško veroizpoved.³⁵

Istočasno je napredovala tudi katoliška obnova, že leta 1596 je bil v Ljubljani namreč ustanovljen kolegij Družbe Jezusove, ki je naslednjega leta ustanovil svojo prvo šolo, po odpravi protestantske stanovske šole ob

med letoma 1587 in 1588 na Ptuju in v Mariboru (Loserth, *Die Reformationsordnungen*, str. 101–110; Pörtner, *The Counter-Reformation*, str. 148; Winkelbauer, *Ständefreiheit*, zv. 2, str. 49–50; Leeb, *Staatsgewalt*, str. 503–505), na Kranjskem pa na Loškem gospostvu v letih 1585–1588, na gospostvu Bled v letih 1586–1589 in v župniji Škocjan pri Turjaku med letoma 1597 in 1598 (Benedik, *Protireformacija*, str. 122, 131–132; Rajšp, *Protireformacija*, str. 203–209). Dejavnosti reformacijskih komisij na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem v prvem obdobju protireformacije nadvojvode Ferdinanda je že Jakob Rosolenz v svojem delu, objavljenem leta 1606 (Rosolenz, *Grundlicher Gegenbericht*, str. 23r–65r), razdelil na devet pohodov (o tem gl. Loserth, *Die Reformationsordnungen*, str. 116–117; isti, *Wie Steiermark*, str. 244).

- 33 Reformacijska komisija na Kranjskem je bila ustanovljena 22. 12. 1600 in je z delom v Ljubljani začela 29. decembra (Dolinar, *Politische Rekatholisierung*, str. 349–350). Komisija in njeno delovanje sta še nezadostno raziskana. Komisija naj bi v letih med 1600 in 1603, 1616 in 1618 ter po letu 1627 tudi potovala po deželi, sicer pa je bila nastanjena v Ljubljani, kamor so bile sumljive osebe klicane na zaslišanje. Radič, *Ueber ein*, je svojo študijo oprl na ohranjen protokol komisije za obdobje 1614–1618 (gl. ARS, AS 2, Stan. I, šk. 90 (fasc. 54/5), sn. 4, Protocol). V drugih arhivskih virih, denimo, njeno dejavnost beležimo tudi leta 1622 (Baraga, *Kapiteljski arhiv*, str. 293). V strokovni literaturi, ki se sklicuje na Hrenove koledarske zapiske, naletimo na podatek, da je bila reformacijska komisija na Kranjskem ponovno ustanovljena 21. 11. 1627 (Dimitz, *Historische Notizen*, str. 109; Prelesnik, *Protireformacija*, str. 114–115, 332; Dolinar, *Politische Rekatholisierung*, str. 351).

- 34 Turk, Hren (spletni dostop); Dolinar, *Ljubljanski škofje*, str. 111–112.

- 35 Dolinar, *Politische Rekatholisierung*, str. 349–350; Turk, Hren (spletni dostop); Loserth, *Wie Steiermark*, str. 238–239, 244. Sodoben protestantski pogled na dogajanje gl. Runge, *Bericht*. Katoliški odgovor nanj gl. Rosolenz, *Grundlicher Gegenbericht*; opis dogajanja na Kranjskem (prav tam, str. 63v–64v, 131r–132v) je po vsej verjetnosti sestavil Gašper Freudenschuss, radovljiški vikar (NŠAL, ŠAL I., fasc. 16, št. 63, 64; o tem gl. Visočnik, *Škofjski arhiv*, str. 123). Gl. tudi: Valvasor, *Die Ehre VII*, str. 462–470; Prelesnik, *Protireformacija*, str. 3–17, 99–115, 205–224, 297–341; Grdina, *Hrenov odnos*, str. 236–240.

začetku Ferdinandove protireformacije jeseni 1598 pa je postopno prevzel izobraževanje kranjske družbene elite.³⁶ Ker je bila rekatolizacija medgeneracijsko podjetje habsburške dinastije in je k njeni končni zmagi vsaj toliko kot protireformacija prispevala katoliška prenova, gre opozoriti tako na pomen, ki ga je jezuitska gimnazija v Ljubljani imela na oblikovanje nove katoliške družbene elite, kot na dejstvo, da je Družba Jezusova v celotnem 17. stoletju odločilno oblikovala intelektualno podobo tako Kranjske kot celotne habsburške sestavljene monarhije.³⁷

Opozicija protestantskega plemstva deželnoknežji protireformaciji

Čeprav prvi val protireformacije, ki je potekal med težavno »zunanjo« vojno z Osmami,³⁸ na Kranjskem ni sprožil »notranje vojne«, so deželnoknežji ukrepi na verskem področju vendarle zaostriili notranjepolitične razmere v deželi. Po prvem valu protireformacije bi augsburško veroizpoved uradno smeli obdržati le plemiči s statusom deželana, medtem ko bi vse ostalo nepriviligirano prebivalstvo, vključujoč plemstvo brez deželanstva, do tedaj vsaj navzven že moralo sprejeti katoliško veroizpoved. Reformacijska komisija je leta 1604 izdala poseben ukaz, namenjen vsem prebivalcem dežele, ki so še »trdovratno« vztrajali pri Luthrovem nauku, naj se v štirinajstih dneh spreobrnejo ter po katoliško spovejo in prejmejo obhajilo ali pa se s svojim premoženjem izselijo iz nadvojvodovih dednih dežel. Dokument je zanimiv, ker se prvenstveno nanaša na protestantsko plemstvo obeh spolov, ki nima deželanstva.³⁹

Kljub ostri retoriki protireformacijskih ukazov deželnega kneza in reformacijske komisije lahko na podlagi pogostega ponavljanja odredb v vsej prvi

³⁶ Jezuiti so s poukom začeli le dobre tri mesece po prihodu v Ljubljano. Kljub začetnim težavam so že v šolskem letu 1604/05 vzpostavili popolno šestrazredno gimnazijo. Med letoma 1601 in 1621 so ljubljanski jezuiti na prošnjo staršev imeli tudi elementarno šolstvo, čeprav njihov izobraževalni program tega ni predvideval (Gruden, *Zgodovina*, str. 802–804; Benedik, *Protireformacija*, str. 140–141; Herzig, *Der Zwang*, str. 95–119). Obnovljena je bila tudi šola pri stolnici sv. Nikolaja (Wallner, Notizen, str. 126–127).

³⁷ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 90; Dolinar, Vloga, str. 9–13; Herzig, *Der Zwang*, str. 102, 111; Pörtner, *The Counter-Reformation*, str. 262–263.

³⁸ O t. i. dolgi vojni (1591/93–1606) gl. Niederkorn, *Die europäischen Mächte*; Simoniti, *Fanfare*, str. 80–106.

³⁹ Ukaz kranjske reformacijske komisije iz leta 1604 ni točno datiran (NŠAL, ŠALI., fasc. 16, št. 61 (Ljubljana, 1604)), delna transkripcija gl. Kočevar, *Vojvodina*, str. 48–49 (op. 299); o tem tudi Visočnik, *Škofijski arhiv*, str. 122.

tretjini 17. stoletja sklepamo, da so se njihova določila na terenu uveljavljala le postopoma in da so bile njihove kršitve pogosto nekaznovane. S študijami o (ne) uspehu zgoraj omenjenega ukaza kranjskemu protestantskemu plemstvu brez deželanstva o spreobrnjenju trenutno še ne razpolagamo,⁴⁰ znano pa je, da je plemstvo z deželnim statusom, ki je lahko do poznih dvajsetih let 17. stoletja legalno ostalo pri augsburški veroizpovedi, vsaj do leta 1610 vodilo ostro opozicijo proti deželnoknežji rekatolizaciji in škofu Hrenu kot njenemu izvajalcu.⁴¹

V prvem desetletju 17. stoletja je konfesionalni konflikt pomembno zaznamoval dogajanje v kranjskem deželnem zboru, po rekatolizaciji mestnih svetov je protestantsko plemstvo namreč prekinilo nekdanje zavezništvo s četrto kurijo in katoliške predstavnike mest izrinilo iz stanovske uprave ter jim odrekalo glasovalno pravico.⁴² Zato se je v bran predstavnikov deželno-knežjih mest postavil škof Hren in po »zamenjavi zavezništev« v deželnem zboru začel podpirati tudi gospodarske interese meščanstva, s tem ko se je pri deželnem knezu zavzemal za odpravo podeželske trgovine.⁴³ Plemstvo je leta 1607 na dvor poslalo dve pritožbi zoper škofa in mu med drugim očitalo, da je pri izvajanju protireformacije prekoračil pooblastila, kršil stare pravice deželanov ter se osebno okoriščal.⁴⁴

⁴⁰ Sklepamo lahko, da je vse do leta 1628 določen del protestantskega plemstva, ki ni imelo deželnanskega statusa, v notranjeavstrijskih deželah vsem ukazom o spreobrnjenju navkljub ostalo pri augsburški veroizpovedi, saj je Ferdinand II. 6. 5. 1628, slabe tri mesece pred objavo patenta o spreobrnjenju ali izselitvi deželanov, plemičem, ki niso izvirali iz starih rodbin, poslal (ponoven) ukaz, naj se spreobrnejo ali izselijo (Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 2440, str. 804–805; Pörtner, *The Counter-Reformation*, str. 138–139, 179), več o tem v nadaljevanju.

⁴¹ Kočevar, *Vojvodina*, str. 46–47. Dogodkovni pregled obdobja gl. Pörtner, *The Counter-Reformation*, str. 118–132.

⁴² Plemstvo ni več upoštevalo glasov predstavnikov deželno-knežjih mest in jih ni več vpisovalo v deželnozborske protokole (Dimitz, *Urkunden*, št. 234, str. 110–111; ARS, AS 2, Stan. I, šk. 937, *Carnioliae Pragmatica*, Pars I, Prot. 8, § 60). Tudi popis kranjskih deželnih stanov za zadnje desetletje 16. in prvo desetletje 17. stoletja ne navaja predstavnikov deželno-knežjih mest (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, št. 232 (I-84r), Verzeichnus; Kočevar, *Vojvodina*, str. 53, 235–237, 590).

⁴³ Loserth (ur.), *Akten*, zv. 1, št. 1632, str. 381–382; Dimitz, *Urkunden*, št. 234, str. 110–111; št. 235, str. 111; Turk, Tomaž Hren, str. 7; Žvanut, *Od viteza*, str. 81.

⁴⁴ Napetosti med protestantskim plemstvom in škofom Hrenom so leta 1607 botrovale pritožbama, ki so ju kranjski stanovi poslali na dvor. Ker na avgustovsko niso dobili odgovora, so Ferdinandu decembra poslali še eno, nekoliko spremenjeno pritožbo zoper vodjo reformacijske komisije, gl. ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, št. 237 (II-67r), Quarela

Za povrh so stanovi vodjo prelatov 3. decembra 1607 izključili z zasedanj deželne zbornice,⁴⁵ ker so mu zamerili, da jim je bil v svojem poročilu na dvor s konca oktobra 1604 med drugim očital, da so s posredovanjem proti rekatolizaciji na gospostvu Bled že leta 1587 zagrešili zločin razžalitve veličanstva.⁴⁶ Po nadvojvodovem posredovanju je bil Hren leta 1608 ponovno pripuščten k deželnozborskemu sejamu.⁴⁷ Pomemben razlog za konflikt med plemstvom in škofom je bilo tudi vprašanje restitucije cerkvenih posesti, odvzetih v času premoči protestantizma.⁴⁸ Katoliški tabor na čelu z reformacijsko komisijo naj bi si namreč prizadeval za vrnitev vseh posestev Cerkvi, tudi tistih, ki so zaradi izvršbe neplačanih davkov prišla v posvetne roke še pred pojavom protestantizma.⁴⁹

Postopna pasivizacija protestantskega plemstva na Kranjskem

Odločnost za ponovno doseg svobodnega izpovedovanja augsburške veroizpovedi je na Kranjskem precej splahnela po izjavi, s katero je Ferdinand 8. decembra 1609⁵⁰ zavrnil tozadevne zahteve štajerskih, koroških in kranjskih protestantskih plemičev.⁵¹ Še hujši udarec za samozavest protestantov v vrstah kranjskih deželnih stanov pa bi utegnil pomeniti neuspeh poslanstva notranjeavstrijskih stanov, ki je pozimi 1609/10 politično podporo iskalo

Statuum (Ljubljana, 3. december 1607); objavi: Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 1734, str. 443–458; Kočevar, *Vojvodina*, str. 545–594.

⁴⁵ Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 353; Turk, Tomaž Hren, str. 8; Kočevar, *Vojvodina*, str. 61.

⁴⁶ Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 1632, str. 384. O dogajanju na Bledu leta 1587 gl. Gornik, *Zgodovina*, str. 141–143; Voje, Odnos, str. 69–70; prim. Valvasor, *Die Ehre VII*, str. 455–458.

⁴⁷ Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 1759, str. 475–476; št. 1771, str. 480. O tem gl. Turk, Tomaž Hren, str. 8; Kočevar, *Vojvodina*, str. 61–65.

⁴⁸ Kočevar, *Vojvodina*, str. 545.

⁴⁹ Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 348, 350; Kočevar, *Vojvodina*, str. 53, 58, 66.

⁵⁰ Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 1840, str. 542; Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 361; Gruden, *Zgodovina*, str. 841. Na Ferdinandovo »neusmiljeno resolucijo«, kot so jo poimenovali, so stanovi odgovorili s spiskom verskih pritožb, ki je v 21. točki deželnemu knezu očital, da že od leta 1598 ignorira stanovske verske pritožbe. Točka je vsebovala celo stavek *si non vis audire, noli ergo regnare*, »če ne želiš poslušati, ne vladaj« (*Religions Gravamina*, SLUB. Digitale Sammlungen (spletni dostop)), vendar pritožba Ferdinandu verjetno ni bila posredovana, temveč je bila dobrih deset let pozneje v jeku upora čeških stanov proti njemu objavljena v Pragi. O tem gl. Zwiedineck-Südenhorst, Innerösterreichische Religions-Gravamina.

⁵¹ Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 1840, str. 542; Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 361; Gruden, *Zgodovina*, str. 841.

na Dunaju, v Bratislavi in Pragi.⁵² Po domnevah Theodorja Elzeja in Mihe Preinfalka naj bi Ditrih Auersperg po grožnjah deželnega kneza stanovskim odposlancem, med katerimi je bil tudi sam, spredidel, da je usoda protestantizma na Kranjskem že zapečaten.⁵³

Čeprav je do Ditrihovega spreobrnjenja v katolištvo minilo še nadaljnjih šestnajst let⁵⁴ in je tudi večina ostalih protestantskih plemičev na Kranjskem vztrajala pri augsburški veroizpovedi, je v drugem desetletju 17. stoletja vendarle opazna jasna slabitev opozicijske države stanov.⁵⁵ Na delno normalizacijo odnosov med konfesionalnima taboroma kažeta dejstva, da se je leta 1613, ko je deželni knez od deželnega odbora namesto od deželnega zbora zahteval glavno odobritev, na stran protestantskih stanov postavil celo škof Hren,⁵⁶ ki so mu stanovi ob njegovem imenovanju za notranjeavstrijskega namestnika leta 1614 poklonili »veliko darilo«.⁵⁷ Leta 1616 pa so stanovi reformacijski komisiji naposled izročili tudi preostanek svoje knjižnice protestantskih knjig, ki so jo hranili v deželni hiši.⁵⁸

52 Strohmeyer, *Konfessionszugehörigkeit*, str. 343–351, je ugotovil, da notranjeavstrijski repertoar pravnih argumentov za uporabo po radikalnosti ni zaostajal za tistim, ki so ga uporabljali zgornje- in spodnjeavstrijski stanovi (prav tam, str. 352–353). Vloga kranjskih stanov pri pripravi omenjenih besedil leta 1609 sicer še ni raziskana, vendar lahko sklepamo, da njihovi pobudniki niso bili Kranjci, temveč verjetno Štajerci (Pörtner, *Gegenreformation*, str. 500, 503). Poleg tega ni znano, da bi se notranjepolitični položaj na Kranjskem konec prvega desetletja 17. stoletja tako zaostрил kot na Štajerskem. Nekateri štajerski deželani naj bi namreč celo kupovali orožje v notranjosti cesarstva (Strohmeyer, *Konfessionszugehörigkeit*, str. 351; isti, *Svoboda*, str. 183–195).

53 Elze, *Die Universität*, str. 80; Preinfalk, *Auerspergi*, str. 227.

54 Societas Jesu, *Letopis*, str. 102 [116]; Preinfalk, *Auerspergi*, str. 227–228.

55 Gl. Kočevar, *Vojvodina*, str. 72–80. Stanovi treh dežel so še leta 1619 zaman prosili volilne kneze, zbrane v Frankfurtu, naj pri Ferdinandu posredujejo za ponovno svobodo veroizpovedi (Pörtner, *The Counter-Reformation*, str. 136).

56 ARS, AS 2, Stan. I, šk. 937, *Carnioliae Pragmatica*, Pars I, Prot. 10, § 20–25; gl. tudi Kočevar, *Vojvodina*, str. 74–75, 199.

57 ARS, AS 2, Stan. I, šk. 937, *Carnioliae Pragmatica*, Pars I, Prot. 11, § 3.

58 Simoniti, *Med knjigami*, str. 24–25, 28.

Dober indikator spreminjanja konfesionalnega in političnega položaja na Kranjskem v drugem desetletju 17. stoletja je odnos protestantskih stanov do Družbe Jezusove. Ljubljanski jezuiti so se leta 1599 namreč bali, da bi napetosti v deželi prerasle v oborožen spopad,⁵⁹ leta 1602 je spodletel njihov poskus, da bi ob Hrenovi podpori v deželnem zboru zasedli izpraznjeno mesto priorja kartuzije Pleterje,⁶⁰ leta 1608 pa je odločitev deželnega kneza, da jezuitski kolegij v Ljubljani izvzame iz deželne jurisdikcije in ga podredi neposredno notranjeavstrijski vladi v Gradcu, izzvala več protestov deželnih stanov.⁶¹ Spremembe v odnosih je nato napovedala donacija, ki so jo deželni stanovi leta 1611 namenili jezuitom,⁶² leta 1615 pa je anonimni pisec jezuitskega *Letopisa* ob posvetitvi nove jezuitske cerkve v Ljubljani presenečen spregovoril tudi o donatorjih zanjo:

*Med njimi so na prvem mestu preslavni deželni stanovi, od katerih se jih sicer večina ne strinja z našo vero, vendar so nam tako naklonjeni, da so nam za zidavo iz skupne blagajne soglasno prispevali 3450 gld. in se nam ob svoji radodarnosti še prijazno opravičevali, češ da niso mogli biti bolj odprtih rok, ker jih je v to prisilil prazen javni erar, ki so ga izčrpale vojne in drugi nujni izdatki.*⁶³

⁵⁹ Societas Jesu, *Letopis*, str. 31 [21].

⁶⁰ Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 1393, str. 222; ARS, AS 2, Stan. I, šk. 937, Carnioliae pragmatica, Pars I, Prot. 8, § 29, 30. O tem gl. Rajšp, Jezuiti, str. 271.

⁶¹ Nadvojvoda je odločitev o osvoboditvi ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove izpod deželne jurisdikcije po vsej verjetnosti sprejel že leta 1608 (Societas Jesu, *Letopis*, str. 60 [59], 62–63 [63]; Rajšp, Jezuiti, str. 271; Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 1762, str. 476–477; št. 1769, str. 479; št. 1921, str. 600–601; ARS, AS 2, Stan. I, šk. 937, Carnioliae pragmatica, Pars I, Prot. 8, § 63). Družba Jezusova je v tem obdobju tudi sicer težila k oblikovanju neodvisnih cerkvenih teritorijev, o tem gl. Herzig, *Der Zwang*, str. 101.

⁶² Kranjski deželni stanovi so že leta 1611 odobrili 2000 goldinarjev za gradnjo nove jezuitske cerkve (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 937, Carnioliae pragmatica, Pars I, Prot. 10, § 4). Manjše donacije stanov so leta 1608 prejeli tudi kapucini (prav tam, Prot. 9, § 33), v letih 1612 in 1613 pa frančiškani (prav tam, Prot. 10, § 9, 15).

⁶³ Societas Jesu, *Letopis*, str. 75 [81]; prim. ARS, AS 2, Stan. I, šk. 937, Carnioliae pragmatica, Pars I, Prot. 13, § 6, navaja, da je bilo leta 1615 odobrenih le 2 *oder* 300 *fl. verwilliget worden*. Jezuiti so poleg milodara 3450 goldinarjev, ki ga je poklonila celotna stanovska korporacija, poimensko omenili dva plemiška donatorja, Bernardina Barba in Adama Valvasorja, od cerkvenih podpornikov pa Nikolaja Čandka, škofa Hrena in stiškega opata (Societas Jesu, *Letopis*, str. 75–76). Kranjski deželni stanovi so Družbi Jezusovi donacije namenili tudi pozneje, in sicer leta 1657 1700 goldinarjev (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 937, Carnioliae pragmatica, Pars I, Prot. 18, § 46) in jim leta 1658 spregledali plačilo 2000 goldinarjev davka (prav tam, Prot. 18, § 52).

Na podlagi povedanega bi lahko sklepali, da je bilo nasprotje med plemstvom in jezuiti na Kranjskem zgajeno precej prej kot na Štajerskem.⁶⁴ Regina Pörtner namreč navaja, da je štajersko visoko plemstvo Družbo Jezusovo začelo finančno podpirati šele v zgodnjem 18. stoletju, čeprav so plemiči, ki so po letu 1628 ostali v deželi, vsaj nominalno sprejeli katoliško veroizpoved. Poleg tega naj bi se plemiški naraščaj na Štajerskem do sredine 17. stoletja le redko šolal na jezuitski univerzi v Gradcu.⁶⁵ Po drugi strani je bila pri ljubljanskem jezuitskem kolegiju že decembra 1627 ustanovljena plemiška bratovščina *Kristusa, v evharistiji zmagovitega*,⁶⁶ ki zaradi Hrenovega nasprotovanja sicer ni zaživela, vendar so se plemiči nato pridružili bratovščini *Kristusovega smrtnega boja*.⁶⁷

Kljub temu je latentna napetost med konfesionalnima taboroma v drugem desetletju 17. stoletja še vedno tlela.⁶⁸ Stanovi, zbrani na malem odboru, leta 1614, denimo, niso želeli sodelovati na deželnem zboru, dokler njihove pritožbe ne bi bile rešene.⁶⁹ Na prisotnost odpora do katolištva med protestantskimi deželani pa najbolje kaže »Siegersdorfov incident« iz leta 1615. Škof Hren je tega leta v spomin na zmago v bitki pri Sisku zapovedal praznik sv. Ahacija in

⁶⁴ Na Kranjskem je po posvetitvi nove jezuitske cerkve v Ljubljani leta 1615 prišlo celo do prvih trenj znotraj katoliškega tabora, jezuiti so se namreč sprli s svojim dolgoletnim podpornikom, škofom Hrenom, spor pa je ponovno izbruhnil leta 1628 (Societas Jesu, *Letopis*, str. 76 [82], 108 [124]; Bratina, Tomaž Hren, str. 251–252). Trenja med katoličani kažejo na slabitev protestantizma, saj jih v času protestantske premoči ni bilo.

⁶⁵ Pörtner, *Politik*, str. 311.

⁶⁶ Societas Jesu, *Letopis*, str. 107 [122].

⁶⁷ To lahko sklepamo na podlagi bratovščinske knjige, ki vsebuje grbe visokega plemstva in ima naslov: *Matricula illustrissimae Congregationis Procerum Carniolae, sub titulo Christi in Cruce Agonizantis anni MDCXX inchoate, et XI augusti anni eiusdem ab admo[dum] R[everendissimo] P[at]re Mutiovitellesco Soc[ietatis] Iesu Praeposito generali erectae et confirmatae* (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, št. 26 (II-53r)). Gl. Kočevar, *Vojvodina*, str. 82–84. O katoliških bratovščinah kot indikatorju napredovanja katoliške pobožnosti med prebivalstvom gl. Leeb, *Staatsgewalt*, str. 506.

⁶⁸ Tudi v drugem desetletju 17. stoletja je še prihajalo do posameznih incidentov konfesionalnega značaja. V Novem mestu sta dva protestantska tesarska pomočnika 6. aprila 1614 v postnem času zasmehovala novomeškega prošta ter fizično napadla njegovega oskrbnika in druge katoliške duhovnike (Vrhovec, *Zgodovina*, str. 75–76).

⁶⁹ ARS, AS 2, Stan. I, šk. 937, Carnioliae Pragmatica, Pars I, Prot. 10, § 28, 29. Nemara pa je konfesionalne vzroke imel tudi spor med družinama Paradeiser in Auersperg, ki je v deželnem zboru izbruhnil leta 1616 (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 937, Carnioliae Pragmatica, Pars I, Prot. 13, § 7; Košir, *Stanovska uprava*, str. 36; isti, *Die krainischen Landstände*, str. 139).

tovarišev,⁷⁰ vendar je njegovo uvajanje pri nekaterih protestantih izzvalo neodobravanje. Župnik pri Sv. Martinu pred Kranjem (Šmartin) je reformacijski komisiji 27. avgusta 1615 namreč poročal, da je zemljiški gospod Ehrenreich pl. Siegersdorf svojim podložnikom prepredil, da bi praznovali god sv. Ahacija, ker je to zapovedal škof, in jih z mlatežem nagnal k tlaki.⁷¹

Drugi val protireformacije ter spreobračanje in izseljevanje plemstva Čeprav je reformacijska komisija med letoma 1616 in 1618 prepotovala zlasti (današnjo) Notranjsko in Dolenjsko⁷² ter so ljubljanski jezuiti v istem času zabeležili manjši porast spreobrnjenecv v katolištvo,⁷³ je do ključnih sprememb naposled prišlo šele v dvajsetih letih 17. stoletja, ko sta se položaj in prestiž Ferdinanda II. po nasledstvu na cesarskem prestolu leta 1619 in vrsti vojaških zmag, ki jih je napovedala bitka na Beli gori leta 1620, znatno okrepila.⁷⁴

Kljub skromnemu odmevu znamenite bitke pred vrati Prage, ki je zapečatila usodo protestantizma v čeških deželah ter Avstriji pod in nad Anižo, v prostoru južno od Karavank,⁷⁵ so njene dolgoročne posledice občutili tudi na Kranjskem, kjer je dvajseta leta 17. stoletja zaznamovalo postopno spreobračanje protestantskega plemstva v katolištvo.⁷⁶

⁷⁰ Do spontanega češčenja sv. Ahacija bi na Kranjskem sicer lahko prišlo že takoj po bitki pri Sisku leta 1593 (Vrhovnik, V god, str. 181–183), vendar lahko po drugi strani s precejšnjo verjetnostjo sklepamo, da je uradno praznovanje 22. junija za ljubljansko škofijo prvi določil šele liturgični koledar, sprejet na škofijski sinodi v Gornjem Gradu leta 1613 (Kolar, Prenovitveno delo, str. 170). Hren je sv. Ahacija in tovariše leta 1615 omenil v seznamu vseh praznikov ljubljanske škofije, ki ga je sestavil v škofijskem protokolu (Kralj, Transkripcija, str. 264 [144]; Vrhovnik, V god, str. 183).

⁷¹ Radič, Ueber ein, str. 205.

⁷² Reformacijske komisije po vsej verjetnosti ni več vodil škof Hren, ker je med letoma 1614 in 1621 opravljal funkcijo notranjeavstrijskega namestnika v Gradcu (Dolinar, Politische Rekatholisierung, str. 350–351).

⁷³ Societas Jesu, *Letopis*, str. 77–78 [83–84], 80 [86–87], 82 [88].

⁷⁴ Winkelbauer, *Ständefreiheit*, zv. 1, str. 65–68; Wilson, *Europe's Tragedy*, str. 303–307; Dolinar, *Die Gegenreformation*, str. 338–339; Strohmeyer, *Konfessionszugehörigkeit*, str. 345.

⁷⁵ Bitka, ki je 8. novembra 1620 odločila usodo čeških dežel, se ne omenja niti v stanovskem registraturnem protokolu (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 860, Registraturprotokoll 14, fol. 112r–118v) niti v jezuitskih analih (Societas Jesu, *Letopis*, str. 84–86 [91–93]), v svojem škofijskem protokolu za leto 1621 pa jo je vendarle omenil Hren (Kralj, Transkripcija, str. 325 [251]). Po drugi strani je znano, da so katoliško zmago bučno proslavljali v Celovcu (Drobesch in Tropper (ur.), *Chronik*, zv. 1, 128–132, 423–425). Za Kranjsko s podobnimi poročili ne razpolagamo.

⁷⁶ Kočvar, *Vojvodina*, str. 80–85.

Dva meseca pred odločilnim spopadom na Češkem se je v ljubljanski škofiji začela apostolska vizitacija pod vodstvom Siksta Carcana,⁷⁷ katere dekreti iz leta 1621 med drugim dobro odražajo konfesionalne razmere v ljubljanski škofiji pred začetkom zadnjega vala Ferdinandove protireformacije.⁷⁸ Medtem ko je bil protestantizem v župnijah ljubljanske škofije na Koroškem še vedno močnejše prisoten, se je na Kranjskem večinoma obdržal le na gradovih »krivoverskih« plemičev. Carcano je ugotavljal, da so protestantski plemiči svoje podložnike odvrčali od obiskovanja sv. maš, s tem ko so ob praznikih prirejali love in podložnike celo z nasiljem prisilili, da so jim pri tem služili,⁷⁹ kar je v praksi pokazal že omenjeni »Siegersdorfov incident« v Sv. Martinu pred Kranjem leta 1615.⁸⁰

Problem oteževanja udeležbe katoliškega bogoslužja s strani protestantskega plemstva je bil očitno prisoten tudi na Štajerskem in Koroškem ter ostal pereč vse do dokončnega patenta o spreobrnjenju ali izselitvi protestantskega plemstva leta 1628. Ferdinand II. je namreč 10. junija 1627 izdal poseben generalni mandat, s katerim je notranjeavstrijskemu plemstvu med drugim prepovedal, da bi ob nedeljah in praznikih organiziralo »love, ribolove in preskrbovanje« (*geiader und füscheraien und beschawungen*), za katere bi podložniki morali nuditi vozno tlako in se zato ne bi mogli udeležiti sv. maše. Deželni knez je cerkvene oblasti še pozval, naj pozorno spremljajo spoštovanje njegovih odredb in morebitne kršitelje ne glede na stan prijavijo notranjeavstrijski vladi.⁸¹

Kljub zgoraj omenjenim plemiškim kršitvam deželnoknežjih uredb na verskem področju sta dvajseta leta 17. stoletja na Kranjskem zaznamovala krepitev katoliškega tabora med plemstvom in naposled val spreobračanja

⁷⁷ Dolinar, Apostolski vizitaciji, str. 126–129.

⁷⁸ Kratke izvlečke dekretov Carcanove vizitacije je objavil August Dimitz (Dimitz, Decreta); prim. Prelesnik, Protireformacija, str. 114. Dokument kaže, da reformacijska komisija v prvem obdobju svojih pohodov po deželi vendarle ni uničila vseh protestantskih pokopališč, saj dokument prepoveduje pokopavanje protestantov v katoliških cerkvah in na pokopališčih ter določa, naj se pri Sv. Petru zunaj Ljubljane pripadnike obeh veroizpovedi pokopava na tisti del pokopališča, ki jim je določen (Dimitz, Decreta, str. 31). Potemtakem je bil pred Ljubljano še leta 1621 del pokopališča namenjen protestantom. Povzetek celotnega besedila dekretov Carcanove vizitacije, ki jih hrani Vatikanski tajni arhiv, je prispeval France Martin Dolinar, Apostolski vizitaciji, str. 130–136.

⁷⁹ Dimitz, Decreta, str. 31.

⁸⁰ Radič, Ueber ein, str. 205.

⁸¹ ARS, AS 2, Stan. I, šk. 935, Sammlung von Verordnungen, [brez paginacije] (Dunaj, 10. junij 1627).

v katoliško veroizpoved. Jezuitski *Letopis* je pri opisu proslave kanonizacije sv. Ignacija Lojolskega in sv. Frančiška Ksaverija, ki je v Ljubljani potekala 5. junija 1622, katoliške plemiče prvič omenil kot skupino, slovesne procesije so se namreč med drugim udeležili namestnik deželnega glavarja ter vicedom z *ostalim kranjskim in zunanjim katoliškim plemstvom*,⁸² na banketu pa so patri postregli petdesetim osebam: *grofom, baronom, vitezom, plemičem, meščanom, cerkvenim in svetnim gospodom*.⁸³ Do takrat so jezuiti običajno omenili dobrotnike iz posameznih plemiških družin, kot denimo Schwab leta 1614,⁸⁴ Barbo v letih 1615 in 1619,⁸⁵ Valvasor v letih 1615 in 1625⁸⁶ ter Coraduzzi leta 1619.⁸⁷

Naslednje leto, 1623, so jezuiti po štiriletnem premoru ponovno poročali o spreobrnjenjih v katolištvo,⁸⁸ kar je postopno napovedovalo val spreobrnjenj v drugi polovici dvajsetih let. Čeprav jezuitski *Letopis* števila konvertitov vselej ne navaja dosledno in je znano, da so se tako plemiči kot ostali ljudje spreobračali tudi pri drugih meniških redovih in duhovnikih po deželi, denimo pri frančiškanih v Kamniku,⁸⁹ jezuitske navedbe o spreobrnjenjih v Ljubljani in Pleterjah vendarle dovolj zanesljivo odražajo splošni trend, ki je tedaj očitno zajel Kranjsko. Ob tem gre poudariti, da spreobrnjeni protestanti, sodeč po deželnoknežjih odredbah,⁹⁰ niso bili (ponovno) krščeni, temveč so poleg poduka o katoliški veroizpovedi zgolj opravili spoved (zakrament sprave) in prejeli obhajilo pod podobo kruha.⁹¹

Za celotno obdobje Ferdinandove vladavine jezuitske notice kažejo dva večja porasta spreobrnjenj, in sicer se je njihovo število prvič povzpelo med

⁸² Societas Jesu, *Letopis*, str. 93 [102], 94 [104].

⁸³ Prav tam, str. 97 [107].

⁸⁴ Prav tam, str. 74 [79].

⁸⁵ Prav tam, str. 76 [82], 83 [90].

⁸⁶ Prav tam, str. 76 [76], 103 [117].

⁸⁷ Prav tam, str. 83 [90].

⁸⁸ Prav tam, str. 98 [110], leta 1623 omenja tri spreobrnjence v katolištvo, ki sem jih ob pisanju disertacije (Kočevar, *Vojvodina*, str. 200–207) spregledal.

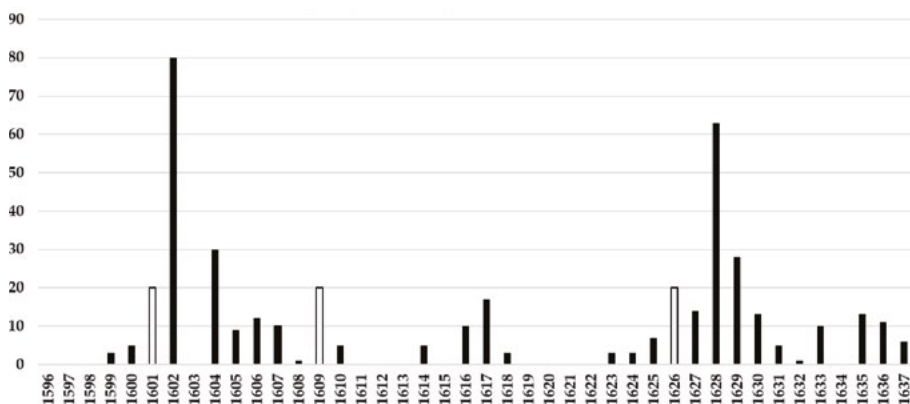
⁸⁹ Gl. Koblar, Črtice, str. 119–120.

⁹⁰ Gl. Dimitz, Urkunden, št. 224, str. 108; št. 225, str. 108; št. 228, str. 108–109; NŠAL, ŠAL I., fasc. 16, št. 61 (Ljubljana, 1604); ARS, AS 2, Stan. I, šk. 97 (fasc. 54/13), sn. 1, Ecclesiastica: Lutertum Gegenreformation 1595–1631, Generale und Patente (Dunaj, 20. 6. 1631).

⁹¹ Gl. primer plemiča Janeza Ludvika Raspa s Krumperka leta 1629 (Koblar, Črtice, str. 120). Za opravljeno spoved so spovedanci prejeli spovedne listke (*Beichtzettel, verschriebnes testimonium*), o tem gl. Dimitz, Urkunden, št. 224, str. 108; št. 225, str. 108; št. 228, str. 108–109.

prvim valom protireformacije v letih med 1600 in 1602 ter se nato med letoma 1604 in 1610 zlagoma zniževalo. Manjše povečanje je, kot omenjeno, opazno med letoma 1616 in 1618, ko je bila na terenu ponovno aktivna reformacijska komisija, čemur sledijo štiri leta brez poročil o spreobrnjenjih. Konvertiti se ponovno pojavijo leta 1623, nakar jezuitski *Letopis* dve leti pozneje, 1625, navdušeno poroča o spreobrnjenju deželnega maršala Ditriha Auersperga, ki bo predstavljeno v nadaljevanju in je sprožilo val spreobrnjenj z vrhuncem leta 1628; tedaj je ob objavi cesarjevega patenta o spreobrnjenju v katoliško veroizpoved pri ljubljanskih jezuitih prestopilo 63 oseb.⁹²

Število plemiških in neplemiških spreobrnjencev pri ljubljanskih jezuitih (1596–1637).

Poleg deželnoknežjih protireformacijskih ukrepov in jezuitskega katoliškega šolstva⁹³ je bil pomemben dejavnik rekatolizacije družbene elite tudi imenovanje katoliških skrbnikov za protestantske plemiške sirote.⁹⁴ V zbirki

⁹² Za leta 1601, 1609 in 1626 jezuitska poročila ne navajajo točnega števila spreobrnjencev, temveč omenjajo le, da se je spreobrnilo veliko ljudi. Število 20, ki ga na grafu navajam pri teh letih, je zato zgolj domneva (*Societas Jesu, Letopis*, str. 19–119 [1–148]; Kočevar, *Vojvodina*, str. 201–205).

⁹³ Deželnoknežja oblastva so večkrat prepovedala pošiljanje mladine na nekatoliške šole v tujini, denimo aprila 1627 (ARS, AS 1079, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700, št. 108 (Dunaj, 30. 4. 1627)) in avgusta 1628 (ARS, AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700, št. 110 (Dunaj, 1. 8. 1628)); o tem gl. Loserth, *Wie Steiermark*, str. 251.

⁹⁴ Loserth, *Wie Steiermark*, str. 248, 253.

deželnoknežjih odredb stanovskega arhiva, denimo, na tozadevne ukaze naložimo v letih 1618, 1626, 1628 in 1637.⁹⁵ Poleg tega je Ferdinand II. v patentu o spreobrnjenju ali izselitvi protestantskega plemstva notranjeavstrijskih dežel iz leta 1628, ki bo podrobneje predstavljen v nadaljevanju, štajerskim, koroškim in kranjskim deželanom, ki so se izseljevali zaradi veroizpovedi, ukazal, naj se odrečejo skrbništvu nad sirotami in naj svojih varovancev ne jemljejo s seboj iz dežele, kar se je nanašalo zlasti na tiste plemiške sirote, ki so imele pokojne očete in žive matere.⁹⁶

Po zmagah cesarskih in Liginih⁹⁷ čet na nemških bojiščih⁹⁸ je lahko Ferdinand II. protireformacijsko politiko okrepil tudi v svojih dednih deželah in zaključil delo, ki ga je v Notranji Avstriji začel že ob nastopu vladanja.⁹⁹ V letih 1625¹⁰⁰ in 1627¹⁰¹ je kot deželni knez ponovno prepovedal študij na tujih, nekatoliških univerzah in obiskovanje nekatoliškega bogoslužja onstran meje. Škof Hren je bil ponovno imenovan za vodjo reformacijske komisije, ki je z delom na Kranjskem (ponovno) začela 21. novembra 1627,¹⁰² nakar je cesar 27. marca 1628 v Gradcu

⁹⁵ ARS, AS 2, Stan. I., šk. 935, Sammlung von Verordnungen, [brez paginacije] (Gradec, 14. december 1618), (Gradec, 1. 12. 1626), (Dunaj, 1. 8. 1628), (Gradec, 12. 10. 1628), (Gradec, 11. 1. 1637).

⁹⁶ ARS, AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700, št. 110 (Dunaj, 1. 8. 1628); Kočevar, Patent, str. 385 (op. 29), 387, 393, 395, 413, 418.

⁹⁷ Liga je bila obrambno zavezništvo katoliških državnih stanov Svetega rimskega cesarstva, ki je bilo dokončno ustanovljeno leta 1609 kot odgovor na oblikovanje protestantske Unije. Liga je leta 1616 razpadla, vendar je bila leta 1619 po izbruhu upora čeških stanov ponovno ustanovljena, njena vojska pa je pod poveljstvom Johanna Tserclaesa grofa Tillyja v prvih dveh fazah tridesetletne vojne izbojevala več zmag na Češkem, Pfalškem in v severni Nemčiji. Po sklenitvi praškega miru leta 1635 so Ligo razpustili (Bedürftig, *Der Dreißigjährige Krieg*, str. 102). Kranjska je že leta 1608 zavrnila prošnjo bavarskega kneza za posojilo pri ustanavljanju Lige (Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 392).

⁹⁸ Gl. Parker (ur.), *The Thirty Years' War*, str. 42–98; Wilson, *Europe's Tragedy*, str. 314–423; Grdina, *V blodnjakih*, str. 67–106.

⁹⁹ O rekatolizaciji po bitki na Beli gori gl. Herzig, *Der Zwang*, str. 68–80.

¹⁰⁰ Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 2326, str. 756.

¹⁰¹ Izvirnik: ARS, AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700, št. 108, Prepoved obiskovati nekat[oliške] univerze in udeleževati se nekat[oliških] obredov (Dunaj, 30. 4. 1627). Objava: Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 2381, str. 781–782. Cesarjeva prepoved je zabeležena tudi v registraturnem protokolu: *Khayserlicher verboth im landt kheine uncatolische exercitien zu halten, noch dieselben ausser landts zubesuchen, auch die khinder auf uncatolische schueln zuverschickhen* (ARS, AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 453v).

¹⁰² Hren je v svoj koledar za 21. 11. 1627 zabeležil: *Reformationis Caesareae Commissio per omnia pulpita promulgata pro concione et incepta feliciter* (Dimitz, *Historische*

ustanovil še reformacijsko komisijo za celotno Notranjo Avstrijo,¹⁰³ čemur je 6. maja 1628 sledil ukaz o spreobrnjenju ali izselitvi plemičev, ki niso izvirali iz starih rodbin.¹⁰⁴

Tri mesece pozneje je protireformacija naposled dosegla tudi staro plemstvo, Ferdinand II. je 1. avgusta 1628 na Dunaju namreč izdal znameniti patent o spreobrnjenju ali izselitvi protestantskega plemstva notranjeavstrijskih dežel.¹⁰⁵ Podobno kot poprej v Zgornji Avstriji ter na Češkem in Moravskem¹⁰⁶ je cesar preostale protestantske deželane na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem pozval, *naj se prav vsak v roku enega leta [...] prilagodi z gorečim srcem in voljnostjo duha v tak svoj [dušni] blagor, korist in pobožnost ter se v sveti edino zveličavni katoliški veri spravi z nami in z vesoljno krščansko apostolsko Rimsko cerkvijo.*¹⁰⁷ Plemiči, ki

Notizen, str. 109); o tem gl. Prelesnik, Protireformacija, str. 114–115, 332; Dolinar, Politische Rekatholisierung, str. 351; prim. Pörtner, *The Counter-Reformation*, str. 137–138, 158–161, 179. Kot kaže, je bil protestantizem do začetka dvajsetih let 17. stoletja večinoma odpravljen v Novem mestu in Kranju, dveh za Ljubljano največjih kranjskih mestih (Vrhovec, *Zgodovina*, str. 39, 75–76; Žontar, *Zgodovina*, str. 186–195). Do tridesetih let pa so se njegovi relikti obdržali v Ljubljani in v nekaterih predelih Gorenjske, zlasti na Jesenicah, v Beli Peči in Loškem gospostvu (Žabota, Reformacija, str. 446–448; Blaznik, *Škofja Loka*, str. 253). Za splošne razmere na Kranjskem v tem času gl. Gruden, *Zgodovina*, str. 844–846.

¹⁰³ Pörtner, *The Counter-Reformation*, str. 138, 179, se sklicuje na cesarski odlok s 27. 3. 1628 (signatura: Graz, Diözesanarchiv Graz-Seckau, Religionsberichte Protestantismus 1598–1730 (non vidi)). V svoji razpravi (Kočever, Generalni mandat, str. 89) sem ustanovitev komisije zmotno datiral v leto 1627.

¹⁰⁴ Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 2440, str. 804–805; Pörtner, *The Counter-Reformation*, str. 138–139, 179.

¹⁰⁵ Poimenovanje dokumenta je arbitrarno. Izvirnik gl. ARS, AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700, št. 110 (Dunaj, 1. 8. 1628). Kritična objava in prevod gl. Kočever, Patent, str. 381–426. Zgoščen povzetek vsebine gl. Loserth, *Wie Steiermark*, str. 251–252.

¹⁰⁶ Ferdinand II. je 22. 4. 1627 izdal generalni mandat o spreobrnjenju ali izselitvi zgornjeavstrijskega plemstva (Haider, *Geschichte Oberösterreichs*, str. 183–184), ki mu je 31. julija sledil mandat o rekatolizaciji češkega plemstva (Sayer, *The Coasts*, str. 46). Spodnjeavstrijskemu plemstvu je bilo začasno prizaneseno, saj so po cesarjevi odredbi z dne 14. 9. 1627 deželo morali zapustiti le protestantski predikanti in učitelji (Pörtner, *The Counter-Reformation*, str. 138). Moravsko plemstvo je patent o rekatolizaciji dosegel 9. 3. 1628 (Bireley, *Ferdinand II*, str. 165), štajersko, koroško in kranjsko pa 1. 8. 1628 (Winkelbauer, *Ständefreiheit*, zv. 2, str. 26–28, 51, 58–62). Po drugi strani je hrvaško-slavonski sabor zaradi specifičnih razlogov že 5. 6. 1604 sprejel sklep, da je katoliška veroizpoved v kraljestvu edina dovoljena, kar je kralj Rudolf potrdil 16. 1. 1608 (Budak, *Die Gegenreformation*, str. 356).

¹⁰⁷ Prosti prevod izvirnika: *daß derhalben ein jedweder sich innerhalb einer jahrs frist [...] mit eyferigem hertzen und begierlichkeit deß gemüths zu solchen seinem heyl, nutz und frommen bequembe und in dem heyl[igen], allein seeligmachenden catholischen glauben mit uns und der allgemainen christlichen apostolischen römischen kirchen sich vergleiche ...* (ARS, AS

se niso hoteli spreobrniti v katolištvo, so morali prodati svoja posestva, z izjemo fidejkomisnih,¹⁰⁸ in se izseliti. Vladar je izseljencem priznal zasluge za dinastijo in domovino, izpostavil njihovo zvesto držo v času uporov drugih dežel¹⁰⁹ in jim spregledal plačilo desetega pfeniga.¹¹⁰

Zaradi izstavitve omenjenega patenta je Kranjska doživela delno menjavo elite. Po trenutno znanih podatkih naj bi deželo v naslednjih dveh letih zapustili nekaj več kot 102 osebi iz 18 plemiških družin, in sicer je odšlo 32 plemičev, ki

1097, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700, št. 110 (Dunaj, 1. 8. 1628), vrstica 37–38; Kočevar, Patent, str. 394, 401 (transkripcija), 415 (prevod)).

108 Točno število fidejkomisnih posesti na Kranjskem v času izdaje patenta o spreobrnjenju ali izselitvi ni znano, vemo zgolj za Radovljico, ki je pripadala družini Thurn-Valsassina (Smole, *Graščine*, str. 407; Preinfalk, Grofje Thurn-Valsassina, str. 247–264; ARS, AS 311, Zbirka fidejkomisov, Hauptbuch I, fol. 177). Da je v deželi že v zgodnjem 17. stoletju obstajalo več fidejkomisov, kaže deželnozborna propozicija nadvojvode Ferdinanda iz leta 1609, v kateri je kranjskim stanovom naročil, naj *ain jeder, so manslehen oder fideicommiss güter besizet, schuldig sein solle, dieselben zu menigleichs nachrichtung bey der nachgesetzten obrigkhait anzumelden, auf das es alsdann der ordnung gemäß prothocollirt und offenbar gemacht werden möge* (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 342 (fasc. 229), Landtagsabhandlungen 1609, No. 5). Deželni zbor je 27. 5. 1609 sklenil, *das die fideicommiss güter jarlichen in dem landtag öffentlich publiciert werden und im jar nur ainmal oder im anfang jedes rechtenß, wie sonst mit den lehen beschehen pflegt, zu menigleichs nachrichtung öffentlich publiciert worden* (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 883, Landtagsprotokoll 9, fol. 520v).

109 Ferdinand II. je v patentu med drugim zapisal, da je plemstvo: *beuorab in disen letsten / in dem maisten Theyl der andern unserer Königreich / und Landen entstandenen Rebellionen, und verübten Vngehorsamb (so vil vns bewust) jederzeit in irer anerbten Trew und Aufrichtigkeit gegen uns beständiglich verharret* (ARS, AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700, št. 110 (Dunaj, 1. 8. 1628), vrstica 25; Kočevar, Patent, str. 394, 400).

110 Plačilo »naknadnega davka ali desetega pfeniga« (*der Nachstewr oder zehenden Pfenning*) je določal § 24 augsburškega verskega miru, sklenjen 25. 9. 1555, ki pa je predvideval tudi: *gegen zimlichen, billigen Abtrag der Leibeigenschaft und Nachsteuer, wie es jedes Orts von Alters anhero üblichen, herbracht und gehalten worden ist* (Buschmann (ur.), *Kaiser*, zv. 1, str. 217–283). Notranjeavstrijski stanovi so sklicujoč se na augsburški verski mir že v pismu nadvojvodi Ferdinandu z dne 30. oktobra 1603 poudarjali, da *kain ainigs exempl zu finden, das jemals ain Steyrer-, Khärner- oder Crainerischer landman, so sich aus disen in andere land gezogen, dergleichen anyezo begerende nachsteuer geraicht und hinterlassen hett* (Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 1527, str. 302; o tem gl. Pörtner, *The Counter-Reformation*, str. 129). Izseljenci, ki niso imeli statusa deželana, niso bili oproščeni plačila desetega pfeniga, pred izselitvijo so reformacijski komisiji namreč morali poravnati desetino vrednosti svoje gotovine, nepremičnin, prihodkov in obljubljenе dediščine (Radič, *Ueber ein*, str. 204–205, gl. tudi Loserth, *Die Gegenreformation* [1900], str. 72, 74, 76; isti, *Wie Steiermark*, str. 266–269; Leeb, *Der Augsburg*).

so bili verjetno večinoma deželani, 30 plemkinj in nekaj več kot 38 otrok.¹¹¹ Ob tem gre poudariti, da so Kranjci sicer predstavljali samo 7,4 odstotka notranje-avstrijskih plemiških izseljencev in da so z izselitvijo protestantskih plemičev v deželi ugasnile le redke plemiške družine, saj so se mnoge razdelile na protestantske veje, ki so se izselile, in katoliške, ki so prevzele družinsko posest in ostale v domovini.¹¹² Zgolj za tri družine bi lahko sklepali, da so po letu 1628 iz Kranjske popolnoma izginile, in sicer Pečovič, Rain in Črnomaljski.¹¹³

Izdana sta bila dva ukaza, naj se za osebe, ki se izseljujejo iz dežele, hitro izpelje sodne procese. Prva takšna uredba je izšla že slab mesec po objavi patenta o spreobrnjenju ali izselitvi, in sicer 29. avgusta 1628,¹¹⁴ nakar je odredba, s katero je cesar naročal, naj se *gospodom in deželanom, ki se zaradi nekatoliške vere želijo izseliti iz dežele*, zagotovi hitrejša pravne postopke, izšla še 6. aprila 1629.¹¹⁵ Nato je cesar 1. marca 1630 ponovno objavil uredbo iz leta 1600, ki je urejala razmere na področju plemiških naslovov, grbov in pečatov. Čeprav v besedilu dokumenta ni govora o odhodu protestantskega plemstva, bi vendarle lahko sklepali, da je *nespodobni nadutosti, zlorabam in zmedi*¹¹⁶ na tem področju, o katerih govori deželni knez, botrovala tudi delna menjava elite.¹¹⁷

Vrzel, ki jo je povzročila *uncatholische emigration*,¹¹⁸ so zapolnili novi deželani. Sklepamo lahko, da so kranjski stanovi večje število novih članov korporacije

111 Podatki so pridobljeni na podlagi seznama, ki ga je pripravil Philipp Hainhofer, gl. objavo: Horand, Oesterreichische Exulanten, kranjske plemiče je eksцерpiral Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 374–381; gl. tudi Košir, *Stanovska uprava*, str. 30; Kočever, *Vojvodina*, str. 208–223; prim. Košir, *Die krainischen Landstände*, str. 135. Gl. tudi Schnabel, *Österreichische Exulanten*, str. 450–457; Herzig, *Der Zwang*, str. 153–160; Pörtner, *The Counter-Reformation*, str. 141.

112 Schnabel, *Österreichische Exulanten*, str. 59–60; Winkelbauer, *Ständefreiheit*, zv. 2, str. 51; Herzig, *Der Zwang*, str. 76.

113 Pri tem gre trenutno zgolj za ugibanje, ki ga bodo morale potrditi ali ovreči nadaljnje študije, gl. Kočever, *Vojvodina*, str. 217.

114 Loserth, *Wie Steiermark*, str. 252.

115 Izvirnik: *denen herrn und landtleüthen, so der vncatholischen religion halber wollen auß dem landt ziehen* (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 935, Sammlung von Verordnungen, [brez paginacije] (Gradec, 6. 4. 1629)).

116 Izvirnik *aigenthätige anmassung, mißgebrauch undt confusiones* (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 935, Sammlung von Verordnungen, [brez paginacije] (Dunaj, 1. 3. 1630)).

117 ARS, AS 2, Stan. I, šk. 935, Sammlung von Verordnungen, [brez paginacije] (Dunaj, 1. 3. 1630).

118 ARS, AS 2, Stan. I, šk. 355 (fasc. 240), Landtagsabhandlungen 1639, Landtagsproposition (Dunaj 8. 1. 1639), fol. 41f.

medse sprejemali že konec 16. in v prvem desetletju 17. stoletja,¹¹⁹ vendar je glavni val nedvomno nastopil po objavi zgoraj omenjenega patenta iz leta 1628. Petr Maťa na podlagi študije deželnozborskih protokolov ugotavlja, da je kranjski deželni zbor med marcem 1629 in marcem 1637 deželanstvo podelil vsaj 40 novim deželanom iz 31 plemiških družin.¹²⁰ Ob tem gre poudariti, da so kranjski in drugi notranjeavstrijski stanovi deželnoknežji politični in konfesionalni zmagi navkljub za razliko od svojih čeških kolegov vendarle obdržali pravico do avtonomnega podeljevanja deželanstva.¹²¹

Leta 1628 so še pred objavo cesarjevega patenta, ki je augsburško veroizpoved tudi med deželani naposled potisnil v ilegalo, na plan privreli latentni konflikti znotraj katoliškega tabora. Prišlo je namreč do dokončnega razhoda med jezuiti in škofom Hrenom, v »precedenčni spor« pa so se zapletli tudi frančiškani in avguštinci,¹²² o čemer bo govor v nadaljevanju. Kurija prelatov v deželnem zboru se je zaradi protireformacije številčno okrepila, saj je medse sprejela ljubljanske stolne kanonike¹²³ ter freisinškega¹²⁴ in pičenskega škofa.¹²⁵ Vendar so njeno delovanje po porazu protestantizma hromili spori za prednost zlasti med

¹¹⁹ Obstaja več seznamov novih deželanov (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 2 (fasc. 2), sn. 42, Landleute 1630–1698; sn. 42, Verzeichnuß; šk. 933, Memorien Buch, fol. 38r–47v; šk. 874, Pars II. Repertorii, fol. 121r–184v; ARS, AS 730, Gosp. Dol, fasc. 123, Specification [1631–1696], fol. 47–56. O tem Kočvar, *Vojvodina*, str. 251–271), vendar je njihova zanesljivost vprašljiva.

¹²⁰ Iskreno zahvalo za nesebično posredovane podatke dolgujem Petru Maťi. Na drugačne podatke pa naletimo v zgoraj naštetih seznamih novih deželanov, ki so po vsej verjetnosti pomanjkljivi. Prošnjam za deželanstvo in njegovim (ne)podelitvam lahko delno sledimo tudi po registraturnih protokolih. Za čas med letoma 1624 in 1626 gl. ARS, AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 314r–314v, 348r–348v, 415v.

¹²¹ Maťa, Landstände, str. 362; isti, Wer waren die Landstände, str. 76.

¹²² Gl. ARS, AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 49v.

¹²³ Na Hrenovo pobudo je deželni zbor 27. 1. 1624 mesta dodelil ljubljanskim stolnim kanonikom (Košir, *Stanovska uprava*, str. 28; povzeto po Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 440–441, ki kot vir navaja: ARS, AS 2, Stan. I., šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 241r–243v (non vidi)).

¹²⁴ Dolgo sporni sedež na kranjskem deželnem zboru je bil freisinški škofiji nemara ponovno priznan že leta 1624, sklep pa je deželni zbor dokončno potrdil 16. 1. 1625 (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 310r–310v; o tem gl. Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 440; Košir, *Stanovska uprava*, str. 27–28, 38).

¹²⁵ Škofiji Pičen je bilo mesto na deželnem zboru priznано 19. 4. 1624, vendar se je pičenski škof kranjskega deželnega zbora prvič udeležil šele leta 1631 (ARS, AS 730, Gospodstvo Dol, fasc. 145, Den vorsitz des bischofs zu Biben, fol. 435); gl. rekonstrukcijo deželnega zbora leta 1631 pri Kočvar, *Vojvodina*, str. 466–539.

predstavniki samostanov in stolnimi kanoniki,¹²⁶ v drugi polovici 17. stoletja pa se je s svojimi kolegi v »precedenčne spore«¹²⁷ zapletal tudi pičenski škof.¹²⁷

S politično zmago protireformacije so se spremenile tudi razmere na kranjskem političnem parketu. Medtem ko so ob začetku Ferdinandove vladavine konec 16. stoletja v deželnem zboru deželnoknežje zahteve običajno podpirali prelati,¹²⁸ je dobra tri desetletja pozneje, ko se leta 1631 kranjskim deželnim stanovom ni posrečilo, da bi delež dvornih in vojnih dolgov, ki so jih prevzele notranjeavstrijske dežele, z zahtevanih 800.000 znižali na 672.222 goldinarjev,¹²⁹ nestrinjanje naposled posredno izrazil le pičenski škof Gašper Bobek, ki je dejal, da se mora proti svoji volji prilagoditi, ker ne more biti drugače.¹³⁰ Sicer je moralo plemstvo v skladu z načelom *ecclesia praecedit* prelate naposled sprejeti kot višje rangirane partnerje,¹³¹ izrazito katoliški značaj pa so dobile tudi prisega ob dednih poklonitvah.¹³²

Kljub temu rekatolizacija dežele še ni bila zaključena, cesar je 20. junija 1631 namreč izstavil poseben generalni mandat o verskih razmerah na Kranjskem, saj naj bi bilo po njegovih besedah po deželi – zlasti v Ljubljani – še vedno veliko prikritih protestantov. Ferdinand je še izpostavil, da so se mnogi spreobrnjenci izkazali za mlačne katoličane in da so se nekateri izseljenci brez dovoljenja vrnili v domovino.¹³³ Da izseljevanje protestantskih deželanov še slaba tri leta po objavi

¹²⁶ Košir, *Stanovska uprava*, str. 37. Prim. stanje z letom 1760 (Vilfan, Ustavna ureditev, str. 229, 235). V času Jožefa II. so bile z ukinitvijo samostanov Bistra leta 1782, Stična leta 1784 in Kostanjevica leta 1786 vrste kranjskih prelatov precej zdesetkane (Žontar, Zaton deželnih stanov, str. 174). Do precedenčnih sporov pa je prihajalo tudi med svetnimi člani deželnih stanov, zlasti med nosilci dednih deželnih služb. Tovrstni konflikti so zaznamovali dedno poklonitev Ferdinandu IV. leta 1651 (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 86 (fasc. 51), Relation gehorsambe beschreibung der Erbhuuldigung).

¹²⁷ Gl. ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 145, Den vorsitz des bischofs zu Biben.

¹²⁸ Gl. Košir, *Die krainischen Landstände*, str. 139.

¹²⁹ Gl. Kočevar, *Vojvodina*, str. 484–528. Več o tem v nadaljevanju.

¹³⁰ ARS, AS 2, Stan. I, šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 544v. O Gašperju Bobku gl. Dolinar, Kaspar Bobek.

¹³¹ Globočnik, *Uebersicht*, str. 18–19; Radics, *Die krainische Landschaft*, str. 32.

¹³² Pri dedni poklonitvi bodočemu deželnemu knezu, kralju Ferdinandu III., ki jo je leta 1631 *vivente predecessore* sprejel knez Eggenberg, sta obe strani prisegli pri Bogu in vseh ljubih svetnikih (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 86 (fasc. 51), Revers (Ljubljana, 4. 6. 1631); Kočevar, *Dedna poklonitev* [1631], str. 228).

¹³³ ARS, AS 2, Stan. I, šk. 97 (fasc. 54/13), sn. 1, *Ecclesiastica: Lutertum Gegenreformation 1595–1631, Generale und Patente* (Dunaj, 20. 6. 1631); o tem gl. Kočevar, *Generalni mandat*, str. 67–100. Obravnavani generalni mandat o verskih razmerah na Kranjskem je nemara

patenta o spreobrnjenju ali izselitvi plemstva ni bilo zaključeno, kaže tudi »cesarska resolucija«, ki jo je 21. junija 1631 izdal Janez Ulrik vojvoda Krumlovški in knez Eggenberg, naj se nekatoliškim izseljencem denarja do nadaljnje cesarske odredbe ne daje več iz dežele, temveč naj od njega v tujino prejemajo obresti.¹³⁴

Ditrih Auersperg in njegovo spreobrnjenje

Po splošnem pregledu poteka rekatolizacije kranjskega plemstva gre pozornost posvetiti še nekaterim posameznim primerom. Med temi eno najpomembnejših mest gotovo pripada zgodbi spreobrnjenja Ditriha barona Auersperga (1578–1634),¹³⁵ ki je, kot omenjeno, s svojim prestopom v katolištvo leta 1625 sprožil val spreobrnjen med kranjsko elito. Poleg svojega starejšega brata Herbarda (IX.) barona Auersperga (1574–1618),¹³⁶ s katerim sta si po smrti srednjega brata Vajkarda leta 1607 razdelila združeno turjaško-šumberško posest, je bil Ditrih nedvomno ena osrednjih figur na kranjskem političnem parketu v času vladavine Ferdinanda II. Poleg tega je Ditrih, ki mu je po delitvi s starejšim bratom pripadla šumberška polovica dediščine s Šumberkom in Žužemberkom, začetnik poznejše knežje linije Auerspergov.¹³⁷

Čeprav je Ditrih s svojim spreobrnjenjem omogočil medgeneracijski družbeni vzpon svoje družine in užival ugled v katoliških krogih, so bile razmere ob začetku Ferdinandove protireformacije jeseni 1598 povsem drugačne. Večina kranjskega plemstva na čelu z Auerspergi je bila namreč takrat še trdno

omenil tudi Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 2620, str. 876, vendar navaja drug datum, in sicer 2. junij 1631. Ferdinand II. je sicer že v pismu kranjski reformacijski komisiji 2. 6. 1631 obžaloval, da je v deželi še vedno toliko nekatoličanov (Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 2620, str. 876).

¹³⁴ Povzetek dokumenta pri: Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 2622, str. 877; gl. tudi Valvasor, *Die Ehre VII*, str. 470; Loserth, *Wie Steiermark*, str. 254. Izvirnik dokumenta mi sicer še ni znan, očitno pa je bil vpisan v registraturni knjigi: *Khayserliche resolution denen emigrierten unchatolischen ihre in Crainlandt habende, von ihren verkhaufften güetteren, oder sonsten herierende capitalia, biß auff ferrere khay[serliche] verordnung nicht hinauß zugeben* (ARS, AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 52r).

¹³⁵ Preinfalk, *Auerspergi*, str. 227–228, 421.

¹³⁶ Prav tam, str. 85, 97, 99, 100–102, 175, 190, 227–228, 232, 446, 621.

¹³⁷ Prav tam, str. 227; isti, Auersperg (spletni dostop).

protestantska,¹³⁸ temu primerna pa tudi njena podoba v jezuitskem *Letopisu*. Družba Jezusova je imela že kmalu po prihodu na Kranjsko slabe izkušnje z Ditrihovim starejšim bratom Herbardom, ki naj bi kruto obračunal s svojo sorodnico Felicito, vdovo po Adamu Bonomu, rojeno Auersperg (?–1610).¹³⁹ Felicita je namreč neznanokdaj sprejela katoliško veroizpoved ter leta 1599 svoja sinova Sebastjana Lamberga in Jurija Andreja Blagaja dala v jezuitsko šolo v Ljubljani.¹⁴⁰

Protestanti naj bi, tako jezuitski letopisec, naščuvali njeno sestro Sabino Auersperg-Šumberško, da je Feliciti ugrabila sina Sebastjana Lamberga, ko ga je ta peljala v jezuitsko šolo. Sabina je Sebastijana posedla na voz in odpeljala na grad Jablje. Felicito, ki si je s prestopom v katolištvo nakopala sovraštvo sorodnikov, pa so Auerspergi začeli loviti. Herbard naj bi celo *grad svojega soseda Janeza Bonoma, v katerem je Felicita živela*, kot nadaljuje anonimni ljubljanski jezuit, *napadel z oboroženo silo, nič hudega slutečo [Felicito] zgrabil, jo proti njeni volji ugrabil, zvezal, postavil na kmečki voz, odpeljal na Turjak in jo zaprl v najhujšo ječo. Od tod jo je prepeljal na varnejši in bolj utrjeni grad Žužemberk in ji niti z mučenjem ni prizanesel*.¹⁴¹

Četudi so jezuitske navedbe o torturi, ki naj bi je bila deležna spreobrnjenka v Herbardovi ječi, nemara pretirane, vendarle nazorno odražajo odločen odpor vodilnih Auerspergov tako do katoliške veroizpovedi kot do procesov katoliške obnove in protireformacije. Čeprav jezuitski letopisec dodaja, da sta se za Felicitino izpustitev zavzela tako deželni glavar, verjetno Jurij Lenkovič,¹⁴²

¹³⁸ Gl. Voje, Odnos; Preinfalk, *Auerspergi*, str. 227.

¹³⁹ Felicita Auersperg (?–1610), hči viteza Janeza s Šumberka in Žužemberka, je bila poročena trikrat, in sicer prvič z Jurijem (Štefanom) grofom Ursini Blagajem, drugič z Janezom Jurijem Lambergom in tretjič z Adamom Bonomom (Witting, Beiträge, str. 181; Preinfalk, *Auerspergi*, str. 430).

¹⁴⁰ Leta 1599 naj bi Felicita, kot poročajo jezuiti, »posvojila« Sebastjana, »sina svojega drugega moža Lamberga«, in se »kot prva med kranjskim plemstvom« odločila, da ga bo skupaj z njegovim polbratom Jurijem Andrejem grofom Blagajem dala v jezuitsko šolo (Societas Jesu, *Letopis*, str. 31 [20–21]). Vendar se ob tem odpre vprašanje posvojitve, saj naj bi bil sodeč po Wittingovih raziskavah Sebastjan Felicitin prvi sin iz njenega drugega zakona z Janezom Jurijem Lambergom (Witting, Beiträge, str. 181; o Lambergih splošno gl. Dremelj, Začetki rodbine).

¹⁴¹ Societas Jesu, *Letopis*, str. 31 [21]. O tem tudi Žvanut, *Od viteza*, str. 129; Preinfalk, *Auerspergi*, str. 84–85.

¹⁴² Jurij baron Lenkovič naj bi bil kranjski deželni glavar med letoma 1593 in 1602 (Klun, *Archiv*, zv. 1, str. 83; Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 66–67).

kot deželni knez, nadvojvoda Ferdinand,¹⁴³ njenega spreobrnjenja ne moremo pripisati morebitni ambicioznosti ali karierizmu, saj je prestop v katolištvo dami iz visoke družbe prinesel le težave in morebitno mučenje. Poleg tega je spreobrnjenka v katoliški veroizpovedi vztrajala, čeprav to na prelomu stoletij za visoko plemstvo še ni bilo oportuno, in leta 1600 prejela zakramente od škofa Hrena.¹⁴⁴

Odnos bratov Auersperg do katoliške veroizpovedi bi se lahko začel spremenjati v drugem desetletju 17. stoletja. Kot omenjeno, Elze in Preinfalk domnevata, da bi do sprememb pri Ditrihu lahko prišlo po neuspehu odposlanstva notranjeavstrijskih stanov, ki je pozimi 1609/10 cesarja Rudolfa II. in ogrskega kralja Matija prosilo, naj se zanje zavzameta pri njihovem deželnem knezu.¹⁴⁵ Med notranjeavstrijskimi odposlanci, ki jim je nadvojvoda 12. januarja 1610 ostro ukazal takojšnjo vrnitev, je bil namreč tudi Ditrih.¹⁴⁶ Čeprav razmere na Kranjskem tedaj niso bile tako napete kot na Štajerskem in je v naslednjem desetletju med kranjskimi protestanti opazna postopna pasivizacija, je do Ditrihovega dokončnega spreobrnjenja minilo še nadaljnjih šestnajst let.¹⁴⁷

Herbardova vnema za augsburško veroizpoved pa je začela plahneti najpозneje leta 1614, ko se je najprej zblížal z ljubljanskim škofom Hrenom.¹⁴⁸ Januarja tega leta je Herbard v svojem ljubljanskem dvorcu namreč priredil gostijo, na kateri je bil prisoten tudi Hren, ki je gostitelju, ljubitelju umetnosti, poklonil dragoceno nemško Biblijo.¹⁴⁹ Oba moža sta avgusta istega leta sodelovala na »splošnem zborovanju« (*Generalconvent*)¹⁵⁰ predstavnikov stanov vseh dežel nemške veje habsburške dinastije, ki ga je cesar Matija zaradi uspehov Gabrijela

¹⁴³ Societas Jesu, *Letopis*, str. 31 [21].

¹⁴⁴ Preinfalk, *Auerspergi*, str. 84–85, 430. Prim. Societas Jesu, *Letopis*, str. 31 [20–21].

¹⁴⁵ Strohmeier, *Konfessionszugehörigkeit*, str. 344–351.

¹⁴⁶ Prav tam, str. 350; Elze, *Die Universität*, str. 80; Preinfalk, *Auerspergi*, str. 227.

¹⁴⁷ Societas Jesu, *Letopis*, str. 102 [116]; Preinfalk, *Auerspergi*, str. 227–228.

¹⁴⁸ Preinfalk, *Auerspergi*, str. 101.

¹⁴⁹ Prav tam, str. 101.

¹⁵⁰ Kaspret, Navodilo, str. 168.

Bethlena na Sedmograškem¹⁵¹ in osmanske nevarnosti sklical v Linzu.¹⁵² Od Auersperga, ki je predstavljal protestante, in Hrena, ki je zastopal katoličane,¹⁵³ so stanovi zlasti pričakovali, da se bosta zavzela za uvedbo obrambnega reda in zagotovila podporo pri obrambi Kranjske.¹⁵⁴

Nemara je Herbardova in Ditrihova plahneča vnema za augsburško veroizpoved botrovala tudi sporu znotraj protestantskih vrst, ki je izbruhnil na zasedanju deželnega zbora 30. januarja 1616, ko naj bi, tako *Carnioliae practica*, neimenovani gospod Paradeiser verbalno napadel neimenovanega gospoda Auersperga, nakar je bilo zasedanje deželnega zbora prekinjeno.¹⁵⁵ Natančen vzrok in potek spora bo treba še raziskati, na podlagi Peritzhofferjeve notice za zdaj vemo le, da je Paradeiser z grdim govorjenjem napadel zbrane deželane, zlasti gospode Auersperge, zaradi česar so ga stanovi izključili s svojih zasedanj, dokler se za svoj prestop ne opraviči.¹⁵⁶ Vzroki in razplet spora med družinama Paradeiser in Auersperg leta 1616 še niso pojasnjeni.

Kot je bilo omenjeno zgoraj, je postopna pasivizacija v drugem desetletju 17. stoletja zaznamovala celotno protestantsko elito na Kranjskem. V strokovni literaturi naletimo na podatek, da se je Herbard malo pred smrtjo leta

¹⁵¹ Gabrijel (Gábor) Bethlen je leto pred sklicem zborovanja v Linzu (1613) postal knez Sedmograške in pozneje v prvih dveh fazah tridesetletne vojne večkrat sodeloval na protestantski strani proti Habsburžanom (Pálffy, *Hungary*, str. 128–130, 146–147, 154–159; isti, *Das Königreich Ungarn*, str. 594–595; Bedürftig, *Der Dreißigjährige Krieg*, str. 19).

¹⁵² Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 397–398; Putschögl, *Die Ausschlußlandtage*, str. 435–437. Na »splošnem zborovanju« v Linzu zbrani predstavniki stanov habsburških dežel so nasprotovali vojni z Osmami in vzpostavljali cesarske vojske, saj so se protestantski stanovi bali, da bi katoliška dinastija zbrane čete uporabila tudi proti njim. Za Habsburžane se je to izkazalo kot neugodno štiri leta pozneje ob izbruhu upora čeških stanov.

¹⁵³ Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 397, napačno navaja, da so kranjski stanovi v Linz poslali Ditriha Auersperga; prim. Kaspret, *Navodilo*, str. 168.

¹⁵⁴ Kaspret, *Navodilo*. Rezultat srečanja je bil mir z Osmami, ki ga je 21. 7. 1615 za dvajset let sklenil kardinal Melchior Klesl (Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 397–398).

¹⁵⁵ Izvirnik: *Unter 30. jänner 1616 hat sich herr Paradeiser in einem offenen consessu wider die damahls anwesenden herrn und landtleuth, sonderlich aber wider die herren von Auersperg mit groben reden sehr unformlich vergrüffen, worauf ihme die herren und landtleuth zu allen berathschlagungen die session versaget und denselben so lang nicht zuegelassen, biß er herr Paradeisher fürgekommen und seinen errorem in öffentlichen session revociret und die abbitt thuen müsse* (ARS, AS 2, Stan I., šk. 937, *Carnioliae practica*, Pars I., Prot. 13, § 7 (Ljubljana, 30. 1. 1616)). O tem gl. Radics, *Die krainische Landschaft*, str. 43; prim. Košir, *Stanovska uprava*, str. 36; isti, *Die krainischen Landstände*, str. 139.

¹⁵⁶ ARS, AS 2, Stan I., šk. 937, *Carnioliae practica*, Pars I., Prot. 13, § 7 (Ljubljana, 30. 1. 1616).

1618 spreobrnili v katolištvo.¹⁵⁷ Kljub temu so bili člani njegove širše družine še vse do leta 1622 zapleteni v posestne spore z jezuiti, *Letopis* leta 1613 namreč poroča, da je Družba Jezusova z Auerspergi poravnala dolgotrajni spor glede desetine v Vavpči vasi pri Žužemberku in se pritožila na razsodbo glede desetine od novin, ki naj bi si jih prilaščali Auerspergi.¹⁵⁸ Leta 1618 izvemo, da so sporne novine ležale v gospostvu Žužemberk in da so Auerspergi kljub drugačni razsodbi jezuitom s silo preprečili pobiranje desetine.¹⁵⁹

Odnosi so se v nadaljevanju očitno še zaostрили, saj so si jezuiti leta 1619 zabeležili: *Zaradi nasilja, ki ga je prizadel našim uradnikom, ko so pobirali desetino od novin, je gospod Auersperg dobil pisno obtožnico.*¹⁶⁰ Spor se je nadaljeval pred dvorno pravdo, ki je leta 1620 od Družbe Jezusove zahtevala, naj dokaže, da ji je Ditrih Auersperg delal silo,¹⁶¹ nakar je zadeva očitno končala na višjih inštancah v Gradcu. Od tam je januarja 1622 namreč prispel cesarski odlok, ki so ga v Ljubljani 16. februarja javno odprli. Cesar je z odlokom spor naposled razrešil v korist Družbe Jezusove in Auerspergu naložil povračilo užitka, vendar sta nato sprti strani 22. novembra 1622 dosegli mirno poravnavo spora glede desetine od novin in rovtov v župnijah Žužemberk in Dobrnič.¹⁶²

Poravnava med jezuiti in Auerspergi je sovpadala z vrsto katoliških zmag, ki jih je na bojiščih tridesetletne vojne napovedala bitka na Beli gori dve leti poprej. Da je katoliški tabor tudi na Kranjskem dokončno prevzel pobudo, kažejo že omenjene notice o spreobrnjenjih v jezuitskih letnih poročilih od leta 1623 dalje, nakar so jezuiti leta 1625 navdušeno poročali o spreobrnjenju svojega

¹⁵⁷ Preinfalk, *Auerspergi*, str. 102.

¹⁵⁸ Societas Jesu, *Letopis*, str. 71 [75–76].

¹⁵⁹ Izvirnik: *Že nekaj let smo imeli z gospodi Auerspergi spor zaradi desetine od novin pod žužemberškim gospostvom v dobrniški župniji. To leto je najvišja oblast izdala razsodbo v našo korist in jo objavila v deželi. Običajni deželni uradnik je določil kraje, od koder lahko zahtevamo desetino, vendar so nam Auerspergi kljub temu pobiranje desetine s silo preprečili* (Societas Jesu, *Letopis*, str. 82 [89]).

¹⁶⁰ Societas Jesu, *Letopis*, str. 84 [90].

¹⁶¹ Prav tam, str. 85 [92].

¹⁶² Jezuiti zapišejo, da je moral Auersperg kolegiju plačati 1000 goldinarjev »za užitek, nasilje in stroške«, 200 goldinarjev za jezuitsko cerkev, samo desetino pa je od kolegija dobil v zakup za nadaljnjih deset let proti plačilu 200 goldinarjev letno (Societas Jesu, *Letopis*, str. 90 [99]). Gl. vir: ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 5686 (1622, november 22., Ljubljana); Volčjak, *Listine*, št. 10, str. 20–22 (non vidi).

nekdanjega nasprotnika Ditriha Auersperga in njegovega petnajstletnega sina Volfa Engelberta:

*To leto nam je olepšalo plemenito spreobrnjenje presvetlega gospoda, gospoda Teoderika Auersperga, deželnega maršala in dednega komornika, ki je skoraj dve leti kolebal, končno pa se, deloma zaradi prizadevanja naših, deloma, ker je na Dunaju videl, s kako majhnim spoštovanjem oznanjevalci besede delijo sveto večerjo (kakor jo imenujejo), vsem v veselje srečno vrnil v pristan katoliške vere in zdaj z besedo in zgledom dokazuje, da je pravi katolik. Njegov starejši sin je šel po očetovih stopinjah. Prišteti jima je treba dva druga deželana, katerih eden je z našo vero prejel tudi telesno zdravje.*¹⁶³

Poleg tega je presvetli gospod Auersperg, kot jezuitski letopisec med drugim naslavlja nekdanjega nasprotnika reda, leta 1625 Družbi daroval 3000 goldinarjev.¹⁶⁴ Ditrihov milodar ni bil skromen, sploh če si v spomin priključimo, da so kranjski deželni stanovi kot celota jezuitom leta 1615 iz skupne blagajne prispevali 3450 goldinarjev za gradnjo cerkve,¹⁶⁵ in da je 3000 goldinarjev znašal letni prispevek za izpostavljeno trdnjavo Petrinja v Vojni krajini, ki so ga kranjski stanovi plačevali med letoma 1625 in 1651.¹⁶⁶ Dejanji Ditriha Auersperga sta bili pomembni, saj so bili Auerspergi ena najpomembnejših družin v deželi, za povrh dolgo odločno protestantski.¹⁶⁷ S tem se je napovedal val spreobrnjenj v katolištvo, ki so ga jezuiti beležili v naslednjih letih.

Istega leta 1625 so jezuiti namreč še zapisali: *Naklonjenost so kolegiju še nadalje izkazovali najodličnejši deželni prvaki bodisi s prejemanjem zakramentov ob slovesnejših dneh bodisi z obiskom naše obednice, ...*¹⁶⁸ ter dodali, da je med »deželnimi odličniki« rasla ljubezen do sv. Ignacija Lojolskega.¹⁶⁹ Naslednje leto, 1626, je anonimni jezuitski letopisec zabeležil, da je Družba

¹⁶³ Identiteta drugih dveh plemiških spreobrnjencev ni znana (Societas Jesu, *Letopis*, str. 102 [116]).

¹⁶⁴ Societas Jesu, *Letopis*, str. 103 [118].

¹⁶⁵ Prav tam, str. 75–76 [81].

¹⁶⁶ ARS, AS 730, Gosp. Dol, fasc. 190, Izvleček o obdavčitvi, fol. 390.

¹⁶⁷ Voje, Odnos; Preinfalk, *Auerspergi*, str. 227. Podoben uspeh je rekatolizacija slavila dve leti poprej v Hrvaško-slavonskem kraljestvu, ko sta se leta 1623 spreobrnila Nikola in Juraj Zrinski (Budak, *Die Gegenreformation*, str. 357).

¹⁶⁸ Societas Jesu, *Letopis*, str. 102 [116].

¹⁶⁹ Prav tam, str. 102 [116].

Jezusova v katolištvo spreobrnila tudi *gospo pl. Auersperg z vnukinjo*,¹⁷⁰ katerih identiteta še ni znana. Spreobračanje v katolištvo se je nadaljevalo do leta 1628, ko je, kot omenjeno, spričo objave cesarjevega patenta o spreobrnjenju ali izselitvi protestantskega plemstva Avstrije katoliško veroizpoved pri ljubljanskih jezuitih sprejelo 63 oseb.¹⁷¹

30. januarja 1630, pol leta po preteku roka za spreobrnjenje ali izselitev, ki ga je preostalim protestantskim plemičem določal Ferdinandov patent, je najznamenitejši kranjski spreobrnjenec deželni maršal Auersperg zasedanje kranjskega deželnega zbora odprl z besedami, da *je vera prišla v staro stanje*.¹⁷² Da so se razmere na kranjskem političnem parketu v dobrih treh desetletjih po začetku Ferdinandove protireformacije precej spremenile, dokazuje že omenjeni primer deželnega zbora leta 1631, kranjskim deželnim stanovom z deželnim maršalom Ditrihom Auerspergom na čelu namreč ni uspelo, da bi delež prevzetih dvornih dolgov z 800.000 goldinarjev, kar je zahteval deželnozborski komisar Janez Ulrik Eggenberg, znižali na 672.222 goldinarjev, kar bi bila proporcionalna višina kranjskega prispevka.

Auersperg je 7. junija 1631 kranjskim stanovom predlagal razmislek o tem, ali ne bi prosili za znižanje prevzete vsote, nakar se je Hrenov škofovski naslednik Rinaldo Scarlichi izrekel za proporcionalni delež, čemur so pritrili tudi drugi. Vendar je deželni maršal na deželnozborski seji na binkoštni ponedeljek, 9. junija dopoldne, zbranim resignirano poročal, da ne bo mogoče doseči proporcionalnega deleža, temveč bo treba sprejeti celotno zahtevano vsoto, saj je Eggenberg vztrajno zatrjeval, da cesar ne bo popustil od zahtevane vsote 800.000 goldinarjev.¹⁷³ Po deželnozborskem protokolu sodeč je delno

¹⁷⁰ Prav tam, str. 104 [119].

¹⁷¹ Prav tam, str. 107 [123].

¹⁷² Prosti prevod izvirnika: *die religion in den alten standt khommen* (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 506r; o tem gl. Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 380; Prelesnik, *Protireformacija*, str. 332–333).

¹⁷³ ARS, AS 2, Stan. I, šk. 889, Landtagsprotokoll 15, 543v–544r; o deželnem zboru leta 1631 gl. Kočever, *Vojvodina*, str. 484–528. Rekonstrukcijo deželnega zbora leta 1631 gl. v Kočever, *Vojvodina*, str. 484–528. Naklonjenega bralca opozarjam, da sem v svoji disertaciji (prav tam, str. 496) Scarlichijeve besede zmotno pripisal Eggenbergu. Zahvalo za opozorilo na to napako dolgujem Petru Maši.

nezadovoljstvo s takšnim sklepom izrazil zgolj pičenski škof Gašper Bobek, ko je dejal, da *ker ne more biti drugače, se mora proti svoji volji prilagoditi*.¹⁷⁴

Vpliv spreobrnjenja na socialno mobilnost Ditriha Auersperga (1578–1634) in njegovih potomcev

Spreobrnjenje v katolištvo je v dvajsetih in tridesetih letih 17. stoletja pozitivno vplivalo na socialno mobilnost.¹⁷⁵ Poleg vrste vojaških uspehov, ki sta jih Ligina in cesarska vojska dosegli na nemških bojiščih, je na naraščajoči ugled katoliške veroizpovedi med družbeno elito v deželah habsburške sestavljene monarhije pozitivno vplivala cesarjeva spretna uporaba dvora kot instrumenta rekatolizacije plemstva. Po ugotovitvah Marka Hengererja se je Ferdinand II. namreč poslužil elegantne metode rekatolizacije plemstva s favoriziranjem spreobrnjencev pri podeljevanju dvornih služb.¹⁷⁶ Čeprav Ditrih Auersperg ni imel funkcije na cesarskem dvoru, njegova kariera po spreobrnjenju potrjuje zgoraj omenjeni pozitivni vpliv prestopa v katolištvo na znotrajgeneracijsko in medgeneracijsko družbeno mobilnost.

Iz stanovskega registraturnega protokola izvemo, da je bil Ditrih v letu svojega spreobrnjenja, 1625, počaščen z nazivom cesarskega svetnika in komornika,¹⁷⁷ leta 1626 naj bi postal kranjski deželni upravitelj, leta 1628 pa deželni upravnik.¹⁷⁸ Kot dedni deželni maršal – to dedno službo je družina

¹⁷⁴ Izvirnik: *weiln es nit anderst sein khann, so müesse er sich wider seinen willen accomodiern* (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 544v).

¹⁷⁵ Omeniti gre primer protestantskega plemiča Janeza Ludvika Raspa, ki je jeseni 1629 pri frančiškanih v Kamniku dvakrat opravil sv. spoved ter spovedna listka poslal v Ljubljano in Gradec (Vrhovnik, Plemenitniki, str. 90), kar mu je med drugim omogočilo, da je bil leta 1632 izvoljen za stanovskega poverjenika (Vrhovnik, Plemenitniki, str. 91; Golec, *Valvasor*, str. 157; prim. Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 88).

¹⁷⁶ Hengerer, *Kaiser Ferdinand III.*, str. 77; prim. Strohmer, *Svoboda*, str. 103, govori o konfesionalni kadrovske politiki, ki so jo Habsburžani vodili vsaj od osemdesetih let 16. stoletja dalje. Na podoben način so bili ob začetku Ferdinandove protireformacije v notranjeavstrijskih mestih in trgih favorizirani meščanski spreobrnjenci v katolištvo (Loserth, *Die Reformationsordnungen*, str. 126).

¹⁷⁷ Izvirnik: *Herr Dietrich freyherr zu Auersperg wirt mit dem khay[serlichen] raths und camrerstitul geehrt* (ARS, AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 361r); Elze, *Die Universität*, str. 80.

¹⁷⁸ Po Valvasorju naj bi službo deželnega upravnika opravljal med letoma 1626 in 1634 (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 71), deželnega upravitelja pa med letoma 1628 in 1634 (prav tam, str. 76). Prim. Elze, *Die Universität*, str. 80, obe službi navaja leta 1626.

Grb baronov Auersperg, gospodov Šumberka, iz prve tretjine 17. stoletja (Dresser in Brechtel, Genealogie der Herren von Auersperg, fol. 18r).

Auersperg imela v fevdu že od njene ustanovitve leta 1463¹⁷⁹ – je Ditrih predsedoval zasedanjem kranjskega deželnega zbora¹⁸⁰ in sejo leta 1630 – po odhodu protestantskega plemstva –, kot omenjeno, odprl z ugotovitvijo, da je vera prišla

¹⁷⁹ Dedno službo deželnega maršala na Kranjskem je od njene ustanovitve 5. 1. 1463 posedovala družina Auersperg (Kotar, *Deželnoknežja oblast* [v tisku]; Nared, *Dežela*, str. 228). Decembra 1594 naj bi takratni »gubernator« notranjeavstrijskih dežel, nadvojvoda Maksimilijan, Herbardu in njegovim bratom iz šumberške linije Auerspergov podelil častni fevd dednega deželnega maršala. Ta linija je od tedaj dalje posedovala dve dedni službi, poleg deželnega maršala še dednega deželnega komornika (Radics, *Herbard VIII*, str. 69–70; prim. Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 10).

¹⁸⁰ V obravnavanem obdobju je sejam kranjskega deželnega zbora praviloma predsedoval dedni deželni maršal (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 10–11; Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 327; Košir, *Stanovska uprava*, str. 38; isti, *Die krainischen Landstände*, str. 138; Nared, *Dežela*, str. 227–228).

v staro stanje.¹⁸¹ Istega leta je Ferdinand II. v Regensburgu Ditriha in njegovega nečaka Janeza Auersperga ter njune potomce povzdignil med grofe, izboljšal njun grb in jima podelil predikat »blagorodni«.¹⁸² Ditrih naj bi leta 1631 dobil tudi dedno službo komornika na Kranjskem in v Slovenski marki.¹⁸³

Kot kaže primer iz leta 1631, je Ditrih tedaj – slabih devet let po poravnavi z jezuiti in šest let po spreobrnjenju – užival ugled in zaupanje vrha Katoliške cerkve na Kranjskem. Ko so se namreč tega leta v »precedenčni spor«¹⁸⁴ zapletli frančiškani in avguštinci, je provincial frančiškanskega reda Mihael Klumar (*Michael Clumar*) Ditriha grofa Auersperga prosil za priporočilo pri tukajšnjem škofu v njihovem sporu z avguštinci.¹⁸⁴ Deželni maršal in njegova širša družina pa sta bila deležna tudi novih časti s strani deželnega kneza. Po navedbah registraturnega protokola je bil predikat grofov Auerspergov tega leta namreč popravljen v »gospodje Šumberka in Žužemberka«.¹⁸⁵

Ko je Ditrih leta 1634 preminil, je v Ljubljani potekal njegov zelo slovesen pogreb, ki bi mu v žargonu tedanje evropske visoke družbe rekli *pompa funebris*, četudi se ta izraz v poročilih o dogodku ne pojavi.¹⁸⁶ Tudi po Ditrihovi smrti se je trend socialne migracije po družbeni lestvici navzgor nadaljeval med njegovimi potomci. Najstarejši sin Volf Engelbert (1610–1673) je bil kranjski deželni glavar in mecen, njegov mlajši brat Herbard (1613–1669) je naredil kariero kot karlovški general, najmlajši sin Janez Vajkard (1615–1677) pa je kot diplomat v cesarjevi službi posegel v sam vrh evropske politike, vzgajal prestolonaslednika Ferdinanda IV. in bil leta 1653 povzdignjen med državne

¹⁸¹ ARS, AS 2, Stan. I, šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 506r; o tem gl. Dimitz, *Geschichte*, zv. 3, str. 380; Prelesnik, *Protireformacija*, str. 332–333.

¹⁸² Preinfalk, *Auerspergi*, str. 103.

¹⁸³ Elze, *Die Universität*, str. 80. O častnem fevdu kranjskega dednega komornika gl. Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 10.

¹⁸⁴ Izvirnik: *Fr[ater] Michael Clumar provincial franciscaner ordnung bittet herren grafen Dietrichen von Auersperg ihren mit denen paters augustinis in Laybach entstandenen praecedenzstritt bey dem bischoff alhie zu recommendieren* (ARS, AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 49v).

¹⁸⁵ Izvirnik: *Die fůrgangne intitulation der herren grafen von Auersperg mit dem praedicat (freyherr zu Schönberg) ist corrigirt, wie sie es von alters hero gefůhrt haben in daß praedicat (herren von Schönberg und Seisenberg)* (ARS, AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 52r).

¹⁸⁶ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 720–721; Preinfalk, *Auerspergi*, str. 228.

kneze. Kljub temu, da je Janez Vajkard pozneje padel v nemilost pri cesarju, knežja linija Auerspergov, ki jo je začel, obstaja še danes.¹⁸⁷

»Mlačni« katoličani, prikriti protestanti in (tajno) vračanje izseljencev

Kljub velikim uspehom deželnoknežje protireformacije in katoliške obnove v dvajsetih letih 17. stoletja na Kranjskem se mnogi plemiči in tudi predstavniki nižjih slojev niso spreobrnilo tako odločno kot Ditrih Auersperg. Zato gre v nadaljevanju osvetliti nekatere socialno-materialne strategije, prakse in prevare, ki so se jih posluževali (kripto)protestanti in navidezni spreobrnjenci, ki so katoliško veroizpoved sprejeli le *pro forma*.¹⁸⁸ Najpreprostejša praksa kljubovanja rekatolizaciji je bilo nespoštovanje deželnoknežjih uredb na verskem področju, na pogostost česar kaže ponavljanje deželnoknežjih ukazov, denimo prepovedi obiskovanja protestantskega bogoslužja in drugih obredov zunaj dežele v letih 1601, 1603,¹⁸⁹ 1604¹⁹⁰ in 1627 ter študija na tujih, nekatoliških univerzah v letih 1625¹⁹¹ in 1627.¹⁹²

Ključna opora (kripto)protestantizmu v notranjeavstrijskih deželah so bili tudi po odpravi protestantske cerkvene in šolske organizacije ter vsaj zunanji rekatolizaciji mest protestantski plemiči,¹⁹³ katerih gradovi so postali zavetišče predikantov, izgnanih jeseni 1598.¹⁹⁴ Da številni spreobrnjenci niso bili tako iskreni kot Felicita Auersperg, kaže Hrenovo svarilo deželnemu knezu februarja 1609, da stanovskim uradnikom ne gre zaupati, pa tudi spreobrnjencem ne,

¹⁸⁷ Preinfalk, *Auerspergi*, str. 85, 103, 228–235, 446, 454; isti, Auerspergi (spletni dostop); ARS, AS 730, Graščina Dol, fol. 127, Auersperg fürst Johann Weickard.

¹⁸⁸ Loserth, *Wie Steiermark*, str. 254, jih imenuje tudi *Mußkatholiken*.

¹⁸⁹ Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 1501, str. 287; isti, *Die Gegenreformation* [1900], str. 74, 75; Prelesnik, *Protireformacija*, str. 106; Pörtner, *The Counter-Reformation*, str. 128.

¹⁹⁰ Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 1590, str. 351; Prelesnik, *Protireformacija*, str. 106–107.

¹⁹¹ Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 2326, str. 756; gl. tudi Loserth, *Wie Steiermark*, str. 251.

¹⁹² ARS, AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patent 1620–1700, št. 108 (Dunaj, 30. 4. 1627); Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 2381, str. 781–782.

¹⁹³ Loserth, *Wie Steiermark*, str. 261.

¹⁹⁴ Dolinar, *Politische Rekatholisierung*, str. 349–350; Turk, *Hren* (spletni dostop); Loserth, *Wie Steiermark*, str. 238–239, 244.

saj ti svojo pravo naravo pokažejo pri vprašanju Cerkvi odvzetih posesti.¹⁹⁵ Ferdinand je v svojem pismu ljubljanskemu škofu in kranjskemu vicedomu 14. februarja 1609 kot nedopustno označil dejstvo, da imajo številni nekatoliški plemiči, ki niso deželani, v mnogih krajih na Kranjskem po hišah luteranske učitelje za svoje otroke ter da pri tem početju uživajo zaščito deželnega upravnika Herbarda Auersperga.¹⁹⁶

Ker so bili deželani do leta 1628 zunaj delokroga reformacijskih komisij, so bili njihovi gradovi po ugotovitvah vizitatorja Siksta Carcana še leta 1621 jedra protestantizma v deželi.¹⁹⁷ Poleg tega nekateri plemiči niso le ignorirali deželnoknežjih verskih odredb, temveč so svojim katoliškim podložnikom še v drugi polovici dvajsetih let 17. stoletja oteževali izpovedovanje vere, jih silili k uživanju mesa v postnem času in jim nalagali delo ob zapovedanih praznikih. O tem govorita tako Ferdinandova »glavna resolucija« iz leta 1599¹⁹⁸ in generalni mandat iz leta 1627¹⁹⁹ kot omenjeni incident v Sv. Martinu pred Kranjem leta 1615,²⁰⁰ medtem ko je v dekretih Carcanove vizitacije leta 1621 govor celo o »tiranskem zatiranju« katoliških podložnikov s strani »krivo-verskih« plemičev.²⁰¹

Kljub cesarskemu patentu o spreobrnjenju ali izselitvi protestantskega plemstva iz leta 1628 in dejstvu, da so se številni kranjski protestantski deželani spreobrnil v katolištvo ali deželo zapustili, se je del spreobrnjencev v nadaljnjih treh letih izkazal za mlačne katoličane, del izseljencev pa se je brez dovoljenja vrnil na Kranjsko. O tem je cesar spregovoril v omenjenem generalnem mandatu o verskih razmerah na Kranjskem iz leta 1631 in lokalnim

¹⁹⁵ Dimitz, Urkunden, št. 243, str. 113; o tem gl. Kočevar, *Vojvodina*, str. 66.

¹⁹⁶ Dimitz, Urkunden, št. 247, str. 116; Kočevar, *Vojvodina*, str. 66–67. Podatek, da naj bi bil kranjski deželni upravitelj med letoma 1608 in 1618 Herbard baron Auersperg, je iz Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 71.

¹⁹⁷ Dimitz, Decreta, str. 31.

¹⁹⁸ Ferdinand je v znameniti »glavni resoluciji«, ki je bila sestavljena 30. aprila in stanovom izročena 21. 7. 1599, med drugim navedel, da: *die herrn und ire predicanten die underthonen von dem catholischen gottesdienst abholten, zum fleischessen, auch unheiligung der feierlichen Zeiten zwingen, die kirchen entziehen, eheschaidungen und ungezimende ehen zuelassen, denen ordinariis ir ius abstricken, vil tumult im landt verursachen* (Loserth, *Die Gegenreformation* [1900], str. 68).

¹⁹⁹ ARS, AS 2, Stan. I, šk. 935, Sammlung von Verordnungen, [brez paginacije] (Dunaj, 10. 6. 1627).

²⁰⁰ Radič, Ueber ein, str. 205.

²⁰¹ Dimitz, Decreta, str. 31.

oblastem naročal, naj bodo pozorne na plemenite ali neplemenite osebe, ki niti enkrat letno ne opravijo spovedi in ne prejmejo obhajila po katoliškem obredu.²⁰² Neposredno na kranjske deželane pa so leteli Ferdinandovi očitki:

*... da se ne le številni omenjeni naši nespreobrnjeni deželani pogosto nepokorno zadržujejo sem ter tja po deželi, temveč da se je [zdaj] tudi del tistih, ki so že zdavnaj odšli, brez dovoljenja tajno pritihotapil noter [v deželo], poleg tega so se tisti, ki so se nekoč s spovedjo in obhajilom (vsaj v svetem velikonočnem času) že prilagodili (spreobrnili), s tem ne nadaljujejo.*²⁰³

Cesar je namreč že v patentu o spreobrnjenju ali izselitvi iz leta 1628 izrecno prepovedal, da bi se nekatoliški izseljenci iz notranjeavstrijskih dežel vračali, bivali in trgovali v njegovih deželah. Za vstop v Ferdinandove dežele so izseljenci potrebovali izrecno pisno dovoljenje cesarja ali njegovih oblastev,²⁰⁴ kar je v praksi pomenilo namestnika notranjeavstrijskih dednih dežel Eggenberga ali cesarske tajne svetnike v Gradcu, kot izvemo iz generalnega mandata iz leta 1631.²⁰⁵ Cesar je še določil, da prepoved vstopa preneha ob morebitnem spreobrnjenju v katolištvo.²⁰⁶ Vendar se zdi, da grožnje z »nemilostjo ter telesnimi in premoženjskimi kaznimi« niso imele večjega učinka, saj je Ferdinand v patentu iz leta 1631 vsaj

²⁰² Povzeto po izvirniku: *Ob / vnd was für Perfohnen / sie feyen Jung oder Alt / Mann oder Weib / Edl vnd Vnedl / Reich oder Armb / sich in folcher Herrschafft / Gericht / oder Obrighkait auffhalten / welche sich zu der Catholischen Römischen Religion nicht bekennen / noch wenigift ainmahl im Jahr vnd zu der Oesterlichen Zeit / nach Vnferer Mutter der Catholischen Römischen Kirchen / Satzung vnd Gebott / mit Chriftlichen Catholischen Beicht vnd Communion nicht einstellen / sondern sich dißfahls / vnder was fürgewenten schein / oder Außred / das jimmer gescheche / vngehorsamb oder widerfetzlich erzaigen* (Kočevar, Generalni mandat, str. 78 (transkripcija), 88 (slovenski povzetek). Izvirnik: ARS, AS 2, Stan. I, šk. 97 (fasc. 54/13), sn. 1, Ecclesiastica: Lutertum Gegenreformation 1595–1631, Generale und Patente (Dunaj, 20. 6. 1631).

²⁰³ Prosti prevod izvirnika: *daß nicht allain sich etliche befagter Vnfer vnbekehrten Landtleuth hin vnd wider noch im Landt vngehorsamb auffhalten / sondern auch thails, so allberaith jhren abzuggenomen / ohne habende Licenz widerumb haimblich herein schleichen / thails aber ob sie sich schon ainmahl eingestellt / doch (wenigift zu der heiligen Oeferlichen Zeit) mit der Beicht vnd Communion nicht continuiren sollen* (Kočevar, Generalni mandat, str. 88 (op. 62)). Izvirnik: ARS, AS 2, Stan. I, šk. 97 (fasc. 54/13), sn. 1, Ecclesiastica: Lutertum Gegenreformation 1595–1631, Generale und Patente (Dunaj, 20. junij 1631).

²⁰⁴ Kočevar, Patent, str. 387.

²⁰⁵ Kočevar, Generalni mandat, str. 87–88.

²⁰⁶ Kočevar, Patent, str. 387. Izvirnik: ARS, AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700, št. 110 (Dunaj, 1. 8. 1628).

na dveh mestih tožil, da se je del izseljencev brez dovoljenja ponovno pritihtapil v deželo.²⁰⁷

Uradni postopek obiskov je za protestantske izseljence potekal tako, da so ti prošnjo za začasno potovanje v domovino vložili pri notranjeavstrijski vladi v Gradcu, ki je v primeru ugodne rešitve o obisku obvestila kranjske stanovske urade v Ljubljani.²⁰⁸ Preliminarne študije kažejo, da je največ protestantskih plemičev po uradni poti z dovoljenjem (*Licenz, special Licenz*) obiskalo Gorenjsko, graški tajni svetniki so leta 1630 o obiskih protestantov namreč obvestili tudi gorenjski arhidiakon z navodilom duhovnikom, naj nekatoličanom razložijo katoliško vero in jih skušajo spreobrniti.²⁰⁹ Medtem ko je znano, da je decembra 1630 dovoljenje za začasen povratek na Kranjsko dobil Jurij Sigmund baron Egkh,²¹⁰ nam imena morebitnih odkritih tajnih povratnikov še niso znana.²¹¹

Poleg tajnega vračanja so se nekateri protestantski izseljenci verjetno poslužili fiktivne prodaje svojih posestev v domovini, Ferdinandov patent je namreč izseljencem naročal, da morajo prodati vsa svoja posestva v deželi, razen fidejkomisnih. Vendar se zdi, da je cesarjevemu svarilu, naj se *pri prodaji svojih posesti ter [pri izvajanju] vseh drugih naših [...] navodil in uredb sleherni izseljenec zanesljivo vzdrži vseh prekanjenih prevar in neprimernih hinavskih navideznih poslov*,²¹² do teh vendarle prihajalo. Za Kranjsko raziskav tega pojava še nimamo,²¹³ pač pa je za

²⁰⁷ Kočevar, Generalni mandat, str. 93. Izvirnik: ARS, AS 2, Stan. I, šk. 97 (fasc. 54/13), sn. 1, Ecclesiastica: Lutertum Gegenreformation 1595–1631, Generale und Patente (Dunaj, 20. 6. 1631).

²⁰⁸ Kočevar, *Vojvodina*, str. 164.

²⁰⁹ StLA, IÖReg, Prot. Cop. 1630, II, 80, K 135; Kočevar, *Vojvodina*, str. 164–165 (op. 952).

²¹⁰ Povzeto po izvirniku: *Herr Georg Sigmundt freyherr zu Egg, hat einen sechs wöchigen termin erlangt seiner geschäften halber ins landt zuekhomben weillen er sich wegen der habenden uncatholischen religion auß dem landt begeben* (ARS, AS 2, Stan. I, šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 33r).

²¹¹ O tajnem vračanju v deželo gl. Loserth, *Wie Steiermark*, str. 253–254.

²¹² Povzeto po izvirniku: *daß sie sich so wol inn Verkaufung ihrer Güter / als in allen andern vnsern hierob verstandnen Auflagen / vnd Verordnungen aller betrüglichen Collusionen, vnd ungebührlichen falschen Scheinhandlungen / es sey auff was Weiß oder Weg das bejchehen mö[g]e / dermaffen gewiß enthalten* (Kočevar, Patent, str. 396 (transkripcija), 419 (prevod)). Izvirnik: ARS, AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700, št. 110 (Dunaj, 1. 8. 1628).

²¹³ Januarja 1631, denimo, je cesar kranjskemu deželnemu upravniku in deželnemu vicedomu ponovno naročal, da je treba posestva gospodov in deželanov, ki so se zaradi veroizpovedi izselili, oceniti (Loserth (ur.), *Akten*, zv. 2, št. 2604, str. 868), nakar se je kranjska reformacijska komisija opravičevala, da do zdaj za to še ni bilo prave priložnosti,

Legen pri Slovenj Gradcu Boris Golec ugotovil, da si je njegov lastnik Jurij David Leyser, ki je svojo posest leta 1630 sicer prodal in se preselil na Ogrsko, jo s tožbo in izvršbo ponovno pridobil ter leta 1638 dobil dovoljenje za upravljanje posesti po katoliškem skrbniku.²¹⁴

Sklep

Procesa protireformacije in katoliške obnove sta bila v času vladanja deželnega kneza, nadvojvode in po letu 1619 cesarja Ferdinanda II., v glavnem zaključena, čeprav ne v celoti. V desetletja trajajočem ustavno-političnem konfliktu s konfesionalnim predznakom med deželnimi stanovi in vladarjem je slednji naposled slavil zmago, kar je v praksi pomenilo, da je bila družbena elita, ki jo je predstavljalo zlasti plemstvo, primorana sprejeti katoliško veroizpoved ali se izseliti. Poleg tega je rekatolizirano plemstvo znotraj korporacije deželnih stanov moralo sprejeti prelate kot višje rangiranega partnerja. Po drugi strani so plemiči kot stan ohranili svoje svoboščine in privilegiran položaj v družbi. Ne nazadnje sta deželnoknežja protireformacija in katoliška obnova plemičem v službi dvora ponudili priložnosti za napredovanje po družbeni lestvici.

Spreobrnjenje v katoliško veroizpoved je pozitivno vplivalo na znotraj- in medgeneracijsko družbeno mobilnost posameznih plemičev in njihovih družin. Vzorčni primer takšnega razpleta je kranjski dedni deželni maršal Ditrih Auersperg (1578–1634), ki je šele leta 1622 zgladil posestne spore z Družbo Jezusovo in se nato leta 1625 spreobrnil v katolištvo, kar mu je v nadaljevanju prineslo številne ugodnosti. V letu svojega spreobrnjenja je Ditrih namreč dobil naslov cesarskega svetnika in komornika, leta 1626 postal deželni upravitelj in leta 1628 deželni upravnik, leta 1630 pa je bil naposled povzdignjen v grofa. Poleg tega so bleščeče kariere naredili njegovi trije sinovi, med katerimi gre izpostaviti zlasti Janeza Vajkarda, cesarskega diplomata in prestolonaslednikovega vzgojitelja, ki je bil leta 1653 povzdignjen v državnega kneza.

ter dodala, da je Pavel pl. Egkh svoje posestvo prodal gospodu pl. Verdenbergu (prav tam, št. 2606, str. 870). Kupec je bil verjetno Janez Krstnik Verda grof Verdenberg, iz Goriške izvirajoči državnik in dvorjan Ferdinanda II.

²¹⁴ Golec, Valvasorjev izvor, str. 244.

Kljub nedvomni povezavi med spreobrnjenjem in kariernim napredkom katolištva vseh plemiških spreobrnjencev ne gre presojati zgolj s stališča njihovih osebnih ambicij. Senior družine Auersperg, denimo, je ob svojem spreobrnjenju leta 1625 jezuitom poklonil bogat milodar v višini 3000 goldinarjev in v tridesetih letih 17. stoletja užival zaupanje vrhov Katoliške cerkve na Kranjskem. Poleg tega je nekaj predstavnikov višjega plemstva katoliško veroizpoved sprejelo že med prvim valom protireformacije nadvojvode Ferdinanda na prelomu 16. in 17. stoletja, ko je bilo spreobrnjenje za predstavnike njihovega sloja vse prej kot oportuno. Feliciti Auersperg, denimo, je prestop v katolištvo nakopal preganjanje s strani lastne družine in domnevno celo mučenje.

Po drugi strani je bilo spreobrnjenje za nekatere druge plemiče zgolj socialna praksa preživetja in vzpenjanja po družbeni lestvici v novih družbenopolitičnih razmerah, ki so nastopile po katoliških zmagah na bojiščih tridesetletne vojne v dvajsetih letih 17. stoletja. Ti plemiči so dolgo ignorirali deželno knežje protireformacijske odloke, na svojih gradovih skrivali izgnane predikante in svojim katoliškim podložnikom onemogočali življenje v skladu z njihovo veroizpovedjo. Po objavi patenta o spreobrnjenju ali izselitvi leta 1628 so bodisi *pro forma* konvertirali bodisi deželo zapustili, vendar je cesar v svojem generalnem mandatu o verskih razmerah na Kranjskem leta 1631 tožil, da je veliko spreobrnjencev od vere že odpadlo, saj ne hodijo k spovedi in obhajilu, del izseljencev pa se je tajno brez dovoljenja vrnil v deželo.

Viri in literatura

Arhivski viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije (Ljubljana, Slovenija):

SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. registratura (Stan. I).

SI AS 311, Zbirka fidejkomisov.

SI AS 730, Gospostvo Dol.

SI AS 1063, Zbirka listin.

SI AS 1073, Zbirka rokopisov.

SI AS 1079, Zbirka normalij.

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv (Gradec, Avstrija):

Innerösterreichische Regierung (IÖReg), Protokoll (Prot.), Copey (Cop.).

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana (Ljubljana, Slovenija):

Škofijski arhiv I. (ŠAL I.).

Literatura

- Baraga, France: Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva. *Acta ecclesiastica Sloveniae* 17. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze, 1995.
- Bedürftig, Friedemann: *Der Dreißigjährige Krieg: Ein Lexikon*. Darmstadt: Primus Verlag, 2006.
- Benedik, Metod: Protireformacija in katoliška prenova. V: Metod Benedik (ur.), *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*. Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 113–152.
- Bidermann, H[ermann] I[gnaz]: Die österreichischen Länder-Kongresse. Von weiland Professor H. J. Bidermann. Aus dem Nachlasse des Verewigten herausgegeben von Sigmund Adler. *Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, Band 17, 1896, str. 264–292.
- Bireley, Robert: *Ferdinand II, Counter-Reformation Emperor, 1578–1637*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*. Škofja Loka: Muzejsko društvo, 1973.
- Bratina, Lojze: Tomaž Hren in jezuiti. V: Edo Škulj (ur.), *Hrenov simpozij v Rimu*. Simpoziji v Rimu 15. Celje: Mohorjeva družba, 1998, str. 249–256.
- Bruckmüller, Ernst: *Avstrijska zgodovina, Zgodovina držav in narodov* 7. Ljubljana: Slovenska matica, 2017.
- Budak, Neven: Die Gegenreformation in Kroatien. V: Gustav Reingrabner in Gerald Schlag (ur.), *Reformation und Gegenreformation im pannonischen Raum. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland*, Band 102. Eisenstadt: Burgenländisches Landesmuseum, 1999, str. 353–363.
- Burke, Peter: *History and Social Theory*. Cambridge – Oxford: Polity, 1992.
- Buschmann, Arno (ur.): *Kaiser und Reich. Verfassungsgeschichte des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation vom Beginn des 12. Jahrhunderts bis zum Jahre 1806 in Dokumenten*, Band 1: Vom Wormser Konkordat 1122 bis zum Augsburger Reichsabschied von 1555. Baden-Baden: Nomos-Verl.-Ges., 1994.
- Dimitz, August: Decreta visitationis apostolicae ecclesiae ac diocesis Labacensis a fre Sixto Carcano epo germanicense visitatore apostolico peractae. A. 1621. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 17, 1862, št. 2, str. 11–12, št. 3–4, str. 30–32.
- Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung*, Theil 3: Vom Regierungsantritte Erzherzog Karls in Innerösterreich bis auf Leopold I. (1564–1657). Laibach: I. v. Kleinmayr & F. Bamberg, 1875.

- Dimitz, August: Historische Notizen aus den im Museal-Archive aufbewahrten Kalendarn des Bischofes Th. Chrön. *Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain* 17, 1862, št. 3–4, str. 17–30; št. 11, str. 87–90; št. 12, str. 99–109.
- Dimitz, August: Urkunden zur Geschichte der Reformation in Krain aus den Jahren 1540 bis 1643. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 22, 1867, št. 4, str. 43–124.
- Dolinar, France Martin: Apostolski vizitaciji ljubljanske škofije 1607/08 in 1620/21. V: Edo Škulj (ur.), *Hrenov simpozij v Rimu*. Simpoziji v Rimu 15. Celje: Mohorjeva družba, 1998, str. 119–138.
- Dolinar, France Martin: Die Gegenreformation in Innerösterreich und das Schicksal der Protestanten. V: Sönke Lorenz, Anton Schindling in Wilfried Setzler (ur.), *Primus Truber 1508–1586: der slowenische Reformator und Württemberg*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 2011, str. 327–340.
- Dolinar, France Martin: Kaspar Bobek. V: Erwin Gatz (ur.), *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448 bis 1648. Ein biographisches Lexikon*. Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 61–62.
- Dolinar, France Martin: *Ljubljanski škofje*. Ljubljana: Družina, 2007.
- Dolinar, France Martin: Politische Rekatholisierung und katholische Reform in Innerösterreich am Beispiel des Laibacher Bischofs Tomaž Hren (1597/99–1630). V: Sönke Lorenz, Anton Schindling in Wilfried Setzler (ur.), *Primus Truber 1508–1586: der slowenische Reformator und Württemberg*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 2011, str. 341–351.
- Dolinar, France Martin: Protireformacija v notranjeavstrijskih deželah in usoda protestantov. *Stati inu obstati* 7/8 (2008), str. 138–146.
- Dolinar, France Martin: Vloga in pomen jezuitskega kolegija v slovenskem prostoru. V: Vincenc Rajšp (ur.), *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773). Zbornik razprav*. Redovništvo na Slovenskem 4. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU: Provincialat slovenske province Družbe Jezusove: Inštitut za zgodovino Cerkev Teološke fakultete, 1998, str. 9–13.
- Dremelj, Luka: Začetki rodbine Lamberg na Kranjskem (s poudarkom na liniji s Kamna in Gutenberga). *Kronika* 71, 2023, št. 1, str. 5–28.
- Drobesch, Werner in Tropper, Peter G. (ur.): *Chronik des Jesuitenkollegs Klagenfurt*, Teil 1,1: 1603–1645. Klagenfurt, Laibach, Wien: Hermagoras = Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva, 2014.
- Elze, Theodor: *Die Universität Tübingen und die Studenten aus Krain: Festschrift zur vierten Säcularfeier der Eberhard-Karls-Universität*. Tübingen: F. Fues, 1877.
- Globočnik, Anton von: *Uebersicht der Verwaltungs- und Rechtsgeschichte des Landes Krain*. Laibach: Selbstverlag, 1893.
- Golec, Boris: *Valvasor: njegove korenine in potomstvo do danes*, Thesaurus memoriae. Dissertationes 13. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016.
- Golec, Boris: Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (2. del). *Kronika* 63, 2013, št. 2, str. 217–272.
- Gornik, Franc: *Zgodovina blejske župnije*. Celje: Mohorjeva družba, 1990.

- Grdina, Igor: Hrenov odnos do protestantov. V: Edo Škulj (ur.), *Hrenov simpozij v Rimu*. Simpoziji v Rimu 15. Celje: Mohorjeva družba, 1998, str. 229–243.
- Grdina, Igor: *V blodnjakih večne vojne za trajni mir*, Zbirka Zbiralnik 27. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo - ICK, 2020.
- Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. Celje: Mohorjeva družba, 1992.
- Haider, Siegfried: *Geschichte Oberösterreichs*, Geschichte der österreichischen Bundesländer. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1987.
- Hengerer, Mark: *Kaiser Ferdinand III. (1608–1657): eine Biographie*, Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs, Band 107. Wien; Köln; Weimar: Böhlau, cop. 2012.
- Herzig, Arno: *Der Zwang zum wahren Glauben Rekatholisierung vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2000.
- Horand, Adalbert Heinrich: Oesterreichische Exulanten. *Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit. Neue Folge* 9, 10, 11, 12; 1862, št. 9, str. 316–319; št. 10, str. 353–357; št. 11, str. 393–396; št. 12, str. 433–436.
- Jerše, Sašo: Glaube, Hoffnung, Herrschaft: die 'imaginaires politiques' Innerösterreichs im Zeitalter des religiös-politischen Konflikts. *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, Band 121, Teilband 2, 2013, str. 352–373, 574.
- Kaspert, Anton: Navodilo kranjskima poslancema škofu T. Hrenu in Herbartu Turjaškemu za obči dež. zbor v Lincu l. 1614. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 5, 1908, str. 168–176.
- Khevenhüller, Franz Christoph. *Annales Ferdinandeae Oder Wahrhafft Beschreibung, Käysers Ferdinandi Des Andern, Mildesten Gedächtniß, Geburth, Aufzuehung und bißhero in Krieg und Friedens-Zeiten vollbrachten Thaten, geführten Kriegen, und vollzogenen hochwichtigen Geschäften*. Leipzig: Verlegts Moritz Georg Weidmann, 1721.
- Klun, Vinko Fereri: *Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain*, Heft 1. Laibach: [s. n.], 1852.
- Koblar, Anton: Črtice s Krumperka. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 18, 1908, št. 3, str. 119–120.
- Koblar, Anton: Dobrotniki nekdanjega ljubljanskega jezuitskega kolegija. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 10, 1900, št. 3, str. 99–108.
- Kočevar, Vanja: Dedna poklonitev vojvodine Kranjske kralju Ferdinandu III. leta 1631. *Kronika* 67, 2019, št. 2, str. 219–234.
- Kočevar, Vanja: Družbena in identitetna mobilnost kranjskih deželnih stanov kot posledica protireformacije in katoliške obnove. V: Boris Golec (ur.), *Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019, str. 101–179.
- Kočevar, Vanja: Generalni mandat cesarja Ferdinanda II. o verskih razmerah na Kranjskem iz leta 1631: (ne)prilagoditev kranjskih elit na protireformacijo in katoliško preno. *Acta Histriae* 30, 2022, št. 1, str. 67–100.
- Kočevar, Vanja: Identiteta kranjskih deželnih stanov v zgodnjem novem veku. *Kronika* 65, 2017, št. 2, str. 135–158.

- Kočevar, Vanja: Patent cesarja Ferdinanda II. o spreobrnjenju ali izselitvi protestantskega plemstva notranjeavstrijskih dežel iz leta 1628: Kritična objava in prevod. *Arhivi* 43, 2020, št. 2, str. 381–426.
- Kočevar, Vanja: *Vojvodina Kranjska v času Ferdinanda II. (1595–1637): Politična zgodovina osrednje slovenske dežele*. Ljubljana: Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2016.
- Koenigsberger, Helmut Georg: Monarchies and Parliaments in Early Modern Europe Dominium Regale or Dominium Politicum et Regale. *Theory and Society* 5, 1978, št. 2, str. 191–217.
- Kolar, Bogdan: Prenovitevno delo škofa Tomaža Hrena s pomočjo sinod. Edo Škulj (ur.), *Hrenov simpozij v Rimu*. Simpoziji v Rimu 15. Celje: Mohorjeva družba, 1998, str. 161–180.
- Košir, Matevž: Die krainischen Landstände und ihre Versammlungen im 16. und 17. Jahrhundert (Ihre innere Struktur zur Zeit der Reformation und Gegenreformation). *Parliaments, Estates and Representation*, vol. 24, 2004, str. 131–146.
- Košir, Matevž: *Stanovska uprava v obdobju vzpona protestantizma in zmage protireformacije in absolutizma (1560–1660) na Kranjskem*. Ljubljana: Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1999.
- Kotar, Jernej: *Deželnoknežja oblast in uprava Friderika III. na Kranjskem: (1435–1493)*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2024.
- Kralj, Angel: Transkripcija protokolov škofa Hrena 1614–1630. *Acta Ecclesiastica Sloveniae, Arhivska zapuščina škofa Tomaža Hrena* 19. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, 1997, str. [211]–440.
- Leeb, Rudolf: Der Augsburger Religionsfrieden und die österreichischen Lande. *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich* 122, 2006, str. 23–54.
- Leeb, Rudolf: Der Streit um den wahren Glauben – Reformation und Gegenreformation in Österreich. V: Herwig Wolfram (ur.), *Geschichte des Christentums in Österreich: von der Spätantike bis zur Gegenwart*. Wien: Ueberreuter, cop. 2003, str. 145–279.
- Leeb, Rudolf: Die Gegenreformation. V: Rudolf Leeb, Astrid Schweighofer in Dietmar Weigl (ur.), *Das Buch zum Weg. Kirchen-, Kunst- und Kulturgeschichte am Weg des Buches*. Salzburg: Edition Tandem, 2008, str. 168–171.
- Leeb, Rudolf: Staatsgewalt und Seelenheil. Die »Gegenreformation« in Innerösterreich als Modellfall. V: Friedrich Schweizer (ur.), *Religion, Politik und Gewalt. Kongressband des XII. Europäischen Kongresses für Theologie 18.-22. September 2005 in Berlin*. Veröffentlichungen der Wissenschaftlichen Gesellschaft für Theologie 29. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2006, str. 490–509.
- Losert, Johann (ur.): *Akten und Korrespondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Ferdinand II.*, Teil 1.: Die Zeiten der Regentschaft und die Auflösung des Protestantischen Schul- und Kirchen- Ministeriums in Innerösterreich 1590–1600, *Fontes rerum austriacarum. Österreichische Geschichts-Quellen. Diplomataria et Acta*, Band 58; Teil 2.: Von der Auflösung des Protestantischen Schul- und Kirchenministeriums bis zum Tode Ferdinands

- II. 1600–1637, *Fontes rerum austriacarum*. Österreichische Geschichts-Quellen. Diplomataria et Acta, Band. 60. Wien: In Kommission bei Alfred Hölder, 1906–1907.
- Loserth, Johann: Die Gegenreformation in Innerösterreich. Gleichzeitig Zusammenstellung des Actenmaterials. *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich* 21, 1900, str. 52–85.
- Loserth, Johann: *Die Reformation und Gegenreformation in den innerösterreichischen Ländern im XVI. Jahrhundert*. Stuttgart, J.G. Cotta, 1898.
- Loserth, Johann: Die Reformationsordnungen der Städte und Märkte Innerösterreichs aus den Jahren 1587–1628. *Archiv für österreichische Geschichte*, Band 96. Wien: Historische Kommission der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1907, str. 98–190.
- Loserth, Johann: *Die steirische Religionspazifikation 1572–1578: nach den Originalen des steiermärkischen Landesarchivs hrsg. und mit einer Einleitung versehen*. Graz: Selbstverlag der Historischen Landes-Commission, 1896.
- Loserth, Johann: Die steirische Religionspazifikation und die Fälschung des Vizekanzlers. *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich* 48, 1927, str. 1–57.
- Loserth, Johann: Wie Steiermark, Kärnten und Krain wieder katholisch wurden. *Preußische Jahrbücher* 133, 1908, str. 233–279.
- Loserth, Johann: Zur Geschichte des Brucker Libells. *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich* 53, 1932, str. 7–23.
- Maťa, Petr: Landstände und Landtage in den böhmischen und österreichischen Ländern (1620–1740). Von der Niedergangsgeschichte zur Interaktionsanalyse. V: Petr Maťa in Thomas Winkelbauer (ur.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*. Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa 24. Stuttgart: Steiner, 2006, str. 345–400.
- Maťa, Petr: Wer waren die Landstände? Betrachtungen zu den böhmischen und österreichischen »Kernländern« der Habsburgermonarchie im 17. und frühen 18. Jahrhundert. V: Gerhard Ammerer, William D. Godsey Jr., Martin Scheutz, Peter Urbanitsch in Alfred Stefan Weiß (ur.), *Bündnispartner und Konkurrenten des Landesfürsten? Die Stände in der Habsburgermonarchie*. Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 49. Wien, München: Böhlau, 2007, str. 68–89.
- Mecenseffy, Grete: *Geschichte des Protestantismus in Österreich*. Graz; Köln: Hermann Böhlau Nachf., cop. 1956.
- Megiser, Hieronymus: *Annales Carinthiae, Das ist, Chronica, Des Löblichen Ertzhertzogthumbs Khärndten: Darinn aussführlich, vnd mit grund der Warheit ordentlich beschrieben ist, was sich fürnemlich vnd zu fordris in demselben Edlen, weiterühmbten vnd vhralten Land Khärndten ... als auch beynebens in den Genachbarten Königreichen vnd Provintzen ... Steyer, Crayn, Windisch March, Istria vnd Friaul ... für namhaffte Historien vnd Geschichten begeben ... / alles mit grossem Fleiss vnd schwerer Mühe, ... aus vielerhand bisshero in Druck ausgangnen Historicis ..., furnemlich aber auss ... Gothardt Christallnicks geschriebnen Collectaneis vnd Historia Carinthiaica ... publicirt vnd in Druck verfertiget, durch*

- Hieronymum Megiserum, Annalium Carinthiae pars secunda Chronica des löblichen Ertzhertzogthumbs Khärndten. Gedruckt zu Leipzig: durch Abraham Lamberg, 1612.*
- Nared, Andrej: *Dežela – knez – stanovi: oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*, Thesaurus memoriae. Dissertationes 7. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009.
- Nared, Andrej: Deželni stanovi in zbori na Kranjskem do začetka 16. stoletja. *Zbornik znanstvenih razprav* 80, 2020, str. 89–118, 196, 206.
- Niederkorn, Jan Paul: *Die europäischen Mächte und der »Lange Türkenkrieg« Kaiser Rudolfs II. (1593–1606)*, Archiv für österreichische Geschichte 135. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993.
- Ožinger, Anton: Kriza cerkvenega življenja in reformacija na Slovenskem. V: Metod Benedik (ur.), *Zgodovina Cerkev na Slovenskem*. Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 93–112.
- Pálffy, Géza: Das Königreich Ungarn (1526–1699): Eine alte Regionalmacht innerhalb einer neuen Monarchie. V: Ulf Brunnbauer, Konrad Clewing in Oliver Jens Schmitt (ur.), *Herrschaft und Politik in Südosteuropa von 1300 bis 1800*. Handbuch zur Geschichte Südosteuropas, Band 2. Berlin–Boston: Walter de Gruyter, 2021, str. 567–659.
- Pálffy, Géza: *Hungary between two empires 1526–1711*, Studies in Hungarian History. Bloomington: Indiana University Press, 2021.
- Parker, Geoffrey (ur.): *The Thirty Years' War*. London, New York: Routledge, 1997.
- Pörtner, Regina: Gegenreformation und ständischer Legalismus in Innerösterreich, 1564–1628. *Zeitschrift für Historische Forschung* 27, 2000, št. 4, str. 499–542.
- Pörtner, Regina: Politik, Religion und konfessionelle Kultur in Innerösterreich. V: Sönke Lorenz, Anton Schindling in Wilfried Setzler (ur.), *Primus Truber 1508–1586: der slowenische Reformator und Württemberg*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 2011, str. 303–314.
- Pörtner, Regina: *The Counter-Reformation in Central Europe: Styria 1580–1630*. Oxford: Clarendon Press, 2003.
- Preinfalk, Miha: *Auerspergi: po sledih mogočnega tura*, Thesaurus memoriae. Dissertationes 4. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2005.
- Preinfalk, Miha: Grofje Thurn-Valsassina na Koroškem. *Kronika* 56, 2008, št. 2, str. 247–264.
- Prelesnik, Matija: Protireformacija na Kranjskem pod škofom Hrenom (Chroenom). *Katoliški obzornik* 5, 1901, št. 1, str. 3–17; št. 2, str. 99–115; št. 3, str. 205–224; št. 4, str. 297–341.
- Putschögl, Gerhard: Die Ausschußlandtage der österreichischen Länder. *Österreich in Geschichte und Literatur* 8, 1964, str. 431–437.
- Radics, Peter von: Beiträge zur Reformations-Geschichte Krains's, aus Archivalien chronologisch zusammengestellt von P. v. Radics. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 16, 1861, št. 9, str. 67–69; št. 10, str. 73–75.
- Radics, Peter von: Die krainische Landschaft und das krainische Landtagswesen (bis 1748): eine Geschichtsstudie (Separat-Abdruck aus der »Österreichisch-Ungarischen Revue« XXIX. Band). Wien: Verlag der Österreichisch-Ungarischen Revue, 1902.

- Radics, Peter von: *Herbard VIII, Freiherr zu Auersperg (1528–1575): ein krainischer Held und Staatsmann*. Wien: Wilhelm Braumüller k. k. Hofbuchhändler, 1862.
- Radič, Peter von: Ueber ein »Protocoll Religionis Reformationis« in Krain, aus den Jahren 1614–1618. V: Etbin Henrik Costa (ur.), *Vodnikov spomenik: s spisi od 86 pisateljev in štirimi na kamen tiskanimi dokladami*. Laibach: I. V. Kleinmayr & F. Bamberg, 1859, str. 199–210.
- Rajšp, Vincenc: Jezuiti in protestantizem na Slovenskem. V: Vincenc Rajšp (ur.), *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773). Zbornik razprav*. Redovništvo na Slovenskem 4. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU: Provincialat slovenske province Družbe Jezusove: Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, 1998, str. 269–277.
- Rajšp, Vincenc: Protireformacija na Kranjskem, na primeru župnije Škocjan pri Turjaku. V: France Martin Dolinar, Maximilian Liebmann, Helmut Rumpler, Luigi Tavano (ur.), *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628 = Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628 = Riforma cattolica e controriforma nell'Austria interna 1564–1628*. Klagenfurt, Ljubljana, Wien: Hermagoras = Mohorjeva, Graz; Wien; Köln: Styria, 1994, str. 203–211.
- Rosolenz, Jakob: *Gründlicher GegenBericht, auff den falschen Bericht vnnd vermainte Erinnerung Daudis Rungij, Wittenbergischen Professors, von der tyrannischen bápstischen Verfolgung dess h. Evangelij, in Steyermarckt, Kärndten, vnd Crayn: in welchem mit Grund der Warheit aussführlich dargethan vn erwiesen wird, dass solcher Bericht ein lauters Lügenbuch ... sey: auch in Ewigkeit nit könne erwiesen werden, was ermeldter ehrenrhürische Predicant, wider die gottselige ... Steyrische Religions Reformation, vnverschämpter, lügenhafter weiss gegayfert vnd aussgossen hat*. Grätz: bey Georg Widmanstetter, 1607.
- Runge, David: *Bericht vnd Erinnerung, Von der Tyrannischen Bápstischen verfolgung deß H. Euangelij, in Steyermarckt, Kärndten vnd Krain, mit angehengtem trost an die verfolgten Christen Sampt gründlicher Widerlegung, eines Papistischen bedenckens, von den Fragen, Ob in Glaubenssachen die H. Schrift oder die Kirche Richter sey, vnd bey welchen Zeichen man die rechte Kirche Gottes erkennen könne; Zu End ist gesetzt die Clementinische Bull vom Jubeljahr, mit einem Register der offenbaren Lügen deß Römischen Bapsts*. Wittenberg: Seuberlich, 1601.
- Rutar, Simon: Aus dem vaticanischen Archiv (Biblioteca Borghese III. 68b). *Mittheilungen des Musealvereines für Krain* 6, št. 1893, št. 1, str. 136–144.
- Schnabel, Werner Wilhelm: *Österreichische Exulanten in oberdeutschen Reichsstädten. Zur Migration von Führungsschichten im 17. Jahrhundert*, Schriftenreihe zur bayerischen Landesgeschichte 101. München: C.H. Beck, 1992.
- Simoniti, Primož: Med knjigami iz stare gornjegrajske knjižnice. *Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice* I. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1974, str. 17–48.
- Simoniti, Vasko: *Fanfare nasilja*, Razprave in eseji 50. V Ljubljani: Slovenska matica, 2003.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Societas Jesu. Collegium Labacense: *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*. Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove, 2003.

- Strohmeyer, Arno: Konfessionszugehörigkeit und Widerstandsbereitschaft: Der »leidende Gehorsam« des innerösterreichischen Adels in den religionspolitischen Auseinandersetzungen mit den Habsburgern (ca. 1570–1630). V: Joachim Bahlcke, Karen Lambrecht in Hans-Christian Maner (ur.), *Konfessionelle Pluralität als Herausforderung. Koexistenz und Konflikt in Spätmittelalter und Früher Neuzeit. Winfried Eberhard zum 65. Geburtstag*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2006, str. 333–354.
- Strohmeyer, Arno: *Svoboda politike in moč vere: študije o politični kulturi deželnih stanov habsburške monarhije v času verskih vojn (ok. 1550–ok. 1650)*, Rdeča zbirka. Ljubljana: Založba / *cf., 2011.
- Strohmeyer, Arno: Vom Widerstand zur Rebellion. Praxis und Theorie des ständischen Widerstands in den östlichen österreichischen Ländern im Werden der Habsburgermonarchie (ca. 1550–1650). V: Robert von Friedeburg (ur.), *Widerstandsrecht in der frühen Neuzeit. Erträge und Perspektiven der Forschung im deutsch-britischen Vergleich*. Zeitschrift für Historische Forschung, Beiheft 26. Berlin 2001, str. 207–243.
- Štuhec, Marko: *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren. Plemiški zapuščinski inventarji 17. stoletja kot zgodovinski vir*, Studia humanitatis. Apes 1. Ljubljana: ŠKUC – Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995.
- Turk, Josip: Tomaž Hren. *Bogoslovni vestnik* 8, 1928, št. 1, str. 1–30.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain: das ist, Wahre, gründliche, und recht eigendliche Belegen- und Beschaffenheit dieses ... Römisch-Keyserlichen herrlichen Erblandes*. Laybach: zu finden bey Wolfgang Moritz Endter, Buchhändlern in Nürnberg, 1689.
- Vidmar, Luka: Požiga protestantskih knjig v Ljubljani leta 1600 in 1601. Med zgodovino in mitom. *Kronika* 61, 2013, št. 2, str. 189–216.
- Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev: Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.
- Vilfan, Sergij: Pojmovanje oblasti v izjavah kranjskih deželnih stanov v dobi reformacije. *Zbornik znanstvenih razprav* 43, 1983, str. 169–175.
- Vilfan, Sergij: Pravni značaj deželnih stanov v deželah s slovenskim prebivalstvom (Notranji Avstriji). *Zbornik znanstvenih razprav* 48, 1988, str. 207–219.
- Vilfan, Sergij: Ustavna ureditev Kranjske ob zatonu deželnih stanov (1760). *Zbornik znanstvenih razprav* 52, 1992, str. 227–238.
- Visočnik, Julijana: *Škofijski arhiv Ljubljana: inventar fonda ŠAL I.: fasc. 1–51*, Priročniki Nadškofija Ljubljana, Arhiv 4. Ljubljana: Nadškofija, 2012.
- Voje, Ignacij: Odnos fevdalnih rodbin na Kranjskem do reformacije. *Zgodovinski časopis* 44, 1995, št. 1, str. 67–74.
- Volčjak, Jure (ur.): *Listine jezuitskega kolegija v Ljubljani 1592–1751*, Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2014.
- Vrhovec, Ivan: *Zgodovina Novega mesta*. Ljubljana: Matica slovenska, 1891.
- Vrhovnik, Ivan: Plemenitniki v dobovskih farnih maticah. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 9, 1899, št. 3, str. 77–102.

- Vrhovnik, Ivan: V god sv. Ahacija in tovarišev. *Danica. Cerken časopis za slovenske pokrajine* 1 (56), 19. junij 1903, št. 22, str. 169–176; 26. junij 1903 št. 23 in 24, str. 177–187.
- Wallner, Julius: Notizen zur Schulgeschichte Laibachs vor der thesesianischen Reform. *Mittheilungen des Musealvereines für Krain* 6, 1893, št. 1, str. 125–135.
- Wilson, Peter H.: *Europe's Tragedy: A New History of the Thirty Years War*. London: Penguin Books, 2009.
- Winkelbauer, Thomas: *Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, Teil 2, Österreichische Geschichte 1522–1699. Wien: C. Ueberreuter, 2003.
- Witting, Johann Baptist: Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels. *Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft »Adler« Neue Folge*, Band 4, 1894, str. 89–146; Band 5–6, 1895, str. 162–264.
- Zwiedineck-Südenhorst, Hans von: Innerösterreichische Religions-Gravamina aus dem 17. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich. *Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark*, 22. Heft, 1874, str. 27–40.
- Žabota, Barbara: Reformacija in protireformacija na Zgornjem Gorenjskem. *Kronika* 64, 2016, št. 3, str. 441–450.
- Žontar, Josip: *Zgodovina mesta Kranja*. V Ljubljani: Muzejsko društvo za Slovenijo, 1939.
- Žontar, Jože: Zaton deželnih stanov na Kranjskem. V: Sašo Jerše (ur.), *Med srednjo Evropo in Sredozemljem: Vojetov zbornik*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, str. [171]–187.
- Žvanut, Maja: *Od viteza do gospoda*. Ljubljana: Viharnik – Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.

Spletni viri

- Dresser, Matthaeus in Brechtel, Johann Sigmund: *Genealogie der Herren von Auersperg von 1165 bis 1573, fortgeführt bis circa 1632 von Johann Sigmund Brechtel* – BSB Cod.icon. 324 Regensburg, 1. Drittel 17. Jh., <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb00002540?page=1> (22. avgust 2024).
- Preinfalk, Miha: Auersperg. Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi131739/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (8. avgust 2024). Izvirna objava v: Novi Slovenski biografski leksikon: 1. zv.: A. Ur. Barbara Šterbenc Svetina et al. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.
- Religions Gravamina der dreyen Landen, Steyer, Kärndten, und Cräyn, so wol deroselben Mitglieder, als die mehrerns der allein seligmachenden Evangelischen Religion zugethan seynd, wider die Religions Persecutions Commissarien, &c.* Staats- und Universitätsbibliothek Dresden. <https://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/89320/3#> (13. junij 2024).
- Turk, Josip: Hren, Tomaž (1560–1630). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi238909/#slovenski-biografski-leksikon> (7. avgust 2024). Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 3. zv. Hintner – Kocen. Izidor Cankar et al. Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 1928.

COUNTER-REFORMATION AND RECATHOLISATION OF THE PROTESTANT NOBILITY IN CARNIOLA.

THE IMPACT OF DIETRICH AUERSPERG'S CONVERSION IN 1625 ON THE SOCIAL RISE OF HIS IMMEDIATE FAMILY

The paper examines the socio-material strategies of social advancement used by the nobility of Carniola in the late 16th and first half of the 17th centuries. In the period under consideration, the Archduke and later Emperor Ferdinand II achieved a final victory in the long-lasting confessional-political conflict that the Catholic Habsburg territorial princes in their hereditary lands had been fighting with the predominantly Protestant nobility in the ranks of the territorial estates. The victory of the territorial prince meant that in 1628 the Protestant nobility was finally faced with the choice of converting to Catholicism or emigrating from Ferdinand's lands. On the one hand, the re-catholicised nobility had to accept the prelates as superior partners, and on the other they retained their privileged position in society and were given new career opportunities in the service of the ruler.

Conversion to the Catholic religion had a positive effect on the intra- and inter-generational social mobility of individual nobles and their families. A prime example of such a development in the Duchy of Carniola was the hereditary land marshal Dietrich Auersperg, who only in 1622 settled his property disputes with the Society of Jesus and then in 1625 converted to Catholicism, which later brought him many benefits. In the year of his conversion, Dietrich was made an imperial councillor and chamberlain (*kaiserlicher Rat und Kammerer*), in 1626 he became *Landesverweser* (deputy captain, assisting in military defence, collecting taxes, executing the orders of the territorial prince, convening territorial assemblies, and presiding over sessions of the territorial court), in 1628 *Landesverwalter* (territorial official with mainly judicial functions), and in 1630 he was finally made a Count. In addition, his three sons also had illustrious careers, most notably Johann Weikhard, an imperial diplomat and tutor to the heir to the throne, who was elevated to the rank of the Prince of the Holy Roman Empire in 1653.

Despite the undeniable correlation between conversion and career advancement, the Catholicism of all noble converts should not be judged solely in terms of their personal ambitions. The head of the Auersperg family, for example, made a generous alms donation of 3,000 guilders to the Jesuits at the time of his conversion in 1625, and by the 1630s enjoyed the confidence of the highest echelons of the Catholic Church in Carniola. Moreover, some members of the upper nobility had already embraced the Catholic faith during the first wave of Archduke Ferdinand's Counter-Reformation at the turn of the 17th century, when conversion was anything but opportune for members of their class. Felicita Auersperg, for example, was persecuted by her own family and is even said to have been martyred.

For some other nobles, however, conversion was simply a social practice to survive and climb the social ladder in the new socio-political circumstances that emerged after the Catholic victories on the battlefields of the Thirty Years' War in the 1620s. These nobles had long ignored the territorial prince's anti-Reformation decrees, hiding banished pastors in their castles and preventing their Catholic subjects from living in accordance with their religion. After the publication of the patent of conversion or emigration in 1628, they either converted pro forma or left the land, but the Emperor, in his general mandate on the religious conditions in Carniola in 1631, complained that many converts had already apostatised from the faith by not going to confession and communion, and that some emigrants had secretly returned to the land without permission.

Ambicije, socialno-materialne strategije in prakse v rodbini Valvasor

Valvasorji so ob Auerspergih¹ edina plemiška rodbina na Slovenskem, ki je v novejšem času dobila izčrpno monografijo, v kateri so biografsko in pod raznimi drugimi vidiki obravnavani vsi njeni člani (2015).² V slabem desetletju od izida knjige je prišlo na površje več novih po naključju odkritih virov, ki so zahtevali dopolnitve monografsko predstavljene podobe Valvasorjevega rodu. Med ugotovitvami je kar nekaj takih, ki so dodatno osvetlile in pomagajo razumeti razloge za določena dejanja in odločitve posameznikov. Zaradi novih spoznanj in dejstva, da v dosedanjih objavah ni bila posebej izpostavljena in komparativno prikazana problematika iz naslova pričujočega prispevka, je Valvasorje smiselno kratko predstaviti še v tej luči.

Pri obravnavi karierizma, ambicij, socialno-materialnih strategij, praks in komunikacij bodo člani rodbine razvrščeni v tri tipe. Glede na posameznikove prevladujoče poteze jih bomo imenovali: 1) karierniki, 2) preživetniki in 3) izključenci. Pri vsakem tipu bo posebna pozornost namenjena netipičnim primerom, ki bolj ali manj odstopajo od sočasnih »standardov« pri zgodnjeno-voveškem plemstvu na naših tleh.³ Izpostavili bomo po enega ali dva predstavnika, pri drugih pa mestoma opozorili na (najbolj) specifične poteze. Ker lahko obravnavane osebe ocenjujemo predvsem po rezultatih njihovega početja in le deloma tudi po hotenjih – ta ostajajo zaradi pomanjkanja ego dokumentov v veliki meri neznana – jih ne bomo razvrščali v kategorije, kot so: ambiciozen, manj ambiciozen ali neambiciozen.

¹ Preinfalk, *Auerspergi*.

² Golec, *Valvasorji*.

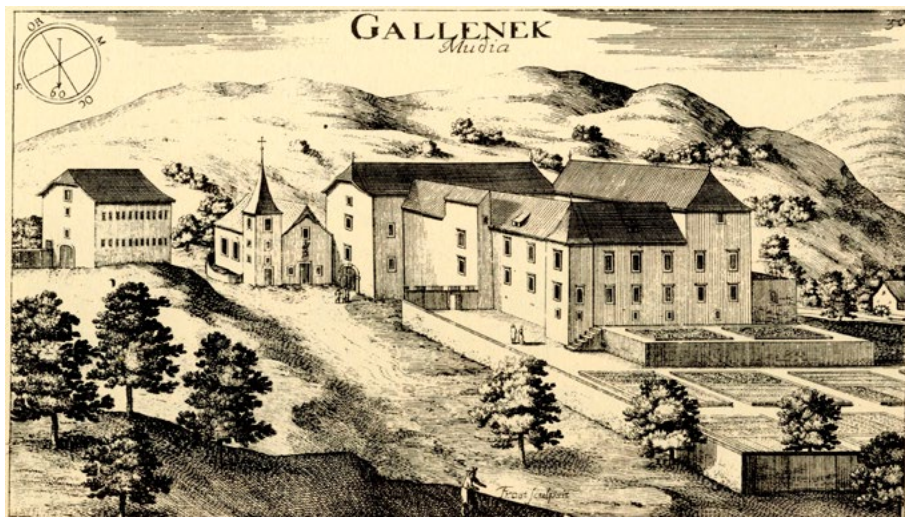
³ Prim. zlasti Preinfalk, *Plemiške rodbine v 16. stoletju*; isti, *Plemiške rodbine v 17. stoletju*; isti, *Plemiške rodbine v 18. stoletju*. 1. del; isti, *Plemiške rodbine v 18. stoletju*. 2. del; Štuhec, *Besede, ravnanja in stvari*; Kos, *Zgodovina morale* 1.; isti, *Zgodovina morale* 2.

O Valvasorjih na splošno

Valvasorji so danes eden od izumrlih plemiških rodov, ki je v svojem času na Kranjskem nekaj pomenil, čeprav ni spadal med starejše, tiste z najvišjim naslovom, najbogatejše in najvplivnejše. Njegove rodbinske veje so bile različno uspešne in ugledne, posamezniki pa so sestavljali pisano paleto od političnih veljakov in drugače izstopajočih, prek povprečnih plemiških ljudi svojega časa do takšnih, ki so prestopili prag družbenih norm. Kljub vsej veljavi in pomenu nekaterih rodbinskih članov v javnem življenju Kranjske v 17. in dobršnem delu 18. stoletja bi bila ta rodbina zgolj ena od izumrlih plemiških rodbin iz osrednje slovenske dežele, če se ne bi visoko nad vsemi Valvasorji dvigalo ime polihistorja Janeza Vajkarda (1641–1693).⁴

Če odštejemo prvega kranjskega Valvasorja, leta 1581 umrlega Janeza Krstnika iz Telgata pri Bergamu, ki ni bil sorodnik, temveč le rojak in dobrotnik svojega »služabnika« Hieronima z enakim priimkom, je Valvasorjeva rodbina, torej Hieronimov rod, živel v deželi dobri dve stoletji, tj. vsaj od sedemdesetih let 16. stoletja do smrti svojega zadnjega moškega člana leta 1795. Njen začetni vzpon je bil vse prej kot tipičen, daleč od tako rekoč standardne matrice, kako so se v habsburških deželah uveljavljali najuspešnejši italijanski priseljenci – obogateli trgovci, ki so v eni ali dveh generacijah pridobili zemljiško posest in plemiški naslov. Začetnik rodu Hieronim Valvasor je bil namreč zgolj v službi takšnega povzpelnika, pri čemer mu je šlo na roko dejstvo, da je ostareli Janez Krstnik videl v njem možnega nadaljevalca Valvasorjevega rodbinskega imena, ker sta imela enak priimek. Tako si je grajski »služabnik« Hieronim Valvasor na zelo neobičajen način – kot dediščino – prislužil dvorec Medija pod Trojanami, ki je postal »izvorni grad« novega rodu kranjskih Valvasorjev. Medija je bila tudi edini grad v rokah Valvasorjev, ki je povezoval in združeval obe glavni rodbinski veji, izhajajoči iz Hieronimovih sinov – Adamovo in Jernejevo. Ne le da so njuni potomci imeli grad za skupno simbolno središče, kjer si je večina izvolila zadnje počivališče v grobnici kapele, ampak sta se rodbinski veji na njej tudi zamenjali v vlogi lastnikov.

⁴ Golec, *Valvasorji*, str. 7.

Valvasorjev »matični grad« Medija po Valvasorjevi Topografiji Kranjske, 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 30).

Glede na lastništvo gradov lahko Adamovo vejo imenujemo završko-medijska, Jernejevo pa razdelimo na veje treh njegovih sinov: na Karlovo belneško, medijsko-završko Janeza Herbarda in bogenšperško Janeza Vajkarda. Poleg teh treh glavnih dvorcev – Medije, Zavrha in Belneka –, navedenih tudi v baronskem naslovu, so kranjski Valvasorji krajši čas posedovali še nekaj gradov in dvorcev, ki so vsi razen dveh ležali v širšem Zasavju.

Mimo genealoške delitve na Adamovo in Jernejevo rodbinsko vejo je drugo temeljno delitev Valvasorjev predstavljal plemiški naslov. Od leta 1667, ko so Jernejev sin Karel ter vdova in dva otroka Adamovega pokojnega sina Janeza Krstnika pridobili dedni baronski naslov, so se kranjski Valvasorji delili na viteze in barone. Odtlej so bili baroni vsi Adamovi na Kranjskem živeči potomci, iz Jernejeve veje pa le Karlova veja, ne pa tudi veji obeh Karlovih v deželi prebivajočih polbratov – polihistorja Janeza Vajkarda in Janeza Herbarda. Kljub temu so sodobniki pripadnikom teh dveh vej včasih zmotno pripisali baronski predikat. Še več, Janez Vajkard si ga je celo samovoljno in povsem neupravičeno privzel ob tihi podpori polbrata Karla in drugega sorodstva, tako da se je z njim nazadnje javno predstavljaj.

S spretno politiko poročnih zvez z uglednimi kranjskimi plemiškimi rodbinami se je družbeni položaj Valvasorjev utrdil do srede 17. stoletja. V tem stoletju so dosegli največji vzpon tako v materialnem smislu kakor v javnem življenju in po pridobljenem družbenem ugledu. Prednjačila je Jernejeva rodbinska veja, saj je bil že Jernej močno vpet v deželno politiko, drugače kot njegov zgodaj umrli podjetni brat Adam. Tri generacije – Jernej, njegov sin Karel in vnuk Janez Karel – so posegale po pomembnih službah v deželni upravi, medtem ko je Jernejev sin iz drugega zakona, polihistor Janez Vajkard, ovekovečil rodbinsko ime v znanosti in še posebej v domoznanstvu. Konec stoletja je Janez Karel s poroko z grofico Auersperg postavil nepisano pravilo, da se bodo njegovi otroci možili in ženili (samo) v grofovskih hišah. Drugi Valvasorji so se morali zadovoljiti z manj imenitnimi zakonskimi partnerji, v kar jih je med drugim silila gmotna stiska. V obeh rodbinskih vejah so eksistenco Valvasorjev večkrat reševale soproge s šibkejšim pedigrejem, a z večjo dediščino od svojih mož. Gledano v celoti Valvasorji nikoli niso spadali med najbogatejše kranjske rodbine, pri čemer so posamezniki, zlasti iz Jernejeve veje, uživali večji družbeni ugled zaradi angažiranosti in vplivnosti v javnem življenju dežele. 18. stoletje Valvasorjem, drugače kot prejšnje, na splošno ni bilo več posebej naklonjeno. Od drugega desetletja dalje so le še ohranjali oziroma izgubljali gmotno podlago in družbeno veljavo, v istem času pa je začela naglo pešati tudi njihova reprodukcijska moč. Slednjemu je botrovalo dejstvo, da so se moški v velikem številu posvetili duhovniškemu poklicu, tako, denimo, vsi trije polihistorjevi sinovi, v nemajhni meri iz gmotnih razlogov. Medtem ko je bil v 17. stoletju posvečen v duhovnika samo eden, polihistorjev brat, je dala rodbina v prvi tretjini 18. stoletja kar devet duhovnikov, od tega šest redovnih. Tako je v vseh štirih generacijah Adamovih in Jernejevih potomcev skupaj prišlo na 14 poročenih moških 10 duhovnikov, od tega v zadnjih dveh generacijah pet klerikov na štiri poročene Valvasorje. Dva brata, eden redovni in eden svetni duhovnik, jezuit pater Volfgang Jožef in sekovski kanonik Franc Jožef, sta posegala tudi po pomembnih funkcijah. Ugodnejše stanje za reprodukcijo rodbine se kaže pri ženskah. V štirih generacijah se jih je omožilo 16, v samostane pa jih je odšlo pet, od tega tri po letu 1700. Štirje

Valvasorji v duhovnih poklicih, dva moška in dve ženski, ki so vsi pripadali Jernejevi veji, so bili tudi zadnji nosilci rodbinskega imena.⁵

Karierniki

Najpomembnejši kariernik v Valvasorjevem rodu – čeravno ne tudi po dosežkih – je bil brez dvoma začetnik rodbine **Hieronim Valvasor** (* ok. 1550, † 1602–3), ki ga je na Kranjsko prineslo od nekod iz Italije. Svojega premoženja sicer po večini ni ustvaril sam, ampak ga je na precej nenavaden način podedoval, je pa na njem zgradil temelje novega plemiškega in deželanskega rodu. Prvi kranjski Valvasor – Janez Krstnik (zač. 16. stol. – 1581), ki je plemiški naslov zelo verjetno prinesel že s seboj z Bergamskega – kot rečeno, ni bil njegov sorodnik, temveč gospodar in dobrotnik, kar je izrecno izpričal v oporoki, sestavljeni 2. avgusta 1581 na Šrajbarskem turnu pri Krškem. Njegova zgodba je dokaj tipična za povzpelnika 16. stoletja. Bil je eden številnih podjetnih mož iz italijanskih dežel, predvsem z Beneškega in Lombardije, ki so poskusili srečo tostran Alp. Oporoka ga kaže kot trdnega katoličana, četudi se je morda kdaj prej spogledoval s protestantizmom. Pomenljiv je podatek, da je leta 1571 za Valvasorjev sprejem med kranjske deželane posredoval pri pretežno protestantskih deželnih stanovih strogo katoliški deželni knez nadvojvoda Karel. Vse nakopičeno bogastvo Janeza Krstnika Valvasorja pa je kljub dvema zakonoma zaman čakalo na sina, ki bi nadaljeval plemiški in deželanski rod. Prav zato se je v zadnjih letih tako oklenil soimenjaka in rojaka Hieronima Valvasorja, ki mu je po navedbi v oporoki nekaj let zvesto služil in ga v boleznih negoval, nazadnje pa je ob izrecnem pogoju, da mora ostati v deželi, po njem tudi podedoval del posesti – Medijo pod Trojanami.

Kako in kdaj natanko je Hieronim prišel na Kranjsko, je vprašanje, ki bo najbrž za vselej ostalo neodgovorjeno. Vse kaže, da ni imel stalnega poklica ali takega, ki bi zahteval boljšo izobrazbo, kakor tudi ne službe, zaradi katere bi pustil sledi v virih, toda po dobrotnikovi smrti je bil sposoben prevzeti upravljanje podedovane medijske posesti. Noben sodobni vir ne poroča, da bi bil Hieronim Valvasor doma z Bergamskega, ampak je to trdil šele njegov

⁵ Prav tam, str. 14–20.

vnuk polihistor Janez Vajkard dobrih sto let pozneje v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689), kjer si je dovolil izkrivljeno interpretacijo oporoke Janeza Krstnika: Hieronim naj bi bil bratranec (*Vetter*) slednjega, na Kranjsko pa naj bi sorodnika prišla skupaj okoli leta 1550.⁶

Ko je Hieronim Valvasor leta 1581 – ob izpolnitvi določenih pogojev – nena doma postal razmeroma bogat človek, zemljiški gospod, je bil star kakih trideset let, manj verjetno že štirideset. Podedovano imetje mu je bilo dano uživati še dobrih dvajset let, ga nekoliko povečati, se poročiti s plemkinjo ter videti odraščati dva sinova. Kot parveni se je oženil z dekletom iz stare plemiške rodbine, za povrh s hčerko precej petičnih staršev. Njegova izbranka Neža pl. Scheyer (* ok. 1560, † ne pred 1627) ni bila s Kranjskega, temveč s Štajerskega, po očetu sicer kranjskih korenin.⁷

Čeprav se je Hieronim kot dedič Medije pridružil vrsti zemljiških gospodov na Kranjskem, pa ni mogel avtomatično naslediti plemiškega naslova in kranjskega deželanstva svojega dobrotnika in rojaka Janeza Krstnika, ampak ga je do polnopravne vključitve med kranjske plemiče in deželane čakala še dolga pot. V zvezi s tem so pomenljivi sodni protokoli kranjskega vicedoma, saj kažejo novega medijskega gospoda v letih 1583 in 1584 kot precej samovoljnega gospodarja svojih podložnikov, ki so ga zato večkrat tožili. Nekdanji »služabnik«, zdaj zemljiški gospod, se je vedel samopašno, povsem v slogu jare gospode. Ker se je skliceval na plemiški status in deželanstvo ter s tem izgovorom pri prvi tožbi izpodbijal pristojnost vicedomskega sodišča, je slednje zahtevalo, naj predloži svoje »plemiške svoboščine« in dokaže, da je res postal deželan, kar se iz razumljivega razloga ni zgodilo.⁸

Glavni vir preživljanja in statusni simbol Hieronima Valvasorja je bil grad Medija, katerega posest je še nekoliko povečal in ki je postal »matični grad« kranjskih Valvasorjev. In ker je zapustil moškega potomca – imel je dva sinova – mu je po zaščitnikovi zadnji volji pripadalo še dodatnih 10.000 renskih goldinarjev. Od Mosconov, glavnih dedičev in nečakov Janeza Krstnika Valvasorja, je nazadnje prejel glavnino obljubljenega denarja, celote pa nikoli.⁹

⁶ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 106, 108.

⁷ Golec, *Valvasorji*, str. 40–45.

⁸ Prav tam, str. 46–47.

⁹ Prav tam, str. 23 in 48.

Kaže, da je moral imeti Hieronim vsaj nekaj podjetniškega duha svojega nekdanjega gospodarja in dobrotnika. Ni se namreč zadovoljil z vlogo brezdelnega zemljiškega gospoda, ki živi od podložniške rente. Izpričane so njegove poslovne zveze z Dolenjsko in Goriško, nekaj časa je bil gosposčinski oskrbnik, skupaj z enim od Mosconov pa je poskusil srečo tudi z rudnikom bakra.¹⁰

Posebno pozornost zasluži Hieronimovo večletno delovanje na Goriškem, osvetljeno z novimi dokumenti, ki pojasnjujejo, zakaj se je za nekaj časa podal v sosednjo deželo. Vsaj štiri leta (1595–1599) je bil oskrbnik Thurnovega gospostva Sv. Križ (danes Vipavski Križ) in v tamkajšnjem mestu kupil tudi hišo. Ne samo, da mu je na Goriškem veliko bolj prišla prav italijanska materinščina – potrjeno je, da v tem jeziku pisno komuniciral – in da ga je tja gotovo vlekla tudi bližina Italije.¹¹ Kot je razkril prepis njegove pozno odkrite oporoke z datumom 10. avgust 1602, Hieronim namreč ni obvladal (uradovale) nemščine, zato so mu bila vrata do služb na Kranjskem avtomatično zapahnjena. O njegovem jezikovnem (ne)znanju priča dejstvo, da so mu morali nemški zapis oporoke razložiti v italijanščini in slovenščini, kot je nanjo sam pripisal v latinščini.¹² Možno torej še po več desetletjih življenja v Cesarstvu ni dovolj dobro obvladal nemško in tega jezika očitno niti ni zadovoljivo razumel. Za jezikovne razmere pri kranjskem plemstvu in kulturno zgodovino osrednjeslovenskega prostora nasploh je pomenljivo, da se je privadil slovenščini, ne pa tudi jeziku vzvišene ustne komunikacije domačega plemstva in hkrati jeziku pisne komunikacije v svetni sferi.¹³

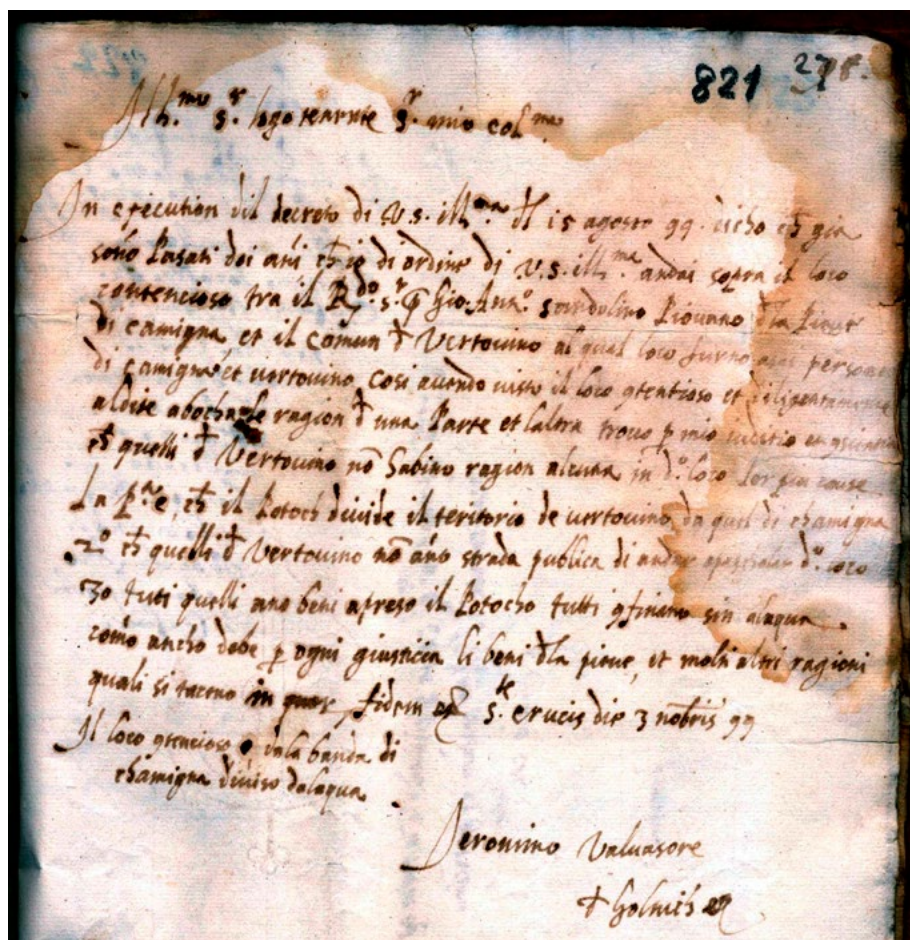
Malo pred smrtjo – umrl je istega leta 1602 ali v začetku naslednjega leta – se je Hieronimu izpolnila še dolgoletna želja, da bi mu v novi domovini priznavali plemiški stan in deželanske pravice. Težko je presojati, ali je prošnjo za kranjsko deželanstvo vložil tako pozno zato, ker kot katoličan ni upal na trden uspeh, in se je opogumil šele, ko so se razmere leta 1598 spremenile z odločilnim smrtnim udarcem protestantski cerkveni organizaciji. Niti najmanjšega dvoma ni, da v svoji rodni deželi ni veljal za plemiča, saj bi pisne »plemiške svoboščine«, ki jih je leta 1583 hotelo videti vicedomsko sodišče v

¹⁰ Prav tam, str. 53–55.

¹¹ Golec, Valvasor in Goriška, str. 151–153.

¹² Gl. integralni prevod oporoke: Golec, Poslednja volja, str. 236–237.

¹³ Prav tam, str. 232.

Pismo Hieronima Valvasorja z lastnoročnim podpisom Jeronimo Valvasore de Golnich etc., datirano 3. novembra 1599 v Sv. Križu na Goriškem (ASPG, Atti degli Stati Provinciali. Sezione prima, P 17, fol. 278).

Ljubljani, najpozneje tedaj uveljavljal pred vicedomom in kranjskimi deželnimi stanovi. A Hieronim se je na Kranjskem po prejemu znatne dediščine vsekakor že videl kot plemič in je o tem, ne da bi mu bilo treba veliko dokazovati, nemara prepričal tudi pl. Scheyerje, ko se je v prvi polovici osemdesetih let 16. stoletja priženil v njihovo rodbino. Po tihem je pač računal, da se lahko šteje za naslednika svojega zaščitnika in da bo deželanstvo, ki ga je leta 1571 dobil Janez Krstnik, slej ko prej veljalo tudi zanj. Vendar priseljeni Italijan ni

imel s čim dokazati svojega domnevnega plemiškega izvora, pa tudi sedeža v deželnem zboru ni mogel podedovati. Zavedajoč se, da ni plemič, je malo pred smrtjo prosil kranjske deželne stanove za sprejem v deželanstvo, ne da bi v nedatirani prošnji omenil svoj z ničimer utemeljeni plemiški izvor. Znašel se je tako, da se je lažno predstavljal za »bratranca« (!) Janeza Krstnika Valvasorja s Šrajbarskega turna (*meines gewesten freindtlichen lieben Vöitters weillundt Herrn Zuan Baptista Vavisors Zum Thurn am Hart*). Nekdanji »služabnik« turnskega graščaka je v prošnji nadomestil plemeniti rod z navedbo, da bodo njegovi otroci preskrbljeni primerno svojemu stanu (!). »Modro kri« mu je nato mimogrede prinesel zapis o Hieronimovem plemiškem stanu v sklepu kranjskega deželnega zbora. In to je sploh vsa, na moč skromna pravna podlaga za prištevanje Valvasorjev med plemstvo.¹⁴

Rodbina kranjskih Valvasorjev se torej ni mogla v celoti legitimirati z Janezom Krstnikom iz Telgata pri Bergamu, ki mu je dolgovala svoj vzpon, si je pa skušala prilastiti vse, kar je bilo z njim povezano, in na ta način ustvariti in skozi rodove utrjevati samopercepcijo. Navidezno kontinuiteto je predstavljal prevzem dobrotnikovega grba z dvema temeljnima elementoma – zgoraj orel z razprostrtimi krili, v ščitu spodaj pa trije stolpi. Po vsej verjetnosti je isti grb uporabljal v svojem osebem pečatniku že Hieronim, a žal ne poznamo niti enega dokumenta z njegovim pečatom. Oba temeljna elementa grba najdemo najbolj zgodaj v drugem desetletju 17. stoletja na pečatnikih Hieronimovih sinov Adama in Jerneja.¹⁵

Bržkone niti sinova nista natanko vedela, v kakšnem razmerju je bil njun oče z Janezom Krstnikom. Dejansko nesorodstvo je tako prešlo v družinsko izročilo v želeni obliki, torej kot krvno sorodstvo, kakor ga je prezentiral že Hieronim v prošnji za deželanstvo in v svoji oporoki (oboje 1602). V obeh je Janeza Krstnika naredil za svojega sorodnika, za povrh podobne starosti, saj ga je imenoval *Vetter*, čeprav bi mu bil lahko oče. Povsem logično je seveda, da je dal »bratrancu« v oporoki enako obliko priimka kakor sebi – Valvasor (*Väluaßfor*, *Valuaßfor*). A prav v tej skladnosti oblike se skriva težava. Janez Krstnik se je namreč sam vedno imenoval Vavator, torej brez *l*, samo nekajkrat so drugi pisali o njem kot o Vavisorju, nikoli pa ni bil Valvasor. Takšna oblika

¹⁴ Golec, *Valvasorji*, str. 56–58.

¹⁵ Prav tam, str. 85–88.

se je uveljavila šele v Hieronimovi rodbini, začnši z njim – leta 1599 se je na Sv. Križu na Goriškem podpisal kot *Jeronimo Valuasore de Golnich etc.* – in se postopoma ustalila do tretjega desetletja 17. stoletja. Zanimivo je, da se Hieronim v virih pojavlja kot Vavisor, pisano z *i*, in to vse od prve znane omembe leta 1583 dalje, samo ob sprejemu med deželane leta 1602 kot Vavasor, torej enako kot njegov predhodnik z *a*. Kot kaže, rojaka Janez Krstnik in Hieronim v rodni domovini niti nista imela povsem enakega priimka, starejši se je pisal Vavasor, mlajši pa Vavisor ali Valvasor(e).¹⁶

Ko je polihistor Janez Vajkard približno tričetrstoletja pozneje v rodbinskem arhivu naletel na prepis oporoke Janeza Krstnika Valvasorja (1581), je prišel do neprijetnega spoznanja, da Valvasorji v resnici niso to, kar naj bi bili. Če je poznal oporoko svojega deda Hieronima (1602) in njegovo prošnjo za deželanstvo, si torej ni sam izmislil sorodstvene vezi med Janezom Krstnikom in Hieronimom, jo je pa – v nasprotju z njemu dobro znano resnico – ovekovečil v *Slavi vojvodine Kranjske*.¹⁷ Pozneje je bilo ta polihistorjeva razlaga precej moteča za raziskovalce njegovega življenja in dela. Peter Radics se diskrepance med oporoko Janeza Krstnika in polihistorjevo interpretacijo v *Slavi* raje sploh ni dotikal, čeprav je nazadnje v integralni obliki objavil člen oporoke, ki govori o Hieronimu kot služabniku in nesorodniku svojega dobrotnika (1910).¹⁸ Branko Reisp pa jo je poskušal relativizirati z razlago, da se je polihistor »opiral na morebiti že prirejeni prepis oporoke, ki ga je hranil« (1983).¹⁹

Verodostojen vpogled v zasebne razmere, socialne vezi, kulturno okolje in jezikovne prakse v družini priseljenega neplemiškega povzpelnika in plemkinje na prelomu iz 16. v 17. stoletje ponuja Hieronimova poslednja volja iz leta 1602.²⁰ Poleg tega, da je začetnik rodu kranjskih Valvasorjev zavestno utrjeval neresnico o svojem izvoru, oporoka potrjuje, da je kljub pretežno protestantskemu plemiškemu okolju Kranjske tako kot njegov dobrotnik ostajal trden katoličan; še več, predvideval je, da bi se lahko kateri od obeh sinov odločil za duhovniški poklic. Navedba priča, da je visoko cenil poklic katoliškega duhovnika, tako

¹⁶ Golec, Poslednja volja, str. 231–232; prim. Golec, *Valvasorji*, str. 21–34.

¹⁷ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 106, 108.

¹⁸ Radics, Valvasor-Studien IX, str. 1625; isti, Valvasorjev rod, str. 106; Radics, *Johann Weikhard*, str. 3, 10, 15, 260–261.

¹⁹ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 52.

²⁰ Golec, Poslednja volja, str. 236–237.

kot je čislal izobrazbo ter plemiško in krščansko vzgojo. Ženi Neži je namreč posebej naročil, naj oba sinova spodbuja k študiju, učenju svobodnih umetnosti in jezikov. Za vse, kar spada k plemiški vzgoji, naj iz njegovega premoženja ne manjka sredstev. Takšen odnos ne preseneča pri človeku, ki sam po rojstvu ni bil plemič in si je moral pot med žlahtno gospodo šele utreti. Na drugi strani je bil Hieronim Valvasor konservativen oziroma patriarhalen, ko je šlo za nadaljnjo usodo njegove precej mlajše žene. V oporoki je dal jasno vedeti, da je ne bi rad videl vnovič omožene, zato jo je bil za vdovsko zvestobo pripravljen tudi nagraditi. Tako je lahko kot neporočena vdova do polnoletnosti sinov razpolagala s celotnim Hieronimovim imetjem in tudi potem do smrti obdržala vsa polnomočja sogospodarice. Hieronimova oporoka tudi neposredno odgovarja na vprašanje o dedovanju njegove posesti. Ni je hotel deliti, ampak je sinova določil za solastnika, ki naj bi gospodarila skupaj, v krščanski in bratski slogi. Nasprotno je za hčerki Lukrecijo in Sofijo določil, da se bosta primerno omožili in odšli zdoma, vsaka z izdatno dediščino. Drugače kot pri sinovih Hieronim zanju ni pomislil na izbiro duhovnega poklica. Hčerki sta bili pač predobro preskrbljeni, da bi bilo kateri treba v samostan. Lukrecija (* ok. 1583, † 1604–5) se je morala pri iskanju moža sicer zadovoljiti z Matijo Posarelom, ki ob poroki še ni bil plemič, Sofija (* ok. 1585, † ne pred 1637) pa je stopila pred oltar z Janezom Adamom pl. Apfaltrerjem iz stare kranjske plemiške rodbine.²¹

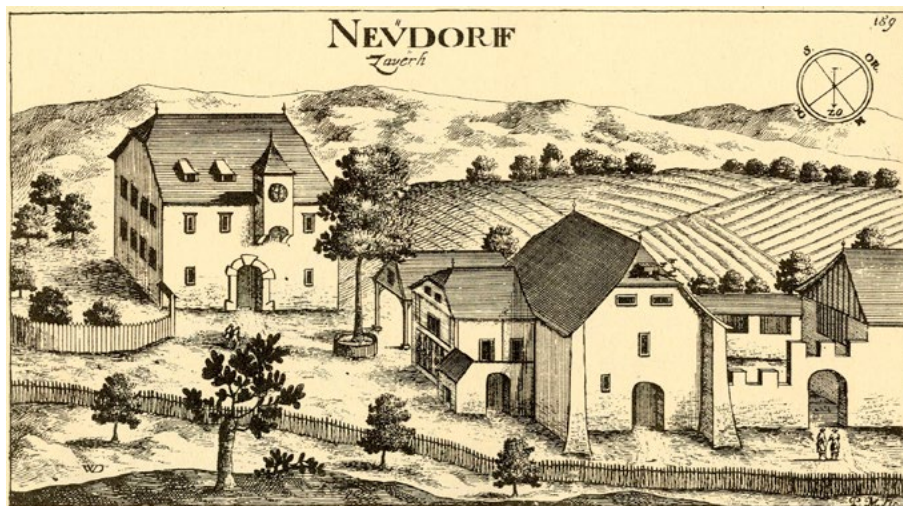
Sinova Adam in Jernej sta očetova pričakovanja upravičila, saj sta se šolala pri graških jezuitih in pozneje oba uveljavila v javnem življenju domače dežele; veliko bolj polihistorjev oče Jernej, ki je brata Adama preživel za več kot četrto stoletje.²² Ni pa se začetniku Valvasorjevega rodu izpolnila želja, da bi sinova skupaj gospodarila na Mediji, saj sta se slednjič odločila za fizično delitev nepremičnin in premičnin. Starejši Adam se je z Medije umaknil mlajšemu Jerneju in si okoli leta 1620 zgradil nov dvorec Zavrh pri Svibnem, na dolenski strani Save. Kaj je bil glavni razlog za delitev, kaj povod, kakšno vlogo je imela pri tem mati, ostaja zavito v tančico skrivnostnega.²³

Oba Hieronimova sinova lahko tako kot njega upravičeno označimo kot ambiciozna človeka in ju uvrstimo v tip kariernikov, vendar se bomo njunih

²¹ Prav tam, str. 233–234.

²² Golec, *Valvasorji*, str. 59, 99–100, 179–182.

²³ Prav tam, str. 62–63.

Dvorec Zavrh po Valvasorjevi Topografiji Kranjske iz leta 1679 (*Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 159).

kariernih poti le dotaknili, saj nobena ne kaže večjih posebnosti oziroma netipičnosti.

Adam (* ok. 1592, † 1624) je bil predvsem gospodaren človek, ki je v svojem kratkem življenju lotil marsičesa. Poročil se je s Sidonijo pl. Gusič (* ok. 1590, † 1621–24) z gradu Rakovnik v Mirnski dolini, katere rodbina tako kot Valvasorjeva na Kranjskem ni imela globokih korenin, ampak se je v deželi znašla šele sredi 16. stoletja. Pri Adamu ni zaznati posebnih nagnjenj do političnega udejstvovanja, a se je za razliko od številnih drugih deželanov vsaj udeleževal deželnih zborov. Kot katoličan in vnet podpornik jezuitov v tedaj še močno protestantsko obarvanih stanovih tudi sicer ne bi imel veliko možnosti za pridobitev kakšne funkcije. Zato pa je še kot zelo mlad pokazal poslovne spretnosti, ki so mu v kratko odmerjenem življenju zagotavljale vedno nove uspehe in večanje premoženja. V zadnjih petih letih pred smrtjo se je Adamova imenjska renta povečala z novimi posestnimi pridobitvami z dobrih 63 goldinarjev za skoraj polovico, na več kot 92.²⁴

Tako kot pri očetu Hieronimu poznamo tudi hotenja Adama Valvasorja iz njegove malo pred smrtjo napisane oporoke. Ko je v najlepših moških letih

²⁴ Prav tam, str. 97–106.

umiral, je kot nekdanji jezuitski učenec in eden stebrov kranjskega katolištva zaupal vzgojo svojih treh sinov jezuitom, vzgojo hčerke pa dominikankam. Še več, za otroke je izrecno zahteval katoliško vzgojo in jih vnaprej razdedinil, če bi kateri prestopil v drugo veroizpoved. Izguba dediščine bi jih doletela tudi, če se ne bi poročili svojemu stanu primerno ali če se »ne bi primerno vedli«, povsem svobodno pa bi lahko razpolagali z dednim deležem, če bi ostali v samostanih in vstopili v red.²⁵

Če bi se tudi za Adamovim mlajšim bratom **Jernejem** (* ok. 1596, † 1651) ohranila oporoka in zapuščinski inventar, bi bila podoba polihistorjevega očeta bolj izostrena. Tako kot Adam se je šolal pri jezuitih v Gradcu, za razliko od brata pa je bil poročen dvakrat in imel šestkrat več otrok, v obeh zakonih skupaj 24. Prva žena Marija Elizabeta pl. Dornberg z Goriškega (* ok. 1600, † 1630–32), mu jih je rodila sedem, druga, Ana Marija pl. Rauber (* ok. 1610, † 1657) iz znamenite kranjske rodbine, še 17.²⁶ Iz Medije je prav on naredil simbolno središče Valvasorjev, saj je ob občutno povečani grajski stavbi leta 1637 zgradil kapelo z rodbinsko grobnico in pri njej malo pred smrtjo ustanovil beneficij s stalnim duhovnikom (1650).²⁷

Jernej se je veliko bolj kakor zgodaj umrli brat udejstvoval v javnem življenju Kranjske. Ni naključje, da se je njegova politična kariera zares začela po dokončni zmagi protireformacije (1628). V zahtevnih letih 1630–1633, sredi tridesetletne vojne, so mu zaupali odgovorno mesto glavnega stanovskega prejemnika, tj. deželnega blagajnika, in nato v štiridesetih letih še dvakrat triletni mandat stanovskega poverjenika, člana najožjega stanovskega vodstva, v katerem je zastopal viteški stan (1643–1649). Tudi kot zemljiški gospod, se Jernej Valvasor ni zadovoljil s tem, kar je podedoval, ampak je, enako kot starejši brat Adam, stremel po širitvi posesti in pridobitvi novih gradov. V tridesetih letih je prehodno postal lastnik Širja nad Zidanim Mostom in Starega gradu pri Novem mestu, nato pa leta 1640 pridobil bližnje obsežno in pomembno gospostvo Gamberk, v katerega so bile konec 16. stoletja uprte že oči očeta Hieronima.²⁸

²⁵ Prav tam, str. 109–110.

²⁶ Prav tam, str. 167–179.

²⁷ Prav tam, str. 189–190.

²⁸ Prav tam, str. 179–188

Jernej Valvasor (Narodna galerija v Ljubljani, NG S 944, foto Bojan Salaj)

Med Valvasorje kariernike lahko, kar zadeva poslovno in politično življenje, upravičeno uvrstimo še Jernejevega najstarejšega preživelega sina **Karla** (* 1617–20, † 1697), ki je študiral pravo v Padovi. O njem sta njegov polbrat polihistor Janez Vajkard in zgodovina nasploh upravičeno pisala največ, saj je Valvasorjeva rodbina prav z njim dosegla svoj neponovljivi vrhunec v političnem in javnem življenju, Karlovo moško potomstvo pa je bilo tudi najštevilčnejše in je ohranjalo rodbinsko ime najdlje, do ugasnitve

leta 1795. Karla je mogoče označiti kot ambicioznega in prodornega človeka, brez katerega Valvasorji – del rodbine – še dolgo ali sploh nikoli ne bi dobili baronskega naslova (1667).

Kot zemljiškemu gospodu mu stvari sicer niso šle ravno najboljše od rok. Sredi šestdesetih let, potem ko je izgubil Gamberk in preden je polbratu Janezu Herbardu prodal Medijo, si je poiskal nov dom, in sicer nedaleč od prejšnjih dveh. Novi »matični grad« Karlove rodbinske veje je postal kupljeni dvorec Belnek v Moravski dolini. Bolj kot zemljiški gospod se je Karel Valvasor vtisnil sodobnikom v spomin po svoji politični dejavnosti in javnem delovanju nasploh. V klopih deželnega zbora ga je bilo mogoče videti kar 53 let, več mandatov je opravljal funkcijo stanovskega poverjenika, nazadnje predsednika poverjeniškega urada, bil pa je tudi začasni upravitelj deželnega glavarstva. Pri karieri mu je gotovo pomagala sorodstvena povezanost prek žene z baroni Barbo, od leta 1674 grofi.²⁹ Njegov sin in naslednik na Belneku Janez Karel (* 1664, † 1741), poročen z grofico Auerspergovo iz vodilne kranjske plemiške rodbine, je bil še zadnji Valvasor s politično kariero, vendar se ni angažiral tako dejavno kot oče, ampak je bolj ali manj le sledil pričakovanjem okolice. Tudi on je prišel do položaja predsednika poverjeniškega urada, sicer pa kljub solidni izobrazbi in dobri materialni osnovi v življenju ni ustvaril kakšnih posebnih presežkov.³⁰

Med karierniki, ki so delali kariero v Cerkvi, zaslužita pozornost dva njegova sinova, pri katerih prav tako ni zaznati posebnosti, po katerih bi njuni poti izstopali. Od redovnikov se je daleč najvišje povzpел baron **Wolfgang Jožef** (* 1695, † 1758), ki je postal doktor teologije in profesor ter v jezuitskem redu dosegel zelo visoke položaje vse do rektorja kolegija in univerze v Gradcu. Med Valvasorji mu gre v tem pogledu nesporno prvenstvo in ga lahko označimo kot najpomembnejšega člana rodbine v 18. stoletju.³¹ Od svetnih duhovnikov pa gre izpostaviti njegovega v Ljubljani rojenega in umrlega brata barona **Franca Jožefa** (* 1705, † 1795), ki je od vseh Valvasorjev živel najdlje in s čigar smrtjo

²⁹ Prav tam, str. 208–226.

³⁰ Prav tam, str. 231–236.

³¹ Prav tam, str. 240–242.

je rodbinsko ime ugasnilo. Še kot novic je vstopil v stolni kapitelj v Seckauu pri Gradcu in postal pozneje njegov kanonik.³²

Zelo specifičen kariernik, zunaj vseh kategorij, je bil **polihistor Janez Vajkard** (*1641, † 1693), ki se ga bomo prav tako le dotaknili. Delal ni politične ali uradniške kariere, posebej izrazita tudi ni bila njegova vojaška oziroma častniška pot. Vse napore je podredil svojim znanstveno-raziskovalnim in izdajateljskim ciljem ter pridobitvi članstva v londonski Kraljevi družbi (Rojal Society). Pri tem ni izbral sredstev, ko se je, denimo, kar sam »povzdignil« med barone, najprej previdno in nato javno, ali ko je pobrani davek svojih podložnikov porabil za lastne načrte. S svojim ravnanjem je nazadnje močno ogrozil eksistenco družine, prihodnost žene in šestih otrok iz dveh zakonov. Pravzaprav se je večji del življenja gibal na meji med kariernikom in preživetnikom ter bil na koncu – po razprodaji zemljiške posesti in preselitvi v Krško – samo še to – borec za materialno preživetje.³³

Preživetniki

Med Valvasorje preživetnike uvrščamo tiste člane rodbine, ki so se morali z večjim ali manjšim uspehom boriti za lastno gmotno eksistenco. Neredko so bile sredstvo preživetvene strategije poroke z materialno boljše preskrbljenimi nevestami, kdaj tudi za ceno ugleda in prestiža.

Tipičen preživetnik je bil **Jurij Sigfrid** (*1702, † 1759), Hieronimov pravnuk iz Jernejeve medijsko-završke veje Valvasorjev. Vsaj v zadnjem obdobju, iz katerega imamo o njem več podatkov, se ne kaže kot človek z neurejenim življenjem. Nikoli ni bil premožen, zato pa dokaj izobražen in z dobrimi znanstvi, ki so ga nazadnje tudi rešila pred še večjo revščino. Bolj kot kaj drugega se ga je morala v življenju držati smola. Zgodaj je izgubil starše, z gospodarjenjem na podedovani posesti je šlo navzdol, oženil se je dokaj pozno, prva žena, ki bi mu sicer težko dala potomstvo, mu je zelo kmalu umrla in slednjič si je moral služiti kruh s precej trdo skorjo.³⁴

³² Prav tam, str. 245–248.

³³ Prav tam, str. 311–357. O njegovi materialni plati zlasti: Golec, *Zemljiški gospod.*

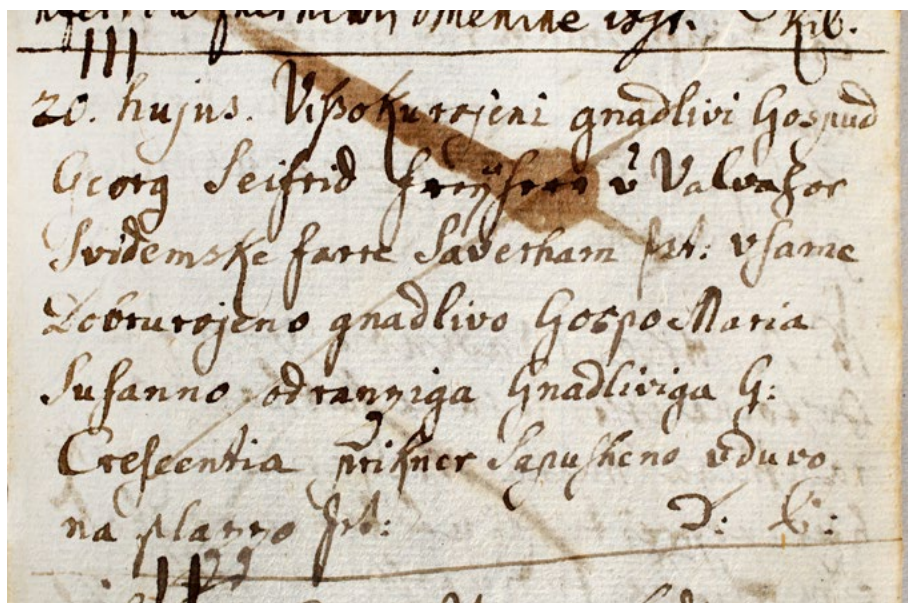
³⁴ Golec, *Valvasorji*, str. 444.

Rodil se je v številčni družini polihistorjevega nečaka Jurija Maksimilijana (* 1672–74, † 1717) in Marije Frančiške pl. Seethal v dvorcu Zavrh pri Svibnem, kjer so ti Valvasorji živeli dokaj skromno življenje nižjega podeželskega plemstva. Pri petnajstih je leta 1717 izgubil oba starša, ki sta zapustila kopico nepreskrbljenih otrok, zaupanih skrbništvu že čez štiri leta umrlega strica duhovnika Franca Jožefa Valvasorja (* 1677, † 1721). Najstarejšemu sinu, ki je še za življenja staršev vstopil v jezuitski red, sta nato sledila v samostan še dva sorojenca – cistercijan in klarisa – poročila pa sta se samo Jurij Sigfrid in ena sestra, oba pozno.³⁵

Jurija Sigfrida srečamo po smrti staršev najprej na jezuitski gimnaziji v Ljubljani, od koder se je po zaključku šolanja po vsej verjetnosti vrnil domov, kjer sta ga čakali očetova posest in obveznost, da sorojencem izplača dedne deleže. S poroko je odlašal zelo dolgo, še dlje kakor leto dni starejša sestra Marija Ana Maksimilijana (* 1701, † 1767), ki je stopila pred oltar pri petintridesetih. Dotlej sta brat in sestra očitno vsaj večidel živela doma v Zavrhu, medtem ko je v drugem Valvasorjevem dvorcu, bližnjem in manjšem Podšentjurju, prebivala in gospodarila njuna neporočena teta Ana Marija (* 1672–74, † 1732–35). Pobožnjaška ženska, po smrti svojega brata in svakinje (1717) zadolžena, da skupaj z drugo neporočeno sestro Marijo Ano (* ok. 1675, † 1756) vodi hišno gospodarstvo, je bila nemara pomemben razlog, da se nečak in nečakinja tako dolgo nista mogla poročiti. Jurij Sigfrid je pri 24-ih (1727), ko je bil že goden za ženitev, namesto zakonskega življenja spoznal ljubezen s hčerko svojega podložnika, ki mu je rodila nezakonsko hčerko, o kateri ni pozneje znanega ničesar.

Ko se je sestra Marija Ana Maksimilijana omožila in se naselila v bližnjem dvorcu Podšentjur, se je leta 1738 pri 36-ih pred oltar podal tudi Jurij Sigfrid, in sicer v Ljubljani s sedem let starejšo vdovo konjeniškega častnika Renato Suzano pl. Prückner (* 1694, † 1741), Škofjeločanko iz plemenitene meščanske rodbine Lukančič pl. Hertenfels. Nevestino premoženje, katerega vrednosti ne poznamo, najbrž pa je bilo prav majhno, je morda nekoliko ublažilo Valvasorjeve materialne težave, ki se kažejo v odprodaji posesti, ustaviti pa jih ni moglo. Zakonca sta živela v Zavrhu, kjer je žena le dobra tri leta po poroki umrla. Tista leta so bila za završke Valvasorje sploh precej razburkana in za

³⁵ Prav tam, str. 416–433.

Slovenski oklic Jurija Sigfrida Valvasorja, pomotoma imenovanega baron, in Renate Suzane Prückner, rojene Lukančič pl. Hertensfels, v oklicni knjigi ljubljanske stolne župnije 20. maja 1738 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Razne knjige, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 5Ar; foto Igor Lapajne).

nadaljnji tok dogodkov ključna. Ne vemo sicer, kako so se nečaki in nečakinji podšentjurske graščakinje Ane Marije pogodili za tetino dediščino in kako se je za Jurija Sigfrida izteklo pravdanje za ženino dediščino, ki so jo zahtevali njeni sorojenci.³⁶ Že prej, okoli leta 1739, je v Podšentjurju gorelo, nakar se je družina njegove sestre Marije Ane Maksimilijane Gall baronice Gallenstein v prvi polovici štiridesetih let odselila k teti Mariji Ani Valvasor v trg Sevnica, kjer so skupaj tolkli revščino s skromno podporo kranjskih deželnih stanov.³⁷

Jurij Sigfrid je prav nekje v tem času, po ženini smrti, izgubil Zavrh, za Valvasorjevo družino pa je bil izgubljen tudi Podšentjur. Podrobnosti obeh posestnih izgub niso znane, vemo le, da je Zavrh prodal in da so deželni stanovi Podšentjur zarubili zaradi nakopičenih davčnih zaostankov. Ni pa ugotovljeno, kdaj natanko se je to zgodilo in kdo je bil tedaj nominalno lastnik Podšentjurja, ali vsi nečaki in nečakinje Ane Marije ali samo Jurij Sigfrid. Med

³⁶ Prav tam, str. 434–439.

³⁷ Prav tam, str. 429–431.

izgubo Zavrha in Podšentjurja ni moglo miniti veliko časa, oba sta šla v tuje roke najpozneje leta 1743. Kot kaže, si je Jurij Sigfrid leta 1746 še prizadeval, da bi zarubljeni Podšentjur pridobil nazaj, vendar brez uspeha.³⁸

Tako kot ne vemo, koliko je iztržil od prodaje posesti in koliko mu je ostalo po poravnavi dolgov, tudi ni znano, kaj natanko je počel in kje se je zadrževal v naslednjih letih, preden je pristal v službi mostninarja. Očitno je leta 1746 opravljal neko službo na Kamniškem, saj ga srečamo na sodni obravnavi deželkega sodišča Križ. Zatem se njegovo ime pojavi v Krškem, kjer se je jeseni 1754 zapletel v spor s Ferdinandom baronom Zetscherjem. Potem ko se je nad Zetscherjem znesel s palico, si je pri deželni pravdi v Ljubljani najprej prislužil hišni pripor, nato pa se je moral baronu javno opravičiti in preseleti četrto leto v zaporu na ljubljanskem gradu. Istega leta je v terezijanskem popisu prebivalstva izpričan kot gostač nedaleč od ljubljanskega magistrata. Kupnina od prodane posesti mu je seveda nezadržno kopnела, zato je slednjič moral poskrbeti za redne dohodke. Plemiško poreklo, priimek Valvasor, daljni sorodniki in prijateljske zveze so bili dejavniki, ki so ga naslednje leto 1755 privedli v službo deželnih stanov, na sicer ne zelo ugleden položaj in tudi ne na takega, ki bi bil rezerviran izključno za plemiče oziroma deželane. Ko je že dodobra zakorakal v petdeseta leta, je zasedel izpraznjeno mesto mostninskega prejemnika na črnuškem mostu nedaleč od Ljubljane. V mostninski hiši, t. i. Tavčarjevem dvoru na desnem bregu Save pri Ježici, je dočakal tudi skorajšnji konec življenja. Most čez Savo je bil sicer zelo pomembna postaja na glavni prometnici od Ljubljane proti Dunaju, zato so stanovi mostninarsko službo pozneje zaupali še več drugim siromašnim plemičem.³⁹

Po štirinajstih letih vdovstva je Jurij Sigfrid Valvasor, zdaj že kot mostninar, leta 1755 stopil še drugič pred oltar, prav tako kot prvič v Ljubljani. Za ženo je vzel celo generacijo mlajšo Frančiško Jožefo Wirth, rojeno Strukl (* ok. 1730, † 1772), vdovo Dunajčanko, ki skoraj gotovo ni imela plemiških korenin. Skupaj sta živela vsaj že leto prej, ko ju terezijanski popis prebivalstva navaja kot gostača v Struppyjevi hiši na Mestnem trgu. Nobeden od mladoporočencev ni mogel biti pri denarju, zato sta v prizadevanjih za eksistenco pač združila skromne moči. Jurij Sigfrid je umrl manj kot štiri leta po poroki, 17. marca 1759, star še

³⁸ Prav tam, str. 439–440.

³⁹ Prav tam, str. 440–441.

ne 57 let. V teden dni prej lastnoročno napisani oporoki, najpomembnejšem viru o njem sploh, je skrbno in racionalno razdelil svoje skromno premoženje. Ker ni hotel povzročati dodatnih stroškov ženi ali pa ker je bil posredi drug razlog, se ni dal pokopati na Mediji, kjer so počivali številni Valvasorji in tudi njegova prva žena, ampak je želel imeti grob v cerkvi sv. Kancijana na Ježici, v katere sosesko je spadala mostninska hiša. Za glavno dedinjo je imenoval ženo, simbolno se je spomnil tudi svojih dveh še živečih sorojencev, sestre klarise in brata cistercijana, ne pa tudi tretje, v revščini živeče že omenjene sestre Marije Ane, s katero prej ni bil v dobrih odnosih.⁴⁰ Zapuščinski inventar prikazuje imetje Jurija Sigfrida Valvasorja kot eno najskromnejših plemiških zapuščin na Kranjskem v tem času. Z vrednostjo nekaj manj kot 661 goldinarjev, od česar je skoraj tretjino predstavljala zaloga vina, se je znašlo šele na 105. mestu od 119 zapuščin kranjskih plemičev, umrlih v desetletju 1751–1760. Pokojni ni premogel nepremičnin in denarja, prav tako ne dragocenosti in slik. Daleč pod povprečno velikostjo plemiških knjižnic je tudi 25 popisanih knjig različnih žanrov in strokovnih področij, med njimi kot najvišje ocenjena *Slava vojvodine Kranjske* pokojnikovega starega strica.⁴¹

Med izrazitejše Valvasorje preživetnike se uvršča tudi medijski graščak **Franc Adam** (* ok. 1680, † 1747), prav tako Hieronimov pravnuk, ki je izviral iz druge, Adamove rodbinske veje in se je za razliko od Jurija Sigfrida smel naslavljal z baronom. Njegova zgodba je bila manj razburljiva, njena temeljna značilnost pa ta, da je s poroko s hčerko kmečko-meščanskega plemenitencar rešil podedovano posest, ki bi sicer prešla v tuje roke. Ko je imel približno tri leta, je njegov oče baron Adam Sigfrid (* 1649, † 1699) leta 1683 zamenjal rodni Zavrh za veliko pomembnejši Valvasorjev »izvorni grad« Medija, ki je bil dotlej v rokah Jernejeve veje Valvasorjev, vdove po polihistorjevem bratu Janezu Herbardu.⁴²

Franc Adam je končal jezuitsko gimnazijo v Ljubljani in bil ob očetovi smrti še mladoleten. Medijsko posest so v kranjski imenjski knjigi prenesli nanj leta 1707, potem ko se je dve leti prej prvič oženil, in sicer s svojo daljno sorodnico Regino Frančiško baronico Apfaltrer (* po 1680, † 1709). Nevesta, doma z

⁴⁰ Prav tam, str. 441–444.

⁴¹ Štuhec, *Besede, ravnanja in stvari*, str. 183–186; o knjižnicah prav tam, str. 255–256.

⁴² Golec, *Valvasorji*, str. 132–134, 136.

Motnika, je imela po očetovi strani globoke plemiške korenine, medtem ko je po materi izhajala iz plemenitene ljubljanske uradniške družine Samburg. Glede na spodobno premoženjsko stanje svojih staršev je na Medijo prinesla temu ustrezno doto in dediščino. Francu Adamu je rodila dve hčerki in umrla že po štirih letih zakona. Preživela je le starejša hči Marija Jožefa (* 1706, † 1748), ki je pri 25-ih, kot že malo starejša, vstopila k mekinjskim klarisam. Pred odhodom v samostan se je – pomenljivo – odpovedala dediščini po pokojni materi v korist očeta in njegovih potomcev, in sicer z izrecno navedbo, da oče ne razpolaga z zadostnimi sredstvi za življenje in da ji materine dediščine niti ne bi mogel izplačati. Franc Adam je po smrti prve žene skoraj devet let ostal vdovec, njegovo vdovstvo pa je zaznamovala huda zadolženost, katere vzrokov ne poznamo v celoti. Del dolga je predstavljala obveznost do sestre, večji del pa najeta posojila, deloma bržčas še iz časa gospodarjenja njegovega očeta Adama Sigfrida. Skupno s sestrino terjatvijo, ki jo je ta odstopila Francu Adamu grofu Lambergu kot cesionarju, se je do leta 1717 nabralo za skoraj 7788 goldinarjev dolga. Grof Lamberg je kot imetnik rubežne pravice sklenil z gospodarjem Medije zakupno pogodbo, po kateri mu je Franc Adam za letno zakupnino plačeval 6 % vrednosti dolga. Nad medijskim graščakom baronom Valvasorjem je zdaj visel Damoklejev meč, saj bi Lamberg ob neizpolnjevanju zakupnikovih obveznosti smel avtomatično uveljaviti posestno pravico in sesti na Valvasorjevo medijsko posest.⁴³

Gospodarja s hipotekami obremenjene Medije je gmotna stiska poleg želje po moškem potomcu več kot očitno silila v ponovno poroko. Njegova druga nevesta, okoli 17 let mlajša Uršula Frančiška Marija pl. Segalla (* 1697, † 1764), mu po pedigreju ni segala niti do kolen, zato pa je v hišo prinesla odrešilno dediščino, brez katere bi bila Medija za Valvasorje skoraj gotovo izgubljena. Uršula, kakor so jo klicali, je bila hči šele trinajst let prej (1705) plemenitene-ga kmečkega povzpelnika Matevža pl. Segalle in njegove prve žene Doroteje. Na svet je prišla še kot Frančiška Uršula Režen na očetovi hubi v Stražišču pri Kranju, ko se je njen oče Matevž (1665–1722) lahko prišteval komajda med deželne svobodnike, rodil pa se je še kot podložniški sin s priimkom Režen, čeravno v družini kmeta, ki je obogatel s trgovanjem. Tudi Matevž je z raznimi naložbami in posojanjem denarja vztrajno kopičil imetje, kupoval zemljišča,

⁴³ Prav tam, str. 143–147.

se malo po Uršulinem rojstvu preselil v Škofjo Loko, postal meščan in začel uporabljati priimek Segalla, italijanski prevod za Režen, po lastni trditvi zaradi svojih trgovskih stikov z Italijo. Na vrhuncu svoje poti navzgor je leta 1715 postal kranjski deželan, potem ko je isto leto kupil gospostvo Bela peč na skrajnem severozahodnem koncu Kranjske.⁴⁴ Poroko med 21-letno Uršulo pl. Segalla in precej starejšim, okoli 38 let starim Francem Adamom baronom Valvasorjem lahko torej imenujemo zveza med denarjem in nazivom, med petično poplemenitvenko in močno zadolženim baronom.

Več kot pomenljivo je dejstvo, da je oče Matevž pl. Segalla ob hčerkinini poroki poplačal vse terjatve, ki jih je imel grof Lamberg do zeta Franca Adama barona Valvasorja. Terjatve so presegale 6000 goldinarjev, kolikor je Segalla namenil za hčerkinino dediščino, zato je v dveh oporokah določil, naj Valvasor presežek (neznane višine) vrne njegovi drugi hčerki kot glavni dedinji. O tem in o nadaljevanju zgodbe je zapustil nadvse dragoceno pričevanje kranjski kronist Franc Henrik baron Raigersfeld že po Valvasorjevi smrti (1747). Ko se je Franc Adam baron Valvasor oženil s Segallovo, naj bi bila posest Medija po Raigersfeldu vredna 12.000 goldinarjev, na njej pa za kar 10.000 goldinarjev dolga. Nevesta, ki naj bi Valvasorju prinesla za doto osem tisočakov, si je manjkajoča dva tisočaka izposodila pri svojem očetu, nato pa ji je oče dolg ob smrti spregledal. S svojo dediščino je poplačala soprogeve dolgove in tako sama prevzela Medijo (*das Gut an sich gebracht*). Na Mediji je torej zagospodarila ženska, ki je z dediščino in očetovim posojilom tako rekoč kupila posest in moža.⁴⁵

Dota in dediščina druge žene Franca Adama sta Medijo sicer ubranili, da je lahko ostala Valvasorjeva, vendar za visoko ceno. Njegov edinec Franc Anton Ksaver (* 1719, † 1761) je umrl pred materjo kot poslednji nosilec rodbinskega imena v Adamovi veji Valvasorjev. Smola se ga je držala že od mladosti, ko je kot ljubljanski gimnazijec izgubil oko. Prvo ženitev z neko Mihačovičevo mu je očitno preprečila mati, ki mu ni prepustila gospodarjenja, vse dokler ni pri 41-ih našel primerne neveste (1760). Njegova ne več mlada izvoljenka Marija Rozalija grofica Rasp (1728–1807) je izvirala iz kranjske grofovske rodbine Rasp in je svojemu soprogu prinesla v zakon 7000 goldinarjev, kar je predstavljalo skoraj polovico njegovega premoženja. Vendar pa je baron Franc Anton le za

⁴⁴ Golec, Matevž Režen, str. 414–433.

⁴⁵ Golec, *Valvasorji*, str. 152–153.

nekaj dni preživel prežgodaj rojeno hčerko in umrl brez naslednika. Medija, »izvirni grad« Valvasorjev, je tako pripadla materi Uršuli in po njeni skorajšnji smrti (1764) prešla v tuje roke, v last njenega nečaka.⁴⁶

Med preživetnike lahko uvrstimo tudi vse tiste Valvasorje obeh spolov, ki so odšli v samostan iz gmotnih razlogov. Kdaj so bili razlogi (pretežno) materialne oziroma eksistenčne narave in kdaj ne, je za večino mogoče le sklepati. Takšni so bili po vsej verjetnosti vsi trije sinovi polihistorja Janeza Vajkarda⁴⁷ in dva ali trije otroci njegovega završkega nečaka Jurija Maksimilijana, ki smo jih omenili pri obravnavi njegovega sina, preživetnika Jurija Sigfrida.⁴⁸ Najbolj neposredno je razlog za vstop v samostan izpričan pri Mariji Jožefi (* 1706, † 1748), hčerki drugega predstavljenega preživetnika, medijskega graščaka Franca Adama. H klarisam je šla že kot nekoliko starejša in se zaradi očetove nezmožnosti, da bi jih izplačal dediščino po materi, le-tej odrekla.⁴⁹

Odhod med redovnice je bil povezan tudi z drugim razlogom »preživetvene narave«. Zgovorne so besede Ane Marije Valvasor (* ok. 1610, † 1657), matere polihistorja Janeza Vajkarda, v njeni oporoki, napisani malo pred smrtjo. Hčerkama Ani Katarini in Rozaliji Konstanciji je namenila manjšo dediščino, vsaki 750 goldinarjev, z utemeljitvijo, »da ju je Bog ustvaril takšni, da bosta težko primerni za ta svet in bosta morali pravočasno oditi v kak samostan«. Verjetno sta bili zaznamovani s kakšno telesno hibo, lahko tudi, da jima je po prebolelih črnih kozah ostal kozav obraz. Materino predvidevanje, da se ne bo poročila, se je uresničilo pri Ani Katarini (* 1633–35, † 1657–78), ki pa nazadnje očitno tudi ni vstopila v samostan, morda zaradi zgodnje smrti.⁵⁰ Ni pa se materini želji podredila Rozalija Konstancija (* 1642–45, † 1675–78), ampak je leta 1670 stopila pred oltar s plebejcem, gosposčinskim pisarjem in poznejšim mitničarjem Blažem Faganellijem z Goriškega, česar Valvasorjevo sorodstvo seveda ni odobraval.⁵¹

⁴⁶ Prav tam, str. 154–163.

⁴⁷ Prav tam, str. 364–369.

⁴⁸ Prav tam, str. 426–429.

⁴⁹ Prav tam, str. 146–147.

⁵⁰ Prav tam, str. 199. Prim. objavo oporoke v: Radics, *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor*, str. 50.

⁵¹ Golec, *Valvasorji*, str. 203. – Do odkritja časa in kraja druge poroke Blaža Faganellija – 9. maja 1678 se je v Ljubljani poročil z Elizabeto Pregl (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1651–1682, pag. 275) – je bilo čas smrti Rozalije Konstancije mogoče

Za drugačno pot od tiste, predvidene v materini oporoki, se je odločila tudi njena in polihistorjeva mlajša sestra Marija Izabela (* 1650–51, † 1683–85). Mati ji je zapustila znatno večjo dediščino kakor sestrama, 2000 goldinarjev, »ko bo dosegla polnoletnost in se bo svojemu stanu primerno, po predhodnem posvetu in s privolitvijo najbližjih sorodnikov poročila s plemičem«. Ni znano, ali je imela Marija Izabela zaradi izbire neplemiškega ženina kakšne težave pri izplačilu dediščine. Omožila se je najpozneje leta 1675, in sicer z nakladnikom (mitničarjem) Lovrencem Klančnikom (Glančnikom), po rodu Korošcem uradniških oziroma meščanskih staršev.⁵²

Odnos Valvasorjev do morganatskih zakonov članov rodbine se jasno odraža na rodovnem deblu, ki ga je Janez Vajkard objavil v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689) in ga pri tem na prefinjen način »očistil«. Zamolčal je oba svoja neplemiška svaka, Faganellija in Klančnika, kakor tudi žene in potomce brata Janeza Ditriha in bratranca Jurija Sigmunda, za katera je preprosto zapisal, da sta se izselila iz dežele, o otrocih izseljenih Valvasorjev pa uvodoma navedel, da jih ne navaja, ker da za vse ne ve. Pri tem je ustvaril vtis, kot da sta brat in bratranec odšla kam daleč, a sta v resnici živila zelo blizu Kranjske.⁵³ Ker je mati Janeza Ditriha v oporoki razdedinila, za Jurija Sigmunda pa je sorodstvo pri deželnihih stanovih doseglo odvzem kranjskega deželanstva, ju ni mogoče uvrstiti samo med preživetnike, ki so se otepali revščine, ampak v tretjo skupino, med izključence, kamor pogojno spadata tudi polihistorjevi z neplemičema poročeni polihistorjevi sestri.

Izključenci

Skupni imenovalec izključencev iz rodbine – šlo je za izključenost različnih stopenj – je torej predstavljal morganatski zakon, pri čemer jih lahko glede

umestiti v osemletni časovni razpon med 10. januarjem 1675, ko je zadnjič izpričana kot živa, in leto 1683, ker se je v začetku naslednjega leta prvič omenjala Faganellijeva druga žena Elizabeta (prav tam, str. 203–204). Razpon se je po tem odkritju zmanjšal z osmih na dobra tri leta. Ni izključeno, da je Rozalija Konstancija umrla v prvih mesecih leta 1678 v Ljubljani, kjer v mrliški matici stolne župnije Sv. Nikolaja manjkajo vpisi smrti od 7. januarja do 14. decembra omenjenega leta (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 81).

⁵² Golec, *Valvasorji*, str. 205–206. O Klančniku: Golec, Valvasorjevi stiki, str. 67.

⁵³ Golec, *Valvasorji*, str. 26; Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 108–109.

na gmotne razmere vse opredelimo tudi kot preživetnike. Čeprav je bil polihistorjev brat Janez Ditrih zaradi stanovsko neprimerne zakonske zveze izključen iz dedovanja po materi, njegovi sestri Rozalija Konstancija in Marija Izabela pa Valvasorjem iz istega razloga v spotiko in sramoto, ni bil nihče od njih izločen iz rodbine tako radikalno kakor njihov bratranec Jurij Sigmund in njegovi potomci.

V kategorijo popolnih izključencev je tako mogoče uvrstiti samo **Jurija Sigmunda** (* ok. 1618, †1686–89), najmlajšega sina polihistorjevega strica Adama, in njegovo številno potomstvo, ki je tako kot on ostalo brez kranjskega deželanstva in domovine, z golim plemiškim naslovom in brez sredstev, ki bi jim omogočalo plemiški način življenja. Še več, kot je leta 1715 izpričal njegov sin Gregor Ferdinand, v Gradcu živeči puškarski mojster, sta imela do tega sorodstva odklonilen odnos celo dva sinova Janeza Ditriha. Ko sta pet let prej nekaj časa prebivala v graškem predmestju, njega »nista hotela priznati za sorodnika in z njim tudi nista občevala«, ⁵⁴ pa čeprav se je tudi njun oče oženil neprimerno svojemu stanu in sama nista živela kot plemiča, ampak od dela svojih rok.

Jurij Sigmund je bil namreč iz Valvasorjevega rodu tako rekoč izobčen. 3. avgusta 1657 so mu kranjski deželni stanovi na prošnjo sorodnikov in svakov odvzeli kranjsko deželanstvo ter izbrisali njegovo ime iz matrike deželanov. Iz stanovskih protokolov je razvidno, da se je Jurij Sigmund Valvasor »vedel nečastno«, se oženil »s slabo žensko, navadno kmečko hčerko slabega in lahkomiselnega vedenja« in da je zapustil deželo. Kaj se je skrivalo pod takšno formulacijo, je znano le v obrisih, ker pogrešamo vire prve roke in ego dokumente. ⁵⁵

Jurij Sigmund, rojen kot najmlajši sin Adama Valvasorja in Sidonije Gusič, ni imel lahkega otroštva, saj je do približno šestega leta starosti izgubil oba starša ter nato s tremi sorojenci prebival pri skrbnikih, najprej pri dedu po materini strani in slednjič pri stricu Jerneju na Mediji. Tako kot brata je skladno z očetovo oporočno željo študiral pri jezuitih v Ljubljani ali Gradcu, potem pa vsi trije skupaj še v Padovi. Po vrnitvi v domovino so si bratje leta 1638 na enake dele razdelili očetovo posest Zavrh pri Svibnem. Delež Jurija Sigmunda je čez nekaj let pristal v rokah najstarejšega brata, završkega graščaka Janeza Krstnika

⁵⁴ Golec, Lažni Valvasor, str. 7.

⁵⁵ Golec, »Izobčenec« iz Valvasorjeve rodbine, str. 13.

(* 1613–15, † 1650), sam pa je z bratovim denarnim izplačilom dednega deleža, sredi štiridesih let nedaleč od Zavrha kupil majhen dvorec Klevišče pri Polšniku. Glavnino kleviške posesti je kmalu prodal in nato izgubo leta 1655 nadomestil z dedovanjem po umrlem drugem bratu Janezu Sigfridu (* ok. 1617, † 1650–55). Slednjič pa je celotna posest, dobrih 10 hub, najpozneje čez dve leti s prodajo prešla v tuje roke.⁵⁶ Iz zgodnjih petdesetih let (1651) imamo tudi prvo poročilo o izkušnjah Jurija Sigmunda z rudarjenjem, ki so mu pozneje prišle še kako prav v boju za eksistenco. V bližnjem Štriglovcu in Maljeku je odprl rudnik bakra in svinca, zoper katerega se je pritožil Mihael Watz baron Watzenberg, češ da posega na območje, za katerega je on s svojimi brati trideset let prej dobil rudokopno dovoljenje.⁵⁷

V prave težave pa je Jurij Sigmund zabredel, ko si je še pred tem v Klevišču ustvaril družino z neznano žensko, ki je bila za njegovo sorodstvo zaradi nizkega rodu kamen spotike. Poročila sta se najpozneje leta 1650, ko so v polšniški cerkvi pokopali njuno hčerko Barbaro, razen če je bila ta rojena še kot nezakonska. A v takem primeru župnik prejkone ne bi dovolil postavitve še danes ohranjene nagrobne plošče, edinega pričevanja o Barbari sploh. Vpis v deželnotanovske registraturne protokole meseca avgusta 1651 razkriva, da je kleviški Valvasor živel s svojo izvoljenko že dlje časa. Prošnjo za »zasluženo kaznovanje« Jurija Sigmunda je na stanove nasloвило »celotno Valvasorjevo sorodstvo in svaki«, to pa zato, ker naj bi »z nemoralno žensko (*mit einer Vnzühtigen weibs person*) precej časa počel pregrešen zločin in ker se je z isto osebo sramotno poročil«. Sodeč po tem viru so si bili torej glede nasprotovanja zvezi in poroki v Valvasorjevem rodu enotni.⁵⁸

O učinku in epilogu njihove prošnje ni znanega ničesar, malo pa vemo tudi o tem, kaj je Jurij Sigmund počel v naslednjih šestih letih, preden je sorodstvo zanj doseglo odvzem kranjskih deželanskih pravic. Klevišče in podedovano bratovo posest je prodal, prva žena mu je umrla, Kranjsko pa je najverjetneje zapustil leta 1655, ko je v domovini izpričan zadnjič. Kot razkriva koncept nepodpisanega pisma Filipa Terpina, generalnega vikarja ljubljanske škofije, se je v začetku naslednjega leta na Ljubnem v Zgornji Savinjski dolini, kjer je tedaj bival, nameraval ponovno poročiti. Čeprav je predložil dovoljenje župnika z Vač,

⁵⁶ Prav tam, str. 6–9.

⁵⁷ Prav tam, str. 11.

⁵⁸ Prav tam, str. 10–11.

Nagrobnik Barbare, leta 1650 umrle hčerke Jurija Sigmunda Valvasorja, v župnijski cerkvi na Polšniku (foto B. Golec).

župnije, pod katero je spadala Medija in kjer je nekaj mesecev prej izpričan kot krstni boter, mu je ljubenski vikar delal težave proceduralne narave. Ne vemo, ali se je Jurij Sigmund tam potem lahko poročil. Morda je bil prisiljen uresničiti izraženo namero, da se bo v nasprotnem oženil na Ogrskem, kjer ne veljajo določila Tridentinskega koncila. Kakor koli, druga žena je bila kmečkega rodu – kot najbrž tudi že prva – in sorodstvo je zaradi njegovega »nečastnega vedenja« leta 1657 zanj in za njegovo potomstvo izposlovalo izbris iz matrike kranjskih deželanov. Pri tem ni imela praktično nobene teže sama izselitev iz dežele, a so se sorodniki v prošnji vendarle sklicevali tudi nanjo.

Deželanstvo je bilo sicer dedna kategorija, kar pomeni, da so ga obdržali tudi iz dežele izseljeni deželani in njihovi potomci. Glavni razlog, da ga je

družina Jurija Sigmunda izgubila, sta vsekakor predstavljali dve morganatski zakonski zvezi, a to samo po sebi sorodstva najbrž ne bi zrevoltiralo do te mere, da bi izposlovalo tako hudo kazen, pri kateri je potem ostalo. Navedbo o »nečastnem vedenju« Jurija Sigmunda gre prejkone razumeti tudi kot nasilnost, ki je pri njem izpričana leta 1661, ko je uprizoril incident z župnikom Janezom Umkom na Polšniku. Nadenj naj bi prišel skupaj s svojo »konkubino« in oboroženimi »banditi«, mu grozil s smrtjo in ga prisilil v podpis »oderuške škodljive pogodbe«. ⁵⁹

Tedaj je prebival zunaj dežele in sicer na posesti grofa Zrinskega, kar pomeni na Hrvaškem ali v Medžimurju, gotovo na območjih z rudarsko dejavnostjo. Potem ko je z rudarstvom nabiral izkušnje še kot kleviški graščak, si je namreč po odhodu iz Kranjske služil kruh kot rudarski izvedenec. Od leta 1669 ga v tej vlogi, kot preizkuševalca rud, srečujemo na Koroškem, kjer se je kot tak precej selil po deželi in prejemal letno plačo 100 goldinarjev. Ko mu je služba leta 1676 prenehala, je zadnja leta preživel še skromneje, s pomočjo podpor. ⁶⁰ Kot nedeželan seveda ni več mogel računati na denarno pomoč kranjskih deželnih stanov, namenjeno revnim deželanom, tudi če niso živeli v deželi. Vsaj od leta 1678 je prejemal letno podporo 20 goldinarjev od bamberskega škofa, izplačevano pri bamberskem rentnem uradu v Volšperku. O nezavidljivem gmotnem položaju Jurija Sigmunda pove največ dekret bamberske škofijske pisarne iz leta 1685. Škofijskemu dvornemu kaščarju so tedaj naložili, naj Juriju Sigmundu Valvasorju na njegovo prošnjo (predčasno) izplača polovico pomoči v žitu, in sicer zaradi njegove velike revščine (*hohe Bedürftigkeit*) in starosti. ⁶¹

Njegova življenjska pot se je iztekla najpozneje leta 1689, ko ga je Janez Vajkard na rodovnem deblu v *Slavi vojvodine Kranjske* označil kot pokojnega in lakonsko zapisal, da se je iz dežele izselil. ⁶² Kot je leta 1715 izpričal njegov sin Gregor Ferdinand, naj bi umrl pred približno 40 leti in bil pokopan v Deutschlandsbergu nedaleč od štajerske Lipnice. Žal podatka o smrti ni mogoče preveriti zaradi vrzeli v tamkajšnji mrliški matični knjigi. V številu let od smrti se je sin sicer motil, saj jih preteklo največ 30. ⁶³

⁵⁹ Prav tam, str. 12–15.

⁶⁰ Radics, Valvasor-Studien XXIII, str. 213; isti, Valvasor-Studien XXIV, str. 221–222.

⁶¹ Prav tam, str. 16–17.

⁶² Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁶³ Golec, »Izobčenec« iz Valvasorjeve rodbine, str. 17.

Način življenja Jurija Sigmunda Valvasorja je torej ne glede na izobrazbo in sposobnosti ter prejeta dediščino opazno odstopal od plemiških norm. Po odvzemu kranjskega deželanstva je sicer obdržal plemiški naslov in tudi njegovi potomci so formalno še bili plemiči, dejansko pa komaj kaj več kot to. Kot že on sam se je moral tudi njegov edini znani sin Gregor Ferdinand (* ok. 1650, † 1726) preživljati z znanjem in delom lastnih rok. Do leta 1677, ko se je z mlado družino pojavil v Gradcu, ne vemo o njegovi življenjski poti ničesar, potem pa je bil v štajerski prestolnici najprej lakaj, nato starinar in nazadnje, od leta 1683, več desetletij deželno stanovski puškarski mojster. Samo velika vztrajnost mu je omogočila sprejem v službo pri štajerskih deželnih stanovih (1683), ki mu je do konca dni zagotavljala socialno varnost in vzpon na družbeni lestvici. Imel je številno družino z dvema ženskama, s katerima se ni poročil v Gradcu, usode njegovih otrok, razen zgodaj umrlih, pa ostajajo neznanka. Družina je pravno še vedno veljala za plemiško, četudi ni več živela svojemu pravnemu položaju primerne načina življenja. Ni izključeno, da se je rod nekdanjega kleviškega graščaka Jurija Sigmunda nadaljeval tudi po moški strani še po izumrtju Valvasorjev na Kranjskem (1795).⁶⁴

Prav pričevanje sina Gregorja Ferdinanda, ko so ga leta 1715 v Gradcu izprašali v zvezi z nekim goljufom, lažnim Valvasorjem, je bilo ključ do dognanja, kje zunaj Kranjske se je naselil bratranec njegovega očeta **Janez Ditrih** (* 1632–33, † 1683–89), najstarejši brat polihistorja Janeza Vajkarda in tako kot Jurij Sigmund vnuk Hieronima, začetnika kranjskih Valvasorjev. Ko sta se v štajerski prestolnici mudila dva njegova sinova, ki naj bi Gregorja Ferdinanda sicer ignorirala, je ta od njiju izvedel, da je bil pokojni Janez Ditrih lastnik majhnega posestva »Končo« (*ein gittl Khonntscho*) nedaleč od Žalca. Gregor Ferdinand imen teh dveh svojih mrzlih bratrancev ni poznal, eden od njiju je bil po poklicu umetniški voskar, iz Gradca pa sta kmalu odšla, in sicer naj bi si želela v vojno.⁶⁵

Ključni vir za razumevanje usode Janeza Ditriha je oporoka njegove ovdo-vele matere Ane Marije, rojene Rauber, sestavljena 10. junija 1657 na Mediji. Mati je v njej svojega najstarejšega sina pogojno razdedinila, ker ni hotel spoštovati njenega nasveta in se je nameraval poročiti s »slabo žensko«. Če

⁶⁴ Golec, Lažni Valvasor, str. 18–20; isti, *Valvasorji*, str. 122–125.

⁶⁵ Golec, Lažni Valvasor, str. 7–8.

bo to storil, ne dobi po njej ničesar, kar pa je dotlej od nje že prejel – najprej 600 goldinarjev in nato še 1000, ko je po šolanju na višjih študijih pri graških jezuitih vzel v zakup gospostvo Ojstrica (pri Taboru v Savinjski dolini) – naj se mu šteje kot dediščina, ki mu pripada po očetu. Če bi si glede poroke premislil in bi se v kratkem poročil s svojemu stanu primerno, s pošteno in verno plemkinjo, ali če bi sprejel kakšno drugo plemiško službo, bi po materi dobil enak delež kot njegovi trije bratje.⁶⁶ »Slaba ženska«, ki je tako ogrela srce mladega Valvasorja, da se je raje odločil zanjo kot za pripadajočo dediščino, se je imenovala Katarina Gaber († ne pred 1663) in je bila ključarica na ojstriškem gradu, ki ga je Janez Ditrih imel v zakupu od rodbine Schrattenbach. Poročila sta se le malo prej ali malo po tistem, ko je prav tako morganatsko oženjeni bratranec Jurij Sigmund na zahtevo sorodstva izgubil deželanske pravice. V letih 1658–1663 so se zakoncema v vikariatu Sv Jurij ob Taboru, bodisi še na Ojstrici bodisi nekje drugje, rodili dva sinova in dve hčerki, nakar je imel Janez Ditrih s Katarino ali z morebitno drugo ženo verjetno še več otrok, katerih krstov zaradi uničenih matičnih knjig ne poznamo. Vsaj od leta 1663 ni bil več zakupnik ojstriškega gospostva, leta 1671 pa je na tem območju, v ojstriškem deželskem sodišču, v zvezi z njegovim nasiljem nad neko Schrattenbachovo podložnico izpričana Valvasorjeva hiša. Šlo je za kmetijo Končevo v zaselku Gorjakovo pri Kapli, imenovano po prejšnjih lastnikih s priimkom Konec. Tam je Janez Ditrih omenjen leta 1669 kot neki gospod Valvasor brez osebnega imena, župljan župnije Vransko, (*Dominus Valvasor parochianus Francensis in Khonzenhoff*). Končevo je bilo navadna podložniška huba, ena od treh na Gorjakovem, podložnih ljubljanskemu škofijskemu gospostvu Gornji Grad.

Sodeč po gornjegrajskih urbarjih se je torej Janez Ditrih Valvasor pokmetil. Skromna dediščina, ki jo je dobil samo po očetu in jo je deloma porabil še v mladosti, ni dopuščala, da bi prišel vsaj do lastništva kakšnega manjšega dvorca. Ne vemo sicer, ali je poleg hube na Gorjakovem premogel še kakšno posest, skoraj gotovo pa ni imel nobenega podložnika, ampak le hlapce in dekle. Čeprav je ostal plemič in so bili to kljub morganatskemu zakonu tudi njegovi otroci, se je plemiškemu načinu življenja moral vendarle v znatni meri odreči. Če sodimo po obveznostih njegove hube do gornjegrajskega gospostva, se ni ta prav v ničemer razlikovala od drugih dveh hub na Gorjakovem. Pravzaprav

66 Objava oporoke: Radics, *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor*, str. 50–51.

je bila edina razlika ta, da je Valvasor tako kot že njegovi predhodniki užival posest po kupnem pravu in jo je torej smel prodati, medtem ko je bila večina gornjegrajskih hub v okolici podeljenih samo po zakupnem pravu. Od česa je poleg kmetovanja še živel Janez Ditrih Valvasor, lahko samo ugibamo. Priložnosti za postranski zaslužek mu ni manjkalo, saj je stal njegov dom le streljaj od glavne prometnice med Gradcem in Ljubljano. Kot kaže, je imel po Katarini Gaber še eno ženo, ki je kot »častita gospa« Ana Marija leta 1681 botrovala v Žalcu pri krstu otroka njegove najstarejše hčerke Ane Marije, omožene Pilpah. Sicer pa imena botrov Valvasorjevim otrokom in botrstva članov Valvasorjeve družine v domači in okoliških župnijah pričajo, da družina ni imela plemiških prijateljev; še najviše na socialni lestvici je bil upravitelj gospodstva Žovnek.⁶⁷

O otrocih savinjskega graščaka-kmeta Janeza Ditriha Valvasorja in njihovih nadaljnjih poteh vemo malo. Od štirih znanih otrok, krščenih med letoma 1658 in 1663 v Sv. Juriju ob Taboru, je Ferdinand (* 1661) izpričan kot deželan v ljubljanski jezuitski gimnaziji in nato na višjih jezuitskih študijih v Gradcu. Najstarejšo Ano Marijo (* 1658) so leta 1680 v Žalcu omožili v neplemičem Mihaelom Ferdinandom Pilpahom iz tamkajšnje trške rodbine. Ni izključeno, da je prav ona prevzela očetovo Končevo in se vnovič omožila z Janezom Francem Gratlerjem, ki ga srečamo kot novega gospodarja. Dva sinova z neznanima imenoma, eden od njiju umetniški voskar, sta se, kot smo videli, leta 1710 mudila v Gradcu. Z veliko mero gotovosti lahko sklepamo, da je iz te družine izšel tudi Karel Ditrih (* ok. 1670, † ne pred 1697), ki so ga kot deželana štipendirali kranjski deželni stanovi, zadnjič pa ga srečamo kot živega, ko je stanove prosil, naj finančno podprejo njegovo potovanje v Rim. Kot baron, kar ni bil, se mu je pred tem, leta 1693, uspelo v Starem trgu pri Slovenj Gradcu celo poročiti z baronico, četudi ubožno, z Marijo Elonoro baronico Sauer (* ok. 1669, † 1719). Kandidati za otroke Janeza Ditriha so še štirje Valvasorji, ki jih srečamo samo v ljubljanski jezuitski gimnaziji oziroma v latinski šoli v Rušah, ter dve »gospodični«, izpričani v Savinjski dolini kot krstni botri. Nobenega od njih namreč ni na rodovnem deblu kranjskih Valvasorjev v *Slavi vojvodine Kranjske*, bi pa kateri od njih lahko bil tudi otrok iz rodbine izključenega Jurija

⁶⁷ Golec, Sledovi Valvasorjev, str. 376–383.

Kmetija Košenina, nekdanji Končev dvor ali Končevo, v Kapli pri Taboru danes (foto B. Golec).

Sigmunda. Ta revna veja Valvasorjev je po vsej verjetnosti vsaj po moški strani ugasnila že v drugi ali tretji generaciji.⁶⁸

Janez Ditrih Valvasor se je od tega sveta poslovil po 13. januarju 1683, ko ga kot enega od manjših upnikov pokojnega brata Janeza Herbarda omenja zamenjalna pogodba med Valvasorji za gradova Medija in Zavrh. Kot priča rodovnik Valvasorjev v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689), je bil šest let pozneje že pokojni. Skoraj nobenega dvoma ni, da se je njegova življenjska pot iztekla na Končevem. Vsekakor ga niso pokopali v cerkvi na Gomilskem, kjer je pred letom 1669 imel grob, kamor so predtem položili dva njegova otroka. Po vsem sodeč je bil pokopan v domačem vikariatu v Sv. Juriju ob Taboru, za katerega iz tega časa ni ohranjena mrliška knjiga, izključena pa ni niti možnost, da je našel zadnje počivališče v rodbinski grobnici v grajski kapeli na Mediji. Janez Ditrih namreč ni bil vseskozi v slabih odnosih s svojim kranjskim sorodstvom. Kljub materinemu razdedinjenju zaradi stanu neprimerne poroke mu je vsaj del Valvasorjeve rodbine odpustil »mladostno zablodo«. Ne samo da ga je samska polsestra Marija Klara (* 1625–32, † 1679) leta 1679 vključila v svojo

⁶⁸ Prav tam, str. 385–390.

oporoko in da je imel poslovne stike z bratom Janezom Herbardom (* 1646, † 1691), ampak je njegova hči, »gospodična« Ana Marija v začetku istega leta izpričana kot krstna botra hčerki svojega medijskega strica Janeza Herbarda (* 1642–45, † 1681), dobro leto pozneje pa se je Janez Ditrih potrjeno mudil na Mediji skupaj z bratom duhovnikom Volfgangom Jernejem (* 1646, † 1691).⁶⁹ Bolj kot izključenec mu tako pritiče oznaka delni izključenec, bil pa je tudi izrazit preživetnik.

Namesto sklepa

Z natančnejše predstavljeni primeri treh tipov življenjskih poti članov Valvasorjevega rodu smo skušali prikazati tiste posameznike, ki med zgodnjenovoveškim plemstvom našega prostora kažejo največ »netipičnih« potez, obenem pa so dovolj »tipični« za vsakega od tipov in s tem upravičujejo eno od oznak – kariernik, preživetnik ali izključenec. Po določenih dejanjih so sicer izstopali še nekateri drugi, na kar smo deloma prav tako opozorili, medtem ko večine ni mogoče uvrstiti v nobenega od zgornjih tipov, ampak bi jih glede na vse, kar o njih vemo, lahko preprosto poimenovali »povprečni« oziroma »standardni«.

Viri in literatura

Arhivski viri

ASPG – Archivio Storico Provinciale di Gorizia

Atti degli Stati Provinciali

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj

Literatura

Golec, Boris: »Izobčenec« iz Valvasorjeve rodbine in njegova dva morganatska zakona. *Zgodovina za vse* 30, 2023, št. 2, str. 5–20.

⁶⁹ Prav tam, str. 383–384.

- Golec, Boris: »Kontesa Fanny« – skica pozabljene romanopiske. »Nomen est omen«: rojena kot baronica Valvasor, hči grofice Christalnigg, soproga Carla Morellija, življenjska sopotnica Petra Nisitea. *Zgodovina za vse* 22, 2015, št. 1, str. 5–28.
- Golec, Boris: Lažni Valvasor nehote prispeva k razkritju usode zamolčanih pravih Valvasorjev. O dveh »izobčencih« Valvasorjeve rodbine iz srede 17. stoletja in o polihistorjevem čiščenju rodbinskega debla. *Zgodovina za vse* 19, 2012, št. 1–2, str. 5–38.
- Golec, Boris: Matevž Režen pl. Segalla (1665–1722) – od podložniškega otroka s Sorškega polja do zgornjesavskega gospoda. *Kronika* 64, 2016, št. 3. Iz zgodovine Zgornje Gorenjske, str. 413–440.
- Golec, Boris: Poslednja volja začetnika rodu kranjskih Valvasorjev. *Kronika* 69, 2021, št. 1, str. 229–238.
- Golec, Boris: Rodbina Valvasor in Goriška. *Goriški letnik* 42, 2018, str. 149–171.
- Golec, Boris: Sledovi Valvasorjev v Spodnji Savinjski dolini med romancami na gradu Ojstrica in umobolnico v Novem Celju. *Kronika* 65, 2017, št. 3. Iz zgodovine Spodnje Savinjske doline, str. 369–398.
- Golec, Boris: *Valvasor: njegove korenine in potomstvo do danes* (Thesaurus memoriae. Dissertationes 13). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016.
- Golec, Boris: Valvasorjevi stiki in ukvarjanje s Koroško. *Zgodovinski časopis* 73, 2019, št. 1–2, str. 64–87.
- Golec, Boris: *Valvasorji. Med vzponom, Slavo in zatonom* (Thesaurus Memoriae. Dissertationes 11). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015.
- Kos, Dušan: *Zgodovina morale. 1. Ljubezen in zakonska zveza na Slovenskem med srednjim vekom in meščansko dobo*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015 (Thesaurus memoriae, Dissertationes 10).
- Kos, Dušan: *Zgodovina morale. 2. Ljubezenske strasti, prevare in nasilje ter njihovo obravnavanje na Slovenskem med srednjim vekom in meščansko dobo*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016 (Thesaurus memoriae, Dissertationes 12).
- Preinfalk, Miha: *Auerspergi: po sledih mogočnega tura*. Thesaurus memoriae. Dissertationes 4. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2005.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 16. stoletje. 1. del. Od Barbov do Zetscherjev*. Ljubljana: Viharnik, 2016.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 17. stoletje. 1. del. Od Billichgrätzov do Zanettijev*. Ljubljana: Viharnik, 2014.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 18. stoletje. 1. del. Od Andriolija do Zorna*. Ljubljana: Viharnik, 2013.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 18. stoletje. 2. del. Od Del-Negrov do Škerpinov*. Ljubljana: Viharnik; ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2022.
- Radics, P.[eter] von: *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Mit 5 Porträts und 15 anderen Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor*. Laibach: Krainische Sparkasse, 1910.
- Radics, P.[eter] v.[on]: Valvasor-Studien IX. *Laibacher Zeitung* 114, 1895, Nr. 188, str. 1625–1626.
- Radics, P.[eter] v.[on]: Valvasor-Studien XXIII. *Laibacher Zeitung* 115, 1896, Nr. 28, str. 213.

- Radics, P.[eter] v.[on]: Valvasor-Studien XXIV. *Laibacher Zeitung* 115, 1896., Nr. 29, str. 221–222.
- Radics, P.[eter] pl.: Valvazorjev rod na Spodnjem Štajerskem. *Narodni ilustrovani koledar* 11. Ljubljana: Dragotin Hribar, [1899], str. 103–114.
- Reisp, Branko: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983.
- Štuhec, Marko: *Besede, ravnanja in stvari. Plemstvo na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2009.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I–XV*. Laybach – Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689.
- Valvasor, Johann Weichart: *Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе. Wagensperg in Crain, 1679* (faksimilirana izdaja). Ljubljana: Cankarjeva založba, München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1970.

AMBITIONEN, SOZIAL-MATERIELLE STRATEGIEN UND PRAXEN IM GESCHLECHT VALVASOR

Die Valvasors sind heute eines der ausgestorbenen Adelsgeschlechter, die zu ihrer Zeit im Lande Krain etwas bedeuteten, obwohl sie weder zu den ältesten, reichsten oder einflussreichsten Familien noch zu jenen mit dem höchsten Titel gehörten. Die Familienzweige des Geschlechtes waren von unterschiedlichem Erfolg und Ansehen, und die einzelnen Individuen bildeten ein buntes Spektrum von politischen Größen und anderen herausragenden Persönlichkeiten über durchschnittliche adelige Leute ihrer Zeit bis hin zu jenen, die die Schwelle der gesellschaftlichen Normen überschritten.

Bei der Behandlung des Karrierismus, der Ambitionen, der sozial-materiellen Strategien und Praxen sowie Kommunikationen wurden die Mitglieder des Geschlechtes Valvasor in drei Typen unterteilt. Im Hinblick auf die individuell vorherrschenden Züge wurden sie folgend benannt: 1) die Macher von Karrieren, 2) die Kämpfer um die Existenz, und 3) die aus der Familie Ausgeschlossenen. Bei jedem Typus wird besondere Aufmerksamkeit auf die untypischen Beispiele gelegt, die mehr oder weniger von den zeitgleichen »Standards« abweichen. Es wurden jeweils ein oder zwei Vertreter jedes Typs hervorgehoben, bei den übrigen Individuen wurde stellenweise auf die (stärksten) spezifischen Züge hingewiesen.

Unter jenen, die Karriere machten, gebührt ein besonderer Platz Hieronimus (* um 1550, † 1602–3), dem Begründer des Geschlechtes der Krainer Valvasor, der von irgendwo in Italien ins Land kam und auf sehr ungewöhnliche Weise zum Grundherrschaft wurde – als »Diener« und Erbe von Johann Baptist Valvasor, mit dem er in keinem Verwandtschaftsverhältnis stand. Sein Wohltäter, der keine Nachkommen hatte, wollte nämlich, dass der Familienname Valvasor fortgeführt wird, daher vererbte er ihm unter der Bedingung, dass er im Lande blieb, das Schloss Medija (Galleneck). Für Hieronimus war es noch ein langer Weg bis zur Anerkennung der Adelsrechte und der Erlangung der Krainer Landmannschaft. Dieser Weg führte über die Heirat mit einer Adelligen und die Rolle eines Herrschaftspfleger im Land Görz, außerdem erweckte Hieronimus absichtlich den falschen Eindruck, dass er mit Johann Baptist verwandt war.

In der Kategorie der Kämpfer um die Existenz – jener Mitglieder des Geschlechtes, die mehr oder weniger erfolgreich um ihre materielle Existenz rangen – werden zwei Urenkel von Hieronimus aus unterschiedlichen Familienzweigen vorgestellt. Georg Seifrid (*1702, † 1759), Schlossherr in Zavrhn pri Svibnem (Neudorf bei Scharfenberg), verlor seine Eltern früh und mit dem Wirtschaften auf dem ererbten Besitz ging es bergab, so dass er diesen verkaufen musste und sich schließlich als Brückenmautner verdingte. Seinem Vetter zweiten Grades Franz Adam (* um 1680, † 1747), Schlossherr auf Medija/Galleneck, gelang es hingegen, den ererbten Besitz durch die Heirat mit der Tochter eines in den Adelsstand erhobenen bäuerlich-bürgerlichen Vaters zu retten.

Beim dritten Typus – den aus der Familie Ausgeschlossenen – stehen die Lebensgeschichten zweiter Enkel von Hieronimus Valvasor im Mittelpunkt, die durch morganatische Eheschließungen gekennzeichnet waren. Georg Sigismund (* um 1618, † 1686–89) heiratete zweimal nicht standesgemäß, daher sagte sich seine Verwandtschaft von ihm los und erwirkte sogar bei den Landständen die Aberkennung seiner Landmannschaft. Den Rest seines Lebens verbrachte er als »Erzprobierer« in Kärnten und verstarb in Armut. Auch der zweite Enkel, Hans Dietrich (* 1632–33, † 1683–89), lebte außerhalb von Krain, nämlich in der Steiermark, und zwar in bescheidenen Verhältnissen, nachdem er wegen seiner Heirat sein Erbe nach der Mutter verloren hatte.

MIHA PREINFALK

Plemiške posvojitve in prenosi plemiških nazivov

Nemško in kasneje tudi avstrijsko plemiško pravo se je v osnovi opiralo na srednjeveško pravo salijskih Frankov. Njegov temelj je bila zakonska zveza in z njo povezano dedovanje po moški liniji. Ker je bil plemiški stan deden, so ga lahko podedovali le zakoniti dediči (torej rojeni v zakonski zvezi), medtem ko nezakonski otroci te pravice niso imeli. Plemiški status je poleg uporabe plemiškega naziva zajemal tudi uporabo plemiških predikatov, plemiškega grba in vseh pravic, povezanih z njim.¹

Kadar je v plemiški rodbini zmanjkalo moških potomcev in je grozilo, da bo rodbina v moški liniji izumrla, je (običajno) zadnji moški član poskrbel, da je preživelo vsaj plemiško rodbinsko ime. Ta preživetvena strategija znotraj plemiške družbe je imela več oblik – od posvojitev bioloških, a nezakonskih otrok, do posvojitev sorodnikov ali drugih članov družine, lahko pa je šlo tudi za prenos imena in plemiškega naziva na nekoga drugega brez formalne posvojitve. To pomeni, da se rod v fizični obliki oziroma direktni liniji sicer ni ohranil, je pa preživelo vsaj ime in obstalo vsaj eno naslednjo generacijo. Če je šlo le za prenos imena ali zgolj posvojitev, težav običajno ni bilo. Če pa je bil vključen tudi prenos plemiškega statusa, je bila nujna vladarjeva (običajno cesarjeva) odobritev, do katere pa vedno ni prišlo.

V nadaljevanju je predstavljenih nekaj primerov ohranjanja družinskega imena in plemiških nazivov med plemstvom iz slovenskega prostora. Tovrstnih primerov med habsburškim plemstvom je bilo precej, vendar do sedaj ta

¹ Izbrana literatura o plemiškem pravu: Elverfeldt-Ulm (ur.), *Adelsrecht*; Waldstein-Wartenberg, *Österreichisches Adelsrecht 1804–1918*, str. 109–146; Walterskirchen, *Der verborgene Stand*. Za posamezne pojme glede plemiškega prava gl. spletno stran www.adelsrecht.de.

tematika še ni bila sistematično obdelana.² Zato naj predstavljeni primeri služijo kot osnova za nadaljnje tovrstne raziskave.

Posvojitev nezakonskega otroka

Nezakonski otrok je do plemiških pravic najlaže prišel tako, da sta njegova starša naknadno sklenila zakonsko zvezo, otrok (oziroma otroci, če jih je bilo več) pa je bil na tej podlagi legitimiziran (*legitimatio per matrimonium subsequens*). Plemiška družba je poznala veliko primerov naknadno pozakonjenih in posledično tudi plemenitenih otrok. V Ljubljani je denimo na prelomu 19. in 20. stoletja duhove precej buril Alfonz grof Auersperg (1842–1913), nečak znamenitega pesnika Anastasiusa Grüna, ki je imel med letoma 1887 in 1903 z ljubljansko modistko Marijo Miklavčič (1867–1918) kar deset nezakonskih otrok. Potem ko se je grof leta 1909 le odločil (menda celo na prigovarjanje ljubljanskega škofa Jegliča), da mater svojih otrok popelje pred oltar, so vsi otroci postali zakonski in dobili naziv grofov oziroma grofic Auersperg.³

Podoben primer se je pol stoletja pred tem zgodil v Zgornji Beli (Obervellach) pri Špitalu ob Dravi na Koroškem. Junija 1846 se je tam rodil deček, ki je bil nezakonski sin Karla barona Sternbacha, graščaka na Ober Falkensteinu in Gropensteinu, in njegove oskrbnice Marije Kugler. Deček, ki so ga krstili za Hermana,⁴ je šest let odraščal kot nezakonski otrok, nato pa je 22. februarja 1852 njegov oče baron svojo oskrbnico le popeljal pred oltar cerkve v Zgornji Beli, in tako je tudi njun sin postal baron Sternbach.⁵

Omenjena primera kažeta, kako so nezakonski otroci na mah dobili vse pravice zakonskih, saj je bil to v primeru naknadno sklenjene zakonske zveze staršev avtomatizem. Vendar pa ni šlo vedno tako gladko, saj formalna potrditev

² V novejši literaturi je ta tematika na kratko osvetljena v Brunner, *Die Übertragung*, str. 191; Kerschbaumer, *Nobilitierungen*, str. 44–46.

³ Gl. Preinfalk, *Auerspergi*, str. 218–225.

⁴ DGK, Pfarre Obervellach, Geburtsbuch IX 1841–1848, fol. 97.

⁵ DGK, Pfarre Obervellach, Trauungsbuch VII 1835–1880, fol. 79. Polni priimek baronov Sternbach je bil sicer baron Wenzel pl. Sternbach, a so običajno kot priimek uporabljali le predikat. Družina je izvirala s Tirolske in je sredi 17. stoletja dosegla plemiški in konec istega stoletja (1698) še baronski naziv (https://de.wikipedia.org/wiki/Sternbach_zum_Stock_und_Luttach).

zakonske zveze ni bila vedno mogoča. Nesojena zakonca sta morda ugotovila, da nista za skupaj, med njima so bile morebiti nepremostljive družbene ovire, včasih pa je vmes posegla tudi smrt. Takšen primer je prav omenjeni Herman baron Sternbach. Baron se je namreč kot častnik avstrijske vojske v osemdesetih letih 19. stoletja v Celovcu zapletel z Emerencijo Gradišar, hčerjo Pavla Gradišarja, ki se je bil nekaj desetletij prej iz rodnega Tržiča preselil v Celovec in tam postal usnjar. Baronu Sternbachu in njegovi meščanski izvoljenki se je leta 1886 rodila nezakonska hči, ki so jo po očetu krstili za Hermino.⁶ Toda če so baronovi starši štirideset let prej s poroko poskrbeli za naknadni zakonski status svojega nezakonskega sina, temu v primeru njegove nezakonske hčere (vsaj sprva) ni uspelo. Razlog, da hči usnjarja in baron nista nikoli stopila pred oltar, ni bil stanovske narave, temveč je bil vmes denar. Baron Sternbach je bil namreč vojaški častnik in bi bil zato moral ob sklenitvi zakonske zveze položiti obvezno kavcijo kot zagotovilo, da bi se v primeru njegove smrti vdova lahko preživljala sama in ne bi bila v breme državi. Znesek kavcije je bil običajno visok in je pogosto znašal več častnikovih letnih plač.⁷ Tolikšne vsote baron ni mogel zbrati in tudi ženina družina očitno ne, čeprav je v podobnih primerih prav bodoči tast nemalokrat z bogato doto omogočil poroko hčere s častnikom. Revni baron in še revnejša usnjarjeva hči sta tako ostala brez možnosti za poroko in njuna hči Hermina je odraščala kot nezakonski otrok.

Vendar baron Sternbach ni nikoli zatajil hčere. Vseskozi jo je priznaval za svojo, ji omogočil ustrezno izobrazbo in ji, ko so mu finančne razmere dopuščale, zagotovil letno rento pri zavarovalnici v Trstu. Leta 1904 se je upokojil kot polkovnik in dobil letno pokojnino v višini 7200 kron. Takrat bi bil lahko svojo izbranko končno popeljal pred oltar, ko se ne bi bila tri leta pred tem zgodila nesreča – Emerencija je namreč konec oktobra 1901 umrla za srčno napako, stara le 48 let.⁸ Možnost, da bi hči Hermina postala zakonski otrok, je tako splavala po vodi.

Ostareli baron, ki je tedaj živel v Gradcu, je zato poskusil po drugi poti. Leta 1906 je namreč na cesarja naslovil prošnjo, naj njegovo hčer pozakoni

6 DGK, Pfarre Klagenfurt – St. Egid, Geburtsbuch XX 1886–1889, fol. 13. Celotna zgodba je povzeta po dokumentih, ki so bili osnova za poznejše Herminino plemenitenje leta 1906 (ÖStA, AVA Adel HAA AR 948.23).

7 Stergar, »Vojski prijazen«, str. 24–25.

8 DGK, Pfarre Klagenfurt – St. Egid, Sterbebuch XX 1896–1901, fol. 235.

s t. i. *legitimatio per rescriptum principis*. Hkrati je zaprosil, naj se na hčer preneseta tudi plemiški naziv in grb. Prošnji so se pridružili tudi hčerini varuh in pristojne sodne inštitucije na Koroškem in Štajerskem, saj bi legitimacija po njihovem mnenju baronovi hčeri prinesla velike koristi. Baron je prošnjo podprl tudi s svojimi vojaškimi zaslugami – poudaril je udeležbo na vojnih pohodih leta 1866, 1869 in 1878 in številna odlikovanja, med drugim tudi red železne krone III. stopnje.

Cesar je bil prošnji ostarelega barona naklonjen in ji je ugodil, med drugim tudi zato, ker je ta zgledno skrbel za svojo hčer in so mu zgolj objektivne okoliščine – neugodne gmotne razmere – preprečevale sklenitev zakona z njeno materjo. Hermina Gradišar je tako leta 1906, ko je obiskovala 3. letnik učiteljišča v Mariboru, s cesarjevo odločitvijo postala plemenita, vendar je dobila le najnižjo stopnjo plemstva s častnim nazivom »Edle«. Njen oče namreč ni dobil privoljenja sorodstva, da bi na hčer prenesel rodbinski priimek in rodbinski grb. Hermina tako ni postala baronica Wenzel pl. Sternbach, temveč le pl. Sternbach. Tudi grb, ki ji je pripadel ob poplemenitenju, ni bil enak baronskemu njenega očeta, temveč je bil njegova različica – črno barvo je nadomestila zelena in valovita prečka v ščitju se je obrnila v drugo smer.⁹

Nekoliko drugačen razplet je imel v osnovi sicer podoben primer mornariškega častnika Maksimilijana Daublebskega, ki se je rodil leta 1865 kot nezakonski sin admirala Maksimilijana Antona barona Daublebsky-Sternecka (1829–1897) in vdove Amalije Papst (rojene baronice Spiegelfeld, 1834–1910). V njegovem primeru starši niso sklenili naknadne zakonske zveze, zato je odraščal kot nezakonski otrok. Vendar pa ga je oče priznal za svojega sina in ga kot štirinajstletnika tudi uradno posvojil, tako da je lahko začel obiskovati pomorsko kadetnico v Pulju. S tem je mladi Maksimilijan dobil očetov priimek, ne pa tudi plemiškega naziva, saj je bilo to v izključni pristojnosti cesarja. Kljub temu pa je pozneje tudi sam Maksimilijan dobil plemiški status. Leta 1918 je namreč kot viceadmiral za več kot 30-letno služenje v avstro-ogrski mornarici uradno zaprosil za povzdig v plemstvo. Predlagal je kar 10 predikatov, na koncu pa je bil na koncu izbran predlog »Eichhain«.¹⁰ Predikat

⁹ Gl. tudi Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 6, str. 84–87.

¹⁰ ÖStA, AVA Adel HAA AR 176.27. Gl. tudi Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 1, str. 40–46.

torej ne odraža povezave z očetovo družino, pač pa je ta povezava nakazana v grbu, v katerem so poleg hrasta (nem. Eiche) upodobljene tri zvezde – tudi grb rodbine Daublebsky-Sterneck ima namreč v grbu tri zvezde (nem. Stern).¹¹

Posvojitve in/ali prenosi plemiških nazivov

Včasih zakonski par ni imel lastnih otrok, je pa žena v zakon pripeljala otroke iz prejšnjega zakona. V tem primeru je novi mož pastorko (običajno zgolj enega) lahko posvojil in poskušal nanj(e) prenesti svoj plemiški status in grb. Eden najbolj znanih primerov iz slovenskega prostora sega v zgodnje 17. stoletje in je povezan s plemiško rodbino Khisl. Široko razgledani in glasbeno nadarjeni Janez Jakob Khisl (1565–1637) je bil eden večjih zemljiških posestnikov v slovenskem prostoru. Na Kranjskem je bil lastnik kočevskega gospostva, imel pa je tudi obsežne posesti na Štajerskem, z mariborskim mestnim gradom vred. Če je njegov prodorni oče Janez Khisl († 1592) za rodbino dosegel baronski naziv, je Janez Jakob segel še višje – leta 1623 je dobil naziv grofa, mesto Kočevje z okolico pa je postalo kočevska grofija. Ker je bil eden zadnjih moških potomcev svoje družine, njegov zakon z Marijo Thannhausen pa je ostal brez otrok, je posvojil ženinega sina Jurija Jerneja († 1656), ki ga je imela v svojem prvem zakonu z Jernejem Zwicklom. Posvojenec Jurij Jernej se je sprva imenoval Zwickl-Khisl, pozneje pa je njegov adoptivni oče Janez Jakob dosegel, da se je smel imenovati zgolj grof Khisl, hkrati pa je lahko podedoval tudi vso njegovo posest. Kljub temu se je priimek Khisl ohranil zgolj naslednji dve generaciji. Že konec 17. oziroma v začetku 18. stoletja je rodbina izumrla tako v moški kot v ženski liniji.¹²

V 19. stoletju je na podoben način do dvojnega priimka prišel Ludvik Gutmannsthal-Benvenuti, graščak v Radečah in tamkajšnji dobrotnik. Ludvik se je rodil leta 1810 v Kierlingu pri Dunaju. Oče Leopold Gutmannsthal je zgo-daj umrl, zato se je mati Johanna (rojena pl. Würth) poročila še enkrat, tokrat z

¹¹ Cesar je odločitev o povzdigu v plemstvo podpisal 16. 10. 1918, vendar diploma zaradi skorajšnjega razpada monarhije ni bila nikoli izdana (Kerschbaumer, *Nobilitierungen*, str. 171).

¹² ÖStA, AVA Adel RAA 220.34a; ÖStA, AVA Adel RAA 150.48. O Khislilih gl. Žabota, *Rodbina Khisl*, str. 1–26; Grahornik, *Zapuščinski inventar*, zlasti str. 33–44.

Janezom Krstnikom (Johann Baptist) Benvenutijem, ki je bil pozneje direktor avstrijske nacionalne banke. Na podlagi podeljenega reda železne krone III. stopnje je bil Benvenuti leta 1852 povzdignjen v dedni avstrijski plemiški stan s stopnjo viteza.¹³ Ker ni imel lastnih otrok, je v želji, da bi se ohranila njegov naziv in ime, posinovil pastorka Ludvika Gutmannsthala in zaprosil, da se nanj preneseta tudi viteški naziv in grb. Vitez Benvenuti ni živel dovolj dolgo, da bi videl, ali je bilo njegovi prošnji ugodeno. Vendar pa njegova prošnja ni naletela na gluha ušesa, saj je bil Ludvik Gutmannsthal naslednje leto tudi uradno povzdignjen v viteza z dvojnim imenom Gutmannsthal-Benvenuti.¹⁴

Še en, nekoliko mlajši primer na Slovenskem je Anton Günzl (1854–1918), podmaršal avstrijske vojske, ki je bil leta 1914 povzdignjen v dedni viteški stan.¹⁵ Še pred izbruhom prve svetovne vojne se je preselil v Preddvor, kjer je imela ženina družina vilo. Günzl je bil namreč poročen z Leonie Fuchs (1844–1936), hčerjo Antona Fuchsa, lastnika kovačnic in veleposestnika v Kokri in na Jezerskem ter graščaka na Hribu pri Preddvoru. Leonie je bila ob poroki z Günzlom že vdova po Frideriku Pesendorferju in je v drugi zakon pripeljala sina Reinharda (1881–1968). Günzl je pastorku štiri leta pozneje dal svoje ime in ker ni imel otrok, ga je ob plemenitenju leta 1914 tudi uradno posvojil in zaprosil za prenos svojega viteškega naziva in grba na pastorka oziroma posvojenca. Njegovi prošnji je bilo ugodeno in Reinhard Günzl je aprila 1915 tudi formalno postal vitez Günzl.¹⁶

V nekaterih primerih, ko plemič ni imel ne lastnih otrok ne pastorkov iz ženinega prejšnjega zakona, je moral v nameri, da ohrani svoj priimek, običajno pa tudi plemiški naziv in grb, poseči v nekoliko širše družinske kroge. Najpogosteje so v poštev prišli nečaki ali pranečaki.

Eden takšnih primerov je bil v rodbini Rebenburg. Plemiški naziv je leta 1817 dobil sevniški graščak Janez Nepomuk Händl, ki je bil med drugim zaslužen za gradnjo celjske gimnazije.¹⁷ Ob povzdigu je dobil predikat Rebenburg,

¹³ ÖStA, AVA Adel HAA AR 64.6.

¹⁴ ÖStA, AVA Adel HAA AR 64.8. Gl. tudi Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 1, str. 97–101.

¹⁵ ÖStA, AVA Adel HAA AR 324.3.

¹⁶ ÖStA, AVA Adel HAA AR 324.4. Gl. tudi Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 1, str. 92–96.

¹⁷ ÖStA, AVA Adel HAA AR 337.14.

ki je pozneje povsem izrinil prvotni priimek Händl. Rodbina se je v moški liniji obdržala štiri generacije, v začetku 20. stoletja pa je bilo že jasno, da bo zaradi umanjkanja moških potomcev izumrla. Zato je najstarejši vnuk Janeza Nepomuka, Hans Rebenburg (1834–1917), z dovoljenjem takrat še neporočenega nečaka Huga Rebenburga (1869–1940) leta 1915 posvojil drugega nečaka – Alexandra Kyda (1861–1946), sina sestre Marije (1837–1919), in nato cesarja zaprosil za dovoljenje, da bi nanj smel prenesti tudi plemiški naziv, grb in predikat Rebenburg. Kmalu zatem, oktobra 1917, je Hans Rebenburg umrl, vendar je cesar Karel njegovi prošnji vseeno ugodil. Od spomladi 1918, potem ko je britansko državljanstvo zamenjal za avstro-ogrsko, se je tako Hansov nečak Alexander Kyd smel imenovati Kyd pl. Rebenburg in takšno ime njegovi potomci nosijo še danes.¹⁸

Na podoben način je približno v istem času nastala baronska družina Allmayer-Beck. Njene plemiške korenine segajo v leto 1877, ko je bil direktor dvorne in državne tiskarne Anton Beck (1812–1895) povzdignjen v dedni viteški stan, cesar pa je že po njegovi smrti njegovim potomcem leta 1898 podelil še baronski naziv.¹⁹ Anton je imel več hčera, a le enega sina, Maxa Vladimirja (1854–1943), ki je pozneje postal celo avstrijski ministrski predsednik. Ker Max Vladimir ni imel svojih otrok, se je odločil, da posvoji otroka sestre Therese (1856–1907), poročene Allmayer – nečaka Maxa (1876–1947) in nečakinjo Marianne (1877–1968). Tako je nastalo dvojno ime Allmayer-Beck, ki se je leta 1906 še požlahnilo. Max Vladimir je namreč zaprosil in tudi dobil dovoljenje, da na svoja posvojena nečaka prenese še svoj baronski naziv in grb.²⁰ S tem je nastala nova baronska družina Allmayer-Beck, ki obstaja še danes.

Če sama posvojitev večinoma ni bila problematična, je prenos plemstva na posvojenega sorodnika predstavljal večji izziv. Cesar včasih takega prenosa ni odobril, običajno zato, ker posvojenec ni izpolnjeval formalnih pogojev oziroma ni imel nikakršnih zaslug, ki bi upravičile morebitni plemiški status. Tako je neuslišana ostala prošnja Ljubljancana Matije Zittererja (1827–1913), upokojenega stotnika avstrijske vojske, ki je na podlagi podeljenega reda železne

¹⁸ ÖStA, AVA Adel HAA AR 337.16. Gl. tudi Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 6, str. 139–152.

¹⁹ ÖStA, AVA Adel HAA AR 55.18.

²⁰ Gl. tudi Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 6, str. 17–36.

krone III. stopnje leta 1872 postal plemič s predikatom »Casa Cavalchina«.²¹ Ker Matija kljub dvema zakonoma ni imel (preživelih) otrok, je uradno posvojil pranečaka Kristijana Jožefa Zittererja, poročnika v 27. deželnoqrambovskem pehotnem polku »Laibach«, ki je bil tudi zadnji moški član družine Zitterer (rojen v Tržiču leta 1888). Nanj je poskusil leta 1913, tik pred smrtjo, prenesti svoj plemiški naziv in predikat, vendar je bila prošnja zavrnjena. Kristijan Zitterer, ki je od posvojitve naprej nosil dvojno ime Zitterer-Zitterer, je poskusil naslednje leto še sam pridobiti plemiški naziv po umrlem starem stricu, vendar je bila prošnja še enkrat zavrnjena. Dve leti pozneje (1916) je izginil v metežu prve svetovne vojne, njegov dvojni priimek brez plemiškega predikata pa danes najdemo na spomeniku padlih v prvi svetovni vojni na pokopališču v Kamniku.²²

Posvojitve se ni vedno omejila le na (krvne) sorodnike, pač pa je včasih plemič posvojil nesorodnika, s katerim si je bil še posebej blizu. Takšen primer je z začetka 20. stoletja, ko je gozdarski mojster na Snežniku Henrik Schollmayer (1860–1930) leta 1904 dobil dvojni priimek Schollmayer-Lichtenberg. Drugi del priimka je izviral od grofice Viljemine Lichtenberg (1842–1927), lastnice sosednje graščine Koča vas, ki je Schollmayerja uradno posvojila in mu prepustila svojo graščino, ta pa se je obvezal, da bo zanjo skrbel do njene smrti. Okoliščine posvojitve so nekoliko nejasne in skrivnostne, zato so se med ljudmi razširile govorice, da sta imela postarana grofica Lichtenberg in takrat že vdovec Schollmayer ljubezensko zvezo. Ob posvojitvi in prevzemu uglednega imena grofov Lichtenbergov je Henrik zaprosil tudi za povzdig v plemiški stan, ki pa mu je bil odobren šele leta 1910. Takrat je Henrik Schollmayer-Lichtenberg dobil plemiški častni naziv »Edler« in plemiški grb. Povzdig pa ni minil brez težav. Najprej so na Dunaju zavrnil Schollmayerjevo prošnjo, da bi imel v kvadriranem grbu kronanega ptiča kot spomin na grofe Lichtenberge. V obrazložitvi je bilo navedeno, da imajo pravico do ptiča s krono v grbu le baroni in plemiči višjih stopenj. Prav tako je bila zavrnjena Schollmayerjeva prošnja, da bi se smel imenovati Schollmayer-Hallerstein (po graščini Koča vas - nem. Hallerstein)). Predikat Hallerstein je namreč že uporabljala rodbina baronov Haller-Hallerstein.²³

²¹ ÖStA, AVA Adel HAA AR 1122.8.

²² Gl. Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 2, str. 250–252.

²³ ÖStA, AVA Adel HAA AR 871.26. Gl. tudi Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 1, str. 155–159.

Praksa posvojitvev in prenašanja imen ter plemiških nazivov na sorodnike se je nadaljevala tudi po letu 1918. Monarhija je bila sicer ukinjena in plemiški nazivi so postali brezpredmetni, a kljub temu je želja po ohranitvi imena ostala. Tako je znan primer v kranjsko-koroški rodbini Schneditz, ki se je med plemenite zapisala leta 1912, ko je bil v plemiški stan povzdignjen zdravnik Avgust Schneditz (1850–1913).²⁴ Njegov sin Oskar ml. (1881–1954), ki je bil pozneje graščak na nekaterih koroških gradovih (Wasserleonburg, Stadelhof pri Št. Vidu ob Glini), se je leta 1922 poročil z baronico Dagmar Bolfras (1899–1989). V zakonu sta se rodila sinova Erasmus (1924–2002), ki je bil pozneje odvetnik v zgornjeavstrijskem Gmundnu, in Karl (1925–1944), ki je malo pred koncem druge svetovne padel v Loreni. Erasmusa je leta 1959 posvojil stric baron Egon Bolfras (1897–1960), ki je bil brez otrok, in od tedaj nosi njegova veja dvojni priimek Schneditz-Bolfras.²⁵ Plemstvo Bolfrasov je bilo namreč veliko starejše in uglednejše od Schneditzevega, saj je segalo že v konec 16. stoletja,²⁶ zato je bilo toliko pomembnejše, da se ta priimek ohrani, četudi zgolj v obliki dvojnega priimka.

Nekoliko drugačen je primer družine Pongratz-Lippitt. V tem primeru so bili plemiči Pongratzi in je enega od njih posvojil neplemiški sorodnik. Plemstvo je namreč leta 1890 dobil Oskar Pongratz (1826–1892), potem ko sta bila petnajst let prej (1875) v plemiški stan že povzdignjena njegova brata Gvido (1822–1889) in Friderik (1818–1876).²⁷ Oskarjev istoimenski sin Oskar ml. (1859–1945) se je poročil z bogato Floro Warren Lippitt (1861–1941), katere družina (sicer ameriškega porekla) je imela v lasti gradova Pernegg na avstrijskem Štajerskem in Turnišče pri Ptuj. Njunega najstarejšega sina Markusa Pongratza (1889–1956) je leta 1921 posvojil Florin neporočeni brat Alfred Warren Lippitt in mu zapustil grad Pernegg, Oskar pa se je odtlej imenoval z dvojnimi imenom Pongratz-Lippitt. Danes je to tudi edina še obstoječa veja nekoč precej številne rodbine Pongratz, saj so vse druge veje izumrle v moški liniji.²⁸

²⁴ ÖStA, AVA, Adelsakten, Hofadelsakt von Schneditz, August, 31. XII. 1912.

²⁵ Gl. Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 2, str. 196–202.

²⁶ https://de.wikipedia.org/wiki/Arthur_von_Bolfras

²⁷ ÖStA, AVA Adel HAA AR 736.15; ÖStA, AVA Adel HAA AR 736.16.

²⁸ Gl. Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 2, str. 164–177. O Lippittih gl. Lazar, *Oprema*, str. 20–23. Kljub temu, da se Lippitti občasno pojavljajo s plemiškimi predikati, dokazov o njihovem morebitnem povzdigu ni.

Eden najnovejših takšnih primerov, ki je posredno povezan tudi s slovensko zgodovino, je primer baronov Gusič. Nekoč številna družina se je v 19. in 20. stoletju razvejila v tri glavne linije, od katerih danes ena živi na Švedskem, druga na Hrvaškem in tretja v Avstriji. Avstrijska linija, ki se podpisuje kot Gussich, bo v moški liniji izumrla, saj je imel Paul Gussich (1921–2019) zgolj neporočenega sina Paula in hčer Ingrid, poročeno Maurer. Da bi se ohranil starodavni priimek, je ded Paul pred nekaj leti posvojil najstarejšega vnuka, hčerinega sina Constantina, ki je tako opustil očetov priimek Maurer in prevzel materin dekliški priimek Gussich.²⁹

Primer družine Gödel-Lannoy

V mozaiku posvojitvev ter prenosov plemiških imen in titul je posebno zanimiv primer mariborske rodbine Gödel-Lannoy, pri kateri so se tovrstne aktivnosti ponavljale skozi več generacij. Že osnova – posvojitev svaka – je bila sorazmerno neobičajna, sledilo pa je še več drugih tovrstnih postopkov, ki prikazujejo takratno široko paleto možnosti za ohranjanje plemiškega imena. Zgodba se začne s Petrom Jožefom Lannoyem (1733–1825), članom stare, še srednjeveške belgijske oziroma flandrijske plemiške rodbine, ki je bil v drugi polovici 18. stoletja visok uradnik na Nizozemskem. Po Napoleonovi zasedbi Nizozemske in ustanovitvi Batavske republike je bil prisilno upokojen, zato se je umaknil v avstrijske dežele, natančneje na Spodnjo Štajersko, kjer je kupil grad in gospodstvo Viltuš pri Mariboru.³⁰ Leta 1809 je bil odlikovan z Leopoldovim redom, najvišjim odlikovanjem za civilno državno službo, in posledično dobil naziv avstrijskega barona.³¹

Peter Jožef Lannoy je imel enega samega sina, Henrika Edvarda (1787–1853), čigar zakon je ostal brez otrok, zato je leta 1852, malo pred smrtjo, posinovil svaka Rudolfa Gödla (1814–1883), takratnega generalnega konzula za Sirijo in Palestino. Skupna točka obeh mož je bila družina Carneri.³² Čeprav je bilo med Lannoyem in njegovim posinovljencem Gödlom 27 let razlike, sta bila oba poročena s sestrama (pravzaprav polsestrama) iz rodbine Carneri:

²⁹ Gl. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 5, str. 135.

³⁰ O družini Lannoy gl. Suppan, *Eine Seitenlinie*, str. 75–80.

³¹ ÖStA, AVA Adel HAA AR 504.40.

³² Rodbina Carneri je plemiški naziv dobila v 18. stoletju in danes velja za tridentinsko družino, čeprav ni čisto jasno, ali res izvira od tam (ÖStA, AVA Adel HAA AR 131.1).

Lannoy je bil poročen z Jožefino Carneri (1799–1874), Rudolf pa s Terezijo Carneri (1821–1890).

Izvor rodine Gödel, ki ni bila plemiška, ni znan. Znano je, da je bil Rudolfov oče Franc Gödel († 1880) v začetku 19. stoletja poštni mojster v Radljah (tam se je Rudolf leta 1814 tudi rodil),³³ pozneje pa se je z družino preselil v Maribor, kjer je opravljal funkcijo komisarja in blagajnika mariborskega okrožnega urada.³⁴

Ko je torej Henrik Edvard Lannoy posvojil Rudolfa Gödla, se je ta smel imenovati Gödel-Lannoy. Vendar pa je s posvojitvijo Gödel dobil samo dodatno ime, ne pa tudi plemiškega statusa oziroma baronskega naziva svojega adoptivnega očeta. Plemiški status mu je najprej podelil belgijski kralj Leopold leta 1857,³⁵ nekaj let zatem pa je dobil tudi avstrijski plemiški naziv. Za zasluge na diplomatskem področju ga je namreč cesar Franc Jožef oktobra 1860 odlikoval z viteškim križcem Leopoldovega reda in na tej podlagi je Rudolf Gödel-Lannoy, takrat generalni konzul v Moldaviji, v začetku naslednjega leta zaprosil za povzdig v viteški stan.³⁶ Ob tem povzdigu je za svoj plemiški grb prevzel kar Lannoyevega, ki je predstavljal tri zelene leve (v postavitvi 2 : 1) na srebrni podlagi. Novi Gödel-Lannoyjev grb se je od izvirnega Lannoyevega razlikoval le v šlemnem okrasju – v njem se je namreč kot aluzija na Gödlovo službovanje v Palestini pojavil lev, ki drži srebrn ščit z rdečim jeruzalemskim križem.

Slabo desetletje pozneje, decembra 1870, je Rudolf Gödel-Lannoy kot predsednik c. kr. Centralnega pomorskega urada (*Central Seebehörde*) prejel še red železne krone II. stopnje. To mu je omogočilo, da je zaprosil še za baronski stan. Ob tej priložnosti se je nekoliko spremenil tudi njegov grb, ki je odražal prejemnikovo kariero: v šlemnem okrasju je samorog dobil moder ščit s piramido (spomin na službovanje v Egiptu), iz srednje krone pa sta se med orlovima perutnica pojavila prekržana trizoba (aluzija na Pomorski urad).³⁷

Vendar pa se s tem igra s priimki in plemiškimi nazivi še ni končala. Na Rudolfovo spremembo rodbinskega imena in njegovo konsolidacijo v plemiški družbi se je navezal tudi njegov mlajši brat Herman (1820–1892). Ta je namreč

³³ Podatek je ohranjen v njegovi prošnji za povzdig (ÖStA, AVA Adel HAA AR 295.8). Krstne knjige župnije Radlje za tisti čas niso ohranjene.

³⁴ Vidmar, *Umetnostna galerija*, str. 43.

³⁵ Vidmar, *Umetnostna galerija*, str. 44.

³⁶ ÖStA, AVA Adel HAA AR 295.8.

³⁷ ÖStA, AVA Adel HAA AR 295.9.

prav tako naredil lepo kariero, in sicer v finančni upravi, ki mu je tako kot bratu prinesla tudi plemiški naziv. Julija 1861 je kot finančni prokurator lombardsko-beneške prokurate v Benetkah prejel red železne krone II. stopnje, kar mu je omogočilo, da je naslednjega leta zaprosil za naziv viteza. Takrat je dobil grb z levom, ki kači z bojno sekiro seka glavo. Pod ščitom pa je tekla deviza *Rectitudo mea me sustinet* (Moje poštenje me varuje).³⁸

Ves ta čas je bil Herman zgolj Gödel. Leta 1872 pa je cesarja zaprosil, da bi se tudi on smel imenovati Lannoy in cesar mu je ta priimek res podelil kot plemiški predikat.³⁹ Cesar je na prošnjo lastnoročno zapisal, da se morata zapisa priimkov obeh bratov razlikovati: Rudolf, ki je priimek Lannoy dobil preko posvojitve, je oba priimka zapisoval z vezajem, torej Gödel-Lannoy. Herman pa je priimek Lannoy dobil kot plemiški predikat, zato je bila pravilna raba Gödel pl. Lannoy (Gödel v. Lannoy). Vendar pa se je v praksi ta razlika sčasoma izgubila in se oba brata v virih pojavljata z enotno obliko Gödel-Lannoy.

Leto pozneje (1873) je bil tudi Herman povzdignjen v barona: postal je torej baron Gödel pl. Lannoy (Freiherr Gödel v. Lannoy). Ob tej priložnosti je opustil prejšnji viteški grb in z bratovim dovoljenjem prevzel njegovega, a z nekaj manjšimi razlikami.⁴⁰

Združevanje priimkov pa se tudi s Hermanom še ni končalo. Herman namreč ni imel (preživelih) otrok, zato je leta 1884 zaprosil in tudi dobil dovoljenje, da je svoje ime, baronski naziv in grb smel prenesti na svojega rejenca in nečaka (*Ziehsohn und Neffe*) Riharda Basso (1854–1930),⁴¹ ki je bil takrat mornariški poročnik (*Linienschiffs-Leutnant*). Basso je obdržal svoj priimek, ker si je z njim že ustvaril kariero in si pridobil določene zasluge. Njegovo uradno ime je bilo Rihard baron Basso pl. Gödel-Lannoy (Richard Freiherr Basso v. Gödel-Lannoy).

³⁸ ÖStA, AVA Adel HAA AR 295.5.

³⁹ ÖStA, AVA Adel HAA AR 295.6.

⁴⁰ ÖStA, AVA Adel HAA AR 295.7.

⁴¹ ÖStA, AVA Adel HAA AR 295.7. Rihard Basso je bil nečak Hermanove žene Klemenitine Sirk, sin njene sestre Karoline Sirk, poročene Basso, ki pa je očeta izgubil, ko je bil star le nekaj mesecev. Zato sta ga k sebi vzela Herman in Klementina in ga vzgajala kot svojega sina. Pozneje se je tudi poročil v krogu širše družine, in sicer s Frideriko Carneri (1855–1936), nečakinjo svoje »tete« Terezije Gödel-Lannoy, rojene Carneri (Friderikin oče je bil Terezijin brat dvojček Bartolomej Carneri (1821–1909)).

Ta, t. i. imenovana mlajša linija rodbine Gödel-Lannoy se je biološko gledano končala kar s samim Hermanom oziroma z njegovo smrtjo leta 1892.⁴² Formalnopravno pa se je nadaljevala z njegovim naslednikom Rihardom Bassom, ki je umrl leta 1930 v Gradcu. Kot kaže, je bil brez otrok, tako da je ime Gödel-Lannoy z njim oziroma s smrtjo njegove vdove Friderike leta 1936 dokončno ugasnilo.⁴³

Prenosi imena in plemstva na sorodnika brez posvojitve

V nekaterih primerih ni prišlo do formalne posvojitve, pač pa je plemič želel zgolj prenesti svoj plemiški naziv na sorodnika. Na tak način je denimo do plemstva prišel metliški graščak Jožef Savinšek (1831–1910), dr. prava in častnik v »deželni brambi«. Plemstvo je dobil po posredovanju tasta, bančnega guvernerja Jožefa viteza Pipitza, ki je želel svoj viteški naziv in grb zapustiti hčerki edinki in njenima otrokoma, zato je zaprosil cesarja, naj ju prenese na njegovega zeta. Cesar je prošnjo uslišal in Jožef Savinšek je leta 1871 postal vitez Savinschegg, prevzel pa je tudi Pipitzev grb s tremi srebrnimi, drug v drugega vpetimi obroči na rdeči podlagi. Leta 1894 je Savinšek zaprosil še za povzdig v barona, vendar je bila prošnja zavrnjena.⁴⁴

Še bolj zanimiv je nekoliko starejši primer graščaka na Jابلjah pri Mengšu, Jožefa Antona barona Janežiča (1722–1780). Njegov nesrečni zakon ni prinesel potomstva, zato je v oporoki leta 1777 za dedič svojega celotnega premoženja določil polbrata Franca Ksaverja barona Lichtenberga (1743–1832). Vendar pa je pri tem postavil pogoj: glavni dedič mora prevzeti priimek Janežič in tudi Janežičev baronski grb.⁴⁵ Po Janežičevi smrti tri leta pozneje je dedič Franc Ksaver upošteval polbratovo poslednjo voljo in cesarski dvor zaprosil za formalno združitve svojega priimka in grba z Janežičevim. Prošnjo je odobril novi cesar Jožef II. januarja 1781 in od tedaj so se baroni Lichtenbergi uradno

⁴² NŠAM, MMK Maribor – Sv. Janez Krstnik 1877–1898, str. 402.

⁴³ DGS, Pfarre Graz – St. Leonhard, Sterbebuch 1926–1933, str. 361; Sterbebuch 1933–1938, str. 236.

⁴⁴ ŌStA, AVA Adel HAA AR 720.41. Gl. tudi Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 1, str. 151–154.

⁴⁵ ARS, AS 308, serija III, J-27.

imenovali baroni Lichtenberg-Janežič in uporabljali združeni Janežičev in Lichtenbergov grb.⁴⁶ Tako se je priimek plemenitih Janežičev ohranil še pol-druugo stoletje, čeprav so ga Lichtenbergi kot dodatni priimek pogosto opuščali in uporabljali zgolj svojega prvotnega.⁴⁷

Ker se je plemiški naziv dedoval le po moški liniji, so bili povzdigov v plemiški stan ali povišanj v višji naziv praviloma deležni zgolj moški. Le v res izjemnih primerih je ta čast doletela tudi ženske. A to ne pomeni, da tudi same niso poskušale izkoristiti možnosti in izjem, ki jih dopuščalo plemiško pravo. Največkrat so aktivnosti usmerile v dobrobit svojih otrok in za njih izposlovale ugodnosti glede plemiških nazivov. Za primer vzemimo znamenito grofovsko rodbino Ursini-Blagaj, ki je v moški liniji izumrla leta 1897 s smrtjo zadnjega moškega predstavnika, Ludvika Ursinija grofa Blagaja (1830–1897). Njegova sestra Matilda, poročena baronica Lauer (1833–1922), sicer zadnja iz rodu Blagajev, je v želji, da bi ime Ursini-Blagaj živelo še naprej, prosila cesarja Franca Jožefa, naj dovoli njenemu sinu Ludviku baronu Lauerju (1865–1928) in njegovim potomcem združiti obe rodbinski imeni. Cesar je leta 1902 to dovolil in Ludvik Lauer se je lahko tudi uradno imenoval baron Lauer Ursini Blagaj. Tik pred koncem prve svetovne vojne in koncem Habsburške monarhije je Matilda poskusila še z eno prošnjo na cesarja. Tokrat je želela, da bi se poleg imena Ursini-Blagaj na njenega sina prenesel še grofovski naziv, torej da bi bil iz barona povišan v grofa. Tej prošnji pa cesar oziroma notranje ministrstvo nista ugodila.⁴⁸ Ludvik Lauer Ursini Blagaj je ostal baron, z njegovimi potomci pa ime Lauer Ursini Blagaj živi še dandanes, in sicer v Braziliji, kamor so se člani družine preselili po prvi svetovni vojni.⁴⁹

Poglejmo še dva neuspešna poskusa prenosa plemstva. Prvi je primer novomeškega prošta Simona Wilfana (1802–1881), ki je plemiški naziv dobil leta 1876, potem ko je bil prej za svoje delo odlikovan z redom železne krone III. stopnje.⁵⁰ Ker je bil sam kot duhovnik brez potomcev, je poskusil že leto pozneje svoj plemiški naziv in grb prenesti na nečaka Jožefa Vilfana, ki je bil takrat gradbeni adjunkt pri c. kr. pomorski upravi v Trstu, vendar je bila prošnja

⁴⁶ ÖStA, AVA Adel HAA AR 526.4.

⁴⁷ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 7, str. 65–74.

⁴⁸ Adolph, *Geschichte*, str. 58–61; Kerschbaumer, *Nobilitierungen*, str. 212.

⁴⁹ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 5, str. 270.

⁵⁰ ÖStA, AVA Adel HAA AR 1082.13.

zavrtnjena. Po smrti Jožefa Vilfana je leta 1908 enako prošnjo vložil tudi njegov sin Franc v svojem imenu in imenu svojih treh bratov Pavla, Alfonza in Jožefa, vendar je bila tudi to pot prošnja zavrtnjena. Plemstvo Simona Wilfana je tako ugasnilo že z njegovo smrtjo leta 1881.⁵¹

Neuspešen je bil tudi poskus Florijana Riedla pl. Raitenfelsa (1791–1880), predstojnika ilirskega provincialnega državnega knjigovodstva v Ljubljani, ki je svoj plemiški naziv želel prenesti na vnuka. Riedlu se je v zakonu z Ljubljankom Jožefo Hudobivnik rodilo več otrok, vendar se je poročila le najmlajša hči Ana (1831–1904), ki je za moža vzela poštnega uradnika Jožefa Bušiča, doma iz Šentjerneja (1827–1899). Zakonca Bušič sta imela sinova Florijana Jožefa in Aleksandra, ki sta bila edina vnuka Florijana Riedla. In prav na starejšega je hotel ded Florijan Riedl malo pred smrtjo, konec leta 1878, prenesti svoj viteški stan, kajti po lastnih besedah je bil sam takrat zadnji moški član rodbine Riedl-Raitenfels in z njegovo smrtjo bi rodbina izumrla. Pri argumentaciji je najprej naštel zasluge zeta Jožefa Bušiča (poudaril je tudi to, da je graščak v Šentjerneju) in potem še vnukove – ta je po dedovih besedah v pripravi na prevzem konzularne službe opravljal računovodske posle pri nekaterih trgovskih hišah v Trstu in Benetkah ter kot rezervni poročnik v topniškem polku št. 12 sodeloval pri okupaciji Bosne in Hercegovine. Vendar je bila Riedlova prošnja za prenos plemiškega naziva zavrtnjena, nedvomno tudi na podlagi mnenja kranjskega deželnega predsedstva, češ da mladi Bušič ni pridobil zase nikakršnih zaslug, da ima pomanjkljivo izobrazbo in ne bo mogel naslediti očeta ter da niti ne nosi priimka prosilca, torej Riedl. Notranje ministrstvo je zato menilo, da samo zasluge prosilca niso dovolj in da se njegova prošnja zavrne, in tako se je tudi zgodilo.⁵²

Prevzem predikata po prednikih

Plemiško ime se je lahko ohranilo tudi na druge načine, ne nujno s posvojitvijo in/ali prenosom na mlajše sorodnike. V nekaterih primerih je šlo za obraten proces – novi plemič je prevzel predikat po starejši in izumrli rodbini, da bi

⁵¹ Gl. tudi Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 1, str. 201–202.

⁵² ÖStA, AVA Adel HAA AR 795.26.

ohranil oziroma ponovno obudil staro ime. Za primer si pogledjmo deželnega pisarja in doktorja obojega prava Gabrijela Lukančiča (1620–1683) iz Škofje Loke. Ko je bil leta 1671 kot kranjski deželni tajnik povzdignjen v plemiški stan, je poleg naziva cesarskega svetnika in palatinskega grofa dobil tudi predikat Hertenfels.⁵³ V prošnji je Gabrijel poleg vojaških zaslug prednikov poudaril tudi sorodstvo s plemiškimi rodbinami, s katerimi je bil povezan po svoji materi Mariji Kristini pl. Rasp. Med drugim je posebej izpostavil, da je v materinih »anali« našel podatek, da je v sorodstvu tudi z rodbino Hertenfels, ki da je izumrla pred približno 200 leti. Zato je želel njeno ime prevzeti tudi sam v obliki predikata ter z njihovim rdeče-srebrnim grbom razširiti svojega, v katerem je bil ris na modrem polju.⁵⁴ Cesar je temu ugodil in Gabrijel Lukančič je postal še plemeniti Hertenfels. Verjetno sta v okviru Gabrijelovega prizadevanja za potrditev domnevnega starega plemiškega naziva nastala tudi portreta njegovega očeta Andreja in deda Jurija, na katerih sta oba portretiranca že predstavljena tudi s plemiškim predikatom.⁵⁵

Približno dve stoletji pozneje je bil podoben primer v družini Jožefa Schneida (1839–1884), poslanca v kranjskem deželnem zboru. Njegov oče Joseph st. se je rodil leta 1804 v dunajski meščanski rodbini, očetu Franzu in materi Katarini, rojeni Valentin pl. Treuenfeld. Po končanem pravnem študiju je leta 1828 stopil v državno službo kot pripravnik pri takratni tajni kabinetni pisarni, nato pa je kariero nadaljeval kot dvorni tajnik in sekcijski načelnik v zunanjem ministrstvu. Po upokojitvi je prejel red železne krone III. stopnje in to mu je prineslo tudi avstrijsko dedno viteštvo.⁵⁶ Ob povzdigu je zaprosil za predikat »Treuenfeld« v spomin na rodbino svoje matere Katarine, rojene Valentin pl. Treuenfeld. Plemiški naziv s tem predikatom je namreč leta 1759 dobil njen stari stric Johann Valentin, svetnik v Olomoucu,⁵⁷ leta 1794 pa je bil v plemstvo z enakim predikatom povzdignjen še Johannov nečak in Katarinin oče (torej ded Jožefa Schneida) Johann Franz Valentin, predstojnik kirurškega

⁵³ ÖStA, AVA Adel HAA AR 546.36.

⁵⁴ Grb Hertenfelsov je imel dve poševni prečki, barve niso znane (gl. Otorepec, Prebivalstvo Kamnika, str. 91). Valvasorjeva upodobitev (*Opus insignium*, fol. 59 in 136) je napačna.

⁵⁵ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 4, str. 102–104.

⁵⁶ ÖStA, AVA, Adelsakte, Hofadelsakt von Schneid, Josef, 21. VI. 1867.

⁵⁷ ÖStA, AVA Adel HAA AR 1023.41.

gremija na Dunaju in eksaminator.⁵⁸ Ker pa je rodbina Valentin pl. Treuenfeld v moški liniji izumrla (vsi trije Katarinini bratje Franz, Ignaz in Leopold so ostali brez otrok), je Jožef Schneid zaprosil, naj se predikat »Treuenfeld« prenese nanj in na njegovo rodbino, kar se je tudi zgodilo.⁵⁹

Zaključek

Predstavljeni primeri ne razkrivajo le družinskih zgodb za zidovi plemiških domovanj, pač pa tudi pisano paleto načinov, kako so plemiči poskušali ohraniti rodbinsko ime. Pot do plemiškega statusa običajno ni bila lahka, zato je bila njihova želja po ohranitvi imena in grba še toliko večja. Pred letom 1848 sta imela rodbinsko ime in plemiška titulacija veliko večjo težo kot pozneje, ker so bile z njima povezane določene pravice npr. do dedovanja in uživanja posesti, denarnega fidejkomisa ali drugih premoženjskih pravic. Po letu 1848, ko je bil odpravljen fevdalni sistem in so vsi ljudje postali pred zakonom enaki, pa je imelo plemiško ime bolj simbolno funkcijo, saj so bile plemiške titulacije in pravica do uporabe plemiškega grba pogosto edino, kar je plemiče ločilo od »navadnih« ljudi. S prenosom imena je bila včasih povezana tudi heraldična komponenta – prenos grbov ali njihova združitev. Ta aspekt je bil pogostejši v primeru izumrtja stare plemiške rodbine, ko je bilo pomembno, da se ohrani tudi njen starodavni grb ali vsaj določeni elementi iz grba. Prenos plemiškega imena in grba je imel tako tudi funkcijo ohranjanja spomina na prednike, kar je bila in je še danes ena od temeljnih vrednot plemiške družbe.

Viri in literatura

Arhivski viri

ARS – *Arhiv Republike Slovenije*

AS 308, Zbirka testamentov deželnega sodišča v Ljubljani

⁵⁸ ÖStA, AVA Adel HAA AR 1023.40.

⁵⁹ Gl. tudi Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 2, str. 203–207.

DGK – Diözese Gurk-Klagenfurt

Pfarre Klagenfurt – St. Egid, Geburtsbuch XX 1886–1889; Sterbebuch XX 1896–1901

Pfarre Obervellach, Geburtsbuch IX 1841–1848, Trauungsbuch VII 1835–1880

DGS – Diözese Graz-Seckau

Pfarre Graz – St. Leonhard, Sterbebuch 1926–1933; Sterbebuch 1933–1938

NŠAM – Nadškofjski arhiv Maribor

MMK (mrliška matična knjiga) Maribor – Sv. Janez Krstnik 1877–1898

ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv

AVA – Allgemeines Verwaltungsarchiv

Adel HAA (Hofadelsakten) AR (Allgemeine Reihe)

Literatura

Adolph, Hubert: *Geschichte der Familie Ursini Grafen von Blagay*.

Wien, Graz: Neuer Wissenschaftlicher Verlag, 2007.

Brunner, Edgar Hans v[on]: Die Übertragung des Familiennamens nach zivil und adelsrechtlichen Kriterien. V: Sigismund Freiherr v. Elverfeldt-Ulm (ur.): *Adelsrecht. Entstehung – Struktur – Bedeutung in der Moderne des historischen Adels und seiner Nachkommen*. Limburg a.d. Lahn: Starke Verlag, 2001, str. 174–202.

Elverfeldt-Ulm, Sigismund Freiherr v[on] (ur.): *Adelsrecht. Entstehung – Struktur – Bedeutung in der Moderne des historischen Adels und seiner Nachkommen*. Limburg a.d. Lahn: Starke Verlag, 2001.

Grahornik, Matjaž: *Zapuščinski inventar po Janezu Jakobu grofu Khislu iz leta 1690*. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2019.

Kerschbaumer, Arno: *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Franz Joseph I. / I. Ferenc József király (1914–1916)*. Graz: Selbstverlag, 2022.

Lazar, Nejc: *Oprema interjerjev dvorca Turnišče od srede 18. stoletja do povojnih transferjev* (magistrsko delo). Maribor, 2022.

Otorepec, Božo: Prebivalstvo Kamnika v srednjem veku. *Kamniški zbornik* 2, 1956, str. 67–100.

Preinfalk, Miha: *Auerspergi. Po sledih mogočnega tura*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2005.

Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 16. stoletje, 1. del. Od Barbov do Zetscherjev*. Ljubljana: Viharnik, 2016 (Blagoslovljeni in prekleti, 5).

Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 17. stoletje, 1. del. Od Billichgrätzov do Zanettijev*. Ljubljana: Viharnik, 2014 (Blagoslovljeni in prekleti, 4).

Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 18. stoletje, 1. del. Od Andriolija do Zorna*. Ljubljana: Viharnik, 2013 (Blagoslovljeni in prekleti, 3).

Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 19. in 20. stoletje, 3. del. Od Aljančičev do Žolgerjev*. Ljubljana: Viharnik, 2017.

Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 18. stoletje, 2. del. Od Del-Negrov do Škerpinov*. Ljubljana: Viharnik, 2022.

- Rugále, Mariano in Miha Preinfalk: *Blagoslovljeni in prekleti, 1. del*. Plemiške rodbine 19. in 20. stoletja na Slovenskem. Ljubljana: Viharnik, 2010.
- Rugále, Mariano in Miha Preinfalk: *Blagoslovljeni in prekleti, 2. del: Po sledeh mlajših plemiških rodbin na Slovenskem*. Ljubljana: Viharnik, 2012.
- Stergar, Rok: »Vojski prijazen in zaželen garnizon«: *ljubljski častniki med prelomom stoletja in prvo svetovno vojno*. Ljubljana: ZZDS, 1999.
- Suppan, Wolfgang: Eine Seitenlinie des altflandrischen Geschlechtes der Lannoy in der Steiermark. *Neues Jahrbuch der heraldisch-genealogischen Gesellschaft Adler*, Jhrg. 1961/1963, str. 75–80.
- Valvasor, Johann Weikhard: *Opus insignium armorumque...* Ljubljana: SAZU, 1993 (faksimile iz leta 1688).
- Vidmar, Polona: *Umetnostna galerija Maribor v palači Goedel-Lannoy*. Ljubljana: Založba ZRC, 2015 (Umetnine v žepu, 2015).
- Waldstein-Wartenberg, Berthold: Österreichisches Adelsrecht 1804–1918. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 17–18, 1964–65, str. 109–146.
- Walterskirchen, Gudula: *Der verborgene Stand. Adel in Österreich heute*. Wien, München: Amalthea, 1999.
- Žabota, Barbara: Rodbina Khisl – novoveška zgodba o uspehu. *Kronika* 51, 2003, str. 1–26.

Spletne strani

www.adelsrecht.de

<https://de.wikipedia.org/wiki/>

ADELSADOPTIONEN UND ÜBERTRAGUNGEN VON ADELSTITELN

Zu den Überlebensstrategien innerhalb der adligen Gesellschaft gehörte auch die Bewahrung des Familiennamens. Wenn einer Adelsfamilie die männlichen Nachkommen ausgingen und die männliche Linie der Familie auszusterben drohte, sorgte das (in der Regel) letzte männliche Mitglied dafür, dass zumindest der adlige Familienname überlebte. Diese Überlebensstrategie innerhalb der adligen Gesellschaft nahm viele Formen an - von der Adoption leiblicher, aber unehelicher Kinder über die Adoption der Verwandten oder anderen Familienmitglieder bis hin zur Übertragung des Namens und des Titels an eine andere Person ohne formelle Adoption. Das bedeutet, dass,

auch wenn die Abstammung vielleicht nicht in physischer Form oder in direkter Linie überlebt hat, zumindest der Name überlebte und für mindestens eine Generation Bestand hatte. Wenn es sich um eine Übertragung des Adelsstandes handelte, war auch die Zustimmung des Herrschers (in der Regel des Kaisers) erforderlich, was jedoch nicht immer der Fall war.

Die Übertragung eines Namens hatte manchmal auch eine heraldische Komponente - die Übertragung von Wappen oder Wappenvereinigung. Dieser Aspekt kam häufiger vor, wenn ein altes Adelsgeschlecht ausstarb und es wichtig war, sein altes Wappen oder zumindest bestimmte Wappenfigur(en) zu erhalten. Die Weitergabe des Adelsnamens und des Wappens hatte somit auch die Funktion, das Andenken an die Vorfahren zu bewahren, was einer der Grundwerte der adligen Gesellschaft war und ist.

Der Beitrag stellt einige Beispiele für die Erhaltung von Familiennamen und Adelstiteln beim Adel aus dem slowenischen Raum vor. Im habsburgischen Adel gab es viele Beispiele dieser Art, doch wurde dieses Thema bisher nicht systematisch behandelt. Daher sollen die vorgestellten Beispiele als Grundlage für weitere Forschungen dieser Art dienen.

DRAGICA ČEČ

Oblike dobrodelnosti rodbine Cobenzl in družbenih funkcij dobrodelnosti za družbeni status, karierizem, upravljanje gospostev

Uvod

Študija analizira zapleteno dinamiko odnosov med zemljiškimi lastniki in njihovimi upravitelji na gospostvu Ribnica, ki je bilo v drugi polovici 18. stoletja v lasti Gvida grofa Cobenzla.¹ V gospostvu se kaže preplet različnih interesov med lastnikom in njegovimi uslužbenci/zakupniki, ki vplivajo na medsebojna razmerja in tudi na odnos do podložnikov. Na eni strani velja gospostvo za enega od pomembnejših ekonomskih virov Gvida Cobenzla, razgledanega plemiča, ki je odraščal vpet v kulturo dunajskega dvora. Zaradi uspeha sina, ki je leta 1779 postal državni vicekancler, je moral tudi Gvido vzdrževati določen socialen prestiž. Ta se je moral kazati tako v prestižnih zgradbah, a tudi v avtoriteti, ki jo je imel v svojem gospostvu, v načinu upravljanja in tudi v njegovem ravnanju s podložniki, oziroma vsemi statusno nižjimi osebami. Gospostvo so sicer do oddaje v zakup upravljali upravitelji, ki so izkoriščali vpliv in socialne vezi delodajalca tudi za doseg lastnih ciljev. Interesi neposrednih upravljalcev gospostva so postali še izrazitejši, ko jim je vsakokratni lastnik prepustil gospostvo v zakup. Različne interese in

¹ Polno ime: Guidobald Hilarij Anton Mihael. Tudi drugi predstavniki rodbine, ki so omenjeni v tem prispevku so imeli več imen, v osebni korespondenci pa so uporabljali samo eno, ki ga bomo uporabljali v besedilu.

karierizem na obeh straneh so dodatno zapletale spremenjene politične in pravne okoliščine absolutistične monarhije, ki so posegale tako v organizacijo zemljiškega gospodstva kot v njegove čiste dohodke.² Deželno plemstvo so ti zunanji faktorji silili v različne strategije prilagajanja, s katerimi so do določene mere ohranjali socialno-ekonomski položaj, obenem pa so prilagajanja lahko povečala pritisk na podložnike. Eden od mehanizmov ohranjanja krhke stabilnosti zemljiškega gospodstva v spremenjenih razmerah so bile različne oblike solidarnosti, ki so imele recipročne učinke in so med drugim služile tudi za utrjevanje posameznikovega družbenega prestiža. Ta segment strategij lastnikov zemljiških gospodov je v prispevku podobno obdelan.

»Sistem zemljiških gospodstev je bil več kot način izkoriščanja podložnikov s strani manjšine požrešnih in avtoritativnih gospodov,« je zapisal Bertrand Goujon v svojem delu o ponovnem odkrivanju dobrodelnosti zemljiških gospodov v Belgiji z namenom obnavljanja v revoluciji izgubljene družbene pozicije in prestiža. In dodal, da čeprav so imeli zemljiški gospodje koristi od številnih pravic, so obenem imeli tudi dolžnosti do vazalov, predvsem v smislu pomoči, ki so bile tesno povezane s krščanskimi vrednotami. Čeprav je njegova analiza narejena za 19. stoletje in za izjemno bogato (in prej tudi vplivno) rodbino Arenberg in so spremenjene politične in družbene razmere po francoski revoluciji dodatno spodbujale dobrodelnost plemstva, je zavezanost tradiciji, ki lahko obnovi porušena družbena razmerja, vendarle indikator, ki omogoča določeno primerjalno analizo, saj študij o dobrodelnosti plemstva kot lastnikov zemljiških gospodstev ni veliko. Obenem gre za eno redkih analiz, ki se dotika revščine na podeželju, ki že dolgo velja za sivo liso v preučevanju revščine.³ Dotika se tudi »klasične« dobrodelnosti te rodbine – neposrednih materialnih in denarnih donacij posameznikom, podpore bolnišnicam in zavodom za reševanje socialnih vprašanj, ki se preoblikujejo v času razsvetljenstva. Omenjeno študijo bi bilo potrebno nadgraditi z vprašanji praks in učinka obvladovanja rizikov in kriz, ki jih je v povezavi z revščino v urbanih

² To se izrazito kaže tudi v analizirani korespondenci, a ne bo predmet analize tega prispevka. Kratek uvid, s kakšnim neodobravanjem je plemstvo sprejemalo jožefinske reforme, pa dajejo pisma Žige Zoisa (Žontar, Neznana pisma).

³ Prim. Ammerer, *Armut auf dem Lande*.

okoljih odprl Marco Leeuwen in tako razširiti spekter dobrodelnosti in solidarnosti zemljiških gospodov.⁴

Donacije in solidarnost plemstva v 18. stoletju, še posebej v primeru rodbine Cobenzl, so dejanja z recipročnimi učinki, ki izhajajo tako iz moralnih imperativov krščanske karitas (torej zagotavljanje posmrtnih učinkov za donatorja in dolžnosti skrbi za umrle člane rodbine), kot tudi tradicijskih (rodbinskih), izkušenskih in čustvenih komponent.⁵ Donacije in solidarnost je potrebno razumeti tudi v duhu razsvetljenske filantropije. V antropološkem smislu jih je treba razumeti tudi v smislu recipročnih učinkov in obveznosti daru kot integrativnega dela političnih, ekonomskih, religioznih in poslovnih odnosov in interakcij med različnimi družbenimi skupinami, ki razkrivajo zavezništva in konflikte v družinskem življenju, politiki, gospodarstvu in religiji. Solidarnost ima tudi druge recipročne učinke, saj jo izražajo zlasti tisti, ki so v družbeni hierarhiji enaki ali višji. Če pogledamo družbene učinke dobrodelnosti in solidarnosti na prejemnika »pomoči«, kot so definirani v klasičnih študijah o dobrodelnosti, je za predmoderno (zlasti urbano družbo) značilno, da je dobrodelnost služila zmanjševanju števila revnih, regulaciji delovnega trga ter ohranjanju in utrjevanju družbenega reda. Če te družbene funkcije, ki so bile definirane na podlagi študij urbanega okolja, prenesemo na ruralno okolje, lahko zemljiški gospod kot tisti, ki ima do svojih podložnikov določeno stopnjo odgovornosti, svojo dobrodelnost, katere funkcija je zmanjševanje števila revnih, dosegla tudi s praksami, za katere meni, da bodo imele neposreden ekonomski učinek. Sem zagotovo sodi tudi podpiranje pridobivanja novih spretnosti, v razsvetljenskem duhu tudi spodbujanje gojenja novih kulturnih rastlin in obrti ter nadarjenih posameznikov. Ohranjanje in utrjevanje družbenega reda je bilo pri praksah zemljiškega gospoda neposredno povezano z ohranjanjem miru v gospodstvu.

Vprašanje dobrodelnosti in solidarnosti je treba razumeti tudi prek funkcije daru. Marcel Mauss meni, da se za navidezno brezplačnostjo in svobodo daru v resnici skriva veriga obveznosti in vzajemnosti, saj darilo istočasno vzpostavlja delitve in dolgove. V družbenih odnosih tako daje osebnim odnosom glavno vlogo in predpostavlja, da imajo podarjene stvari svojo lastno moč,

⁴ Leeuwen, *Histories of risk*, str. 33–35.

⁵ Walsham, *Generations*, str. 256–269.

zaradi katere se sčasoma vrnejo k darovalcu – torej vzpostavljajo recipročnost darovanja. Natalie Zemon Davis je v nadgradnji njegove ideje opozorila tudi na preplet registrov darovanja in trga ter na vlogo daru v funkciji plačevanja dela v številnih poklicih, kjer je bilo plačilo sestavljeno iz plače in daru. Takšna dualnost je vzpostavljala določene vezi zaupanja in prijateljstva, za katere se je pričakovalo, da bodo prisotne v »pogodbenih razmerjih«, ki so regulirala delo in plačilo.

To prakso je rodbina Cobenzl zelo dobro poznala, saj je bila značilna za visoke dvorne uradnike (Janez Gašper II. Cobenzl (1664–1742), sin Karel Cobenzl⁶ (1712–1770)). Obenem so pomemben del diskurza v dnevnikih Janeza Gašperja II. Z njegovim dnevnikom so postale del mentalne in izkušenske dediščine, ki ju je skozi skoraj 600 dnevniških notic, ki zajemajo obdobje 30 let, predal sinovoma, Karlu in Gvidu Cobenzlu (1716–1797).⁷ To pa je ena od povsem spregledanih funkcij v edini obravnavi tega vira.⁸

V korespondenci med Gvidom Cobenzlom in upraviteljem Jožefom Repešičem (?–1785)⁹ ter pozneje Antonom Rudežem (1757–1829) in nato v korespondenci Filipa¹⁰ Cobenzla (1741–1810) z Antonom Rudežem, ki bodo predmet analize tega prispevka, se kažejo zapleteni odnosi, ki jih narekujejo različne strategije in interesi obeh strani, zlasti ko oba naslovnika (Repešič, Rudež) nastopata v funkciji upraviteljev gospodstva. Razkorak v interesih in strategijah obeh, sicer neenakovrednih strani, se v ohranjeni korespondenci večkrat zelo jasno izraža in lahko vpliva na krhko družbeno stabilnost znotraj zemljiškega gospodstva. Pritisk na družbeno stabilnost gospodstva lastnik gospodstva deloma blaži s praksami družbene solidarnosti. Javni in zasebni mehanizmi družbene odgovornosti so imeli poleg recipročnega učinka vzpostavljanja, ohranjanja in potrjevanja družbenega prestiža in vpliva tudi druge recipročne učinke. Četudi uglednemu plemstvu ni bilo potrebno z donacijami podložnikom dokazovati svojih zaslug za državo in dobrobit podložnikov,

⁶ Janez Karel Filip.

⁷ ASGo, ASCC, AeD, b. 371, f. 1086.

⁸ Prim.: Seitschek, Einblicke.

⁹ Verjetno plemiškega izvora, saj ga je sin naslavljal s »plemeniti«. V mrliški knjigi je sicer označen zgolj kot »upravitelj gospodstva Ribnica«. Umrli je v Ribnici, 15. 4. 1785. Rojen je bil leta 1726 ali 1727 (Župnija Ribnica, Mrliška knjiga, 1784–1808).

¹⁰ Janez Krstnik Filip Anton Marija.

kot se je pričakovalo od prosilcev za sprejem v plemiški stan ob koncu 18. stoletja,¹¹ so določene donacije, posredništva in druge oblike solidarnosti zemljiški gospodje tako kot mestne oblasti razumeli kot sredstvo za zagotavljanje stabilnosti in miru v odnosu med zemljiškim gospodom in podložniki in kot sredstvo utrjevanja paternalistične vloge zemljiškega gospoda. Zadnja vloga pa je posnemala podobo in vlogo, ki jo je absolutistična oblast ustvarjala v odnosu do podložnikov.

Zato bo analiza oblik izražanja solidarnosti, darovanja in dobrodelnosti, kot se kaže iz pisem Gvida Cobenzla, obsegala tako različne oblike dobrodelnosti, solidarnosti in neformalne pomoči uslužbencem in podložnikom, kot odnose uslužbencev do delodajalca, odnose privilegiranih družbenih skupin do države, družbene odgovornosti zemljiških gospodov v primeru okoljskih in družbenih kriz ter kolektivnih nesreč ter tudi ekonomiko dobrodelnosti, torej upravljanje tovrstnih donacij. Podobno različni kot so bile oblike solidarnosti so bili tudi učinki donacij na prejemnika. Prejemniki »pomoči« so dobili bodisi darila v denarju in dobrinah, lahko je šlo za ohranjanje ali izboljšanje njihovega družbenega in ekonomskega statusa (šolanje, zaposlitve, poroke). Kazala se je tudi kot skrb za javno zdravstveno varstvo. Dobrodelnost se je lahko izražala tudi v določenih sistemskih rešitvah v okviru zemljiškega gospostva v obliki pridobivanja znanj, gospodarskih dejavnosti, zaposlitev, spodbujanja k določenim praksam in podobnega.

Čeprav se mnoge študije dobrodelnosti in filantropije osredotočajo na vprašanja, ki jih je v ospredje postavilo 19. stoletje, torej na razlikovanje med majhnimi prispevki (»Spenden«) in velikimi donacijami, organiziranimi kot ustanove (»Stiftung«), ki odraža boj med starimi in novimi elitami, je vendarle funkcija prvih ohraniti družbeni ugled, drugih pa ga ustvariti; vse želijo z donacijami vršiti družbeni nadzor in socialno discipliniranje nižjih družbenih slojev. Gvido lastnega izražanja solidarnosti ni razumel zgolj v materialnem smislu (z neposrednimi denarnimi in materialnimi donacijami ter spregledom obveznosti), ampak tudi v simboličnem smislu, v smislu zastavljanja svojega ugleda, vpliva in socialnih mrež. Obenem so bili v njegovem izražanju solidarnosti prisotni tudi močni moralni imperativi. Zavezanost h krščanski karitas

¹¹ Npr. družine Schiviz, Desselbrunner in Jelouschek (Preinfalk, *Plemiške družine v 18. stoletju*, 1. del, str. 20, 57, 144).

je po teoloških izhodiščih in tudi po sicer nekoliko omiljenem imperativu skrbi za »izgubljene« sorodnike tudi še v 18. stoletju nagovarjala plemstvo. Takšne prakse je izkazoval še oče Gvida Cobenzla Janez Gašper II., ko je svoji ženi (Karolini Sofiji, grofici Rindsmaul (1682–1756)) naložil ustanovitev mašne ustanove na dvorcu Hošperk. Ta ustanova je pozneje postala del fidejkomisa. Izražanje dobrodelnosti je poleg običajnih ritualnih praks naslavljalo tudi kriterije družbenega prestiža.

Janez Gašper II., sinova Karel in Gvido ter vnuk Filip so bili predstavniki visokega plemstva, kar je posebej usmerjalo del njihove dobrodelnosti. Določene donacije plemstva so bile odvisne tudi od posameznikovih socialnih mrež, bile pa so tudi močno sredstvo ustvarjanja novih socialnih mrež, torej povezovanja z lokalnim plemstvom v primeru nastopa službe v novem okolju. Takšne prakse so posebej opazne pri Janezu Gašperju II., ko je po daljši odsotnosti prišel v Gorico (1704) in nato prvič na Kranjsko (1715).¹² Iz Gvidove korespondence je razbrati, da je bil v zelo dobrih odnosih z goriškim škofom, ki je bil sicer v idejnem smislu popolno nasprotje njegovega sina Filipa. Goriški škof je bil eden od škofov, ki so se upirali razglasitvi tolerančnega patenta.¹³ Tudi njegov vpliv je spodbijal določene Gvidove donacije in spodbujal določene elemente tradicionalne dobrodelnosti.

Rodbina Cobenzl je v 18. stoletju zaradi družbenega ugleda, služb, ki so jih opravljali njihovi predstavniki in dohodkov med plemstvom, ki je imelo posestva na današnjem slovenskem ozemlju, nekoliko posebna. Opazna je po svojih zelo raznovrstnih oblikah donatorstva. Zaradi družbenega ugleda različnih predstavnikov rodbine so nenazadnje zanimive tudi prakse, kako so posamezniki nanje naslavljali svoje prošnje, kdo je bil pri tem posrednik in kako so se nanje odzvali (ali pa se niso odzvali). Obenem pa gre za rodbino, ki ni bila zgolj priča velikih družbenih in idejnih sprememb v 18. stoletju, ampak

¹² Leto prihoda v deželo, v kateri je zasedel mesto deželnega glavarja, se razlikuje od leta, ko je bil imenovan na to mesto. V splošnih pregledih, ki se sklicujejo na starejše goriške zgodovinopisce, je precej napak glede nastopa funkcije glavarstva na Goriškem (Rutar, *Schloss und Herrschaft (Grundherrschaft) Lueg*, str. 96), saj sta bila prihod Janeza Gašperja II. in njegova slovesna umestitev na položaj na Goriškem šele leta 1704, na Kranjskem pa šele leta 1715 (Dragogna, *Notabilia quaedam*, str. 153, Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718, str. 174–175).

¹³ Kovacs, Pius VI., str. 258–259.

so te spremembe posamezne predstavnike tudi idejno zaznamovale. Na eni strani so bili nekateri njeni predstavniki zapisani tradicionalnemu izkazovanju plemiške dobrodelnosti in patronata. Nekateri predstavniki so bili izraziti podporniki razsvetljenskih idejnih tokov in mecen umetnosti in znanosti.

Kot vir za preučevanje vprašanj strategij, medosebnih odnosov, solidarnosti in dobrodelnosti bo v največji meri uporabljena osebna korespondenca Gvida in pozneje Filipa Cobenzla, za določene mentalne okvire pa tudi dnevniški zapisi Janeza Gašperja II. Cobenzla. Glavna značilnost uporabljene korespondence je, da gre večinoma za korespondenco med statusno različnimi pisci in da pisma izražajo neenakovreden odnos med visokim plemstvom in njihovimi sicer izobraženimi uradniki, ki so pogosto izhajali iz nižjega plemstva, a tudi meščanskega in kmečkega okolja.¹⁴ Mentalitetne svetove plemstva sicer praviloma analiziramo zlasti z analizo zaupne ustne in pisne komunikacije z zavezniki in podporniki, a ohranjena pisma dvema upraviteljema ribniškega gospodstva vsebujejo številne podrobnosti, ki razkrivajo miselni svet pisca, njegove vrednostne vzorce, strategije in taktike ter omogočajo rekonstrukcijo razvoja večplastnih mehanizmov družbene odgovornosti in solidarnosti. V primeru korespondence Gvida Cobenzla z Jožefom Repešičem so ohranjena zgolj pisma, ki jih je pisal Cobenzl. Ta korespondenca je tudi najobsežnejša. Gvido je pisma pošiljal med 60. in 81. letom svojega življenja in pokrivajo čas, ko je njegov sin Filip zasedal najvišje ministrske položaje in bil aktiven v diplomaciji.¹⁵ Za korespondenco Repešičevega naslednika na upraviteljskem položaju Antona Rudeža pa je za dopisovanje s Filipom Cobenzlom ohranjenih tudi nekaj konceptov Rudeževih odgovorov. Filipova pisma pokrivajo čas od prevzema ribniškega gospodstva leta 1797 do njegove smrti leta 1810. Večino časa je tako kot že njegov oče gospodstvo dajal Antonu Rudežu v zakup, zato je v pismih nekoliko manj podatkov o dobrodelnosti in drugih strategijah upravljanja z gospodstvom. V analizi bodo uporabljena tudi pisma, ki jih

¹⁴ Repešičev sin Jožef, ki je živel na Dunaju, je očeta naslavljal kot »plemeniti«. Anton Rudež pa je bil sin Cobenzlovega podložnika iz Kobjeglave pod gospodstvom Štanjel.

¹⁵ Leta 1777 je s cesarjem Jožefom II. odšel v Francijo. Zaslužen je bil za mir v Tešnu leta 1779, s katerim se je končala bavarska nasledstvena vojna in je zato že isto leto dobil mesto državnega vicekanclerja. Leta 1792 je postal ministrski predsednik, a je moral že leta 1793 odstopiti in položaj prepustiti Johannu Amadeusu Francisu de Paulu pl. Thugutu. Med letoma 1801 in 1805 je bil habsburški ambasador v Parizu, zatem pa se je upokojil.

je inšpektor posesti Jožef Smole¹⁶ pisal Antonu Rudežu in nekaj njegovih odgovorov ter pisma ribniškega dekana Valentina Uleta, Helene Rudež (žene Antona Rudeža) in drugih korespondentov.¹⁷ Omenjena pisma bodo uporabljena za primerjavo različnih strategij in interesov, solidarnosti in dobrodelnosti med različnimi družbenimi sloji, funkcije daru med statusno bolj enakimi osebami in pri analizah praks izrekanja prošenj statusno podrejenih oseb.

Donatorstvo v funkciji družbenega prestiža – izgrajevanje socialnih vezi in razkazovanje razgledanosti in izobraženosti

Mecenstvo in podpora delu in objavam znanstvenikov in intelektualcev je treba razumeti kot utrjevanje družbenega prestiža v smislu javnega dokazovanja intelektualne širine donatorjev, a tudi kot sredstvo vzpostavljanja novih socialnih mrež. Ta oblika dobrodelnosti je do določene mere nadomeščala zavezništva, ki jih je plemstvo ustvarjalo s pomočjo religioznih praks, predvsem botrstev. Že Janez Gašper II. Cobenzl, oče Gvida in Karla, ki je bil še zapisan tradicionalnim oblikam solidarnosti, je bil na Kranjskem predsednik filharmonije, kot vrhovni dvorni komornik (od leta 1726) pa je bil zadolžen tudi za cesarjevo umetniško zbirko, kar je zagotovo vplivalo tudi na poseben odnos njegovih sinov do umetnosti.¹⁸ Sin Karel je donatorstvo uporabljal tudi kot sredstvo povezovanja z lokalnim plemstvom na Avstrijskem Nizozemskem,¹⁹ s čimer je ustvaril znamenito umetniško zbirko in knjižnico. Obenem skoraj ni podatkov o mecenstvu pri izdajanju knjig, prav tako pa so take omembe redke pri ostalih članih rodbine. Karel je sicer bil mecen izdaje zgodovine Roberta Macquériaua de Valenciennesa, a je to poleg Steinbergovega opisa Cerkniskega jezera edina znana omemba njegovega mecenstva, čeprav je bil strasten

¹⁶ Svetnik dr. Wolf (verjetno Jožef Ferdinand) je bil inšpektor posesti do konca leta 1781, ko je odšel iz Kranjske. Od leta 1782 do leta 1784 je bil inšpektor posesti baron Franc Apfaltrer (2. 8. 1782, korespondenca Gvido Cobenzl).

¹⁷ ARS, AS 774, šk. 35, 36.

¹⁸ V Bruslju je Karel podpiral šolo risanja in dajal denar številnim domačim umetnikom (Južnič, Kobenzli, str. 65).

¹⁹ Prim.: Beales, *Joseph II.*, str. 322–324.

poslušalec knjig.²⁰ V Bruslju je bil tudi eden od ustanoviteljev leta 1769 osnovane literarne družbe, ki je pozneje prerasla v akademijo znanosti. Karlov brat Gvido je navkljub svoji naklonjenosti razsvetljskim naravoslovcem²¹ pomagal grofom Gallenbergom pri izdaji religioznega teksta pisem lavantinskega škofa in katoliškega reformatorja Jurija III. Stobeja pl. Palmburga, levantinskega knezoškofa (1584–1618).²² Poleg tega je Gvido leta 1780 v Gorici pomagal ustanoviti in bil prvi predsednik Accademie degli Arcadi Romano-Sonziaci, ki je kmalu po ustanovitvi postala uradna podružnica rimskih arkadijcev.²³ Gvidov sin Filip²⁴ je na Dunaju podprl natis nemškega prevoda Eulerjeve razprave o kometih iz leta 1744, ki jo je leta 1781 prevedel Janez Krstnik baron Paccassi.²⁵ Razsvetljsko razgledanost in omiko je poleg podpore prevodov in izdaj knjig dokazovalo tudi mecenstvo umetnikom. Filip Cobenzl je bil podpornik Wolfganga Amadeusa Mozarta, bil pa je tudi predsednik Dunajske akademije upodablajočih umetnosti (1791–1797). Različnim neimenovanim posameznikom, verjetno umetnikom in intelektualcem, je prek svojega komornika izplačeval stalno podporo. Izplačevanje podpor pa je z oporoko omogočil tudi po svoji smrti.²⁶

Kot opolnomočeni minister na avstrijskem Nizozemskem (od 1753) je Filipov stric Karel zelo dobro poznal razsvetljske ideje, predvsem Voltairja, znan pa je bil tudi po izjemno obsežni korespondenci z različnimi intelektualci in razsvetljenci.²⁷ V enem od pisem (26. 12. 1753) naj bi Montesquieu abbéju

²⁰ Južnič, Kobenzli, str. 73.

²¹ Gvido si je dopisoval vsaj z dvema znanstvenikoma (z Giovannijem Fortunatom Bianchinijem in Tobijem Gruberjem (Južnič, Kobenzli, str. 60). Tovrstna korespondenca je bila zagotovo povezana s pričakovanji slednjih po določeni pomoči.

²² Neue Zeitungen von gelehrten Sachen, 8. 1. 1753, str. 3–4.

²³ Južnič, Kobenzli, str. 60. Annalen der österreichischen Literatur, 1804, str. 21–23.

²⁴ Na dražbi se je prodajalo njegovo pismo, s katerim je naročal izplačilo plače Valentinu Janši, bratu čebelarja Antona Janše, ki je leta 1797 pridobil naslov risarski mojster in je poučeval na tej šoli: »5 Schriftstücke mit eigenh. U. von Cobenzl, Johann Philipp Gf. von, Staatsmann (1741-1810). Manuskript & Papierantiquität | Antiquariat INLIBRIS Gilhofer NfG, GmbH (zvab.com) (16. 7. 1797)« (ogled 16. 7. 2024). Ksenija Rozman sicer meni, da je Filip Cobenzl pri karieri na Dunajski akademiji upodablajočih umetnosti oviral Lovra Janšo (Rozman, *Franc Kavčič*, str. 26).

²⁵ Južnič, Kobenzli, str. 73.

²⁶ ARS, AS 774, šk. 38, Oporoka Filipa Cobenzla, 20. 7. 1810.

²⁷ Južnič, Stanislav, Kobenzli, 54–83.

de Guascu omenjal in hvalil Karla Cobenzla.²⁸ Tudi brata Gvida je, kljub temu, da se ni izobraževal na univerzi tako kot Karel, znanost zelo zanimala,²⁹ hkrati pa je bil tudi precej religiozen človek. V mladosti je želel pobegniti očetu in se posvetiti religioznemu življenju, a je oče Janez Gašper II. preprečil sinove načrte.³⁰ Z razsvetlenskimi idejami se je seznanil tudi Filip, ko je nekaj let delal pri svojem stricu, kjer je bila ena od njegovih zadolžitev glasno branje knjig stricu, uredil pa je tudi njegovo prestižno umetniško zbirko. Ko je Filip kariero leta 1767 nadaljeval na Dunaju, je skupaj z grofom Windischgrätzom osnoval krožek, v katerega je pozneje zahajal tudi cesar Jožef II. Krožek je bil poznan po radikalnih stališčih in kot prostor razprav o znanosti, filozofiji in politiki.³¹ Filip naj bi v nekem trenutku celo »popolnoma izgubil vero«.³² Da je bil Filipov odnos do religije res zelo poseben, je razbrati tudi iz oporoke očeta Gvida.

Pogosto spregledan vidik solidarnosti v funkciji izgrajevanja socialnih mrež je botrstvo. T. i. duhovno sorodstvo je bilo pomembni segment integracije in vzpostavljanja novih socialnih mrež, a je značilno predvsem za tradicionalno izkazovanje dobrodelnosti in zato posebej vidno pri Janezu Gašperju II. in njegovi ženi, nekoliko manj pa pri Gvidu. Ko je Janez Gašper II. (1664–1742) postal kranjski deželni glavar (1714), je imel zaradi služb na dvoru v obdobju goriškega glavarstva (1704–1714) zelo malo stikov s krajevnim plemstvom, zato je poznanstva in zavezništva v deželi sklepal tudi tako, da je šel za krstnega botra otrokom vplivnega ali lokalnega plemstva. Botrstva so bila vedno povezana z darom. V plemiško družino Ursini Blagay je že prvo leto po prihodu na Kranjsko zaročil hčer Margareto.³³ V primeru Franca Antona pl. Steinberga, raziskovalca Cerkniskega jezera in avtorja knjige o njem, je sicer daljne sorodstvene vezi³⁴ in prakse botrstva povezal tudi z mecenstvom. Janez Gašper II. Cobenzl in njegova žena sta bila namreč botra kar trem Steinbergovim

²⁸ Kacin, Cobenzl, v: Slovenska biografija.

²⁹ Prim.: Arneth, *Graf Philipp Cobenzl und seine Memoiren*. Gvido Cobenzl naj bi poskrbel tudi za izobrazbo svoje žene.

³⁰ Seitschek, Einblicke, str. 588.

³¹ Arneth, *Graf Philipp Cobenzl und seine Memoiren*, str. 35.

³² Beales, *Joseph II.*, str. 323–324. Beales poudarja, da je Filip v spominih zapisal, da si je »ponovno pridobil vero« »še le z branjem Eseja o človeku Alexandra Popeja.

³³ Prim.: Schiviz, *Der Adel* (Krain), str. 55–63.

³⁴ Korošec, Steinbergova predidrijska leta, str. 56

otrokom, rojenim v Cerknici.³⁵ Tolikokrat kot Steinbergu nista šla za botra nobenemu drugemu paru na Kranjskem. Verjetno pa ga je finančno podprl tudi na druge načine in ga spodbudil k raziskovanju Cerkniškega jezera.³⁶ Mecenstvo nad objavo daljše Steinebergove študije o Cerkniškem jezeru sta prevzela sin Janeza Gašperja II. Karel, krajši povzetek študije v francoskem jeziku pa Karlova žena Marija Terezija, roj. Pálffy (1719–1771),³⁷ ki je imela v zastavi moževi gospostvi Logatec in Jama (Predjama).³⁸ Vdova po Janezu Gašperju II. Karolina Sofija roj. Rindsmaul se je kot botra pojavila v politično pomembnem krstu juda – konvertita Jacoba Oppenheimerja in njegove družine na Dunaju leta 1754, kjer je bila med botri najvišja po svojem statusu. Na politični pomen tega krsta opozarja novica v dunajskem časopisu.³⁹

Solidarnost med sorodstvom

V analizirani korespondenci je zelo malo indicev o solidarnosti znotraj rodbine Cobenzl, zlasti med brati in sestrami. A že dejstvo, da je večina ostarelih članov (razen državnikov in diplomatov) živela v Gorici, opozarja na obstoj določene rodbinske solidarnosti. Tako so na primer, ko so se podložniki pritoževali nad zakupnikom Antonom Rudežem in je preiskavo nepravilnosti prekinila smrt Gvida Cobenzla, prošnjo za nadaljevanje preiskave najprej naslovili na Filipovo sestro Karolino, ki je živela v Gorici.⁴⁰ Sicer redki indici kažejo, da sta Gvido (in tudi Filip) poskrbela tudi za samske člane družine,⁴¹ mladoletne

³⁵ Župnija Cerknica, krstna knjiga 1694–1729 (septembra 1718 sinu Jožefu Gašperju Karlu, oktobra 1719 hčeri Mariji Karolini, konec leta 1720 pa sinu Francu Rajmundu).

³⁶ Steinberg, *Temeljito poročilo*.

³⁷ Steinberg, *Prečudovito jezero*.

³⁸ Preinfalk, Družina Cobenzl, str. 451–453.

³⁹ Wienerisches Diarium, 1. 5. 1754.

⁴⁰ ARS, AS 774, šk. 36, 15. 12. 1797, korespondenca Valentina Uleta in Šarlote – Karoline (Marije Barbare) Cobenzl. Pomotoma so pisma urejena kot pisma Gvida Cobenzla. Prim.: Cobenzl, Genealogia, str. 12. Kot klarisa je imela redovno ime Marija Benigna.

⁴¹ ARS, AS 774, šk. 36, 9. 5. 1806, korespondenca Jožefa Smoleta in Šarlote/Karoline Cobenzl iz Gorice, s katerim potrjuje, da je od Antona Rudeža prejela določeno vsoto denarja.

nečake (Karlova sinova Ludvika⁴² in Franca⁴³) in vdove brez otrok.⁴⁴ Upravitelji različnih Cobenzlovih gospostev so očitno skrbeli tudi za potrebe sirot in vdov v rodbini. Tako je upravitelj gospodstva Lože jeseni 1782 zaprosil Jožefa Repešiča, da organizira nakup in transport zelja, ki ga potrebuje za potrebe grofice »Stürk«, Gvidove sestre.⁴⁵ Pred potovanjem Gvida Cobenzla na Dunaj leta 1781 je upravitelj v Ložah Jože Blažič prosil Repešiča za nekaj delikates (mavrahe), ker »prazen ne moreš na Dunaj« in dodal, da načrtuje grof potovati skupaj s sestro in gospodično Jeanette, ki sta očitno pogosto živeli z njim.⁴⁶ Družinsko solidarnost najbolje predstavlja kariera Filipa Cobenzla (Gvidovega sina), ki je osebno kariero zgradil predvsem zaradi družbenega položaja svojega strica in le deloma zaradi svoje odličnosti, sploh pa ne zaradi očetove ekonomske ali politične moči.

Posebno obliko skrbi za rodbino izkazujejo prakse Janeza Gašperja II. Verjetno iz teh praks izhaja tudi precejšnja solidarnost znotraj rodbine. Ker je napredovanje Janeza Gašperja II. Cobenzla po Karlovem odhodu v Španijo leta 1703 zastalo, je posebej pazil, da so vsi člani rodbine dobili primerne dvorne nazive, ki bi njihovem potomcem omogočili vstop v dvorno politiko: na kronanju Karla VI. za češkega kralja leta 1723 so bratu Ludviku Gundakerju in svaku (očitno edinemu) Rindsmaulu podelili naslov dvornih komornikov.⁴⁷ Poskrbel je tudi za rodbine svojih poročenih hčera: zet Janez Jakob grof Edling⁴⁸ je bil

⁴² Ludvik, Mihael, Marija.

⁴³ Franc Karel.

⁴⁴ Ena od Ivan (verjetno gre za Ivano (Johanno), vdovo po Ludviku Gundakerju Cobenzlu), ki je bila rojena 1710 in je stara 86 let umrla leta 1796 v Gorici (Schiviz, Der Adel (Görz), str. 404); je poslala zahvalo in lepe želje Jožefu Repešiču (verjetno ob novici o poroki njegove hčere) (8. 6. 1783, njeno pismo je priloženo pismu Gvida Cobenzla in namenjeno Jožefu Repešiču). Druga Ivana (Marija Terezija), Gvidova hči, je bila namreč redovnica. A ne glede na to, katera Ivana je bila, pismo dokazuje, da je bila v stalnih stikih tako z Gvidom kot z nekaterimi njegovimi upravitelji in je torej lahko pričakovala tudi njihovo pomoč.

⁴⁵ Vse navedbe pisem zgolj z datumi sodijo v ARS, AS 774, šk. 28. Gre za pisma Gvida Cobenzla upravitelju gospodstva Ribnica 1776–1784 Jožefu Repešiču in nato upravitelju in zakupniku Antonu Rudežu (1785–1797) ter za pisma Filipa Cobenzla Antonu Rudežu (1798–1810). Vsa ostala korespondenca bo navajana s točno lokacijo. V tej opombi ima citirano Gvidovo pismo datum 20. 11. 1782.

⁴⁶ Pismo Gvida Cobenzla, 19. 4. (nejasno, verjetno april) 1781.

⁴⁷ ASGo, ASCC, AeD, b. 371, f. 1086, 10. 9. 1723.

⁴⁸ Janez Gašper II. je na Dunaju (verjetno v dobrobit osirotelih vnukov) gostil tudi drugo poroko nekdanjega zeta Janeza Jakoba grofa Edlinga (ASGo, ASCC, AeD, b. 371, f. 1086,

za komornika imenovan 12. januarja 1737,⁴⁹ 30. januarja 1737 pa je enaka čast doletela še drugega zeta, Janeza Antona Karla grofa Coroninija.⁵⁰ Gašperjeva hči Kasandra Coronini je bila sprejeta med dvorne dame (t. i. »Zutritt«), v začetku februarja 1737 pa sta Coronini in Karel nastopila tudi službo dvornega komornika. Tudi Gašperjevi najmlajši hčeri Tereziji je bil februarja 1737 dovoljen »Zutritt«.⁵¹ Da je bil po rodbinski politiki Janez Gašper II. Cobenzl zelo znan, potrjuje opazka goriškega mestnega kronista ob ponovni poroki njegovega nekdanjega zeta Jakoba grofa Edlinga. Ta je ovdovel, ko so bili vnuki in vnukinje Janeza Gašperja še mladoletni.⁵²

Patronatske pravice, tradicionalno donatorstvo in družbeni prestiž zemljiškega gospoda

Najbolj vidna tradicionalna oblika plemiškega donatorstva je bil patronat, ki je odražal stoletne povezave med cerkvijo in zemljiškim gospostvom.⁵³ Takšne povezave se kažejo tudi v upravljanju gospostva Ribnica. Donacije v cerkvene ustanove so bile del tradicionalnih plemiških praks dobrodelnosti, s katerimi se je kazal socialni status rodbine in zagotavljal osnovni namen dobrodelnosti: skrb za posmrtno življenje in religiozno dobrobit prednikov. Donacije cerkvam, ki so bile del odvetniških/patronatskih⁵⁴ pravic gospostva, so pogostejše, medtem ko so bile druge oblike dobrodelnosti bolj zadržane. V tem segmentu je Gvido sledil praksam svojega očeta, ki je posebno pozornost

23. 1. 1740). Kronist je bil prepričan, da se je za Edlingovo drugo poroko dogovoril prav Cobenzl (Dragogna, *Notabilia quaedam*, str. 401).

49 Njegova žena in Cobenzlova hči Elizabeta je umrla po porodu 16. 9. 1738 v Gorici (Schiviz, *Der Adel* (Görz), str. 397 in ASGo, ASCC, AeD, b. 371, f. 1086, 16. 9. 1738).

50 ASGo, ASCC, AeD, b. 371, f. 1086, 12. 1. 1727 in 20. 1. 1737.

51 Prav tam, 5. 2. 1737.

52 Dragogna, *Notabilia quaedam*, str. 401.

53 Goujon, *Re-inventing*, str. 192. Prim. Kos, *Plemiška darovanja*, str. 25–52.

54 Pravico do imenovanja ribniškega župnika je imel dvor oziroma deželna vlada, saj je šlo za t. i. javni oziroma deželnoknežji patronat. Svoje mnenje o kandidatih – kot se vidi iz ohranjene korespondence – je podal tudi zemljiški gospod. Škof je praviloma predlagal tri kandidate. Patronom so pripadale častne pravice pri cerkvenih obredih in ob pokopu. Lahko so bili deležni tudi verskih obredov ob pomembnejših rodbinskih dogodkih, a o tem v virih ni podatkov (prim. Volčjak, *Cerkev na Kranjskem*, str. 92–96).

namenil mašni ustanovi kapeli v gradu Hošperk. V tem dvorcu je bil v požaru njegov polbrat Leopold Karel (1699–1720) tako poškodovan, da je kmalu zatem umrl.⁵⁵ Oče Janez Gašper je v dvorcu od leta 1737 plačeval kaplana,⁵⁶ čeprav ga tam v času službovanja ni bilo nikoli. Mašna ustanova v kapeli, h kateri je v svoji oporoki zavezal svojo drugo ženo Karolino Sofijo roj. Rindsmaul (1682–1756), je nato postala del fidejkomisa. Mašno ustanovo s 179 letnimi mašami sta leta 1757 ustanovila še sinova Gvido in Karel.⁵⁷

Korespondenca Gvida Cobenzla kaže, da je zaradi prepričanja in intenzivne osebne pobožnosti zelo posegal v delovanje deželnoknežje župnije in cerkvenih bratovščin⁵⁸, posebej ob (v pismih) večkrat izraženem prepričanju, da je ribniški župnik in obenem arhidiakon povsem nesposoben opravljati svoje delo. Konec marca 1780 je Gvido upravitelja pohvalil, ker je slednji »v Ljubljani rešil zadeve glede starega ribniškega župnika«, ⁵⁹ saj je »ubogi mož sedaj že povsod preveč poznan«. ⁶⁰ Za ribniškega župnika arhidiakona Janeza Krstnika Kobala⁶¹ je zapisal tudi, da je »šibak mož« (star je bil 62 let), s katerim mora imeti upravitelj potrpljenje in mu ukazal, da mu izkazuje potrebno spoštovanje.⁶²

Zemljiško gospodstvo Ribnica je sicer imelo patronat nad cerkvijo in vikariatom v Sodražici (z Novo Štifo) in Loškem potoku.⁶³ Iz korespondence se vidi, da je zemljiški gospod tudi za župnijo Ribnica opravljal dolžnosti, ki so šle patronu: imel je nadzor nad upravljanjem cerkvenega premoženja in gradbenimi dejavnostmi. Upravitelji ribniškega gospodstva so za župnijo

⁵⁵ Vidic, *Alla signoria*, str. 533.

⁵⁶ Umrl je leta 1761 (Košak, *Paintings*, str. 615). ASGo, ASCC, AeD, b. 371, f. 1086, 27. 10. 1737.

⁵⁷ Preinfalk, *Družina Cobenzl*, str. 451.

⁵⁸ V Ribnici so delovale štiri bratovščine (Volčjak, *Cerkev na Kranjskem*, str. 172–173). Med njimi je bila tudi na Kranjskem precej razširjena bratovščina sv. Rešnjega telesa, ki jo je podpirala vladarica Marija Terezija. Premoženje bratovščin je pod Marijo Terezijo prešlo pod državni nadzor, ustanovitev novih pa je bila možna le z državnim dovoljenjem. Goriški škof Attems (in verjetno tudi njegov naslednik Edling) je bil naklonjen ustanavljanju novih bratovščin (prav tam). Tudi Gvido Cobenzl je še na začetku 80. let (pismo 16. 8. 1782) razmišljal o novi bratovščini v Ribnici. Ukinitev bratovščin je kmalu ustavila njegove namere.

⁵⁹ ARS, AS 10, šk. 23, 17. 12. 1779.

⁶⁰ 23. 3. 1780, pismo Gvida Cobenzla.

⁶¹ Rojen je bil verjetno med letoma 1715 in 1716 v župniji Cerkno. Leta 1763 je bil imenovan za župnika in arhidiakona v Ribnici in beneficiata beneficijev sv. Andreja in sv. Mohorja in Fortunata (Volčjak, *Cerkev na Kranjskem*, str. 457; glede rojstva gl. pismo 14. 8. 1778).

⁶² 14. 8. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

⁶³ Otrin, Visočnik, *Topografsko-zgodovinski opisi*, str. 286.

pripravljali letne račune,⁶⁴ ki so jih morali predložiti dvorni komisiji za dobrodelne zadeve. Vprašljivo finančno poslovanje bratovščin v Ribnici je upravitelj prijavil komisiji in tako zaostрил spore z ribniškim župnikom. Prijavil pa je tudi vdovo nekdanjega upravitelja Andreja Widmayerja, ker si je njen pokojni mož prilastil nekaj cerkvenega inventarja iz cerkve v Novi Štifi.⁶⁵ A kljub številnim zapletom in konfliktom med župnikom in novim gosposčinskim upraviteljem Jožefom Repešičem, je Gvido že leta 1780 upravitelju zabičal, da mora paziti na zdravje župnika v Ribnici. Gvido je namreč menil, da ne bodo hitro dobili drugega.⁶⁶ Vsaj v primeru Nove Štife, kjer je Gvido dejansko imel patronat, se vidi, da se je ukvarjal tudi z vprašanjem dotacije kot dolžnosti patrona. Patroni so bili namreč dolžni povečati dotacijo v primeru, da se je ta tako zmanjšala, da ni mogla več pokrivati izdatkov za bogoslužje in vzdrževanje duhovnika.⁶⁷ Upravitelja Repešiča je v enem od pisem pohvalil tudi za dobro upravljanje s cerkvenim denarjem; leta 1781 je namreč naložil 1000 goldinarjev denarja Nove Štife pri kranjskih deželnih stanovih po 4 % obrestni meri.⁶⁸

Uvid v razumevanje pomembnosti cerkvenih donacij kot odraza časti in ugleda donatorja, zagotovo daje Gvidovo spodbujanje romarske cerkve pri Novi Štifi, ki je spadala pod vikariat Sodražica in ki je bila rodbinska ustanova Cobenzlov. Pri tej cerkvi je Gvido osebno spodbujal gradnjo tipične baročne pobožnosti – »svetih stopnic«⁶⁹ in zato prišel v nov spor z ribniškim župnikom, ki je menil, da so stroški nepotrebni, obenem pa kršijo zakonske omejitve,⁷⁰ ki jih je nadzorovala dvorna komisija za dobrodelne zadeve na Kranjskem. Cobenzl je že pred začetkom gradnje upravitelju naročil, naj se gradnja plača iz cerkvenega denarja.⁷¹ Ker se je ribniški župnik v pismu Gvidu »grdo pritožil«, med drugimi pritožbami so ga motili »nepotrebni« izdatki pri

64 Problem je imel novi upravitelj s cerkvenimi računi, ki bi jih moral pripraviti Andrej Widmayer in je nastal že leta 1777 (12. 9. 1777, pismo Gvida Cobenzla). Z arhidiakonom so se sprli tudi glede popisa prebivalstva, ki ga je moralo narediti gospostvo leta 1776 (28. 3. 1776, pismo Gvida Cobenzla).

65 ARS, AS 10, šk. 23, 17. 12. 1779 in 22. 7. 1780; 19. 12. 1780 in 14. 2. 1780, pisma Gvida Cobenzla. Dekret glede bratovščine je Gvido dobil 21. 2. 1780.

66 21. 12. 1780 in 18. 6. 1779, pismo Gvida Cobenzla.

67 Volčjak, *Cerkev na Kranjskem*, str. 92–93.

68 9. 12. 1781, pismo Gvida Cobenzla.

69 Po smrti so ustanovili še več beneficijev (Otrin, *Topografsko-zgodovinski opis*, str. 571).

70 14. 8. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

71 9. 7. 1779, pismo Gvida Cobenzla.

Novi Štifti, o katerih arhidiakon naj ne bi nič vedel, mu je Gvido odgovoril, da je pri Novi Štifti on ustanovitelj in opozoril na podrejeno vlogo duhovnika.⁷² Pri zapletu s komisijo za dobrodelne zadeve, od katerega je zahtevala pojasnilo glede gradnje svetih stopnic v Novi Štifti, je Gvido upravitelja potolažil, da ne nosi odgovornosti za nespoštovanje zakonodaje, a je bil slednji vseeno zelo zaskrbljen, saj je moral na zagovor h komisiji.⁷³ O dekretu se je Gvido pozanimal pri inšpektorju posesti dr. Wolfu in izvedel, da je bil izdan pred Repešičevim prihodom v Ribnico. Upravitelja je pomiril, da je dekret uničil požar in da je to opravičljiv razlog, da ga niso mogli upoštevati.⁷⁴ V dekretu iz leta 1772 je bilo namreč ukazano, da je treba vse razkošne (»drage«) gradnje prijaviti komisiji.⁷⁵ Z gradnjo je moral upravitelj začeti v času po uničujočem požaru v Ribnici, ko se še niso začela dela za obnovo pogorele župnijske cerkve. Gvido je od upravitelja pričakoval periodična poročila o napredku del. Na podlagi vzorcev, ki mu jih je poslal upravitelj, je izbral tudi marmor in kamnite bloke za stopnice in stalno nadzoroval potek gradnje.⁷⁶ Da bi romarski cerkvi zagotovil potrebne dohodke, je bil Gvido večkrat pri goriškem škofu Rudolfu Edlingu, za katerega je očitno menil, da lahko zaradi poznanstev v papeških krogih v Rimu⁷⁷ priskrbi relikvije za romarsko cerkev.⁷⁸ Julija 1779 je upravitelja opomnil, da poskrbi, da bo vikar prek sla dobil škatlico z relikvijami in pismo.⁷⁹ Zelo so mu godile tudi številne pohvale, ki sta jih o cerkvi v Novi Štifti dala oba zaupnika, ki jih je poslal v inšpekcijo v Ribnico jeseni 1780.⁸⁰ Po dokončanju svetih stopnic je Gvido posegel tudi v ekonomsko

⁷² 14. 8. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

⁷³ Obravnave spornih praks glede nove Štifte niso zabeležene v protokolih sej Komisije za dobrodelne zadeve (ARS, AS 10, šk. 23, 22. 7. 1780).

⁷⁴ 11. 8. 1780 in 28. 7. 1780, pismi Gvida Cobenzla.

⁷⁵ 28. 7. 1780, pismo Gvida Cobenzla.

⁷⁶ 1. 7. 1779 in 9. 7. 1779, pismi Gvida Cobenzla.

⁷⁷ Prim.: Kovács, Pius VI.

⁷⁸ »Vsaka stopnica ima kapsulo z relikvijami. Ko bo vikar uredil kapsule, bom pri kuriji poskrbel za relikvije,« je sporočal upravitelju januarja 1779 (8. 1. 1779, pismo Gvida Cobenzla).

⁷⁹ 25. 6. 1779, 1. 7. 1779, 15. 7. 1779 in 23. 7. 1779, pisma Gvida Cobenzla. Že 25. junija pa je upravitelju zagotovil, da bo poskrbel, da bi bila uslišana prošnja vikarja iz Nove Štifte za relikvije (25. 6. 1779). Zagotovil je, da bo sam prosil pri kuriji (11. 5. 1779, pismo Gvida Cobenzla). 18. 6. 1779 Repešiču že sporoča, da je dobil relikvije.

⁸⁰ 29. 9. 1780, pismo Gvida Cobenzla. Po gradnji visokega oltarja bo naša cerkev spet lepa, je zapisal 21. 12. 1780 (pismo Gvida Cobenzla).

stanje cerkve in duhovnikov.⁸¹ Od sodražiškega vikarja je zahteval, da v Rim pošlje prošnjo, da bi cerkev dobila več odpustkov. Četudi je sam pisal vikarju, je želel, da na duhovnika pritiska tudi upravitelj, zato je tudi njemu dal isto naročilo.⁸² Prošnjo (memorial) za pridobitev odpustkov je nato prav Gvido izročil goriškemu škofu Rudolfu Edlingu.⁸³ Naslednje leto pa je pred gradnjo v Novi Štifti upravitelju zatrdil, da s »cerkvenim denarjem ne bi mogli bolje gospodariti, a da je vseeno treba biti varčen«.⁸⁴ Upravitelju je sicer naročil, da naj se spoštljivo obnaša do duhovnika, a da za svoja dejanja odgovarja njemu.⁸⁵ Da mu je cerkev v Novi Štifti posebej pri srcu, je zapisal tudi v odgovoru na pismo, v katerem so ga soseske večih vasi prosile, da bi na Dunaju poskusil preprečiti njeno ukinitve v sklopu jožefinskih cerkvenih reform. Gvido jim je sporočil le slabo novico, da se takšnih odločitev dvora ne da spremeniti in ne more pomagati niti s svojim vplivom.⁸⁶

Tudi obnova župnijske cerkve v Ribnici po uničujočem požaru je bila ena od prioritet lastnika zemljiškega gospoda. Prav požar v trgu leta 1778 potrjuje pomen patronata v simbolnem kapitalu zemljiškega gospoda. Pokaže pa tudi vse mehanizme takega kapitala, ki jih lastnik gospodstva uporabi, da doseže cilj z najmanjšimi stroški. Za obnovo župnijske cerkve v Ribnici Gvido Cobenzl ni samo zagotovil zbiranja sredstev za pogorelo cerkev, ampak je pomoč ponudil tudi drugje. Prepričan je bil, da sredstev za novogradnjo ne bo mogoče dobiti od vladarja, ki je imel patronat, še posebej ne zaradi bavarske nasledstvene vojne.⁸⁷ Jeseni 1779 je bil sicer ribniški arhidiakon na Dunaju, zato je upravitelju naročil, naj duhovnika opomni, da poskuša pridobiti kakšno pomoč, »čeprav

⁸¹ V poročilu iz leta 1822 je sicer zapisano, da pri cerkvi v Novi Štifti »stoji velika in prostorna stavba za bivanje s šestimi sobami za duhovnike, ki so tam nastavljeni kot beneficiati po pokojnih grofih Cobenzlih, in za druge duhovnike, ki tja pridejo z ljudstvom, ki pogosto roma tjakaj (Otrin, topografsko-zgodovinski opis, str. 571).

⁸² 29. 9. 1780, pismo Gvida Cobenzla.

⁸³ 20. 11. 1780. Kovács, Pius VI., str. 241–287. Rudolf Edling je bil eden od izrazitih nasprotnikov tolerančnega patenta, ki ga ni želel razglasiti v svoji škofiji, zato je bil s strani vladarja kaznovan.

⁸⁴ 9. 7. 1779, pismo Gvida Cobenzla.

⁸⁵ 14. 8. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

⁸⁶ Šlo je za prošnjo Jurjevice, Ravnega Dola, Lipovščice in Dan. Gvido je dodal, da si močno želi, da bi jim uresničili prošnjo, a da je malo upanja (2. 4. 1787, pismo Gvida Cobenzla).

⁸⁷ 14. 8. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

je to bolj želja kot upanje na uspeh«, je pripisal.⁸⁸ Obenem je izkoristil vpliv in poznanstva za bolj aktivni pristop k zbiranju denarja v škofiji. Pri deželnih oblasteh je osebno in prek svojih agentov dosegel, da so za obnovo dobili zapuščino župnika Danijela Lančiča.⁸⁹ Očitno je upravitelj nadzoroval tudi lokalno dobrodelnost, saj je že prej opomnil upravitelja, naj spodbuja dobrodelnost kmetov.⁹⁰ Verjetno je bila Gvidova pohvala gorečnosti župnijske srenje in tržanov, ki so sami poskrbeli za nove zvonove in uro, izražene upravitelju v medsebojni korespondenci, namenjena za javno objavo.⁹¹ Njegovi uslužbenci so morali prevzeti tudi načrtovanje in vodenje gradnje cerkve⁹² ter nadzor nad financami.⁹³ To je Gvido zahteval zaradi starih sporov z ribniškim župnikom in prepričanosti o njegovi nesposobnosti. Tako je na primer, ko je konec junija 1780 prišel dekret glede obnove cerkve, upravitelja opomnil, da sredstva ne bodo zadostovala za celotno obnovo, zato naj se najprej lotijo tistega, kar je najbolj nujno.⁹⁴ Pozneje pa še, da verjame, da bo dobro in gospodarno usmerjal gradnjo cerkve.⁹⁵ Upravitelj mu je moral pošiljati načrte nove stavbe, Gvido pa jih je potrjeval. Preden so leta 1780 začeli z obnovo cerkve v Ribnici, je trg obiskal škof. Gvido sicer ni razkril, ali je kakorkoli pripomogel k temu obisku, je pa dal natančna navodila, kaj mora storiti upravitelj: »Ko bo prišel gospod škof, naj se mu opraviči, da ga nismo gostili. Poskrbi naj, da se mu komplimente daje najbolj vljudno; ne sme se dopustiti, da bi imel kakršenkoli strošek in

⁸⁸ 10. 9. 1779, pismo Gvida Cobenzla.

⁸⁹ 13. 3. 1780, pismo Gvida Cobenzla. Danijel Lančič je med leti 1745 in 1778 deloval v Cerknici, kjer je tega leta umrl, zato so upravitelji v Hošperku vedeli za njegovo smrt (Volčjak, *Cerkev na Kranjskem*, str. 490–491). Po patentu iz leta 1772 se je v primeru smrti duhovnika brez oporoke delila dediščina po sledečem principu: 1/3 sorodnikom, 1/3 revežem in 1/3 cerkvi (Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 362). V korespondenci sicer ni omenjeno, kakšen delež lastnine zapustnika je šel za obnovo cerkve v Ribnici. Podobne primere lobiranja je najti tudi v dnevniku Franca Henrika barona Raigersfelda. Frančiškanski prior je recimo obiskal Raigersfelda glede neke zadeve v zvezi z zapuščino zakoncev Schellenburg (Kos, *Franc Henrik Raigersfeld*, str. 196, 197), saj je država sredi 18. stoletja spreminjala namen te ustanove, namenjene različnim dobrodelnim ustanovam.

⁹⁰ 18. 9. 1779, pismo Gvida Cobenzla.

⁹¹ 13. 3. 1780, pismo Gvida Cobenzla.

⁹² »Pasivnost gospoda arhidjakona bi bila graje vredna, če ne bi vsega, česar se loti, uničil, tako pa je bolje, da sploh nič ne naredi,« (13. 3. 1780).

⁹³ Proti temu je ribniški župnik sicer neuspešno protestiral (14. 8. 1779).

⁹⁴ 30. 6. 1780, pismo Gvida Cobenzla.

⁹⁵ 21. 12. 1780, pismo Gvida Cobenzla.

posebej in izrecno mu je potrebno priporočiti obnovo župnijske cerkve». ⁹⁶ Ko so vendarle začeli z gradnjo cerkve, je v enem od pisem Gvido zapisal, da je naredil vse, kar je bila njegova dolžnost in da ni kriv za zamude. ⁹⁷ Oba plemiča, ki ju je poslal kot inšpektorja, sta potrdila, da bo cerkev, ko bo dobila orgle in glavni oltar, še lepša kot je bila prej. ⁹⁸ Decembra je potrdil še načrt za nove orgle. ⁹⁹ Med lobiranjem, v katere je vpletel svojega sina na Dunaju, je omenil prošnjo ribniškega župnika (ne pa tudi njene vsebine, a skoraj zagotovo je šlo za prošnjo za obnovo cerkve), ki jo je sin odnesel neposredno »k njenemu veličastvu in stvar izrecno priporočil«. ¹⁰⁰ Tudi to informacijo je moral upravitelj sporočiti ribniškemu župniku. Ko so se uresničila predvidevanja, da denarja za obnovo cerkve ne bo dovolj, je v organizacijo dobrodelnosti znova posegel Gvido in izkoristil vpliv in socialne mreže. Za cerkev v Ribnici so denar zbirale vse župnije na Goriškem, Gvido pa je poskrbel, da se je enak dekret izdal tudi za Kranjsko. V Devin in Vipavo ga je odnesel kar sam, za razglasitev dekreta drugod pa je zadolžil ribniškega upravitelja. ¹⁰¹ Upravitelj Jožef Repešič je bil tudi tisti, ki je v Ljubljani prevzel denar, ki je bil zbran za obnovo.

Med drugimi cerkvenimi zadevami, nad katerimi je zemljiško gospodstvo izvajalo nadzor, je bil tudi patronat nad mašnimi beneficiji za 34 maš na leto, ¹⁰² ki ga je »od nekdaj« imelo gospodstvo. ¹⁰³ Gospodstvo in lastnik sta bila seznanjena tudi s predlogi ustanovitve novih župnij. Gvidu se je intervencija

⁹⁶ 6. 6. 1780, pismo Gvida Cobenzla.

⁹⁷ 6. 5 (?). 1780, pismo Gvida Cobenzla.

⁹⁸ 29. 9. 1780, pismo Gvida Cobenzla. V nedatiranem pismu iz junija leta 1781 pa je zapisal, da naj se slišijo zvonovi ribniške cerkve do Dunaja!

⁹⁹ 8. 12. 1780, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁰⁰ 7. 8. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁰¹ 22. 12. 1779, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁰² Najpogostejše mašne ustanove so bile za dušo ustanovitelja, zakonca in sorodnikov (Volčjak, *Cerkev na Kranjskem*, str. 168–169). Razsvetljenstvo je v teh ustanovah videlo praznoverje, država pa je nad njimi uvajala strog nadzor. Posamezne dežele so sicer bolj stremele k nadzoru kot ukinjanju. Po reviziji mašnih ustanov je v župniji Ribnica ostalo 23 maš v 4 mašnih ustanovah s skupnim kapitalom 1550 goldinarjev (Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 105).

¹⁰³ 2. 8. 1782, pismo Gvida Cobenzla. Med mašnimi ustanovami je zabeležena le mašna ustanova Janeza Jurija Skubeta, ustanovljena z oporoko leta 1764. Ustanovni kapital 400 goldinarjev je ustanovitelj naložil pri Gvidu Cobenzlu s 5 % obrestmi, kar je zadostovalo za 8 maš na leto (Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 435). Kranjski stanovi pa naj bi za zahvalo za zmago nad Turki v Ribnici financirali eno mašo (prav tam, str. 436).

države zdela dobra, ker naj bi slednja poskrbela za financiranje teh župnij, a je vseeno nadzoroval in usmerjal upravitelja pri pripravi predlogov glede novih župnij.¹⁰⁴ Poseben prestiž v lokalnem okolju je verjetno očetu dala še ena sinova funkcija, saj je bil sin Filip zadolžen za spremljanje potovanja papeža Pija VI. Bil je namreč tisti, ki je v Gorici sprejel papeža in ga skladno z interesi dvora spremljal na poti do Dunaja.

Patronat je bil za plemstvo pomemben tudi v smislu skrbi za posmrtno življenje in umrle prednike, ne le v smislu verske zaščite še živečih članov rodbine. Ko je ribniški dekan Valentin Ule¹⁰⁵ v imenu podložnikov prosil Gvidovo hčerko Karolino, sicer redovnico, da posreduje njihovo prošnjo svojemu bratu Filipu, novemu lastniku gospodstva, se mu je zahvalila, ker je molil za očeta. In dodala: »Mislim, da že uživa plačilo svojega tako krščanskega življenja.« Dodala je tudi, da je Uleta njen »dobri ljubi oče« zelo cenil.¹⁰⁶ Tudi leta 1794 je vikar v Loškem potoku Luka Ferdinand Kostanjevec, ki je bil boter večini Rudeževih otrok, molil za otroke zakupnika gospodstva.¹⁰⁷

Medsebojna korespondenca med zadnjim lastnikom Ribnice iz rodbine Cobenzl Filipom in zakupnikom gospodstva kaže povsem drugačen odnos do

¹⁰⁴ 24. 3. 1782, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁰⁵ Leta 1787 do 1803 Valentin Ule (Ulle), zadnji nadduhovnik in od leta 1788 po združitvi arhidiaconata z ljubljansko škofijo župnik in dekan v Ribnici (Otrin, Topografsko-zgodovinski oris, str. 565).

¹⁰⁶ ARS, AS 774, šk. 36, 15. 12. 1797, korespondenca Valentina Uleta in Šarlote Karoline Cobenzl. Pomotoma so pisma urejena kot pisma Gvida Cobenzla. Gre pa za eno pismo Karoline Cobenzl (Marije Karoline Barbare 1742–1823) in eno pismo Filipa Cobenzla (24. 3. 1798) Valentinu Uletu.

¹⁰⁷ NŠAL, Župnija Ribnica, krstna knjiga 1784–1797 in 1797–1809. Boter je bil pri krstih otrok: 12. 5. 1787, 9. 11. 1788, 30. 8. 1793, 4. 3. 1799 in 4. 2. 1801. Pri zadnjem Rudeževem otroku krščenem leta 1803 pa je bil boter duhovnik Jožef Wutscher (Bučar) (17. 8. 1803). Ta je bil vikar v Sodražici med letoma 1808 in 1810 (Otrin, Visočnik, Topografsko-zgodovinski oris, str. 288). Luka Ferdinand Kostanjevec (rojen najverjetneje v Ribnici 5. 10. 1735, kjer je tudi umrl 27. 7. 1819) je bil župnijski vikar v Loškem potoku med letoma 1767 in 1804. Tam naj bi pomagal pri ustanovitvi šole (trivialke) (Otrin, Visočnik, Topografsko-zgodovinski oris, str. 276; NŠAL, Župnija Ribnica, krstna knjiga 1731–1736 in mrliška knjiga 1784–1808). Leta 1804 je prišel v spor z Rudežem, ker je »šel po svojih opravkih na Dunaj« (šlo je verjetno ravno za pritožbo ribniških podložnikov proti Antonu Rudežu). Najverjetneje je Rudež dosegel, da so mu blokirali dohodke iz njegovih nepremičnin v Ribnici in beneficija sv. Petra v Ložu, ker ni sodeloval pri urejanju mašne ustanove Mihaela Bartola ter Marije in Matije Košir (Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 434).

patronatnih pravic in obenem velike razlike v pojmovnem svetu obeh članov rodbine. Ko je zakupnik gospodstva Anton Rudež Filipa pozval, da pokrije stroške za obnovo cerkve in šole v Loškem potoku skladno z zahtevo okrožja, je zakupniku dal vedeti, da ima kot lastnik gospodstva dolžnost zagotoviti sredstva za gradnjo. A vendarle se je Filipu zdel strošek 2100 goldinarjev za obnovo župnišča in šole v Loškem potoku prevelik. Zakupnika Antona Rudeža je obenem spomnil, da so tudi njegovi stroški ogromni, saj da so mu hiša na Dunaju in novi davki povzročili veliko dodatnih stroškov.¹⁰⁸ Temu razsvetljenskemu plemiču patronat ni več predstavljal takšne simbolne in verske vrednosti kot njegovemu očetu. Da je patronat Filipu pozneje predstavljal predvsem breme, ko so se prihodki gospodstva zmanjšali zaradi gospodarske krize, dokazuje njegova usmeritev, ko je bil zaradi visokih stroškov kaplanije v Loškem potoku pripravljen patronat prodati/predati, če bi kdo le pokazal interes. Do prodaje pa ni prišlo.¹⁰⁹

Solidarnost do zaposlenih in recipročnost teh oblik solidarnosti

Čeprav se v oporočnih volilih in tudi v oporoki Gvida in Filipa Cobenzla¹¹⁰ kaže odgovornost do nekdanjih zaposlenih, ta ni bila tako vsesplošna, kot se zdi na prvi pogled. Delodajalci in nadrejeni so se v odnosih z zaposlenimi zavedali družbene odgovornosti do ljudi, ki so jim zvesto služili, čeprav je takšna pomoč pogosto ostala predvsem na simboličnem in ne materialnem nivoju. Z oporočnimi volili so sicer nekateri zvesti uslužbenci dobili preživnino oziroma pokojnino, obenem pa je bila materialna solidarnost do nižjih zaposlenih precej zadržana. Gvido Cobenzl je tako v oporoki določil preživnino grofici Ceciliji

¹⁰⁸ 23. 3. 1809, pismo Filipa Cobenzla.

¹⁰⁹ 23. 3. 1809. Patronat v Loškem potoku je gospodstvo Ribnica ohranilo. Še več, šolsko poslopje je bilo ob vizitaciji v začetku 20. let v dobrem stanju (Otrin, Visočnik, Topografsko-zgodovinski oris, str. 276). Gospodstvo je ohranilo tudi patronat v Sodražici in pomagalo pri gradnji nove šole leta 1816 (Otrin, Topografsko-zgodovinski opis, str. 572).

¹¹⁰ Filip je svojemu komorniku zapustil 1000 goldinarjev in vse svoje obleke. 1000 goldinarjev letne rente je dobil tudi inšpektor posesti Jožef Smole, do polovice te je bila upravičena tudi Smoletova vdova do svoje smrti. Ceciliji grofici Heinrichsporg je namenil letno rento v višini 600 goldinarjev, sobarju pa 200 goldinarjev konvencijskega denarja. V oporoki je nagradil tudi upravitelja na Reisenbergu (danes Landgut Cobenzl na Dunaju v predelu Kahlenberga) (ARS, AS 774, šk. 38, Oporoka Filipa Cobenzla, 20. 7. 1810).

Heinrichsperg, ki je več let skrbela za njegovo mater, ki je živela na Dunaju, nato za Gvidovo sestro¹¹¹ in nazadnje še za njegovo ženo.¹¹² Legat v višini 600 goldinarjev ji je v oporoki namenil tudi Gvidov sin Filip. Umrli je leta 1824 v Gorici, stara 90 let.¹¹³ Svojemu hlapcu Jožefu Paletiču in njegovi materi je Gvido namenil 60 goldinarjev.¹¹⁴

Ob spremembi lastništva gospostva po Gvidovi smrti se sicer omenjajo tudi druge pokojnine, ki jih je izplačevalo ribniško gospostvo. Verjetno so bile namenjene nekdanjim uslužbencem gospostva. Tik pred požarom leta 1778 je upravitelju sporočil, da je k njemu prišel stari lovec s prošnjo za prispevek. »Povedal sem mu, da niso časi pravi in naj pride ob boljših časih,«¹¹⁵ je zapisal in posredno dal tudi vedeti, da naj ne spodbuja uslužbencev, da bi hodili k njemu s prošnjami za darove. Konec leta je upravitelju dovolil, da je odslovil lovca.¹¹⁶ Naslednje leto je le ukazal, da izroči lovcu kot miloščino dva dukata.¹¹⁷

S premikom preučevanja na mikro nivo se razkrije še ena praksa solidarnosti, ki je bila povezana z varovanjem koristi lastnika. Šlo je za skrb, da bi ključni uslužbenci ostali delovno sposobni, zato je upravitelju ob resnih zdravstvenih težavah ponudil pomoč. Gvida je zelo zaskrbelo upraviteljeva bolezen julija 1780 in takrat mu je bil na vse načine pripravljen priskočiti na pomoč. Naročil mu je, naj čimprej poroča o svojem stanju.¹¹⁸ Upravitelju je naročil, da naj pokliče zdravnika, če gre za telesno bolezen. Če pa gre za bolezen »uma«, pa ne ve, kako se je to lahko zgodilo, saj ni čas, da bi zapadel v melanholijo.¹¹⁹ »Dolgo po vašem jamrajočem pismu mi niste ničesar sporočili«, je nadaljeval in še:

¹¹¹ Verjetno je šlo za Terezijo por. Stürgkh, ki je ovdovela leta 1764 in se že leta 1770 na Kranjskem omenja kot botra (Schiviz, *Der Adel* (Krain), str. 139). Umrli je stara 72 let (Schiviz, *Der Adel* (Görz), str. 403) leta 1791 v Gorici.

¹¹² ARS, AS 308, serija II, C, 18. 6. 1793. Njena sestra, ki je bila dvorna dama, je umrla v Gorici leta 1791 stara 39 let, torej je bila rojena leta 1742 ali 1743 (Schiviz, *Der Adel* (Görz), str. 403).

¹¹³ Schiviz, *Der Adel* (Görz), str. 406.

¹¹⁴ ARS, AS 308, serija II, C, 18. 6. 1793.

¹¹⁵ 3. 7. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

¹¹⁶ 22. 12. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

¹¹⁷ 11. 2. 1779, pismo Gvida Cobenzla.

¹¹⁸ 11. 8. 1780 in 28. 7. 1780, pismi Gvida Cobenzla.

¹¹⁹ 28. 7. 1780, pismo Gvida Cobenzla. Zapisal je tudi, da upa, da bo od njega dobil boljše novice in ga je priporočil v božje varstvo. Ker mu je Repešič odpisal šele okoli 11. 8. 1780, ga je Gvido okaral, da mu je povzročil številne skrbi. V naslednjem pismu 18. 8. je bil Gvido prepričan, da je Repešič že okrevljal. Kljub temu upravitelj še 25. 8. 1780 ni bil povsem zdrav, a je Gvido vztrajal, da pisanje koristi upraviteljevemu okrevanju (25. 8. 1780, pismo Gvida Cobenzla).

»Zakaj niste rekli pisarju ali vašemu sinu, da bi mi napisal kratko notico o vašem stanju?« Kljub temu, da je z veseljem sprejel novico, da je upravitelj zunaj nevarnosti, so začetno solidarnost do upravitelja hitro zamenjali gospodarski interesi lastnika. Zato je pismo zaključil z besedami: »Upam, da vaša bolezen ni povzročila zapuščanja ali opuščanja gosposkih poslov. Če je prišlo do kakšne zamude v mojem gospodarstvu in administraciji, ne dvomim, da boste to popravili.« »Ko boste ozdraveli, poskrbite za pisarja«, mu je na koncu takoj dal novo nalogo.¹²⁰ Sočutnost je pogosto pogojena z gospodarskimi interesi. Ko je duhovnik Morač odšel v špital, je zapisal, da je tudi njemu (kot je bilo že prej upravitelju) žal, da bo moral svoje dni preživeti v špitalu in da je vesel, da je oddal račune.¹²¹ Ko je v drugem primeru na podlagi opisa bolezn menil, da upraviteljeve težave z nogami niso drugega kot omrzline, se je odločil, da mu bo ne glede na upraviteljev odgovor poslal mazilo. Zraven je pripisal, da če ne bo za to leto, bo zagotovo koristilo drugo leto.¹²² Mazilo je uporabljala njegova žena in oba sta bila prepričana, da je bilo učinkovito.

Kot način solidarnosti je Gvido razumel tudi vedenje zaposlenih, od katerih je zahteval, da se obnašajo tako, da ne bodo ogroženi njegovi interesi. Ko je po požaru leta 1778 med upraviteljem Repešičem in ribniškim arhidiakonom Janezom Krstnikom Kobalom nastal velik spor, je od Repešiča zahteval, da duhovniku ne da razloga, da bi se pritoževal in da je na splošno treba imeti potrpljenje ter da je »treba z njim občevati v najboljši maniri in mu izkazovati spoštovanje, ki mu pritiče«.¹²³

Recipročnost, ki jo je za svoje usluge Gvido Cobenzl pričakoval od svojih zaposlenih, se je kazala na različnih področjih, tudi pri preverjanju drugih zaposlenih. Tako je bila naloga inšpektorja posesti, da je preveril premoženjsko stanje Cobenzlovega upravitelja na Hošperku Mihaela Straussa, saj bi bilo za lastnika takšno poizvedovanje nečastno. Inšpektor se je poizvedovanja lotil kljub temu, da sta si bila s Straussom blizu. Inšpektor je bil namreč Straussova poročna

¹²⁰ 11. 8. 1780, pismo Gvida Cobenzla.

¹²¹ 24. 2. 1779 in 13. 3. 1779, pismi Gvida Cobenzla. Bil je duhovnik pri Novi Štifti in je v neki nesreči utrpel poškodbe glave.

¹²² 5. 6. 1779 in 18. 6. 1779, ko je sporočil, da bo svoji gospe grofinji pisal za obliže (18. 6. 1779) in 1. 7. 1779, pisma Gvida Cobenzla.

¹²³ 14. 8. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

priča, njegove poroke pa se je udeležil s širšim spremstvom leto prej (1787).¹²⁴ Gvido je namreč, ko je izvedel, da upravitelj Strauss¹²⁵ v Ribnici zida novo »lepo« hišo, ki »naj bi veliko stala«, prek svojega inšpektorja začel poizvedovanje. Zanimalo ga je, ali je sredstva za gradnjo dobil od žene kot poročno darilo. Vedel je namreč, da prejšnje hiše še ni popolnoma odplačal upniku Skubetu. Rudeža je Smole prosil, naj o tem, kar ga je spraševal, popolnoma molči.¹²⁶

Pomoč in naklonjenost upraviteljev je Gvido pričakoval tudi pri iskanju novih primernih uslužbencev. Ko je bil nezadovoljen z lovcem v Štanjelu, je prosil Jožefa Repetiča, da mu najde lovca, ki pa bi moral dobro streljati tudi ptice.¹²⁷ Iz medsebojne korespondence je videti tudi, da so si upravitelji in zakupniki del naklonjenosti lastnika gospodstva poskušali pridobiti tudi v izrednih razmerah. V času francoske invazije na Kranjsko so tako lastnika želeli seznaniti z natančnimi razmerami na terenu.

Gašper Cobenzl je solidarnost izkazoval tudi dolgoletnemu upravitelju ribniškega gospodstva Andreju (Ksaverju) Widmayerju in njegovi družini.¹²⁸ Widmayer je gospodstvo vodil vsaj 39 let (1738–1777).¹²⁹ Kako pomembni so bili dobri upravitelji, priča zapis v dnevniku Janeza Gašperja II., ki je med redkimi zadevami, ki se niso neposredno dotikale dvora ali družine, pribeležil smrt zvestega »ekonoma« Martina Jasnigga, ki je »zvesto« upravljal gospodstvo Moše, ko je bil Gašper glavar v Gorici.¹³⁰

Gvido je bil sicer v korespondenci z novim upraviteljem Jožefom Repetičem do ostarelega Widmayerja neprizanesljiv. Večkrat ga je kritiziral, poleg tega pa so zadnji leti življenja upokojenega upravitelja in lastnika gospodstva zaznamovali spori zaradi zadev povezanih z gospodstvom in napak pri izvajanju patronata ribniškega gospodstva. Da je bil z Widmayerjem v hudem sporu, kaže tudi ukaz, s katerim je novemu upravitelju zabičal, da mora pisarju ob

¹²⁴ ARS, AS 774, šk. 29, 18. 9. 1787, pismo Jožefa Smoleta Antonu Rudežu.

¹²⁵ 24. 9. 1787 se je v Ribnici poročil z Elizabeto Stupica (hišna številka 24). Poročil ju je Franc Repetič, kurator v Ribnici (NŠAL, Župnija Ribnica, poročna knjiga 1784–1812). Franc Ksaver Repetič je bil leta 1793 učitelj na trivialki v Ribnici, leta 1777 pa subsidiar v Sodražici (Otrin, Visočnik, Topografsko-zgodovinski opisi, str. 281, 288).

¹²⁶ ARS, AS 774, šk. 29, 18. 7. 1788, pismo Jožefa Smoleta Antonu Rudežu.

¹²⁷ 5. 1. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

¹²⁸ Dne 11. 9. 1777 so čakali Widmayerja, da odda zaključne cerkvene račune.

¹²⁹ ARS, AS 774, šk. 11, Instrukcija za Andreja Widmayerja, 24. 4. 1738.

¹³⁰ ASGo, ASCC, AeD, b. 371, f. 1086, 30. 11. 1739.

grožnji izgube službe prepovedati, da bi se družil z njim.¹³¹ In četudi je po Widmayerjevi smrti aprila 1780¹³² Gvido Cobenzl njegovo oporoko označil za neumno, je vendarle dodal, da je treba tudi neumno poroko spoštovati.¹³³ Iz Gvidovih poznejših dejanj pa je jasno, da mu je bil hvaležen za zasluge pri vodenju gospodstva. Ko je vdova potrebovala nasvet in pomoč pri usmerjanju poklica in kariere svojega sina, ji je na pomoč priskočil prav Gvido.¹³⁴ Kljub temu, da je Gvido sam urejal zadeve z vdovo, je tudi od Repešiča pričakoval, da bo Widmayerjevo prepričal, da si privarčuje stroške sinovega potovanja na Dunaj in mu navedel argumente za svoj predlog. Za šolanje sina se je namreč dogovoril pri vojaškem poveljniku na Goriškem, ki je bil pripravljen sprejeti fanta v šolanje. Upravitelju je zagotavljal, da vdova ne bo dobila v armadi boljše šole in da bo storila najbolje, če ga takoj pošlje k regimentu v Gorico.¹³⁵ Očitno je vdova sledila nasvetu, saj je že kmalu nek goriški čevljar Gvidu izročil račun za čevlarska dela, verjetno za sina. Račun je Gvido poslal upravitelju in vljudno pritisnil nanj, da zadevo uredi: »Ne dvomim, da bo vdova Widmayer temu ubogemu revnemu obrtniku plačala delo.«¹³⁶ Zahtevo je ponovil v enem od naslednjih pisem, saj račun očitno še ni bil plačan.¹³⁷

Na pomen mreže poznanstev in medsebojne podpore in solidarnosti na podlagi poslovnih odnosov, je opozoril Dušan Kos pri predstavitvi karier Raigersfeldovih otrok, saj je tudi Franc Raigersfeld na smrtni postelji upal, da bodo ravno odnos in usluge, ki jih je nudil svojemu predstojniku, predsedniku Reprezentance in komore, zagotavljali pomoč njegovim otrokom, deloma pa se je pri pomoči sirotam zanašal na sorodnike, predvsem na svake Erberge. Poznejše kariere najmlajših Raigersfeldovih otrok potrjujejo, da so slednji zaupanje umirajočih, ki je temeljilo na preteklih odnosih, uresničili.¹³⁸ Da bo Karlu zagotovil možnost dobre kariere na dvoru, si je njegov oče Janez Gašper

¹³¹ 13. 2. 1779, pismo Gvida Cobenzla.

¹³² 8. 4. 1780 je Gvido zapisal, da naj se bog usmili starega Widmayerja in naj ga sprejmejo z usmiljenjem.

¹³³ 21. 4. 1780, pismo Gvida Cobenzla.

¹³⁴ Andrej Widmayer je najbrž umrl aprila 1780. Mrliške knjige za ta čas za župnijo Ribnica ni ohranjene.

¹³⁵ 28. 11. 1781, pismo Gvida Cobenzla.

¹³⁶ 9. 12. 1781, pismo Gvida Cobenzla.

¹³⁷ 21. 12. 1781, pismo Gvida Cobenzla.

¹³⁸ Prim.: Kos, *V službi*, str. 199, 202, 204–205.

II. izprosil že pri novi vladarici Mariji Tereziji.¹³⁹ Gvido je dal upraviteljem vedeti, kakšne simbolične in neformalne prednosti ima delo pri njem in da zato pričakuje zvesto služenje.¹⁴⁰ Jožef Blažič,¹⁴¹ upravitelj dvorca in gospodstva Lože, ki se je Repešiču posebej oglasil po Repešičevem vabilu na poroko njegove hčere, ki jo je poznal, je menil, da je hčer dobro preskrbel.¹⁴² Gvido je obenem Repešiču zabičal, da naj izpolnjuje njegove ukaze.¹⁴³

Nastop na mesto upravitelja gospodstva je dajal posamezniku upanje za družbeni vzpon njegovih otrok, še posebej, če je šlo za tako vplivno plemstvo, kot so bili Cobenzli. Jožef Repešič je enega od svojih sinov kmalu po prevzemu službe vsilil za duhovnega pomočnika v Ribnici, brata pa za organista, a je nezadovoljni ribniški arhidiakon Kobal želel oba odpustiti.¹⁴⁴ V medsebojni korespondenci se sicer pojavljata dva Repešičeva sinova, Andrej in Jožef. Repešič je enega od sinov (verjetno Andreja) le nekaj mesecev po protestu arhidiakona Kobala poslal na šolanje na Dunaj, kjer je mladenič upal, da bo našel zaposlitev in preživetje s pomočjo Cobenzlov. Gvido je Jožefu Repešiču kmalu sporočil, da je njegov sin dober in da ga je grof Franzen vzel za korepetitorja.¹⁴⁵ Kljub temu se Gvido čez nekaj mesecev ni hotel odzvati na prošnjo sina Franca Repešiča za finančno pomoč. Prošnjo je Gvido njegovemu očetu in svojemu upravitelju zavrnil s sledečimi besedami: »Ker ne vem, koliko mu dajete, ne vem, ali ima prav, ali ne. A zdi se mi, da mu po svojih najboljših močeh pomagata in to si tudi zasluži.«¹⁴⁶

Seveda so tovrstne strategije uslužbencev zemljiški gospodje takoj prepoznali in imeli za takšne primere izdelan poseben protokol. Enega od upraviteljevih sinov je Gvido pričakoval v Gorici,¹⁴⁷ kamor je slednji proti koncu leta 1780 tudi prišel.¹⁴⁸ Upravitelj Repešič je Gvidu ponudil, da bi sin kaj odnesel

¹³⁹ ASGo, ASCC, AeD, b. 371, f. 1086, 29. 3. 1741.

¹⁴⁰ To je zapisal ob čestitki ob poroki hčere Terezije.

¹⁴¹ Sam se v pismih naslavlja upravitelj, medtem ko ga Gvido v oporoki imenuje komornik (ARS, AS 308, II, C, 18. 7. 1793)

¹⁴² S. d. k pismu 21. 7. 1783, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁴³ 14. 8. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁴⁴ 14. 8. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁴⁵ 24. 10. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁴⁶ 7. 12. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁴⁷ 8. 10. 1780, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁴⁸ 8. 10. 1780, pismo Gvida Cobenzla.

na Dunaj njegovemu sinu Filipu, a ga je Gvido prijazno zavrnil, češ da ne ve, kaj bi poslal. Darilo je bilo seveda izgovor, da bi Repešičev sin prišel do Filipa Cobenzla in ga zaprosil za pomoč.¹⁴⁹ Ko ta taktika ni uspela, je konec aprila Repešič ponudil, da bi njegov sin na Dunaju uredil potrditev starih privilegijev, kar je Gvido sprejel.¹⁵⁰ Ko je Repešičev sin obiskal Gvida med njegovim večmesečnim obiskom na Dunaju, je Gvido Repešiču sporočil, da ne more zagotoviti, da bo sin dobil kakšno delo, saj je osebja že preveč. Svojega uslužbenca je pozval k potrpežljivosti ter mu svetoval, naj sin najprej zaključi šolanje.¹⁵¹ »Vašemu sinu na Dunaju nisem dal 10 goldinarjev v vašem imenu,« je še sporočil upravitelju, »ampak je bil to moj dar«. ¹⁵² Konec tega leta je Repešičev sin ponovno prosil Gvida za pomoč (verjetno pri iskanju dela na Dunaju) in Gvido mu je obljubil, da bo njegovo pismo posredoval sinu Filipu in mu ga priporočil.¹⁵³ Andrej Repešič je pozneje Filipa označil kot »velikega patrona, saj je vedno, ko ga je Andrej odšel kaj prosit, od njega odšel zadovoljen«. ¹⁵⁴ Tudi Gvido je upravitelja Jožefa Repešiča potolažil: »Vaš mali kaže veliko veselje do učenja.« ¹⁵⁵ Študij je Andrej Repešič zaključil leta 1782 in o tem obvestil tudi Gvida. Upravitelj iz Lož je ob tej novici čestital očetu Jožefu Repešiču in s posebno čestitko tudi sinu, ¹⁵⁶ Gvido pa je Repešiču sporočil, da se sin dobro znajde in da je dobro upanje, da bo uspel. ¹⁵⁷ Andrej Repešič je ostal na Dunaju, čeprav je po zaključku študija najprej nameraval zapustiti Dunaj, a sta njegovim načrtom nasprotovala tako Gvido kot Filip Cobenzl. ¹⁵⁸ Leta 1782 je Jožef Repešič ponovno iskal podporo Gvida Cobenzla pri karierah otrok. Tokrat je drugi sin Jožef iskal službo v Ljubljani. ¹⁵⁹ Čeprav sta tako Repešič kot njegov sin Andrej

¹⁴⁹ 20. 11. 1780, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁵⁰ 30. 4. 1781, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁵¹ 16. 6. 1781 in 21. 9. 1781, pismi Gvida Cobenzla.

¹⁵² 28. 9. 1781, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁵³ 11. 1. 1781, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁵⁴ ARS, AS 774, šk. 36, korespondenca različnih uslužbencev, Jožef Repešič, pismo Andreja Repešiča Jožefu Repešiču, 29. 10. 1782.

¹⁵⁵ 28. 11. 1781, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁵⁶ ARS, AS 774, šk. 36, korespondenca različnih uslužbencev, Jožef Repešič, pismo Jožefa Blažiča Jožefu Repešiču, 23. 8. 1782.

¹⁵⁷ 30. 8. 1782, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁵⁸ ARS, AS 774, šk. 36, korespondenca različnih uslužbencev, Jožef Repešič, pismo Andreja Repešiča Jožefu Repešiču, 29. 10. 1782.

¹⁵⁹ 4. 11. 1782, pismo Gvida Cobenzla.

prosila Gvida za priporočilo, je baronu Tauffererju¹⁶⁰ priporočilo za Repešiča napisala Gvidova sestra.¹⁶¹ Gvido jima je zatrdil, da bo njena prošnja imela večji učinek,¹⁶² vsekakor pa je varovala tudi Gvidov ugled. Andrej Repešič je priporočilo za brata Jožefa najprej iskal pri Filipu Cobenzlu, a mu je slednji svetoval, naj takoj pošlje pismo Gvidu, skupaj s prošnjo svojega brata, kar je Andrej tudi storil. »Stvar je namreč taka«, je Andrej razlagal svojemu očetu, »da je mesto na voljo pri deželi in se dvor ne sme vmešavati.«¹⁶³

Korespondenca Gvida Cobenzla razkriva zgolj en segment odnosov, kjer je bil Gvido tisti, ki je lahko s svojimi socialnimi mrežami in vplivom neki interesni skupini ali posamezniku zagotovil ugodnosti. Na takšno recipročno korist je pri Gvidu leta 1747 računal tudi Franc Henrik baron Raigersfeld, saj je upal, da bo zaradi poznanstev lahko priporočil kakšnega od njegovih sinov za kako službo.¹⁶⁴

Kot delodajalec je bil Gvido pripravljen do določene mere (z vplivom) in pomočjo drugih uslužbencev (inšpektorja posesti) zaščiti svoje uslužbence. Spet je šlo za njegove upravitelje. Andrej Widmayer je Jožefu Repešiču posodil denar in ker se je z njim sprl, je Widmayer zahteval vračilo dolga in zapadlih obresti ter Gvidu poslal ostro protestno pismo. Gvido je menil, da je v pritožbi pretiraval in upravitelju zagotovil, da ga bo varoval, če ne bo Widmayer sprožil spora še s kakšnim drugim upnikom. A ga je vseeno ponovno prosil, naj ima z ubogim starim in bolnim možem potrpljenje ter naj sprejema njegovo sovraštvo s popustljivostjo in dobro voljo.¹⁶⁵

Posebne strategije se je poslužil tudi zakupnik ribniškega gospostva Anton Rudež, ki je jeseni leta 1790 odšel na Dunaj, domnevno, da bi to dobro delo bolni ženi. Pri Gvidu je izposloval pismo za sina Filipa, saj ostareli grof ni mogel

¹⁶⁰ Verjetno je šlo za Antona Janeza Nepomuka barona Tauffererja, predstojnika deželnega glavarstva za Kranjsko in Primorsko (Golec, Člani Dizmove bratovščine, str. 239–240).

¹⁶¹ Takrat je bila še živa tudi Kasandra (Ana) poročena grofica Coronini, a bolj verjetno je, da je prošnjo napisala Marija Terezija poročena grofica Stürgkh, ki je kot vdova in krstna botra leta 1767 omenjena na Kranjskem (Schiviz, *Der Adel* (Krain), str. 432), z Gvidom pa je bila tesno povezana (Prim.: I Cobenzli: Genealogia, str. 12).

¹⁶² 4. 11. 1782, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁶³ ARS, AS 774, šk. 36, pismo Andreja Repešiča Jožefu Repešiču, Dunaj, 29. 10. 1782.

¹⁶⁴ Kos, *V službi*, str. 194.

¹⁶⁵ 30. 3. 1779, pismo Gvida Cobenzla.

sam na pot, da bi ugotovil, kaj se bo spremenilo po smrti cesarja Jožefa II.¹⁶⁶ Čeprav se je verjetno nadejal, da bo prišel do Filipa in obenem lobiral za svoje interese, pa je iz Gvidovih pisem razbrati, da je lahko zgolj oddal pismo, za katerega je Gvido domneval, da ga je Filip dobil, saj mu je sin na nekatere zadeve odgovoril.¹⁶⁷

Dušan Kos je tudi za Franca Henrika barona Raigersfelda ugotavljal, da je lahko imel z uslugami, ki jih je nudil predvsem po rangi višjemu plemstvu (prodaja in nakup predmetov) ali celo lobiranje za določene ugodnosti (dovoljenja, finančno podporo), precej dela, se vendarle zdi tudi, da jih je Raigersfeld opravljaj zaradi recipročnih koristi, ki jih je pričakoval.¹⁶⁸ K njemu so, kot svetniku Reprezentance in komore hodili lobirati prosilci za izpraznjena mesta v cesarskih župnijah in kmetje, ki so lobirali za svoje interese v pravnih, ki so jih imeli bodisi z zemljiškimi gospodi ali z državnimi organi. Odposlanstva je sprejemal, četudi ni bil neposredno vpleten v zadeve, za katere so prosili, kar je bilo tudi del praks med dvornimi uradniki, ki so se morale zgoditi in odviti na diskreten način.

Najbolj nenavaden primer solidarnosti do zaposlenih oziroma zakupnikov je dejanje Filipa Cobenzla do oskrbnika Antona Rudeža tik pred svojo smrtjo. Odnos med obema je bil pogosto precej konflikten. Rudež je bil večkrat v preiskavi zaradi domnevnega izkoriščanja ribniških podložnikov. Ena od preiskav se je začela tik pred smrtjo Gvida Cobenzla. Zaradi Gvidove smrti so podložniki Filipa prosili za nadaljevanje preiskave Rudeževih nepravilnosti. A je Filip prošnjo podložnikov zavrnil, češ, da se morajo pritožiti zakupniku gospodstva. V primeru utemeljenih pritožb pa je podložnike napotil na okrožne in višje organe.¹⁶⁹ Istočasno je Rudežu sporočil, da ve, da njegovemu očetu ni najbolje služil.¹⁷⁰ Podložniki so se zaradi Rudeževih praks v naslednjih letih pogosto pritoževali. Filip Cobenzl je v Ribnico večkrat poslal inšpektorja ali zahteval

¹⁶⁶ 10. 9. 1791, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁶⁷ 5. 11. 1791, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁶⁸ Kos, *V službi*, str. 73. H Karlu Cobenzlu je želel Raigersfeld poslati sina Janeza Nepomuka, a se to ni zgodilo, saj slednji ni želel slediti očetovim željam glede njegove kariere (Kos, *V službi*, str. 194).

¹⁶⁹ ARS, AS 774, šk. 36, 15. 12. 1797, pismo Karoline Cobenzl duhovniku Valentinu Uletu. Pomotoma so pisma urejena kot pisma Gvida Cobenzla. Gre za eno pismo Karoline (15. 12. 1797) in eno pismo Filipa Cobenzla (24. 3. 1798).

¹⁷⁰ 2. 6. 1798, pismo Filipa Cobenzla.

dodatna pojasnila o upravljanju gospodstva in potrdila okrožnih organov.¹⁷¹ A ko je sredi leta 1804 prišla preiskovalna komisija, je Rudežu vseeno zaželel, da bi se vse izteklo njemu v prid.¹⁷² Isto jesen pa je od zakupnika zahteval, da pred ponovnim zakupom gospodstva pridobi potrdilo, najbolje od okrožja, da podložniki do njega nimajo utemeljenih pritožb.¹⁷³ Ob zahtevi je sicer dodal: »Vem sicer, da je zakup in upravljanje gospodstva težko in da spremljajo zakupnikove zahteve po izpolnjevanju dolžnosti podložnikov vedno tudi njihove številne tožbe, ki pa se jih ne upošteva, če niso utemeljene.«¹⁷⁴ Še tik pred izbruhom vojne je Filip Cobenzl zaradi svojih povezav na dvoru izvedel, da so ribniški podložniki svoje prošnje izročili cesarju in da so se pritoževali zaradi izkoriščanja s strani gospodstva. »Kaj se bo iz tega razvilo, se ne ve, saj mu njihov dunajski advokat ni želel razkriti,«¹⁷⁵ je sporočil Rudežu. »Takšne prijave delajo tu (na dvoru, op. avt.) slab vtis in imajo negativne posledice za zemljiško gospodstvo«, je na koncu še okrcal zakupnika.¹⁷⁶ Sodna preiskava je potekala dolgo in zaradi zavlačevanja dunajskih uradnikov ostala brez epiloga, saj je ribniško gospodstvo tako kot cela Kranjska postalo del francoskih Ilirskih provinc. Navkljub precej spornemu upravljanju in precej konfliktnemu odnosu je Filip, ko je po odhodu iz Ljubljane na Dunaj leta 1810 resno zbolel, 13. julija, samo mesec in pol pred svojo smrtjo, Antonu Rudežu ponudil, da lahko po 24-letnem upravljanju in zakupu ostane na gospodstvu kot upravitelj, ali pa da ga odkupi »po razumni ceni«; pri tem mu ne bi bilo treba poravnati kupnine, ampak samo plačevati obresti.¹⁷⁷ Rudež je ponudbo sprejel in postal lastnik gospodstva. Nekaj let po nakupu gospodstva je nova preiskava zaradi Rudeževih zlorab podložnikov potrdila podložniške obtožbe o nepravičnih dajatvah.

¹⁷¹ Julija leta 1806 je prišel v Ribnico inšpektor Jožef Smole in Rudež je bil precej nejevoljen, ker ga je spraševal o 20-letnem upravljanju. Le mesec dni pred tem, junija istega leta, je hotel Anton Rudež od Filipa izsiliti potrdilo, ki bi ga izročil komisiji, ki je preiskovala njegove nepravilnosti pri določanju podložniških obveznosti in njihovega pravnega statusa. Rudež je želel Filipa prepričati, da mu potrdi, da je Rudež ostajal pri dogovorih in nizkih odškodninah za tlako, ki so jo dogovorili, preden je pred več kot 20 leti Rudež prišel v Ribnico (1. 6. 1806, pismo Filipa Cobenzla).

¹⁷² 5. 5. 1804, pismo Filipa Cobenzla.

¹⁷³ 30. 10. 1804, pismo Filipa Cobenzla.

¹⁷⁴ 30. 10. 1804, pismo Filipa Cobenzla.

¹⁷⁵ 14. 7. 1808, pismo Filipa Cobenzla.

¹⁷⁶ 14. 7. 1808, pismo Filipa Cobenzla.

¹⁷⁷ 13. 7. 1810, pismo Filipa Cobenzla.

Funkcija daru v medsebojnih odnosih

Natalie Zemon Davis opozarja na ritualno obdarovanje (za novo leto, veliko noč, pa tudi binkošti in vse svete) in poudarja, da je poleg praznikov tudi vse družbene odnose urejala ekonomija daru, vključno z odnosi in razlikami med spoloma. V korespondenci je ritualno praznično obdarovanje značilno za odnose med statusno primerljivima družbenima skupinama in v odnosu zaposlenega z delodajalcem. Neposrednih omemb daril Gvida Cobenzla svojim zaposlenim v korespondenci ni. Posebej pogosto sta darila pošiljala oba upravitelja – Jožef Repetič in Anton Rudež – tako lastniku gospodstva kot inšpektorju posesti. Na pomen izmenjave daril je oba upravitelja opozoril kar sam lastnik gospodstva. Ko je leta 1778 prišla komisija, ki je preiskovala sporne meje,¹⁷⁸ je upal, da bodo komisarji odločili po pravičnosti, a njemu v korist. Upravitelju Repetiču je obenem naročil naj »komisarjem izkaže čast« in naj jih obdari s tistim, kar najboljšega daje zemlja. Dodal je še, da so šparglji, ki so v Gvidovih očeh veljali za delikateso, v Ložah še premajhni, da bi jih poslal za darilo.¹⁷⁹ Darila so Gvidu pošiljali tudi duhovniki, a jih vedno ni sprejel.¹⁸⁰ Ob voščilu za god in darilu je Gvido Jožefu Repetiču ob zahvali dodal, da mu za darilo ostaja dolžan.¹⁸¹

Nekako je veljalo nenapisano pravilo, da morajo vsi uslužbenci poslati voščila in darila svojemu delodajalcu.¹⁸² Ko je novembra 1777 Gvido Cobenzl od Jožefa Repetiča za darilo dobil divjačino, jo je pohvalil, a ga opozoril, naj ne razmišlja, da bi mu takšna darila pošiljal v tistem delu leta, ko bi se lahko pokvarila.¹⁸³ Zemljiškemu gospodu je pošiljal darila (predvsem delikatese) ob

¹⁷⁸ Ni jasno katerih, saj so bile v gospodstvu sporne meje z večimi sosednjimi zemljiškimi gospodstvi. Le nekaj tednov po prihodu komisarju je upravitelju namreč zapisal: »Naši ljubi sosedi nam želijo vedno dati delo; ko umre ena nemirna glava, vstane druga, ki nam z zvijačami in nagajanjem povzroča preglavice« (10. 7. 1778, pismo Gvida Cobenzla).

¹⁷⁹ 20. 5. 1778, pismo Gvida Cobenzla. Dodal je še: »Priporočite me pri obeh komisarjih!«

¹⁸⁰ Leta 1782 je tako Repetiču ukazal, da vikarju v Loškem potoku plača za lepo kravo, ki jo je sam vzredil in poslal skupaj s srno. Darili je poslal skupaj s prošnjo (13. 9. 1782, pismo Gvida Cobenzla), pozneje pa se je k Gvidu verjetno zaradi iste zadeve odpravil tudi osebno (18. 11. 1782, pismo Gvida Cobenzla).

¹⁸¹ 27. 9. 1779 pismo Gvida Cobenzla.

¹⁸² Leta 1777 se je moral upravitelj v Gvidovem imenu zahvaliti za voščila za god Andreju Widmayerju in gospodu Stabileju (12. 9. 1777, pismo Gvida Cobenzla).

¹⁸³ 11. 11. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

veliki noči,¹⁸⁴ božiču in za god. Pri obdarovanjih izstopa Anton Rudež, ki je darila poslal ob vsaki uslugi, ki mu jo je naredil inšpektor, pa tudi vsakič, ko ga je ta začel opozarjati na napake. Tako se je inšpektor Jožef Smole leta 1789 zahvalil Rudežu za poslano šunko.¹⁸⁵ Naslednje leto mu je Rudež v zameno za pirhe poslal 6 dimljenih govejih jezikov,¹⁸⁶ leta 1792 pa mu skupaj z voščilom za god poslal darilo, ki naj mu služi v norem postnem času (*blöde Festtage*).¹⁸⁷ Ko pa so darila posegla na področje dela in nadzora, za katerega je bil zadolžen Smole, z namenom zmanjšanja odgovornosti darovalca, je prvi darilo jasno odklonil: »Za šunko se vam najlepše zahvaljujem in prosim za njeno vrednost, da jo bom hvaležno plačal,«¹⁸⁸ je ob božičnem darilu sporočil Smole Rudežu. Vedel je, da je darilo dobil zaradi svoje upravičene kritike darovalca – torej Rudeža. Tega je okaral, ker so bili nekateri stroški gospostva v primerjavi z drugimi gospostvi precej visoki. Opozoril ga je, da naj pri vseh okoliščinah in stroških, ki so v teh časih zadeli lastnika gospostva, bolj pazi na izdatke.¹⁸⁹

V interakciji med različnimi uslužbenci Gvida Cobenzla, četudi so bili nadrejeni eden drugemu, se je bolje pokazala medsebojna solidarnost in recipročnost obdarovanja ter tudi obveznost po izmenjavi darila. Decembra je inšpektor Jožef Smole pomagal pri neki kupni pogodbi in Anton Rudež mu je poslal darilo. Smole se mu je zahvalil in se opravičil, da mu ne more nič vrniti, saj ne more niti za »denar« nič dobiti in zaključil z vljudnostno frazo: »Vzemite torej mojo dobro voljo.«¹⁹⁰ Takšne prakse niso opazne samo med zaposlenimi pri zemljiškem gospostvu, ampak tudi med visokim plemstvom.

¹⁸⁴ 12. 4. 1778, pismo Gvida Cobenzla. O prehranskih navadah kranjskega plemstva glej tudi Kos, Zdravstvena preventiva in Preinfalk, To in nič drugega.

¹⁸⁵ ARS, AS 774, šk. 29, 15. 3. 1789, pismo Jožefa Smoleta Antonu Rudežu.

¹⁸⁶ ARS, AS 774, šk. 29, 30. 3. 1790, pismo Antona Rudeža Jožefu Smoletu.

¹⁸⁷ ARS, AS 774, šk. 29, 16. 3. 1792, pismo Antona Rudeža Jožefu Smoletu.

¹⁸⁸ 28. 12. 1786, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁸⁹ ARS, AS 774, šk. 29, 2. 12. 1786, pismo Jožefa Smoleta Antonu Rudežu.

¹⁹⁰ ARS, AS 774, šk. 29, 5. 12. 1788, pismo Jožefa Smoleta Antonu Rudežu. Obenem mu je čestital ob rojstvu otroka in poslal pozdrave ženi. Otrok je bil rojen 9. 11. 1788. Februarja 1784 je bil Anton Rudež, ko se je na Vrhniki poročil z »domicelo« Garzarolli, v matični knjigi vpisan kot upravitelj gospostva Ribnica (NŠAL, Poročna knjiga Vrhnika 1764–1784, 3. 2. 1784). Šlo je za Nežo, hči umrlega sodnika Janeza pl. Garzarollija in Gertrude. Žena Neža je pri komaj 22 letih zaradi vročice umrla že 25. maja 1785 v Ribnici. Botra hčeri iz drugega zakona, ki je bila novembra 1788 rojena v Ribnici, je bila Gertruda Garzarolli, njegova nekdanja tašča (NŠAL, Krstna knjiga Ribnica 1784–1797, 3. 2. 1784).

Posebej so opazne tudi pri očetu Janeza Gašperja II.¹⁹¹ Anton Rudež je še leta pozneje Smoletu pošiljal darila: ko se mu je za delo zahvalil z govejimi jeziki, mu je Smole sporočil, da ni ničesar pričakoval v zameno. Če pa je že poslal, se mu zahvaljuje in upa, da mu bo velikodušnost primerno povrnil.¹⁹²

Darila so zaposleni od delodajalcev lahko pričakovali tudi ob pomembnih življenjskih dogodkih, a Gvido Cobenzl za razliko od očeta Janeza Gašperja II. ni bil boter oskrbnikovim otrokom. Ko mu je Jožef Repešič sporočil, da bo poročil hčer,¹⁹³ mu je dal Gvido vedeti, da če ga hči namerava prositi za poročno pričo, ji bo nekaj dal, kar bi ji lahko služilo namesto t. i. davka za ženo, saj živi v času brez denarja.¹⁹⁴ Prav zadovoljen pa nad možnostjo, da bi bil priča, ni bil. Poznejši odnosi med Antonom Rudežem kot zakupnikom gospostva ter Gvidom pa so bili bolj neosebni in jim v medsebojni korespondenci ni moč slediti na enak način kot pri Jožefu Repešiču. Obenem Gvido z njim pogosto ni bil zadovoljen. Jožef Smole je oktobra leta 1794 Antona Rudeža in njegovo ženo povabil na poroko svoje hčere, ki se je poročila z upraviteljem gospostva Hošperk Antonom Sollerjem.¹⁹⁵

Družbena odgovornost in paternalizem zemljiškega gospoda

O neposredni dobrodelnosti do podložnikov kot pričakovani praksi zemljiških

¹⁹¹ Filip Cobenzl je v času, ko je njegov sin že služboval v dvornih službah (v 90. letih 17. stoletja), na Dunaj pošiljal vino, olje in druge sredozemske proizvode (prim.: Vidic, Dalla signoria, str. 509). Očitno se je o tem ohranilo tudi lokalno izročilo, saj je v 19. stoletju škof in politik Anton Mahnič, po rodu iz Štanjela, napisal pripoved o tem (Mahnič, *Kako je oče Kobencelj*).

¹⁹² ARS, AS 774, šk. 29, 30. 5. 1794, pismo Jožefa Smoleta Antonu Rudežu.

¹⁹³ Repešič mu je junija 1781 spet sporočil, da ima dobre obete za poroko hčere in Gvido mu je zaželel srečo (16. 6. 1781, pismo Gvida Cobenzla).

¹⁹⁴ 27. 1. 1781, pismo Gvida Cobenzla.

¹⁹⁵ ARS, AS 774, šk. 29, 6. 11. 1794, pismo Jožefa Smoleta Antonu Rudežu. Poroka je bila 15. 10. 1794, že 19. 10. 1794 pa je Anton Rudež poslal Smoletu opravičilo, da če je koga užalil, naj mu bo oproščeno, saj da je vsega kriv »Kindermacher« (vipavsko vino) in da njegova glava še vedno ni na pravem mestu. Da je bila zabava dolga, kaže tudi omemba, da se je domov šele vrnil dan pred pisanjem pisma (ARS, AS 774, šk. 29, 9. 10. 1794, pismo Antona Rudeža Jožefu Smoletu).

gospodov in obliki njihove družbene in moralne odgovornosti je v historiografiji na splošno malo študij.

Vsekakor je bil del dobrodelnosti zemljiških gospodov do podložnikov povezan z idejo recipročnih koristi. Tak odnos do podložnikov je bil v rodbini Cobenzl tudi podedovan. Janez Gašper II. je namreč leta 1742 v kodicilu k oporoki iz leta 1740 odpisal vse dolgove podložnikov njegovih gospostev do leta 1740 z namenom, da bodo molili za blagor njegove duše.¹⁹⁶ V prvotni oporoki je posameznim gospostvom namenil zgolj ubožni legat v višini 50 goldinarjev, tik pred smrtjo pa se je odločil za veliko širšo solidarno potezo. Ali je na njegovo odločitev vplivala okoliščina, da so bili podložniki Cobenzlovih posesti na Goriškem udeleženi v uporih leta 1713, ni mogoče ugotoviti. Takšna oporočna drža Janeza Gašperja II. je bila podobna oporočnim praksam članov rodbine Lichtenberg sosednjega gospostva Snežnik, ki bi jo lahko poznal prek upravitelja ribniškega gospostva: Lichtenbergi so v burnem začetku 18. stoletja občutili srd podložniškega nezadovoljstva. Precej manj verjetno je bilo, da bi takšno določilo v oporočno določilo sugerirali deželni pravniki, saj je Janez Gašper II. kodicil pripravil v Gradcu.¹⁹⁷

Precej pogosta praksa plemiške dobrodelnosti, ki je bila obenem povezana s pričakovanjem trajnejših koristi, je bila podpora nadarjenih otrok podložnikov. Gvido Cobenzl je podpiral tiste, za katere je menil, da lahko prispevajo k napredku zemljiškega gospostva, ki je v spremenjenih političnih, fiskalnih in ekonomskih okvirih potrebovalo dodatne oziroma drugačne vire prihodkov. Že po oddaji gospostva v zakup je Gašper Cobenzl leta 1791 sporočil Antonu Rudežu, da se Gašper Bolc po uku v Gorici vrača v Dolenjo vas. Šlo je za fanta, za katerega je Gvido poskrbel, da se je izučil lončarstva. Zakupniku Rudežu

¹⁹⁶ ARS, AS 308, serija II, C-18.

¹⁹⁷ Na podobno prakso opozarja Jože Šorn za rodbino Lichtenberg, ki je bila lastnica sosednjih gospostev Snežnik in Ortnek. Več predstavnikov te rodbine je podložnikom spregledalo del dolžnosti tlake. Jurij Gotfrid je v oporoki iz leta 1720 odpisal svojim podložnikom gospostev Snežnik in Ortnek dolgovano tedensko tlako za štiri leta ter znižal tlako snežniškim in kočjevaškim podložnikom. Njegov sin je nekaj let pozneje (1723) poleg tlake podložnikom odpisal tudi dolgove za neplačane dajatve do leta 1722 (Šorn, Donese h kmečkim uporom, str. 177–178). Poleg obeh snežniških gospodov sta podobne legate v oporoki določila še dva druga člana rodbine. Šorn takšno prakso rodbine Lichtenberg povezuje z umorom Karla Bernardina grofa Lichtenberga, ki so ga kot pobiralca novega mesnega krajcarja leta 1705 ubili lastni podložniki (Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718, str. 151).

je Gvido zagotavljal, da zna fant izdelovati dobro posodo iz majolike ter da bo lahko tudi druge naučil te obrti. Menil je celo, »da bi lahko obrt Dolenje vasi postala slavna«, ¹⁹⁸ s tem pa se bodo povečali tudi dohodki gospodstva. Zelo verjetno je, da je podprl tudi pozneje uglednega slikarja Franca Kavčiča, katerega nadarjenost je prepoznal Gvido, njegov sin Filip pa je Kavčiča s svojimi poznanstvi, ki jih leta 1780 že imel, uspel vpeljati v umetniške kroge na Dunaju in mu zagotoviti podporo cesarja Jožefa II. Po letu 1791, ko je Filip Cobenzl postal predsednik (1791–1796) in nato zaščitnik (protektor) dunajske akademije upodablajočih umetnosti (1796–1810), si je prizadeval, da bi Kavčič (ki je takrat živel v Benetkah) dobil mesto korektorja na akademiji. ¹⁹⁹ Leta 1798 naj bi ravno na Filipovo pobudo Kavčič postal profesor na oddelku za risanje po modelih in naravi ter član odbora akademije. ²⁰⁰

Da je Gvido Cobenzl podpiral nadarjene otroke, bi lahko potrdil tudi ribniški kurat Luka Ferdinand Kostanjevec, ²⁰¹ sin ribniškega tržana (in pozneje lastnik hiše v trgu), ki je po končanem šolanju duhovniško službo opravljal v cerkvah znotraj ribniškega gospodstva. Kostanjevec je bil sprva velik podpornik Antona Rudeža in tudi boter njegovih otrok, nato pa je bil tisti, ki je najbolj pomagal podložnikom, ki so se pritoževali proti njemu zaradi previsokih urbanizacijskih bremen in drugih nepravilnosti. Neposreden dokaz Gvidove podpore perspektivnim otrokom iz ribniškega gospodstva pa je bil študent Simon Bartol. Kot študent v Ljubljani je svojo prošnjo za podporo naslovil neposredno na Gvida, ta pa ga je za sprejem v goriški seminar osebno priporočil pri goriškem škofu. Gvidovo posredništvo je bilo uspešno: v Gorico naj bi Bartol prišel takoj na začetku semestra, kjer bi najprej opravil izpit. ²⁰² »Če bo prišel v Gorico in

¹⁹⁸ 10. 7. 1791, pismo Gvida Cobenzla. Lončarstvo se je razvilo v južnem delu Ribniške doline v vaseh Rakitnica, Blate, Dolenja vas, Prigorica in v Lipovcu (Šifrer Bulovec, Kje in kako so ribniški lončarji, str. 38).

¹⁹⁹ Grof Gvido je poslal Franca Kavčiča kot 15-letnega mladeniča k sinu Filipu na Dunaj s priporočilom, naj ga da izučiti za slikarja. Filip mu je omogočil prost vstop v galerijo v Belvederju. Na Cobenzlovo priporočilo ga je cesar Jožef II. leta 1781 poslal v Italijo (Slovenska biografija).

²⁰⁰ Rozman, *Franz Kavčič*, str. 26, 63, 62–67.

²⁰¹ Luka Ferdinand Kostanjevec je bil v pritožbi podložnikov podpisan kot »svetni duhovnik«. Ravno Kostanjevec je postal zaradi pritiskov na ribniške podložnike eden od najglasnejših kritikov Antona Rudeža.

²⁰² 13. 8. 1779. Dobro leto pozneje je upravitelj postavil vprašanje, ali bi morali Bartola podpreti. Gvido je menil, da je za dobre študente vedno poskrbljeno in da ni potrebno, da ta strošek

bo uspešno študiral, naj se oglasi pri meni, da ga bom spoznal,« je še naročil upravitelju, ki je moral odgovoriti prosilcu.²⁰³ Deloma je s podobnimi praksami podpore pri osebni karieri nadaljeval tudi zakupnik gospostva Anton Rudež. V tej rodbini je bila kontaktna oseba, na katero so prosilci naslavljali prošnje za pomoč, zakupnikova žena Helena rojena Gollmayer²⁰⁴ (1762–1838). Eden od tistih mladeničev, ki jim je večkrat pomagala, je bil Andrej Levstik, ki je živel v Radečah. V pismu se je Heleni Rudež najprej zahvalil, ker je z njim ravnala tako »kot s svojim otrokom« in mu v preteklosti nudila vso pomoč, obenem pa jo je ponovno prosil za podporo v stiski, starosti in bolezni.²⁰⁵

Še bolj načrtno je bil v zagotavljanje recipročnih koristi in utrjevanje paternalistične podobe gospostva usmerjen Gvidov odnos do podložnikov. Ko je vikar iz Loškega potoka obiskal Gvida in mu izročil nekaj prošenj, je upravitelju ukazal, da se prošnjam ugodi. Upravitelja je podučil, da se s »takšnimi malenkostmi pridobi ljubezen podložnikov« in tako nakazal, kako pomembni so recipročni učinki tovrstnih dejanj.²⁰⁶ Vikar je sicer prosil za prestavitev mesta za mesarje, saj da bo stroške, ki bodo pri tem nastali, nosil v zameno za prosto pridelavo pepelike.²⁰⁷ Gvido se ni mogel opredeliti do njegovega predloga glede gnojišč (*Mistbacken*), zato je prosil upravitelja za mnenje. Jeseni istega leta je upravitelja opozoril, naj prepriča tržane, da ne izgubljajo denarja z neutemeljenimi prošnjami, a je nato moral priznati, da so tržani ponosni in mu je žal, da so nadaljevali s svojimi zahtevami.²⁰⁸

Eno od polj, kjer je zemljiški gospod menil, da mora podložnikom izkazovati solidarnost v funkciji obvladovanja rizikov in preprečevanja hujše škode, so bile kolektivne krize. Čeprav je imela takšna solidarnost finančne posledice za njegovo gospodarstvo oziroma prihodke, je Gvido to obliko solidarnosti dojemal v smislu preprečevanja še hujše škode in zato kot sprejemljivo

pade na gospostvo (21. 12. 1780).

²⁰³ 13. 8. 1779, pismo Gvida Cobenzla.

²⁰⁴ Poročila sta se na Lescah 1. 8. 1786, priči pa sta bili pravnik Franc Repič in upravnik Janez Anton Urbas (NŠAL, Župnija Radovljica, poročna knjiga 1773–1812).

²⁰⁵ ARS, AS 774, šk. 35, Korespondenca Helena Rudež in Andrej Levstik. Šlo je za božično in novoletno voščilo, v katerem je Levstik (*Lebstuck*) Heleno naslovil kot sorodnico in upal, da se bo med številnim sorodstvom (*Freundschaft*) podprla tudi njega.

²⁰⁶ 18. 10. 1782, pismo Gvida Cobenzla.

²⁰⁷ 18. 10. 1782, pismo Gvida Cobenzla.

²⁰⁸ 2. 12. 1782; 4. 11. 1782, pismi Gvida Cobenzla.

ekonomiko obdarovanja. Zemljiški gospodje so se zavedali, da je treba podložnikom pomagati, da bodo ob slabi letini naslednje leto sposobni posejati svoja polja in da zemljiškemu gospodu ne bo umanjala zemljiška renta. V korespondenci je v času, ko je Gvido še sam upravljal gospodstvo, najti tudi nekaj napotkov o donacijah v žitu ter odpisu dolgov oziroma urbarialnih dajatev. Gvido je nekaterim podložnikom ponudil tudi možnost zamenjave naturalnih z denarnimi dajatvami. Leta 1786 je vasema Rakitnica in Kot dal »milost« v činžnem žitu (verjetno jima je odpisal dajatve).²⁰⁹ V tej prehranski krizi je maja 1787 »nesrečnim podložnikom« z Blok dal potrebno seme, najbolj revnim kot dar, drugim pa kot posojilo.²¹⁰ Kmalu nato je v eni od številnih zaznamk o vremenu v svojih pismih, razmere označil za tako neugodne, da je bilo pričakovati, da bodo podložniki prosili za pomoč.²¹¹ »Zlobno vreme je bilo tukaj na Krasu« je zapisal tudi konec avgusta 1786 in dodal: »Naredilo bo občutno škode ob že tako slabem letu«. ²¹² Glede na to, da je Gvido vedno natančno načrtoval, kdaj naj se proda žito, ki ga je dobil z desetino, je treba kot posebno obliko solidarnosti opredeliti tudi prakso, ko je konec leta 1778 podložnikom omogočil, da so dajatve v žitu, ki so ostale kot dolg, odkupili z denarjem.²¹³ Po drugi strani Gvido leta 1783 ni želel pomagati podložnikom v Bregu z utemeljitvijo, da se dohodki gospodstva manjšajo in dodal, da so tudi kmetje v Ložah in Štanjelu v stiski.²¹⁴

Sicer redke prakse Gvida Cobenzla kažejo, da so zemljiški gospodje kdaj posegli tudi v organizacijo pomoči kateremu od svojih gospodstev, če je bilo soočeno z lokalno krizo. V začetku leta 1779 je tako Gvido ribniškemu upravitelju sporočil, da je na Krasu lakota in mu ukazal, naj pošlje 100 mernikov črnega prosa. Dodal je sicer, da verjame, da ta prošnja ne bo prizadela koristi podložnikov in ne bo

²⁰⁹ 27. 11. 1786, pismo Gvida Cobenzla.

²¹⁰ 14. 5. 1787, pismo Gvida Cobenzla.

²¹¹ 30. 5. 1787. To leto je bila na Kranjskem slaba letina in pomanjkanje.

²¹² 25. 8. 1786, pismo Gvida Cobenzla.

²¹³ 22. 12. 1778, pismo Gvida Cobenzla. Leta 1782 je zapisal, da ni čudno, da se cene žita višajo, ker povsod vlada pomanjkanje (19. 10. 1782, pismo Gvida Cobenzla). Leta 1778 je bil Gvido jezen na upravitelja, ker je prenizko ovrednotil odškodnino za tiste, ki so želeli žitne dajatve plačati v denarju, saj da mora upravitelj v ceno všteti tudi, da so na boljšem, ker je treba opravljati manj obvezne vozne tlake, ki jo morajo oddelati podložniki (15. 1. 1778, pismo Gvida Cobenzla). Obenem mu je ukazal, naj že zbere dajatve, saj da potrebuje denar (15. 1. 1778, pismo Gvida Cobenzla).

²¹⁴ 9. 4. 1783, pismo Gvida Cobenzla.

škodila upravitelju.²¹⁵ A že nekaj tednov pozneje je upravitelja začel siliti, da naj zaproseno žito pošlje, saj da je vreme lepo in pripravno za transport prosa.²¹⁶

Potem ko je bilo gospostvo Ribnica dano v zakup, je postala podpora podložnikom v času kriz večji problem. Ko se je gubernij leta 1806 zanimal o stiski ribniških podložnikov, je inšpektor Cobenzlovih gospostev Jožef Smole v odgovoru okrcal Antona Rudeža, češ da ne pomaga podložnikom v stiski (razen izjemoma). Obenem je prosil gubernialnega svetnika, da Rudeža prisili v bolj velikodušno podporo podložnikom. To počnejo drugi zakupniki Ludvikovih gospostev, je pribil na koncu.²¹⁷ Smole je Rudeža le pol leta prej (očitno neuspešno) pozval, naj sledi »hvalevrednemu zgledu milostnega gospoda grofa« ter naj bo pripravljen »narediti majhno žrtev za ljudi/podložnike, ki delajo za nas in nas hranijo«. ²¹⁸ Čeprav je bila širša podpora podložnikom v času stiske pri Antonu Rudežu problematična, je vendarle v redki ohranjeni korespondenci njegove žene ohranjena zahvala Gregorja Jeroba, ki mu je gospa poslala 3 mernike lanenega semena, ko je trpel pomanjkanje. Kar 6 let je potreboval, da si je njegovo gospodarstvo opomoglo, je sporočal dobrotnici. Skupaj z zahvalo ji je po šestih letih vrnil dva mernika posojenega semena.²¹⁹ Obenem je Rudež kmalu po prevzemu gospostva Ribnica v okviru patronata pripomogel k gradnji šole v Sodražici. Najti je mogoče tudi prošnjo duhovnika, ki nove lastnike gospostva sprašuje, kako ga bodo materialno podpirali pri opravljanju njegove duhovniške službe.²²⁰ Mogoče je po tem, ko je Rudež postal lastnik gospostva, bolj pazil na izražanje osebne solidarnosti in dobrodelnosti.

Dolžnost zemljiških gospodov je bila pomoč podložnikom v ekstremnih nesrečah.²²¹ Tudi ta pomoč je bila omejena, a je vključevala tudi denarno podporo. Tik preden je gospostvu poleti 1778 škodo povzročil požar v trgu Ribnica, je

²¹⁵ 6. 1. 1779, pismo Gvida Cobenzla.

²¹⁶ 27. 1. 1779, pismo Gvida Cobenzla. Enako prosi leta 1783, ko piše, da so na Krasu vsi lačni (23. 1. 1783, pismo Gvida Cobenzla).

²¹⁷ ARS, AS 774, šk. 29, 18. 6. 1806. Pismo Jožefa Smoleta je sicer naslovljeno na gubernijskega svetnika, a se nahaja med korespondenco z Antonom Rudežem.

²¹⁸ ARS, AS 774, šk. 29, 3. 10. 1795, pismo Jožefa Smoleta Antonu Rudežu.

²¹⁹ ARS, AS 774, šk. 35, Korespondenca Helene Rudež in Gregorja Jeroba, 7. 10. 1818. Lož.

²²⁰ ARS, AS 774, šk. 35, Korespondenca Helene Rudež z Jožefom Wutscherjem 16. 8. 1808.

²²¹ Kot kaže dopis Jožefa Smoleta iz leta 1806 (ARS, AS 774, šk. 29, 18. 6. 1806, pismo Jožefa Smoleta).

Gvido Cobenzl zapisal, da časi za dobrodelnosti niso primerni.²²² Le nekaj dni pozneje je ob novici, da je požar, zapisal, da je nesreča, ki jo je poslal Bog, tako velika, da je ne more dojeti. Dodal je, da mu je žal za Ribničane, ki so utrpeli škodo in da zaradi škode, ki jo je utrpel sam, ni zmožen pomagati drugim. Istočasno je upravitelja poklical na posvet v Lože, da bi ugotovila, kaj bi bilo najbolje storiti.²²³ Čez 6 dni je upravitelju le poslal 200 goldinarjev – 100 jih je daroval neposredno upravitelju, preostalih 100 pa prebivalcem trga. Upravitelju je naročil, da 100 goldinarjev razdeli med najbolj revne oškodovance in naredi seznam. Zabičal je, da morajo biti ljudje hvaležni, da jim ne sme pasti vnema in da morajo vedno znova »rasti«. Zaključil je: »Če nam bo Bog dal življenje in zdravje, si bomo že opomogli«. ²²⁴ Čeprav naj bi bil požar uničujoč, so si tržani hitro opomogli in številni hiše obnovili do jeseni leta 1780.²²⁵ Gvido je 14 dni po prvi novici o nesreči sporočal upravitelju, da se bo glede obnove gradu naprej posvetoval s sinom na Dunaju, mu pa je v isti sapi dal več napotkov glede gradbenega materiala: naj pazi, da bodo imeli dovolj apna in se poseka stavbeni les ob pravem času, da ne bo posekan prekmalu in bo zato vgrajen hitreje propadal.²²⁶

Prizadetemu trgu je pomagal na drug način in sicer tako, da je okrepil najbolj pomembne vire trških prihodkov,²²⁷ za kar je izkoristil svoje socialne mreže na Dunaju. Leta 1779 je oskrbnik predlagal, da bi v Ribnici uvedli tedenski sejem, a Gvido ni bil naklonjen tej ideji, češ da je Sodražica prebli-
zu²²⁸ in dva sejma ne bosta koristila ne gospodstvu in ne tržanom. Leta 1751 je Gvido namreč že lobiral za sejem v Sodražici, ki je že več desetletij deloval nelegalno in brez privilegija, in uspel, saj so v Sodražico leta 1752 prenesli

²²² 3. 7. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

²²³ 20. 7. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

²²⁴ 26. 7. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

²²⁵ 29. 9. 1780, pismo Gvida Cobenzla. Kot primer hitre obnove mesta po požaru velja tudi Kranj (Kos, *Obnova mesta Kranj*, str. 68–87).

²²⁶ Leta 1782 se je čudil, da upravitelj ob davku ni pobral še kontribucije, in da stanovi hitro pozabijo, kaj so mu obljubili ter da jih mora še enkrat opozoriti (5. 7. 1782, pismo Gvida Cobenzla).

²²⁷ Boris Golec meni, da je bila Ribnica eden od trgov z močno neagrarno dejavnostjo (Golec, *Ribnica*, str. 334), saj je po podatkih franciscejskega katastra zgolj 60 % prebivalcev živelo zgolj od kmetijstva.

²²⁸ Gvido Cobenzl je glede sejma v Sodražici že leta 1751 lobiral pri Francu Henriku baronu Raigersfeldu, nato pa je poslal k njemu še enega zaupnika (Kos, *Franc Henrik Raigersfeld*, str. 355, 362).

sejem iz Loža.²²⁹ Seveda mu zaradi te okoliščine upraviteljev predlog ni bil všeč in mu je predlagal dva letna sejma, za katera je obljubil, da bo lobiral tudi pri deželni oblasti. Zagotovil mu je tudi, da ko bo čas, bo pisal sinu na Dunaj, da bo stvar pospešil, »kot je treba«.²³⁰ Sejmov v medsebojni korespondenci ne omenja več, a je leta 1779 res tudi uradno zaprosil za podelitev dveh letnih sejmov trgu Ribnica, ki sta bila zaradi dejstva, da je trg leta 1778 skoraj v celoti pogorel in Filipove intervencije, odobrena. Dne 13. avgusta 1779 je Ribnica dobila privilegij in Gvido je upravitelju sporočil, da je bilo za privilegij potrebno plačati 100 goldinarjev takse, ki jo je gospostvu podaril iz svojih sredstev.²³¹ Gvida je takoj po prvem sejmu, ki je bil na Svetega Janeza Krstnika 1780 (24. 6.), zanimalo, kako je potekal in, če so imeli tržani od njega koristi ter kakšne koristi je imel sam.²³² Z »veseljem« je sprejel novico, da se je sejem »srečno začel« in upravitelja podučil, da morajo tržani z gosti postopati pravično in prijazno, da bo sejem prinašal vedno več koristi.²³³

Ko je leta 1781 nekatere vasi znova prizadel požar, je Gvido naročil upravitelju, naj mu napiše, kako naj pomaga, v kolikor so med prizadetimi tudi zelo revni.²³⁴ Pozneje tega požara niso več omenjali v korespondenci.²³⁵ »Poslal sem popis pogorelih iz Sodražice,« bilo leta 1795 sporočeno inšpektorju Smoletu, kar pomeni, da so lastnik in uradniki vendarle upali na pomoč dežele. Smole pa je Rudežu sporočil, da je »naš milostni gospod« že priporočil nesrečne podložnike.²³⁶ Pomoč je sicer prišla, a ni bila izdatna. Stanovi so vasi namenili 150 goldinarjev, dobili pa so še 700 goldinarjev posojila.²³⁷ Ker je ta požar verjetno uničil tudi šolo in cerkev, sta gubernij in okrožje ukazala, da se ju mora obnoviti. Rudež, ki je bil takrat zakupnik gospostva, je prosil za

²²⁹ Golec, Ribenca, str. 333–334.

²³⁰ 27. 1. 1779, pismo Gvida Cobenzla.

²³¹ 13. 8. 1779 in 20. 8. 1779, pismi Gvida Cobenzla.

²³² 22. 6. 1780, pismo Gvida Cobenzla. V tem oziru se lahko dopolni podatke, ki jih je navajal Golec, Ribenca, str. 333–334. Heinrich Georg Hoff v predstavitvi Kranjske omenja sejma, ki ju označi za živinska: prvega 24. junija in drugega 21. septembra (Hoff, *Historisch-statistisch-topographisches Gemählde*, str. 119).

²³³ 30. 6. 1780, pismo Gvida Cobenzla.

²³⁴ 30. 4. 1781, pismo Gvida Cobenzla.

²³⁵ 30. 4. 1781, pismo Gvida Cobenzla.

²³⁶ ARS, AS 774, šk. 29, 15. 6. 1795, pismo Jožefa Smoleta Antonu Rudežu.

²³⁷ ARS, AS 774, šk. 29, 30. 11. 1795, pismo Jožefa Smoleta Antonu Rudežu.

navodila, koliko sredstev za gradnjo naj vzame iz imetja cerkve v Novi Štifti in koliko naj jih prispeva zemljiško gospodstvo.²³⁸

Kadar solidarnost ni bila povezana s stroški, je zemljiški gospod proaktivno deloval v splošno dobrobit podložnikov tudi v smislu socialnega discipliniranja in priučanja novih praks, podobno kot pri varovanju privilegijev ali pridobivanju novih. Ko je v Sodražici prišlo do požara,²³⁹ ki se je razširil po celotni vasi²⁴⁰ je od zakupnika gospodstva prek inšpektorja zahteval, da se ob Telovem prepove kakršnokoli streljanje,²⁴¹ tako kot zahtevajo patenti.²⁴²

Posebne pozornosti je bilo deležno tudi varovanje gospodarskih koristi podložnikov v odnosu do države. Februarja 1786 je Gvido od upravitelja zahteval, da vloži protest na državne organe zaradi omejitve trgovanja, ki jih je prinašal krošnjarski patent. Pritožba se mu je zdela tako pomembna, da je upravitelju sporočil tudi: »Takso, ki jo je treba pri tem plačati, bom plačal jaz.«²⁴³ Zaradi incidenta, ki se je zgodil dvema ribniškima podložnikoma na Razdrtem, ki sta brez obveznih potnih listov prodajala kože ter očitno tudi zaradi drugih problemov,²⁴⁴ je lastnik zahteval ostro ukrepanje gospodstva glede omejevanja krošnjarstva,²⁴⁵ saj je bilo s patentom 19. 9. 1774 krošnjar-

²³⁸ ARS, AS 774, šk. 29, 11. 4. 1796, korespondenca Antona Rudeža z Jožefom Smoletom. V poznejših vizitacijskih poročilih je sicer očitno napačno navedeno, da naj bi bila šola ustanovljena šele leta 1796 (Otrin, Topografsko-zgodovinski opis, str. 572).

²³⁹ ARS, AS 774, šk. 29, 15. 6. 1795, pismo Jožefa Smoleta Antonu Rudežu.

²⁴⁰ Otrin, Topografsko-zgodovinski opis, str. 568.

²⁴¹ Pozneje se je ohranilo izročilo, da je požar med mašo zanetil fant, ki si je prižgal tobak (Otrin, Topografsko-zgodovinski opis, str. 568).

²⁴² ARS, AS 774, šk. 29, 15. 6. 1795, pismo Jožefa Smoleta Antonu Rudežu.

²⁴³ 10. 2. 1786, pismo Gvida Cobenzla.

²⁴⁴ Gvido je upravitelja obvestil o dveh »Dolenjcih« (iz vasi Dolenja vas), ki so ju prijeli na Razdrtem. Čeprav sta podložnika trdila, da sta trgovca z ovčjimi kožami, so ju razglasili za dezerterja in ju poslali v vojsko v kvoti vojakov iz Goriške, proti čemer je Gvido najostreje protestiral. »Po novi resoluciji,« je zapisal Repešiču, »naj bi se takšne osebe (ubežnike) poslalo v domicilno gospodstvo in bi se jih oddalo v kvoti vojakov tega gospodstva«. Dodal je, da je pisal tudi baronu Rosettiju glede incidenta (24. 2. 1779, pismo Gvida Cobenzla). Na koncu je Gvido Cobenzl uspel doseči, da so jih upoštevali v kvoti vojakov njegovega štanjelskega gospodstva, ki je ležalo na Goriškem (13. 3. 1779, pismo Gvida Cobenzla).

²⁴⁵ Kako pomembna je bila ta dejavnost, kažejo nekoliko mlajši podatki. Analiza seznama potnih listov iz ribniškega gospodstva je pokazala, da je bilo za namene trgovine, prodaje lesenih izdelkov in krošnjarstva leta 1802 izdanih 87,2 % vseh enoletnih potnih listov, leta 1803 pa 73,1 %, pri čemer je bilo leta 1802 izdanih kar 288 takšnih potnih listov (Golec, Potujoči Ribničani, str. 542).

jenje dovoljeno vsem.²⁴⁶ Spomenico pa je marca kar sam poslal na Dunaj.²⁴⁷ Lastnik gospodstva je s povezavami, ki jih je imel na Dunaju, uspel prepričati državne organe, da so bile pravice ribniških podložnikov do krošnjarjenja jasno določene in obenem enake kočevskim. Dne 28. 3. 1786 je dobil resolucijo uprave bankalnih dohodkov, da je tudi ribniškim podložnikom, ki se »nahajajo v enakih okoliščinah kot kočevski«, dovoljeno krošnjarjenje z vsemi izdelki, ki so dovoljeni kočevskim podložnikom in ne samo s sadjem.²⁴⁸ Gvido je upravitelju kar sam prepisal omenjeni dekret.²⁴⁹

Po požaru v Ribnici se je Gvido zavzel tudi za predlog požarnega zavarovanja, ki so ga pripravili in spodbujali kranjski deželni stanovi. V njem je videl možnost obvladovanja rizikov nesreč. Zato se je potrudil z razlago sistema svojemu upravitelju.²⁵⁰ Upravitelju je ukazal tudi, da preveri mnenje o zavarovanju med podložniki in drugimi prebivalci. Opozoril ga je, naj podložnike motivira predvsem tam, kjer so hiše krite z leseno kritino ali slamo in da mora poročati o uspehu. Predlagal je, da bi se vsaka hiša na podeželju zavarovala za 50 goldinarjev, premožnejše hiše v Ribnici pa za 300 ali 400 goldinarjev ter cerkve za 4000 ali 5000 goldinarjev. Opozoril je, da mora upravitelj njegove stavbe oceniti na višjo vrednost od realne, saj bodo tako v primeru nesreče dobili višje povračilo. Podložniki pa niso delili lastnikovega navdušenja, zato je v poznejši korespondenci to obžaloval in upravitelja podučil, da bodo

²⁴⁶ ÖNB-ALEX - Theresianisches Gesetzbuch (onb.ac.at), 1619, 19. 9. 1774. V patentu iz leta 1774 je bilo namreč določeno, da lahko krošnjarijo, kot je »navada«, samo Kočevarji. Trgovali so lahko s sadjem in drugimi mediteranskimi živili (med katerimi je bilo vino, ne pa tudi sol) in sicer na »odročnih krajih«, kjer ne obstajajo privilegirani trgovci. Krošnjarjenje je bilo prepovedano v trgih in mestih, razen v času proščenj in letnih sejmov, ko je bila dovoljena vsakršna trgovina.

²⁴⁷ 27. 3. 1786, pismo Gvida Cobenzla.

²⁴⁸ Prepis k pismu Gvida Cobenzla 12. 5. 1786; nekaj tednov pozneje 13. junija 1786 se je čudil, kako da patent še ni bil razglašen.

²⁴⁹ Patent določeni avtorji poznajo, a niso seznanjeni s težavami v praksi (Gradišnik, Obdobje petnajstega, str. 14). ÖNB-ALEX - Theresianisches Gesetzbuch (onb.ac.at), 2048, 17. 2. 1779. Sicer je bilo že leta 1779 s patentom dovoljeno, da krošnjarijo vsi podložniki, če imajo potne liste in določeno, da se jih ne sme prijati in poslati za rekrute v kvoti tujih (nedomicilnih) gospostev. Če pa se jih vendarle odda, naj se jih nadomesti z drugimi primernimi rekruti, je pojasnjeval patent.

²⁵⁰ 18. 7. 1784, pismo Gvida Cobenzla. Najbolje je, ker lahko vsak svoje objekte oceni kot želi, je še menil.

»dividende« previsoke, če »premalo ljudi vstopi v zvezo«. ²⁵¹ Pozneje ga je znova pobaral, naj spodbuja kmete in upravitelju sporočil, da se je za zavarovanje odločilo več gospostev in da bosta z nečakom Ludvikom zavarovala svoje stavbe za 51.000 goldinarjev. ²⁵²

Ko je leta 1792 Anton Rudež lastniku poročal, da kočevski podložniki ribniškim podložnikom rubijo konje, vole, seno in drugo premoženje, ki naj bi ležalo v kočevskem deželskem sodišču, je lastnika opozoril na dolžnost gospostva, ki mora nuditi zaščito svojim podložnikom. ²⁵³ Leta 1780 pa je upravitelja kar okrcal, ker so kmetje plačali visoke vsote za odkup zaseženih volov gospostvu Čušperk, čeprav bi jim takoj po vloženi tožbi vrnili »salvis iuribus«. ²⁵⁴

Povsem drugačen odnos je imel Gvido kot zemljiški lastnik do individualnih prosilcev, ki so prihajali k njemu. Takšne prakse je hotel povsem odpraviti, kar je dal vedeti tudi novemu upravitelju že v prvih letih po nastopu službe. Nekje ob novem letu leta 1778 je k Cobenzlu v Gorico prišla neka ženska s prošnjo. Gvido je upravitelju zabičal, naj ne hodijo podložniki k njemu s pritožbami. ²⁵⁵ V kolikor pa ima ta ženska kakšen poseben status, naj mu to sporoči, je še dodal. ²⁵⁶ Leta 1786 je upravitelju zapisal, da je dobil prošnjo starega kočijaža in lovca ter da jima je odgovoril z dekretom, ki naj ga izroči kočijažu. ²⁵⁷

Ko je Gvido gospostvo oddal v zakup, je breme solidarnosti do podložnikov delno prenesel na zakupnika. Pri prvem zakupu gospostva tako v zakupno vsoto ni vključil pokojnin dvema uslužbencema (Hollup in Thonhauser ²⁵⁸), katerih status ni znan, a sta omenjena v korespondenci. Antonu Rudežu je

²⁵¹ 1. 8. 1783, pismo Gvida Cobenzla.

²⁵² 23. 8. 1783 in 29. 8. 1783, pismo Gvida Cobenzla.

²⁵³ AS 774, šk. 29, 11. 7. 1792, pismo Antona Rudeža Jožefu Smoletu. Da je bila zaščita podložnikov v sporih s sosedi v tem času splošno sprejeta dolžnost zemljiškega gospoda gl. tudi v Preinfalk, To in nič drugega, str. 154.

²⁵⁴ 6. 7. 1780, pismo Gvida Cobenzla. Zapisal je tudi, da nerad toži svoje sosede, a da potrjuje tožbo proti gospostvu Čušperk.

²⁵⁵ 5. 1. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

²⁵⁶ 5. 1. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

²⁵⁷ 26. 4. 1786, pismo Gvida Cobenzla.

²⁵⁸ ARS, AS 774, šk. 29, 11. 7. 1793, pismo Jožefa Smoleta Antonu Rudežu. Pozneje je očitno ta strošek prevzel lastnik gospostva, saj je inšpektor prosil, da se vrne znesek, ki ni bil izplačan.

zgolj naročil, da se mora sam odločiti, ali jima bo namenil pokojnino.²⁵⁹ Prej istega leta je dovolil izplačilo rente Uršuli Losin.²⁶⁰

Korespondenca lastnika z upravitelji in upravitelja z inšpektorjem le delno pokaže na vsakdanje prakse solidarnosti povezane s specifičnimi skupinami prebivalstva v mestu (torej Gorici, kjer je živel) in v okolici svojega poletnega dvorca v Ložah. V začetku leta 1780 je Gvido Jožefu Repešiču poslal 25 goldinarjev in mu naročil, naj se jih razdeli med revne kot izredno miloščino.²⁶¹ Čeprav ni jasno, kaj je spodbudilo odločitev za obdarovanje, omenjena praksa opozarja, da so bile donacije v denarju in materialnih dobrinah del plemiškega vsakdana. S tovrstnimi praksami je plemstvo dokazovalo svojo dobroteljskost in moralno držo. Takšne prakse dobroteljskosti potrjuje tudi naključni dogodek iz Ribnice. Ko se je spomladi leta 1797 ostareli Gvido pred invazijo francoske vojske zatekel v Ribnico, je slepemu fantu Jožefu Avscu na teden namenil 17 krajcarjev.²⁶² Izkazalo se je, da je pokojni Gvido pred več leti uvedel tedenski prispevek za reveže, ki so beračili.²⁶³ Inšpektor je opozoril, da se sredstev za slepega fanta ne sme vzeti iz tega stalnega fonda za miloščine in rente in opozoril, da je novi grof že pregledal pokojnine in miloščine, ki jih je dajalo gospostvo in jih potrdil tudi za prihodnje. Dodal je, da pravičnost in človekoljubje narekujeta, da se znesek temu fantu izplačuje posebej.²⁶⁴ Torej, da je izplačilo fantu strošek zakupnika gospostva.

Navodila zakupniku gospostva glede izplačila Jožefu Avscu opozarjajo tudi na obstoj neke sistemske, torej v stroških zemljiškega gospostva načrtovane dobroteljskosti do ekstremno revnih in do določenih družbenih skupin, ki so v 18. stoletju pričakovale plemiško dobroteljskost v obliki materialnih darov. Takšna skupina so bili (trajno) delovno nesposobni, duhovščina in verski redovi.²⁶⁵ Po požaru leta 1778 je tako Gvido posebej pobaral upravitelja, da mora ne glede na okoliščine poskrbeti za kislo zelje za služabnike, za njegovo gospodinjstvo in za »mojega starega župnika«, ki mu mora dati »običajno pro-

²⁵⁹ ARS, AS 774, šk. 29, 6. 8. 1787, pismo Jožefa Smoleta Antonu Rudežu.

²⁶⁰ 25. 2. 1787, pismo Gvida Cobenzla.

²⁶¹ 10. 1. 1780, pismo Gvida Cobenzla.

²⁶² ARS, AS 774, šk. 29, 1. 6. 1799 in 8. 7. 1799, pismi Jožefa Smoleta Antonu Rudežu.

²⁶³ Prav tam.

²⁶⁴ Prav tam.

²⁶⁵ ARS, AS 774, šk. 29, 6. 4. 1790, pismo Jožefa Smoleta Antonu Rudežu.

vizijo» (pokojnino).²⁶⁶ Tudi o obdarovanju redovnikov je v historiografiji zelo malo znanega, obenem pa se dragocena informacija skriva ravno v analizirani korespondenci. Gospostvo Ribnica je namreč plačevalo »letni deputat« ljubljanskim kapucinom, strošek letne donacije pa je po zakupu gospostva padel v breme zakupnika. Ko so bili ljubljanski kapucini razpuščeni, je Rudež menil, da ni več dolžan plačati prispevka in upal, da zaradi tega ne bo nastal kakšen proces.²⁶⁷ A že nekaj dni pred tem pismom je inšpektor od Rudeža zahteval, da kapucinom plača običajni prispevek v žitu in lanu in jim ga čimprej pošlje. »Na ukaz in voljo gospoda grofa,« je še zapisal, naj se z letnim obdarovanjem nadaljuje in tako prekinil Rudeževo namero, da se znebi stroška.²⁶⁸

Zvesto sledenje tradiciji plemiškega karitasa in rodbinskih praks potrjujejo tudi Gvidove oporočne donacije, ki so del plemiške tradicije, a so obenem usklajene s spremenjenimi zahtevami absolutistične monarhije. V svoji oporoki je Gvido podprl tako tradicije, na katerih je slonela plemiška čast in nenazadnje družbena pozicija rodbine in posameznika kot tudi idejne in politične spremembe, katerih nosilec je bil predvsem njegov sin in hkrati glavni dedič Filip. Gvidova dobrodelnost je bila namreč osredotočena na tipične plemiške prakse, ki jih je začel omejevati jožefinizem. V oporoki je Gvido Cobenzl revežem v Gorici zapustil 100 goldinarjev, ki naj se jih razdeli skladno z zakoni, ki jih je določil vladar glede špitalov in ubožnih hiš.²⁶⁹ Zaradi drugačnega odnosa sina do vere in ob ponosu, ki ga je kot oče gojil do sinove kariere, je zapisal, »da ne namerava svojega dediča obremenjevati z drugi ubožnimi legati, da pa ga opominja, da sledi zahtevam in priporočilom v evangelijih.«²⁷⁰ Kljub temu je tudi Filip Cobenzl v oporoki zapustil legatate Cerkev: cerkvi, kjer bo pokopan, je namenil donacijo v višini 50 goldinarjev, revnim v isti župniji pa 100 goldinarjev. Lokalni župniji v Grinzingu pri Dunaju, kjer je živel, je daroval 300 goldinarjev

²⁶⁶ 6. 8. 1778, pismo Gvida Cobenzla. V dnevnikih Franca Henrika barona Raigersfelda je tudi moč najti nekaj omemb donacij redovom; ena redkejših je iz leta 1747, ko je Raigersfeld daroval meso frančiškanoma in menihu trinitarskega reda (Kos, *Franc Henrik Raigersfeld*, str. 141). Pozneje v svojih dnevnikih takšnih neposrednih darov ne omenja več, a pogosto pribeleži obiske priorjev frančiškanskega reda. Izrecno pa recimo omeni izmenjavo darov s patrom Jurijem Friderikom Škerpinom (Kos, *Franc Henrik Raigersfeld*, str. 224).

²⁶⁷ ARS, AS 774, šk. 29, 9. 4. 1790, pismo Antona Rudeža Jožefu Smoletu.

²⁶⁸ ARS, AS 774, šk. 29, 6. 4. 1790, pismo Jožefa Smoleta Antonu Rudežu.

²⁶⁹ ARS, AS 308, II, lit. C, 18. 7. 1793.

²⁷⁰ ARS, AS 308, II, lit. c, 18. 6. 1793.

za revne.²⁷¹ A Gvido ni bil tako dobrodelen, kot je bil na primer Michelangelo baron Zois, ki je za fidejkomis, določil, da v primeru izumrtja moških potomcev, v celoti pripade ljubljanski sirotišnici.²⁷²

Kot eno pomembnejših investicij in obenem solidarnosti, ki je zmanjševala rizike vremenskih in okoljskih kriz, je bila uvedba novih kulturnih rastlin. Na Ribniškem so namreč na pobudo zemljiškega lastnika kmetje začeli gojiti krompir. Gojenje krompirja je po hudi prehranski krizi, ki je izbruhnila leta 1787, Gvido označil za »božjo previdnost« in upravitelja podučil, da so novitete, o katerih poročajo (mediji, op. avt.), redko dobre in je vedno bolje ostati pri starem. Pa vendarle je dodal, da je bilo dobro, da smo v tem primeru novost sprejeli.²⁷³ Leto kasneje je ob spomladanski setvi zapisal, da naj upajo na dobro letino krompirja.²⁷⁴ Podobna praksa je bilo tudi spodbujanje novih gospodarskih panog in krošnjarstva, ki ga je Gvido dojemal kot pomemben del dodatnih prihodkov gospodstva.

Pri obvladovanju rizikov je bil Gvido prepričan, da mora določene rizike njegovih podložnikov prevzeti oblast. Ob zmanjšanju zemljiške rente gospodstva je pazil na vse stroške povezane z nesrečami, prehranskimi krizami zaradi slabih letin ter stroški zaradi epidemij. Ko je po požaru v Ribnico prišla komisija, da bi popisala škodo zaradi požara, kar je bil eden od redkih (in precej neučinkovitih) mehanizmov »pomoči« absolutistične države, je Gvido upravitelja posebej opozoril, naj se pri komisiji pozanima, kako bo država pomagala.²⁷⁵ Očitno je bila pred reformami med plemstvom zelo močna institucionalna solidarnost, saj je po požaru Gvido upravitelju pisal, da so minili časi, ko je plemstvo požigalo svoje gradove, da bi od stanov dobili več sredstev kot je bilo stroškov za popravilo.²⁷⁶

Ena od oblik pomoči, ki jo je v nekateri primerih nudila država, je bila tudi

²⁷¹ ARS, AS 774, šk. 38, Oporoka Filipa Cobenzla, 20. 7. 1810. V zadnjem delu o plemenitenih družinah je Miha Preinfalk opozoril na donacijo Marije Ane Škerpin, zadnje predstavnice rodbine, ki je v oporoki namenila sredstva za normalno in ubožni inštitut (Preinfalk, *Plemiške rodbine na Slovenskem*, 18. stol., 2. del, str. 235).

²⁷² Preinfalk, *Plemiške rodbine na Slovenskem*, 18. stol., 1. del, str. 187.

²⁷³ 29. 2. 1788, pismo Gvida Cobenzla. Primerjaj tudi Žontar, Neznana pisma.

²⁷⁴ 16. 5. 1788, pismo Gvida Cobenzla. O uvedbi krompirja na Ribniškem tudi Britovšek, *Razkroj*, str. 193, 195, 200.

²⁷⁵ 6. 8. 1778, pismo Gvida Cobenzla.

²⁷⁶ Leta 1782 se je čudil, da upravitelj ob davku ni pobral še »Brandschatzung«, in da stanovi hitro pozabijo, kaj so mu obljubili ter da jih mora še enkrat opozoriti (5. 7. 1782, pismo Gvida Cobenzla).

nabirka prostovoljnih prispevkov po habsburških deželah. A takšna prošnja je bila ribniškemu gospodstvu v naslednjih mesecih zavržena. Gvido je podvomil v uspeh nabirke prostovoljnih darov samo po Kranjski in je upravitelju prepustil, da presodi, ali se je vredno truditi za zanjo.²⁷⁷ Dežela je vendarle nekoliko pomagala. Zaradi požara so namreč ribniški podložniki dobili spregled davka na dolgove (*Schuldensteuer*) za tri leta.²⁷⁸ Istega leta so ribniški četrti vrnili tudi »Donum gratium«, tj. njen prispevek za posebni dar dežele dvoru.²⁷⁹ Gvido je ob novici o tem vračilu upal, da isti prispevek vrnejo tudi gospodstvu Lože.²⁸⁰ Malo pred to novico o vračilu davka je namreč Gvido sočustvoval s podložniki, ker jih je poleg požara zadel še ta davek.²⁸¹ Leta 1780 so nek spregled davkov (*Anlass*) dobili tudi za vas Bukovica, a se ne ve iz kakšnega vzroka.²⁸² Ko je v aprilu 1783 v Ribnici izbruhnila epidemija, je bil Gvido pripravljen plačati stroške zdravlil, a je poudaril, da naj se upravitelj ne javi, da bo gospodstvo prevzelo plačilo teh stroškov. Obenem je upravitelja pokaral, da zdravniku ne bi bilo treba plačati 4 goldinarjev, se pa za ta znesek ne bo pritoževal.²⁸³ Omenjena epidemija je zares pojenjala šele julija,²⁸⁴ terjala je nekaj življenj, stroškov in njihovega plačila pa v medsebojni korespondenci niso več omenjali. Ko je v Sigmaricah izbruhnila epidemija, je Gvido svetoval, naj, če se bo nadaljevala, prijavi »zadevo« okrožju in počaka na navodila.²⁸⁵

Čeprav je bila rodbina Cobenzl patriotska, je lastnik ustavil zakupnika gospodstva, ko je ta želel stroške zemljiškega gospodstva za preskrbo vojske, ki so jo morali vzdrževati zaradi vojnih razmer, preveliti na lastnika gospodstva. Že leta 1794 je Anton Rudež inšpektorja prepričeval, da bi bilo najbolje, če bi grof prevzel vojno posojilo za podložnike, saj je le posojilo, ki se večinoma vrne.²⁸⁶ A ga je Jožef Smole poučil, da je že plačal dominikalni del vojnega

²⁷⁷ 11. 2. 1779, pismo Gvida Cobenzla.

²⁷⁸ 18. 9. 1779, pismo Gvida Cobenzla.

²⁷⁹ Za Lože je znašala 50 goldinarjev in 30 krajcarjev za podložniške kmetije in 38 goldinarjev in 12 krajcarjev za dominikalno posest (27. 3. 1779, pismo Gvida Cobenzla).

²⁸⁰ 25. 6. 1779, pismo Gvida Cobenzla.

²⁸¹ 13. 3. 1779, pismo Gvida Cobenzla.

²⁸² 23. 5. 1780, pismo Gvida Cobenzla.

²⁸³ 3. 5. 1783, pismo Gvida Cobenzla.

²⁸⁴ 11. 7. 1783 in 30. 5. 1782, pismi Gvida Cobenzla. V enem tednu v maju je umrlo 9 ljudi.

²⁸⁵ 1. 8. 1783, pismo Gvida Cobenzla.

²⁸⁶ ARS, AS 774, šk. 29, 27. 5. 1794, pismo Antona Rudeža Jožefu Smoletu. Zraven pa je inšpektorju Smoletu iz hvaležnosti primaknil še koruzno moko in 12 govejih jezikov.

posojila in da ne more plačati še za podložniški del ter da je bilo Ludviku šele pred kratkim vrnjeno posojilo v višini 5500 goldinarjev, zato naj poskrbi, da se zahtevani znesek plača.²⁸⁷ Ko je prišlo do priprav na vojno s Francozi in je država od zemljiških gospodov zahtevala transport hrane za vojsko, Filip ni želel prevzeti teh stroškov. Zakupnika je opozoril, da stroški transporta ne morejo pasti na ramena odsotnega lastnika gospostva in naj transport diskretno uredi. Dodal mu je, da sam ne more biti odvisen od samovolje zakupnika.²⁸⁸ Prav tako gospostvo ni želelo prevzeti stroškov novih institucij, predvidenih z absolutističnimi reformami. Nekaj let po uzakonjenju splošne šolske obveznosti je Cobenzl opozoril grofa Edlinga²⁸⁹ glede predloga, da se v kraju ustanovi šola, da je potrebno najprej poskrbeti za odškodnino šolmoštru za njegovo delo, potem pa naj se komisija odloči, ali jo bodo ustanovili.²⁹⁰

Zaključek

Jožefinske reforme so v poznem 18. stoletju ogrozile fevdalno rento gospostva. Analizirana osebna korespondenca med statusno neenakimi osebami (lastnik/upravitelj/zakupnik, prosilec/donator, upravitelj ali zakupnik-inšpektor posesti²⁹¹) omogoča vpogled v širok spekter različnih strategij in interesov. V gospostvu Ribnica je ostareli lastnik Gvido, nato pa njegov sin Filip, rizike zagotavljanja dovolj visokih zemljiških rent, ki so se zmanjšale zaradi reform,

²⁸⁷ ARS, AS 774, šk. 29, 30. 5. 1794, pismo Jožefa Smoleta Antonu Rudežu.

²⁸⁸ 29. 3. 1809, pismo Filipa Cobenzla. Takšna drža je bila verjetno odziv na tožbe zakupnika zaradi visokih stroškov.

²⁸⁹ Janez Nepomuk Jakob Edling pl. Laussenbach, je bil kot mladi uradnik precej zagret pri ustanavljanju šol na Kranjskem ter pri reševanju problemov financiranja le-teh.

²⁹⁰ 10. 7. 1778, pismo Gvida Cobenzla. Poznejši viri sicer domnevajo, da naj bi se šola ustanovila med leti 1770 in 1775 (Otrin, Topografsko-zgodovinski opis, str. 565).

²⁹¹ Ko Jožef di Giorgio ni dobil določenega daru (zahvale ali t. i. »Gratiale«), ki naj bi znašala 20 goldinarjev na leto, je za posredovanje zaprosil inšpektorja posesti (ARS, AS 774, šk. 36, korespondenca Jožefa di Giorgio z Jožefom Smoletom, 5. 9. 1784). Lastnik gospostva je ukazal izplačilo dolžne vsote kot tudi vsote, ki bi mu pripadala za tekoče leto (prav tam). V isti korespondenci je ohranjeno tudi pismo, ki ga je podpisal Gvido Cobenzl in je bilo namenjeno Di Giorgiu, v katerem mu sporoča, da je presodil o prošnji in dal upravitelju navodila, njemu pa da želi vse dobro v novem stanu (ARS, AS 774, šk. 36, korespondenca Jožefa di Giorgio z »neznanim odpošiljateljem«, gre pa za Gvida Cobenzla, s. d.).

prenesel na zakupnika. Z oddajo gospodstva v zakup je na slednjega prenesel tako breme zagotavljanja dohodkov gospodstva kot tudi delež bremena pri dobrodelnosti zemljiškega gospodstva. V primeru ribniškega gospodstva se pokaže tudi spretna taktika družbenih povzpeticov iz neplemiških slojev v poznem 18. stoletju: izkoriščanje socialnega kapitala delodajalcev pri družinskih strategijah in poslovnih praksah, pri večanju ugleda v lokalnem okolju in med lokalnimi uradniki, a tudi pri prikrivanju in zavlačevanju lastnih nelegalnih in nelegitimnih praks. Očitno je tudi izkoriščanje lastnikov zemljiških gospodstev, ki kljub vzpostavljenim mehanizmom nadzora niso bili dovolj obveščeni o koruptivnih praksah svojih zakupnikov. Zakupnik gospodstva Ribnica se je namreč posluževal številnih nedovoljenih praks (prevar, zlorab) v škodo lastnika in podložnikov, zaradi katerih so bili sproženi formalni sodni postopki. Teh se je posluževal tako zaradi pritiska lastnikov po dovolj visokih zemljiških rentah iz gospodstva Ribnica kot tudi zaradi svojega povzpeticstva. Pristojne oblasti in nadrejeni organi pa so zaradi ugleda in družbenega vpliva lastnika zavlačevali z dokončno odločitvijo o sporu.²⁹² Ko se je že po smrti zadnjega člana rodbine Cobenzl in prenosom lastništva gospodstva Ribnica

²⁹² Nekdanji zaupnik Antona Rudeža, upokojeni duhovnik Luka Ferdinand Kstanjevec, je v prošnji cesarju Rudeža obtožil, da zapravlja velike vsote za uveljavljanje svojih interesov pri različnih uradnikih in da je do svojih podložnikov »despotski«. Skrivaj naj bi odšel v Gradec, kjer naj bi se sestal z upraviteljem bankalnih dohodkov baronom Richterburgom. Prav tako naj bi njegov upravitelj Peska, v času ko so urejali regulacijo tlake, podložnikom predložil, da bo Rudež podkupil vse uradnike, da bodo zadeve toliko časa zavlačevali, da mu bo cesar povrnil stroške vseh komisij (ARS, AS 774, šk. 25, 17. 1. 1805). Obtožil ga je tudi, da ob prihodu v Ribnico ni imel več kot 50 goldinarjev, medtem ko je v času pisanja pritožbe razpolagal s 400.000 goldinarji in lastništvom dveh gospodstev. Iz tega je moč sklepati, da si je z nepravičnimi posli pridobil bogastvo, je zaključil obtožbo. Dodal je še, da je podkupil uradnike novomeškega okrožja, ki da nočejo preiskovati pritožb podložnikov. Spor med Kstanjcem – botrom večine Rudeževih otrok je bil oster. V prošnji cesarju je Kstanjevec še poudaril, da ga je zastopanje interesov podložnikov že stalo zdravja in da upa, da bo doživel pravični proces proti Rudežu. Ta je ostarelega duhovnika užalil z javno razglasitvijo, da so tisti, ki so prišli iz Dunaja norci, ki se jim ne sme verjeti. Dunajski centralni organi so na podlagi te prošnje od okrožja zahtevali formalno preiskavo (ARS, AS 774, šk. 24, 17. 1. 1805 in 20. 1. 1805), ki jo je okrožje obljubilo, da jo bo izvedlo v marcu in je to tudi storilo (ARS, AS 774, šk. 24, 14. 3. 1805). Kstanjevec je v začetku februarja na Dunaj naslovil še eno prošnjo za preiskavo (ARS, AS 774, šk. 24, 5. 2. 1805). Proces, ki je trajal med letoma 1803 in 1809 in se zaradi francoske zasedbe ni zaključil, so obnovili med letoma 1817 in 1826. V začetku leta 1826 so podložniki skladno z razsodbo dobili nazaj preplačane dajatve (ARS, AS 774, šk. 25, 10. 2. 1826). Obtožbe so letele tudi na Rudeževega upravitelja Karla Tomaža Homana (ARS, AS 774, šk. 24, 13. 3. 1806).

na nekdanjega zakupnika proces proti njemu obnovil, so se določene obtožbe podložnikov izkazale za upravičene.

Ker so imeli različni predstavniki rodbine Cobenzl v lasti več gospostev, se pokažejo tudi strategije navezovanja zavezništev med različnimi upravitelji in nadzornikom njihovih posesti, ki pa niso vedno uspešne in se lahko zaradi konfliktov in različnih zahtev lastnika hitro prekinejo ali vsaj zrahljajo. Zlasti so izrazite povezave med upravitelji gospostev, med katerimi ali preko katerih so potekale gospodarske povezave med različnimi rezidencami Gvida Cobenzla. Tudi pri izbiri nadzornikov rodbinske posesti se je Gvido zanašal na izkušene deželne uradnike z zelo dobrim poznavanjem razmer in zakonodaje, ki jih je v službo pritegnil tudi zaradi svojega ugleda.

Pri analizi praks dobrodelnosti kot mehanizma za ohranjanje družbenega ravnotežja so izkaže, da so bile zlasti prakse družinske solidarnosti in dojemanje krščanske karitas del večstoletne tradicije, a so bili njihov obseg in načini odvisni od ekonomskega in družbenega položaja in (političnega) vpliva. Z odzivi na reforme v 80. letih 18. stoletja in s praksami dobrodelnosti lahko potrdimo hipotezo, da so lastniki najprej zasledovali lastne koristi, šele nato koristi za državo in družbo. V zadnjem obdobju življenja sta tudi z ideologijo življenjskih faz Gvido in sin Filip drugače izražala osebno in družbeno odgovornost. Pri obeh je namreč v visoki starosti in tik pred smrtjo opazna nekoliko manj racionalna in manj ekonomična dobrodelnost. Sicer redki naključni indici vendarle kažejo, da sta poskrbela tudi za samske člane družine,²⁹³ mladoletne nečake in vdove brez otrok, saj je bila po politični ideologiji in tradiciji vedno družina (rodbina) tista, ki je morala poskrbeti za svoje otroke.

Med dobrodelnost/solidarnost in družbeno odgovornost sodijo donacije cerkvam in tudi pomoč pri njihovem upravljanju in poslovanju, mašne ustanove, pa tudi pokojnine in darila zaposlenim, donacije revežem in socialnim ustanovam. Analizirano gradivo, zlasti pa korespondenca, potrjuje določene indice o sistemskih, torej načrtovanih izdatkih za dobrodelnost, pomoč v času kriz in nesreč in pomoč državi/monarhiji ob pomembnih življenjskih mejnikih članov vladarske rodbine ter v primeru vojn. Poseben segment dobrodelnosti,

²⁹³ ARS, AS 774, šk. 36, 9. 5. 1806: korespondenca Jožef Smole, pismo Karoline Cobenzl Jožefu Smoletu. Karolina s pismom potrjuje, da je od Antona Rudeža dobila določeno vsoto denarja. Njena druga sestra je umrla že leta 1791 (Prim.: I Cobenzli: Genealogia, str. 12).

ki ga dodatno spodbuja ideja razsvetljenstva, predstavlja mecenstvo (v konkretnem primeru podpora umetnosti, pomoč pri izdaji verskih in znanstvenih knjig). Za to obliko je posebej značilno, da bila omejena s trenutnim ekonomskim stanjem donatorja. Dobrodelnost sta Gvido in Filip Cobenzl razumela kot recipročno dejanje z verskimi in družbenimi učinki: utrjevala je družbeni prestiž rodbine in socialne mreže, bila pa je tudi del družinske in stanovske tradicije. Donacije in pomoč cerkvenim in karitativnim ustanovam je treba razumeti tudi v smislu krščanske odgovornosti živih do mrtvih prednikov in kot varovalo za trajnejšo pomoč donatorjem po njihovi smrti. Nematerialno in materialno dobrodelnost pa sta plemiča, ki sta bila v ospredju raziskave, izvajala tudi v okviru patronatov, ki predstavljajo eno najstarejših oblik plemiške karitas. V širših družbenih funkcijah je Gvido Cobenzl dobrodelnost razumel kot potrjevanje paternalistične in obenem pozitivne podobe lastnika gospodstva (podobne vzpostavljanju političnega lika vladarja) in kot tako tudi kot sredstvo za reševanje konfliktov s podložniki. Prav ta segment pomembne vloge zemljiškega gospoda, ki je lahko s svojim vplivom in socialnimi mrežami podložnikom zagotovil tudi privilegije, razkrije šele korespondenca in je povsem spregledan element v sicer številnih študijah o omenjenem gospodstvu. S svojim vplivom je namreč gospodstvu zagotovil pravico do sejmov, ohranjanje privilegijev glede krošnjarjenja in podložnikom omogočal preučitev določenih spretnosti in znanj, ki so izboljševale njihove socialne razmere. Vse panoge, ki jih je spodbujal Gvido Cobenzl, so nekaj desetletij pozneje – sicer v cerkveni vizitaciji – predstavljene kot pomembni viri preživetja lokalnega prebivalstva.²⁹⁴

V zelo omejenem obsegu sta Filip in Gvido Cobenzl dobrodelnost razumela tudi kot dolžnost zemljiškega gospoda do podložnikov, kakršna je bila prisotna v politični teoriji. Omejeno solidarnost v obliki neposredne finančne pomoči, a tudi v obliki posredovanja in izkoriščanja svojega družbenega kapitala, je najvišjim uslužbencem namenjal v zameno za delovno, varčno, legalno in lojalno upravljanje gospodstev. V analizirani korespondenci se pokaže tudi, da so bile (medsebojne) izmenjave daril namenjene tako ustvarjanju zavezništov (med upraviteljem in nadzornikom) kot poskus pomirjanja konfliktov; razumeti jih je treba tudi kot sredstvo za doseganje lastnih interesov in kot sredstvo lojalnosti in naklonjenosti, ki so jo dolžni ljudje na nižjem družbenem položaju.

²⁹⁴ Prim. Otrin, Visočnik, Topografsko-zgodovinski oris, str. 275, 277–279, 284–285.

Ko so lastniki Ribnice na zakupnika prenesli večino bremen sistemske dobrodelnosti, torej tudi izplačevanje pokojnin, donacij duhovnikom in cerkvenim redovom ter revnim podložnikom, v določeni meri pa tudi dolžnost pomoči ob kolektivnih nesrečah in slabih letinah, ni povsem jasno, ali je zakupnik, torej Anton Rudež nadaljeval z vsemi oblikami pomoči, ki so bile še značilne za rodbino Cobenzl. Najti je namreč mogoče precej kritik Rudeževega odnosa do podložnikov. Obenem pa indici kažejo, da so tudi zakupniki zemljiškega gospostva v nekaterih primerih podpirali zelo revne podložnike in da so v smislu izgrajevanja družbenega prestiža iskali podporo in pomoč duhovščine. Anton Rudež je kmalu po prevzemu gospostva v okviru patronata podprl gradnjo šole v Sodražici, kar morda opozarja na njegov nekoliko spremenjen odnos do dobrodelnosti in solidarnosti po prevzemu gospostva v svojih zrelih letih.

Viri in literatura

Arhivski viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije (Ljubljana, Slovenija):

SI AS 774, Gospostvo Ribnica, šk. 11, 24, 25, 26, 28, 29, 35, 36, 38.

SI AS 10, Komisija za dobrodelne zadeve na Kranjskem, šk. 23.

SI AS 308, Zbirka testamentov, serija II, črka C.

ASGo – Archivio di Stato di Gorizia (Gorica, Italija):

Archivio Storico Coronini Cronberg (ASCC), AeD, b. 371.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana (Ljubljana, Slovenija):

Župnija Cerknica, krstna knjiga 1694–1729.

Župnija Radovljica, poročna knjiga 1773–1812

Župnija Ribnica, krstna knjiga, 1731–1736, 1784–1797 in 1797–1809.

Župnija Ribnica, poročna knjiga, 1784–1812.

Župnija Ribnica, mrliška knjiga, 1784–1808.

Župnija Vrhnika, poročna knjiga, 1764–1784.

Časopisi

Annalen der österreichischen Literatur: Intelligenzblatt, 1804.

Wienerisches Diarium, 1754.

Neue Zeitungen von gelehrten Sachen, 1753.

Literatura

- Ammerer Gerhard, Schlenkrich, Elke, Veits-Falk, Sabine in Weiß, Alfred Stefan: *Armut auf dem Lande. Mitteleuropa vom Spätmittelalter bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*. Dunaj: Böhlau, 2010.
- Arneth, Alfred: *Graf Philipp Cobenzl und seine Memoiren*. Wien: Carl Gerolds Sohn, 1885.
- Britovšek, Marjan: *Razkroj fevdalne agrarne strukture*. Ljubljana: SAZU, 1964.
- Beales, Derek: *Joseph II. In the Shadow of Maria Theresa, 1741–1780*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Davis Zemon, Natalie: *The Gift in Sixteenth-Century France*. Madison: University of Wisconsin Press, 2000.
- Dragogna, Valentino in Dragogna, Matteo: *Notabilia quaedam. I diari dei notai Valentino e Matteo Dragogna* (izd. Lucia Pillon in Cristiano Meneghel). Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 2019.
- Hoff, Heinrich Georg: *Historisch-statistisch-topographisches Gemählde vom Herzogthume Krain und demselben einverleibten Istrien. Dritter Theil*. Laibach: Heinrich Wilhelm Korn, 1808.
- Golec, Boris: Potujoči Ribničani na začetku 19. stoletja. *Kronika* 66, 2018, št. 3, str. 537–560.
- Golec, Boris: Člani Dizmove bratovščine v polstoletju 1719–1771 – dejanski in potencialni naročniki umetnostnih del. *Acta historiae artis Slovenica* 27, 2022, št. 1, str. 167–279. DOI: <https://doi.org/10.3986/ahas.27.1.04>.
- Golec, Boris: „Ribenca, narlepši terg na Krajskim.“ Trg Ribnica do odprave trške avtonomije v začetku 19. stoletja. *Kronika* 66, 2018, št. 3, str. 327–348.
- Gradišnik, Marina: Obdobje petnajstega in šestnajstega stoletja – med novo vero, božjo šibo in krošnjarjenjem. V: Marina Gradišnik et al. (ur.), *Križem svajt so se podal pa sujo ruobo ponujal: pregled ribniškega krošnjarjenja od patenta leta 1492 do danes = Far and wide they went, their ware always at hand*. Ribnica: JZ Rokodelski center – zavod za rokodelstvo, muzejsko in galerijsko dejavnost; = Handicraft Centre – Institute for Handicraft, Museum and Gallery Activities, 2012, str. 8–15.
- Goujon, Bertrand: Re-inventing „Seigniorial“ Charity in 19th Century Europe. The Example of the Dukes and Princes of Arenberg. Armenfürsorge und Wohltätigkeit. V: Inga Brandes in Katrin Marx-Jaskulski (ur.), *Ländliche Gesellschaften in Europa, 1850–1930 / Poor Relief and Charity. Rural Societies in Europe, 1850–1930*. Frankfurt, Berlin, Bern, Bruselj, New York: Peter Lang, 2008, str. 187–200.
- Južnič, Stanislav: Kobencli (ob tristoletnici rojstva Janeza Karla Filipa Kobencla v Ljubljani). *Zgodovinski časopis* 68, 2014, št. 1–2, str. 54–83.
- Kacin, Anton: Cobenzl. V: Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi159952/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (9. julij 2024).
- Korošec, Branko: Steinbergova predidrijska leta. *Idrijski razgledi* 33, 1988, št. 1, str. 53–60.
- Kos, Dušan: Plemiška darovanja cerkvenim ustanovam. *Zgodovinski časopis* 47, 1993, št. 1, str. 25–52.
- Kos, Dušan: Zdravstvena preventiva, zdravljenje in zaznave zdravega življenja med

- kranjskim plemstvom sredi 18. stoletja. *Acta Histriae* 29, 2021, št. 3, str. 683–704. https://zjdp.si/wp-content/uploads/2021/12/AH_29-2021-3_KOS.pdf.
- Kos, Dušan: *V službi njenega veličanstva. Politika in elite med Dunajem, Ljubljano in Trstom v zapisih Franca Henrika barona Raigersfelda (1697–1760)*. Thesaurus memoriae, Dissertationes 15. Ljubljana: ZRC SAZU, 2022.
- Kos, Dušan: Obnova mesta Kranj po požaru leta 1749. *Prispevki za novejšo zgodovino* 64, 2024, št. 1, str. 68–87. Dostopno na: DOI:10.51663/pnz.64.1.04.
- Kos, Dušan (izd.): *Franz Henrik Raigersfeld. Dневniki 1697–1759. Prepisi*. Thesaurus memoriae, Fontes 17. Ljubljana: ZRC SAZU, 2024. Dostopno na: DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610508304>.
- Košak, Tina: Picture collections and furnishings in the Cobenzl residences in Carniola. V: Federico Vidic in Alessio Stasi (ur.), *I Cobenzl. Una famiglia europea tra politica, arte e diplomazia (1508–1823)*. Roma–Gorizia: Lithos-Archivio di Stato di Gorizia, 2022, str. 605–634.
- Kovács Elisabeth: Pius VI. bei Joseph II. zu Gast: Neue Aspekte zur Reise des Papstes nach Wien im Jahr 1782. *Archivum Historiae Pontificiae* 17, 1979, str. 241–287.
- Leyder Dirk in Johan, Frédérique: Graaf Karl Johann Philipp Cobenzl en de Europese educatieve ruimte. Of de internationale opvoedingsstrategie van een Oostenrijkse diplomaat in Brussel (1753–1770). *Revue Belge de Philologie et de Histoire (Bruselj)* 89, 2011, št. 1, str. 455–490.
- Leeuwen, Marco H. D.: Histories of Risk and Welfare in Europe During the 18th and 19th Centuries. V: Ole Peter Grell, Andrew Cunningham in Robert Jütte (ur.), *Healthcare and Poor relief in 18th and 19th Century Northern Europe*. New York: Ashgate, 2002, str. 32–66.
- Lesar, Anton: *Ribniška dolina*. Ljubljana, 1864.
- Maček, Jože: *Mašne in svetne ustanove na Kranjskem in v Avstrijski Istri: urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvah na Kranjskem in v Avstrijski Istri do leta 1809: prispevek k obravnavi državnega cerkvenstva na Kranjskem*. Celje: Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba, 2005.
- Mahnič, Anton: *Kako je oče Kobencelj na Dunaj kraški sir nosil*. Ljubljana; Nova Gorica: Jutro; Branko, 2000.
- Mauss, Marcel: *The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies*. London, Cohen & West LTD, 1956.
- Otrin, Blaž: Topografsko-zgodovinski opis župnije Ribnica, vikariata Sodražica in lokalije Dolenja vas pri Ribnici iz leta 1822. *Kronika* 66, 2018, št. 3, str. 561–574.
- Preinfalk, Miha: To in nič drugega je volja gospode. *Kronika* 52, 2004, št. 2, str. 151–156.
- Preinfalk, Miha: Družina Cobenzl na Kranjskem. V: Federico Vidic in Alessio Stasi (ur.), *I Cobenzl. Una famiglia europea tra politica, arte e diplomazia (1508–1823)*. Roma – Gorizia: Lithos-Archivio di Stato di Gorizia, 2022, str. 441–456.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem, 18. stoletje. Del 1, Od Andriolija do Zorna*. Ljubljana: Viharnik, 2013.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem: 18. stoletje. Del 2, Od Del-Negrov do Škerpinov*. Ljubljana: Viharnik, 2022.

- Rozman, Ksenija: *Franc Kaučič/Caucig (1755–1828)*. Ljubljana, Narodna galerija, 1978.
- Rutar, Simon: Schloss und Herrschaft (Grundherrschaft) Lueg. *Mittheilungen des Musealvereins für Krain* 8, 1895, str. 2–11, 45–57, 94–103.
- Scheutz, Martin: Die *Elite* der hochadeligen Elite. Sozialgeschichtliche Rahmenbedingungen der obersten Hofämter am Wiener Kaiserhof im 18. Jahrhundert. V: Gerhard Ammerer, Elisabeth Lobenwein, Martin Scheutz et al. (ur.), *Adel im 18. Jahrhundert. Umriss einer sozialen Gruppe in der Krise*. Innsbruck: Studien-Verlag, 2015, str. 141–194.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca*. Gorica, 1904.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*. Gorica, 1905.
- Smole, Majda: Gospodarski položaj ribniških podložnikov v začetku 19. stoletja. V: *Kronika* 4, 1956, št. 3, str. 170–173.
- Steinberg, Franc, Anton: *Temeljito poročilo o na Notranjskem ležečem Cerkniškem jezeru*. Cerknica: Knjižnica Jožeta Udoviča, 2015.
- Steinberg, Franc Anton: *Prečudovito jezero ali opis Cerkniškega jezera na Kranjskem in njegovih fizikalnih posebnosti. Povzetek nemškega izvirnika, ki ga je napisal G. de Steinberg, notr. avstr. svetnik dvorne komore*. Cerknica: Knjižnica Jožeta Udoviča, 2022.
- Steska, Viktor (izd): Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 11, 1901, št. 5–6, str. 141–186.
- Seitschek, Franz-Stefan: Einblicke in Johann Caspar II Graf Cobenzls (1664–1742), Wirken am Kaiserhof Karls VI. V: Federico Vidic in Alessio Stasi (ur.), *I Cobenzl. Una famiglia europea tra politica, arte e diplomazia (1508–1823)*. Roma – Gorizia: Lithos-Archivio di Stato di Gorizia, 2022, str. 557–604.
- Šifer Bulovec, Mojca: Kje in kako so ribniški lončarji prodajali svoje »piskre«? V: Marina Gradišnik et al. (ur.), *Križem svajt so se podal pa sujo ruobo ponujal: pregled ribniškega krošnjarenja od patenta leta 1492 do danes = Far and wide they went, their ware always at hand*. Ribnica: JZ Rokodelski center - zavod za rokodelstvo, muzejsko in galerijsko dejavnost; = Handicraft Centre – Institute for Handicraft, Museum and Gallery Activities, 2012, str. 38–47.
- Šorn, Jože: Donesek h kmečkim uporom v letih 1705 in 1713. *Zgodovinski časopis* 4, 1950, št. 1, str. 169–183.
- Vidic, Federico: Dalla signoria alla corte: l'ascesa dei Cobenzl al servizio degli Asburgo. V: Federico Vidic in Alessio Stasi (ur.), *I Cobenzl. Una famiglia europea tra politica, arte e diplomazia (1508–1823)*. Roma – Gorizia: Lithos-Archivio di Stato di Gorizia, 2022, str. 441–556.
- Volčjak Jure: *Cerkev na Kranjskem pod goriško nadškofijo v času Karla Mihaela Attems (1750–1774)*: doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2014.
- Walsham, Alexandra: *Generations. Age, Ancestry, and Memory in the English Reformations*. Oxford, Oxford University press, 2023. doi.org/10.1093/oso/9780198854036.001.0001
- Žontar, Jože: Neznana pisma Žige Zoisa. *Kronika* 2, 1954, št. 3, str. 188–191.

Spletni viri

5 Schriftstücke mit eigenh. U. von Cobenzl, Johann Philipp Gf. von, Staatsmann (1741-1810).: Manuskript Papierantiquität | Antiquariat INLIBRIS Gilhofer Nfg. GmbH (zvab.com) (16. 7. 1797) (ogled 16. 7. 2024).

ÖNB-ALEX - Theresianisches Gesetzbuch (onb.ac.at), 1619, 19. 9. 1774 (ogled 16. 7. 2004).

ÖNB-ALEX - Theresianisches Gesetzbuch (onb.ac.at), 2048, 17. 2. 1779 (ogled 16. 7. 2004).

MANAGING THE ESTATE: BALANCING THE INTERESTS AND CAREERISM OF THE OWNERS AND THEIR MANAGERS, AND MAINTAINING THE DELICATE BALANCE OF SOCIAL STABILITY IN THE ESTATE, WITH PARTICULAR EMPHASIS ON VARIOUS FORMS OF SOLIDARITY

Study explores the intricate dynamics between landowners and their managers in the Ribnica lordship, owned by count Guido Cobenzl. It emphasizes the interplay of careerism, social prestige, and mechanisms of social stability, particularly through the lens of solidarity and charitable practices.

The Ribnica lordship, owned by Guido Cobenzl, serves as a case study for analyzing the multifaceted interactions between landowners and their managerial agents. Cobenzl, an aristocrat deeply embedded in the Viennese court culture, navigated a complex social landscape that demanded both economic viability and the maintenance of noble prestige. The ascension of his son, Filip Cobenzl, to the position of Vice Chancellor intensified the imperative for social respectability, a value that was deeply ingrained in familial expectations.

The administration of the Ribnica estate was characterized by variable degrees of oversight, with managers employing owner's social capital and networks to fulfill both their own ambitions and the objectives of the landowner. The shifting political and legal landscape of the late 18th century further complicated land tenure and revenue generation, while at the same time they may have increased the pressure on the serfs. The intersection of these external factors necessitated adaptive strategies by the landed gentry to preserve their socio-economic status. A key mechanism employed to sustain the precarious balance of power in lordship was the cultivation of various

forms of solidarity, manifesting in charitable acts and social engagements that among other functions served dual purposes: addressing personal prestige and ensuring socio-political stability.

Analysis of correspondence between Guido Cobenzl and his administrators Jožef Repešič and Anton Rudež and the correspondence between Filip Cobenzl and Rudež, reveals the operationalisation of different strategies and of social responsibility. These communications illustrate how the administrators, in their role as stewards of the estate, contributed to the consolidating social influence and enhancing noble prestige within the estate.

In the 18th century, the Cobenzl family was exceptional among the nobility who had estates in what is now Slovenian territory, due to its social prestige, the offices held by its representatives and the income it earned. It is also notable for its very diverse forms of donation. While it was not a formal requirement for high ranked nobility to substantiate their status through acts of charity towards serfs, particularly by the end of the 18th century, in case of Cobenzl family such philanthropic gestures were strategically employed. The charitable engagements of the nobility were perceived as important measure to the maintenance of social harmony and the reinforcement of the paternalistic role of the landowner. This paternalism echoed the overarching narrative established by absolutist governance, reflecting a broader strategy of legitimizing authority and sustaining order within the feudal hierarchy.

DUŠAN KOS

Ambicije, kariere in stvarnost deželnoknežjega uradništva na Kranjskem v 18. stoletju

Uradniška etika in načela v 18. stoletju

V habsburških deželah so upravno-politične spremembe v pozni karlinski dobi (1711–1740), še bolj pa po letu 1740 poleg vseh drugih sprememb prinesle tudi novosti v strukturi, pomenu, nalogah in življenju državnega in *deželnega* uradništva. Le-to je postalo eno glavnih orodij vladarja za moderniziranje in poenotenje habsburške državne skupnosti in formiranje skupne državne zavesti.¹ Podoba in spremembe v pomenu in organizaciji deželnoknežjega (državnega) uradništva na Kranjskem v obdobju vladavine Marije Terezije med letoma 1740 in 1780 so tema te razprave.

»Državni uradnik« je bil do približno srede 18. stoletja uslužbenec in je v načelu pripadal vladarjevi »celi hiši«. Vladar oz. deželni knez je po svoji presoji imenoval vse državne in dvorne funkcionarje in uradnike, ki so delali na dvoru, v centralnih uradih na Dunaju ali v dednih deželah (deželni glavar, njegov namestnik, upravitelj in vicedom). Drugi deželnostanovski uradniki, ki so upravljali z deželnim premoženjem ter stanovskimi pravicami (bistveno je bilo zbiranje davkov), pa so bili neposredno podrejeni in odgovorni predvsem stanovom. Do približno srede 18. stoletja so bili številčnejši od deželnoknežjih uradnikov v posamičnih deželah, nato se je njihovo število z upadom politične in davčne moči stanov krčilo, nekateri pa so prestopili v državno službo.

Prav za vse je veljala enaka zapoved: najprej morajo slediti »božjemu zakonu«, ker je Bog edini legitimator vsakršne tuzemske vladavine, šele potem

¹ Holz, Državno uradništvo, str. 329; Holz, Uradništvo v Linhartovi dobi, str. 441; Bruckmüller, *Avstrijska zgodovina*, str. 219.

vladarjevim ukazom. Šele v terezijanski dobi (1740–1780) in zlasti v jožefinskem desetletju (1780–1790) je postalo uradništvo odgovorno tudi državi, ne le Bogu in vladarju. Patriotizma v smislu »ljubezni do države« pa še ni bilo; namesto tega je uradnike obvezovala »ljubezen do služenja domovini«. V tem naj bi bili rutinirani z omejenimi pristojnostmi (in plačami), vendar kompetentni in prizadevni ter »častni« in vladarju zvesti. Načelno je bila zvestoba monarhičnemu redu trdna kljub nekaterim drugačnim državnim ureditvam. Državni uradnik je navzven ostal pragmatik in tradicionalist, čeprav je lahko upošteval tudi tista razsvetljenska načela, ki niso bila v nasprotju z absolutističnim režimom. Za uradnike so odtlej uporabljali termin »*Staatsdiener*«. V to precej veliko skupnost so hočeš nočeš spadali celo župniki, ki so morali opravljati nekatera opravila za državo (sodelovanje pri konskripcijah, izvajanje socialnega skrbstva, zdravstvenih ukrepov itd.).²

V poznem 17. in zgodnjem 18. stoletju so pravno-politični teoretiki in filozofi državo radi razlagali s prisposodbo harmoničnega delovanja človeškega telesa in menili, da država lahko uspeva le z vzajemnostjo vseh oblastnih deležnikov.³ Kdor hoče ostati zdrav, mora skrbeti za vse telesne ude in ne preobremenjuje enega uda ter pozablja na drugega, je v 40. letih 18. stoletja menil tudi svetnik Avstrijske dvorne komore Franc Henrik baron Raigersfeld: vsak telesni organ je pomemben, saj že najmanjši oboleli ud povzroči slabo delovanje organizma in telo lahko smrtno oboli. Najpomembnejša je glava (vladar), ki odloča o vsem, od nje pa so odvisni drugi organi. V telesu vsi organi skrbijo, da pride po žilah kri v srce, in tako ohranjajo telo pri življenju. Podobno deluje politično telo, ki nikoli ne opeša tako kot človeško telo, marveč nenehno raste. Zato ni mogoče, da bi se udi ločili od glave, saj eno brez drugega ne more živeti.⁴

O tem se je na Kranjskem že pred Raigersfeldom podrobno razpisal Franc Albreht baron Pelzhoffer (1643/45–1710), dolgoletni kranjski stanovski in vicedomski funkcionar. Najpomembnejša za teorijo o delovanju države so dela, ki so izšla tik pred njegovo smrtjo oz. kmalu po tem: *Lacon politicus strictim doctrinam ...* (1706), *Arcanorum status libri decem* (1709–1711) in

² Klueting, *Patriotismus*, str. 37 sl.; Megner, *Beamte*, str. 30; Bruckmüller, *Avstrijska zgodovina*, str. 226.

³ Draženović, *Metafora*, str. 205–208.

⁴ *Rapsodien verschiedener meiner Gedanken*, pp. 61–72.

bolj poljudna *Neu-entdeckte Staats-Klugheit* (1710); kasneje so ta dela večkrat ponatisnili. Pelzhoffer se je pri utemeljevanju etične politike kot sredstvu za javno blaginjo in državni interes naslonil na rimske in humanistično-baročne (zlasti francoske in italijanske) pisce, Sveto pismo in katoliško teologijo, vzgojne in številne drobne tiske. Bil pa je konservativec in pristaš močne monarhije, a ne absolutistične.⁵ Uradnik Raigersfeld je s povzemanjem tovrstnih politoloških filozofov potrdil konservativnost uradniške in domovinske filozofije, ki pa je sredi 18. stoletja pravzaprav že prešla zenit in je marsikomu zvenela anahronistično. Na Kranjskem pa je njegova generacija uradnikov, rojenih nekaj pred in po letu 1700, še sledila temu prepričanju.

Tudi za Raigersfelda, najsi je neposredno črpal iz Pelzhofferjevih (deloma celo prepovedanih) del ali ne, je lahko monarh (kot glava političnega telesa) uspešen le kot uvideven, razsoden in skrben vladar, nikakor pa ne kot tiran. Temu podaniki niso dolžni zvestobe. Monarhova dolžnost sta vladanje in zato tudi védenje o vsem, ker nosi vso odgovornost za državo. Tako kot Pelzhoffer, a brez izrecne navedbe, se je priklonil absolutistični, a ne neomejeni (legitimni po božji volji) oblasti: vlada mora služiti javnim ciljem in ne osebnim željam vladarja. Raigersfeld je nasprotoval premočni vlogi deželnih stanov pri zagotavljanju absolutne vladavine. Še bolj je bil stanovom gorak glede financ in davkov, kar imel za vladarjevi pravici.⁶

Še tako vladarjevi dobri ukrepi in zakoni so brez moči, če knez ne poskrbi za njihovo izvedbo. Tudi Raigersfeld je to opisal s prisposodobno zdravnika, ki mora poznati bolnika in zdravila za bolezen. Ker tega ne more početi sam, mora izbrati ministre glede na sposobnosti in potrebe. Nikoli pa se ne sme na njih povsem zanesti, saj njihova ignoranca zelo škodi državi.⁷ V resnici je le manjši del uradnikov zelo slab ali zelo dober; večina je vodljiva. Bolj vprašljiva

5 Geslo Janka Polca v Slovenske biografskem leksikonu 6 (1935), dostopno na <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi411282/> [10. 11. 2024]; Draženović, *Imaginarij*, str. 21, 31–33, 58 sl.

6 Locke, *Dve razpravi*, knj. II, pogl. XII, odstavki 143–148 in pogl. XIII, odstavki 149–158; Montesquieu, *O duhu zakonâ I*, knj. XI, pogl. 6. Prim. Spektorski, Mesto, str. 300 sl.; Hazard, *Evropska misel*, str. 175; Walter Klingenstein, *Sozialdisziplinierung*, str. 88; Draženović, *Metafora*, str. 210–211; Draženović, *Imaginarij*, str. 78 sl.

7 Refleksiji št. 13 in 14 v registru refleksij v ARS, AS 730, fasc. 195, p. 96. Podobno tudi Pelzhoffer, *Neu-entdeckte*, Rede 7 (p. 34), 36 (pp. 228 sl.) in 67 (pp. 422 sl.) in Pelzhoffer, *Arcanorum* VIII, c. IV–VIII (pp. 634 sl.).

pa je dvorna morala: na dvoru je vedno več zaslužnih posameznikov kot nagrad in več tistih, ki si zaslužijo kazni, kot je izrečenih kazni. Družbi bolj škodi nekaznovanje slabih služabnikov, kot nenagrajevanje dobrih.⁸

Na obisku pri arhitektu državnih reform Friedrichu Wilhelmu grofu Haugwitzu decembra 1747 je ta predstavil Raigersfeldu trši (pravzaprav vladarjev) pogled na odnose uradništva, vladarice in podanikov: 'Nihče naj se ne pritožuje, če misli s srcem služiti kraljici in ne le iz (finančne) nuje.' Raigersfeld je razumel poanto in potrdil, da nihče, ki služi iz nuje, ni tako uspešen kot tisti, ki to počne iz ljubezni in vdanosti. Čudil pa se je, da ga kraljica Marija Terezija zapostavlja in mu namesto pohval za opravljeno delo grozi s kaznovanjem. Haugwitz mu je razložil, da kraljica njemu in Raigersfeldu ni ničesar dolžna, saj sta oba le njena »nekoristna (tj. pogrešljiva) služabnika«. Vse, kar jima nakloni, je odraz čiste milosti in dobrosrčnosti.

Tako absolutizirani podobi vladarja, od katerega podaniki lahko pričakujejo le milostne usluge, pa je Raigersfeld oporekal v klasični in tradicionalni drži, češ da on pač ni pogrešljiv kraljičin služabnik – to je lahko le v odnosu do Boga. Od vladarice ne potrebuje milosti, temveč pravico, ki jo je dolžna dati tistim, ki ji zvesto služijo. Haugwitz ga je tu posvaril pred ostrino, češ da take misli ne ustrezajo dolžnemu spoštovanju do vladarice. Haugwitz je zato Raigersfeld prosil, naj ji priporoča le sposobne in zveste ljudi. To je najboljše, kar lahko stori za dobrobit vladarice.⁹

Raigersfeld je te ideje razlagal znancem v zasebnih pogovorih, zapisane »refleksije« pa dajal v branje prijateljem.¹⁰ Morda je res vplival na katerega od njih, gotovo pa je na svoje sinove, ki so postali moralno neoporečni državni oz. cerkveni uradniki zmerno naprednih in obenem tradicionalnih nazorov – najbolj primernih za terezijansko-jožefinsko državo. Pred predolgim jezikanjem o politiki je na stara leta rad svaril mladino, npr., septembra 1759 mladega Franca Antona pl. Buseta, ki je lahkomiiselno govoril o deželni kneginji, češ da so mnogi zaradi predolгих jezikov ostali brez glave. Raigersfelda je pravzaprav razburilo, da je mladeč navajal mlajše in drznejše filozofe, ki jih je sam imel za »šolske fukse«, ki nimajo kaj predpisovati vladarju: vsi se lahko le kraljici

⁸ Refleksiji št. 6 in 10 v registru refleksij v ARS, AS 730, fasc. 195, p. 95.

⁹ Kos, *Dnevnik*, str. 169–170.

¹⁰ Prav tam, str. 42.

zahvalijo za službe in za milost, da jih ne kaznuje za zlorabe moči, je izpričal svojo neomajno zvestobo.¹¹

Idealni terezijanski državnofilozofski model je torej v praksi pričakoval vzajemno izkazovanje uradniške in podaniške zvestobe in podpore oz. dobre odnose s predstojniki, vladarjem oz. vladarico. Zato je npr. Raigersfeld kraljičinemu tajniku Maximilianu Ignazu baronu Kochu, kateremu je 1. marca 1742 predal spomenico o mitninskih zadevah, na očitek, čemu sploh piše o tem, saj ga ni nihče nič vprašal, prepričano odgovoril, da ga je v službo vzel pokojni cesar, zato je zavezan služenju, ne da bi ga moral kdo za to prositi in tudi (njegovi naslednici) kraljici je treba povedati, kaj je treba storiti.¹² Raigersfeld je za neustrezno makrogospodarsko prakso krivil nesposobne dvorjane in uradnike, ne pa morebiti slabo zgolj obveščeno vladarico. Ob opisovanju nesposobnih funkcionarjev jo je zato pomiloval in resignirano zaključil, da očitnih krivic, ki jih je on doživljal, ne zmore prepoznati in le zato ni dovzetna za njegove nasvete. Posledično so v njegove dnevnike od začetka 40. let zašle zgodbe z dvora, kjer je imela vladarica tragikomično vlogo.¹³ Vsem pomislekom o njenih napakah navkljub je bil vendarle ponosen, da ga je poznala po imenu in zaslugah. Njuna avdienci in naključna srečanja je namreč podrobno opisal, včasih celo njene kurtoazne geste.¹⁴ Na Dunaju je rad prisostvoval javnim dvornim slovesnostim ob življenjskih jubilejih cesarskega para, do smrti je beležil rojstva in smrti v cesarski družini, nosil žalno obleko za umrlimi člani cesarske rodbine itd. Po njegovi vrnitvi v Ljubljano leta 1748 so stiki s kraljico in najpomembnejšimi igralci v državni politiki seveda zamrli, saj ni nikoli več odšel na Dunaj niti v bližnja središča Trst, Gorico in Gradec.

Idealizirana podoba vladarja in dobrih ministrov ter uradnikov je v terezijanski in jožefinski dobi vsak dan v resnici zadevala tudi na drugačno uradniško prakso kot jo je vladarica pričakovala. Marija Terezija se je prva leta zanašala na ostarele očetove ministre in ni odločneje posegla v stare korporacijske pravice in običaje v politiki in javni upravi, saj si je morala zagotoviti podporo vseh habsburških entitet. Raigersfeldovi opisi političnega zakulisja na Dunaju

¹¹ Prav tam, str. 802.

¹² Prepis spomenice in omemba Kochove intervencije sta v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 413–440.

¹³ Kos, *Dnevniki*, str. 101–102, 108.

¹⁴ Prav tam, str. 130.

leta 1739, 1746 in 1747 zato razkrivajo subjektivno in sistemsko konfuznost, (ne)sposobnost, intrigantstvo, aroganco, zamerljivost in koruptivnost funkcionarjev in uradništva. Nekateri predsedniki glavnih uradov in svetniki so služenje vladarju jemali površno, drugi so bili nesposobni, tretji so osebne in parcialne koristi postavljali na prvo mesto. Tako je npr. predpostavljene referendarja v Avstrijski dvorni komori Joachima Georga barona Schwandtnerja skozi znančevo pripoved označil za nevednega, nezainteresiranega in erarju škodljivega funkcionarja, ker se ni pobrigal za popravo visokega dolga v višini 80.000 gld, ki so ga leta 1743 napravili malomarni nižji uradniki (*Subalternen*) Ministerialne bankalne deputacije, marveč je ščitil krivce.¹⁵ Celo grofa Haugwitzja je Raigersfeld imel za sicer prizadevnega, bistrega in sposobnega ministra, ki ima pred seboj predvsem koristi vladarice, toda značajska ocena je bila za grofa manj ugodna: gre za zelo vihravo osebnost, ki deluje impulzivno in premalo premisli svoja dejanja, zato vsaka njegova reforma doživi novo reformo ... »Ne da si prigovarjati in svetovati.«¹⁶ In leta 1739 je stanje v državni upravi ilustriral kar s pregovorom o posledici, kadar za cesarja dela veliko ministrov: »Kar naredi dobrega eden, drugi pokvari ali ovira.«¹⁷ Zato je hiperkritično sodil, da je na dvoru in ministrstvih »vse konfuzno« in da kraljica ne pazi niti na hišne stroške, kaj šele na državne finance.¹⁸

Zgornji primeri pa pričajo tudi o precejšnji samostojnosti, neodvisnosti in samovoljnosti funkcionarjev in uradnikov, ki se med branjenjem svojih pravic niso pomišljali zoperstaviti gospodarju. Ministri so se neprikrito norčevali iz načina vladanja Marije Terezije, o čemer so krožile mnoge pikantne zgodbe. Denimo tale, ki jo je poznal tudi Raigersfeld: Gundakar grof Althan, pri cesarju Karlu VI. vrhovni hlevni mojster, je nekoč čakal na napovedano avdienco pri mladi kraljici. Ko je iz njenih prostorov po dolgem času le stopil dvorni svetnik Georg Christian Knorr, je Althan glasno komentiral, da je končno konec »pridige«. Knorr se je molče obrnil, se vrnil k vladarici in ji povedal za »žalitev«. Althan nikoli več ni dobil avdience in zato kmalu raje odstopil

¹⁵ ARS, AS 1073, *Notata II*, cod. I-48r, p. 89.

¹⁶ ARS, AS 1073, *Notata I*, cod. I-47r, pp. 104–105.

¹⁷ Kos, *Dnevnik*, str. 25. O političnih intrigah in strankarstvu med vodilnimi funkcionarji na dvoru Karla VI. gl. Pečar, *Die Ökonomie*, str. 70–92.

¹⁸ Kos, *Dnevnik*, str. 97, 102–103.

od funkcije kot še naprej trpel ignoranco.¹⁹ Take anekdote so napovedovale oblikovanje razreda »poslušnih upornikov«, kot je Waltraud Heindl označila filozofijo in prakso uradništva v dobi cesarja Jožefa II.

Vladarica pa ni bila naivna, čeprav je svojo, modernejšo vladno oz. uradniško paradigmo začela spravljati v zakonodajo šele leta 1748.²⁰ Kasneje se je spet obrnila v preteklost, obudila konservativno držo absolutne vladarice po Božji milosti ter opustila radikalne ukrepe. Vladanje je imela za materinsko skrb in se od teokratsko-monarhičnega utemeljevanja vladavine premaknila k prizadevanju za blaginjo vseh podložnikov; ne pa še kaj več, kot je počel njen rival pruski kralj Friderik II. Tako je podjetni individuuum v terezijanski dobi sicer imel vladaričino podporo, splošen rezultat pa je bil precej zmeden, kljub številnim pristašem racionalističnega naravnega prava in razsvetljenstva na dvoru. Do smrti leta 1780 je nasprotovala obema v osnovi protiabsolutističnima gibanjema in s tem tudi sinu in nasledniku Jožefu II. (od leta 1764 je bil sovladar, od leta 1765 cesar).²¹ Njegovi pogledi na državo in njeno delovanje so bili pod vplivi naprednih državnih teoretikov, zlasti dunajskih profesorjev Josepha pl. Sonnenfelsa in Karla Antona pl. Martinija. Mladi cesar je na pedestal postavil »državo« in »domovino«, ne pa »dinastije« kot jo je občasno še njegova mati. Opozoril je, da državna služba ni več le dvorna služba. Poudaril je pomen uradnikov (tudi uradnikov na zemljiških gospodstvih) za državo in ne le za vladarja. Vsekakor je cesar, pedant, oster kritikaster in priganjač,²² kakršen je bil tudi dve generaciji starejši Raigersfeld, menil, da mora poznati vse državne potrebe in razmere, da bi lahko izvajal svoje naloge. Te mu morajo predstaviti sposobni svetovalci. Nov ideal je bil sposoben uradnik (ne le plačan »podanik«), ki ima osebno zavezo do države, služba pa mora upoštevati državljanstvo, ki utrjuje nacionalno državo. Vladarjeva samovolja je pri tem moteča.²³

Cesar je konec leta 1783 v javni spomenici o uradništvu (t. i. »Hirtenbrief«) zaokrožil svoja starejša razmišljanja o uradništvu. Od njega in predstojnikov

¹⁹ ARS, AS 1073, *Notata II*, cod. I-48r, p. 25

²⁰ Med prvimi je bil patent o poštni službi, ki je določal naloge poštnih uradnikov (patent z dne 14. 12. 1748).

²¹ Ogris, *Zwischen Absolutismus*, str. 366–369.

²² Bruckmüller, *Avstrijska zgodovina*, str. 202.

²³ Heindl, *Rebellen*, str. 23.

je pričakoval razsvetljensko mišljenje in primerno obnašanje, vestno in ne-selektivno izpolnjevanje cesarjevih resolucij, popolno predanost služenju domovini in sodržavljanom ter zanimanje za državne potrebe, celo samožrtvovanje (delo v službi prek delovnega časa!), odpovedovanje vsakršnim osebnim koristim, zlorabam, površnosti in neznanju, racionalno delo, nadzor in ocenjevanje podrejenih, korektne odnose s sodelavci ter seveda poslušnost nadrejenim. Uradnik naj bo torej »svečenik« države oz. domovine, ne le svoje dežele, cesar pa njegov »oče«. ²⁴ Uradniki so v zameno pričakovali, da jih nadrejeni obravnavajo za prijatelje in služabnike države, ne pa za svoje vojake ali lakaje: »ljubezen vedno doseže več kot kaznovanje«, so menili. Pozivali so proti prehitremu odpuščanju (socialni problem) in denuncianstvu ter ukinjanju uradniških privilegijev (oprostititev od vojaške službe, izenačenje uradnikov z drugimi državljani pred zakonom). To je po njihovem mnenju vodilo v moralni propad, ker nihče noče več študirati, če gre potem raje v vojsko. ²⁵

V naslednjih letih je izginjala tudi pravica do ugovora uradnikov proti ne-pravičnim knežjim ukazom, utrjevala pa se je popolna premoč vladarja nad uradništvom. Uradniki se niso več mogli upirati vladarju tako kot so se prej včasih še lahko. Na mesto vseмогоčnega vladarja je stopila avtoritarna franciscejska država in govorilo se je le še o dolžnostih uradnikov, le malo o pravicah. ²⁶

Deželnoknežja uprava in uradništvo na Kranjskem pred letom 1747

Pričakovati je bilo, da bodo terezijanske državne reforme prinesle spremembe tudi v strukturi, nalogah in številu uradništva v deželnoknežji in deželni upravi v dednih deželah, kronovinah in novoosvojenih območjih na vzhodu. Medtem ko je tradicionalna deželna avtonomija hitro izginjala, so se med politično-upravno centralizacijo širile pristojnosti državnih oblastev in zmanjševal pomen starih deželnih organov. Politično in finančno avtonomne »dežele« so

²⁴ Brošura *Josephs des Zweyten Erinnerung an seine Staatsbeamten am Schlusse des 1783ten Jahres* objavljena mdr. tudi v Klueting, Quellen, št. 149 (str. 334–340). Gl. še Heindl, *Rebellen*, str. 22; Bruckmüller, *Avstrijska zgodovina*, str. 229,

²⁵ Heindl, *Rebellen*, str. 29.

²⁶ Prav tam, str. 24; Holz, *Državno uradništvo*, str. 329.

začela spreminjati v »provincie«. Ta proces je bil viden tudi na Kranjskem, ki je bila za ta članek moj »laboratorij« za raziskovanje (predvsem) deželno knežjega uradništva.

Tik pred reformo leta 1747 je v avstrijskih dednih deželah še veljala bolj ali manj jasna delitev na deželno (stanovsko), deželno knežjo in t. i. »mešano« uradništvo. Na Kranjskem je deželni upravi načeloval deželni glavar kot vodja deželnih stanov, obenem pa je bil vrhovni deželno knežji reprezentant. Deželni knez ga je tudi imenoval. Nominalno je predsedoval vsem deželnim sodnim tribunalom: v deželni pravdi je imel sodniško palico, v dvorni pravdi pa odločilni glas in vlogo prvega referenta. Deželni knez je imenoval tudi njegova namestnika: deželni upravitelj (*Landesverwalter*) je nadomeščal glavarja v dvorni pravdi, če je bil zadržan. Deželni namestnik (*Landesverweser*) je bil sodnik in predsednik deželne pravde in vrhovni deželni »varuh«. ²⁷ Na Kranjskem je bilo upravnništvo sicer ločeno od namestništva, od časa namestnika Jurija Sigmunda grofa Gallenberga leta 1682 pa sta bili obe funkciji združeni pri isti osebi. V letih 1733–1734 so vse tri glavne funkcije po smrti glavarja Wolfa Vajkarda grofa Gallenberga ter namestnika in upravitelja Orfeja grofa Strassolda skoraj istočasno postale vakantni. Tedaj je Avstrijska dvorna pisarna sklenila, da morata biti obe namestništvi združeni zaradi racionalnosti.

Stanovski uradi so se dokončno oblikovali v 16. stoletju, predvsem zaradi davčnega sistema. Od leta 1519/40 je bil najpomembnejši urad 3 do 6 stanovskih »poverjenikov« (*Verordneter-Amt*) – glavni izvršilni organ (vlada) deželnega zbora in odbora, vezni člen med stanovi, deželnim glavarjem in deželnim vicedomom. Poverjeniki so bili pristojni za vodenje stanovske korespondence, gospodarskih, finančnih, davčnih in nekaterih sodnih zadev; predlagali so višje deželne uradnike ter nadzirali celotno stanovsko uradništvo. Člane, ki so sodili med funkcionarje in prihajali le iz vrst deželanov, so v 18. stoletju volili na štiri leta (prej vsako leto), potrdil pa jih je deželni knez. ²⁸ Ne brez razloga so na Kranjskem predsednika urada imenovali kar »deželni predsednik«. Tudi generalni ali glavni deželni prejemnik je bil voljen funkcionar. Ime je dobil, ker je od začetka 16. stoletja vodil in nadzoroval pobiranje davkov in vseh drugih deželnih dohodkov, upravljal s stanovsko blagajno in vodil stanovske

²⁷ Košir, *Stanovska uprava*, str. 43.

²⁸ Prav tam, str. 50–95; Nared, *Dežela*, str. 240, 248–254.

kreditno-posojilne dejavnosti. Skupaj s stanovi je imenoval podprejemnike za pobiranje različnih davkov.²⁹

Pomembnejši deželni uradniki (*Beamten*), ki so jih avtonomno imenovali stanovi, so bili še proviantni mojster za oskrbo s pšenico (s sedežem na Reki), deželni tajnik (vodja pisarne), knjigovodja (računovodstvo), registrator (skrb za arhiv urada). Vsi so imeli pomočnike (adjunkte, pisarje, tajnike; orig. *Officieren, Diener*). Med stanovske uradnike so spadali še sodni prisedniki (to so bili pogosto kar deželni svetniki), prokurator, advokati, sodni izvršitelji, vojni komisar, deželni stotnik konjenice, četrti pehotni stotniki s podčastniki, deželni orožar in drugi nižji specialni uslužbenci (deželni zdravniki in lekarnarji, trobentači, bobnar, borilni in plesni mojster itd.).³⁰

Deželno uradništvo in funkcionarji so dosegli zenit pred sredo 18. stoletja. Leta 1675 jih je bilo okoli 150, nato se je število nekoliko zmanjšalo, ker so npr. prisedniška mesta v Ograjnem sodišču po smrti nekaterih prisednikov pustili nezasedena.³¹ V letih 1715–1722 je bilo na plačilnem seznamu dežele 128 uradnikov in funkcionarjev (od tega sta imela dva po dve funkciji) ter 46 rezervnih plemiških konjenikov (ti niti niso bili uradniki), a brez mitničarjev. Leta 1730 je bilo na seznamu le 70 uradnikov, vendar brez ograjnosodnih prisednikov, deželnih funkcionarjev in konjenikov in davkarskega osebja. Leta 1742 pa je funkcionarska in uradniška zasedba (skupaj s 27 mitničarji in 17 konjeniki ter 3 uradniki v deželni suknarni) štela 176 oseb (*tabele 1, 2 in 3*).

Deželni vicedom je bil do ukinitve urada leta 1747 najvišji reprezentant deželnega kneza za področje njegovih pravic na Kranjskem ter deloma na Krasu, Goriškem in v Gradiški: upravljal je s kameralno (deželnoknežjo) posestjo, mitninami, podložniki, sodstvom in dohodki deželnoknežjih mest, trgov in go-spotev. Imenoval ga je deželni knez, odgovarjal pa je Notranjeavstrijski dvorni komori v Gradcu, medtem ko so prisedniki vicedomskega sodišča in uradniki v sodnih zadevah (deloma tudi za javno upravo) poročali Notranjeavstrijski vladi. Podrejeni so mu bili specializirani višji uradniki, npr. fiskal, višji deželni rudarski sodnik in gozdarski mojster, mitninski ter nakladniški prejemniki in kontrolorji na terenu (za vino, tobak, sol, kolkovino). Te je vicedom sam jemal

²⁹ Košir, *Stanovska uprava*, str. 113–120.

³⁰ Valvasor, *Die Ehre*, IX, str. 5–6. Košir, *Stanovska uprava*, str. 44–50.

³¹ Košir, *Stanovska uprava*, str. 47–48.

v službo (razen fiskala³²), vendar je nastavitve potrjeval deželni knez, potem ko je dobil pozitivno mnenje graške dvorne komore. To je bilo deželno knežje uradništvo. Med njimi ni bilo tistih, ki so bili zaposleni pri zakupnikih raznih trošarinskih davkov (*tabela 6*).

Med »mešanimi« (deželnimi in obenem deželno knežjimi) funkcionarji in uradniki so bili, poleg že omenjenega deželnega glavarja, na prvem mestu t. i. deželni svetniki. V osnovi so bili deželno knežji funkcionarji, ker jih je imenoval deželni knez oz. cesar (kasneje »cesarica«) po predlogu vicedoma in notranjeavstrijskih dikasterijev in so skrbeli za »knežje pravice«. Zato so se včasih nekoliko zavajajoče imenovali kar »cesarski svetniki«. Svojo pravico imenovanja je cesar Karel VI. še enkrat poudaril leta 1715, vicedomu pa naložil nadzor in kaznovanje.³³ Svetniki so delali na vicedomskem uradu, največ pa na vicedomskem sodišču. Obenem pa so vsaj tisti, ki so bili pravno izobraženi, službovali še kot prisedniki na Deželnoglavarškem ali Ograjnem sodišču³⁴ ter odgovarjali deželnim stanovom, ki so jih plačevali. Dihotomno zvezo služb različnih oblastnih provenienc je nekoč po letu 1715 izkoristil deželnoglavarški tajnik dr. Karel Jožef Kappus pl. Pichelstein v pojasnilu cesarju glede njegove

³² Fiskal je bil deželno knežji uradnik, »varuh državnih interesov«, ki je leta 1714 prevzel še naloge notranjeavstrijskega kameralnega prokuratorja na Kranjskem (Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 37). Tam se je posvečal predvsem boju proti tihotapljenju, pravnemu varstvu podložnikov in duhovščine ter interesom deželnega kneza, moral pa se je udeleževati sej kameralnih in knežjih komisij. Podrejen je bil graški Dvorni komorni in kameralni prokuraturi, zato so se kandidati za službo prijavljali v Gradcu, kjer so izbrali primerno osebo, speljali postopek in prejeli vladarjevo potrditev, o kateri je komora obvestila vicedoma v Ljubljani. Gl. npr. obvestilo o kandidaturi dr. Gregorja Rostingerja leta 1654, prošnjo dr. Pavla Ignaca Režena leta 1712, imenovanje dr. Franca Krištofa pl. Bogataja leta 1712 in 1720 v dopisih z dne 24. 1. 1654, 15. 2. 1712, 27. 2. 1712, 20. 7. 1720, obvestilo o plači dr. Johanna Ferdinanda Heypla z dne 25. 9. 1720 in cesarjevo inštrukcijo zanj z dne 20. 7. 1720 ter obvestilo o cesarjevem imenovanju dr. Janeza Hieronima Marcine pl. Merzenheima in njegovi plači z dne 19. 9. in 17. 11. 1731 v ARS, AS 1, šk. 168, Publico-Politica, mapa F-II, št. 1, 3, 5 in šk. 274, Publico-Politica, mapa S-XIV, št. 5.

³³ Obvestilo Notranjeavstrijske dvorne komore vicedomu Francu Antonu grofu Lanthieriju z dne 30. 3. 1715 o cesarjevi resoluciji z dne 9. 3. 1715 v ARS, AS 1, šk. 172, Publico-Politica, mapa G-XIII, št. 1.

³⁴ Sodišče (*Schrannengericht*), pristojno za plemstvo, sta do leta 1748 sestavljali deželna (*Landesrecht*) in dvorna pravda (*Hofrecht*). Sodišču je predsedoval deželni glavar ali pa ga je na Deželni pravdi zamenjeval deželni namestnik, na Dvorni pravdi pa deželni upravitelj. Dvanajst do šestnajst plačanih prisednikov je predstavljalo stanovsko sodno oblast; na posameznih sejah pa jih je izmenično sodelovalo po pet (Polec, Razpored, str. 130–133; Dolenc, *Pravna zgodovina*, str. 259–261).

prošnje za deželno svetništvo. Kappusovi kandidaturi so namreč v Ljubljani očitali »nekompatibilnost« svetništva kot deželnoknežje funkcije ter dežel-noglavarskega tajništva kot deželnostanovske funkcije. Kappus je pojasnil, da, če je zveza svetnik-prisednik legitimna in jo vsebuje tudi prisega, je še toliko bolj vzdržna zveza svetnik-deželnostanovski tajnik. Tajnik namreč priseže deželnemu glavarju in vicedomu, ki sta deželnoknežja reprezentanta, ker varujeta knežjo oblast. Torej jo varuje tudi tajnik. Ob tem je omenil še primer tajnika in svetnika pl. Hitzinga. Cesar pa mu kljub zagotovitvi, da bo skrbel za njegove interese, svetništva ni podelil.³⁵ Dva gospodarja je imel tudi deželni davčni nakladničar, saj so nekateri pobrani davki sodili med kameralne ali/ in stanovske dohodke.³⁶

Neposredna volja deželnega kneza se je torej v kadrovskih zadevah ude-janjala predvsem skozi vicedomat³⁷ ter temu podrejene urade (od leta 1732 npr. Navigacijsko komisijo), medtem ko so stanovi avtonomijo obdržali do zadnje četrtine 18. stoletja. Zaradi zadnje knezove besede ter dejstva, da so stanovi do leta 1747 upravljali z večjim delom davčne in sodne dejavnosti v deželi, je bil vicedomat vedno kadrovsko skromnejši kot stanovska uprava. Tudi plače so bile bistveno nižje, čeprav so deželni knezi vicedomom nenehno obljubljali, da bodo skušali najti več sredstev za dvig plač. Deželni stanovi so do omenjenega leta tudi lažje poskrbeli za svoje revne člane, ki so jim – tudi če so bili strokovno slabo podkovani – za tolažbo podeljevali vsaj plačane službe na terenu, ki so bile še v deželni pristojnosti, npr. v mostninarstvu, pobiranju sredstvenine, cestninarstvu, davčnem nakladništvu itd.

Nova vladarica Marija Terezija je takoj po nastopu vladanja leta 1740 želela vzpodbuditi celotno uradništvo za boljše delo vsaj v dednih deželah, vendar še ni posegla po strukturnih spremembah. V prvih letih je najprej ukinila in vzpostavila nekaj nadzornih finančno-gospodarskih in sodnih centralnih uradov na Dunaju. Leta 1742 je izdala peščico manj pomembnih uredb, npr. o obveznem podpisovanju aktov, nato pa z resolucijo odredila združitev vseh upravnih, sodnih, policijskih in kameralnih zadev v notranjeavstrijskih

³⁵ Nedatiran prepis Kappusovega pojasnila v ARS, AS 1, šk. 247, Publico-Politica, mapa O-III.

³⁶ Košir, *Stanovska uprava*, str. 68–69.

³⁷ V ARS, AS 1, šk. 244–247 je množica prošenj, mnenj in dekretov o imenovanju deželnih svetnikov in višjih vicedomskih uradnikov.

deželah na enem mestu. S tem uradov še ni združila, je pa zahtevala podrobno poročilo o kadrovskih razmerah v deželno knežjih uradih v vseh deželah. V ospredju je bila želja po zmanjšanju izdatkov (zmanjšanje osebja, plač in dodatkov, pokojnin) v korist nenasitne državne blagajne.³⁸ Zato je notranjeavstrijski namestnik Korbinijan Marija grof Saurau od kranjskega vicedoma Henrika grofa Orzona zahteval ovrednotenje dela deželnih funkcionarjev in svetnikov, da bi vlada vedela, na koga se lahko v prihodnosti zanese ter predloge za izboljšanje. Orzon je poročilo poslal šele po večih opominih decembra 1742.³⁹ Glede na vsebino so bili v Gradcu lahko zmerno pesimistični: Orzon ni predlagal nobenih izboljšav, večina plačanih deželnih svetnikov je bila starih in za spremembe manj dojemljivih, bolj dejavni so bili mlajši neplačani svetniki. Boljše stanje je videl pri višjih uradnikih.⁴⁰ Slika s Kranjske kot so jo kraljici nato lahko naslikali v Notranjeavstrijski dvorni komori je bila boljša kot je bila v resnici: kronična preobremenjenost, prenizke plače, pogoste bolniške odsotnosti. Namesto kadrovskega in plačnega izboljšanja pa je kraljica zmanjšala pristojnosti notranjeavstrijskih uradov.⁴¹

Poskus večje upravne reforme je med nasledstveno vojno zastal, saj so bile v ospredju obstoj habsburške države, vojaške reforme in finance. Šele avgusta 1746 je kraljica izdala patent o večjih spremembah v upravi notranjeavstrijskih dežel, ki so se posredno dotikale tudi delovanja funkcionarjev in uradnikov. Kot vrhovna oblastva je potrdila že obstoječe Notranjeavstrijski tajni svet (za upravo: *Politica et publica*), Vlado (za *Judicialia*, pupilarne zadeve, fevde) in Dvorno komoro (za *Camerale*) in jim podelila nadzorne naloge v deželah. Patent pa je že vseboval prenos pomembnega finančnega segmenta (*Contributionale*) na osrednje urade na Dunaju.⁴² To je nakazovalo smer reform v prihodnosti.

38 Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 21–23, 41.

39 Ukazi z dne 2. 6., 20. 9. in 22. 11. 1742 v ARS, AS 1, šk. 176, Publico-Politica, mapa H-V, št. 2.

40 Od šestih plačanih deželnih svetnikov so imeli trije za seboj več kot 40 let službovanja, drugi trije pa po 25 let. Vsi razen že dolgo bolnega grofa Buccelenija so bili zvesti, delovni in sposobni. Sedem neplačanih svetnikov s podobnimi delovnimi ocenami kot plačani kolegi je imelo 5 do 24 let službene dobe. Odlični oceni sta tudi dobila vicedomski tajnik in fiskal dr. Johann Hieronim Marcina pl. Merzenheim ter knjigovodja in višji rudarski sodnik Janez Krstnik pl. Nemizhoffen (prepis Orzonovega poročila z dne 22. 12. 1742 v ARS, AS 1, šk. 176, Publico-Politica, mapa H-V, št. 2).

41 O tem podrobno Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 42.

42 Dvorna resolucija z dne 11. 6. 1746 (ÖStA, HHStA, KA AKA, šk. 28, št. 3) in patent z dne 17. 8. 1746 (ARS, AS 1, šk. 176, Publico-Politica, mapa H V, št. 2). Gl. tudi Obersteiner,

Državne reforme in uradništvo po letu 1747

Medtem so politične razprtije v Ljubljani, kakršne so nenehno plamtele med političnimi igralci v deželi (izpričano pa vsaj od 16. stoletja), v nekem, z dunajskega gledišča marginalnem primeru, povsem ušle izpod nadzora. Zamera Karla Jožefa barona Valvasorja do deželnega glavarja Antona Jožefa grofa Auersperga zaradi neizvolitve za deželnega generalnega prejemnika leta 1745 je naslednje leto dosegla dvor ter dala kraljici in Friedrichu Wilhelmu grofu Haugwitzu izgovor za napad na deželnostanovsko ureditev v vseh dednih deželah. Predzgodovina te afere je znana: prejšnji kranjski deželni glavar Korbinijan Marija grof Saurau se je leta 1742 odločil, da bo novi generalni prejemnik Janez Benjamin baron Erberg, tedanji deželni namestnik Anton Jožef grof Auersperg pa je podpiral Andreja Evzebija barona Gallenfelsa. Ker pa Erberg leta 1745 ni več hotel funkcije, je Auersperg spet podprl Gallenfelsa, čeprav je na zasedanju deželnih stanov le baron Valvasor imel zagotovljene glasove za izvolitev. Auersperg, tedaj že deželni glavar, je s preložitvijo glasovanja na izredno zasedanje dosegel Gallenfelsovo izvolitev. Valvasor se je pritožil na dvor in kraljica je čez nekaj mesecev poslala v Ljubljano komisarja grofa Haugwitza, da preišče spor in spet vzpostavi red.⁴³

Haugwitz je že imel sloves uspešnega reformatorja in predstojnika Kraljevega urada v avstrijski Šleziji. Med decembrom 1746 in marcem 1747 pa je v Ljubljani v žarišče postavil celotno stanovsko in deželnoknežje gospodarstvo ter finančno poslovanje v zadnjih letih, zlasti zbiranje in posredovanje kontribucije na Dunaj, poslovanje vicedoma, obseg dohodkov od regalij in deželnoknežjih gospostev, javnih izdatkov, davčnih zaostankov in deželnega dolga, daril ter davčnih zaostankov mest in trgov, izdelavo navodil za upravo ter seveda preiskavo volitev generalnega prejemnika leta 1745.⁴⁴ V Ljubljani je dne

Verwaltungsreformen, str. 39–43.

43 Pripoved Jošta Vajkarda grofa Barbo-Waxensteina iz decembra 1750 v Kos, *Dnevnik*, str. 327. Gl. še prepis poročila o imenovanju deželnega prejemnika, ki ga je 16. 12. 1745 deželni glavar Auersperg poslal vladarici (ARS, AS 730, fasc. 188, pp. 3–9), in poročila namestnika Wolfa Sigmunda Gallenberga deželnim stanovom z dne 5. 2. 1746 (prav tam, pp. 10–11).

44 Prepis navodil z dne 28. 12. 1746 je v ÖStA, FHKA, AHK GB, št. 299, fol. 336^v–341^r. Haugwitzovo delo na Kranjskem je opisano tudi v Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 44–45; Žontar, *Struktura uprave*, str. 15–34. Širši okvir reformnih ukrepov v habsburških

27. januarja in 12. februarja 1747 predsedoval dvema sejama komisije, kamor je poklical deželnega glavarja Auersperga in stanovske poverjenike. Na prvi seji je najprej poslušal glavarjevo poročilo o volitvah generalnega prejemnika, nato je prisotnim razložil vladaričin ukaz o obveznem sklicu stanov za take volitve v prihodnosti. Sejo je končal z zahtevo po ureditvi razpisa kontribucije (deželnega prispevka za vojsko) ter po vestnem registriranju še vseh drugih izdatkov. Na drugi seji je predstavil kraljičino resolucijo o potrjevanju volitev, sledil je pregled poslovanja stanov glede davkov in izdatkov v preteklih treh letih, kjer se je po preučitvi vicedomskih knjig in davčnih registrov hitro seznanil s slabim upravljanjem deželno knežjega premoženja in davkov.⁴⁵

Haugwitz se je v poročilih za kraljico osredinil na nepravilno vplačevanje in porabo deželnih stanov, na nasedle investicije, napačno obdavčevanje mest, izvzetost plemstva od davkov, nered v stanovskem knjigovodstvu, zadolženost dežele za 2,8 milijona gld, zaostanke in mahinacije pri vplačilih in izplačilih kontribucije, razmah kmečke trgovine, pritožbe mest čez zemljiška gospodstva in deželne stanove glede davkov, trgovine, šušmarstva itd. Kraljica je terjala poplačilo kontribucije in Haugwitz je o tem poučil generalnega prejemnika barona Gallenfelsa.⁴⁶ Krivdo za finančni fiasko je videl v pomanjkanju avtoritete in vodstvenih sposobnosti deželnega glavarja ter desetletja dolg slab nadzor notranjeavstrijskih uradov. V resnici se je dežela začela zadolževati že sredi 16. stoletja, dolg pa je skokovito naraščal od začetka 17. stoletja, a ne samo po krivdi stanov: leta 1650 se je povzpел že na 1,8 milijona gld, ker so stanovi leta 1625 prevzeli na svoja pleča sofinanciranje Vojne krajine, leta 1631 pa še ogromen dolg deželnega kneza. To je privedlo do prvega finančnega zloma dežele, kleščanja izdatkov in povečevanja davkov. Na srečo je šlo za notranji dolg, ker so bili upniki po večini domačini, ki so bili zadovoljni že z rednim poplačevanjem obresti.⁴⁷ Tretji negativni dejavnik so bili po Haugwitzevem

deželah je v Walter, *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*, str. 89–104; Tapié, *Marija Terezija*, str. 103–104; Dickson, *Finance I*, str. 265–296.

⁴⁵ V ARS, AS 730, fasc. 191 sta izpisa iz protokolov obeh sej komisije (pp. 623–634) ter prepis dvorne resolucije o volitvah z dne 23. 1. 1747 (pp. 435–436). Skupaj gre za skoraj 300 strani prepisov aktov (pp. 616–911). Gl. tudi Žontar, *Struktura uprave*, str. 15–17.

⁴⁶ Gl. izvirnik Haugwitzovega poročila z dne 7. 2. 1747 in protokol seje komisije z dne 30. 1. 1747 v ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 158. O tem Žontar, *Poseganje*, str. 21–22.

⁴⁷ Košir, *Stanovska uprava*, str. 75–76, 96–106.

mnenju stanovi, ki so vedno zavajali Dunaj s prikrojenimi bilancami. Ljubljani in Gradcu je zato hotel takoj odvzeti vse finančne pristojnosti in zato predlagal reorganizacijo deželnoknežje uprave, gospodarskega in davčnega sistema (odvzem posrednih davkov deželnim uradom), ločitev političnih in sodnih zadev od finančnih ter ločitev deželnostanovskih financ od deželnoknežjih, tj. »provincialia« od »contribucionalia« in »cammeralia«. ⁴⁸

Kraljica je takoj potrdila predloge in 1. marca 1747 ustanovila deželno Dvorno in kameralno komisijo za upravo kameralnih dohodkov. To je bila začasna rešitev, saj so že pripravljali ustanovitev novega glavnega urada. Dne 23. marca je Haugwitz izdelal še eno poročilo o upravi ⁴⁹ ter zagnal delo provizoričnega Kraljevega urada za Kranjsko. Komisijo je vodil grof Orzon, ker je prevzela pristojnosti ukinjenega deželnega vicedomata, tj. kameralne (tudi rudarske in gozdarske) zadeve in večino davkov od stanov. Deželnoknežja politična uprava in finance so bile z ustanovitvijo obeh uradov ločene, ukinjena pa je bila še dvestoletna podrejenost Kranjske notranjeavstrijskim uradom v Gradcu. Kraljica je prvo reformo zaokrožila 8. aprila 1747 s patentom o ustanovitvi Kraljeve kameralne, komerčne in politične reprezentance na Kranjskem, ki je združila oba omenjena nova urada. ⁵⁰

Dežela je tako v celoti postala neposredno podrejena dunajskim uradom. S tem so bili smrtno ranjeni deželni stanovi in zmanjšane pristojnosti njihovih (zlasti finančnih) uradov. Tudi mogočna vlada deželnih poverjenikov je v nekaj tednih izgubila večino moči, kar je maja 1747 simbolno nakazal podpredsednik Reprezentance grof Herberstein, ko je zaradi pritoževanja poverjenikov in sodnih prisednikov nakazal novo hierarhijo dikasterijev in plemstva v deželi z uredbo o vrstnem redu na uradnih (»deželnih«) procesijah. ⁵¹ Vrstni red, ki so ga prvič upoštevali že na procesiji v Ljubljani ob telovem 1. junija

⁴⁸ Tapié, *Marija Terezija*, str. 106; Dickson, *Finance II*, str. 5 sl.; Žontar, *Struktura uprave*, str. 17–27; Žontar, *Zaton*, str. 171–172.

⁴⁹ Prepis je v ARS, AS 730, fasc. 191, pp. 637–708.

⁵⁰ Prepis kraljičinega dekreta za Haugwita z dne 8. 4. 1747 v ARS, AS 730, fasc. 190, pp. 581–582. Gl. še tiskani Haugwitzev dekret z dne 28. 4. 1747. Gl. še Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 44–45.

⁵¹ Prepis dopisa urada poverjenikov za deželne stanove z dne 31. 5. 1747 v ARS, AS 1, šk. 260, Publico-Politica, mapa R-XIII, št. 2. Gl. še obvestilo notranjeavstrijskega namestnika Korbinijana grofa Saurauva vicedomu grofu Orzonu z dne 11. 7. 1744.

1747, je v prvem delu posnemal običaje v Gradcu in dal absolutno prednost deželno knežjim funkcionarjem in uradnikom na vseh ravneh:

Tajni svetniki → kameralni svetniki [oboji le kot zasebniki] → reprezentančni in apelacijski svetniki → poverjeniki kot zasebniki (ne kot politično telo!) → deželnoglavarški in ograjni svetniki → ostalo plemstvo in za njimi dame → reprezentančni tajnik in ostali uradniki → stanovski višji tajnik in vojni tajnik → deželnoglavarški tajnik in ograjni tajnik (po starosti) → doktorji juristi → reprezentančni knjigovodja → stanovski knjigovodja → stanovski registrator → reprezentančni koncipisti → reprezentančni kancelisti → stanovski kancelisti → solicatorji.

Edina oblastvena točka, ki je z omejeno pristojnostjo še ostala v rokah stanov in domačega plemstva, je bilo sodstvo. Vicedomove sodne pristojnosti nad deželno knežjimi mesti in podložniki so prešle k Deželnoglavarškemu sodišču, ki je postalo splošno prvostopenjsko sodišče. Ograjno sodišče je dobilo nov red, odvečne prisednike (svetnike) so v skladu z navodili in običaji upokojili ali premestili na Deželnoglavarško sodišče. V Ljubljani je bila ustanovljena še drugostopenjska Kraljeva apelacijska komora, ki je prevzela pristojnosti graške apelacije. Obe sta nadzorovali kameralne, javne, sodne in upravne zadeve tudi v Trstu, Goriški in Gradiški, Reki, Bakarju in Avstrijskem Primorju, čeprav so v Gorici ustanovili poseben urad kraljevega reprezentanta, v Trstu pa sta še naprej delovala Intendanca in glavarstvo.⁵²

Deželno knežja uprava in »srednje svetništvo«

Delovanje kranjskega Kraljevega urada, Kameralne, komercialne in politične reprezentance (1747–1748), Vlade in Deputacije (1748–1749) ter nato Reprezentance in komore (1749–1760) ter Deželnega glavarstva (po 1763) je teklo po pravilih **poslovníkov in inštrukcij** (*Kanzleiordnung, Instructionen*), ki so v deželne izpostave prenašali podobno delovno filozofijo in manjšemu obsegu prilagojeno prakso dunajskih centralnih organov. Čeprav je glavni deželni urad prevzel vse naloge vicedomskega urada (razen financ) in še več,

⁵² V Trstu in Avstrijskem Primorju je bil predsednik Intendance še naprej samostojen v komercialnih zadevah, šele februarja 1748 pa je tam grofa Herbersteina na položaju zamenjal Krištof Lovrenc baron Flachenfeld. V Gorici so odpravili urad deželnega glavarja, reprezentant in obenem glavar v Gradiški je postal Antonio baron de Fin (Žontar, *Struktura uprave*, str. 45–47).

so povečane pristojnosti in posledično večji obseg uradniškega dela zahtevali spremembe pravil. Navzgor je obveljala neposredna podrejenost Dunaju, navzdol je Reprezentanca nadzorovala nižje lokalne urade (okrožja) in stalne (t. i. »dvorne«) komisije v deželi ter na teritorijih v Avstrijskem Primorju, v Gradiški in Goriški.

Prvo inštrukcijo je po navodilih kraljičine propozicije z dne 18. marca 1747 za Kraljevi urad sestavil in izdal grof Haugwitz že 23. marca 1747,⁵³ 15. aprila 1747 pa je kraljica izdala inštrukcijo za Reprezentanco na Kranjskem, v Gorici, Gradiški, Trstu in Avstrijskem Primorju.⁵⁴ Provizorični pravilnik za nove urade na Kranjskem je 9. maja 1747 v imenu in po nalogu kraljice izdala še sama Reprezentanca. Individualne naloge funkcionarjev, svetnikov in uradnikov so opredeljevala še posebna navodila, ki so jih le-ti prejeli ob imenovanjih za posamezne naloge (komisarstva).⁵⁵ Obe inštrukciji sta si strukturno in vsebinsko podobni predvsem v zadevah notranjega ustroja osrednjega urada. Razdeljeni sta na dva sklopa in znotraj teh še na vsebinska poglavja. Še največ razlik je v prvem sklopu, kjer so opredeljene pristojnosti urada, svetnikov in splošnih nalog na posameznih področjih, opisi razmerja do deželnihi stanov in njihovih uradov ter do centralnih državnih organov.

Drugača je inštrukcija za naslednico Reprezentance deželno Deputacijo z dne 6. 10. 1748,⁵⁶ ki v uvodnem delu govori o svetniški zasedbi in pristojnostih novega urada (za kontribucijo, vojaške zadeve in kameralije), medtem ko je po rangi nižji urad »Vlada« zadolžen za javne in upravne zadeve.⁵⁷ Nato sledi del z opisi nalog na vojaškem področju,⁵⁸ pri kontribuciji⁵⁹ in kameralijah,⁶⁰ priložena pa je tabela plač. Opisa delovanja svetnikov Deputacije in pisarne ni, saj je izdajatelj očitno menil, da se je novi način že dovolj dobro uveljavil v

⁵³ Raigersfeldov prepis v ARS, AS 730, fasc. 207, pp. 258–325.

⁵⁴ Originalna *Instruction für die neu aufgestellte Representation in Crain* je v ARS, AS 6, šk. 15, prepis pa v ÖStA, FHKA, AHK GB, št. 299, fol. 384^v–411^r. Gl. Žontar, *Struktura uprave*, str. 39; Faber, *Litorale*, str. 151; Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 65–69.

⁵⁵ Gl. npr. inštrukcije, ki jih je Raigersfeld dobil ob imenovanjih v razne službe in komisarstva v letih 1731–1757 (ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 50–51, 251–254, 615–853).

⁵⁶ Originalna *Instruction für die neu aufgestellte Deputation in Crain* z dne 6. 10. 1748 je v ARS, AS 6, šk. 15 (brez paginacije).

⁵⁷ Prav tam, točka 1 in 3.

⁵⁸ Prav tam, točke 4–12.

⁵⁹ Prav tam, točke 1–7.

⁶⁰ Prav tam, točke 1–5.

Reprezentanci. Pač pa v točki o odgovornosti natančno predpisuje titulacijo kraljice v uradnih dopisih ter opremljanje dopisov s kratko regesto in naslovnikom, »da bi lahko ona takoj ugotovila za kaj gre in kdo ji kaj pošilja«. ⁶¹

Po navodilih prve Haugwitzeve inštrukcije izvaja Kraljevi urad vse vladarčine resolucije, reskripte in dekrete ter jih intimira (naznanja) podrejenim uradom in javnosti. Z njimi skrbi za politično upravo, »dobro policijo« in komercij, nadzorujejo mere, trgovanje in organizacijo rednih tržnih dni, varnost prometa, cene in kvaliteto živil in v tem ščiti kmete, preprečuje tihotapstvo, nadzoruje cerkvene temporalije, preprečuje nedovoljene migracije (podložnikov) iz dežele itd. Urad ni pristojen za odnose s tujimi entitetami, torej nima nikakršnih samostojnih zunanjepolitičnih pristojnosti. Glede vojaških zadev in kontribucije sodeluje z deželnimi stanovi ter njegovima uradoma poverjenikov in odbornikov, z generalnim prejemnikom pa glede davkov. Z njimi, mestnimi magistrati in vojnim komisarjem (plačanim iz vojne blagajne) sodeluje pri vojaških zadevah, tj. pri oskrbi vojske, nastanitvah v mestih in organizaciji premikov. Stanovi v teh zadevah odtlej niso smeli sami odločati, pač pa so se morali obračati na Reprezentanco, ki je edina lahko posredovala njihove prošnje na dvor. Tako so bile na kratko opisane odločilne poteze, s katerim so deželni stanovi odvzeli finančne, javnoupravno, sodno, policijsko, gospodarsko, vojaško, cerkveno-temporalno, šolsko in socialno moč, kot so še leta 1790 ugotavljali stanovi v spomenici o pomislekih glede uprave, sodstva, davkov in zelenih sprememb za novega cesarja Leopolda II. ⁶²

Dalje: s kameralijami, regalijami in drugimi finančnimi interesi deželnega kneza upravlja Kameralna komisija, sodno varstvo duhovščine in podložnikov opravlja fiskal, računske operacije pa tajnik (pridruženi član sveta) in knjigovodja, ki poročila pošiljata neposredno v Avstrijsko dvorno komoro na Dunaju. Ko je Kraljevi urad čez tri tedne zamenjala Reprezentanca, sta vicedom in upravitelj izpadla iz Kraljevega urada.

V mlajši kraljičini inštrukciji za Reprezentanco z dne 15. aprila 1747 pa v prvem delu prevladujejo konkretne naloge za reprezentančne uradnike navzdol vse do vratarja; zapisane so tudi višine njihovih plač. Zaradi Haugwitzevega odkritja finančnih nepravilnosti so v tem delu spet navodila za ureditev

⁶¹ Prav tam, točka 2.

⁶² Žontar, Zaton, str. 172, 179–182.

deželnih financ in pobiranje davkov, tudi posrednih, ki so dotlej bili v pristojnosti deželnih stanov, za delovanje Kameralne blagajne oz. plačilnega urada in nove ljubljanske administracije bankalnih dohodkov Ministerialne deputacije (*Bancal-Amt*). Instrukcija je poudarila ureditev davčnih zaostankov, pravilno poslovanje z gotovino (ne več v stanovanju knjigovodje!), zagotavljanje tajnosti finančnih podatkov, ureditev od vicedoma zanemarjenih temporalij (računov cerkvenih ustanov) in njihovo vizitiranje, zakup gospostva Postojna, kontrolo kameralnih uradov v Goriški, Gradiški, Avstrijskem Primorju in na Reki, upravo deželnih gozdov, odpravo lokalnih vizitacij in vpeljavo revizij, prepoved gradbenih popravil nad vrednostjo 10 gld brez odobritve Dvorne komore. Opozorila je še na stalno skrb za urejenost mestnih financ in funkcionarje (ti naj se menjavajo na tri do štiri leta in ne vsako leto kot dotlej), discipliniranje uradnikov, upoštevanje neodvisnosti od Notranjeavstrijskih uradov v Gradcu, ureditev odnosa z deželnimi stanovi ter določitev pristojnosti v mešanih vojaških zadevah (nastanitve, oskrba), »dobri policiji«, trgovini, v podložniških zadevah, merah, živilski preskrbi, notranjih (socialnih) migracijah itd.⁶³

Drugi del Haugwitzeve instrukcije z dne 23. marca 1747 je posvečen organizaciji dela sveta Kraljevega urada in njegove pisarne. Kraljica je v svoji instrukciji za Reprezentanco v tem delu skoraj dobesedno ponovila prva Haugwitzeva navodila.⁶⁴

Kadrovske zasedbe v novih deželnoknežjih uradih so bile odsev kraljičine želje po sodelovanju izurjenih, nekompromitiranih uradnikov in deželnih svetnikov ter prišlekov iz avstrijske Šlezije, ki so po porazu leta 1742 zasedali uradniška mesta v dednih deželah. Po letu 1747 jih je Haugwitz skupaj s češkimi uradniki tudi zaradi neobremenjenosti z deželnimi aferami rad pošiljal v notranjeavstrijske dežele. Stanovi so zaenkrat lahko obdržali le kadrovske primat in izključnost v deželnem sodstvu. Stare deželne svetnike (sodne prisednike), ki niso bili več dorasli novim nalogam, so poslali v pokoj, saj so vse sodne zadeve prešle na deželno sodišče.⁶⁵ Navsezadnje so bili mnogi med njimi že v letih. Enako so ravnali ob naslednjih reorganizacijah.⁶⁶

⁶³ ÖStA, FHKA, AHK GB, št. 299, fol. 386^r–401^r.

⁶⁴ Prav tam, fol. 402^r–411^r.

⁶⁵ ÖStA, FHKA, AHK GB, št. 299, fol. 391^r. Prim. Žontar, Zaton, str. 173.

⁶⁶ Npr. ob ponovni vzpostavitvi Reprezentance in komore spomladi 1749, ko so del uradnikov ukinjene Dvorne komisije za upravne zadeve kar upokojili, nekaj pa jih predstavili v

Vodilni deželno knežji funkcionarji so bili odtlej na Dunaju izbrani predsednik, podpredsednik in svetniki Kraljevega urada oz. njegovih naslednic Reprezentance, Deputacije in Deželnega glavarstva. Vsi so imeli naslov *Mittelrath*, kar je pomenilo »svetnik srednjega (tj. drugega) ranga«. Leta 1748 je grof Haugwitz občasno še uporabljal termin »asistent«, ki je bil običajen v tržaški Intendanci za Avstrijsko Primorje⁶⁷ in občasno za prisednike deželnega sodišča. Zaradi neposredne odvisnosti od vladarja, so bili svetniki pravzaprav bolj njegovi uradniki kot funkcionarji. Svetništvo na dvoru, v Avstrijski dvorni pisarni (*Hofrath*), v Avstrijski dvorni komori (*Kammeralrath*) in v Dvornem vojnem svetu (*Hofkriegsrath*) so bili najvišja funkcionarsko-uradniška stopnja. Deželno svetništvo je ostala najnižja svetniška stopnja, omejena na delo na deželnih sodiščih. Po letu 1763 so se nekateri višji uradniki v deželi potegovali za status položajnega svetnika (*Raths-Karakter*), ki jim je dovoljeval svetniško/prisedniško delo v komisijah ter dajal možnost za podelitev pravega svetništva v deželno knežjo upravo.⁶⁸

Svetniško mesto v deželni izpostavi centralne vlade z gledišča tistih, ki so prej delali na Dunaju, sicer ni dajalo videza kariernega napredovanja, niti ni bistveno okrepilo družinskega proračuna, saj so bile plače nižje od plač državnih svetnikov prvega ranga. Poleg tega je bila »srednjemu svetniku« v zrelih letih otežena pot do napredovanja; to je bilo še dosegljivo le redkim z dobrim lobističnim ozadjem, npr. Heinrichu Marii grofu Auerspergu in Johannu Seifridu grofu Herbersteinu. Za druge je bilo deželno oz. »srednje« svetništvo vsaj varno zatočišče v obdobju, ko so se ukinjali in prestrukturirali državni in deželni uradi ter odpuščali ali upokojevali odvečni in nesposobni (starejši) uradniki.

Za predsednika Kraljevega urada je kraljica imenovala deželnega glavarja Antona Jožefa grofa Auersperga. Podpredsednik in šef Kameralne komisije

reprezentančne urade (prepis dvorne resolucije z dne 14. 5. 1749 v ARS, AS 6, šk. 181, knjiga resolucij za leto 1749, p. 113).

⁶⁷ Po letu 1749 je bil tudi tam v rabi naziv »(intendančni) svetnik« (Faber, *Litorale*, str. 152).

⁶⁸ Za tak položaj je leta 1778 zaprosil tajnik upravnega in političnega oddelka Deželnega glavarstva Johann Paul pl. Freydenegg, da bi lahko opravljal prisedništvo v deželni Gimnazialni in normalnošolski komisiji. Kljub podpori Deželnega glavarstva kraljica naslova ni odobrila, pač pa le prisedništvo v komisiji (pročilo glavarstva z dne 22. 5. 1778, reskript kraljice z dne 4. 7. 1778 in osnutek obvestila glavarstva Freydeneggu z dne 25. 7. 1778 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa D-4, št. 2).

je postal razmeroma neaktivni deželni vicedom Henrik grof Orzon, edini svetnik pa deželni upravitelj Leopold Karl grof Lamberg. Kadrovska kontinuiteta s prejšnjim režimom je bila vidna tudi pri vodstvenih uradnikih: tajnik Kraljevega urada in nato Reprezentance je postal dr. Janez Hieronim Marcina pl. Merzenheim, knjigovodja pa Janez Krstnik pl. Nemizhoffen. Oba sta imela ti funkciji že v vicedomatu in sta veljala za prizadevna uradnika in sposobna operativca.⁶⁹ Kancelisti so bili Fortunat Perr, Ignac Gorjup in Janez Jožef Seifrid Germek pl. Ehrenleben.

Čez tri tedne se je kontinuiteta končala: na podpredsedniško mesto v Reprezentanci je prišel »tujec«, Johann Seifrid grof Herberstein, pred tem predsednik tržaške Intendance.⁷⁰ Dotedanjega podpredsednika urada grofa Orzona je kraljica upokojila, Herberstein pa je od njega prevzel kameralno directorovanje za Goriško, Gradiško, Avstrijsko Primorje, Reko in gospodstva v Kvarnerju. Svetniško mesto v Reprezentanci je izgubil tudi deželni upravitelj grof Lamberg, ki se je odtlej posvečal le cestnemu directorovanju na Kranjskem, za kar je imel državno koncesijo.

Grof Auersperg je ostal na vodilnem položaju zgolj zaradi zagotavljanja lojalnosti deželnih politikov med uvajanjem bolečih centralističnih reform, čeprav nikoli ni užival zaupanja na Dunaju. Značajsko medli in neodločni politik, ki ga je imel Haugwitz za sokrivca za finančni polom dežele in z njim baje počel kar je hotel,⁷¹ res ni bil naklonjen reformam. Dvor je izvajalca re-

69 Marcina pl. Merzenheim je bil najprej 13 let odvetnik, po smrti Johanna Ferdinanda Heypla leta 1731 pa je stopil v deželnoknežjo službo kot fiskal in vicedomski tajnik. Imel je imel odlično izobrazbo v civilnem in kazenskem pravu ter v upravi in delovne izkušnje v sodstvu, varnostni komisiji in pisarniškem delu. Nemizhoffen je imel 13-letne delovne izkušnje na mestu knjigovodje (obvestili Notranjeavstrijske dvorne komore vicedomu Francu Seifridu grofu Thurn-Valsassina z dne 19. 9. in 17. 11. 1731 o cesarjevi resoluciji z dne 8. 8. 1731 v ARS, AS 1, šk. 274, Publico-Politica, mapa S-XIV, št. 5 in šk. 168, Publico-Politica, mapa F-II, št. 5).

70 Herbersteina je deželna kneginja imenovala za podpredsednika Reprezentance 12. 4. 1747, plačo pa mu je z resolucijo določila šele 5. 9. 1747: 3000 gld redne plače (2000 za podpredsedništvo in 1000 za solno in gozdarsko directorstvo) in 3000 stalnega penziona kot odškodnino za druge prejemke v Trstu (prepis intimacije v ÖStA, FHKA, AHK, GB, št. 299, fol. 382^r–383^r, prepis resolucije je na fol. 441^v–442^v).

71 Ljubljanski škof Ernest Amadej grof Attems je aprila 1749 Raigersfeldu zatrdil, da je Auersperg tako šibak predvsem zaradi svojih ohromnih dolgov, kar vsi izkoriščajo in pritiskajo nanj. Haugwitz ne bi mogel doseči na Kranjskem vsega kar je dosegel, če bi bil deželni glavar še vedno grof Saurau ali koroški glavar Goes. Tako pa deželna avtonomija

forme našel pri odločnem podpredsedniku grofu Herbersteinu, ki je dejansko vodil delo Reprezentance, medtem ko se je Auersperg bolj posvečal delu v deželnih stanovih in na Deželnoglavarskem sodišču, Reprezentanco pa je zgolj predstavljal navzven in na dunajskih avdiencah. O prvenstvu v uradu je v javnosti pričala le (in)titulacija »ekscelenca«, ki je načeloma pripadala le predsedniku dikasterija in vrhovnemu deželnemu funkcionarju. Tudi Raigersfeld je v dnevnikih do oktobra 1748 po večini omenjal le sodelovanje in druženje s Herbersteinom, njegovo odločanje in neposredno komunikacijo z dvornimi oblastmi. Veliko redkeje je komuniciral s predpostavljenim Auerspergom, ki ga je v dnevniku največkrat naslavljal z »deželni glavar«, redko s »predsednik«. S tem je pokazal, v kakšni politični vlogi ga vidita on in javnost. Z Auerspergom se je kljub temu zaradi dela in kariere bolj zbližal po ustanovitvi Vlade oktobra 1748, kjer je bil Auersperg njegov predpostavljeni. Odtlej in še posebej do aprila 1749, ko je postal član nove Reprezentance in komore s Herbersteinom na čelu se je Raigersfeld z ženo in najstarejšim sinom tudi zasebno in salonsko družil z Auerspergom in njegovimi otroki, skupaj sta hodila na lov, se sprehajala po predmestjih, kosila, se pogovarjala o osebnih in službenih zadevah itd. Auersperg ga je imel za zaupnika in ga je pogosto spraševal za nasvete v službenih zadevah.⁷² Čeprav je imel Raigersfeld s Herbersteinom v tem polletnem obdobju bolj redke stike, je očitno, da si je prizadeval za zasilno premirje med obema sprtima reprezentantoma.

Tudi pri izbiri svetnikov so imeli na Dunaju aprila 1747 drugačne poglede kot domačini. Svetniki so postali z deželnimi aferami neobremenjeni Jošt Vajkard grof Barbo-Waxenstein, Šlezijec Ernst Benjamin baron Mittrowsky in Franc Henrik baron Raigersfeld, vsi s 1200 gld osnovne plače. Vsi trije dotlej niso bili dejavni kot deželni svetniki. Pisarna se je glede na vicedomat in Kraljevi urad razširila z domačimi in tujimi profesionalci, ki sta jim v začetnem obdobju načelovala dva tajnika: stari vicedomski tajnik dr. Janez Hieronim Marcina pl. Merzenheim kot nujna kontinuiteta in novoprispeli dr. Anton pl. Steinfels iz Šlezije; oba sta imela tako kot registrator dr. Karel Seifrid pl. Perizhoff po 500 gld plače. Novi knjigovodja je postal Andrej pl. Novak, ki je že prej delal

hitro upada in ji grozi celo izguba (donosnega) preskrbovanja vojnih krajin (Kos, *Dnevnik*, str. 220).

⁷² Kos, *Dnevnik*, str. 202 in sl.

na enakem delovnem mestu v Gorici (900 gld plače). Dotedanji vicedomski knjigovodja Janez Krstnik pl. Nemizhoffen je postal ekspeditor s 400 gld plače (kasneje je bil plačilni mojster oz. glavni kameralni in vojni blagajnik). Koncipist Martin Smreker je imel 300 gld, pet kancelistov pa vsak po 250 gld – Feliks Erazem Ziegler, Ignac Gorjup, Fortunat Peer, Johan Ferdinand Stelzig in Janez Jožef Seifrid Germek pl. Ehrenleben (ta je bil še protokolist).⁷³

Ker v svetniški ekipi ni bilo več notornih prepirljivcev, kakršni so bili desetletja prej npr. nekateri svetniki in uradniki vicedomskega urada, se ni več moglo zgoditi, da bi se svetniki zaradi statusnega prvenstva sprli med seboj ter se tožarili v Gradcu in Dunaju in za povrh ne bi upoštevali kraljičinih resolucij. Denimo tako kot so se leta 1722, ko je vicedom Franc Anton grof Lanthieri odšel v drugo službo na Dunaj in imenoval za namestnika Jožefa Ignaca pl. Qualizo, ki pa je bil mlajši po stažu in še na smrt bolan. Nato je Lanthieri imenoval mladega Ludvika Avgušтина pl. Widerkherna za »nastavljenega vicedoma« (*angesezte vizthumb*), ker baje v tistem času ni bilo v Ljubljani nobenega drugega svetnika. Najstarejši svetnik Karel Avguštin baron Ruessenstein, ki je bil v tistem času službeno na Dunaju, je s podporo ostalih šestih svetnikov protestiral pri Notranjeavstrijski dvorni komori, ker da morajo zdaj izvajati ukaze najmlajšega svetnika, to pa je proti uveljavljenemu seniorskemu načelu. Tudi v Gradcu so razsodili, da mora biti namestnik z ozirom na cesarjeve resolucije ter vicedomove inštrukcije po stažu najstarejši deželni svetnik, ta pa funkcije ne sme prenesti na koga tretjega.⁷⁴ (Slednje je cesar Jožef I. sicer prepovedal že leta 1705.⁷⁵) Zgodba se je ponovila leta 1730, ko je vicedom Franc Seifrid grof Thurn-Valsassina ob polletnem umiku v graščino v Radovljici preskočil red in za namestnika spet določil svetnika Widerkherna. Pri cesarju Karlu VI. se

⁷³ Prepis Haugwitzve inštrukcije za delovanje novega urada v ARS, AS 730, fasc. 207, pp. 258–325 in prepis dvorne resolucije z dne 8. 4. 1747 v ARS, AS 740, fasc. 191, pp. 607–610. Gl. tudi Žontar, *Struktura uprave*, str. 35–36.

⁷⁴ Dopisi Notranjeavstrijske dvorne komore in namestništva v Gradcu za deželne svetnike, pl. Widerkherna in novega vicedoma grofa Thurn-Valsassina z dne 12. 6. 1722, 3. 2. 1723 v ARS, AS 1, šk. 244, Publico-Politica, mapa O-II, št. 2 in ukaz namestnika z dne 10. 1. 1722 v šk. 283, Publico-Politica, mapa U-III, št. 3.

⁷⁵ Prepis dvorne resolucije cesarja Leopolda I. za Notranjeavstrijsko dvorno komoro z dne 28. 2. 1705 (ARS, AS 1, šk. 244, Publico-Politica, mapa O-II, št. 1) ter resolucija cesarja Jožefa I. z dne 14. 11. 1705, ki je omenjena v obvestilu Dvorne komore vicedomu Lanthieriju z dne 12. 12. 1705 (ARS, AS 1, šk. 244, Publico-Politica, mapa O-II, št. 12).

je spet pritožil Ruessenstein, ki je sicer imel podporo v Gradcu in pri cesarju, a je Widerkhern še tri leta občasno nadomeščal vicedoma.⁷⁶

Med reprezentančnimi svetniki je bil prvi svetnik za predsednikom (do leta 1748 še za podpredsednikom) brez debate vedno svetnik iz vrst gosposkega stanu in z najdaljšim stažem. Od leta 1748 je bil to grof Barbo-Waxenstein, po letu 1752 baron Raigersfeld. Hierarhija ni bila le pogoj za občasno nadomeščanje predsednika, marveč je imela še praktično težo: mnenje višje pozicioniranega svetnika je imelo večjo težo od nižje uvrščenega, ne pa tudi večje vrednosti na glasovanju, saj so bili v tem vsi svetniki enakovredni.⁷⁷ Tako statusno pravilo je razkrival že Raigersfeldov opis svečane investiture Reprezentance v vicedomskem dvorcu v Ljubljani 29. aprila 1747: slovesnost je v vseh ozirih kazala na formalno pozicijo sodelujočih: Raigersfeld je natančno opisal, kje je kdo med priseganjem svetnikov in uradnikov sedel in stal, njihova službena oblačila (*Mantelkleid*⁷⁸), vrstni red priseganja itd.; vse pa je odgovarjalo položaju in hierarhiji v novem uradu.⁷⁹

Delovniki. Po pravilnikih bi morali biti uradniki kranjske Reprezentance in drugih državnih organov v njeni sestavi v pisarnah vsak dan, dopoldan med 7.00 in 12.00 in popoldan med 14.00 in 19.00; vmes so imeli odmor za kosilo. Pisarna štajerske Reprezentance je imela podoben delovnik, med 8.00 in 19.00. Drugod je bil delavnik tudi drugačen: v Intendanci v Trstu npr. med 8.00 in 12.00 ter 14.00 in 16.00. Tudi na Dunaju je veljala le šesturna službena obveznost od 9.00 do 12.00 in od 15.00 do 18.00 (vmes so uradniki šli domov na kosilo); delo v bloku (8.00–14.00) so izvajali le pozimi zaradi varčevanja s kurjavo. Povsod pa je veljal šestdnevni tedenski delovnik.⁸⁰

V posloplju kranjskih deželnih stanov v Lontovžu pa je za vse uradnike (poverjenišvo, knjigovodstvo, generalni prejemnik z deželno blagajno, tajništvo,

⁷⁶ Dopisi Notranjeavstrijske dvorne komore in cesarja Karla VI. za deželne svetnike in vicedoma grofa Thurn-Valsassino ter prepisi pritožb z dne 26. 4., 8. 7. 1732 in 27. 5. 1733 v ARS, AS 1, šk. 244, Publico-Politica, mapa O-II, št. 2.

⁷⁷ Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 68.

⁷⁸ Prave uniforme civilnih uradnikov so v Avstriji sicer uvedli šele v začetku 19. stoletja; bile so različnih barv za različna upravna področja (Megner, *Beamte*, str. 238–239).

⁷⁹ Apelacijska komora in Deželno glavarstvo sta bila investirana šele 4. 5. 1747 (Kos, *Dnevnik*, str. 132–133).

⁸⁰ Heindl, *Rebellen*, str. 225–227; Faber, *Litorale*, str. 156–157; Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 81.

registratura, pisarna) veljala obvezna prisotnost med 8.00 in 11.00 ter 14.00 in 17.00, vse dni v tednu razen ob nedeljah in zapovedanih praznikih. Razen poverjenikov so morali vsi drugi ostati po potrebi tudi dlje. Prisotnost je moral preverjati predsednik poverjeniškega urada.⁸¹ Ograjnosodni uradniki so imeli bolj fleksibilen delovnik, ki je zahteval dokončanje procesov v istem dnevu ne glede na urnik. Deželnoglavarsko knjigovodstvo pa je delalo od 8.00 (pozimi od 9.00) do 13.00, kadar so bile seja sveta, so morali knjigovodja in dva uradnika ostati do konca seje, vsi pa so sicer delali še od 15.00 do dokončanja naloženega dela.⁸²

Za svetnike pa opisana prisotnost v službenih prostorih ni veljala. Raigersfeld je svojo prisotnost natančno omenjal v dnevnikih, zato vemo, da je bil tam včasih le dopoldan (običajno je prišel ob 9.00, ob 11.00 pa ga pogosto ni bilo več v pisarni), včasih samo popoldan ali pa dopoldan in popoldan, če je imel nujno delo. Včasih pa je stopil v pisarno šele ob treh ali štirih popoldan in tam ostal dve ali tri ure, redko do osmih ali devetih zvečer. To se morda zdi malo, a je treba vedeti, da je skoraj vsak dan v službenih zadevah obiskoval kolege v drugih uradih in sprejemal stranke; podobno so delali tudi drugi svetniki. Tako je delal tudi ob nedeljah in praznikih, po ženini smrti novembra 1752 pa si je vsaj tedaj vzel čas za družino, obiskovanje prijateljev in sorodnikov ter razvedrilo. Prožen delovnik je bil mogoč, ker je Haugwitzeva inštrukcija svetnikom predpisovala le udeležbo na rednih skupnih gremijalnih (plenarnih) sejah, ki so bile trikrat na teden med 9.00 in 12.00 uro; če je seja prišla na praznik, so jo prestavili. Takšen je bil pravzaprav že dolgo delovnik osrednjih političnih gremijev na Dunaju in Gradcu.⁸³

Raigersfeld je o skupnih sejah sveta, ki so bile ob torkih, sredah in četrtnih, praviloma pa dopoldan,⁸⁴ največkrat le zapisal, da se je bil na »seji sveta«.

⁸¹ Košir, Urad, str. 30; Lukančič, *Lontovž*, str. 50.

⁸² Tako je za sodišče določal Haugwitzev dekret z dne 1. 5. 1747, za knjigovodstvo pa inštrukcija z dne 24. 9. 1773 (ARS, AS 7, šk. 12, Publico-Politica, mapa D-4, št. 1).

⁸³ Gl. prepis kraljičine inštrukcije za Notranjeavstrijski tajni svet iz leta 1746 v ÖStA, HHStA, KA AKA, šk. 28, št. 8, čl. 6 in 7.

⁸⁴ Komisar Haugwitz je z natisnjenim dekretom z dne 1. 5. 1747 določil tudi urnike sej drugih novih organov: Apelacijska komora je zasedala ob ponedeljkih, petkih in sobotah med 9. in 12. uro, Deželnoglavarstvo ob ponedeljkih, torkih, četrtnih in petkih popoldan med 15. in 18. uro, Delegirano sodišče v zadevah deželnega kneza in podanikov (*Judicium delegatum*) – sodišče za kameralne zadeve – pa ob istih urah ob sredah in sobotah. Ograjno sodišče je

Izredne seje so bile posvečene določenemu vprašanju in so vključevale izvedence in/ali uradnike/funkcionarje iz drugih uradov. Tudi te problemske seje je Raigersfeld poimenoval »konference«, tako kot redne seje in so bile po potrebi lahko zunaj predpisanih dni, torej tudi ob sobotah, ponedeljkih in petkih. V dnevnikih je sklepe rednih in izrednih sej oz. konferenc podrobneje opisal le, če je prišlo do razhajanj in sporov ali pa je šlo po njegovem mnenju za zelo pomembne odločitve, zlasti v vojaških in prometnih zadevah. Šolstvo v političnem smislu npr. ni uživalo njegovega zanimanja, zato ni omenil dogajanja na dveh konferenčnih sejah o strokovnem in osnovnem šolstvu v dne 19. februarja in 16. marca 1754, ko je skupaj s svetnikom Johannom Josephom baronom Hofmannom nasprotoval večini. Ob prvi seji ni zapisal drugega, kot da je bil popoldan »na konferenci«, zvečer pa pri Hofmannu. Tudi udeležbo na drugi konferenčni seji je le omenil: »od 10.00 do poldneva«.⁸⁵

Sedež Kraljevega urada in vseh njegovih naslednikov Reprezentance, Deputacije, Reprezentance in komore, Deželnega glavarstva ter dvornih komisij je bil v bivšem vicedomskem dvorcu na Gosposki ulici (*Herrngasse*) na Novem trgu. Dvorec se je po letu 1747 imenoval »cesarsko-kraljevi grad« (*kayser-königliche Burg*), ker je bil v njem sedež državne uprave do leta 1793, ko so se vanj vselili deželni stanovi. Že poleti 1747 so se zaradi povečanih potreb začele priprave na prenovo starega dvonadstropnega poslopja s tremi trakti in notranjim dvoriščem. Z načrtom za dograditev dodatnega hleva in pisarn, ki ga je zasnoval ljubljanski gradbeni mojster Johann Georg Schmid, predvsem pa s stroški (10.200 gld), ki jih je Reprezentanca kanila pridobiti iz erarja, pa se kraljica ni strinjala. Svetovala je samofinanciranje projekta, ki naj ne preseže nekaj sto gld.⁸⁶ Tako se je prenova zavlekla v leto 1749, ko je v dvorec poleg že vseljene Reprezentance in komore, Delegiranega sodišča in Deželnoglavarskega sodišča prišla še administracija Ministerialne bankalne deputacije. Zato so bile tudi kasneje potrebne predelave poslopja. V stavbi so bila tudi službena stanovanja nekaterih bankalnih uradnikov.⁸⁷

imelo uradne seje vsak dan med 9. in 12. uro. Če je bil praznik na dan seje Reprezentance ali Apelacije, je bila seja prestavljena na popoldan naslednjega dne.

⁸⁵ Kos, *Dnevnik*, str. 511, 513.

⁸⁶ Dvorna resolucija z dne 15. 11. 1747 v ARS, AS 6, šl. 115.

⁸⁷ Leta 1767 in 1768 je deželni gradbeni mojster Lovrenc Prager popravljal prostore registrature, glavno pisarno in pisarno knjigovodje, leta 1775 pa drvarnico (Kemperl, Dokumenti, str. 87).

Iz Raigersfeldovih zapisov je težko ugotoviti, na katere lokacije je mislil, ko je zapisal, da je bil v službenih zadevah pri nekem funkcionarju ali uradniku oz. da je bil ta »pri njem«. V Raigersfeldovi pisarni ali kar na njegovem domu na Mestnem trgu? Glede na prostorsko stisko je smiselna domneva, da so bile izredne seje sveta skladno z določili inštrukcij včasih tudi v predsednikovem stanovanju,⁸⁸ komisije pa so lahko zasedale tudi v zasebnih hišah katerega koli člana.⁸⁹

Vsi svetniki so namreč pogosto, sploh pa med boleznijo izrabljali neformalizirano **delo na domu**. Ta modus je bil precej običajen, saj npr. še leta 1770 na Dunaju ni bilo ločitve med uradom in zasebnim stanovanjem in so zaradi prostorske stiske tudi nekateri nižji uradniki lahko delali v svojih službenih stanovanjih. Take navade so se načelno končale 1780, ko so bila v vsej državi ukinjena službena stanovanja (*Hofquartiere*) in so jih nadomestili stanovanjski dodatki.⁹⁰ V Ljubljani službenih stanovanj razen tistih v poslopijih Reprezentance in Deželnih stanov ni bilo. V gradu nad mestom, kjer je bila uradna rezidenca deželnega glavarja, ta že zelo dolgo ni več stanoval. Poseben problem je ob taki delovni praksi pomenilo odnašanje službenih aktov in protokolov domov brez reverza. Raigersfeldov dnevnik vsebuje obilico omemb prihajanja pisarniških uradnikov na domove svetnikov s službenimi akti. To so prepovedali šele leta 1764,⁹¹ čeprav se je s tem ukvarjala že kraljičina inštrukcija za Reprezentanco iz leta 1747, ki je izrecno prepovedala (očitno notornemu kršilcu) registraturnemu adjunktju Gregorju Smrekerju odnašanje aktov iz registrature.⁹² Oktobra 1749 je enak problem imel Raigersfeld, ki si je dal prinašati na dom službeno gradivo o zapletih zaradi kmečkega upora v Pazinu. Grof Herberstein je stvarno menil, da odnašanje uradnih protokolov iz pisarne v zasebne prostore ni mogoče, ker bi bila njihova vrnitev v primeru (Raigersfeldove) smrti preveč zapletena.⁹³ In res, ko je marca 1760 Raigersfeld

⁸⁸ Inštrukcija z dne 23. 3. 1747 v ARS, AS 730, fasc. 207, pp. 288–289, 301. Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 81–82.

⁸⁹ Npr. 21. 3. 1753 je Komerčni konsez zasedal kar v hiši člana Michelangela pl. Zoisa, 14. 10. 1754 pa je imel Raigersfeld neko sejo doma (Kos, *Dnevniki*, str. 470, 538).

⁹⁰ Heindl, *Rebellen*, str. 225–227.

⁹¹ Dvorni odlok z dne 9. 1. 1764 v Kropatschek, *Sammlung IV*, št. 738.

⁹² ÖStA, FHKA, AHK GB, št. 299, fol. 388^r.

⁹³ Kos, *Dnevniki*, str. 246–247.

umiral, je le dan pred smrtjo izročil Herbersteinu šest konvolutov službenih spisov.⁹⁴ Bogve, kako bi jih Herberstein lahko v doglednem času dobil iz zapečatnega pokojnikovega premoženja.

Iz današnje prakse vemo (drugačne razlage so preverjeno napačne), da brez visoke delovne (samo)discipline delo na domu ni produktivno in z nobenim ukrepom ne preprečuje zlorab delovnega časa v zasebne namene. Raigersfeld je tako zadrego omenil že leta 1739, ko je nekega oktobrskega večera prišel obiskat svetnika Češke dvorne pisarne Janeza Krištofa pl. Jordana v njegov dom na Dunaju. Med igranjem biljarda je služabnik Jordanu najavil dva obiskovalca, ki ju je Jordan že nekaj časa službeno obravnaval. Pa jih ni hotel sprejeti, čeprav ga je Raigersfeld prosil, naj se nanj ne ozira. In ko je služabnik prišel povedat, da se obiskovalca kljub zavrnitvi še vedno obotavljata z odhodom, se jima je Jordan po služabniku zlagal, da ima komisijo in ju ne more sprejeti. Raigersfeld je zapisal ta dogodek, ker se je očitno počutil nelagodno ob laganju visokega uradnika.⁹⁵

Podleganje zasebnim zadevam je bil prastari funkcionski »ne-delovni« vzorec, ko so mnogi svetniki pogosto brez upravičenega razloga odhajali na podeželska posestva in jih v uradih ni bilo mogoče videti več tednov. Že leta 1709 je vicedom Franc Anton grof Lanthieri menil, da bi bila nastavitev Ludvika Avguščina pl. Lanthierija za deželnega svetnika v Ljubljani ugodna, ker je Ljubljčan in bi lahko delal namesto svetnikov, ki živijo na deželi in so redko na službenem mestu.⁹⁶ Julija 1751 je Raigersfeld z zgražanjem zapisal, da novega nadštevilnega svetnika Reprezentance Heinricha Marie grofa Auersperga ni bilo na svetniški seji, ker je bil na lovu.⁹⁷ Novembra 1752, ko je Raigersfeldu umirala žena, se je moral ukvarjati še s zadevami grofa Herbersteina, »ker bo predsednik brez dvoma spet odšel na lov«.⁹⁸ Itd.

Državni funkcionarji, svetniki in višji uradniki pa so morali biti vladarju in strankam na razpolago v petek in svetek. Formalno je bila zato prisotnost na delovnem mestu nujna. Za vsako **zasebno ali službeno odsotnost** je bilo treba

⁹⁴ Kos, *V službi*, str. 260.

⁹⁵ Kos, *Dnevnik*, str. 27.

⁹⁶ Poročilo vicedoma Franca Antona grofa Lanthierija za Notranjeavstrijsko dvorno komoro in vlado z dne 8. 7. 1709 v ARS, AS 1, šk. 246, Publico-Politica, mapa O-III, št. 1.

⁹⁷ Kos, *Dnevnik*, str. 366.

⁹⁸ Prav tam, str. 448.

dobiti predstojnikovo in vladarjevo dovoljenje (*Absentierungs-Licenz*, *Reys-Licenz*). Tako pravilo je že dolgo pred terezijansko dobo omejevalo samovoljno in predolgo absentiranje.⁹⁹ Od konca 17. stoletja se je v nadzor neposredno vmešaval še dvor. Tako je leta 1698 kralj Jožef I. osebno odobril kranjskemu vicedomu Jožefu Panizollu zdravljenje v beneški Padovi, leta 1707 pa vicedomu Francu Antonu grofu Lanthieriju dvotedensko zasebno potovanje v Benetke.¹⁰⁰ Tudi predsednik Reprezentance je moral pred potovanjem dobiti dovoljenje Avstrijske dvorne pisarne, če je hotel na kakršno koli pot zunaj dežele. Svetniki in tajniki so morali odsotnost najprej prijaviti pri predsedniku, ki je preposlal njihovo prošnjo na Dunaj.¹⁰¹ O taki praksi priča množica prošenj in dekretov v arhivu Deželnega glavarstva na Kranjskem od leta 1747.¹⁰²

Svetniška funkcija ni predvidevala neposrednega obračanja na vladarja ali ministra na Dunaju (izjema so bili tajni dvorni svetniki), razen če je ta zahteval osebno pojasnilo. Dvornih uredb o omejevanju službenih poti uradnikov pa se niso strogo držali in na Dunaj so prihajali uradniki pogosto brez potrebe, ne da bi jih kdo uradno poklical. Že cesar Jožef I. je leta 1708 službene poti na dvor izrecno omejil na en mesec in zagrozil z odvzemom plače za čas prekoračitve roka.¹⁰³ Kraljica Marija Terezija, ki je morala prišleke vnaprej odganjati,¹⁰⁴ pa je februarja 1749 prepovedala provincialnemu uradništvu vsakršno službeno pot brez predhodnega pisnega zaprosila predstojnikov in pridobitve dovoljenja pristojnega dvornega urada.¹⁰⁵ Izjemoma je aprila odobrila prihod na Dunaj generalnemu prejemniku Janezu Ignacu baronu Apfaltrerju, ki ji je hotel osebno predstaviti postulacijo o davkih.¹⁰⁶ Odtlej so

⁹⁹ Npr. ko je Notranjeavstrijska dvorna komora podaljšala že odobreno odsotnost ljubljanskemu poštnemu mojstru Matiji Strobli (obvestilo vicedomu Orfeju grofu Strassoldu z dne 24. 2. 1611 v ARS, AS 1, šk. 189, Publico-Politica, mapa L-X, št. 1).

¹⁰⁰ Obvestili Notranjeavstrijske dvorne komore z dne 20. 3. 1698 in 19. 12. 1707 v ARS, AS 1, šk. 189, Publico-Politica, mapa L-X, št. 2.

¹⁰¹ Instrukcija z dne 23. 3. 1747 v ARS, AS 730, fasc. 207, pp. 311–313.

¹⁰² Kodeks v ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 1.

¹⁰³ Obvestilo vicedomu grofu Lanthieriju z dne 4. 6. 1708 v ARS, AS 1, šk. 189, Publico-Politica, mapa L-X, št. 3.

¹⁰⁴ Tako je 3. 8. 1748 odklonila prošnjo gozdarskemu mojstru na Reki Petru Antonu Furlaniju in Reprezentanci naročila, naj kar sama presodi Furlanijev projekt (prepis dvornega reskripta v ARS, AS 6, knjiga resolucij za leto 1748, šk. 180, p. 399).

¹⁰⁵ Dvorni dekret z dne 15. 2. 1749 v ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 1, št. spisa 8.

¹⁰⁶ Dvorna resolucija z dne 26. 4. 1749 v ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 1, št.

tudi najvišji deželni funkcionarji potrebovali dvorni dekret, da so lahko prišli na pogovore na dunajska ministrstva ali pa iz priključenih oz. podrejenih gospostev/uradov v Ljubljano.¹⁰⁷ Tako je npr. februarja 1749 Reprezentanca obvestila tržaškega glavarja Krištofa Lovrenca barona Flachenfelda, da je z dvora zanj prišlo dovoljenje za odhod na Dunaj.¹⁰⁸ Cestnemu direktorju in deželnemu upravitelju Leopold Karlu grofu Lambergu pa je dvor odobril le 14-dnevno odsotnost za urejanje službenih zadev na Dunaju.¹⁰⁹

Sčasoma so odobritve službenih odsotnosti znotraj dežele do 21 dni prepuščali predsednikom deželnih uradov. Prihode na Dunaj zaradi rednega poročanja centralnim uradom pa je še naprej potrjevala Dvorna pisarna. Leta 1769 so deželna glavarstva v dednih deželah dobila pravico podeljevanja dovoljenj za odsotnosti, če le niso presecale treh mesecev.¹¹⁰ Samovoljnih prihodov uradnikov na Dunaj, ki so s prošnjami in pritožbami jemali čas državnim uradnikom, pa le niso mogli preprečiti, zato je Dvorna komora leta 1774 spet zabičala Deželnemu glavarstvu, naj pazi na proceduro.¹¹¹ Končno so leta 1778 prepovedali vsem deželno knežjim uradnikom prihajanje na Dunaj brez dovoljenja deželnega glavarja ali dunajske centrale.¹¹²

Leta 1777 je bilo odločeno, da naj pri prekoračitvi dovoljene odsotnosti uradnik izgubi četrtno plačo, ki jo je treba razdeliti med »podrejenec« (*Subalternen*), ki so medtem delali namesto njega v pisarni. Leta 1780 so uvedli še 10 % odbitek od plače celo za čas dovoljene odsotnosti. Če pa je uradnik odšel iz dežele, mu je od leta 1782 pripadala le plača v višini pokojnine, ki bi jo prejemal glede na leta službovanja. Čas potovanja tja in nazaj se pri tem ni

¹⁰⁷ Reprezentanca je npr. dala 26. 5. 1752 dovoljenje za osemndnevno službeno zadržanje v Ljubljani odposlancu iz Gradiške Albertu pl. Dionoru, 1. 8. 1752 generalnemu prejemniku iste dežele Lodovicu Hortensiju pl. Locatelliju (ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 1).

¹⁰⁸ Osnutek z dne 28. 2. 1749 v ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 2.

¹⁰⁹ Izvleček iz dvorne resolucije z dne 16. 12. 1752 (ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 1). Grof se je vrnil z Dunaja že 21. 1. 1753 (Kos, *Dnevnik*, str. 461).

¹¹⁰ Dvorna uredba z dne 17. 5. 1770 s prilogo v ARS, AS 7, šk. 43, Publico-Politica, mapa L-1, št. 1.

¹¹¹ Uredba Dvorne komore z dne 23. 12. 1774 v ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 1.

¹¹² Dvorna uredba z dne 17. 5. 1778 (Kropatschek, *Sammlung VIII*, št. 1984) in dvorni dekret z dne 1. 12. 1778 (Kropatschek, *Sammlung VIII*, št. 2034).

več štel v nedovoljeno odsotnost.¹¹³ Takih primerov ni bilo veliko, nekateri pa so bili ekstremni: reprezentančni protokolist Johann Paul pl. Freydenegg je dobil leta 1755 dovoljenje le za štiritedensko službeno odsotnost, a se je aprila 1756 na Dunaju zadrževal že skoraj štiri mesece, zato je Reprezentanca prosila kraljico naj mu ukaže vrnitev, ker ga v Ljubljani enostavno niso več mogli nadomeščati. Freydenegg se je vrnil šele septembra, zato mu je kraljica odvzela plačo za čas nedovoljene odsotnosti in tudi za vnaprej. Skrušeno jo je prosil za milost, kot razlog pa med nenehnim ponavljanjem o zvestem in prizadevnem delu omenil delo v glavni registraturi na Dunaju, čeprav tega dela baje sam ni hotel. Dobrotljiva kraljica mu je vrnila odvzeto plačo.¹¹⁴

Seveda so bila dovoljenja obvezna tudi za odhod na **počitnice in urejanje zasebnih zadev** zunaj kraja službovanja. Če ni šlo za nujne zadeve v tujini, je bila odsotnost bolj omejena in vezana na zagotovitev namestnika na delovnem mestu, saj je v uradu vedno moral biti predsednik ali podpredsednik ter vsaj še dva svetnika. Seje sveta so morale biti tudi med uradnimi počitnicami, ki so bile v terezijanski dobi običajno poleti in zgodaj jeseni.¹¹⁵ Tradicija jesenskih kolektivnih »vinskih počitnic« (*Wein-Ferien*) se je v notranjeavstrijskih deželah (zlasti na Štajerskem) v terezijanskem obdobju zlagoma končevala.¹¹⁶

Trajanje odsotnosti zaradi zasebnih zadev je načeloma ustrezalo oddaljenosti od kraja službovanja in naravi zadeve. Praviloma ni bilo mogoče izostati iz službe dlje od 21 dni. Še v začetku 18. stoletja pa so prosilci lahko računali na daljšo dobo, saj je cesar Karel VI. šele leta 1720 omejil dovoljenja na 6 tednov in zahteval trganje od plače, če ni bilo tehtnega razloga za podaljšanje odsotnosti.¹¹⁷ Kasneje so bili roki še krajši. Tajniku Reprezentance Franzu Josephu pl. Wengerju je leta 1752 kraljica odobrila 14-dnevno odsotnost, da je lahko pospremil sina na vojaško akademijo v

¹¹³ Dvorne uredbe z dne 25. 7. 1777, 5. 10. 1780 in 10. 5. 1782 v ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 2. Gl. tudi Heindl, *Rebellen*, str. 26.

¹¹⁴ Osnutek z dne 26. 4. 1756, prepis Freydeneggove prošnje z dne 26. 11. 1756 in kraljičina resolucija z dne 4. 12. 1756 v ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 1. Na Dunaj je odšel 26. 12. 1755, vrnil se je malo pred 20. 9. 1756 (Kos, *Dnevnik*, str. 596, 636).

¹¹⁵ Inštrukcija z dne 23. 3. 1747 v ARS, AS 730, fasc. 207, pp. 313–314.

¹¹⁶ Te počitnice je vsako leto razpisovala Notranjeavstrijska vlada, trajale pa so od 14. 9. do 1. 11. V tem času so se stranke lahko obračale na tajne svetnike. Glej (tudi tiskana) obvestila kranjskim vicedomom v letih 1677–1745 v ARS, AS 1, šk. 169, Publico-Politica, mapa G-III, št. 3 in šk. 172, mapa G-IX, št. 12.

¹¹⁷ Obvestilo Notranjeavstrijske dvorne komore vicedomu grofu Lanthieriju z dne 22. 5. 1720 v ARS, AS 1, šk. 189, Publico-Politica, mapa L-X, št. 1.

Dunajskem Novem mestu.¹¹⁸ Dolenjski okrožni glavar Wolf Adam baron Erberg je dobil 29. decembra 1752 dovoljenje za nekajdnevno bivanje v Ljubljani med novoletnimi prazniki zaradi urejanja zasebnih zadev.¹¹⁹ Tudi deželni fiskal dr. Janez Hieronim Marcina pl. Merzenheim je leta 1753 prepričal deželno kneginjo za odobritev tritedenske odsotnosti in prihoda na Dunaj v zasebni zadevi, sploh pa je že v prošnji zatrdil, da bo šel tja na svoje stroške.¹²⁰ Kancelist Andrej Peter pl. Schifferstein je v treh letih kar dvakrat izkoristil daljši izredni dopust: prvič jeseni 1753, ko mu je bila odobrena tritedenska odsotnost za pot na Moravsko. Drugič pa leta 1756, a je kljub že 21. novembra pridobljenemu dovoljenju za urejanje zapuščine na Dunaju po pokojnem stricu Jožefu Antonu pl. Schifferju (proštu in župniku v Laa an der Thaya) šele maja 1757 kraljico prosil za podaljšanje roka, češ da prej ni mogel oditi na Dunaj brez pooblastila strica Wolfa Karla, ljubljanskega stolnega kanonika.¹²¹

Zaradi bolezni in če se je predvideno zdravljenje zavleklo čez odobreni rok se je dalo izboriti še daljši rok: junija 1753 je kraljica odobrila grofu Herbersteinu dvomesečno odsotnost zaradi zdravljenja,¹²² avgusta 1759 pa je svetnik Hofmann dobil celo dovoljenje za odsotnost »do ozdravitve« (do tega ni nikoli prišlo) in stalnega substituta na delovnem mestu (okrožni glavar baron Taufferer). Nekaj mesecev pozneje je bil tudi bolni Raigersfeld oproščen dela do ozdravitve (tudi on je dobil substituta), vendar je kot deloholik v omejenem obsegu še delal na domu, včasih pa celo odšel za nekaj ur v pisarno.¹²³ Ko pa je leta 1770 kraljica svetniku Deželnega glavarstva Jožefu Antonu baronu Janežiču dovolila izostati celo leto,

¹¹⁸ Izvleček iz dvorne resolucije z dne 18. 10. 1752, prepis Wengerjeve prošnje s 26. 9. 1752 in osnutek odloka Reprezentance z dne 21. 10. 1752 (ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 1, št. 20). Wenger in sin sta odšla na pot 25. 10. 1752 (Kos, *Dnevnik*, str. 443).

¹¹⁹ Osnutek v ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 1.

¹²⁰ Izvleček iz dvorne resolucije z dne 27. 1. 1753 ter osnutek dopisa Reprezentance z dne 3. 2. 1753 (ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 1).

¹²¹ Izvleček iz dvorne resolucije z dne 30. 8. 1753 ter prepis prošnje z dne 25. 5. 1757 v ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 1.

¹²² Izvleček iz dvorne resolucije z dne 16. 6. 1753 (ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 1). Grof je odpotoval v toplice v Laškem šele 12. 8. in se vrnil pred 16. 10. 1753 (Kos, *Dnevnik*, str. 487, 497).

¹²³ Kos, *Dnevnik*, str. 796, 815–816, 820, 822, 827.

je to pomenilo, da je bil oproščen udeležbe na sejah, nekaj nalog je moral še naprej opravljati, ostalo so prevzeli drugi svetniki.¹²⁴

Tudi odsotnosti zaradi trajne **preselitve** družine so bile lahko daljše, a odvisne od uradnikovega statusa. Vladar je v dekretu z imenovanjem v službo namreč uradniku pogosto ukazal, naj takoj začne službovati. Ko je npr. vladarica leta 1748 imenovala Johanna Niklasa pl. Kolbniza za svetnika Apelacijske komore v Ljubljani, je v isti sapi izrazila pričakovanje za njegov takojšen odhod.¹²⁵ Novoimenovani uradnik se je znašel v dilemi, ali naj službo in z njo povezane stroške selitve in negotovo prihodnost v tujini sprejme. To je pomenilo takojšnjo selitev, družina pa je še nekaj časa ostala v kraju prejšnjega službovanja. Raigersfeld je take dileme ob baje nepričakovanem imenovanju za asistenta Intendance v Trstu leta 1731 omenil v spominski kroniki, češ da se je nato posvetoval z ženo, ali naj na vrat na nos odide v Trst, čeprav bi v Ljubljani kot prisednik Ograjnega sodišča še naprej lahko živel *ohne Sorg, comod und vergnügt*. Ženi je ob tem priznal, da v Trstu ne bo imel tako lagodnega življenja, a bo lahko razvil svoje talente v javni službi. Žena in oče sta se s tem strinjala in dolgoletna kariera visokega državnega uradnika se je lahko pričela.¹²⁶ Nasprotno pa se je leta 1739 novoimenovani predsednik Intendance Wolf Sigmund grof Gallenberg na vse kriplje upiral selitvi iz Ljubljane v Trst in stalnemu bivanju tam, češ da bo trpelo družinsko gospodarstvo, izgubil bo službo deželnega poverjenika, Trst mu ni všeč, sploh pa je imel občutek, da se ga na ta način želi izgnati iz Kranjske... V ozadju upiranja pa je bila močna želja, da postane kranjski deželni glavar. Naslednje leto je sicer odšel v Trst, a se je po nekaj tednih vrnil v Ljubljano in na cesarjevo osuplost resigniral na vse državne funkcije.¹²⁷

Za izsiljeno naglico pri selitvi se je vladarica kasneje običajno oddolžila s poravnavo selitvenih stroškov. Tako je leta 1747 dodelila 400 gld selitvenih stroškov novoimenovanemu svetniku Reprezentance Francu Karlu pl. Hohenwartu, ki je dotlej služboval na Reki.¹²⁸ Nekaj mesecev pozneje pa je pravnemu izvedencu

¹²⁴ Dvorni resoluciji z dne 29. 9. 1770 in 16. 3. 1771 v ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 1.

¹²⁵ Dvorna resolucija z dne 16. 3. 1748 v ARS, AS 6, šk. 114.

¹²⁶ Kos, *Dnevnik*, str. 15.

¹²⁷ Prav tam, str. 28. Več o tem v Kos, *O melanholiji*, str. 86–140.

¹²⁸ Prepis dvorne resolucije z dne 11. 11. 1747 v ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 160.

Francu Antonu Matiji pl. Učanu za selitev iz Gradca v Ljubljano dodelila 300 gld.¹²⁹ Selitvine za samske uradnike in tiste na nižjih položajih so bile bistveno nižje, ne glede na podobne dejanske stroške: leta 1748 je vladarica odobrila samskima Antonu Andreju Deležniku in Ferdinandu Liscutinu, ki sta se nekaj tednov prej morala odseliti iz Gradca v Ljubljano zaradi dela v reprezentančnem knjigovodstvu, po 150 gld za preselitev, leta 1749 pa koncipistu Georgu Xaverju Mayerju in registraturnemu adjunktju Franzu Xaverju Bischofu za enako pot le po 75 gld.¹³⁰

To res ni bilo veliko, saj je moral uradnik po letih udobne akomodacije najprej najti novo stanovanje za družino, če jo je imel, in tja preseliti vse premoženje. Raigersfeld se je leta 1742 pritoževal, da mu je vladarica začasne selitve iz Ljubljane v Trst, od tam v Gradec, spet v Trst in Dunaj namenila le 500 gld, nekemu drugemu uradniku pa kar 1500.¹³¹ Aprila 1747 je spet moral pri priči z Dunaja v Ljubljano, žena in otroci pa so ostali na Dunaju. Tam je imel lastniško hišo, ki pa jo je moral najprej za silo urediti, saj v stanovanju niso živeli že skoraj 15 let. Zato je julija zaprosil kraljico za dvomesečno bivanje na Dunaju, da bi uredil zasebne zadeve in organiziral preselitev družine.¹³² Čez 11 dni je kraljica odobrila prošnjo, vendar je lahko odšel v prestolnico šele, ko se je v Ljubljano vrnil svetnik Ernst Benjamin baron Mittrowsky. Ta si je že junija s predstojnikovim soglasjem izposloval dvomesečno dovoljenje za preselitev družine iz Šlezije. Toda na Dunaj je Raigersfeld lahko odpotoval šele čez več kot mesec dni, saj je deželna kneginja junija 1747 odobrila bolniško odsotnost deželnemu glavarju in predsedniku Reprezentance grofu Auerspergu.¹³³ Po Herbersteinovem mnenju in državnih predpisih pa dva svetnika naenkrat nista smela biti odsotna. Tako so se planirane in odobrene odsotnosti zamaknile in Raigersfeld je lahko odpotoval iz Ljubljane šele 15. septembra 1747 ter se z ženo in sinom vrnil šele 1. januarja 1748. Izdatno prekoračenje roka je na Dunaju utemeljil s polslužbeno naravo bivanja na Dunaju (pogovori na ministrstvih, urejanje službenih zadev).¹³⁴

¹²⁹ Prepisi dvornih resolucij z dne 21. 2. in 6. 3. 1748 v ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 161.

¹³⁰ Dvorni reskript z dne 6. 4. 1748 v ARS, AS 6, šk. 114 in prepis dvorne resolucije z dne 14. 2. 1749 v ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 163.

¹³¹ Prepis prošnje v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 566.

¹³² Prepis prošnje je v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 552–555.

¹³³ Dvorni dekret z dne 17. 6. 1747 v ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 1 (Auersperg).

¹³⁴ ARS, AS 6, šk. 179, knjiga resolucij za leto 1747, p. 178. Prepis kraljičinega dekreta za Raigersfelda z dne 29. 7. 1747 je v ARS, AS 730, fasc. 202, p. 629, izvirniki odločb in in osnutki prošenj za Raigersfelda in Mittrowskega pa v ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica,

V provincah si je bilo mogoče mimo dvora izpogajati tudi daljše obdobje skrajšanega delovnega časa in **zmanjšanje delovnih obveznosti** zaradi družinskih/osebnih težav, če je prosilec ostal v kraju službovanja. Tako je februarja 1753 grof Herberstein dovolil Raigersfeldu skrajšan delovnik zaradi žalovanja po pokojni ženi in udeleževanja pri spominskih mašah.¹³⁵ Do izteka uradnega šestmesečnega žalovalnega obdobja se je Raigersfeld namreč zelo redko sestajal s sodelavci, uradniki in strankami. Marsikdaj se sploh ni pojavil v službenih prostorih. Nato se je vestni uradnik spet prebudit in začel delati v prejšnjem ritmu. Njegov odnos do dela ali bolje službe pa je ostal še nekaj let ohlapen, saj včasih ni bil na tekočem niti z urnikom sej Reprezentance ali pa mu ga uradniki sploh niso sporočili.¹³⁶ Očitno to predstojnika in drugih ni pretirano motilo. Maja 1755 je Herberstein najbrž zaradi melanholičnosti in zmanjšane dejavnosti ukazal kancelistu Andreju Petru pl. Schiffersteinu, naj Raigersfeldu dodeljuje v obravnavo le še komerčne zadeve, ostale pa svetniku Hofmannu.¹³⁷

Novembra 1759 je Raigersfeldovo delo v pisarni zaustavila bolezen, zato je želel delati na domu. Oviranost je predstavil Herbersteinu v ustni prošnji za trimesečno razbremenitev od izdelave referatov, čez nekaj dni pa še od drugega dela. Prošnjo je še podkrepil z zaslugami: od 1. januarja 1748, ko se je stalno naselil v Ljubljani, ni nikoli izostal iz pisarne, vedno je bil zasut z referati ter predsedovanjem v treh komisijah. Herberstein temu ni oporekal in najstarejšemu, dolgo tudi najbolj delavnemu in kljub vsem njunim nesporazumom vendarle zvestemu svetniku pritrdil z brezpogojno odobritvijo prošnje.¹³⁸

Organizacija svetniškega dela

Delo reprezentančnega sveta je poldrugo desetletje potekalo v duhu Haugwitzeve inštrukcije z nekaj manjšimi spremembami. Seje je vodil predsednik oz. v njegovi odsotnosti podpredsednik. Na vsaki seji je tajnik najprej prebral zapisnik prejšnje seje, nato pa predstavil prispele dvorne resolucije,

mapa A-3, št. 1. Dolga Raigersfeldova odsotnost je izpričana v njegovem dnevniku (Kos, *Dnevnik*, str. 147–171).

¹³⁵ Kos, *Dnevnik*, str. 465.

¹³⁶ Prav tam, str. 591–592.

¹³⁷ Prav tam, str. 566.

¹³⁸ Prav tam, str. 814, 820, 822.

reskripte, dekrete, patente, uredbe in okrožnice¹³⁹ ter pisne pritožbe, poročila in prošnje strank, ki so jih že prej na pogovore sprejeli svetniki. Predsednik ali podpredsednik je moral sam odpreti vsak dopis z dvora, ki je bil naslovljen na urad in ne na določenega svetnika in na naslednji seji med svetnike porazdeliti naloge. Pri predsedniku je bil tudi ekshibitni (opravilni) protokol, kamor so vpisali nove zadeve. Za reševanje zadev in referiranje je smel po svojem premisleku določiti kateregakoli svetnika, ki je bil najbolj primeren in pri tem pazil, da ni prihajalo do preobremenitev. Vladarica je leta 1750 ukazala, naj na gremijalnih zasedanjih sodelujejo tudi mladi uradniki kot volonterji, ki lahko celo pripravljajo referate in glasujejo, a njihovo mnenje ni zavezujoče.¹⁴⁰

Svetnik je vodil zadevo do konca, tj. do predstavitve zaključka na skupni seji. Morebitne vmesne dvorne reskripte o zadevi je tajnik takoj izročil referentu. Svetnik se je po potrebi posvetoval s kolegi in z drugimi uradniki, ki so mu bili dolžni posredovati izvlečke iz svojih aktov ali pa je sam poiskal podatke v arhivih in knjižnicah. Tudi kameralni svetnik Raigersfeld je kraljico julija 1743 prosil za dovoljenje za študij v dvorni knjižnici: zanimali so ga predvsem francoski spisi o komerčnih, finančnih, monetarnih in policijskih vedah, kar je potreboval za pisanje referatov.¹⁴¹ Oviranje ljubosumnih svetnikov pri tem ni bila redkost. Raigersfeld med pripravo referata o mitninskih tarifah spomladi 1736 od mitninske komisije v Gradcu ni dobil vsega zahtevanega gradiva in se je s kolegi celo moral prerekati za pravico, da na svoje stroške izdela prepise komisijskih aktov in protokolov.¹⁴² Tudi poleti 1738, ko je na ukaz podpredsednika Dvorne komore Ferdinanda Bonaventure grofa Harracha v prestolnici izdeloval poročilo o mitninskih tarifah, mu nekateri ministri niso omogočili dostopa do spisov komisije.¹⁴³

Svetniška funkcija je torej bila proaktivna, delovne pravice in dolžnosti pa so bile primerljive z današnjo višjo uradniško in funkcionarsko službo na

¹³⁹ V fondu Reprezentance in komore za Kranjsko (ARS, AS 6) je iz let 1747–1763 23 knjig resolucij (šk. 179–198) in 15 knjig patentov (šk. 174–178).

¹⁴⁰ Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 70.

¹⁴¹ Prepis prošnje z dne 14. 7. 1743 v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 476–477. Izvlečki in prepisi, ki jih je v tistih letih napravil v dvorni knjižnici, so večinoma ohranjeni v ARS, AS 730, knj. 167, 168, 170, 172 ter fasc. 194 in 197, t. i. »refleksije« pa v fasc. 195.

¹⁴² Tako v pismu svetniku Češke dvorne pisarne Janezu Antonu baronu Widmanu z dne 9. 4. 1736 (ARS, AS 730, knj. 160, p. 614; enako v knj. 161, p. 273).

¹⁴³ Kos, *Dnevnik*, str. 18–20.

ministrstvih. Občasna zadolžitev je bilo komisarstvo: svetnik je od predstojnika dobil mandat za določeno nalogo na terenu in za določen čas. Svetnikovo obravnavanje zadeve se je tako lahko zavleklo v tedne. Tu pa tam so zelo zapletene zadeve odrinili vstran in čez čas so na Dunaju ugotovili, da deželni urad še ni izpolnil ukaza. V pomembnih zadevah in ob nesporazumih je sledil obisk dvornih komisarjev. Tako je novi predsednik Ministerialne bankalne deputacije in Univerzalnega komerčnega direktorija Rudolf grof Chotek konec septembra 1749, ko se je na poti v Trst ustavil tudi v Ljubljani (1707–1771), poklical na pogovor Raigersfelda glede neizpolnitve ukaza dvorne resolucije o dokončanju prenočitvenih in skladiščnih namestitvev za prevoznike v Razdrtem. Raigersfeld se je izmotaval, da tega sicer ne ve, ker je minilo že veliko časa, najbrž pa je zadeva urejena, ker odtlej ni bilo več nobenih pritožb... To ni bilo res. Pomanjkanje postojank za trgovce med Ljubljano in Trstom je dvor problematiziral vse od leta 1730, a še leta 1749 je bilo stanje slabo.¹⁴⁴ Raigersfeld se je zavedal, da je to tudi njegova krivda, a je prepustil Chotku, da je v naslednjih tednih pritisnil na notranjskega okrožnega glavarja Janeza Sigfrida barona Gusiča. Ta je obljubil, da bo v Razdrtem, Postojni, Logatcu in na Vrhniki v kratkem izboljšal oskrbo trgovcev in prevoznikov v gostiščih. Ukaz o izgradnji štirih kolnic za trgovske vozove na Vrhniki, v Logatcu, Postojni in Razdrtem je podkrepila še Dvorna komisija, vendar obljuba še nekaj let ni bila izpolnjena; šele leta 1759 so tam zgradili novo mitninsko poslopje.¹⁴⁵

Svetnik je na koncu z referatom predlagal rešitev, predstojnik in svetniki pa so jo v kolegiju na skupni seji izglasovali ali pa ne. Veljal je uveljavljen kolegiatni princip z večinskim odločanjem (glasovanjem). Prvi je glasoval referent, zadnji predsednik Reprezentance, pri čemer je bil predsednik le prvi med enakimi in brez večinske privolitve vseh svetnikov (t. i. »svet«) sam ni mogel odločiti. Če je drug svetnik pred tem imel tehtne pomisleke, se je zadeva še pred glasovanjem prestavila na naslednjo sejo, kjer so predstavili pripombe. Odstotnim svetnikom je bilo omogočeno pisno pošiljanje pomislekov ali glasovanje. Če izid ni bil enoten, je predsednik lahko trikrat zapored odprl

¹⁴⁴ Šorn, Zanimivosti, str. 164–165; Bruckmüller, Triest, str. 312–313.

¹⁴⁵ Kos, *Dnevnik*, str. 751; ARS, AS 6, šk. 100; ARS, AS Glavarstvo, šk. 172, mapa Commercialia W-1, št. 1; protokolni izvleček reskripta Dvorne komisije z dne 29. 11. 1749 za tržaško Intendanco ter notica za Direktorij *in publicis et cameralibus* z dne 1. 12. 1749 v ÖStA, FHKA, NHK Kommerz IÖ Akten, šk. 520.

preiskavo novih okoliščin.¹⁴⁶ Ne tako redko so svetniki izglasovali drugačen sklep, kot ga je predlagal, in ga sami poslali v odobritev na dvor.¹⁴⁷ Predsednik je moral sam letno obveščati dvor o vseh sprejetih sklepih in delu urada.¹⁴⁸

Delo kranjske Reprezentance in komore je na kraljičino zahtevo 31. decembra 1754 opisal najmlajši svetnik Heinrich Maria grof Auersperg.¹⁴⁹ Najprej je omenil, da se splošne statutarne in zakonske uredbe iz vladaričinih patentov resolucij, dekretov in reskriptov vedno takoj razpošljejo v vednost, ravnanje in objavo deželnim stanovom in podrejenim uradom (okrožnim glavarstvom) ter v združeni grofiji Gorici in Gradiški (»deželno glavarstvo«),¹⁵⁰ če njihova vsebina zadeva plemstvo, obvestijo še deželnega glavarja. Uredbe za obmejna območja posredujejo tamkajšnjim uradom. Vladaričine podelitve plač, penzionov, statusnih povzdigov itd. se posredujejo Kameralnemu plačilnemu uradu (*Zahlamt*) in knjigovodstvu, ki izterjata predpisane takse.

Auerspergovi odgovori niso odstopali od omenjenih predpisov, je pa prištavil, da enostavne zadeve samostojno rešuje predsednik sam in o tem na naslednji redni seji obvesti kolegij. Tudi uredbe po službeni dolžnosti pripravi predsednik ali drug svetnik in o njih obvesti še kolege, ki nato odločijo brez skupne seje. Le o najbolj zapletenih zadevah razpravlja in odloča celoten svet. Preiskava s pritegnitvijo deželnih stanov, magistratov in okrožnih glavarstev je običajna v varnostnih in policijskih zadevah (npr. pri kriminalnih dejanjih). Deželnoknežji komisariji na Kranjskem pa, drugače kot v drugih deželah, niso člani Reprezentance.

Deželne in mestne račune pregledujejo dvorne komisije. Izvolitve v mestnih organih nadzorujejo okrožna glavarstva, o njih pa odloča svet Reprezentance.

¹⁴⁶ Instrukcija z dne 23. 3. 1747 v ARS, AS 730, fasc. 207, pp. 289–300 in instrukcija z dne 15. 4. 1747 v ÖStA, FHKA, AHK GB, št. 299, fol. 404^r–404^v. Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 66–67.

¹⁴⁷ Npr. 19. 6. 1751 (Kos, *Dnevniki*, str. 363).

¹⁴⁸ Prepisi Herbersteinovih poročil iz let 1749–1754 v 13 knjigah so v ARS, AS 6, šk. 163–173.

¹⁴⁹ Prepis »referata« je v ARS, AS 6, šk. 115.

¹⁵⁰ V upravnih zadevah je imelo od 15. 5. 1754 združeno goriško-gradiško deželno glavarstvo enake naloge kot deželne Reprezentance, a je bilo podrejeno ljubljanski Reprezentanci. V sodnih zadevah je bilo kot deželna pravda podrejeno Notranjeavstrijski vladi v Gradcu. Prvi vodja glavarstva je kot deželnoknežji komisar postal Ferdinand Philipp grof Harrsch, ki je leta 1756 dosegel, da je lahko poročila pošiljal neposredno na dvor in ne v Ljubljano. Naslednje leto si je novi komisar Jožef Marija grof Auersperg izbral še večjo neodvisnost, a še ne tudi popolne neodvisnosti od Ljubljane (Žontar, *Struktura uprave*, str. 80–82).

Sporne davčne zadeve med gosposkami in podložniki preiskujejo skupaj z okrožnimi glavarji in nato obvestijo dunajski Direktorij *in publicis et politicis*, ki odloči. Druge podložniške pritožbe rešuje Reprezentanca, ker je vsaka druga pravna pot prezamudna. Reprezentanca sama rešuje še nekatere zadeve v pristojnosti deželnega kneza (npr. regalije in pritožbe deželnih stanov), a le če ne zadevajo vojnih davkov (*Contribunalia*).

V zadevah Judov imajo izkušnje le v goriško-gradiški grofiji. Pri mejnih sporih se s sosednjimi Reprezentancami posvetujejo o imenovanju komisarjev, ti obvestijo svoje svete, le-ti pa nato vlado, ki odloči. Pri podelitvah privilegijev ali potrditvah starih ter v zadevah cehov se posvetujejo z drugimi uradi. Vse kar zadeva komercij, prej ovrednoti Komerčni konsez. Popravila komercialnih cest ima v zakupu Leopold Karl grof Lamberg, ki ga Reprezentanca nadzoruje prek okrožnih glavarstev in poštних mojstrov; podobno je organiziran tudi nadzor zasebnih mitnic.

Reprezentanca nadzoruje dobrodelne ustanove in cerkvene temporalije: imenuječasne administratorje, inventurne in zaporne komisarje, obravnava njihova poročila ter zaslišanja kandidatov za cerkvene službe, o tem obvešča škofo in umešča nove župnike ter beneficiate v temporalijah. Z vojaškimi poveljstvi sodelujejo v skladu z zakoni pri namestitvah vojaštva, pregonu dezerterjev, logistiki itd.

*

Delovna specializacija je bila izrazitejša le v specializiranih uradih, npr. vojaških in gospodarskih gremijih ter na sodiščih. Svetniki deželnih Reprezentanc in vseh njenih pravnih naslednikov v 18. stoletju pa so morali biti sposobni delati na vseh področjih, ki so spadala v pristojnost urada.¹⁵¹ V podrejenih uradih z istega področja (npr. v knjigovodstvu, za kameralne zadeve, v dvornih komisijah) so se zato lahko pojavljala ista imena.

To je bila stara birokratska navada, pravzaprav nepisano pravilo in tudi na Kranjskem so že vsaj dve stoletji funkcionarji, uradniki in svetniki istočasno delali v deželnostanovskih in vicedomskih (deželnoknežjih) uradih.¹⁵² Do leta 1747 so bili nekateri deželnoknežji svetniki in stanovski poverjeniki zaradi

¹⁵¹ Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 68.

¹⁵² Košir, *Stanovska uprava*, str. 44.

dobre prakse ali/in izobrazbe obenem prisedniki obeh pravnih Ograjnega sodišča in za delo dodatno plačani, kasneje ne več.¹⁵³ Tudi pisarniško osebje je lahko hkrati opravljalo več nalog, plačanih ali neplačanih. Vsakršno dodatno plačilo je bilo ob sicer nizkih rednih plačah zelo dobrodošlo. Posledično je bilo število funkcionarjev in uradnikov v državni in deželni upravi pred letom 1747 vedno razmeroma nizko glede na razvejanost obeh vej provincialne uprave in glede na število formalno sistematiziranih delovnih mest. Tako je bil npr. Henrik grof Orzon do potrditve za kranjskega vicedoma kar 24 let glavar deželno knežjega gospostva Bovec ter obenem inšpektor za konjerejo na Krasu (v Lipici), deželnozborski komisar na Goriškem, višji inšpektor »grofije« (gospostva) Postojna, zadnjih pet let pa še vicedomov namestnik v Ljubljani.¹⁵⁴ Adjunkta deželnega tajnika Janez Krstnik Felber in dr. Franc Krištof pl. Bogataj sta bila obenem ograjnosodna odvetnika, deželni tajnik pa je bil pogosto še fiskal ali ograjnosodni tajnik. Vicedomski (pod)knjigovodja Janez Krstnik pl. Nemizhoffen je bil obenem gozdarski mojster, višji rudarski sodnik in asistent v *Judicium delegatum*. Toda prav te pomembne službe so mu preprečile prejem deželnega svetništva v letih 1737–1742! Nekoliko neprevidno se je še pohvalil, da je odprl dva rudnika antimona in železa, kar je na dvoru delovalo ravno nasprotno od želenega: Nemizhoffen so hoteli obdržati na dotedanjih delovnih mestih in nikjer drugje, čeprav se je bil sam pripravljen odpovedati knjigovodstvu (*tabele 1, 2 in 6*).¹⁵⁵

Vrh pa je leta 1733 le izjemoma dosegel Anton Jožef grof Auersperg, kateremu je cesar Karel VI. dovolil, da je med marcem 1733 in novembrom 1734, ko je bil instaliran novi glavar Korbinijan Marija grof Saurau, poleg plače za deželno namestništvo (2000 gld) in upraviteljstvo (1000 gld), prejemal še glavarsko plačo (6000 gld). Deželni stanovi so o tem razpravljali na seji 15. aprila 1736 in kljub pomislekom o treh plačah za eno osebo potrdili cesarjevo resolucijo.¹⁵⁶

¹⁵³ Gl. prepis poročila vicedoma grofa Orzona o svetnikih in uradnikih v deželi z dne 22. 12. 1742 v ARS, AS 1, šk. 176, Publico-Politica, mapa H-V, št. 2.

¹⁵⁴ Obvestilo notranjeavstrijskega namestnika Dizme grofa Attemsja za zakupnike in oskrbnike deželno knežjih gospostev, mest in trgov na Kranjskem z dne 6. 11. 1742 ARS, AS 1, šk. 283, Publico-Politica, mapa U-III, št. 3.

¹⁵⁵ Dopisa notranjeavstrijskega namestnika vicedomu grofu Thurn-Valsassini z dne 8. 8. 1737 in 16. 4. 1740 s prepisom dveh nedatiranih Nemizhoffnovih prošelj cesarju Karlu VI. in kraljici Mariji Tereziji v ARS, AS 1, šk. 247, Publico-Politica, mapa O-III.

¹⁵⁶ ARS, AS 2, I, Landtag-Protocoll št. 45 (šk. 919), fol. 273, 299.

Tudi po letu 1747 so deželnoknežji svetniki ostali večkratni funkcionarji, vendar le znotraj deželnoknežje uprave. Že v resoluciji o vzpostavitvi Deputacije iz oktobra 1748 jim je kraljica kljub razumevanju za napore pri delu v prihodnosti naložila še sodelovanje v dvornih komisijah. Ne pa tudi v novem prvostopenjskem deželnem sodišču »Deželna pravda« (*Landrecht*), ki je združilo dotlej stanovsko Deželnoglavarsko in Ograjno sodišče. Sodišče so kot sodni prisedniki upravljali bivši stanovski funkcionarji in deželani, ki so sedaj formalno postali deželnoknežji uradniki. Stanovi so tako poleg političnega izgubili tudi personalni stik s sodstvom. Do leta 1763 so reprezentančni svetniki in z njimi nekateri kancelisti delali v komisijah za navigacijo na Savi in Ljubljani, za fevdne zadeve, za dobrodelne ustanove, dvornih konsezih za komerčne zadeve (ta najprej z imenom »Dvorna komisija za javne in upravne zadeve«) in sanitetne (tj. zdravstvene) zadeve ter v delegiranem sodišču v zadevah deželnega kneza *Judicium delegatum in causis domini et commissorum* (od leta 1751 *Consessus in causis summi principis et commissorum*).

Ker je bilo delo v komisijah in uradih povezano z materijo osnovnih nalog v osrednjem uradu, kopičenje funkcij za svetnike ni bilo zelo naporno. Tam so morali sestankovati in glasovati, ne pa tudi povsem sami pripravljati konkretne projekte.¹⁵⁷ Sploh pa je bilo sejanje podrejeno akutnim potrebam, zato je včasih med dvema sejama minilo tudi več mesecev, spet drugič pa so si seje sledile po nekaj dneh, kadarkoli med ponedeljkom do soboto. Obveznosti celo za delavnega svetnika Raigersfelda torej niso bile težke kot je kazalo na prvi pogled, ker je bil v Reprezentanci zadolžen za komerčne, prometne in navigacijske teme, v treh stalnih komisijah pa je obravnaval še zdravstvene, policijske in vojaške zadeve.

Poleg svetnikov so v komisijah delali tudi deželnostanovski in mestni funkcionarji, podjetniki ter prisedniki Deželne pravde; slednji so sodelovali zlasti v sodnem Konsezu *in causis summi principis et commissorum*. Nižje deželnoknežje uradništvo po večini ni delalo istočasno v več uradih, je pa občasno po potrebi prehajalo med uradi. Pogostejša je bila prisotnost reprezentančnih kancelistov v več komisijah.

¹⁵⁷ Prepis dvorne resolucije z dne 9. 10. 1748 v ARS, AS 6, knjiga resolucij za leto 1748, šk. 180, p. 447.

Večkratni funkcionarji in uradniki v državnih in deželnih službah na Kranjskem leta 1754¹⁵⁸

<i>Osnovno delovno mesto</i>	<i>Dodatne zadolžitve</i>
<i>Reprezentanca in komora</i>	
Predsednik Johann Seifrid grof Herberstein	Predsednik Dvorne komisije za varnost in oskrbo revnih
Svetnik Jošt Vajkard grof Barbo-Waxenstein	Svetnik Dvorne komisije za varnost in oskrbo revnih
Svetnik Franc Henrik baron Raigersfeld	Predsednik Komerčnega konseza
Svetnik Heinrich Maria grof Auersperg	Predsednik Konseza <i>in causis summi principis</i>
Svetnik Johann Andreas pl. Uhrys	Vojni komisar na Kranjskem
Svetnik Johann Joseph baron Hofmann	Direktor deželne Rektifikacijske komisije
<i>Pisarna</i>	
Kancelist Feliks Erazem Ziegler	Aktuar pri Komerčnem konsezu
<i>Kameralni plačilni urad</i>	
Plačilni mojster Janez Krstnik pl. Nemizhoffer	Prisednik pri Komerčnem konsezu, višji rudarski mojster
Orožarski komisar na Gorenjskem Nikolaj Rudolf pl. Raab	Svetnik Konseza <i>in causis summi principis et commissorum</i> in Dvorne komisije za varnost in oskrbo revnih, prisednik Deželne pravde
<i>Dvorna komisija za varnost in oskrbo revnih</i>	
Svetnik Karel baron Valvasor	Član komisije za cerkvene in dobrodelne zadeve
Svetnik Franc Karel pl. Hohenwart	Član komisije za cerkvene in dobrodelne zadeve
Aktuar Karel Seifrid pl. Perizhoff	Aktuar komisije za cerkvene in dobrodelne zadeve
<i>Bankalna blagajniška administracija</i>	
Administrator Krištof Lovrenc baron Flachenfeld	Svetnik Konseza <i>in causis summi principis et commissorum</i>
<i>Deželni stanovi</i>	
Deželni glavar Anton Jožef grof Auersperg	Predsednik Deželne pravde
Deželni upravitelj Leopold Karl grof Lamberg	Višji cestni direktor, podpredsednik Deželne pravde
Prisednik Janez Benjamin baron Erberg	Svetnik Dvorne komisije za varnost in oskrbo revnih

¹⁵⁸ *Schematismus 1754*, pp. 1–8.

<i>Deželna pravda</i>	
Prisednik Franc Anton baron Schmidthoffen	Svetnik Konseza <i>in causis summi principis et commissorum</i>
Prisednik Franc Anton pl. Posarelli	Svetnik Konseza <i>in causis summi principis et commissorum</i>
Prisednik Jožef Gabrijel pl. Buset	Svetnik Konseza <i>in causis summi principis et commissorum</i>
Prisednik Leopold Livij Schwab pl. Lichtenberg	Svetnik Konseza <i>in causis summi principis et commissorum</i>

Dve desetletji po začetku reform se je praksa personalnega združevanja funkcij razširila tako na funkcionarski (odločevalski) kot na pisarniški ravni. Leta 1769 je imel največ nalog vrhovni šef deželni glavar Heinrich Maria grof Auersperg, ki je bil v letih 1765–1773 tudi predsednik tržaške Intendance in združenega Deželnega glavarstva Gorica-Gradiška;¹⁵⁹ še leta 1754 je imel predsednik kranjske Reprezentance le eno dodatno funkcijo! Auerspergu so sledili vsi svetniki političnega oddelka Deželnega glavarstva in nekateri svetniki justicialnega (sodnega) oddelka. Slednji so bili obenem člani delegiranega sodišča *Consessus in causis summi principis et commissorum* (prej *Judicium delegatum*), ki je bilo od februarja 1754 tako ali tako le še oddelek Reprezentance; poleg teh so bili svetniki še člani Menjalnega sodišča (*Wechselgericht*) in komisije za dobrodelne zadeve. »Politični« svetniki so bili predvsem člani komisij za davke, gospodarstvo, finance in zdravstvo. Podoben nabor je veljal za pisarniško osebje podrejenih komisij in uradov, ki je bilo izbrano izmed najbolj sposobnih uradnikov, ki so v dodatnih službah imeli enaka ali podobna opravila (aktuarji, protokolisti, knjigovodje itd.). Dodatne naloge so imeli tudi stanovski poverjeniki v Dvorni komisiji v dednih davčnih zadevah ter v Blagajniški deputaciji. In celo generalni vikar ljubljanske škofije Karel Peer je delal v državni cenzurni komisiji; seveda predvsem zato, ker je bila Cerkev najboljše seznanjena s tiskom.

¹⁵⁹ Žontar, *Struktura uprave*, str. 92.

*Večkratni funkcionarji in uradniki v državnih in deželnih službah na Kranjskem leta 1769*¹⁶⁰

<i>Osnovno delovno mesto</i>	<i>Dodatne zadolžitve</i>
Deželno glavarstvo	
Predsednik Heinrich Maria grof Auersperg	Predsednik <i>Consessus in causis summi principis et commissorum</i> in Menjalnega sodišča, kranjski deželni glavar, direktor Deželne deske, predsednik stanovske Blagajniške deputacije, Dvorne komisije v dednih davčnih zadevah, Dvorne komisije za izredne davke, Komerčnega konseza in <i>Commissio in militaris mixtis</i> , pokrovitelj Kmetijske družbe, predsednik Intendanc v Trstu in Deželnega glavarstva Gorica-Gradiška
Politični oddelek	
Prvi svetnik Jožef Karel baron Brigido	Član stanovske Blagajniške deputacije, svetnik Dvorne komisije v dednih davčnih zadevah, Dvorne komisije za izredne davke, Komerčnega konseza in <i>Commissio in militaris mixtis</i> , direktor Kmetijske družbe
Svetnik Jožef Anton baron Janežič	Član <i>Consessus in causis summi principis et commissorum</i> , svetnik Dvorne komisije v dednih davčnih zadevah
Svetnik Nikolaj Rudolf baron Raab	Član <i>Consessus in causis summi principis et commissorum</i> , član stanovske Blagajniške deputacije, svetnik Dvorne komisije za izredne davke in <i>Commissio in militaris mixtis</i>
Svetnik Leopold Livij Schwab pl. Lichtenberg	Član <i>Consessus in causis summi principis et commissorum</i>
Svetnik Janez Krstnik pl. Nemizhoffen	Predsednik Sanitetnega konseza, član <i>Consessus in causis summi principis et commissorum</i> , član stanovske Blagajniške deputacije, svetnik Dvorne komisije za izredne davke in <i>Commissio in militaris mixtis</i>
Svetnik Johann Wolfgang pl. Aichelburg	Višji rudarski sodnik
Justicialni oddelek	
Predsednik Franc Adam grof Lamberg	Član <i>Consessus in causis summi principis et commissorum</i> , član Menjalnega sodišča

¹⁶⁰ *Schematismus 1769*, str. XLIX–LXXII.

Svetnik Franc Rudolf baron Wolkenberg	Član <i>Consessus in causis summi principis et commissorum</i> , član Menjalnega sodišča
Svetnik Adolf Alojz grof Auersperg	Član <i>Consessus in causis summi principis et commissorum</i> , član Menjalnega sodišča
Svetnik Pavel Alojz grof Auersperg	Predsednik Komisije za dobrodelne zadeve, član <i>Consessus in causis summi principis et commissorum</i> , član Menjalnega sodišča, svetnik Komerčnega konseza
Svetnik Jurij Jakob pl. Hohenwart	Član <i>Consessus in causis summi principis et commissorum</i> , svetnik Komerčnega konseza in Komisije za dobrodelne zadeve, član Menjalnega sodišča, poddirektor Deželne deske
Svetnik Franc Jožef pl. Flödnig	Član <i>Consessus in causis summi principis et commissorum</i> , član Menjalnega sodišča
Svetnik Kajetan Baltazar pl. Pettenegg	Član <i>Consessus in causis summi principis et commissorum</i> in Menjalnega sodišča, svetnik Komisije za dobrodelne zadeve
Svetnik Anton Jožef pl. Vermatti	Član <i>Consessus in causis summi principis et commissorum</i> , član Menjalnega sodišča
Svetnik dr. Wolfgang Janez Grabner	Član <i>Consessus in causis summi principis et commissorum</i> , član Menjalnega sodišča
Svetnik dr. Peter Anton Weber	Svetnik Komisije za dobrodelne zadeve
<i>Tajništvo</i>	
Feliks Erazem Ziegler	Aktuar stanovske Blagajniške deputacije in Dvorne komisije za izredne davke
dr. Joseph Ferdinand Wolf	Član <i>Consessus in causis summi principis et commissorum</i> , član Menjalnega sodišča
<i>Fiskal</i>	
dr. Jožef Anton Kappus pl. Pichelstein	Svetnik Dvorne komisije v dednih davčnih zadevah
<i>Protokolist</i>	
Johann Baptist Petersen	Protokolist v <i>Commissio in militaris mixtis</i>
<i>Koncipisti</i>	
Janez Jožef Hübner pl. Huebenfeld	Aktuar Dvorne komisije v dednih davčnih zadevah, <i>Commissio in militaris mixtis</i> in Sanitetnega konseza
Johann Justin Lenz	Protokolist Dvorne komisije za izredne davke, aktuar Kmetijske družbe
<i>Kancelist</i>	
Johann Caspar Oberer pl. Oberland	Aktuar Komisije za dobrodelne zadeve
<i>Knjigovodstvo</i>	

Knjigovodja Janez Jurij pl. Elsner	Knjigovodja Dvorne komisije za izredne davke
Revident Joseph pl. Tieffenthal	Protokolist Dvorne komisije za izredne davke
<i>Collegium medicum</i>	
Protomedik dr. Jožef Vidmayer	Prisednik Sanitetnega konseza
dr. Jožef Zlatoust Pollini	Prisednik Sanitetnega konseza
dr. Friderik Maksimilijan pl. Baronio	Prisednik Sanitetnega konseza
dr. Janez Krstnik Christian	Prisednik Sanitetnega konseza
dr. Jožef Knee	Prisednik Sanitetnega konseza
dr. Urbas	Prisednik Sanitetnega konseza
<i>Generalni vikar ljubljanske škofije</i>	
Karel Peer	Cenzurna komisija
<i>Bankalna blagajniška administracija</i>	
Kontrolor Georg Joseph pl. Hauslab	Svetnik Komerčnega konseza
<i>Deželnostanovsko poverjenišvo</i>	
Predsednik Janez Nepomuk grof Ursini-Blagay	Član stanovske Blagajniške deputacije, svetnik Dvorne komisije v dednih davčnih zadevah in Komerčnega konseza
Franc Ksaver baron Taufferer, stiški opat	Član stanovske Blagajniške deputacije, svetnik Dvorne komisije v dednih davčnih zadevah
Janez Jožef grof Auersperg	Član stanovske Blagajniške deputacije, svetnik Dvorne komisije v dednih davčnih zadevah
Jurij Andrej baron Grimschitz	Član stanovske Blagajniške deputacije, svetnik Dvorne komisije v dednih davčnih zadevah
Anton Aleksander pl. Hofern	Član stanovske Blagajniške deputacije, svetnik Dvorne komisije v dednih davčnih zadevah
<i>Deželnostanovski orožarski komisar</i>	
Sigmund Andrej Gandin pl. Lilienstein	Svetnik Dvorne komisije v dednih davčnih zadevah

Temu primerno je bilo nagrajevanje oz. plačevanje za dodatno delo, ki pa ga sodeč po plačnih seznamih vsi večkratni uradniki in funkcionarji niso bili deležni (*tabela 17*). Med svetniki Deželnega glavarstva je bil upravičen do dodatka za drugo funkcijo le Jurij Jakob pl. Hohenwart (300 gld za delo v Deželni deski). Pri nekaterih se dodatek za ekstra funkcije morda skriva

pod leta 1767 izplačanim penzionom (glavar grof Auersperg 1000 gld), pri večini pa zgolj kot »dodatek« (baron Brigido 800 gld, baron Raab 200 gld, Schwab pl. Lichtenberg 100 gld). Med pisarniškim uradništvom sta leta 1767 zagotovo dobila dodatek za dodatno delo le tajnika Ziegler (100 gld) in Wolf (700 gld), fiskal Kappus pl. Pichelstein (200 gld, po letu 1751 je kot vicefiskal lahko z dovoljenjem imel še zasebno advokaturo¹⁶¹) in kancelist Oberer pl. Oberland (50 gld za aktuarstvo v Komisiji za dobrodelne zadeve). Zdi se, da so naštetni imeli večje obremenitve v uradih, kar je bilo treba plačati. Ostalim se je nadobremenitev očitno štela v redno delo.

Cesar Jožef II. ni bil več naklonjen združevanju funkcij in služb in je leta 1781 ukazal, da do tega lahko pride le, če so naloge enega urada majhne.¹⁶²

*

Kako je v praksi potekalo delo svetnika kranjske izpostave deželno knežje vlade sredi 18. stoletja? Natančne podatke dobimo iz uradnih aktov in dnevnikov barona Raigersfelda iz let 1747–1759; iz njih pa odseva izjemno pestra vsakodnevna dejavnost.¹⁶³ V obeh Reprezentancah ter v Sanitetnem in Komerčnem konsezu je imel vedno veliko dela s praktičnimi zadevami obrti in sejmov v trgih in mestih, z delovanjem mestnih vinotočev in mesarjev, pogajal se je s predstavniki cehov zdravnikov, kirurgov in lekarnarjev, špediterjev, prevoznikov, trgovcev, čolnarjev, kovačev, usnarjev, krojačev, barvarjev, mizarjev, zidarjev in drugih ter obravnaval pritožbe zaradi kršitev privilegijev proti nelojalni konkurenci tujih trgovcev, obrtnikov in šušmarjev ter s šolanjem vajencev. Vizitiral je državno premoženje v deželi (npr. rudnik v Idriji) in na vseh Ljubljani podrejenih območjih (Avstrijsko Primorje, Istra, Kvarner, Goriška in Gradiška) ter posredoval pri potrjevanju in prenovi privilegijev. Uradno je zapissegal državne in mestne funkcionarje in uradnike, deželne zdravnike, profesorje, cehovske predstojnike itd. Opraviti je imel z mitninskimi potrdili za trgovce in prošnjami za omilitev davkov, prodajo deželnega in državnega premoženja na dražbah, nadzoroval je uvajanje novega merskega in monetarnega sistema, prodajo državnih nepremičnin,

¹⁶¹ Kos, *Dnevniki*, str. 340.

¹⁶² Dvorni odlok z dne 19. 5. 1781.

¹⁶³ Gl. gradivo iz tega obdobja v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 615–903, ki je sortirano po letih.

nadzoroval sekanje lesa v deželno knežjih gozdovih, izkopavanje in prodajo mineralov, reševal težave zaradi pomanjkanja gradbenega in kurilnega lesa, se posvečal gradbenim zadevam (npr. prošnjam za zgraditev ali podrtje dimnikov).

Raigersfelda so še bolj kot proizvodnja zanimali državna strategija in ukrepi za izgradnjo prometne infrastrukture, ki jo je imel za pogoj za moderno komercialno proizvodnjo. Visoko na lestvici prioritet je bil že nekaj desetletij rečni promet, ki je bil v pristojnosti deželne Dvorne navigacijske komisije za ureditev plovnosti Save in Ljubljane (ustanovljena leta 1732). V letih 1748–1749 se je ukvarjal s sanacijo zemeljskega podora v strugo Save pri Prusniku pri Zagorju, ki se je sprožil leta 1737 in 1739 ter nadzoroval vzdrževanje plovne in cestne infrastrukture na Savi in Ljubljani ter v Kvarnerju.

V obdobju 1748–1749, ko je bil svetnik Vlade, se je posvečal tudi pravosodnim, vojaškim ter drugim javnim zadevam. Sodeloval je z Dvorno komisijo za deželno varnost, katere delo se je prekrivalo z Reprezentanco, zato so na njenih konferencah razpravljali o vojnih invalidih, potepuhih, tujih beračih, ciganih, dezertirjih, cestnih roparjih. Reprezentanca se je od jeseni 1750 ukvarjala tudi z vojaškimi zadevami, vključno z logistiko, oskrbo in vojaškimi namestitvami. Po izbruhu vojne s Prusijo leta 1756 je Raigersfeld osebno sodeloval tudi pri nadzoru in organizaciji vojaških naborov, pri čemer je včasih posređoval v korist sinov znancev. Organiziral je zdravljenje rekrutov, iskanje dezertirjev, nakupe provianta in potrošne opreme, dobavo konj in njihovo odprodajo, ukvarjal se je z namestitvijo vojnih ujetnikov ter obravnaval protivojne izpade, domnevno nevarne za avtoriteto države in kraljice. Raigersfeld je postal leta 1752 odgovoren še za izdajanje matičnih potrdil kandidatom za šolanje na obeh leta 1751 ustanovljenih vojaških šolah. V delokrog komisije je spadala tudi skrb za javno moralo in Raigersfelda so decembra 1749, po prejemu dvornih resolucij o prepovedi maškaradnih (pred)pustnih plesov in zabav, imenovali še za komisarja za nadzor plesov. V tej vlogi je do leta 1752 podeljeval dovoljenja za – tudi med uradništvom – priljubljene (pred)pustne plesse.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Kos, *V službi*, str. 104–120.

Organizacija pisarniškega dela

V »pisarni« (v ožjem pomenu) najvišjega državnega organa v deželi, podobno pa tudi v deželnih stanovih, so delali kancelisti, koncipisti, ekspeditorji, taksatorji, aktuarji, protokolisti, akcesisti, rolisti, ingrosisti, pisarji, skupaj poimenovani *Canzley-Verwandte*. Vsi so imeli status deželnoknežjih ali »k.k. uradnikov«, kar jih je statusno dvigalo nad deželne, mestne in gosposčinske uradnike.¹⁶⁵ Ne pa nujno tudi v plačah. Najnižje na lestvici so bili vratarji, pisarniške sluge, sli in hišniki, ki so jih označevali kot »sluge« (*Diener*), a so imeli zagotovljena službena mesta in plače (*tabele 4, 7 in 8*).

Število pisarniškega osebja je bilo pravzaprav vedno razmeroma nizko. Poleg enega ali dveh tajnikov ter njihovih pomočnikov (adjunktov) se je s pisanjem zadev ukvarjala le peščica mož. Deželni stanovi so imeli npr. leta 1715/22 poleg treh tajnikov le 5 pisarjev (z akcesistom), v letih 1730–1747 7 kancelistov, leta 1748 pa spet le 4 kanceliste (*tabele 1, 2, 3 in 4*). Nekaj več jih je bilo v glavni pisarni deželnoknežje uprave: leta 1747 jih je bilo 9, leta 1748 v Deputaciji in Vladi 13, leta 1750 pa v Reprezentanci in komori 10 (*tabele 7, 8 in 9*).

Ponekod, a ne na Kranjskem, je pisarno vodil »direktor« (običajno eden od svetnikov). »Direkcijo« je leta 1773 dobilo kranjsko deželno glavarstvo. Njen nominalni direktor je bil deželni glavar, člana pa knjigovodja in njegov namestnik. Drugod je bilo izvršno vodenje v rokah tajnika. To je bil eden najpomembnejših višjih uradnikov v vseh uradih, običajno doktor prava. Varovati je moral uradne skrivnosti in do strank zavzemati nevtralno držo. Pomagala sta mu adjunkt (ali več njih) in akcesist.¹⁶⁶

Reprezentančni tajnik je urejal prispelo pošto, razdeljeval delo in pomagal svetnikom. V opravljeni protokoli in protokoli sklepov sveta je vpisoval izvlečke s podatki o datumu prezentacije zadeve (odprtja in dodelitve v obravnavo), imenom referenta ter kronologijo obravnave. Po potrditvi sklepa v svetu je izdelal koncept (v manj pomembnih zadevah pa koncipist), ki ga je svetnik-referent odobril ali/in dopolnil s svojim podpisom in dostavkom *scribatur*.

¹⁶⁵ Leta 1765 so tobačne uradnike izenačili s kameralnimi (dvorna uredba z dne 26. 3. 1765 v Kropatschek, *Sammlung IV*, št. 788), leta 1770 so status državnih uradnikov dosegli solni nakladničarji (uredba z dne 24. 3. 1770 v Kropatschek, *Sammlung VI*, št. 1183), leta 1776 pa še kolkovski uradniki (dvorni dekret z dne 21. 9. 1776 v Kropatschek, *Sammlung VII*, št. 1834).

¹⁶⁶ Košir, *Stanovska uprava*, str. 264–270.

Nato je tajnik pri ekspeditorju poskrbel za izgotovitev čistopisa, ki sta ga podpisala referent in predsednik. Obvezno podpisovanje predsednikov se je sicer formaliziralo šele nekaj desetletij pred tem.¹⁶⁷ Reprezentančne dekrete in uredbe sta podpisovala predsednik in tajnik, kraljičine patente pa sta pečatila. Nato je šel čistopis v registraturo (osnutki in prejeti dopisi so končali v arhivu) ter od tam k naslovniku.¹⁶⁸

Nekateri svetniki deželnih reprezentanc in predstojniki podrejenih uradov so sami izdelovali referate in osnutke in jih dajali v obravnavo. Tako je večinoma počel tudi svetnik Raigersfeld, ki je januarja 1750 zavrnil pomoč referenta v Komerčnem konsezu, ki mu ga je ponudil predsednik Herberstein, češ da referate vedno piše sam.¹⁶⁹ Drugi so izdelavo konceptov ter druga pisarska in tehnična opravila z ustnimi navodili prepuščali pisarniškemu osebju.

Zapisani sklepi sej sveta in konferenc so morali biti jasni, argumentirani in čitljivi, zapisani na uradnem (»štempljanem«) papirju. V tem se je pisarniško osebje moralo ravnati po razmeroma redkobesednih inštrukcijah.¹⁷⁰ Šele jožefinska doba je prinesla natančnejše pisarniške formularje.¹⁷¹

Dvorne inštrukcije so svetnikom nalagale nadzor nad delom in etiko pisarniškega osebja. Vsak mesec bi morali pri tajniku preveriti ustreznost protokolov (tudi redno dopolnjevanje imenskih in vsebinskih indeksov) in ekspeditivnih knjig pri ekspeditorju. Redno je bilo treba protokolirati vse, kar se je delalo in dogajalo v glavnem uradu in skrbeti za dobre odnose med zaposlenimi. V božičnem času naj bi posvetili eno sejo sveta izvajanju inštrukcije, katere izvod

¹⁶⁷ Cesarjev ukaz, da naj se predstojniki uradov, magistratov, sodišč itd. lastnoročno podpišejo na vsa poročila in prošnje (zgolj podpisa tajnika in aktuarja ne zadostujeta), je Notranjeavstrijska vlada objavila že leta 1727, a se ga predstojniki niso držali. Leta 1742 je mandat na podlagi kraljičine uredbe z dne 27. 11. 1742 ponovil notranjeavstrijski namestnik Korbinijan Marija grof Saurau (mandat z dne 5. 12. 1742 v ARS, AS 1, šk. 169, Publico-Politica, mapa G-III, št. 3).

¹⁶⁸ ARS, AS 730, fasc. 207, pp. 302–309; ÖStA, FHKA, AHK GB, št. 299, fol. 403^r–403^v, 405^r. V fondu Reprezentance in komore je ohranjenih vseh 18 glavnih registraturnih knjig za leta 1747–1764 (ARS, AS 6, šk. 139–151) ter 18 knjig repertorijev k knjigam (šk. 153–161).

¹⁶⁹ Kos, *Dnevnik*, str. 255.

¹⁷⁰ Tiskana navodila v dekretu z dne 9. 5. 1747, ki ga je izdala kranjska Reprezentanca. Gl. tudi Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 69.

¹⁷¹ Npr. tiskana navodila priložena dvornemu dekretu z dne 22. 12. 1781 v ARS, AS 7, šk. 43, Publico-Politica, mapa L-1, št. 3.

je moral imeti vsak svetnik vedno pri sebi.¹⁷² Za vse osebe so veljali predpisi o varovanju zaupnosti podatkov, fizičnem varovanju in neodtujevanju gradiva.¹⁷³ To je bil kroničen problem in aprila 1750 so svetniki ostro okarali kanceliste (še posebej mladega akcesista Schiffersteina) zaradi razširjanja skrivnosti in vsega, s čemer so se ukvarjali v javnosti.¹⁷⁴

Tehnična opravila za osrednjo »pisarno« so izvajali še registratura, plačilni urad (blagajna), knjigovodstvo (*Buchhalterey*) in kolkovinski urad (*Stempelamt*) ter nekateri samostojni uradniki (fiskal, davčni nakladničar, vnovčevalec). Status samostojnih uradov so imeli Višja poštna direkcija (od leta 1751), Cestna direkcija in Tobačni apaltni urad. Njihovo osebje je bilo številčnejše kot v sami pisarni. Prav vsi funkcionarji (svetniki) in uradniki pod državo ingerenco, torej tudi mestni sodniki, so morali po določilih Haugwitzeve in kraljičine inštrukcije iz leta 1747 ob nastopu službe tako kot drugi uradniki in funkcionarji priseči zvestobo deželni kneginji in cesarju pred svetnikom Reprezentance in se vpisati v knjigo.¹⁷⁵

Sistem je zaradi varčevanja omejeval število osebja in plač, določenih v letnem kadrovsko-proračunskem načrtu (*Cameral-Calculal-System*), čeprav so se pristojnosti, naloge in posledično pisno poslovanje novih deželnoknežjih uradov po letu 1747 le povečevali. Že leta 1747 pisarniško osebje bivšega vicedomata ni bilo doraslo nalogam nove uprave.¹⁷⁶ Strokovno osebje za Reprezentanco (in za njene naslednice) je zato v znatni meri prihajalo od zunaj, v prvih dveh ali treh letih zlasti iz notranjeavstrijskih uradov v Gradcu. Tako so bili leta 1747 v Kraljevem uradu Kranjci po rodu le štirje člani tehničnega osebja (vratar, sluga, davčni nakladničar in gozdarski mojster) ter vsi trije okrožni

¹⁷² ARS, AS 730, fasc. 207, pp. 316–323.

¹⁷³ O registraturi kranjskih stanov, osebju in nalogah od 16. do srede 18. stoletja gl. Košir, Urad, str. 29–38.

¹⁷⁴ Kos, *Dnevnik*, str. 274.

¹⁷⁵ Formularji prisežnih obrazcev (s slovenskim in nemškim besedilom) ter podpisi posameznih prisežnikov za funkcije na Kranjskem od leta 1747 do 1771 so v kodeksu v ARS, AS 6, šk. 138. Deželnostanovski funkcionarji in uradniki, ki so imeli svojo prisežno knjigo in obrazce, so prisegali deželnim stanovom (Košir, *Stanovska uprava*, str. 48–49).

¹⁷⁶ Arhiv njenega predhodnika Vicedomskega urada za Kranjsko (ARS, AS 1) iz let 1792–1747 obsega 382 arhivskih škatel in 208 knjig urbarjev ali 40,6 tm. Arhiv Reprezentance (ARS, AS 6) pa je samo v letih 1747–1763 izdelal oz. prejel za 174 škatel in 87 knjig gradiva (29,3 tm). Še večji obseg ima arhiv njenega naslednika Deželnega glavarstva iz let 1763–1786 (ARS, AS 7): 326 škatel ali 46,1 tm spisov in knjig.

glavarji in okrožni blagajniki. Urad je zaposloval 21 oseb, Deželnoglavarско sodišče 7, Ograjno sodišče 12 in Krvno sodišče 3 uradnike; skupaj le 43 oseb, brez bankalne administracije (*tabela 7*).

Kraljevo apelacijo oz. kasnejšo Vlado v ožjem pomenu so v letih 1748–1749 sestavljali predsednik, podpredsednik in pet svetnikov, trije tajniki, register-tor in adjunkt, ekspeditor, dva kancelista, akcesist in vratar; skupaj 18 oseb. Istočasno so bili v Deputaciji predsednik in dva svetnika (asistenta, prisednika), tajnik (v začetku celo dva), fiskal, protokolist, dva registratorja in njuna adjunkta, ekspeditor, trije kancelisti, plačilni mojster, kontrolor, knjigovodja, njegov namestnik in štirje računovodje, davčni nakladničar, sluga, vratar, preizkuševalec in gozdarski čuvaji na Gorenjskem; skupaj vsaj 31 oseb.¹⁷⁷ Sem so sodili tudi glavarji in uradniki treh okrožnih glavarstev, ki so imela neposreden nadzor nad nižjimi deželnimi uradi, meščanskimi komunami in podeželjem.¹⁷⁸ Skupaj z Deželno pravdo (18), a brez rektifikacije komisije (ok. 17) ter bankalne administracije in mitničarjev (slednjih je bilo v deželi leta 1742 kar 27) je bilo vseh že 67 (*tabeli 8 in 12*). V istem obdobju je približno toliko funkcionarjev in uradnikov naštel tudi stanovska uprava (ok. 60–70), tedaj že brez ukinjene rezervne konjenice in četrtnega vojaštva (*tabela 4*).

Podobno je bilo stanje leta 1754: Reprezentanca in komora je razpolagala z več kot 65 delovnimi mesti: 27 v Reprezentanci in komori (skupaj z okrožnimi glavarji, a brez njihovega osebja), po 3 v Tobačnem uradu, Kameralnem in vojnem plačilnem uradu, Cestni direkciji, knjigovodstvu in Višjem poštnem uradu, 1 v Kolkovinskem uradu ter 22 v štirih dvornih komisijah. V Bankalni blagajniški administraciji je bilo 12 oseb. Stanovi pa so zaposlovali 43 oseb, oz. 67 skupaj s svetniki in uradniki Deželne pravde.¹⁷⁹ Čez tri leta je bilo v Reprezentanci le 23 oseb, v Kameralnem plačilnem uradu 4 in v treh okrožjih najmanj 6 oseb, zraven je treba prišteti še 11 drugih uradnikov; skupaj 44. Deželna pravda (združeni bivši sodišči) je štela 23 oseb, kar da skupaj 67 oseb ali skoraj enako kot šest let prej (*tabela 16*).

Velika pozornost je bila namenjena knjigovodstvu in registraturi

¹⁷⁷ Seznama v ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 160 in ARS, AS 1073, cod. II-15r, pp. 189–193. Žontar, *Struktura uprave*, str. 51–53.

¹⁷⁸ Žontar, Ljubljana, str. 162–167; Košir, Stanovski poverjeniki, str. 161–167.

¹⁷⁹ *Inner-Oesterreichischer Instanz-Calender 1754*.

(arhivu). Slednjo so imeli od 17. stoletja za najpomembnejši del vsake pisarne. Z birokratizacijo državne in deželne uprave so postali nujni hramba, klasifikacija in ureditev spisov. Glavni registrator je bil zaupanja vreden in izobražen strokovnjak, ki je imel le malo nižjo plačo od tajnika pisarne; podobno je veljalo za adjunkte. Kranjski stanovski registraturi so v 17. in 18. stoletju nepretrgano načelovali člani družine pl. Perizhoff. Registraturi Reprezentance in Deželnega glavarstva pa so po letu 1747 načelovali Franz Gottfried Pirschel, Franz Xaver Bischof in Joseph Schmid; njihova plača je bila nižja od tajniške (*tabele 1, 2, 7, 8, 16–18*). Registraturno delo so opravljali tudi drugi pisarniški uradniki, zlasti protokolisti in ekspeditorji, zato je bil včasih registrator obenem tudi ekspeditor in taksator (*tabeli 17 in 18*).

V vseh uradih so delali tudi nižji pisarniški delavci, t. i. »podrejenci« (*Subalternen, amanuenses*), ki so jih zaposlili višji uradniki in funkcionarji. Bili so njihovi osebni pomočniki, ki so lahko tam ali v drugih uradih opravljali še delo akcesistov, »dninarjev« (»tedenskih pisarjev«), »preglednikov« itd. Po večini so bili mladi samski domačini (Kranjci) in tujci, ki so v tem videli začetek kariere. Niso pa bili zapisani v sezname služb in plač iz državne blagajne. Praviloma so jih plačevali njihovi zaposljevalci, ki so še v prvih letih po reformi dobivali k svojim plačam namenske plačne dodatke »za pisarno«, »za pisarja« itd. Nekateri so živeli pri gospodarjih in bili tako od njih povsem odvisni, še najbolj podobni uslužbencem v zasebnem gospodarstvu. Ti pomožni uradniki so pisali osnutke in čistopise, predstojnikom dostavljali gradivo in skrbeli za njihove tajniške potrebe v službi in zunaj nje. Po letu 1763 so oblasti omejile zaposlovanje podrejencev, saj so želele imeti pod neposrednim nadzorom prav vse zaposlene v državni upravi.¹⁸⁰

Pisarniško osebje in še posebej »podrejenci« je bilo vedno preobremenjeno z delom, nezadovoljno s plačami in vedno na preži za boljše plačanimi službami, po možnosti v domačem kraju ali vsaj deželi. V takih razmerah so podrejenci, ki jih na kraj službovanja ni vezala lastna družina, brez poprejšnje napovedi odšli službovat v druge kraje in dežele. Gotovo je Raigersfeld le zaradi skoposti aprila 1748 čez noč izgubil osebnega tajnika Antona Camesino, ki je odšel za hišnega tajnika z višjo plačo k tržaškemu glavarju in intendantu Krištofu

¹⁸⁰ Megner, *Beamte*, str. 291, 301–302; Faber, *Litorale*, str. 159–166; Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 75 sl.

Lovrencu baronu Flachenfeldu.¹⁸¹ Strogi Raigersfeld je od svojega osebja nasploh (tako kot kraljica od celotnega uradništva!) pričakoval zvestobo, lojalnost, prizadevnost, skromnost in poštenost. Posebej nepopustljiv in kritičen je bil do osebnih tajnikov, ki so zanj doma opravljali tudi nekatere lakajske naloge. Kritičnost je najbrž izhajala iz dejstva, da so se med svojim delom mimogrede poučili še o zaupnih družinskih zadevah. Tako je tajnika Niederbacherja, ki ga je imel v hiši že četrto leto (verjetno je nasledil Camesino), odpustil decembra 1751, baje zaradi predolgega jezika, lenobe, neprizadevnosti, ležernosti in vroče želje, da si zagotovi sinekuro v deželni službi. Raigersfeldu se tudi ni zdelo sprejemljivo, da je bil tajnik sposoben le prepisovanja spisov, ne pa tudi izdelave osnutkov aktov. Glede na Raigersfeldovo nepopustljivost do napak je presenetljivo, da je Niederbacherja sploh tako dolgo trpel pri sebi. Morda sta ga omehčali tajnikova pobožnost in zvestoba, kar pa je imel za pravi vrlini. Po tem Raigersfeld ni mogel najti zamenjave. Znanci so mu predlagali nekaj oseb, a se je po ženinih prošnjah raje spet usmiliti Niederbacherja in ga do prihoda novega tajnika zadržal v službi.¹⁸² Čez nekaj dni je Raigersfeldu žena povedala, da želi tajnik v službo k svetniku Heinrichu Marii grofu Auerspergu. Raigersfeld se je s tem sprijaznil in mu dovolil ostati pri mizi, dokler si ne bi našel drugega stanovanja.¹⁸³

Že čez nekaj dni je sklenil dogovor z Janžem Jurijem Ahačičem, pisarjem pri odvetniku dr. Janezu Juriju pl. Novaku (sosedu), da bo pod običajnimi pogoji (bornih 30 gld letne plače) čez nekaj dni nastopil službo tajnika in lakaja.¹⁸⁴ Zdi se, da tudi Ahačič ni zadovoljil pričakovanj, zato je Raigersfeld čez nekaj dni sprejel prošnjo mladega Franca Antona pl. Seethalla z Jesenic, da pride za *amanuensem*, brž ko mu bo dovolil dotedanji delodajalec. Plača, ki jo je moral Raigersfeld obljubiti Seethallu, je znašala že 70 gld.¹⁸⁵ Ahačiča je odpustil šele maja 1752 zaradi »nesposobnosti in popolne stupidnosti«. To je bila gotovo pregroba oznaka, saj je v isti sapi nadaljeval zapis, da odhaja za pisarja h grofu Paradeiserju na Dolenjsko. Zamenjava za Ahačiča je prišla čez tri dni z Dunaja, a to ni bil Seethall, marveč Johann Caspar Oberer pl. Oberfeld

¹⁸¹ Kos, *Dnevnik*, str. 183.

¹⁸² Prav tam, str. 388–389.

¹⁸³ Prav tam, str. 391–392.

¹⁸⁴ Prav tam, str. 394.

¹⁸⁵ Prav tam, str. 396.

s Sedmograškega. Ta je prvič dal odpoved decembra 1753, vendar je ostal pri Raigersfeldu do konca leta 1754 (zamenjava z Jožefom Tomažem Smoletom se je izkazala za neuresničljivo zaradi Smoletovih plačnih zahtev), ko je na njegovo veliko jezo odšel službovat k Herbersteinu, čeprav mu je Raigersfeld obljubil, da mu bo po smrti zapustil 100 ducatov (420 gld), če le ostane pri njem. Oberer je nato prihajal k Raigersfeldu še leta 1755 in delal družbo najmlajšima sinovoma. Nato je odšel v deželnoknežjo službo za kancelista, bil kasneje aktuar in registrator v Deželnem glavarstvu in kariero končal kot registrator v novomeškem okrožju (*tabele 17, 18, 19*). Za njim je Raigersfeld poskušal v pisarsko delo uvesti služabnika Schafferja, a je februarja 1755 na to mesto raje zaposlil sina sosedu Ludvika Antona Reje za plačo 60 gld (poleg prehrane in stanovanja).¹⁸⁶ Januarja 1759 je zaposlil Ferdinanda Grošlja, ki je obenem opravljal delo lakaja. V pisarskih nalogah ni bil dovolj usposobljen, a to pešajočega Raigersfelda ni več motilo. Po Grošljevem odhodu maja istega leta pa sploh ni več imel osebnega tajnika.¹⁸⁷

Profesionalnost in druge težave

Centraliziranje uprave je zahtevalo natančnejša določila o obnašanju uradnikov in njihovi delovni profesionalnosti. Ukrepi so segali v dve smeri: dolgoročno v zaposlovanje izobraženih in preverjenih uradnikov ter kratkoročno z omejitvami in prepovedmi nedostojnih in škodljivih ravnanj pri delu. Zgolj obvezno zapriseganje ob nastopu službe pač ni zagotavljalo pridnosti, poštenja in lojalnosti uradnikov, zato se je začela po letu 1749 množiti zakonodaja o obnašanju uradnikov, najprej pa v deželah, kjer so bili največji problemi v poslovanju novih oblastev.¹⁸⁸

Prvi meseci v novem kranjskem deželnoknežjem uradu v Ljubljani leta 1747 so bili pričakovano kaotični. Reforma ni povsem odpravila škodljive povezanosti deželnega sodstva in uprave, saj so nekateri uradniki še naprej delovali v vseh treh glavnih deželnih političnih oz. sodnih organih. Predsednik, podpredsednik in svetniki se še niso ujeli pri delu, predvsem pa še niso mogli povsem prekiniti s starimi oblastnimi vzorci, intrigantstvom, korupcijo in birokratsko

¹⁸⁶ Prav tam, str. 417, 502–503, 513, 544, 547, 553, 558.

¹⁸⁷ Prav tam, str. 747–748, 779.

¹⁸⁸ Holz, Državno uradništvo, str. 330.

nesposobnostjo. Še posebej pa so bili gorki do dunajske vlade, ki je morala leta 1749 uradnikom celo zagroziti s kaznimi za vzpodbujanje odpora do kontribucijskega sistema med davčnimi zavezanci.¹⁸⁹

Uradnike so dodatno delo, nenehne reorganizacije, premestitve in spremembe delovnih nalog spravljali v stiske in silile v sprotno priučevanje spremembam. Decembra 1748 je Johann Anton Baptist Haas, ki je bil do oktobra koncipist v Reprezentanci, Raigersfeldu potožil, da se enostavno ne more navaditi nove »sistematike« v Deputaciji. V Reprezentanci je bil namreč zadolžen za rudarske zadeve, ki jih je obvladal, a so mu nato v Deputaciji naložili druge naloge. Enak problem je imel po vzpostavitvi Reprezentance in komore Johann Christoph Köhler, predstojnik ekspeditorjev v Reprezentanci, ki je izjavil, da zaradi številnih sprememb ekspeditiranja sploh več ne razume.¹⁹⁰

Tudi marsikateri tujec se ni dobro znašel v novem okolju, kjer ni poznal političnih ozadij in ni imel socialnih podpornikov. Medtem ko svetnik Mittrowsky ni imel težav s kranjskimi sodelavci, je postalo kmalu problematično obnašanje drugega tujca, podpredsednika oz. kasnejšega predsednika Reprezentance grofa Herbersteina. Bil je kolerik, nepotrpežljiv in vihrav pri odločitvah ter brezkompromisen politik. Povsod, kjer je služboval, se ga je prijela oznaka nasilnika; v Trstu so ga imeli kar za »hudiča«.¹⁹¹ Tako je marca 1746, ko mu uspelo vsiliti dvoru zamisel, da je Raigersfeld najbolj primerna oseba za mesto komerčnega referenta v Trstu, pred tem zavrnil nekega ščitenca (predpostavljenega) grofa Kinskega in baje javno zagrozil, da bo Kinskemu »odbil glavo«, če nesposobnež vseeno pride v Trst.¹⁹² Tako je jeseni 1747 celo dvorni svetnik Schwandtner priznal Raigersfeldu, da se Herbersteina boji.¹⁹³ Tudi svetnik Jožef Viktor pl. Häring iz Notranjeavstrijske dvorne komisije, ki s Schwandtnerjem nikoli ni bil v dobrih odnosih, je svaril Raigersfelda: Herbersteina je imel za »slabega kristjana«, ker ne živi v slogi z ženo in je slab gospodar, za nameček pa je še frankofil.¹⁹⁴

Grof je bil grob tudi do pisarniškega osebja. Nekoč je reprezentančnega tajnika Franza Antona pl. Sazfelda celo skušal vreči po stopnicah, ker ga je

¹⁸⁹ Dvorni reskript z dne 2. 9. 1749 v Kropatschek, *Sammlung I*, št. 78.

¹⁹⁰ Kos, *Dnevnik*, str. 209, 230.

¹⁹¹ Prav tam, str. 279.

¹⁹² Prav tam, str. 46.

¹⁹³ Prav tam, str. 149–150.

¹⁹⁴ Prav tam, str. 152.

večkrat našel pri svoji nečakinji in kuharici. Sazfeld je še nekaj časa vztrajal pri nepredvidljivem predstojniku, nato pa je odšel na Dunaj.¹⁹⁵

Ob presoji negativnih ocen Herbersteinovih sodobnikov se je treba vprašati o njihovi dejanski teži. Zakaj bi ministrstva in kraljica tolerirali Herbersteina ter mu zaupali vodilne funkcije v Trstu, v Ljubljani in na koncu še na Dunaju, če je bil res tako konflikten? Odgovor je najbrž bolj preprost kot iskanje zarot: Herberstein je bil sposoben politik, praktik, organizator in krizni menedžer. V Trstu je sarniral posledice brezvladja v letih 1739–1741, delovanje Intendance je dvignil na višjo raven, poskrbel je za državno premoženje in reševanje sprotnih zadev v Avstrijskem Primorju. Za nameček je bil zvest kraljici. Ta je upravičeno sklepala, da bo uredil razmere tudi na Kranjskem, v Gradiški in Goriški ter na gospodstvih na Krasu in v Istri.¹⁹⁶ Zato so mu bili na Dunaju pripravljeni spregledati značajske slabosti, spore z domačini in uradništvom, občasne moralne zdrse, verbalne grožnje predsedniku Auerspergu in tiste na daljavo grofu Haugwitzu: že januarja 1748 je namreč v Raigersfeldovi prisotnosti bantil nad »prekletim projektantom« Haugwitzem ter naznanil, da njegovih resolucij glede (odpravljanja) deželnih privilegijev ne gre strogo izvajati, saj ni jasno, kako dolgo bo Reprezentanca še obstajala.¹⁹⁷ Posledice takega širokoustenja ga nikoli niso doletele.

Rivalstvo med značajsko in politično povsem različnima politikoma, Herbersteinom in Auerspergom, je bilo dolgo, občasno tiho, pogosto glasno. Zunaj službenih prostorov sta se redko srečevala. Raigersfeld je že ob prvem srečanju z Auerspergom v Ljubljani 23. aprila 1747 opazil, da se Auersperg nekako boji Herbersteina. Sprla pa sta se že čez nekaj dni, ko je Herbersteina podprl le deželni namestnik Leopold Karl grof Lamberg, sicer zagrizen Auerspergov oponent in tako kot Herberstein tujec v deželi.¹⁹⁸ Spor med vodilnima politikoma je dosegel vrh po ustanovitvi Deputacije (za kameralne, vojaške, komerčne in davčne zadeve) ter Kraljeve vlade (za justicialije) 6. oktobra 1748; prvo je vodil Herberstein, drugo Auersperg.¹⁹⁹ Glasno sta se udarila že 8. novembra, ko je Herberstein sklical

¹⁹⁵ Prav tam, str. 245, 341.

¹⁹⁶ O političnem razvoju v Avstrijskem Primorju v času predstojništva Janeza Seifrda Herbersteina gl. Faber, *Litorale*, str. 84–95.

¹⁹⁷ Kos, *Dnevnik*, str. 174.

¹⁹⁸ Prav tam, str. 131.

¹⁹⁹ Svetnika v Deputaciji sta bila baron Mittrowsky in Stuppan pl. Ehrenstein, pridruženi član je bil še fiskal Marcina pl. Merzenheim, ki je bil tudi tajnik Vlade. V Vlado so bili iz

skupno sejo obeh uradov, čemur so vladni svetniki oporekali, češ da to ni nikjer predpisano. Ravno nasprotno: člani Deputacije morajo prihajati na vladne seje! In le kadar so na dnevnem redu zadeve, ki so v pristojnostih obeh uradov, so možne skupne seje, ki naj jih (po štajerskem zgledu) vodi najstarejši svetnik. Ko je deželni glavar Auersperg hotel sklicati konsez, je Herberstein zagrozil, da bo v primeru, če se vladni svetniki ne bodo pojavili in njemu prepustili predsedovanja, poročal na Dunaj. Vladni svetnik Raigersfeld mu je zabrusil, da niso zajci, da bi se tega bali.²⁰⁰ Ta spor, ki je opisan tudi v resolucijski knjigi, je podrobno in s skoraj enakimi poudarki in podrobnostmi (npr. o »zajcih«) Raigersfeld zapisal v dnevniku in se ob tem vsaj zasebno izkazal za formalista: kar je zapisano v dvornih inštrukcijah, bo Vlada spoštovala, česar ni, tega pač ne – s predpostavko, da Deputacija uradno nima primata v deželi.²⁰¹

Spor je razrešila kraljica tako, da sta urada dobila enak status in ukaz o sodelovanju. Z nedoločno rešitvijo so nesoglasja ostala, čeprav je bila Vlada od decembra 1748 pristojna le še za sodstvo, Deputacija pa za politične zadeve. Herberstein je nasprotovanje Vladi in glavarju Auerspergu še naprej kazal s siljenjem vladnih koncipistov, naj preidejo k Deputaciji.²⁰²

Aprila 1749 je prišlo do nove reorganizacije, ki je na državni in deželnih ravneh ločila sodstvo od uprave in financ.²⁰³ Tudi na Kranjskem so (sicer šele septembra) ukinili Vlado. Njene pristojnosti je prevzela Deželna pravda (deželno sodišče) s skoraj enako kadrovsko zasedbo (brez izjeme so bili prisedniki in uradniki le domačini) in deželnim glavarjem kot predsednikom.²⁰⁴ Deželno Deputacijo pa so preoblikovali v Reprezentanco in komoro, katere svetnik, zadolžen predvsem za komerčne zadeve, je postal Raigersfeld, predsednik pa grof Herberstein. Drugi svetniki so bili Jošt Vajkard grof Barbo-Waxenstein, Ernest Benjamin

ukinjene Reprezentance predstavljani grof Lamberg, grof Barbo in baron Raigersfeld (ta je bil nato premeščen v Dvorno komisijo za javne in upravne zadeve, kasneje preimenovano v Komerčni konsez) ter Karel pl. Hohenwart, Niklas pl. Kolbniz in Franc Anton pl. Učan. Gl. prepis dvorne resolucije za Raigersfelda z dne 8. 11. 1748 v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 668–675 ter seznama v ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 160 in ARS, AS 1073, cod. II-15r, pp. 189–193. Žontar, *Struktura uprave*, str. 51–53.

²⁰⁰ Žontar, *Struktura uprave*, str. 53.

²⁰¹ Kos, *Dnevniki*, str. 204–205.

²⁰² Prav tam, str. 211.

²⁰³ Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 53–54; Tapić, *Marija Terezija*, str. 114–115.

²⁰⁴ Kos, *Dnevniki*, str. 238.

baron Mittrowsky, Anton Maria Stupan pl. Ehrenfeld in malo kasneje Krištof Lovrenc baron Flachenfeld, ki je prišel iz Trsta in zamenjal Mittrowskega (ta je še istega leta odšel v Šlezijo). Leta 1751 je iz Gradca prišel Heinrich Maria grof Auersperg in nadomestil Stupana.²⁰⁵ Anton Jožef Auersperg je ostal le še deželni glavar in se posvetil deželnim stanovom, leta 1750 pa je od Aleksandra grofa Auersperga prevzel še funkcijo deželnega maršala (»deželnoknežji komisar«, posrednik med knezom in stanovi). Deželni stanovi so morali od-
tlej Reprezentanci in komori redno poročati o vseh javnih zadevah in svojih
financah. Podobna reorganizacija se je zgodila na Goriškem.²⁰⁶

Reprezentanca in komora je bila podrejena osrednjima dunajskima organoma *Directorium in publicis et cameralibus* in Dvorni deputaciji (*Hofdeputation*). Direktorij je pod vodstvom grofa Haugwitza po združitvi Avstrijske in Češke dvorne pisarne leta 1749 ter prenosu dela pristojnosti z Avstrijske in Notranjeavstrijske dvorne komore (prva je bila sicer ukinjena šele leta 1773, druga že leta 1748), Komerčnega direktorija (1753) in Generalnega vojnega komisariata (1757) do ukinitve leta 1761 vodil vse politično-finančne, vojaške, komerčne, davčne in upravne zadeve; dedne dežele je nadziral prek Reprezentanc in dvornih komisij. Sodstvo je bilo v rokah Vrhovnega justicialnega urada (*Oberste Justizstelle*), zunanja politika pa je že od leta 1742 sodila v Dvorno in državno pisarno; do leta 1753 jo je vodil Anton Corfiz grof Ulfeld, nato Wenzel Anton knez Kaunitz-Rietberg.²⁰⁷ Bankalna administracija se je dokončno osamosvojila od uprave in bila podrejena le še dunajski Bankalni deputaciji. Herbersteina odtlej na Kranjskem nihče več ni mogel ovirati, saj je Reprezentanca postala pristojna za vse gospodarske, javne in upravne zadeve, ki niso spadale pod finance in sodstvo, torej tudi za policijo, mestno gospodarstvo, pozneje še za verske in dobrodelne zadeve.

²⁰⁵ Prav tam, str. 361. Nova tajnika sta bila Wenger in bivši protokolista Sazfeld, dotedanji dolgoletni vicedomski tajnik Marcina pl. Merzenheim je ostal le še fiskal. Gl. prepis dvorne resolucije z dne 2. 7. 1749 v ARS, AS 6, šk. 181, knjiga resolucij za leto 1749, fol. 197^r–200^v.

²⁰⁶ Žontar, *Struktura uprave*, str. 70–72, 82.

²⁰⁷ O reformi leta 1749 gl. pismo Marije Terezije dvornemu kanclerju grofu Seilernu z dne 2. 5. 1749 (Klueing, *Quellen*, št. 5, str. 21–28). V letih 1748–1761 je bilo na Dunaju kar 18 tovrstnih osrednjih uradov (komisij) oz. ministrstev (»dikasterijev«), ki so si lastili pristojnosti tudi v upravi dežel (Dickson, *Finance I*, str. 223 sl.). Gl. še Bruckmüller, *Avstrijska zgodovina*, str. 199; Göbl – Hochedlinger, *Die Österreichische Hofkanzlei*, str. 449–450; Hochedlinger, *Die Maria-Theresianische Staatsreform*, str. 558–560.

S formalizmi prežeti reprezentančni svetniki pa niso bili zadovoljni z rangiranjem znotraj kolegija. Ko je julija 1749 v Reprezentanco prišel še Krištof Lovrenc baron Flachenfeld, je Raigersfeld protestiral pri deželni kneginji, ker je Flachenfelda imenovala za svetnika z višjim rangom kot ga je imel on. Raigersfeld ni mogel razumeti krivice, češ da sam že 20 let služi monarhiji in ima več zaslug kot mlajši Flachenfeld, ki je kasneje postal baron. Flachenfeld ne priznava enakovrednosti Raigersfeldovega kameralnega svetništva iz leta 1739 s svojim dvornim svetništvom in Raigersfeldove nadrejenosti drugim svetnikom, kar so mu doslej vsi priznavali. Poleg tega svoje nekdane predsedništvo v tržaški Intendanci precenjuje, njegova plača je neupravičeno višja od Raigersfeldove itd.²⁰⁸ Vse to je bilo res in na dvoru so take primere v tistem času zaznavali tudi v drugih deželah. Sploh pa je bilo rangiranje in službena prednost v epohi, ko sta bili čast in hierarhija na vrhuncu, v vseh družbeno-političnih podsistemi vedno zelo pomembno.²⁰⁹ Dvor je tudi tokrat problem poskusil urediti z novo resolucijo, ki je določila rang vladnih in deputacijskih svetnikov ter odnose med njimi.²¹⁰ Po tej gradaciji, ki se je po seniorskemu načelu naslonila na dolžino staža, sta bila od svetnikov nekdane Vlade Raigersfeldu odtlej nadrejena le grof Barbo in baron Mittrowsky. Ko pa je Mittrowsky kmalu odšel iz Ljubljane, je Flachenfeld zasedel njegovo mesto in dobil prednost pred Raigersfeldom (gl. *tabelo 9*). Šele po premostitvi Flachenfelda v ljubljansko administracijo Ministerialne bankalne deputacije kmalu zatem ter upokojitvi grofa Barba konec 50. let je Raigersfeld dejansko in formalno le postal po rangi prvi reprezentančni svetnik.²¹¹

V tistih mesecih se je Herberstein zapletel v nove spore. Nekega nižjega uradnika je celo fizično napadel, o čemer je drug uradnik informiral novega dunajskega predstojnika Rudolfa grofa Chotka.²¹² Konec oktobra 1749 se je s Herbersteinom sprl še Raigersfeld. Vzrok je bilo grofovo preprečevanje dostopa do spisov o reševanju zapletov zaradi kmečkega upora v Pazinu. Raigersfeld

²⁰⁸ Prepis pritožbe z dne 22. 7. 1749 v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 492–497.

²⁰⁹ Podobni spori niso bili redki niti v kranjskih stanovih v 16. in 17. stoletju (Kočevar, Kranjski, str. 126–128).

²¹⁰ Dvorna resolucija z dne 26. 7. 1749 v ARS, AS 6, šk. 181, knjiga resolucij za leto 1749, fol. 188^v.

²¹¹ Gl. prepis dvorne resolucije z dne 9. 4. 1749 v ARS, AS 6, šk. 181, knjiga resolucij za leto 1749, fol. 167^r–168^v. Prim. tudi Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 132–136.

²¹² Kos, *Dnevniki*, str. 245.

mu je omenil, da bo o zapletu obvestil dunajski dvor, kar predstojnika ni omehčalo. Že čez en teden sta se sprla še zaradi dveh odločitev v Reprezentanci. Herbersteinove procedure svetniki niso podprli. Pogovor so bili baje ostri, čeprav je Raigersfeld ohranil dostojanstveno držo, pri čemer grofu »ni ostal ničesar dolžan«. Oba sta najavila prijavo spora dvoru. Naslednjega dne grofu ni uspelo spremeniti večinskega mnenja in Raigersfeld je bil posvarjen, da Herberstein že piše ovadbo na dvor.²¹³

Herberstein je spoznal, da med svetniki Reprezentance nima polne podpore.²¹⁴ Odtlej se je tudi zaradi načelnih in obrobnih, celo povsem pisarniško-tehničnih zadev prepiral s svetniki, hiperkritičen do kolegov pa je postal tudi Raigersfeld – zaradi procesualnih bližnjic in po njegovem osebnih interpretacij pisarniškega protokola. Junija 1750 zato ni hotel pregledati in podpisati osnutka odloka o sekvestru premoženja prijatelja Jožefa Antona barona Janežiča, češ da je zadevo že rešila cesarska resolucija. Ni se uklonil niti večinskemu mnenju svetnikov, pač pa je nameraval dvoru poslati ločeno mnenje. Raigersfeldova odločnost se je opirala na domnevo, da ga na Dunaju marsikdo še vedno ceni, kar je rad omenjal znancem.²¹⁵ Herbersteinu je naznanil, da proti načelom in vesti noče delati, ta pa mu je zagrozil, da mu bo odvzel pooblastila za vodenje referatov. V resnici je Raigersfeld s formalističnimi potezami zapletel in podaljšal uveljavljeno proceduro sprejemanja in udejanjanja sklepov ter predvsem obremenil in spravil ob živce osebje pisarne, ki je tisti dan tekalo od enega do drugega svetnika, nenehno popravljalo in spreminjalo osnutke, iskalo podpise itd.²¹⁶

Konec leta 1750 se je v svetniške spore spet vmešal dvor. Nad Herbersteinovo samovoljo sta se namreč pritožila grof Barbo in Raigersfeld, ker v protokol in poročila na dvor spet ni dal zapisati njunih nasprotnih mnenj pri nekem glasovanju v svetu in ni omenil preglasovanja. Kraljičina resolucija z dne 2. januarja 1751 je dala prav pritožnikoma: svetnikom je v prihodnje priznala pravico do nasprotovanja pri glasovanju in zapisa tega v poročilih: Herberstein

²¹³ Prav tam, str. 246–248.

²¹⁴ Prav tam, str. 262–263.

²¹⁵ Prav tam, str. 285.

²¹⁶ Prav tam, str. 288–290.

naj poslej ne piše uradnih poročil na dvor mimo večinskega mnenja v svetu, ločena mnenja pa naj ob tem ustrezno predstavi.²¹⁷

Herberstein si je v Reprezentanci ustvaril svoj krog podpornikov izmed podrejenih uradnikov. Po večini je šlo za mlajše plemiče iz tujine, ki so šele začenjali uradniške kariere, socialnih stikov z domačini pa še niso stkali. Raigersfeld si ni delal iluzij o njihovi delovni sposobnosti. A tudi svetnik Hofmann je večkrat podprl predsednikove zamisli in ne Raigersfelda. Ta je za to krivil njegov melanholičen značaj in »neplemiško obnašanje«, zaradi česar se je zapletal v spore s kolegi.²¹⁸

Delo kranjske Reprezentance se je tako med svetniškimi spori, nesporazumi in samovoljnimi razlagami pravil zlagoma oddaljilo od dvornih inštrukcij. Deželna kneginja je 30. novembra 1754 svetnike spet morala opomniti, naj se stanje popravi v skladu z agendami z dne 30. januarja 1751. V naslednjih letih je Reprezentanca izgubljala pristojnosti. Leta 1760 je prišel v Notranjo Avstrijo kot cesarsko-kraljevi komisar pregledat upravo in sodstvo kameralni in dvorni svetnik Raimund grof Vilana Perlas. Komisija je posredno nakazala nezaupanje dvora do deželnoknežjih in stanovskih organov. V tistem času je tudi državni kancler knez Kaunitz okrivil deželno samostojnost (z lastno vlado in ustavo) za neenotnost državne skupnosti.²¹⁹

Ko je leta 1761 grof Herberstein postal predsednik Avstrijske dvorne komore, dvor ni imenoval naslednika v Ljubljani, marveč je kot deželnoknežji komisar Reprezentanco do ukinitve leta 1763 vodil svetnik Heinrich Maria grof Auersperg. Zmanjševanje pomena tega urada se je odrazilo celo v svetniški zasedbi: v letih 1757–1760 sta bila poleg predsednika Herbersteina polnopravna člana le še Raigersfeld in Hofmann, pa še ta sta leta 1759 hudo zbolela in se nista več udeleževala sej sveta. Vsakokratni vojni komisar in od julija 1755 svetnik Janez Krstnik pl. Nemizhoffen sta bila z glasovanjem omejena na vojaške oz. montanistične zadeve in sta plačo še naprej dobivala kot komisar oz. višji rudarski sodnik.²²⁰ Herberstein je sicer dobil decembra 1759 dovoljenje z dvora, da v Reprezentanco kooptira katerega od svetnikov

²¹⁷ ARS, AS 6, šk. 183, knjiga resolucij za leto 1751, pp. 5^v–6^r. Ukaz je ponovljen v resoluciji z dne 6. 2. 1751 (pp. 45^{r-v}).

²¹⁸ Kos, *Dnevnik*, str. 660, 664, 753.

²¹⁹ Spomenica z dne 17. 11. 1761 (Klueing, *Quellen*, št. 30, str. 63).

²²⁰ Kos, *Dnevnik*, str. 574.

Deželne pravde, vendar je bila to začasna rešitev.²²¹ Tako je po Raigersfeldovi smrti leta 1760 njegovo mesto ostalo nezasedeno, a so ga še naprej vodili pod njegovim imenom.²²²

Kadrovanje: od tradicije do sposobnosti

Izobrazba

Za funkcionarsko in višjo uradniško službo je poleg praktičnega znanja in zavzetosti ter z nekaj protekcije pred 18. stoletjem zadoščalo leto ali dve juridično-političnega študija na kateri od srednjeevropskih (katoliških) ali italijanskih univerz. Za službe, ki so zahtevale pravno-upravno znanje je bil zaželen doktorski naslov (tajniki, sodni prisedniki), za odvetnike in sodnike celo nujen. Doktorji prava so bili prvotno iz meščanskih vrst, od 17. stoletja pa so se jim pridružili plemiči. V drugi polovici 18. stoletja so zaradi velike konkurence v državnih službah celo nameravali pripreti vrata univerz meščanskim in kmečkim sinovom.²²³

Plemiči so od 17. stoletja univerzitetno izobrazbo potrebovali tudi pri kandidaturah za deželne svetnike in sodne prisednike za delo na vicedomskem, ograjnem in deželnoglavarskem sodišču. Kandidati so zato v prošnjah za deželno svetništvo vedno navedli doseženo pravniško izobrazbo. Tako je leta 1708 v boju s konkurenti dobil službo nadštevilnega svetnika v kranjskem vicedomatu 29-letni Jožef Ignac pl. Qualiza, diplomant pravne fakultete v Pragi, ki je bil že dve leti prisednik Ograjnega sodišča in je delal še v raznih sodnih komisijah. Vicedom Franc Anton grof Lanthieri, ki je o kandidatovih karakteristikah poročal cesarju Jožefu I., ga je priporočal z vzklikom, da takih kadrov na Kranjskem manjka.²²⁴ Naslednje leto je bil Qualiza imenovan za svetnika. Prednost dopolnjenega študija prava v Padovi je za imenovanje za nadštevilnega (neplačanega) deželnega svetnika v vicedomatu leta 1717

²²¹ Herberstein je nihal med prisednikoma Franzem Antonom grofom Stürgkhom in Jožefom grofom Barbo-Waxensteinom (Kos, *Dnevnik*, str. 825).

²²² Gl. statistike deželnih plač za leta 1757–1763 v ARS, AS 6, šk. 113.

²²³ Uredba z dne 2. 5. 1761 v Kropatschek, *Sammlung IV*, št. 578.

²²⁴ Prepis poročila z dne 4. 9. 1708 v ARS, AS 1, šk. 246, Publico-Politica, mapa O-III, št. 1.

izkoristil 26-letni Ludvik (»Franc«) Avguštin pl. Widerkhern,²²⁵ leta 1734 pa Anton Jožef pl. Vermatti, ki je dotlej dve leti delal na Ograjnem sodišču.²²⁶

Raigersfeld pa je leta 1725 v prošnji za mesto nadštevilnega prisednika pri kranjskem Ograjnem sodišču lahko navedel le nedokončan študij prava v nizozemskem Leuvnu, deželni patriotizem in očetovo dolgo služenje deželi v stanovskem knjigovodstvu. Leta 1729 je v prošnji za podelitev glasovalne pravice lahko omenil le delo na sodišču.²²⁷ Ko pa je leta 1736 in 1737 na cesarja Karla VI. naslovil več prošenj za podelitev kameralnega svetništva v Notranjeavstrijski dvorni komori in nato še v Avstrijski dvorni komori, je lahko podrobno opisal le svoje šolanje od gimnazije naprej, predvsem pa pridobljeno praktično znanje in zasluge.²²⁸ Zanimivo je, da je leta 1750 odsvetoval študij prava na isti univerzi Francu Andreju, sinu prijatelja Janeza Ignaca barona Apfaltrerja, češ da bo to izguba časa in denarja. V isti sapi je pohvalil nekega Francovega prijatelja, ki je nameraval oditi na študij v nemški Koblenz.²²⁹ Raigersfeldov odmik od Leuvna je najbrž izhajal iz njene janzenistične reputacije, ki Habsburžanom ni ustrezala. Mladi Apfaltrer ga ni poslušal: odšel je v Leuven in tam končal šolanje, kasneje pa napravil uradniško kariero kot dolenski in gorenjski okrožni glavar.²³⁰

Terezijanska vlada v resnici ni več tolerirala nešolanih in neprizadevnih funkcionarjev ter uradnikov.²³¹ Večina uradnikov in svetnikov v dvornih in v deželnih uradih pa je bila v prvi polovici 18. stoletja že dobro izobražena.

²²⁵ Poročilo vicedoma Lanthierija za Notranjeavstrijsko dvorno komoro in vlado z dne 8. 7. 1709 v ARS, AS 1, šk. 246, Publico-Politica, mapa O-III, št. 1 ter obvestilo komore z dne 27. 8. 1717 v šk. 247, Publico-Politica, mapa O-III. Gl. še Grahornik, *Dvorec*, str. 82.

²²⁶ Obvestilo notranjeavstrijskega namestnika vicedomu Thurn-Valsassini z dne 18. 1. 1734 v ARS, AS 1, šk. 247, Publico-Politica, mapa O-III.

²²⁷ Prepisa prošenj z dne 24. 3. 1725 in 19. 2. 1729 v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 45–48.

²²⁸ Prepisi treh prošenj v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 465–466, 467–470 in 471–474.

²²⁹ Kos, *Dnevnik*, str. 278–279.

²³⁰ Prav tam, str. 280. Po zaključenem študiju leta 1753 je oče Apfaltrer želel dobiti od kraljice za sina zagotovilo za mesto deželnega svetnika (gl. prošnjo z dne 2. 4. 1753 v ARS, AS 735, fasc. 25).

²³¹ Po Raigersfeldovi navedbi v dnevniku je bil baje eden takih kranjski vicedom Henrik grof Orzon. Po govoricah v ljubljanskih kuloarjih ga je kraljica nekoč v letih 1745–1747 povprašala o stanju v vicedomatu, a ji ni znal dati odgovora. Zato ga je poslala domov, češ da naj se o svoji službi bolje pouči, da ji bo lahko poročal. Orzon je ostal na položaju do začetka reforme leta 1747, naslednje leto pa je bil samo še zaslužni »pensionist« (Kos, *Dnevnik*, str. 256).

Dokončan študij je bil skoraj pogoj, vsekakor pa prednost pri kandidaturi za državno/deželno službo in skoraj ni bilo več mladega plemiča, ki ne bi študiral. Le v kadrovsko revnih provincah je še prihajalo do skoraj neverjetnih situacij: na goriškem deželnem sodišču (Deželni pravdi) leta 1752 baje noben od devetih prisednikov (domačih plemičev) ni imel pravniške izobrazbe. Šolana sta bila le predsednik Sigismond grof Attems (deželni namestnik), ki pa se je baje bolj kot službi posvečal poeziji ter aktuar.²³² (Kasneje je to bil tajnik dr. Bernard Amigoni.)

Ob širjenju pristojnosti centralnih organov in porastom državnega uradništva so oblasti od srede 18. stoletja začele nadgrajevati študije za uradniške službe s primernejšimi učnimi predmeti. Medtem ko je imela dunajska Orientalna akademija za bodoče diplomate (od 1754) poleg viteške kulture v programu še vzhodne jezike, je imela Terezijanska akademija za bodoče višje uradnike (od 1764 *Collegium Theresianum* s pridruženjo Savojsko akademijo) v fokusu pravno-upravne, ekonomske in tudi naravoslovne študije (fizika, matematika, osnove arhitekture). To sicer ni bil študij na univerzitetni stopnji, pač pa po današnji nomenklaturi višja šola, ki so jo do leta 1774 vodili jezuiti.²³³

Tudi Raigersfeldova sinova Janez Nepomuk in Maksimilijan sta po šolanju na jezuitski gimnaziji nadaljevala študij na Terezijanski akademiji; Janez Nepomuk je bil celo v prvi generaciji njenih študentov. Nato sta se vrnila v Ljubljano, ne da bi nadaljevala šolanje na univerzi. Z očetovo pomočjo sta se zaposlila v deželni upravi, a kmalu prestopila v vojaško službo. Sina Mihaela Gotliba, ki je bil najbistrejši med sinovi, pa Raigersfeld ni prepustil jezuitom, marveč ga je v Ljubljani kar sam poučeval. Očetov šolsko-vzgojni dril je bil uspešen in štirinajstletni sin je leta 1758 za očeta že opravljal nekatere administrativno-uradniške naloge v Ljubljani (prisostvoval vojaškim naborom itd.). Tako samovoljno prikrejevanje uradniških pravil so ljubljanski funkcionarji molče dopuščali. Januarja 1759 je Mihael odšel na neformalno prakso k reprezentančnemu koncipistu Feliksu Erazmu Zieglerju in obenem pomagal očetu kot osebni pomočnik (*amanuensis*), za kar mu je oče

²³² Informacija odvetnika dr. Josepha Antona Ciprianija z dne 2. 5. 1752 (Kos, Dnevnik, str. 409).

²³³ Žmuc, Terezijanišče, str. 302–308.

plačeval 100 gld.²³⁴ Raigersfeldov poskus, da ga spravi na vojaško akademijo v Dunajskem Novem mestu ter oporočna prošnja svaku Wolfu Danijelu Erbergu, naj Mihaela spravi k vojakom, pa sta se na koncu izjalovili. Mihael je po očetovi smrti na dunajski univerzi doštudiral policijske in kameralne zadeve, ki so jih za višje uradnike uvedli v predmetnik že leta 1763. Tam je blestel, saj so ga profesorji, mdr. Joseph von Sonnenfels, leta 1766 v zaključnih izkazih pohvalili kot najboljšega študenta.²³⁵ Razumljivo je, da je takoj nato postal visok državni uradnik.²³⁶

Študijska reforma pa je prizadela mlade uradnike brez prave izobrazbe. Ko je npr. leta 1766 Ferdinand Feliks pl. Baronio prosil za službo neplačanega adjunkta pri gorenjskem okrožju, je dvorna pisarna obvestila glavarstvo o kraljicini generalni odločitvi, da ne sme nihče priti v službo na okrožno glavarstvo, če ni izobražen v policijskih in kameralnih vedah in nima strokovnega izpita. Tega mladi Baronio ni imel.²³⁷ Nasprotno pa je imel Karel pl. Werth naslednje leto odprto pot do adjunktura v istem glavarstvu predvsem zato, ker je imel dokazila za ta znanja.²³⁸

Leta 1769 je dvor zahteval od deželnih glavarjev, naj tudi na svojih juridičnih oddelkih zaposlujejo le osebe s pravnimi in policijskimi znanji.²³⁹ Absolviranje ustreznih študijev so od leta 1772 zahtevali prav od vseh, tudi od pravosodnih uradnikov, ki so želeli zgolj prestopiti v politične oddelke.²⁴⁰ Tako je kraljica leta 1773 ob presoji prošnje Alberta grofa Edlinga, ki je želel sinu Janezu Krstniku priskrbeti prakso pri notranjskem okrožnem glavarju, sklenila, da se to lahko zgodi le, če bo predložil potrdilo o absolviranju

²³⁴ Kos, *Dnevnik*, str. 743, 747, 753.

²³⁵ Gl. prepise njegovih spričeval profesorjev Paula Josepha Ruggeja, Heinricha Kerensa in Josepha Sonnenfelsa v ARS, AS 730, fasc. 201, pp. 233–235 ter prepis Sonnenfelsovega potrdila z dne 27. 8. 1766 (prav tam, fasc. 207, p. 513).

²³⁶ Gl. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 4, str. 126. Nekaj Mihaelovih uradnih dokumentov je v ARS, AS 730, fasc. 207, pp. 507–527.

²³⁷ Resolucija Dvorne pisarne Deželnemu glavarstvu z dne 11. 6. 1766 v ARS, AS 7, šk. 9, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2.

²³⁸ Obvestilo Dvorne pisarne Deželnemu glavarstvu z dne 21. 2. 1767 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2.

²³⁹ Dvorna uredba z dne 1. 1. 1769 v ARS, AS 7, šk. 43, Publico-Politica, mapa L-1, št. 1.

²⁴⁰ Dvorni odlok z dne 20. 6. 1772 v Kropatschek, *Sammlung VI*, št. 1407

pravnega študija ter policijskih in kameralnih ved.²⁴¹ Leta 1787 so sprejeli še predpis, ki je za vse funkcije zahteval dokončano pravniško-politično visokošolsko izobrazbo.²⁴² In to je postala norma za vse prihodnje dobe.

Kandidature in zaposlovanje

Delovanje vsake delovno-interesne skupnosti je odvisno od predstojnikove sposobnosti vodenja, organizacije dela in izbire primernih kandidatov. Pretendentov na kakršno koli funkcionarsko in uradniško službo pa kljub delovnim obremenitvam, predstojniški samovolji in slabemu plačilu nikjer in nikoli ni umanjalo.

V državne in deželne službe so kandidati vstopali z vsaj 18 ali 19 leti, po 40. letu pa le, če so že prej služili v vojski ali že delali v kaki drugi civilni službi. Tradicionalni začetek uradniške/funkcionarske kariere pri mladih plemičih je bila že več stoletij t. i. **ekspektanca** (čakalništvo). Šlo je za pravico do imenovanja na deželne funkcije, a brez trdne pravne podlage, pač pa na podlagi običajev in zaupanja v vladarjevo besedo. Na Kranjskem se je ekspektanca udomačila v 15. stoletju (tudi za proste fevde) in se končala v terezijanski dobi.²⁴³ O zatonu pravice priča dolgo izbiranje kranjskega deželnega glavarja, njegovega namestnika in upravitelja v letih 1733–1742. Wolf Sigmund grof Gallenberg (1707–1773), ki se je v poznih 30. letih 18. stoletja na vso moč poganjal za funkcijo deželnega glavarja, je menil, da mu pripada zaradi starih zaslug in »ekspektance«.²⁴⁴ V vsem tem času je bil glavar sicer stari Korbinijan Marija grof Saurau, ki je po prastarem običaju lahko računal na dosmrtno glavarstvo, prekinitvev pa kvečjemu zaradi kariernega napredovanja. Gallenberg in edini tekmeč Anton Jožef grof Auersperg, sta se zavedala dejstva, da glavarja kot najvišjega funkcionarja imenuje cesar (deželni knez), deželni zbor lahko cesarju zgolj predlaga kandidata. Imenovanje glavarja torej ni bilo ad hoc dejanje po smrti starega, pač pa rezultat stanja rivalstev. Ker časa imenovanja

²⁴¹ Obvestilo Dvorne pisarne za Deželno glavarstvo z dne 11. 9. 1773 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2.

²⁴² Dvorna uredba z dne 31. 10. 1763 v Kropatschek, *Sammlung IV*, št. 725. Bruckmüller, *Avstrijska zgodovina*, str. 228–229. Prim. Megner, *Beamte*, str. 21; Heindl, *Rebellen*, str. 33–34, 93–104; Holz, *Uradništvo v Linhartovi dobi*, str. 452.

²⁴³ Žontar, *Nastanek*, str. 55.

²⁴⁴ O tem podrobno v Kos, *O melanholiji*, str. 61–71, 90–100.

novega glavarja ni mogel napovedati nihče, so si tekmeci prizadevali pridobiti od deželnega kneza predhodno obljubo, nekakšno designacijo za bodoče imenovanje. Tej rezervaciji funkcije so pravili »ekspektanca«, in ta obljuba je bila predmet dolgega spora med Gallenbergom in Auerspergom. Ob tem sta oba izkoriščala divergentnost političnih struj v deželi, ki so nepretrgoma nadgrajevale stara prijateljstva in sorodsvena ter politična zaveznitva, na drugi strani pa stare zamere.

Gallenberg je tako leta 1738 napravil podroben pregled kranjskih služb v spomenici (*Pro informatione*) za cesarja Karla VI., v kateri je analiziral štiri najvišje deželne funkcije, ki jih podeljuje deželni knez. V njem se je posvetil tudi ekspektancam.²⁴⁵ Ker je bil deželni upravitelj zamenjava odsotnega glavarja, se je v deželi po letu 1734 uveljavilo prepričanje, da ima Auersperg, ki je od leta 1735 opravljal funkciji deželnega namestnika in upravitelja in bil cesarski tajni svetnik, v prihodnosti odprto pot do glavarstva. V tem duhu je dal leta 1738 cesar tudi uradno ekspektanco za deželni vicedomat Henriku grofu Orzonu, ki kot Furlan ni bil iz Kranjske. Določil je, da v odsotnosti aktualnega vicedoma Seifrida grofa Thurna ne deluje le kot njegov namestnik, marveč ga tudi nadomešča in končno nasledi, ko bo Thurn resigniral ali kakor koli zapustil službo. To se je zgodilo leta 1742.²⁴⁶ Ekspektance torej obstajajo, je menil Gallenberg, ki pa vseeno ni mogel prepričati dunajskega dvora. Diskretnejši in umirjeni Auersperg je s podporo večine v deželnem zboru lažje prepričeval dvor o svoji primernosti, čeprav njegovo poznejše dolgo glavarstvo (1742–1759) vsaj v letih pred reformo leta 1747 ni bilo nič drugačno kot v času predhodnikov. Leta 1742 je tako prvi (v letih 1735–1742 je bil drugi) dvorni kancler Johann Friedrich (II.) grof Seilern obljubil Auerspergu ekspektanco.²⁴⁷ Gallenberg je zatem lahko računal le na deželno upraviteljstvo (namestništvo je že dobil

²⁴⁵ ARS, AS 730, fasc. 136, pp. 731–734.

²⁴⁶ Grof Thurn je umrl že 4. 10. 1741, Orzon pa je takoj postal »nastavljeni vicedom«. Uradno sta ga kraljica oz. notranjeavstrijski namestnik Dizma grof Attems potrdila za pravega vicedoma šele 6. 11. 1742. Dotlej je Orzon smel in moral opravljati vse vicedomove naloge. O tem gl. spise v ARS, AS 1, šk. 274, Publico-Politica, mapa S-XIV in šk. 283, Publico-Politica, mapa U-III, št. 2, 3.

²⁴⁷ »Na Vaše (Auerspergovo, op. D. K.) pismo z dne 12. 6. ne morem odgovoriti drugače, kot da ste lahko prepričani, da boste dobili glavarstvo na Kranjskem. Morate pa razumeti, da mora biti vse narejeno po pravilniku« (dva prepisa Seilernovega pisma Auersperga z dne 16. 6. 1742 v ARS, AS 730, fasc. 155, p. 684 in kopija v fasc. 151, p. 17).

Leopold Karl grof Lamberg), za kar je prosil notranjeavstrijsko Vlado in Tajni svet. Auersperg se je taki poti uprl in Wolf Sigmund je januarja 1743 zahteval preiskavo proti Auerspergu.²⁴⁸ V deželnostanovskem arhivu je ugotovil, da vsaj od leta 1506 deželni knez ni imenoval deželnega upravitelja.²⁴⁹ V tem je imel le deloma prav: vse tri najvišje deželne funkcionarje je od nekdaj imenoval dvor na predlog deželnih stanov, od 17. stoletja pa so bili podrejeni tudi Notranjeavstrijski vladi.

Če so se glavne funkcionarske ekspektance končale sredi 18. stoletja, se jih je tedaj v sicer mehkejši obliki začelo posluževati nižje uradništvo. Zlasti tisti v neplačanih službah (akcesisti) in slabo plačani dninarji (»tedenski pisarji«) so želeli dobiti neko zagotovilo, da bodo ob izpraznitvi želenega službenega mesta ali po spremembi kadrovskega sistema v prihodnosti prišli do službe. V spremenjenih politično-upravnih razmerah, ko so na Dunaju izbirali deželne uradnike brez posluha za obljube uradov v provincah, aspiranti niso več mogli pričakovati zavezujoče obljube za zaposlitev po izpraznitvi službenega mesta (*spes successionis*), marveč so v prošnjah izražali le še na nedoločeno »upanje v prihodnosti«, da se jih pri novih imenovanjih v prihodnosti »ne bo pozabilo« (*spes futura*). Tako je sistematizirani, a neplačani akcesist Deželnega glavarstva Luka Zajc leta 1777 še enkrat opomnil predstojnike, naj ne pozabijo njegove dolgoletne službe in dekreta iz prejšnjega leta, da bo gotovo upoštevan pri prvi naslednji dodelitvi službe kancelista (s 350 gld plače). S smrtjo kancelista Vida Jakoba Žnideršiča se je mesto res že čez nekaj mesecev sprostilo, Zajc pa je kasneje pristal na mestu kancelista gorenjskega okrožnega glavarja z bistveno nižjo plačo 200 gld.²⁵⁰

Tako je bila za tiste, ki so želeli napredovati, včasih edina oprijemljiva možnost za ugoden razplet, da so takoj po smrti kakega kolege – ne nujno iz istega urada – takoj opozorili predstojnika, da jih ta služba zanima, običajno najprej na štiri oči. Raigersfelda (in najbrž tudi druge svetnike) so nenehno obletavali prosilci za vsemogoče javne službe; marsikdo še preden se je pokojni uradnik (dobesedno) ohladil. Ko je npr. v noči s 23. na 24. marec 1750 umrl

²⁴⁸ Čistopis v ARS, AS 730, fasc. 151, pp. 514–517. Žontar, *Struktura uprave*, str. 7.

²⁴⁹ Zapiski z dne 6. 12., 7. 12. in 10. 12. 1742 v ARS, AS 730, fasc. 136, pp. 688–689, 690, 691.

²⁵⁰ Nedatirana Zajčeva prošnja iz (najbrž maja) 1777 in prepis dekreta Deželnega glavarstva iz 12. 12. 1776 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa D-4, št. 2.

Johann Ferdinand Stelzig, je Raigersfelda še isti dan obiskal aktuar rektifikacijske komisije Janez Pavel Riedl s sinom Francem, kateremu je želel zagotoviti Stelzigo mesto. Sin te službe ni dobil, je pa oče čez dve leti svojo izgubil in tudi tedaj mu Raigersfeld ni mogel pomagati.²⁵¹

Osebnim predstavitvam – te so bile lahko tudi vnaprejšnje (kot pri ekspektancah), za vsak primer, da se na prosilca ne bi pozabilo – so se ob pravem trenutku pridružile pisne prošnje na deželne ali dunajske urade, v katerih so prosilci opisali zvesto dolgoletno (največkrat neplačano) službo, sposobnost in prizadevnost, skrb za številno družino itd. Največkrat so bile neuspešne. Tako je leta 1774 zapisal tudi Jožef Mayer, akcesist pri Deželnem glavarstvu, ki zadnjih 8 let sploh ni prejemal plače, zadnjo priložnost pa je zaznal ob nameravani združitvi komisije za cerkvene zadeve z Deželnim glavarstvom. Predstojnike je opomnil, da ima za mesto registraturnega adjunkta ali kancelista več izkušenj kot tekmeč Jožef Kordin in zaprosil za »zagotovilo, da je sedaj on prvi v vrsti«, ko se odpre novo delovno mesto.²⁵² Leta 1773 se je nezadovoljni Joseph Priller, tedenski pisar v deželnoglavarstvem knjigovodstvu, razburjal pri Deželnem glavarstvu zaradi mizerne plače v šestih letih dela (104 gld letno = 2 gld na teden); zahteval je tudi redno zaposlitev.²⁵³ Leta 1777 ni uspelo niti že 6 let neplačanemu akcesistu Kajetanu Maliču (v letih 1761–1767 je bil plačan kancelist, nato 4 leta v zasebni službi, leta 1771 se je potegoval za službo v dolenskem okrožnem glavarstvu), ki si je po smrti Vida Jakoba Žnideršiča prizadeval za mesto kancelista justicialnega oddelka glavarstva.²⁵⁴

Za deželne funkcije, ki so jih praviloma imeli člani visokega plemstva, so aspiranti zato še osebno **lobirali** na dvoru in se nato več tednov ali celo mesecev dogovarjali z dvornimi vplivneži, deželnim knezom, ministri in dvorno pisarno.²⁵⁵ Bolj ali manj načrtnega prepričevanja vplivnežev, mešanice prošenj, povzdigovanja osebnih zaslug, znanj in obljub za prihodnost, obogatenih s

²⁵¹ Kos, *Dnevnik*, str. 262, 398, 400–401, 405, 415, 416, 420.

²⁵² Dopis z dne 8. 7. 1774 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa D-4, št. 2.

²⁵³ Prepis prošnje za Deželno glavarstvo z dne 5. 5. 1773 v ARS, AS 7, šk. 12, Publico-Politica, mapa D-4, št. 1.

²⁵⁴ Nedatirana prošnja v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa D-4, št. 2.

²⁵⁵ O tem gl. pogovore in pogajanja o več kandidatih, ki jih je v letih 1739, 1746–1747 zaznal in zabeležil Raigersfeld na Dunaju, npr. za Wolfa Sigmunda grofa Gallenberga leta 1739 in Krištofa Lovrenca barona Flattenfelda leta 1747 in 1748 (Kos, *Dnevnik*, passim).

spletkarjenjem in korupcijo, so se posluževali tudi skoraj vsi deželni svetniki in višji uradniki. Seveda je bilo osebno izpostavljanje na dvoru lahko tudi škodljivo.

Lobistična srečanja z vplivneži so bila v glavnem kratka. Provincialni politik je moral hitro obiskati čimveč vplivnih dunajskih politikov, pri čemer se je zavedal, da so si vsi konkurenčni in ljubosumni drug na drugega. O takem lobiranju se lahko poučimo iz kariere svetnika Raigersfelda. Ko po vrnitvi s komisarske misije v Trstu v matični Avstrijski dvorni komori leta 1741 ni dobil stalne zadolžitve, je sorodniku Francu Antonu Matiji pl. Učanu, vladnemu svetniku v Gradcu, oktobra 1741 pisal, da v »teh žalostnih časih, ko večina gleda le nase in svojo varnost,« namerava oditi v Bratislavo in tam »ponuditi usluge (kraljici Mariji Tereziji, op. D. K.) – na dvoru, v državni upravi ali kjer koli drugje«. ²⁵⁶ V naslednjih letih je okrepil lobistično dejavnost in na Dunaju skoraj vsak dan obiskal ali sprejel vsaj tri osebe. Ker je šlo za prosjačenje za službo ter izplačilo zaostalih plač, podrobnosti v dnevniku ni omenjal. Pri dokazovanju poštenosti in sposobnosti ni bil uspešen, saj so tudi njegovi oponenti komunicirali z Dunajem. Vedno taktični dunajski ministri in dvorni svetniki so ga ignorirali ali kvečjemu prijateljsko tolažili in bodrili in nič naredili. To se je pokazalo že, ko mu dvorni komorniki niso odobrili zasebne avdiience pri kraljici in je 22. junija 1742 smel spomenico glede obtožb tržaškega mestnega sodnika in viceglavarja Gabriela barona Marenzija izročiti le kraljičinemu možu nadvojvodi Francu Štefanu. ²⁵⁷

Dvorne avdiience pri vladarici Mariji Tereziji – v vseh primerih je šlo za »zasebne avdiience« (uradne so bile po službeni dolžnosti in na vladaričin poziv) – so bile med plemstvom zelo iskane, saj je bila kraljica zadnja odločevalka, obenem pa dovzetna za sugestije, a ne za špekulante in jezikače. ²⁵⁸ Raigersfeld je dobil priložnost šele 22. marca 1743, ko ji je predal spomenico o mitninskotarifni komisiji in državnem komerciju ter ji še ustno predstavil vsebino. Kljub trudu do začetka leta 1747 ni dosegel rehabilitacije. V službi je bil omejen na poročanje o komercialnih zadevah, a le na zasebnih pogovorih

²⁵⁶ Prepis pisma z dne 7. 10. 1741 v ARS, AS 730, fasc. 199, p. 390. Marija Terezija je bila 25. 6. 1741 v Bratislavi okronana za ogrsko kraljico, oktobra pa se je tam udeležila zasedanja ogrskega državnega zbora.

²⁵⁷ Prepisa v ARS, AS 730, fasc. 204, pp. 456–474 in fasc. 202, pp. 183–222.

²⁵⁸ O avdienci običajih gl. Pečar, *Die Ökonomie*, str. 161–170.

pri ministrih. Imenovanje za svetnika Reprezentance v Ljubljani marca 1747 je bila pravzaprav bolj posledica želje dunajskih odločevalcev, da se tečnobe končno znebijo z Dunaja.

Podobno nepričakovana in niti ne redka so bila imenovanja oseb brez njihovega predhodnega angažiranja, ker pač je za to obstajal politični interes. Raigersfeld je prvo državno službo v Trstu (asistent v Intendanci) leta 1731 baje na svoje veliko začudenje dobil brez vsakršnih zvez, ne da bi se zanjo potegoval in ne da bi vedel, kdo ga je cesarju priporočil v imenovanje, saj »sam dvoru ni bil zelo znan«. Čez čas je izvedel, da ga je cesarju priporočil Johann Anton baron Widmann, svetnik Češke dvorne pisarne, kateremu je bil odtlej večno hvaležen za podporo. V Trstu pa ga je podpiral tudi intendantni predsednik in kranjski deželni glavar Wolf Vajkard grof Gallenberg.²⁵⁹ Primer takega imenovanja je bilo tudi imenovanje Antonia grofa Rabate, ki do svojega 70. leta baje ni opravljal nobene javne službe. Leta 1733 pa ga je cesar Karel VI. imenoval kar za goriškega deželnega glavarja in predsednika tržaške Intendance. Baje sta cesarja v to pregovorila svetnika Franz Anton pl. Pistrich in Jobst Caspar pl. Lierwald, ki sta želela zagotoviti zaščito tržaškemu svetniku Ederju.²⁶⁰

V karlinski dobi in tudi že prej so veljala za uradniške in pisarniške službe v deželno knežji upravi drugačna pravila. Do leta 1746 so morali kandidati najprej pisno zaprositi predsednika vicedomskega urada ali pa Notranjeavstrijsko dvorno komoro v Gradcu, ki je formalno poskrbela za postopek. Na to pravico so kameralni svetniki budno pazili in kranjskega vicedoma ukorili, kadar je nehote ubral drugačno proceduro.²⁶¹ Dvorna komora ali prosilec za službo sta o vlogi obvestila cesarja (dvorno pisarno), ki je običajno zahtevala poročilo od graških in ljubljanskih uradov. Do končne odločitve so lahko o nekem imenovanju več mesecev krožili ukazi in poročila. Formalno je bila zadnja beseda pri cesarju, ki pa je praviloma sledil priporočilom iz dežele in Gradca.

²⁵⁹ Kos, *Dnevnik*, str. 22.

²⁶⁰ ARS, AS 730, fasc. 185, *Notata III*, p. 240.

²⁶¹ Npr. leta 1728, ko je vicedom Franc Seifrid grof Thurn-Valsassina sam imenoval Andreja Trosta za začasnega (nadomestnega) davčnega nakladničarja. Dvorna komora je sicer potrdila imenovanje, ko je šele naknadno prejela Trostovo prošnjo, a poučila vicedoma, da mora v prihodnje tudi za nadomeščanje prej dobiti njeno dovoljenje. Čez 10 let, ko je Trost umrl, je vicedom spet sam postavil za začasnega nakladničarja Janeza Blaža Schreya (dopisa komore z dne 5. 6. 1728 in 31. 1. 1739 ter vicedomov osnutek poročila 15. 10. 1738 v ARS, AS 1, šk. 244, Publico-Politica, mapa O-II, št. 6).

Po letu 1740 pa je bila razlika s prejšnjimi dobami v neupoštevanju subjektivnih razlogov kot je to občasno še počel cesar Karel VI.,²⁶² kljub drugačnemu tonu resolucije iz leta 1723.²⁶³ Po dvorni uredbi iz leta 1748 sta pri odločitvi o zaposlitvi imela prednost le še sposobnost in prizadevnost, ne pa dolžina delovne dobe. Neprizadevne uradnike je bilo treba suspendirati ali odpustiti.²⁶⁴

Tudi Haugwitzeva inštrukcija za Kraljevi urad iz leta 1747 je določala, da mora predsednik sporočiti na Dunaj smrt ali odstop uradnika in predlagati novo osebo na izpraznjeno mesto.²⁶⁵ Vladarica Marija Terezija je skoraj vedno zahtevala podrobnejšo pisno obrazložitev in kandidatovo karakteristiko, nato pa predsednikov predlog potrdila ali zavrnila in na kratko navedla razlog. Tako pravilo je veljalo v celotnem terezijanskem obdobju, le da je kasneje postopek namesto kraljice vodila Dvorna pisarna. V deželnoknežjih oz. državnih uradih v provincah pa je vsako zaposlitev, s plačo ali brez nje, formalno potrdila, podelila in določila deželna kneginja, ki je kasneje odločala tudi o uradnikovih kariernih spremembah in napredovanjih. V prvih reformnih letih je imenovala celo najnižje uslužbenke, česar v času vicedomata praviloma ni. Leta 1747 je npr. osebno odobrila celo povsem formalno premestitev vratarja nekdanjega vicedomskega urada Matevža Malneršiča k naslednici Reprezentanci. Vrtar je bil najnižji klin na uslužbenski lestvici. Da ta dekret ni bil slučajen, je kazalo to, da je Malneršiča čez nekaj mesecev še enkrat potrdila za vratarja, Martina Čarmana (dotlej je bil nosač oglja za kurjavo v vicedomski palači) pa za pisarniškega slugo.²⁶⁶ In še leta 1753 je Reprezentanci vsilila za akcesista gojenca Chaosijeve sirotišnice na Dunaju Johanna Nepomuka Hrabalyja, ki ga v Ljubljani niso poznali, češ da je priden in ima dober lepomiselnost ter mu določila

²⁶² Med obiskom Kranjske leta 1728 so cesarja baje tako presunile široko štrleče oči Antona barona Raunacha, da je ukazal, da ne sme nikoli priti na dvor, ker ga enostavno noče več videti. To se je tudi zgodilo in nasilni ter med kmeti osovražen Raunach (nekoč je brez razloga umoril kmeta, ker je menil, da je divji lovec) je z ženo Margareto (roj. De Leo) odtlej živel na posestvu na Notranjskem do leta 1734, ko so ga med večerjo ustrelili besni kmetje, ženo pa zaklali (ARS, AS 730, fasc. 185, *Notata III*, pp. 157–158).

²⁶³ Dvorna resolucija z dne 8. 9. 1724 je omenjena v reskriptu Notranjeavstrijske dvorne komore za vicedoma Franca Seifrida grofa Thurn-Valsassina z dne 9. 2. 1724 (ARS, AS 1, šk. 244, Publico- mapa O-II, št. 11)

²⁶⁴ Dvorna uredba z dne 5. 8. 1748 (Klueting, *Quellen*, št. 4, str. 21).

²⁶⁵ ARS, AS 730, fasc. 207, p. 321.

²⁶⁶ Dvorni reskript z dne 12. 9. 1747 in dvorna resolucija z dne 24. 2. 1748 v ARS, AS 6, šk. 114. Gl. tudi prepis resolucije z dne 3. 2. 1748 v ÖStA, FHKA, AHK GB, št. 299, fol. 469^r.

plačo.²⁶⁷ Relativiziranje kandidatovih sposobnosti brez dokazil si je kraljica tu pa tam dovolila do svoje smrti leta 1780.²⁶⁸

Leta 1747 se je kraljičina roka dotaknila tudi kandidatur deželno stanovskih funkcionarjev in visokih uradnikov (deželni poverjeniki, generalni prejemnik, knjigovodja, tajnik), ki so jih odtlej stanovi sicer še naprej sami izbirali, obvezno pa jih je moral potrditi Dunaj. Nižje stanovske uradnike so imenovali predstojniki, potrdili pa poverjeniki.²⁶⁹ Neodvisno od Reprezentance je dvor imenoval tudi uradnike deželne administracije Bankalne deputacije.

Dvorno vsiljevanje novih uradnikov je občasno povzročilo težave pri organizaciji dela. Primerov (ne)usklajenosti med predstojnikovim predlogom, ki je temeljil na dejanskih potrebah in poznavanju usposobljenosti kandidatov ter dvornim vsiljevanjem ni bilo malo v obdobju dopolnjevanja kadrovske zasedbe prve Reprezentance. Podpredsednik grof Herberstein je leta 1748 za novega knjigovodjo predlagal Casparja Trezzija (dotlej direktorja solne in gozdarske uprave v Trstu), kar je kraljica potrdila in mu določila 1000 gld plače in potne stroške (ne pa dnevnice) za nadaljnje opravljanje direktorata. Sama pa je izbrala Antona Kajetana pl. Marottija za podknjigovodjo s plačo 300 gld. Janeza Krstnika pl. Nemizhoffna je prerazporedila na mesto plačilnega mojstra (200 gld in plača višjega rudarskega sodnika) ter imenovala Karla pl. Bottonija za kontrolorja (400 gld). Obenem je zavrnila Herbersteinovo zahtevo po nastavitvi dveh izkušenih računskih uradnikov iz Gradca – Franza Josepha Kölbla (dotlej knjigovodja varnostne komisije na Štajerskem) in Ferdinanda Hueberja (zaposlen v preiskovalni komisiji svetnika Heinricha Wilhelma barona Haugwitzja). Ker je menila, da omenjenih ne morejo pogrešati v Gradcu, je od tam v Ljubljano poslala izvedenca Wolfganga Karla Kampfmüllerja in Ferdinanda Liscutina. Herbersteinovo željo je uslišala le s premestitvijo Antona Andreja Deležnika. Vsem trem »Gradčanom« je dodelila po 300 gld

²⁶⁷ Omemba reskripta z dne 11. 8. 1753 v dvorni resoluciji z dne 22. 9. 1753 v ARS, AS 6, šk. 110.

²⁶⁸ Npr. leta 1773, ko je imenovala praktikanta pri gorenjskem okrožju Antona de Coppinisa na mesto okrožnega uradnika (adjunkta) na Dolenjskem »zaradi pridnosti in sposobnosti«; okrožni glavar o tem ni dal mnenja (obvestilo Dvorne pisarne z dne 24. 7. 1773 v ARS, AS 7, šk. 9, Publico-Politica, mapa C-1, št. 2).

²⁶⁹ Žontar, Zaton, str. 173; Košir, *Stanovska uprava*, str. 50.

plače.²⁷⁰ Trezzi pa ni dolgo opravljal službe knjigovodje (če jo sploh je), kar po svoje govori o (ne)seznanjenosti Herbersteina in deželne kneginje z željami uradnikov, obenem pa še o neupoštevanju mnenja grofa Haugwitza, ki je prejšnjega knjigovodjo Nemizhoffna še februarja 1747 označil za dobrega in prizadevnega uradnika.²⁷¹

Tudi po poročilu Heinricha Marie grofa Auersperga iz leta 1754 je najvišje funkcije neposredno podeljevala dvorna pisarna ali pa je ta glede tujcev obvestila Reprezentanco o karakteristikah kandidatov, da so se v Ljubljani lahko lažje odločili.²⁷² Ker pa je množica prošenj za službe preveč obremenjevala dvorno pisarno in vladarico, so lahko v Reprezentanci za uradniške službe sami izbirali uradnike, kraljica pa jih je nato formalno potrdila. O pomembnejših službah so odločali vsi svetniki, kar je izbiro lahko zavleklo, zlasti zaradi starih zamer med svetniki. Takšen problem je nastal julija 1750 med izbiranjem novega rektifikacijskega komisarja, potem ko je resigniral Leopold Livij Schwab pl. Lichtenberg. Kandidati so bili Julij Andrej grof Buccelleni, Janez Adam pl. Dinzl, Jurij Jakob pl. Hohenwart in Franc Anton baron Valvasor. Ker baje nihče ni bil posebej izstopajoč kandidat, so se svetniki izogibali jasno podpreti enega samega. Raigersfeld pa je menil, naj kandidata določi kar rektifikacijski direktor Maximilian Joseph Bechinie pl. Laschan. Ko je ta izbral Buccellenija, je Raigersfeld opazil, da želi Herberstein replicirati, zato je opozoril, da morajo svetniki upoštevati še kandidatovo značajsko primernost. Herberstein mu je cinično odvrnil, da se to lahko upošteva npr. pri kapucinih, ne pa pri deželnoknežjih svetnikih, kjer je v ospredju služba vladarju. Na koncu je ostal le Buccelleni, Herberstein pa se je mimogrede znesel nad kandidatom Hohenwartom in njegovim očetom.²⁷³

Kakor koli, leta 1760 je kraljica legitimirala interno izbiranje (ne pa uradno imenovanje!), ko je ukazala, naj se posamezniki v kadrovske zadevah le še pisno obračajo na deželno Reprezentanco, ne pa več neposredno na dvor.²⁷⁴ Verjetno je bil pomemben razlog za prenos kandidatur tudi njena podpora predstojnikovi avtoriteti, da ti ne bi bili več neobveščeni o kandidaturah podrejenih uradni-

²⁷⁰ Dvorna resolucija z dne 24. 2. 1748 v ARS, AS 6, šk. 114 in prepis dekreta z dne 3. 2. 1748 v ÖStA, FHKA, AHK, GB, št. 299, fol. 467^r–469^r.

²⁷¹ Poročilo z dne 7. 2. 1747 (druga točka) v ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 158.

²⁷² Prepis »referata« v ARS, AS 6, šk. 115.

²⁷³ Kos, *Dnevnik*, str. 297–298.

²⁷⁴ Kurenda Reprezentance z dne 20. 11. 1760.

kov. Kljub temu je kraljica občasno še nameščala uradnike, še posebej rada pa usliševala prošnje uglednih deželnih plemičev, a je v takih primerih prepuščala svobodo predstojnikom uradov. Ko je npr. leta 1764 podelila Francu Ksaverju Schwabu pl. Lichtenbergu ter praktikantu pri gorenjskem okrožju Joštu Antonu Ursiniju grofu Blagayu službi okrožnih adjunktov, je Deželnemu glavarstvu prepustila odločitev, v katero okrožje bosta mladeniča odšla služiti: Blagaya so nato poslali v gorenjsko, Lichtenberga pa v notranjsko okrožje.²⁷⁵

Nižje uradnike oz. osebne pomočnike, ki so jih predstojniki in svetniki sami plačevali, so ti jemali v službo po svoji presoji. Tudi k Raigersfeldu so začeli prihajati taki prosilci takoj po vrnitvi v Ljubljano in se mu udinjali vse do njegove smrti leta 1760.²⁷⁶ Gotovo tudi zato, ker je lahko od vstopa v Reprezentanco in komoro leta 1749 do smrti kot predsednik »Komerčnega konseza za napredek trgovine in industrije« (do 1. decembra 1749 je komerčne, rudarske in novčne zadeve kot »kameralni direktor« vodil grof Herberstein) lahko sam predlagal člane konseza in izbiral pisarniško osebje ter jim podeljeval plačne dodatke.²⁷⁷ O svojih kadrovskih potezah je le poročal Reprezentanci in predsedniku Komerčnega direktorija na Dunaju. V njegovi ekipi so bili le izkušeni gospodarski praktiki: spočetka veletrgovca Michelangelo pl. Zois in Aleksander Andrioli, rudarski sodnik Janez Krstnik pl. Nemizhoffen ter ljubljanski župan in trgovec Matevž Franc Perr. Andrioli in Zois sta kmalu izstopila, Raigersfeld pa je dvoru predlagal v imenovanje Andreja Petra pl. Schiffersteina za aktuarja ter mladega Franca Adama grofa Lamberga, ki je leta 1760 nasledil Raigersfelda. Kasneje se je pridružil še ljubljanski veletrgovec in podjetnik Jožef Friderik Weitenhüller, ki mu je Raigersfeld že leta 1751 pomagal pri uveljavljanju privilegija v korist

²⁷⁵ Obvestilo Gubernija z dne 27. 10. 1764 ter osnutki dopisov Jožefa Karla barona Brigida novima adjunktoma ter okrožnima glavarjema z dne 16. 11. 1764 v ARS, AS 7, šk. 9, Publico-Politica, mapa C-1, št. 2.

²⁷⁶ Kos, *Dnevnik*, str. 142, 146, 151 in sl.

²⁷⁷ Maja 1752 je diskretno snubil reprezentančnega podknjigovodjo Antona Kajetana pl. Marottija, kateremu je obljubil dodatek v višini 150–200 gld, če bi prevzel aktuarstvo v konsezu (prosto je bilo po odhodu Andreja Petra pl. Schiffersteina), obenem pa bi postal še konsezni svetnik. Marotti je pričakoval več, celo statusno prednost pred dotedanjimi člani konseza in na koncu ni sprejel ponudbe (Kos, *Dnevnik*, str. 416).

njegove suknarne v Ljubljani.²⁷⁸ Podobna kadrovska pooblastila so imeli tudi predsedniki drugih dvornih komisij oz. konsezov.

Če je Raigersfeld člane Komerčnega konseza izbral sam, so ga za pisarniške službe v Reprezentanci naprošali sorodniki in podporniki mladih aspirantov, ki so bili po večini brez delovnih izkušenj. Leta 1756 je npr. poslušal prošnjo nekdanjega uradnika deželnega knjigovodstva Fortunata Peera,²⁷⁹ nekega prosilca za delo pri deželni Rektifikacijski komisiji²⁸⁰ ter v pravu baje izšolanega sina ljubljanskega mesarja Tomaža Gorjupa, ki je želel s podporo Raigersfeldovega znanca dobiti kakršnokoli pisarniško delo pri njem. Raigersfeld mu je bil naklonjen, a je le dan prej in čez nekaj dni še enkrat uspešno opravil preizkus pri njem Janez Jožef pl. Karnburg (sin aktuarja Menjalnega sodišča dr. Mihaela Ignaca), kateremu je že prej obljubil zaposlitev.²⁸¹ Včasih je za kekega znanca lobiral tudi sam: junija 1750 je predstavil ženinemu stricu Janezu Benjaminu Erbergu znančevega sina, ki se je hotel zaposliti v uradu Deželne deske, to pa je tedaj vodil Erberg.²⁸²

V pisnih prošnjah na urad oz. na vladarja ali deželne stanove (za deželne službe) so prosilci izpostavili izobrazbo, prejšnje zaposlitve in delovne zasluge. Pisna priporočila oz. overovljeni izkazi bivšega uslužbenca pri zasebniku pri kandidaturi za državno službo so postali obvezni šele leta 1756.²⁸³ Tudi pomanjkanje delovnih izkušenj je bilo lahko previsoka ovira kljub dobri izobrazbi: deželno svetništvo je najbrž ravno zaradi tega leta 1742 spolzelo z rok imetniku gospodstva Bela peč Jožefu Francu pl. Schegalli, sicer diplomantu prava na *Collegium Clementinum* v Rimu.²⁸⁴

Tako je pri presoji sposobnosti kandidatov za uradniške (pisarniške) zaposlitve poleg nekaznovanosti in izobrazbe sredi 18. stoletja postal pomemben tudi praktični preizkus znanja. Do 60. let 18. stoletja je šlo po večini za ad-hoc

²⁷⁸ Kos, *Dnevnik*, str. 419; ARS, AS 6, šk. 181, knjiga resolucij za leto 1749; poročilo Reprezentance z dne 7. 4. 1755 v ÖStA, FHKA, NHK Alter Kommerz Akten, šk. 10. Prim. še Žontar, Kranjski »consensus commercialis«, str. 199–200 ter ARS, AS 7, šk. 111, mapa Commercialia T-1, št. 1.

²⁷⁹ Kos, *Dnevnik*, str. 362.

²⁸⁰ Prav tam, str. 368.

²⁸¹ Prav tam, str. 379–380.

²⁸² Prav tam, str. 291.

²⁸³ Dvorna uredba z dne 17. 1. 1756 v Kropatschek, *Sammlung III*, št. 433.

²⁸⁴ Poročilo vicedoma grofa Orzona kraljici z dne 10. 6. 1742 v ARS, AS 1, šk. 247, Publico-Politica, mapa O-III.

preizkuse, nato so najprej za sodne referente določili obvezen postopek in preizkus praktičnega znanja z izpitom. Od leta 1763 so od kandidatov za svetnike apelacijskih sodišč poleg univerzitetne izobrazbe zahtevali še opravljen zahteven preizkus iz civilnega, kazenskega in fevdnega prava.²⁸⁵

V tem duhu je Raigersfeld že maja 1750 prosil nižjega uradnika pri Reprezentanci, naj preizkusi znanje aritmetike pri mladem Ljubljancu Janezu Joštu pl. Kleeju, ki je tedaj prakticiral v pisarni Reprezentance in ga je pred nekaj dnevi sam predlagal za službo kalkulacijskega pisarja pri Rektifikacijski komisiji za 350 gld plače. Klee je opravil preizkus in čez nekaj dni lahko uradno prisegel.²⁸⁶ Njegova kariera se tam ni končala. Do leta 1773, ko je Deželno glavarstvo prosil za redno službo na notranjskem okrožnem glavarstvu, je bil najprej revident in registrator pri rektifikaciji in zato pogosto delal v komisijah na Notranjskem. Ko so po končani rektifikaciji ukinili komisijo, se je z drugimi uradniki znašel na cesti. Kar 11 let je služboval pri knezu Auerspergu kot inšpektor knežjih gospodstev na Notranjskem in v Istri. Zatem je služboval pri magistratu v Celju, kjer je bil po opravljenem izpitu iz kazenskega prava 6 let mestni sindik. Nato je upal na odvetništvo pri gornjegrajskem gospodstvu, ki so mu ga obljubljali 5 mesecev. Na koncu je »obsedel« brez zaposlitve in z 8 otroki in postal začasni uradnik gorenjskega okrožja *sine spe succedenti*. Tu se je izobrazil v sodnih, upravnih in političnih zadevah.²⁸⁷ Leta 1773 zato zanj ni bil več potreben preizkus znanja, saj je bil več kot očitno dobro podkovan v uradniških veščinah.

Plemenite kandidate za stalna delovna mesta in osebne pomočnike so presojali enako kritično kot neplemenite.²⁸⁸ Vsi stari funkcionarji in uradniki so bili vedno kritični do delovne (ne)sposobnosti mladine, ne glede na status. Zato Raigersfeld leta 1750 ni hotel napisati priporočilnega pisma mlademu baronu Zierheimu, ki se je nameraval potegovati za državno službo na Dunaju, češ da je njegova namera nepremišljena. Čez pet let je bil spet v zadregi, ker ga je svetniški kolega baron Hofmann prosil, naj Zierheima priporoči za delo

²⁸⁵ Dvorna uredba z dne 12. 7. 1763 v Kropatschek, *Sammlung IV*, št. 705.

²⁸⁶ Kos, *Dnevnik*, str. 283–286.

²⁸⁷ Prošnja na Deželno glavarstvo z dne 9. 5. 1773 v ARS, AS 7, šk. 9, Publico-Politica, mapa C-1, št. 2.

²⁸⁸ Kos, *Dnevnik*, str. 202, 207. Decembra 1753 pa je Jožefa Tomaža Smoleta vzel za osebnega tajnika z enoletno preizkusno dobo (Kos, *Dnevnik*, str. 503).

pri navigacijski komisiji. Raigersfeld se je tega otepal, a je Zierheim vseeno dobil službo in že po nekaj dneh potrdil svojo nesposobnost.²⁸⁹ Marca 1754 je odklonil prošnjo Ignaca Gotfrida, sina Adama Danijela pl. Lazarinija, ker je mladenič slabo bral in grdo pisal. Mladi Lazarini se je nato izobraževal še v Gradcu, potem ko so ga zaradi jezikanja odslovili iz Terezijanske akademije, in si z očetovo pomočjo čez pet let zagotovil podporo na Dunaju za adjunkta v ljubljanski bankalni administraciji. Raigersfeld se dvornemu dekretu ni mogel upreti.²⁹⁰ Junija 1754 pa je odsvetoval sorodniku Francu Matevžu Zornu pl. Mildenheimu, ki je že dve leti prakticiral v Reprezentanci, kandidaturo za okrožnega adjunkta in mu priporočil vojaško kariero. Očitno ni bil zadovoljen z njegovimi uradniškimi sposobnostmi. Tudi ta ga ni poslušal, saj si je čez nekaj mesecev izbral prakso pri okrožnem glavarju v Postojni kot adjunkt.²⁹¹

Mladi plemiči so se do približno srede 18. stoletja tradicionalno najraje lotevali kandidiranja za »nadštevilne« svetnike in uradnike (*supernumerarius, Auscultant*). Šlo je za slabo ali sploh **neplačano volonterstvo oz. »praktikantstvo«** na preklic in brez sistematiziranega mesta. Po večini so bili prosilci domačini s solidno, vsaj gimnazijsko izobrazbo, še pogostejše z vsaj nekaj univerzitetnega študija. Na prakso v Ljubljano pa so prihajali tudi iz avstrijske Istre, Goriške in Gradiške ter Kvarnerja, ki so že stoletja gravitirali h Kranjski. Med čakanjem na prevzem družinskega nasledstva (če ga je kaj bilo), so bili osebni pomočniki svetnikom, sodnim prisednikom ali tajnikom in se seznanjali z uradniškim delom. Pri praktikantih iz starih in vplivnih plemiških družin preizkusi znanja niso bili običajni. Njihova izobrazba je bila poznana, družinska pomembnost pa je preglasila neizkušenos. Sploh pa praktikantu stalna zaposlitev ni bila niti obljubljena. Tako je npr. tudi Pompej Janez baron Brigido lahko leta 1753 pričel adjutantsko prakticiranje pri notranjskem okrožnem glavarju brez poprejšnjega preizkusa.²⁹² Ker se je izkazal, je leta 1759 postal okrožni glavar in kasneje odšel službovat v Galicijo. Drugače kot mladi Sigmund grof Saurau, sin notranjeavstrijskega namestnika Korbinijana Marije, ki ga je njegov predstojnik baron Flachenfeld leta 1752

²⁸⁹ Prav tam, str. 287, 554, 557–558.

²⁹⁰ Prav tam, str. 512, 801.

²⁹¹ Prav tam, str. 438, 525, 533, 542, 629, 630, 633, 635, 636, 644, 645, 685, 728.

²⁹² Prav tam, str. 465.

Raigersfeldu opisal kot ne posebej marljivega začasnega praktikanta v bankalni administraciji. Prakticiranje, ki mu ga je priskrbel oče, je po nekaj tednih nadaljeval pri tržaški Intendanci, kjer je leta 1753 postal nadštevilni svetnik, v letih 1754–1756 pa celo pravi plačani svetnik.²⁹³ Bolj marljiv Flachenfeldov praktikant je bil Franz Kajetan Mätz pl. Spiegelfeld, ki je bil v letih 1753–1759 dobro zapisan tudi pri Raigersfeldu.²⁹⁴

Volonterstvo je dajalo trdnjše obete v čakalni vrsti na stalno službo, po možnosti v domačem okolju. Ko si je leta 1740 Janez Benjamin baron Erberg prizadeval za službo asistenta Intendanc v Trstu, je mož njegove nečakinje in generacijski vrstnik Franc Henrik Raigersfeld nadrejenemu dunajskemu funkcionarju Joachimu Georgu baronu Schwandtnerju sprenevedavo pisal, da si Erberg sicer želi službe, a »tudi nima za nujno, da bi za vsako ceno iskal srečo zunaj dežele«. ²⁹⁵ Volonterji so namreč v najboljšem primeru prejeli nizke penzije, nekateri pa več let nič, preden so dobili plačano službo, a ne nujno v istem uradu niti kraju. ²⁹⁶ Denimo, Jožef grof Paradeiser, ki mu je leta 1773 kraljica obljubila zgolj svoj razmislek o plačani službi, če bo še naprej brezplačno prakticiral pri dolenskem okrožnem glavarju. ²⁹⁷ Mnogi še tega niso dobili, npr. Ferdinand Feliks pl. Baronio, sin uglednega ljubljanskega zdravnika dr. Friderika Maksimilijana, ki je leta 1766 po triletnem neplačanem prakticiranju v Deželnem glavarstvu pri tajniku Feliksu Erazmu Zieglerju zaman upal vsaj na neplačano mesto adjunkta pri gorenjskem okrožju. ²⁹⁸

Pogost karierni začetek je bilo **neplačano prisedništvo** na Ograjnem sodišču. Tam je bila redna plača nizka, v 30. letih 18. stoletja le 360 gld (nekaj let prej in tudi konec 40. let pa 400 gld). Kljub temu je bilo povpraševanje veliko, a so le redki lahko dobili podporo s pomočjo vplivnih sorodnikov. Tako, kot jo je dal kranjski deželni glavar Wolf Vajkard grof Gallenberg leta 1724 nečaku

²⁹³ Prav tam, str. 433, 436. Gl. tudi Faber, *Litorale*, str. 155, 247, 249.

²⁹⁴ Kos, *Dnevniki*, str. 489, 490, 502, 505, 508, 536, 537, 562, 569, 576, 594, 597, 606, 609, 619, 634, 705, 711, 719, 783, 797, 808.

²⁹⁵ Prepis pisma z dne 11. 6. 1740 v ARS, AS 730, fasc. 199, pp. 58 sl.

²⁹⁶ Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 67; Faber, *Litorale*, str. 155.

²⁹⁷ Obvestilo Dvorne pisarne za Deželno glavarstvo z dne 7. 8. 1773 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2.

²⁹⁸ Osnutek prošnje Deželnega glavarstva za kraljico z dne 10. 6. 1766, odgovor Dvorne pisarne z dne 5. 7. 1766, obvestilo pisarne glavarstvu z dne 11. 6. 1766 ter obvestilo glavarstva pl. Baroniu z dne 22. 8. 1766 v ARS, AS 7, šk. 9, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2.

Wolfu Sigmundu, ko je s 16 leti postal poslovno sposoben: omogočil mu je pripravništvo na Ograjnem sodišču ter celo pregovoril deželne stanove, da so Sigmunda *proprio motu* vzeli za prisednika s pravico odločilnega glasu takoj za baronom Apfalterjem. Za tako čast, je leta 1738 Wolf Sigmund v spomenici dvoru prostodušno zapisal, »morajo drugi po statutu posebej zaprositi šele po dveh letih«. ²⁹⁹ Svoje imenovanje pa je Wolf Sigmund zelo precenil. Namesto da bi zamolčal izredno imenovanje, ki ga deželna politika nikoli ni rada razglašala, ga je imel za dokaz svojih izjemnih sposobnosti. Sploh pa je bil tudi sam še dolgo brez plače: še leta 1735 sta se s Kajetanom baronom Kušlanom potegovala za plačo za prisedništvo, a so jo stanovi prisodili Kušlanu, ker je bil za prisednika imenovan pred njim (leta 1721). Stanovi so na zasedanju dne 20. aprila 1735 obrazložili načelno zavrnitev: takih prošenj je bilo že več in vedno so dali prednost starejšemu po službenih letih. Sploh pa Ograjno sodišče lahko kooptira prisednike, o plači pa vedno odločajo stanovi. ³⁰⁰

Za predstavo, kaj je pomenilo imenovanje šestnajstletnika v sodno službo, si oglejmo običajnejšo pot Janeza Benjamina barona Erberga. Ta je aprila 1729 prosil glavarja Gallenberga in deželnega namestnika Orfeja grofa Strassolda za mesto prisednika pri Ograjnem sodišču. Iz prošnje so razvidni dodatni razlogi in pogoji kandidatur manj protežiranih plemičev za deželno službo. Tedaj že tridesetletni Erberg (roj. 1699) je leta 1716 v Ljubljani postal jezuitski novic, v letih 1719–1722 na Dunaju nadaljeval študij filozofije, v letih 1723–1724 poučeval na gimnazijah v Linzu in Steyrju, nato na Dunaju študiral teologijo, a študija ni končal, ker je leta 1725 izstopil iz reda in dokončal pravo v Salzburgu. Leta 1729 je že bil na Kranjskem in potreboval dostojno službo. ³⁰¹ Pomenljivi sta bili baronova omemba želje »služiti domovini« po končanem študiju in »primerjava teoretičnega znanja s prakso«, ki je zagotavljala Erbergovo strokovnost in ne zgolj političnost, ki jo je predstavljal mladi Gallenberg. Grof Strassoldo je na hrbtno stran Erbergove prošnje še isti dan zapisal priporočilo, naj se Erbergu omogoči delo dveletno na sodišču, za kar naj priseže. Ker pa je sodišče že popolneno, ne more biti imenovan za pravega prisednika z glasovalno pravico. Strassoldo je zato povprašal, ali bi

²⁹⁹ *Pro memoria* iz leta 1738 v ARS, AS 730, fasc. 136, pp. 595–596.

³⁰⁰ ARS, AS 2, I, Landtag-Protocoll št. 45 (šk. 919), fol. 307. Gl. tudi Wallas, Stände, str. 26–27.

³⁰¹ Prošnja z dne 12. 4. 1729 v ARS, AS 730, fasc. 73, mapa Erberg.

ga sodišče vseeno vzelo za nadštevilmnega. Če bi se izkazal, bi lahko šele po dveh letih kandidiral za polnopravnega prisednika. Prošnja je bila odobrena in Erberg je čez dve leti kandidiral s pristavkom, da je v tem času prisostvoval tudi razpravam na Deželnoglavarskem sodišču. Strassoldo je tokrat svetoval sodišču, naj v celoti sprejme kandidaturo za pravega prisednika.

Od leta 1747 so morali očetje ubrati daljšo lobistično pot. Običajno so prišli sami ali s sinovi k vplivnemu funkcionarju nekega urada na predstavitveni obisk v njegove službene prostore ali kar na dom in ga prosili za podporo. To je bil pravzaprav zaključek daljšega uvajanja mladeniča v javno življenje, potem ko so očetje vodili polnoletne sinove v salone, na zasebne obiske, plese ter jih tam in v različnih uradih, kjer so prisostvovali sodnim razpravam, sejam deželnega zbora, predstavljali čim večim vplivnežem. To je počel tudi Raigersfeld s sinovi po njihovi vrnitvi s šolanja na Dunaju. Ko je Raigersfeldov najstarejši (19-letni) sin Janez Nepomuk leta 1748 tam končal šolanje, ga je oče takoj uvedel v svojo socialno-službeno mrežo in pripravljaj na delo v deželnem pravosodju. Oktobra 1748 je že upal, da bo sina spravil na deželno sodišče, kjer je delal sorodnik Janez Benjamin Erberg.³⁰² Dne 7. januarja 1749 je sina peljal na zasedanje Deželnoglavarskega sodišča, kjer je mladenič prvič prisostvoval »procesnemu postopku«.³⁰³ V tistem času je oče še drugič prosil kraljico, naj sinu podeli nadštevilmno (neplačano) prisedništvo na sodišču, češ da se sin že nekaj mesecev dolgočasi v Ljubljani, namesto da bi kot diplomant prava (to v resnici ni bil!; op. D. K.) dobil prakso, služil kraljici in deželi.³⁰⁴ In res je sin avgusta 1749 dobil službo pri novi Deželni pravdi, maja 1750 pa z očetovo podporo celo začasno plačo, ker se je z odhodom nekega sodnega svetnika v blagajni sprostil denar. A že čez nekaj dni je kraljica dekret razveljavila in omenjenemu svetniku dovolila prejemati dve plači. Janez Nepomuk je ostal brez plače do leta 1753, ko je zanj spet zaprosil kot prvi nadštevilmni prisednik.³⁰⁵

³⁰² Kos, *Dnevnik*, str. 204–210. Tako v pismu Janezu Nepomuku z dne 15. 10. 1748 (ARS, AS 730, fasc. 213, p. 263).

³⁰³ Kos, *Dnevnik*, str. 210.

³⁰⁴ Osnutek prve prošnje iz začetka leta 1749 s prepisi spričeval treh profesorjev civilnega prava na *Theresianumu* je v ARS, AS 730, fasc. 201, pp. 202–204 in pp. 197–199.

³⁰⁵ Prepis dvornega dekreta o imenovanju z dne 10. 9. 1749 je v ARS, AS 730, fasc. 201, p. 214, prepisa dekreta o plači z dne 20. 5. in 25. 5. 1750 sta na pp. 219–220 ter 222–223, prepis prošnje s 13. 3. 1753 je na pp. 225–227. Kos, *Dnevnik*, str. 279.

A že septembra 1751 je Raigersfelda presenetilo znančevno obvestilo, da je sin zaprosil notranjeavstrijsko vlado za enoletno odsotnost zaradi potovanja po avstrijskih deželah.³⁰⁶ Sin je sicer ostal doma in oče mu je naslednjo jesen izposloval začasno zaposlitev na mestu adjunkta pri gorenjskem okrožnem glavarju, ne da bi izgubil svetniško mesto v Deželni pravdi.³⁰⁷ Sin je leta 1753 zapustil varno uradniško službo in se brez očetovega blagoslova podal na potovanje po Evropi, nato pa stopil v armado, kjer ga je leta 1758 doletela smrt na bojnem polju.

Že julija 1749 je Raigersfeld začel v družbo voditi še šestnajstletnega sina Maksimilijana, ki se je ravno tako vrnil s šolanja na Dunaju.³⁰⁸ Tudi njemu je najprej poskusil zagotoviti prisedniško kariero in ga novembra istega leta peljal na zasedanje Deželne pravde. Čez nekaj dni mu je priskrbel še zasebne inštrukcije iz prava, ker ga je nameraval poslati na študij prava.³⁰⁹ A tudi Maksimilijan je kmalu vstopil v vojaško službo in tam ostal do upokojitve.

Praktikanstvo in volonterstvo sta med modernizacijo državne birokracije in vzpostavljanjem drugačnih pogojev za imenovanje od srede 18. stoletja deželnemu plemstvu še zagotavljala določeno prednost pri službah v domači deželi pred neplemiči. Seveda je bila formalna izobrazba nujna. Jožef Karel baron Brigido, ki je leta 1753 končal študij prava v Pragi (prej je študiral v Modeni), je napravil bliskovito kariero v Deželnem glavarstvu (glavarjev namestnik je postal že leta 1764).³¹⁰ Vlada je še vedno podpirala plemstvo, saj je računala na skoraj fevdalno zvestobo v uradniški službi. Tako je vplivni in dolgoletni funkcionar Leopold Livij Schwab pl. Lichtenberg (komisar Rektifikacijske komisije, svetnik Deželnoglavarskega sodišča in Komerčnega konseza in aktualni svetnik Deželnega glavarstva) uspel leta 1764 sina Franca Ksaverja spraviti na mesto neplačanega adjunkta notranjskega okrožnega glavarja. Ko je leta 1773 glavar Pompej Janez baron Brigido odšel službovat v Galicijo, se je Franc takoj prijavil na prosto mesto. Kraljica mu je najprej prepustila Brigidovo

³⁰⁶ Kos, *Dnevnik*, str. 352, 377–378.

³⁰⁷ Prav tam, str. 447–448, 455–456.

³⁰⁸ Prav tam, str. 228.

³⁰⁹ Prav tam, str. 249–250, 264, 292, 328.

³¹⁰ Prav tam, str. 434.

plačo (1200 gld) do imenovanja novega glavarja, kasneje pa ga je imenovala za glavarja, kar je bil še leta 1786 (*tabela 19*).³¹¹

Leta 1772 je vlada zakonsko vzpodbudila mlade plemiče, ki so že doštudirali na akademijah (in ne nujno zaključili šolanja) in niso imeli veselja za vojaško kariero, da kot praktikanti stopijo v civilno službo kot adjunkti svetnikov ali tajnikov v deželnih uradih in okrožnih glavarstvih. Za uradniško profesionalizacijo pa so odtlej zahtevali vsaj eno leto uspešnega pripravništva.³¹² Ker je bilo zanimanje za to možnost med višjim plemstvom³¹³ veliko, so leta 1774 prakticiranje v deželnih uradih in pisarnah dovolili le še sinovom svetnikov in tajnikov oz. zaslužnih uradnikov.³¹⁴

Nadzor in discipliniranje

V 60. letih 18. stoletja je dunajski vladi uspelo pripraviti vse predstojnike uradov k izbiri dokazljivo sposobnih kandidatov, te pa navezati na predpisane delovne norme.³¹⁵ Po letu 1767 je Deželno glavarstvo zahtevalo od okrožnih glavarjev ali njihovih adjunktov pisna mnenja o usposobljenosti in primernosti vsakega prosilca za prav vsako uradniško mesto. Tudi glavarji so pri razvrščanju kandidatov praviloma upoštevali pretekle zaposlitve in kakovost dela, nekaj pozitivnih točk pa so včasih dali tudi dobremu službovanju očetov v preteklosti. Tako je notranjski okrožni glavar Pompej Janez baron Brigido leta 1768 dal prednost za mesto okrožnega tajnika dotedanjemu uradniku bankalne administracije Francu Dezideriju pl. Wengerju – zaradi pohval predstojnikov in očetove uradniške reputacije (Franz Joseph, tajnik Reprezentance). Drugima dvema kandidatoma sicer ni očital nič slabega.³¹⁶ Dolenjski glavar Carl pl. Claffenau si je leta 1771 vzel več časa pri zahtevanem poročilu o štirih

³¹¹ Obvestila Dvorne pisarne glavarstvu z dne 15. 6., 3. 7. in 7. 8. 1773 v ARS, AS 7, šk. 9, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2.

³¹² Dvorna uredba z dne 10. 7. 1772 v ARS, AS 7, šk. 43, Publico-Politica, mapa L-1, št. 1.

³¹³ Npr. leta 1772 za Vincenca Ferrera grofa Thurn-Valsassina, ki je kraljico prosil za prakticiranje pri gorenjskem okrožnem glavarju (obvestilo Dvorne pisarne za Deželno glavarstvo z dne 28. 3. 1772 ter osnutek obvestila glavarstva za gorenjskega glavarja z dne 11. 4. 1772 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2).

³¹⁴ Dvorna uredba z dne 7. 1. 1774 v Kropatschek, *Sammlung VII*, št. 1555.

³¹⁵ Heindl, *Rebellen*, str. 30.

³¹⁶ Brigidovo poročilo za Deželno glavarstvo z dne 27. 1. 1768 ter obvestilo Dvorne pisarne glavarstvu z dne 13. 2. in 20. 4. 1768 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2.

kandidatih. Najprej se je razpisal o filozofiji in zahtevah uradniškega dela v okrožju, nato pa analiziral sposobnosti in kariero kandidatov (Franc Anton pl. Breckerfeld, Kajetan Malič, Jožef Ignac Novak, Franz Schrott), čeprav je priznal, da jih pravzaprav ne pozna. Najbolj primeren se mu je zdel Schrott, ki je v preteklosti sodeloval pri konskripcijah na Dolenjskem in je absolviral pravne študije.³¹⁷ Enako poročevalsko držo je leta 1773 ob izbiri uradnika na notranjskem okrožnem glavarstvu izkazal Franc Ksaver Schwab baron Lichtenberg, ki dveh kandidatov (Franc Sigmund Pilgram in Pavel Jožef Seemen) ni poznal, a jih je načelno pohvalil, prednost pa dal zaradi znanja domačih jezikov Ljubljancu Janezu Joštu pl. Kleeju.³¹⁸ Kraljica in Dvorna pisarna sta taka mnenja vedno upoštevala.

Za kariere so bile pomembne tudi letne **ocene dela** redno zaposlenih uradnikov, ki so jih morali predstojniki najvišjega deželno knežjega urada v deželi pošiljati na Dunaj od leta 1749, ko je kraljica ukazala grofu Herbersteinu in svetnikom, naj skupaj z vodji deželnih uradov in oddelkov na nižjih ravneh (v okrožjih) vsakega pol leta poročajo o prizadevnosti osebja.³¹⁹ Reprezentanca je zatrdila, da se uradniki v deželi »bolj ali manj« izkazujejo s prizadevnostjo in kajpak obljubila zahtevana poročila.³²⁰ Na Reprezentanco (formalno naslovljene na kraljico) so začele prihajati pisne ocene (*Individual-Consignationen*), ki so jih napisali predstojniki vseh oddelkov in uradov. Prvo, kratko in zelo pozitivno poročilo je bilo o registraturnih adjunktih Janezu Antonu pl. Schluderbachu in Franzu Xaverju Bischofu. Slednjega je registrator Franz Gottfried Pirschel posebej pohvalil, češ da poleg rednega dela do poznega večera izdeluje še tabele tržnih cen.³²¹ Nekateri predstojniki pa so kraljico v poročilih obzirno opozarjali, da imajo njihovi uradniki večje obveznosti kot kolegi v sosednjih deželah, saj je dela na Kranjskem več kot

³¹⁷ Claffenaujevo poročilo z dne 13. 7. 1771 ter obvestili Dvorne pisarne za Deželno glavarstvo o imenovanju z dne 18. 8. in 24. 9. 1771 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2.

³¹⁸ Poročilo z dne 24. 7. 1773 v v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2.

³¹⁹ Dvorni dekret z dne 20. 12. 1749 v ARS, AS 7, šk. 10, Publico-Politica, mapa C-11, št. 1.

³²⁰ Osnutek z dne 30. 12. 1749 v ARS, AS 7, šk. 10, Publico-Politica, mapa C-11, št. 1.

³²¹ Dopis za kraljico oz. izvod za Reprezentanco z dne 21. 1. 1750 v ARS, AS 7, šk. 10, Publico-Politica, mapa C-11, št. 1. Te tabele so v ARS, AS 6, šk. 17. Že novembra 1749 je Bischof ustno prosil Raigersfelda za plačilo tega dodatnega dela, nato pa še julija 1750 (Kos, *Dnevnik*, str. 249, 297).

ga določajo dvorni dekreti in patenti.³²² Vsa poročila je Reprezentanca 14. marca 1750 poslala na dvor, a so višji predstojniki menili, da stanje ni tako alarmantno.³²³ Navsezadnje so iz Gradca v istem času prihajala precej bolj kritična poročila o deželnoknežjih uradnikih.³²⁴ Vodstvo Reprezentance pa je spomladi 1750 celotno osebje vseeno opozorilo na večjo pazljivost pri delu.³²⁵ Kraljico so ob naslednjem polletnem poročilu avgusta 1750 predstojniki ob pozitivnih ocenah podrejenih uradnikov spet opozorili na kadrovsko podhranjenost, povečan obseg dela, bolniške odsotnosti ter odkrito pričakovali odobritev novih namestitev.³²⁶ Skupno poročilo Reprezentance je bilo na splošno kajpak pozitivno.³²⁷

Slabo ocenjenim, nesposobnim in nediscipliniranim uradnikom so odtlej grozili vsaj denarni odbitki od plač, v skrajnem primeru odpust. Uradništvo se je tako drastičnim kaznim upiralo in z njimi so hočeš nočeš potegnili predstojniki.³²⁸ Navsezadnje bi se negativne ocene maščevale tudi njim, saj bi jih vladarica okrivila za slab nadzor in organizacijo dela. Zato so bile

³²² Npr. Johann Christoph Köhler, predstojnik ekspeditorjev v Reprezentanci, v poročilu za kraljico oz. izvodu za Reprezentanco z dne 21. 1. 1750 o registratorjih Fortunatu Peeru, Janezu Jožefu Germeku pl. Ehrenlebu in Johannu Antonu Baptistu Haasu ter kancelistih Feliksu Erazmu Zieglerju, Johannu Ferdinandu Stelzigu ter akcesistu Andreju Petru pl. Schiffersteinu; Zieglerja je posebej pohvalil (ARS, AS 7, šk. 10, Publico-Politica, mapa C-11, št. 1).

³²³ Osnutek dopisa reprezentančnega svetnika Jošta Vajkarda grofa Barba kraljici z dne 14. 3. 1750 skupaj s priloženim seznamom 29 ocenjevancev, ki so sodili v okvir Reprezentance in njenih uradov (skupaj s predstojniki!), s kratkimi zaznamki o primernosti. Le uradnik Matija Novak pri dolenskem okrožju je bil označen za neposlušnega in neprimernega ter predlagan okrožnemu glavarju v odpust. Kraljica se je s predlogom in poročilom strinjala (gl. reskript z dne 4. 4. 1750 v spisu v ARS, AS 7, šk. 10, Publico-Politica, mapa C-11, št. 1).

³²⁴ Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 126–132.

³²⁵ Kos, *Dnevnik*, str. 274.

³²⁶ Tako je v poročilu z dne 1. 8. 1750 predstojnik urada ekspeditorjev Johann Christoph Köhler poudaril, da mora akcesist Ziegler delati še v Komerčnem konsezu in nadomeščati obolelega Janeza Antona pl. Schluderbacha ter da ob silnem povečanju dela še ni popolnjen kadrovski plan v kranjski Reprezentanci niti v grofiji Goriški (ARS, AS 7, šk. 10, Publico-Politica, mapa C-11, št. 1).

³²⁷ Celo nezanosljivega Matijo Novaka so še vedno imeli na seznamu, a so ga tokrat le označili za neprimernega za to službo in predlagali nadomestno zaposlitev (osnutek poročila s poimenskim seznamom 24 ocenjevancev z dne 12. 10. 1750 v ARS, AS 7, šk. 10, Publico-Politica, mapa C-11, št. 1).

³²⁸ Negativne lastnosti so bile omiljene in izpostavljene očitno pri res težkih uradnikih: v že omenjenem poročilu Johanna Christopha Köhlerja je pomislek nakazan le pri kancelistu Johannu Ferdinandu Stelzigu, ki da zaradi osebnih težav pri delu ne more slediti drugim uradnikom (Stelzig je čez en mesec umrl); o vseh skupaj pa je bila ocena pozitivna.

skupne ocene povečini vedno pozitivne, včasih skoraj poetično lepe.³²⁹ Celo kritike, ki so namigovale na kronično slabo delo posameznika, so bile obzirne in predstojniki so pred odpustitvijo najprej predlagali uradnikovo premestitev.³³⁰

Tudi Raigersfeld je kasneje kot uradni ocenjevalec ali pa kar tako poprej diskretno opozoril uradnika na malomarnost in nedelavnost.³³¹ Če to ni zadoščalo, ga je še uradno opozoril, nato pa odpustil.³³² Njegove kritike se niso ustavile niti pred višjimi uradniki. Tako je 17. marca 1755 notranjskemu okrožnemu glavarju Janezu Sigfridu baronu Gusiču, ki se je pritoževal nad nesmiselnimi dvornimi resolucijami in namigoval, da bo pustil službo, očitel nekaj konkretnih slabosti in mu predlagal, naj raje bolj vestno opravlja svoje delo.³³³ Kolerični Gusič ga najbrž ni jemal resno. Njegova kariera najbrž tudi zato ni šla navzgor, je pa bila konstantna: začel je kot prisednik na Ograjnem sodišču, nato je bil svetnik na deželnotglavarskem sodišču in v Apelacijski komori, leta 1747 je postal notranjski okrožni glavar, leta 1759 glavar v Senju in nato banatskem Temišvaru, kariero pa končal kot kranjski stanovski odbornik.³³⁴

³²⁹ Npr. poročilo gorenjskega okrožnega glavarja Antona Nepomuka barona Tauffererja z dne 20. 1. 1750 o edinem uradniku, ki ga je treba oceniti (Ludvik Feliks Pogačnik), ki vsebuje zgolj pohvalo in upanje, da bo tako še naprej. Tudi poročilo vodje reprezentančnega knjigovodstva Andreja pl. Novaka z dne 25. 1. 1750 vsebuje le pozitivne ocene petih članov (Anton Kajetan pl. Marotti, Anton Andrej Deležnik, Wolfgang Karl Kampfmüller, Ferdinand Liscutin, Janez Marija Millbacher) tega vladnega oddelka. Prav tako je Janez Krstnik pl. Nemizhoffen, predstojnik plačilnega urada, 3. 2. 1750 pozitivno ocenil prizadevanje podrejenih Karla pl. Bottonija in Franca Ksaverja Jamnika; skoraj enako poročilo je poslal čez pol leta, 10. 8. 1750. Vsi spisi so v ARS, AS 7, šk. 10, Publico-Politica, mapa C-11, št. 1.

³³⁰ Premestitev omenjenega Matije Novaka je najprej predlagal nadrejeni dolenski okrožni glavar Wolf Adam baron Erberg, kasneje pa so se vsi zedinili, da ga bodo upokojili s 100 gld penziona (nedatiran prepis poročila za kraljico ter dvorna resolucija z dne 31. 10. 1750 v ARS, AS 7, šk. 10, Publico-Politica, mapa C-11, št. 1).

³³¹ Maja 1752 je sina Franca Krištofa pl. Wichtensteina prosil, naj očetu prenese nasvet o boljšem delu v prihodnje, če ne želi biti odpuščen. Čez Wichtensteina se je namreč Raigersfeldu nekaj dni prej pritožil baron Flachenfeld (Kos, *Dnevnik*, str. 413–414). Sicer pa je bil stari Wichtenstein v uradu kranjskega deželnega knjigovodje že dolgo deležen kritik zaradi nepravilnosti in malomarnosti (Kos, *Dnevnik*, str. 212, 252, 262–266 in sl.).

³³² Marca 1754 je skupaj s svetnikom Henrikom grofom Auerspergom »komisijsko« (tj. uradno) opozoril protokolista Janeza Pavla Freydenegga, naj bolje upravlja s protokoli (Kos, *Dnevnik*, str. 515).

³³³ Kos, *Dnevnik*, str. 560.

³³⁴ Preinfalk, *Plemiške družine 2016*, str. 123–124,

Zdi se, da je v naslednjih letih opisno ocenjevanje vsaj na Kranjskem izgubilo zagon.³³⁵ Nadomestila so ga letna poročila o že opravljenem in načrtovanem delu, ki so jih morali od leta 1769 pošiljati vsi cesarsko-kraljevi uradi z navedbami zaslužnih uradnikov.³³⁶ Vladarica je očitno brala ta poročila, saj je leta 1769 Češko-Avstrijska dvorna pisarna v obvestilu o reelekciji vseh treh kranjskih okrožnih glavarjev mimogrede omenila, da je kraljica še posebej pohvalila notranjskega okrožnega glavarja Pompeja Janeza barona Brigida za uspešno pospeševanje komercija in kmetijstva.³³⁷

Cesar Jožef II. se je še bolj zavedal pomena uradništva pri preureditvi države. Med drugim je pozornost posvetil tudi uradništvu zasebnih zemljiških gospodstev ter njihovemu odnosu do kmečkih podložnikov, čemur njegova mati do leta 1780 ni posvečala pozornosti. Vsemu deželno knežjemu uradništvu pa je ob nastopu vladanja zagotovil obdržanje služb,³³⁸ a je takoj poskrbel tudi za večjo disciplino in profesionalizem. Sam si ni nikoli pomišljal odstaviti uradnikov na nižjih ravneh. Ob tem se je opiral na denunciante, kar je bilo sicer v nasprotju z njegovimi pozivi k »bratski skupnosti« uradništva. Spet je obudil pisno ocenjevanje uradnikov. To mu je služilo za novo uradniško klasifikacijo in leta 1781 je zagrozil predstojnikom za morebitne zlorabe pri ocenjevanju.³³⁹ Ocenjevalni sezname iz tega obdobja (*Conduite-Listen*) izpričujejo okrepljen nadzor nad prav vsakim uradnikom. Predstojniki niso več lapidarno popisovali le osnovnih delovnih značilnosti kot prej, marveč tudi kraj in leto rojstva, delovno dobo, prejšnje zaposlitve, družinsko stanje (poročenost, otroci), premoženje, morebitne slabe lastnosti (pijančevanje, kockanje, zadolženost itd.), izobrazbo, znanje tujih jezikov in nujna znanja za delo v uradu, posebne delovne afinitete, npravstvenost in pobožnost in pokornost.³⁴⁰ Leta 1787 je cesar zahteval še izdelavo »črnih list« nesposobnih uradnikov; dvakrat izpostavljene pa so morali takoj odpustiti. Od leta 1789

335 Sodeč po zmanjšanju števila konceptov ocen v arhivih Reprezentance in Deželnega glavarstva.

336 Dvorni odlok z dne 30. 12. 1769 v Kropatschek, *Sammlung V*, št. 1150.

337 Obvestilo z dne 13. 5. 1769 v v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2.

338 Dvorni reskript z dne 30. 11. 1780.

339 Bruckmüller, *Avstrijska zgodovina*, str. 229.

340 Gl. cesarjev dekret z dne 17. 1. 1781 in dva izvoda predpisanega obrazca za poročanje v ARS, AS 7, šk. 10, Publico-Politica, mapa C-11, št. 2.

so morali v seznamih slabe uradnike označiti z rdečim križcem. Te ocene, ki so bile do leta 1790 obvezne in po cesarjevi smrti takoj odpravljene, so spet uvedli v času cesarja Franca II. leta 1799 in 1803. Bile bi prvovrsten vir za zgodovino uradništva, če jih ne bi sestavljali uradniki sami.³⁴¹ Kasneje so jih po večini škartirali in so danes fragmentarno ohranjene za posamezne urade.

Karijerne smeri: napredovanja in degradacije

Delovne ocene bi morale biti odločilne za napredovanja, a so bile karijerne poti neocenjevanih funkcionarjev (predstojnikov) in tudi višjih uradnikov prepogosto bolj odvisne od politično-lobističnih uspehov in podpore. To seveda ni pomenilo, da so domačini lahko računali le na službe v svoji deželi. Večina deželnih plemičev, ki so do smrti ali upokojitve delali kot državni/deželni funkcionarji oz. svetniki, je začela kot neplačani prisedniki ali celo navadni pisarniški uradniki na deželnih uradih in se le počasi prebijala višje. Redkim z najmočnejšimi podporniki, kakršna sta bila na Kranjskem v drugi četrtini 18. stoletja Anton Jožef grof Auersperg (1721 deželnostanovski poverjenik, 1731 predsednik poverjenikov, 1735 deželni namestnik in upravitelj, 1742–1762 deželni glavar, 1747 reprezentančni predsednik, 1749 predsednik deželne Vlade) in njegov tekmeč Wolf Sigmund grof Gallenberg (1724 prisednik na Ograjnem sodišču, 1729 in 1739 deželnostanovski poverjenik, 1732 predsednik poverjenikov, 1746 predsednik *Judicium delegatum*, 1748–1763 deželni namestnik) je uspelo priti na vrh v domači deželi in tam ostati.

Povezanost prostorske mobilnosti s kariernimi zavoji, vzponi in spusti pa je bila pravilo pri večini uradnikov in funkcionarjev, ki niso ostali na istem delovnem mestu in kraju, niti v isti deželi. Taka karierna »potovanja« je mogoče opaziti iz prošenj za službe, kjer so prosilci naštevali svoje dotedanje zaposlitve.³⁴² Franz Anton pl. Sazfeld, ki se je leta 1748 potegoval za mesto tajnika Reprezentance v Ljubljani, je zapisal, da je po študiju nekaj časa odgovorno in neumorno delal kot kancelist na rodnem Dunaju, nato pa 10 let v hrvaški Liki kot kancelist v transportnem komisariatu za oskrbovanje vojske ter nekaj let v karantenski postaji pri Zrmanji v liški Krbavi. Ob tem

³⁴¹ Heindl, *Rebellen*, str. 25–28; Megner, *Beamte*, str. 42.

³⁴² Gl. tudi podatke o službah uradnikov in funkcionarjev v indeksu k Raigersfeldovim dnevnikom v Kos, *Dnevniki*, str. 113–180.

se je pohvalil z znanjem italijanskega in hrvaškega jezika ter z izkušnjami v komunikaciji s kranjsko Reprezentanco.³⁴³ Pestro karierno pot je imel tudi drugi kandidat za isto službo, Georg Xaver Mayer: 9 od 16 službenih let je bil neplačan kancelist pri Notranjeavstrijski komori v Gradcu, nato je bil koncipist pri Višjem solnem in gozdarskem direktoratu v Avstrijskem Primorju in še 3 leta pri kranjski Reprezentanci. Tako bogate izkušnje mu dajejo moralno pravico za kandidaturo, je menil.³⁴⁴ Uspel pa je Sazfeld, ki je ostal na tem mestu do leta 1753.³⁴⁵ Podobno razgibani so bili svetniški kurikulumi. Raigersfeld je bil od leta 1725 prisednik na Ograjnem sodišču v Ljubljani, od leta 1731 asistent/svetnik pri tržaški Intendanci, leta 1737 notranjeavstrijski kameralni svetnik v Gradcu, od leta 1739 kameralni svetnik na Dunaju in Trstu in od leta 1747 reprezentančni svetnik v Ljubljani.

Večina se je s takim življenjem sprijaznila in prizadevno službovala kamor koli jih je vladar(ica) poslal(a). Zapečkarji pa so imeli, tako kot je v javni upravo vedno bilo in je, službo za sinekuro in se skrivali za isto delovno mizo, dokler je šlo. Za tihega Jurija Adama barona Grimschitza baje nihče ni vedel kdaj in kako je postal in dolgo ostal prisednik Ograjnega sodišča (pred letom 1747), kdaj je postal baron itd. Navzven pa je dajal vtis uglašene, načitane in nadarjene osebe...³⁴⁶

Z leti je seveda napredovalo tudi pisarniško osebje. Janez Anton pl. Vermatti se je z mesta ograjnosodnega adjunkta povzpел do dobro plačanega in odgovornega položaja deželnega tajnika, Kajetan Anton Kajetan pl. Marotti pa z mesta knjigovodje na položaj deželnega svetnika. Jurij Jakob pl. Hohenwart je postal z Raigersfeldovo podporo marca 1750 akcesist v Reprezentanci, za kar se mu je osebno zahvalil.³⁴⁷ Pri tem ni bila zanemar-

³⁴³ Trije prepisi nedatirane prošnje v AS 6, šk. 14.

³⁴⁴ Nedatirana prošnja iz leta 1750 v ARS, AS 6, šk. 111.

³⁴⁵ Kos, *Dnevniki*, str. 185, 245. Mayer je ostal koncipist do konca leta 1749, nato pa je zbolel (domnevno zaradi slabe vode) in bil upokojen. Kraljica mu je dovolila, da se med zdravljenjem vrne v rojstni kraj pri Gradcu, obdrži pokojnino v višini 420 gld, a mu naložila, naj po svojih močeh še naprej dela pri Vladi v Gradcu; če tega ne bo mogel, lahko obdrži polovico odobrene pokojnine (Kos, *Dnevniki*, str. 249, 307; prepis nedatirane Mayerjeve prošnje, mnenja zdravniškega konzilija z dne 28. 4. 1750 in dvorna resolucija z dne 11. 7. 1750 v ARS, AS 6, šk. 111).

³⁴⁶ ARS, AS 1073, *Notata I*, cod. I-47r, p. 112.

³⁴⁷ Kos, *Dnevniki*, str. 262.

ljiva pomoč očeta Franca Karla, ki je bil prej glavar na Reki, nato pa vladni svetnik in svetnik komisij za varnost ter za dobrodelne ustanove. Sinu začetna nizka služba ni preprečila lepe kariere, saj je bil v naslednjih letih in desetletjih svetnik Deželnega glavarstva v Ljubljani, član Konseza *in causis summi principis et commissorum*, svetnik Komerčnega konseza in Komisije za dobrodelne zadeve, član Menjalnega sodišča, poddirektor Deželne deske. Ali pa Andrej Peter pl. Schifferstein: leta 1748 je začel kot akcesist pri Reprezentanci in v nekaj letih napredoval do adjunkta pri ekspeditnem in davčnem uradu. Od leta 1753 je bil kancelist, leta 1755 pa še blagajnik pri Komerčnem konsezu. Končal je kot svetnik Deželnega glavarstva (*tabele 8, 9, 16*). Franz Anton pl. Sazfeld, ki je začel kot kancelist na Dunaju, nato pa še več let v Liki. Leta 1748 je postal koncipist in protokolist v Deputaciji in kmalu tajnik Reprezentance. Leta 1753 je odšel v Direktorialni justicialni senat na Dunaju (*tabeli 8 in 9*).³⁴⁸

Leopold Zaharija pl. Rastern je od leta 1706 napredoval od računskega uradnika pri stanovih do funkcije glavnega knjigovodje leta 1732. Franz Anton pl. Sazfeld je v nekaj letih napredoval od protokolista in koncipista v Deputaciji do tajnika Reprezentance in komore (*tabeli 8 in 9*). Janez Peter Hande je bil leta 1751 solidno plačani prvi kalkulant v Rektifikacijski komisiji (še prej lokalni pojezdni aktuar), čez nekaj let pa že tajnik v Reprezentanci in komori (*tabeli 12 in 16*). Pestro karierno pot je napravil Feliks Erazem Ziegler. Leta 1747 je začel v pisarni Reprezentance kot kancelist in leta 1748 nadaljeval na enakem mestu v Vladi, od leta 1749 pa je delal v Reprezentanci in komori kot koncipist in končal kot tajnik političnega oddelka Deželnega glavarstva. Ob tem je še vedno opravljal še naloge v več komisijah. (*tabele 7, 8, 9, 16, 17*). Leta 1751 je kraljica odobrila povečanje osebja v knjigovodstvu zaradi hitrejšega dela. Na predlog svetnika grofa Barbo-Waxensteina je začasno prestavila registraturnega adjunkta in protokolista Janeza Antona pl. Schluderbacha (prej je bil ekspeditor) na mesto protokolista, njegovo registraturno delo pa je prevzel Ziegler. Ta je ob osnovni službi delal še v Komerčnem konsezu in nadomeščal obolelega Schluderbacha.³⁴⁹ Ko je leta

³⁴⁸ Prav tam, str. 341.

³⁴⁹ Prepis dvorne resolucije z dne 20. 3. 1751 v ARS, AS 6, knjiga resolucij za leto 1751, šk. 183, fol. 95^v–96^r.

1758 Schluderbach zapustil adjunkturo, je kraljica na njegovo mesto imenovala drugega adjunkta Franza Xaverja Bischofa, njegovo mesto pa pustila trajno nezasedeno.³⁵⁰

Zaradi spremenjenih/povečanih delovnih potreb so posamezniki krožili med službami znotraj istega urada. Zlasti tisti v pisarskih službah (kancelist, akcesist, aktuar, ingrosist) so imeli več različnih službenih nazivov in je njihova primarna služba skrita. Npr. Johann Christoph Köhler, ki je bil najprej reprezentančni kancelist, nato ekspeditor, kasneje pa poleg tega nekaj časa tudi taksator (*tabeli 7 in 16*).

Drugi pa so leta in leta ostali na istih mestih. Npr. dr. Karel Seifrid pl. Perizhoff, ki je več desetletij ostal na enakem (a pomembnem) mestu stanovskega registratorja, leta 1747 pa opravljal enako delo v Reprezentanci in Vladi, kjer pa je imel skoraj dvakrat višjo plačo (*tabele 1, 2, 7*). Bil je pač nenadomestljiv strokovnjak za registraturne (arhivske) zadeve. Leta 1754 je bil aktuar več komisij, leta 1755 pa celo titularni tajnik Reprezentance. Tudi njegov naslednik deputacijski in reprezentančni registrator Franz Gottfried Pirschel, se iz enakega razloga ni mogel dvigniti višje. Ali pa kancelista Johann Anton Haas in Johann Nepomuk Hrabaly (končal kot je registrator v Deželni deski), registraturna adjunkta Franz Xaver Bischof (na koncu kariere je postal registrator, ekspeditor in taksator v eni osebi) in Karel Anton pl. Brankovič (končal je kot koncipist) (*tabele 8, 9, 16, 17, 19*) itd.

Predstojniki se niso pomišljali degradirati manj sposobnih ali ostarelih uradnikov, predvsem v nižjih službah. Dolgoletni ugledni kancelist Reprezentance in Deputacije Janez Jožef Germek pl. Ehrenleben je kariero končal kot računski uradnik gorenjskega okrožja (*tabele 7, 8, 9, 16*). Še bolj strm padec oz. vzpon je leta 1767 sprožil namestnik deželnega glavarja Jožef Karel baron Brigido, ko je poslal dotedanjega vratarja glavarstva Jožefa Šafarja za pisarja v navigacijski urad v Prusniku ob Savi, tamkajšnjega pisarja Janeza Jankoviča pa na Šafarjevo vratarsko mesto. Oba sta si seveda izmenjala plači, pri čemer se je Šafar občutno okrepil, Jankovič pa oslabil: namesto 150

³⁵⁰ Prepis dvorne resolucije z dne 4. 2. 1758 v ARS, AS 6, knjiga resolucij za leto 1758, šk. 190, fol. 27^r.

gld je Šafar odtlej dobival 250 gld in še brezplačno stanovanje. Pisarjeva služba je bila zahtevnejša.³⁵¹

Med višjimi uradniki so bile dopustne menjave na enakih delovnih mestih v različnih krajih. Leta 1766 je dolenski okrožni glavar Franc Andrej baron Apfalterer zaprosil Deželno glavarstvo za menjavo okrožja z gorenjskim glavarjem Johannom Carlom pl. Claffenavom, češ da ima s tremi brati tako hude spore glede oporoke pokojnega očeta Janeza Ignaca, da mora pogosto priti na sodišče v Ljubljani, za povrh pa je še skrbnik mladoletnega brata. Službe v Novem mestu v takih razmerah ne more zadovoljivo opravljati. Ker sta se z gorenjskim kolegom že sporazumela in sta bila sposobna uradnika (oba sta bila prej več leta okrožna adjunkta) je Deželno glavarstvo priporočilo Češko-Avstrijski dvorni pisarni odobritev prošnje in ta se je strinjala.³⁵² Manj sreče sta imela leta 1773 adjunkt dolenskega okrožnega glavarja Franc Valentin Millbacher in tajnik notranjskega okrožja Franc Deziderij pl. Wenger, ki sta morala zapustiti deželo skupaj s Pompejem Janezom baronom Brigidom, novoimenovanim gubernialnim svetnikom in okrožnim glavarjem v Lvovu v Galiciji.³⁵³ V tistem času je namreč dvor mrzlično vzpostavljaj upravo v tej nekdanji poljski provinci, ki je avstrijski monarhiji pripadla leta 1772 po prvi delitvi Poljske. Poleg omenjenih treh je bil v letih 1774–1779 gubernialni svetnik v Galiciji tudi Mihael Gotlib baron Raigersfeld.³⁵⁴

Socialni izvor in nasledovanje služb

Številne stare in nove kranjske družine so bile večgeneracijsko usmerjene v funkcionarske in uradniške kariere in te v deželi nadaljevale še daleč v 18. stoletju. Tu lahko omenimo vse visokoplemenite rodbine v razvejanih linijah, npr. grofe Barbo-Waxenstein, Auersperg, Thurn-Valsassina, Lamberg, Ursini-Blagay, Gallenberg, barone Taufferer, pl. Rasp in druge. Njihovi člani so imeli

³⁵¹ Dvorni dekret z dne 11. 4. 1767 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa D-4, št. 2.

³⁵² Prepis Apfaltererjeve prošnje z dne 13. 6. 1766, osnutek obvestila glavarstva za Dvorno pisarno z dne 23. 9. 1766, odobritev prošnje z dne 16. 1. 1767 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2.

³⁵³ Obvestilo Dvorne pisarne Deželnemu glavarstvu z dne 10. 7. 1773 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2.

³⁵⁴ Leta 1773 se je udeležil za uradnika v Galiciji tudi Jožef grof Paradeiser, a mu kraljica prošnje ni uslišala in mu dovolila prakticiranje v dolenskem okrožnem glavarstvu (obvestilo Dvorne pisarne z dne 7. 8. 1773 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2).

do srede 19. stoletja v vseh generacijah in vejah najvišje deželne funkcije in urade na Kranjskem (in v drugih deželah). »Tujci« so bili le deželni glavarji in vicedomi, ki so bili obenem zastopniki deželnega kneza. A še ti so imeli sorodstvene povezave z deželnim plemstvom, morali pa so imeti tudi posest v deželi.³⁵⁵

Od 16. stoletja so imele službeno kontinuiteto na nižji ravni tudi družine mestnih funkcionarjev, gospošćinskih uslužbencev, podjetnikov in veletrgovcev, katerih izobraženi sinovi so posegali po uradniških zaposlitvah. Ker so imeli zaradi močne konkurence manj možnosti v tujini, so si ustvarili kariere, premoženja in ugled v zasebnih in javnih službah v deželi, vmes pa lahko dosegli plemenitenje. Večina domaćih in tujih nižjih pisarniških in terenskih uradnikov pa v terezijanski in jožefinski dobi ni imela plemenitega statusa.

Uradniška tradicija je bila opazna v družinah, ki so več generacij držale specializirane stanovske in deželno knežje službe, npr. kot zdravniki, pravniki (odvetniki, sodni prisedniki), davkarji (mitničarji, poštni mojstri), proviantni mojstri in vojaki (inženirji). Tako sta postala odvetnika v Ljubljani tudi dr. Matija Tadej v Gradcu (roj. 1715) in dr. Franc Ksaver (1719–1751), sinova ograjnosodnega pisarja in kasneje sodnega odvetnika dr. Janeza Krstnika Prešerna (1680–1746; leta 1724 plemeniten z naslovom pl. Heldenfeld). Oba sta se poročila z lokalnima plemkinjama.³⁵⁶ Baroni Jurići so bili v 17. in 18. stoletju večkrat stanovski proviantni mojstri v Hrvaški in Morski krajini.³⁵⁷ Eden prvih Taufererjev na Kranjskem Krištof († 1596/99) je bil stanovski knjigovodja, Mihael (1600–1665) plaćilni mojster v Hrvaški in Morski vojni krajini, njegov sin Mark Anton (1655–1709) generalni prejemnik, stanovski poverjenik in predsednik, prisednik Ograjnega sodišća in upravitelj deželnega glavarstva. Njegov sin Maksimilijan Anton (1698–1758) je bil poverjenik in predsednik, vnuk Anton Nepomuk (1723–1787) prvi gorenjski okrožni glavar in gubernialni svetnik, pravnuk Alojz (1764–1834) pa okrožni komisar v Postojni.³⁵⁸ Dr. Franc Anton pl. Janežić je bil odvetnik Ograjnega sodišća, sin baron Jožef Anton prisednik Deželne pravde in od leta 1763 deželnoglavarski svetnik, Jožefov polbrat Franc Ksaver Schwab

³⁵⁵ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 5; Preinfalk, *Auerspergi*; Preinfalk, Radovljica; Kos, *O melanholiji*.

³⁵⁶ ARS, AS 1073, *Notata I*, cod. I-47r, p. 312; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 3, str. 115–118.

³⁵⁷ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 5, str. 150–155.

³⁵⁸ Prav tam, str. 248–251.

pl. Lichtenberg (sin svetnika Leopolda Livija) pa notranjski okrožni adjunkt in glavar.³⁵⁹ Dr. Franc Ludvik pl. Radič († 1764) je bil od leta 1716 ljubljanski sindik, sin dr. Leopold Krištof pa od leta 1749 tajnik Deželne pravde.³⁶⁰

Še dlje je delo za deželne stanove zaznamovalo rodbino pl. Schweigerjev (Lerchenfeldov), ki je kariere iskala v sodni veji oblasti: Matej je bil od ok. leta 1627 stanovski tajnik. Njegovo službo je dobil sin Henrik Matej in še prise-dništvo v obeh ograjnosodnih pravgah. Vnuk Karel Henrik (1670–1736) je bil sodni prisednik, deželni poverjenik in prejemnik sredstvenine, pravnuk Franc Karel (1715–1761) prisednik obeh pravg, prapravnuk Franc Jožef (1739–1813) pa deželni poverjenik.³⁶¹

Funkcionarsko-uradniška tradicija se je nadaljevala še daleč v 18. stoletje zlasti v družinah brez večje zemljiške posesti, ki je omogočala preživetje iz rent. Potomci Janeza Sebastijana pl. Raigersfelda, kmečkega sina (roj. Rakovec) iz okolice Kranja, so poskrbeli za dvig statusa in za premik od uradništva k funkcionarstvu. Janez Sebastijan (1655–1732) je bil od leta 1685 uradnik kranjskega deželnega knjigovodstva, ki ga je v letih 1696–1732 celo vodil. Hitro je bil poplemeniten in si je kot tak s poroko ustvaril premoženje; nekaj časa je bil tudi zemljiški gospod. O karieri sina Franca Henrika v letih 1731–1760 pa je bilo že precej napisanega. Tudi njegovi sinovi so naredili kariere v državnih in cerkvenih službah: Janez Luka je po izstopu iz jezuitskega reda postal adjunkt okrožnega glavarja v Ljubljani (1759), tajnik pri tržaški Intendanci v letih 1760–1766, nato pa je bil do smrti leta 1819 avstrijski diplomat v Londonu. Franc Borgia, bivši jezuit, je po opravljanju državnih služb v Trstu in Ljubljani življenje sklenil kot pomožni ljubljanski škof (1800). Najmlajši sin Mihael Gotlib je bil svetnik deželnih glavarstev na Predarlskem in v letih 1770–1773 v Ljubljani, v letih 1774–1779 je bil gubernialni svetnik v Galiciji in v letih 1779–1783 spet svetnik glavarstva v Ljubljani.³⁶²

Uradniško usmeritev v 18. stoletju opazimo v specializiranih službah, npr. v montanistiki pri družini pl. Steinbergov: Franc Anton je bil dolgoletni direktor idrijskega rudnika in tudi sin Anton je bil rudarski strokovnjak, sredi stoletja pa

³⁵⁹ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 7, str. 68–71.

³⁶⁰ Prav tam, str. 162–163.

³⁶¹ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 4, str. 146–147.

³⁶² Kos, *V službi*, str. 11–12, 201–205.

rudarski podsodnik v Ljubljani.³⁶³ Plemenite Zanettije je v 18. stoletju zaznamovala medicina: dr. Janez Jožef (1683–1751) je bil vrsto let deželni protomedik, sin Karel Jožef (1725–1804) pa zdravnik v Ljubljani.³⁶⁴ Schiller pl. Schildenfeldi so bili več generacij poštni in cestni mojstri ter mitninski prejemniki, nekateri pa še pravniki: Janez Matija († 1766) je bil poštni mojster v Logatcu, prvi sin Janez Krstnik († 1776) mitničar, cestni in poštni mojster v Planini, vnuk dr. Valentin Konrad († 1804) poštni mojster v Logatcu, pravnuk Jožef Anton pa († 1853) gosposčinski upravitelj v Slovenski Bistrici, prapravnuk Friderik († 1877) pa gosposčinski uradnik gospostva Brežice in svetnik deželnega sodišča. Drugi sin Anton Leopold († 1781) je bil odvetnik in stanovski tajnik, tretji sin Jožef († 1764) mitničar v Uncu itd.³⁶⁵

Načelna ovira pri takih strategijah pa je bila, da v istem uradu *istočasno* niso smeli delati najbližji sorodniki. Oddaljeni sorodniki iz različnih rodbinskih linij niso predstavljali zadržka. Kljub temu je bilo vedno nekaj izjem. Med funkcionarji takih primerov ni bilo veliko; če sta že bila dva taka sorodnika v istem uradu, je šlo za očeta uradnika in sina praktikanta: leta 1746 je generalni prejemnik Andrej Evzebij baron Gallenfels za namestnika (podprejemnika) izbral svojega brata Jožefa Gvida in nihče se ni razburjal.³⁶⁶ Leta 1773 pa sta v Deželnem glavarstvu služila Wolf Sigmund grof Gallenberg (nekdanji deželni namestnik) in sin Salezij kot neplačani praktikant (*tabela 18*). Nekaj primerov sodelovanja bližnjih sorodnikov v istem uradu je bilo tudi v vrstah nižjega uradništva. V kranjskem deželno stanovskem knjigovodstvu sta vsaj v letih 1715–1722 skupaj delala brata Sigmund in Franc Henrik pl. Wagner (*tabela 1*). V letih 1763–1774 je bil glavni knjigovodja Deželnega glavarstva Janez Jurij pl. Elsner, ki je prišel tja iz ukinjene Rektifikacijske komisije, njegov sin Filip Jakob pa je bil računski uradnik v istem uradu (*tabeli 17 in 18*).

Bolj običajno je bilo *nasledovanje* očeta ali brata v uradu oz. na istem delovnem mestu. V vicedomski službi glavnega davčnega nakladničarja je leta 1591 Gašperja Slatinška nasledil kar sin Melhior.³⁶⁷ Doktor prava Gabrijel Lukančič

³⁶³ ARS, AS 1073, *Notata I*, cod. I-47r, p. 41.

³⁶⁴ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 4, str. 211.

³⁶⁵ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 3, str. 133–139.

³⁶⁶ Kos, *Dnevnik*, str. 91.

³⁶⁷ Obvestilo Nižjeavstrijske dvorne komore vicedomu Nikolaju Bonhomu z dne 14. 3. 1591 v ARS, AS 1, šk. 244, Publico-Politica, mapa O-II, št. 6.

pl. Hertenfels (1620–1683) je postal deželni svetnik, višji stanovski tajnik in deželni pisar, prisednik Ograjnega sodišča in imel še nekaj vojaško-logističnih služb. Ograjnosodna prisednika sta bila zatem sinova Jurij Andrej (1657–1686) in Janez Gotard (1665–1711); slednji je bil tudi deželni svetnik.³⁶⁸ Dr. Adam Florjančič pl. Grienfeld je bil konec 17. stoletja solicator Ograjnega sodišča, tam pa je bil kasneje odvetnik sin dr. Janez Štefan.³⁶⁹ Nikolaja Trillerja, v drugi polovici 16. stoletja nakladniškega prejemnika v Podkrajju pri Colu, so v uradu nasledili sin Adam, vnuk Nikolaj in pravnuk Jurij Andrej († 1667), ki je leta 1653 postal baron Trilleg, generalni prejemnik in veleposestnik. V Razdrtem je mitninskega prejemnika dolgo pred letom 1746, ko je umrl, nadomeščal najstarejši sin.³⁷⁰ Pisarja Gregorja Rozmana je po smrti zamenjal sin Janez Adam (v knjigovodstvu pa je delal tudi sorodnik Feliks Anton). Janez Ludvik grof Rasp (1656–1720) je bil prisednik Ograjnega sodišča (1690), v letih 1698–1700 dežel-noknežji komisar, 1704–1708 stanovski poverjenik. Prisednik in poverjenik je bil kasneje tudi sin Janez Adam (1684–1748), vnuk Janez Avguštin (1725–1784) pa generalni prejemnik.³⁷¹

Stanovski registraturi so skoraj celo stoletje načelovali člani družine pl. Perizhoff: v letih 1665–1688 je bil registrator Marks, v letih 1688–1722 sin dr. Marx Jožef (operoz) in v letih 1722–1748 vnuk dr. Karel Seifrid, ki je leta 1747 postal prvi reprezentančni registrator (*tabele 1, 2 in 7*). Dolgoletnemu deželnemu upravitelju, namestniku in vicedomu Eberhardu Leopoldu Ursiniju grofu Blagayu (1615–1680) je uspelo zagotoviti prenos funkcije vicedoma na sina Franca Adama (1641–1716).³⁷² Ko je leta 1706 na smrt bolni deželni svetnik Wolf Sigmund baron Strobelhoff prosil notranjeavstrijskega namestnika Viktorja grofa Attemsa, naj njegovo službo dobi edini nadaljevalec rodu nečak Rudolf Anton, ker je bil svetnik od leta 1642 že oče, je bil Attems temu naklonjen in mladi Rudolf je naslednje leto dobil službo.³⁷³ Večji problem je imel Ludvik

³⁶⁸ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 4, str. 108.

³⁶⁹ Prav tam, str. 68–69

³⁷⁰ Kos, *Dnevnik*, str. 77.

³⁷¹ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 5, str. 204–209.

³⁷² Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 5, str. 260.

³⁷³ Obvestili notranjeavstrijskega namestnika Attemsa in podnamestnika Franza Karla grofa Herbersteina vicedomu Francu Antonu grofu Lanthieriju z dne 31. 1., 13. 5. 1707 in 24. 7. 1708 v ARS, AS 1, šk. 246, Publico-Politica, mapa O-III, št. 1.

Avguštin pl. Widerkhern pri kandidaturi za mesto deželnega svetnika leta 1709, ki je zapisal, da želi službo svojega pokojnega očeta Janeza Jakoba (svetnik v letih 1691–1702). Čez tri leta so mu k imenovanju bolj pomagali dokončan pravni študij in praktične sposobnosti.³⁷⁴ Nekaj desetletij kasneje zgolj zasluge očetov za nasledstvo najvišjih funkcij niso več zadoščale, a so sinovi iz starih grofovskih rodbin lahko nasledili vsaj svetništva, prisedništva in uradniške službe, ki so bila v rokah domačinov; če so bili dovolj kvalificirani in značajsko sprejemljivi.³⁷⁵

Wolf Adam baron Erberg je bil leta 1748 okrožni glavar v Novem mestu, nasledil pa ga je brat Maksimilijan. Dr. Janez Danijel baron Erberg je bil višji deželni tajnik in leta 1709 predsednik poverjeniškega urada, sin Franc Mihael prisednik Ograjnega sodišča, drugi sin Janez Benjamin deželni svetnik in vnuk Wolf Danijel še prisednik Deželnega sodišča.³⁷⁶ Franc Jakob pl. Schmidthoffen se je poročil s premožno Dunajčanko, vdovo dvornega brivca, nato pa z baronico Fanal z Moravske, postal baron in ograjnosodni prisednik v Ljubljani. To službo je imel (poleg deželnega svetništva) v letih 1731–1768 tudi sin iz prvega zakona Franc Anton.³⁷⁷ Premožni Leopold Zaharija (od 1724 pl.) Rastern je bil od leta 1706 računski uradnik pri stanovih, od leta 1719 upravitelj deželne blagajne, leta 1720 adjunkt deželnega knjigovodje in leta 1723 njegov namestnik, od leta 1732 do smrti leta 1754 pa deželnostanovski knjigovodja. Na tej funkciji ga je nasledil sin Jožef Leopold.³⁷⁸

*

Socialnim povzpetnikom pa je bil karierni preboj med uradništvo in po službeni lestvici dosegljiv s pomočjo mreženja, ki so ga omogočale predvsem priženitve. Staro plemstvo je že stoletja izrabljalo tako strategijo, ki jim je zagotavljala podporo vplivnega svaštva. Funkcionarji iz vrst visokega plemstva so se najraje poročali v funkcionarske družine, uradniki (zlasti tujci) pa so

³⁷⁴ Poročilo vicedoma Franca Antona grofa Lanthierija za Notranjeavstrijsko dvorno komoro in vlado z dne 8. 7. 1709 v ARS, AS 1, šk. 246, Publico-Politica, mapa O-III, št. 1. Prim. Grahornik, *Dvorec*, str. 76.

³⁷⁵ Gl. številne primere v rodbini Barbo-Waxenstein (Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 5, str. 40–53).

³⁷⁶ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 4, str. 45, 48, 51.

³⁷⁷ ARS, AS 1073, *Notata I*, cod. I-47r, p. 146.

³⁷⁸ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 7, str. 175–176, 179–180.

stremeli k porokam s premožnimi domačinkami, pa čeprav iz meščanskih vrst, a z vplivnimi tasti. Zakonskega omejevanja porok zaradi preskrbe vdov in otrok se uradnikom ni bilo treba držati kot so se ga morali vojaški častniki.³⁷⁹ Tudi ambiciozni tujci so na ta način lažje prišli do domicila v novi domovini.³⁸⁰ Joseph baron Pilati je bil sin bogatega bergamaškega kmeta, ki je začel kariero kot paž beneškega veleposlanika na Dunaju, nato je bil komorni služabnik pri cesarju Jožefu I., od koder je prestopil v državno službo ter postal blagajnik in svetnik Avstrijske dvorne komore. Poročen je bil dvakrat, obakrat s plemkinjama.³⁸¹

Tako se je dalo narediti kariero tudi zunaj dvornega miljeja, o čemer pričajo prepletena sorodstva med uradniki v 18. stoletju.³⁸² Nekaj primerov. Goričan Anton Kajetan pl. Marotti se je poročil z Marijo Jožefo, hčerko fiskala dr. Janeza Hieronima Marcine pl. Merzenheima in leta 1748 najbrž tudi z njegovo pomočjo postal (pod)knjigovodja Reprezentance, leta 1757 pa blagajnik in kontrolor vojne blagajne v Kameralnem in vojnem plačilnem uradu. Nekaj je k karieri pripomogel tudi oče Nikolaj Ksaver, ki je bil prej vojni komisar na Reki in upravitelj intendance v Senju. Andrej Peter pl. Schifferstein se je čez nekaj let za začetno uradniško kariero najbrž moral vsaj malo zahvaliti materi roj. Marotti, očetu ograjnemu odvetnik dr. Francu Dominiku, bratrancu Antonu Kajetanu pl. Marottiju ter ujcu, ograjnemu odvetniku dr. Janezu Antonu pl. Puchenthallu (poročenim z njegovo teto Marijo Ano). Andreja Petra je leta 1748 je oče ponujal znancu Raigersfeldu za osebnega tajnika (*amanuensis*), ta pa ga je leta 1749 raje nastavil za akcesista pri Vladi in aktuarja pri Komerčnem konsezu. Od leta 1752 je bil adjunkt pri ekspeditnem in davčnem uradu Reprezentance, od leta 1753 kancelist, leta 1755 pa blagajnik pri Komerčnem konsezu. Kasneje je bil celo svetnik na Deželnem glavarstvu.³⁸³ Tudi okrožnemu uradniku na Dolenjskem (1767), Maksimilijanu pl. Pilbachu, je pomagalo, da se je sorodnica Marija Julijana ok. leta 1755 poročila s premožnim vdovcem Janezom Pavlom (od leta 1762 pl.) Jenkom, bankalnim uradnikom v Novem mestu.³⁸⁴ Wolfu

379 Dvorni reskript z dne 28. 2. 1750 v Kropatschek, *Sammlung I*, št. 93 in dvorna uredba z dne 8. 5. 1756 v Kropatschek, *Sammlung III*, št. 445. Gl. Holz, Državno uradništvo, str. 338.

380 Heindl, *Rebellen*, str. 245–248.

381 ARS, AS 1073, *Notata II*, cod. I-48r, p. 15.

382 Za leta 1697–1759 gl. Indeks osebnih in krajevnih imen v Kos, *Dnevnik*, str. 113–180.

383 Prav tam, str. 187. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 7, str. 205–206, 214.

384 Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 3, str. 74–75.

Sigmundu baronu Strobelhoffu je pri imenovanju za deželnega svetništva pomagalo, da se je leta 1679 poročil z Marijo Eleonoro pl. Billichgrätz, hčerko vplivnega stanovskega politika Marka Antona, ter da je bila svakinja Marija Eleonora (poročena z Markom Antonom II.) po rodu grofica Ursini-Blagay, hčerka grofa Franca Adama, ki je bil deželni vicedom.³⁸⁵ Francu Rudolfu baronu Wolkenspergu je pri svetništvu na Deželnem glavarstvu (1763–1786) gotovo pomagalo, da sta bila ded Karel Henrik in stric Franc Karel Schweiger pl. Lerchenfeld (brat njegove matere Marije Suzane), tako kot oče Franc Anton prisednika na Ograjnem sodišču in nato na Deželni pravdi.³⁸⁶ Omenjenemu Schweigerju pa je koristila tudi poroka z dvema hčerkama okrožnega glavarja Antona Nepomuka barona Tauffererja: leta 1766 z Marijo Julijano, leta 1778 pa z Marijo Hedviko. In Schweiger je postal stanovski poverjenik.³⁸⁷

Tudi mlademu Jožefu Gabrijelu pl. Busetu je pri službah deželnega svetnika in cestnega direktorja vsaj posredno pomagal Raigersfeld, ki je bil dolgo časa uradni varuh Jožefove žene Marije Cecilije pl. Učan, svoje nečakinje.³⁸⁸ Raigersfeld sam pa je bil v dolgi in koristni karierno-podporni zvezi s svaškimi sorodniki in dolgoletnimi funkcionarji in uradniki v Ljubljani baroni Erbergi (Janez Benjamin, Wolf Danijel, Wolf Adam, Maksimilijan) in Wolfgangom Kajetanom baronom Kušlanom. Iz njegovega dnevnika je razvidno njihovo redno druženje in obveščanje o politiki.³⁸⁹

Nekaterim povzpethnikom je plebejski izvor še dolgo zaznamoval odnose z okolico. Npr. Lovrencu pl. Wollwizu, ki je bil pisar in kasneje podprejemnik v deželnem knjigovodstvu. Sinova Lovrenc Danijel († 1746) in Franc Anton († 1741) sta bila prisednika pri Ograjnem sodišču v Ljubljani. Lovrenčev kmečki oče iz okolice Bleda se je pisal Prah, ambiciozni sin se je v Ljubljani kajpak preimenoval,³⁹⁰ obogatel in ob smrti leta 1714 dedičem zapustil graščini Mengeš–Novi grad in Strmol ter za kar 60.000 gld drugega premoženja. Ko

³⁸⁵ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 4, str. 15–16.

³⁸⁶ Prav tam, str. 146–147, 203.

³⁸⁷ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 5, str. 250–251.

³⁸⁸ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 4, str. 29.

³⁸⁹ Kos, *Dnevniki*, passim.

³⁹⁰ Tako kot drugi plebejci ob plemenitenju: Kovačič v Schmidthoffen, Oblak v Wolkensperg, Rakovec v Raigersfeld, Zalokar v Sallocher pl. Sallenstein, Kunstl v Baumgarten, Triler v Trilleg, Hvalica v Qualiza, Jelovšek v Fichtenau, Premrov v Premrau pl. Premierstein, Šivic v Schiviz pl. Schivizhoffen itd.

pa je oče prišel na obisk k sinu, ga je Lovrenčeva žena, hčerka ljubljanskega vrvarskega mojstra, poslala jest s služinčadjo, kamor so spadali tudi nekateri Lovrenčevi bratranci z dežele, ki so pri njem služili kot lakaji...³⁹¹

Medtem ko do leta 1747 na Kranjskem še ni bilo veliko uradnikov z izvorom iz drugih dežel, se je socialna slika nato precej spremenila. Staro pravilo, da so lahko deželnoknežji funkcionarji le člani deželnih stanov, ni več veljalo že vsaj od leta 1723, ko je cesar Karel VI. zahteval, da se *terminus frembte* pri zasedbi uradniških služb ne upošteva pri sposobnih kandidatih iz dežele niti pri tujcih z dvora.³⁹² Dejansko pa je šele po reformi po ukazih dvora ali samoiniciativno prihajalo v deželo vedno več oseb iz dednih dežel in Češke, ki dotlej niso imeli nikakršnih stikov s Kranjsko. Tudi nenehno meddeželno združevanje in razdruževanje glavnih deželnih oblastev v regiji je tujce pripeljalo v deželnoknežje urade. Njihova prisotnost pa je zaostрила karierni boj za deželnoknežje službe, saj so bili (pre)močna konkurenca domačinom, ki so ohranili monopol le v stanovskih službah.

Med prišleki so v prvih desetletjih še prevladovali tisti iz Trsta, notranje Istre in Krasa, Gorice in Gradiške ter iz dominijev v Kvarnerju, katera so ljubljanski deželnoknežji organi nadzorovali tudi po letu 1754, ko je bilo ustanovljeno goriško-gradiščansko deželno glavarstvo.³⁹³ Po večini je šlo za uradnike nižjega ranga, sinove plemičev in uradnikov iz teh teritorijev. Krepila pa se je tudi skupina izkušenih funkcionarjev in uradnikov, ki so jih v deželo pošiljala dunajska ministrstva zaradi profesionalnosti. Po izvoru so bili iz severnih dežel (Češka, Šlezija), iz Gradca, nekaj celo z Dunaja, ne pa iz ogrskih dežel.³⁹⁴ Uradniki višjega ranga so bili plemeniti, neplemeniti tujci pa so si tak status lahko izborili ob koncu življenja. Denimo Jožef Klose iz družine carinskih uradnikov na Češkem, ki je prišel v Ljubljano z dvornim dekretom, potem ko je več let služboval v gornjeavstrijski Reprezentanci in komori v Linzu ter v računovodstvu Dvornega vojnega sveta na Dunaju. V Ljubljani je delal

³⁹¹ ARS, AS 730, fasc. 185, fasc. 185, *Notata III*, p. 13.

³⁹² Dvorna resolucija z dne 8. 9. 1724, omenjena v reskriptu Notranjeavstrijske dvorne komore za vicedoma Franca Seifrida grofa Thurn-Valsassina z dne 9. 2. 1724 (ARS, AS 1, šk. 244, Publico- mapa O-II, št. 11).

³⁹³ Žontar, *Struktura uprave*, str. 81–82.

³⁹⁴ Tem sem pri navedbah v tem članku osebna imena poslovenil, tistim, ki pa so na Kranjskem preživeli le nekaj let, pa sem pustil izvorna (nemška, italijanska) imena.

v Rektifikacijski komisiji, nato je bil rentni mojster v Deželnem glavarstvu, od leta 1763 pa knjigovodja pri stanovih. Ob upokojitvi leta 1778 je s podporo več deželnih institucij, ki so potrdile, da sploh ne bi bil prvi plemeniteni knjigovodja (pred skoraj stoletjem je bil plemeniten tudi stanovski knjigovodja Janez Sebastijan Rakovec-Raigersfeld, op. D. K.), dobil plemiški naslov »pl. Klosenau«. ³⁹⁵

Mnogi so se z novo domovino povsem sprijaznili in niso več razmišljali o novi selitvi. Eden takih je bil registraturni adjunkt Franz Xaver Bischof, ki so ga marca 1749 hoteli poslati službovat na Dunaj, a se s selitvijo iz Ljubljane ni strinjal in prosil nadrejenega svetnika Raigersfelda za podporo. Očitno je ta zadoščala, da je ostal do smrti v Ljubljani, njegova vdova s službenim penzionom pa še dlje. ³⁹⁶ Drugi se s kariernim zastojem, provincialnim okoljem ali/in prenizko plačo niso mogli sprijazniti. Socialnih mrež z domačini niso stkali, marveč so po nekaj mesecih ali letih izkoristili drugo priložnost in zapustili Ljubljano. Takšen je bil npr. izkušeni svetnik Ernst Benjamin baron Mittrowsky, ki ga je grof Haugwitz leta 1747 pripeljal iz avstrijske Šlezije za svetnika Reprezentance, a se je čez dve leti vrnil službovat v rodno Šlezijo. Nasprotno pa je drugi pomembni Šlezijec v Ljubljani, Johann Joseph baron Hofmann, ki je prišel za reprezentančnega svetnika aprila 1752, vztrajal na delovnem mestu do smrti leta 1760.

Jezikovne prakse

Za uradniško kariero je bila torej vedno pomembna zveza posameznikove politične pripadnosti in lojalnosti vladarju in dinastiji. To je zlagoma vodilo k oblikovanju državljske in nacionalne zavesti. Raigersfeld se je imel za pripadnika »nemške nacije« v smislu pripadnosti državni skupnosti (»nemških«) dednih habsburških dežel, Šlezije, Češke in Moravske, ne pa Ogrske. ³⁹⁷ Sam starodavne kranjske deželne zavesti ni poudarjal. Večini uradništva je v terezijanski dobi za silo zadoščal stari termin »avstrijska hiša«, tj. zveza habsburških dežel, ki je že več kot dve stoletji v političnem smislu združeval

³⁹⁵ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 7, str. 113.

³⁹⁶ Kos, *Dnevnik*, str. 218.

³⁹⁷ Posredno je to naznanil v sintagmi *teutsche Nation* v rokopisu *Fata oder besondere Begebenheiten [...]*, ko je pisal o sovražnem razpoloženju Tržičanov do prišlekov iz avstrijskih dežel (ARS, AS 730, fasc. 204, p. 7). Prim. Walter Klingenstein, *Sozialdisziplinierung*, str. 84.

podanike dednih dežel in dominije zunaj njih. Večina prebivalstva pa se še ni mogla identificirati z modernejšim terminom »avstrijska nacija«, ki je postal v jožefinski dobi simbol poenotenja politične zavesti v »avstrijski monarhiji (državi)«. ³⁹⁸

V avstrijskih dednih deželah in na Češkem je bilo znanje uradnega, tj. nemškega jezika obvezno in nujno za delo v državni in deželni upravi. Na Kranjskem in obmejnih dominijih pa že v 16. in 17. stoletju niso radi zaposlovali uradnikov, ki niso znali »deželnega jezika« (slovenščine). V 18. stoletju se je potreba po rabi domačega jezika v uradnem poslovanju in cerkvenem življenju z birokratizacijo uprave in sodstva še povečala, kar je še bolj zbliževalo ljudstvo in oblastnike. Raba slovenščine v zasebnem življenju elit se je kot posledica vpetosti v socialno okolico sicer nekoliko zmanjšala, a ni nikoli imela manjvrednostne oznake. ³⁹⁹

Pri zaposlovanju so imeli zato poliglotti vsaj na nekaterih službenih mestih izrazito prednost pred monolingvisti, znanje deželnega jezika pa je bilo dodatno plačano. Tako je imel Šlezijec Ernst Benjamin baron Mittrowsky leta 1738 prednost pri kandidaturi za neko državno službo celo na Dunaju, ker je pač »znal slovansko« (poljsko ali češko), kar mu je kasneje vsaj malo lahko koristilo tudi pri delu v Ljubljani. ⁴⁰⁰ Tudi dr. Karlu Preglu se je leta 1748 znanje »ilirskega jezika« (srbsčine ali hrvaščine) obrestovalo ob določitvi plače za službovanje v Gradcu, kar je poudarila celo vladarica Marija Terezija. ⁴⁰¹ Junija 1750 pa se je Raigersfeld jezil, ker so komisarju Rektifikacijske komisije Leopoldu Liviju Schwab pl. Lichtenbergu dodelili aktuarja, ki ni znal »deželnega jezika« in je moral v pogovorih s kmeti sam nastopati še v vlogi prevajalca. ⁴⁰² Raigersfeld je bil upravičeno jezen, ker je sam slovenščino dobro obvladal in jo redno rabil v ustni komunikaciji s služinčadjo ter s strankami s podeželja in mest.

Slovenščina je ostala pomemben dejavnik pri zaposlovanju uradnikov tudi

³⁹⁸ Klingenstein, Österreich, str. 171–204; Rosenstrauch-Königsberg, Erste Schritte, str. 897–901.

³⁹⁹ Štuhec, Iz Lesc v Ljubljano, str. 337–341; Kočevar, Družbena mobilnost, str. 136–143, 149–161; Kočevar, Kranjski, str. 132–133; Megner, Beamte, str. 19; Faber, Litorale, str. 154–156, 176–177.

⁴⁰⁰ ÖStA, FHKA, AHK GB, št. 24, fol. 131^r. Gl. Obersteiner, Verwaltungsreformen, str. 63–65.

⁴⁰¹ Prepis dvorne resolucije z dne 3. 2. 1748 v ÖStA, FHKA, AHK GB, št. 299, fol. 467^v.

⁴⁰² Kos, Dnevnik, str. 292.

pozneje. Karel pl. Werth je leta 1767 s pridom izkoristil znanje »deželnega jezika« pri kandidaturi za okrožnega adjunkta na Gorenjskem.⁴⁰³ Z znanjem »kranjščine« (poleg latinščine, nemščine, hrvaščine in italijanščine) se je leta 1773 pohvalil tudi nadporočnik Franz Fischer (bivši sodelavec pri vojaški konskripciji), ko je kandidiral za službo pri gorenjskem okrožju, a kljub podpori okrožnega glavarja ni bil izbran.⁴⁰⁴ Istega leta pa so znanje slovenščine, italijanščine in hrvaščine Janezu Joštu pl. Kleeju pomagali pri imenovanju za uradnika notranjskega okrožnega glavarstva.⁴⁰⁵

Spremembe uprave in uradništva v letih 1763–1783

Še pred koncem sedemletne vojne je moč grofa Haugwitz († 1765) močno upadla. Leta 1761 so na pobudo mlajšega tekmeca državnega kanclerja (tj. zunanjega ministra) Wenzla Antona kneza Kaunitza ukinili *Directorium in publicis in cameralibus*. Njegove naloge v notranji politiki in upravi, tudi vse pristojnosti glede funkcionarsko-uradniških zadev, je prevzel nov organ, Češko-Avstrijska dvorna pisarna. Finance so zaupali prenovljeni in okrepljeni Dvorni komori, trgovino pa Komerčnim svetom. Posledično je nov val sprememb, centralizacije in provincializacije s podporo sovladarja Jožefa II. prinesel novosti tudi v deželni upravi. Že leta 1763 so ukinili kranjsko Reprezentanco in Deželno pravdo (sodišče), njune naloge pa prenesli na Deželno glavarstvo pod vodstvom deželnega glavarja. Kranjsko, štajersko, goriško-gradiščansko in koroško glavarstvo so podredili Guberniju v Gradcu, ki je po 15 letih neodvisnosti od Gradca spet postal vmesni člen med deželami in Dunajem na vseh področjih deželne uprave. Gubernij je obveščal deželna glavarstva o dekretih in resolucijah kraljice v kranjskih zadevah oz. v njenem imenu od Češko-Avstrijske dvorne pisarne. Od leta 1765 pa so deželna glavarstva spet

⁴⁰³ Obvestilo Dvorne pisarne o kraljičinem imenovanju z dne 21. 2. 1767 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2.

⁴⁰⁴ Fischerjeva prošnja z dne 9. 7. 1773 in priporočilo gorenjskega glavarja Franca Andreja barona Apfalterja za Deželno glavarstvo z dne 23. 7. 1773 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2.

⁴⁰⁵ Poročilo okrožnega adjunkta Franca Ksaverja Schwaba barona Lichtenberga za Deželno glavarstvo z dne 24. 7. 1773 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2.

lahko neposredno komunicirala z dvornimi oblastvi, zlasti z dvorno pisarno in Dvorno komoro. Prvi kranjski deželni glavar je postal Heinrich Maria grof Auersperg, ki je spet (zgolj) personalno združil deželnoknežjo oblast in stanove. Obenem so odpravili funkcijo deželnega namestnika.⁴⁰⁶

Kranjsko glavarstvo je do leta 1783, ko so ga ukinili, v dveh oddelkih združevalo upravo (politični oddelek) in sodstvo (justicialni oddelek kot višje kazensko sodišče). Deželnoglavarški svetniki iz justicialnega oddelka so torej delali tudi kot sodniki, vse zadeve pa obravnavali ločeno po materiji v plenumu, ki so se ga ne glede na naravo zadeve od leta 1774 morali udeleževati vsi svetniki. V začetku je glavarstvo sestavljalo 9 svetnikov iz vrst gosposkega stanu, 6 svetnikov iz viteškega in 2 pravnik iz učenega stanu. Leta 1764 so znižali število na po 3 iz obeh vrst plemstva, ostala sta oba pravnik. Toda leta 1773 je bilo svetnikov že bistveno več: 11 na upravno-političnem oddelku in 13 na justicialnem; od teh sta bila dva strokovna. Svetniki so delali še v komisijah za deželne in stanovske zadeve (s sodelovanjem dveh deželnih svetnikov), mešane vojaške (z vojaškim komisarjem) in komerčne zadeve. Število komisij se je z leti spreminjalo: leta 1767 so delovale komisije za dolgove in na dediščine, za kolkovino, fevde in penzione, komercij, za dobrodelne ustanove, zdravstvene zadeve ter Blagajniška deputacija. Leta 1773 so na plenum prenesli delo komisij za zdravstvene zadeve in dobrodelne ustanove, leta 1774 so ustanovili komisijo za šolstvo in leta 1776 odpravili komerčno komisijo.⁴⁰⁷

Toda število osebja (svetnikov in kancelistov) v ljubljanskem zastopstvu deželnoknežje uprave je ostalo skoraj enako. V letih 1763–1767 je bilo na državnem plačnem seznamu 77 oseb: 48 v Deželnem glavarstvu s pisarno in knjigovodstvom, 3 v Kameralni in vojni blagajni, v treh okrožjih vsaj 9 (verjetno pa ok. 20–30), 4 v Deželni deski ter še 11 drugih (*tabela 17*). Šematizem iz leta 1769 navaja nekoliko drugačne številke,⁴⁰⁸ saj se je v nekaterih uradih število malenkostno povečalo, npr. v Deželni deski za enega uradnika, v Kameralni blagajni za 2, v glavarstvu pa se je zmanjšalo za 1 osebo. Bankalna administracija je ohranila 12 uradnikov itd. Skupaj je Deželno glavarstvo z drugimi uradi razpolagalo z vsaj 76 sistematiziranimi delovnimi mesti, še 67

⁴⁰⁶ Žontar, *Struktura uprave*, str. 84–85, 290.

⁴⁰⁷ Prav tam, str. 87–89; Žontar, Zaton, str. 172; Žontar, *Handbücher*, str. 83.

⁴⁰⁸ *Inner-Oesterreichischer Schematismus 1769*.

pa jih je bilo v komisijah in konsezi. Dežela oz. stanovi pa so tedaj imeli le še 56 funkcionarjev in uradnikov: deželni glavar, 5 poverjenikov, 6 v generalnem prejemništvu, po 8 v pisarni in knjigovodstvu, 5 zdravnikov, 2 kirurga, 3 mostninarji, 1 cestni komisar, 6 v stanovski blagajniški deputaciji in še 12 drugih. Deželna deska, ki je bila ob ustanovitvi leta 1747 v rokah stanov, je de facto že prešla v deželno knežjo upravo.

Ob teh številkah se je treba še enkrat spomniti, da so nekatera funkcionarska mesta zlasti v komisijah zasedale ene in iste osebe, zato je bilo dejansko število uradnikov vsaj za 10 % nižje. Številkam pa je bilo treba v vsakem primeru prišteti še ok. 27 davčnih prejemnikov v deželi ter 12 oseb v Bankalni administraciji. Zato zgornjim številkam pravzaprav ustrezajo tudi drugačni podatki za leto 1773, ko je bilo v Deželnem glavarstvu in podrejenih uradih sistematiziranih ok. 62 delovnih mest, poleg njih pa še vsaj ok. 20–30 v okrožjih (*tabela 18*).

Opaziti je mogoče še nekaj: z reformo leta 1763 se je precej spremenilo pisarniško osebje v Deželnem glavarstvu in v okrožnih glavarstvih, vključno z glavarji. V pisarnah je službe zasedla mlajša generacija, ki s karlinsko in zgodnjo terezijansko zasedbo ni imela več veliko skupnega, službovala pa je nato še več kot desetletje. Nekaj kontinuitete je bilo na višjih položajih: npr. v tajništvu, v specializiranih uradih (Kameralna in vojna blagajna) in tehničnih službah (vratar, stražnik). Svetniki pa so bili po večini izkušeni nekdanji prisledniki Deželne pravde, ki so jih šele okoli leta 1773 zamenjala nova imena (*tabele 17, 18, 19*).

Svetniki v dveh oddelkih Deželnega glavarstva so bili najštevilčnejša uradniška podskupina. Toliko formalno enakovrednih delavcev v istem uradu pogosto povzroči nihanje discipline, saj predstojnik izgubi nadzor nad delom posameznika. Tudi v Ljubljani se je disciplina v svetniškem gremiju kmalu razrahljala, kar se je navzven kazalo v pogosti odsotnosti svetnikov s skupnih sej. Nekateri so menili, da jih je za zagotavljanje kvoruma v svetu tako ali tako dovolj in so odhajali na podeželske posesti ali celo v druge dežele; v službenih prostorih jih niso videli tudi več mesecev skupaj. Že poleti 1764 je kraljica ukazala Notranjeavstrijski vladi, naj preišče in pojasni take odsotnosti. Deželni glavar grof Auersperg, ki je imel bogate izkušnje s svojimi pogostimi odsotnostmi, je svetnikom odločno stopil v bran, čeprav so zanemarjali delo: zagotovil je, da so vse odsotnosti usklajene z njim. Za najbolj problematičnega

Wolfa Daniela barona Erberga (temu uradniška služba nikoli ni dišala) je imel priročno pojasnilo, da so zaradi svetnikove nezainteresiranosti že vložili zahtevo za njegovo razrešitev. Baron Janežič je bil na Dunaju res zelo dolgo v zasebni zadevi, toda za to je imel dovoljenje dvora. Za neplačanega svetnika Alojza Adolfa grofa Auersperga je menil, da je bil upravičeno odsoten, ker je prevzel veliko zemljiško gospodstvo in ga moral gospodarsko spraviti v red. Za ostale pa je zatrdil, da so nekateri včasih odsotni le zaradi daljših bolezni (npr. dr. Wolfgang Janez Grabner) ali pa delajo v terenskih komisijah. Le za Jožefa Karla barona Brigida, ki še vedno ni uradno zaprisegel in bil več odsoten kot v pisarni, ni imel opravičila in je o njem obljubil poročilo.⁴⁰⁹

Istočasno je dvorna pisarna zaostрила nadzor nad okrožnimi glavarji, ki so morali odtlej pri Guberniju vsaka tri leta zaprositi za »renovacijo« oz. potrditev dvorne pisarne »zaradi vzdrževanja nivoja dela« (za potrditve so kasneje res zaprosili), kraljica pa si je leta 1769 še enkrat pridržala pravico imenovanja glavarjev.⁴¹⁰

Pisarniško poslovanje glavarstva se spočetka ni zelo razlikovalo od tistega v Reprezentanci in komori, leta 1765 pa so spremenili načrt registriranja oz. arhiviranja spisov.⁴¹¹ S posamičnimi uredbami so nenehno dopolnjevali delo v skladu z novimi sodnimi in davčnimi pristojnostmi. Zato je v prvem desetletju opazno poraslo število osebja: leta 1757 je imela Reprezentanca le 12 pisarniških zaposlitev v ožjem pomenu (tajniki, aktuarji, protokolisti, ekspeditorji, kancelisti, akcesisti). Leta 1767 pa je bilo v obeh deželnoglavarskih oddelkih skupaj takih že 19, leta 1773 celo 27 (*tabele 16, 17, 18*). Porast je bila tudi posledica povečanja službene korespondence z Gradcem. Ob tem je Dunaj zahteval, naj se obravnavanje zadev in njihovo zapisovanje pohitri, formalizem (npr. pri tituliranju nadrejenih organov) ni bil več v ospredju, deželna glavarstva pa so imela večjo samostojnost. Kalkulacijske tabele, poročila in davčne izvlečke, račune v kameralnih, montanističnih in penzijskih zadevah,

⁴⁰⁹ Dvorni dekret z dne 16. 6. 1764, poročilo deželnega glavarja Auersperga z dne 10. 7. 1764 ter dekreta predsednika vlade Carla Thomasa grofa Breunerja z dne 15. 7. in 21. 7. 1764 v ARS, AS 7, šk. 62, Publico-Politica, mapa R-5, št. 1.

⁴¹⁰ Obvestilo Gubernija kranjskemu Deželnemu glavarstvu z dne 15. 5. 1764 ter Dvorne pisarne z dne 7. 1. 1769 v ARS, AS 7, šk. 9, Publico-Politica, mapa C-1, št. 1 in 2.

⁴¹¹ Arhiv Deželnega glavarstva za Kranjsko (ARS, AS 7) tvori 298 šk. spisov, 21 knjig patentov (šk. 303–313) in 20 knjig resolucij (šk. 314–324).

protokolne izvlečke zasedanj sveta, ki so jih izdelovali mesečno ali še pogosteje ter poročila komisij so pošiljali v Gradec in na Dunaj brez opisnih poročil (le z zaznamkom, da so jih napravili), razen v najpomembnejših zadevah, ki jih sami niso mogli rešiti. Mesečna poročila o stanovskih in kontribucijskih računih so odpravili. Dovolili so notranjo menjavo pisarniških uradnikov, a največ trimesečno nadomeščanje s primernimi substituti, ne da bi morali poprej dobiti dovoljenje dvorne pisarne. Enako dovoljenje so dobili za odsotnosti do treh mesecev (v deželi) ter odpuščanje uradnikov, če so jih sami zaposlili, le da so morali navesti razloge. Brez predhodnega dovoljenja so lahko gradili poslopja do vrednosti 200 gld ali popravljali obstoječa do vrednosti 100 gld, podeljevali potrjevali cehovska pravila, mizne naslove itd.⁴¹²

Vsem olajšavam navkljub so leta 1774 v Ljubljani resno razmišljali o povečanju osebja v justicialnem oddelku Deželnega glavarstva. Po skoraj dveh letih prošenj, predlogov in lobiranj pa je kraljica zavrnila celo zgolj dve dodatni nastavitvi v registraturi, češ da en registrator zadostuje. Nasploh je menila, da je pisarniškega osebja v glavarstvu po veljavni sistematiki dovolj: 5 tajnikov, 1 protokolista, adjunkt protokolista, 1 koncipist, 1 registrator, 2 adjunkta registratorja, 1 eksepditorjev adjunkt, 11 kancelistov in 3 akcesisti. V resnici je bilo teh delavcev še malo več (*gl. tabelo 18*).⁴¹³ V ozadju je bilo seveda varčevanje, kar je kraljica posredno potrdila leta 1778, ko jo je ekspeditor in taksator Johann Nepomuk Hrabaly zaradi preobilice dela zaprosil za dodelitev kontrolorja. Kraljica prošnje sicer ni naravnost zavrnila, je pa ukazala, naj glavarstvo ugotovi, kako bi pomoč lahko zagotovili »brez dodatne obremenitve erarja«.⁴¹⁴

Večje spremembe so se zgodile v enem najpomembnejših uradov, deželno-glavarškem knjigovodstvu. To je od leta 1747 v okviru Reprezentance in nato Deputacije itd. poslovalo brez navodil. Čeprav je nadzorovalo precejšen del finančnega/davčnega toka v deželi, se število osebja v poltretjem desetletju ni bistveno povečalo (*gl. tabeli 17 in 18*). Leta 1773 pa je deželni glavar Vincenz Orsini grof Rosenberg med rednim nadzorom zaznal pomembne pomanjkljivosti, ki jih je pripisal kadrovske podhranjenosti ter umanjkanju posebne

⁴¹² Zlasti z dvornima uredbama z dne 1. 1. 1769 in 17. 5. 1770, s prilogo (ARS, AS 7, šk. 43, Publico-Politica, mapa L-1, št. 1).

⁴¹³ Obvestilo predsednika Notranjeavstrijske vlade kranjskemu Deželnemu glavarstvu z dne 11. 5. 1776 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa D-4, št. 2.

⁴¹⁴ Dvorni dekret z dne 12. 2. 1778 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa D-4, št. 2.

inštrukcije. Čez nekaj mesecev so z Dunaja prišla navodila, ki v splošnem niso zelo odstopala od tistih za druge deželno knežje urade (npr. prepoved prejemanja daril, prisega, vodenje evidence prisotnosti, dnevno porazdeljevanje dela), nekateri pa so bila specifična, npr.: revidiranje le tistega, kar določi knjigovodja, le-ta pa obvezno vidimira ekstrakte; vsakdo vodi svoj dnevnik opravljenega dela, ki ga knjigovodja tedensko pregleduje; osebje v delovnem času ne sme prevzemati drugih del, niti navodil agentov strank; posvetovanja med osebjem naj bodo čim tišja, da se ne moti drugih; informacije o delu in dokumenti ne smejo iz urada (direkcija si lahko le z reverzom izposodi kak dokument); tako kot je bilo dotlej, imajo pravico do vpogleda v dokumentacijo le lastniki gosposčinskih imenj (za rektifikacijo, fasije, urbarje); zadeve se vpisujejo v repertorije in knjige.⁴¹⁵

Knjigovodja Janez Jurij pl. Elsner je izkoristil nov red in ukaz Dvorne komore, ki je zahtevala še poročilo o davčnih zaostankih. Predlagal je kadrovske okrepitve, ker je bilo 8 uradnikov (in Elsner) premalo za nove zahteve: trije kalkulanti so morali kar 7 mesecev delati na davčnih zaostankih, ostalega pa zato niso utegnili postoriti. Za popisovanje mitninskih zadev in cerkvenih obračunov za 500 cerkva, konskripcij okrožnih glavarstev, urbarialnih registrov itd. so po Elsnerju potrebovali še vsaj 2 kalkulanta in registratorja, v celoti pa za uresničevanje po novi metodi 6 novih zaposlitev, če bo obseg dela res zajel še cestne zadeve, fasije, rektifikacije, prodaje cerkvenih posesti, konskripcije itd. Elsner je imel priročno rešitev: novega akcesista Johanna Friedricha Helberta bi povišali v kalkulanta, prav tako Karla pl. Siberaua in Gašperja Žonto, ki sta bila na poskusnem delu. Naslednji problem so bile prenizke plače kalkulantov, ki so bile nižje od plač kancelistov, čeprav so imeli težje in odgovornejše delo kot je zgolj pisanje (o Elsnerjevih plačnih prizadevanjih gl. poglavje Boj za izplačevanje in poviševanje plač).⁴¹⁶

Če so bile te spremembe in samovolja še lahko zgolj posledica nenehnih menjav upravnih shem, je menjava na prestolu leta 1780 prinesla v uradniško skupnost še izrazitejše centralistične posege in z njimi varčevanje. Cesar Jožef II. je za okrepitev pragmatičnosti hotel bolje učvrstiti položaj predstojnikov.

⁴¹⁵ Inštrukcija z dne 24. 9. 1773 v ARS, AS 7, šk. 12, Publico-Politica, mapa D-4, št. 1.

⁴¹⁶ Šest kalkulantov naj bi dobivalo po 350 gld, dva ingrosista po 250, žurnalist Priller pa tako kot dotlej le 104 gld. Prepis dopisa na Deželno glavarstvo z dne 27. 10. 1773 v ARS, AS 7, šk. 12, Publico-Politica, mapa D-4, št. 1.

Deželnim glavarjem je priporočil delo brez prevelikih formalnosti, dovolil jim je celo kadrovanje po lastni presoji, ker so samo oni odgovorni za delovanje svojih uradov. Sami so morali poskrbeti za avtoriteto, vodenje in disciplino. Toda prav vse zadeve je bilo treba še vedno protokolirati in odstopajoče odločitve javljati na dvorne urade, kar je še naprej obremenjevalo osebe.⁴¹⁷

Z ukinitvijo Deželnega glavarstva in prenosom pristojnosti vseh glavnih uradov na graški Gubernij je dežela leta 1783 izgubila upravno samostojnost in reprezentančnost. Deželni stanovi pa so izgubili še tiste majhne pravice, ki jim jih je pustila pokojna kraljica: stanovski odbor so ukinili, število poverjenikov pa znižali na dva (leta 1786 samo na enega), ki sta postala gubernialna svetnika. Stanovi niso smeli storiti nič brez dovoljenja Gubernija, niso smeli niti predlagati deželnega glavarja. Kljub prizadevanju stanov po smrti Jožefa II., da bi se jim vrnila vsaj nekatere stare pravice, se to ni nikoli zgodilo.⁴¹⁸ Država je vso provincialno upravo skoraj v celoti zaupala svojim uradnikom, deželni so bili marginalizirani, delo in plače pa je poenotila. Leta 1786 je tako v Ljubljani delalo 44 državnih funkcionarjev in uradnikov (25 v Združeni kranjsko-koroški deželni pravdi, 2 v Deželni deski, 2 v Kameralni tobačni kontroli, 8 v Kameralni blagajni, 3 v Krvnem sodišču in še 4 samostojni), v treh okrožjih in enem komisariatu pa je bilo celo 37 uradnikov. Toda na sedežu deželnoknežje uprave je delalo le še 12 pisarniških delavcev, kar je bila jasna posledica prenosa pristojnosti na graški Gubernij. Uradništvo na podeželju v teh številkah ni upoštevano (*tabela 19*).

Čast na preizkušnji

Darila in podkupnine

Uradniške plače, zvestoba in sposobnost so bili od davnine obremenjeni tudi s korupcijo in klientelizmom. Oboje je bilo – tako kot danes – monetarizirano z malverzacijami z državnim in deželnim premoženjem, tj. dohodki in javnimi projekti. Neposredni podatki o tem, vsaj o tistih najpogostejših dejanjih v manjšem

⁴¹⁷ Pojasnilo dvorne pisarne z dne 16. 8. 1782 s povzetkom dvorne uredbe z dne 18. 5. 1781 v ARS, AS 7, šk. 43, Publico-Politica, mapa L-1, št. 3.

⁴¹⁸ Žontar, Zaton, str. 174, 178–186; Žontar, *Handbücher*, str. 83.

obsegu, so v uradnih aktih redki, več govoric je v zasebnih spisih. Uradne bilance so bile v grobem očiščene spornih številok ali pa so jih skrile pod drugimi termini in s sprejemljivimi razlogi. Številke so pogosto prikazovale usklajena razmerja med deželnimi izdatki in prejemki, kar je vsaj sumljivo ob zavedanju, da je v državne blagajne kronično prihajalo premalo denarja, kljub samohvalam deželnih oblasti s pozitivnim saldonom in z minimalnim proračunskim presežkom, kar so sporočale na dvor z mnenjem, 'da zdaj pa res ni več možnosti za dvig davkov'.

Podkupovanje je bilo sistemska anomalija (»v zakup vzeta nezakonitost«)⁴¹⁹ vsakršne vladavine, od vladarja do berača, in je (bilo) družbeno problematično, a nekako tolerirano oz. »razumljivo«.⁴²⁰ Šlo je za vezano »obdarovanje«: neupravičene nagrade in darila iz državne blagajne za izbrance so razumeli kot izraz časti, kar se je z omejitvami in prepovedmi šele od konca 17. stoletja spreminjalo v nedovoljeno in nečastno koruptivnost. Kronične finančne težave plemstva in slabe plače pa so še naprej generirale, prepletanje funkcij, netransparentno poslovanje, prikrivanje in prikrojevanje uradnih dokumentov itd.⁴²¹ Nerazlikovanje med še toleriranimi »darilom«, »nagrado«, »počastitvijo« in »takso« ter pravo korupcijo na drugi strani v 18. stoletju niso mogle odpraviti niti ostre terezijanske prepovedi in kazni:⁴²² korupcijo so lahko le iztiskale iz javnega govora.

Okoriščanje z javnimi financami so omogočale celo deželne poklonitve novemu deželnemu knezu, ko so po običaju deželni stanovi obdarovali celotno knezovo spremstvo. Po nekem seznamu iz leta 1728 glede poklona cesarju Karlu VI. med njegovim edinim obiskom notranjeavstrijskih dežel je dežela Kranjska z 11.345 gld obdarovala 50 dvorjanov iz cesarjevega spremstva – od vrhovnega dvornega mojstra do zadnjega hlapca; Koroška je pri tem sodelovala z 18.569 gld in Štajerska s 37.131 gld.⁴²³

Popis vseh deželnih daril na Kranjskem v letih 1600–1746, ki jo je marca 1747 napravil stanovski registrator dr. Karel Seifrid pl. Perizhoff, je pokazala,

⁴¹⁹ Cf. Hengerer, *Die Hofkammer*, str. 842–853.

⁴²⁰ Bruckmüller, *Korruption*, str. 10 sl.

⁴²¹ Körbl, *Korruption*, str. 49–54.

⁴²² Ta segment uradniške nediscipline sodi pravzaprav v splošno kriminaliteto, čeprav je že terezijanska zakonodaja ob različnih okoliščinah predvidevala diferencirane ukrepe proti goljufivim in tatinskim uradnikom. Kaznovanje je predvidelo, da je za malverzacije obsojeni uradnik neprimeren za državne službe (Kropatschek, *Sammlung II*, št. 258 in Kropatschek, *Sammlung VI*, št. 1380).

⁴²³ ARS, AS 730, fasc. 190, pp. 40–42.

da so deželni stanovi in njihovi uradi v poldrugem stoletju poljubno razdali zasebnikom (predvsem deželanom) najmanj 1.471.887 gld deželnega denarja. Ob tem je Perizhoff opozoril, da v naglici sploh ni mogel zajeti vseh daril in drugih odhodkov, npr. štipendij, miloščin itd. ter da manjkajo podatki za nekatera leta. Menil je, da je prava vsota nekje blizu 2 milijona gld.⁴²⁴

Tradicionalna darila in nagrade v zmernem obsegu za kakršno koli posredovanje v korist prosilca se do nastopa vladanja Marije Terezije še niso zdeli neprimerni, če so le bila »zmerna« in ne v denarju. Načelni Raigersfeld je imel pomisleke ob početju nekdanjega notranjeavstrijskega referendarja Jakoba Ernesta pl. Plöcknerja, ki je leta 1722 po uradni dolžnosti napravil poročilo o službi kranjskega deželnega upravitelja, za katero se je potegoval Wolf Vajkard grof Gallenberg. Plöckner je poročilo neuradno poslal tudi Gallenbergu, ki mu je izročil 4000 gld.⁴²⁵ Plača za poročilo ali darilo za ugodno vsebino? A še leta 1746 je Raigersfeld, ki si je tedaj prizadeval za novo službo, prek svojih tržaških zvez dostavljal školjke in ribe iz Trsta Philippu Josephu grofu Kinskemu in še nekaterim visokim funkcionarjem na Dunaju.⁴²⁶ Podkupovanje z morskimi ribami je bila stalna Raigersfeldova praksa, saj je tudi marca 1748 posredoval (verjetno Flachenfeldovo) pošiljko rib nekemu prejemniku na Dunaj.⁴²⁷ Čeprav ni šlo za velike vrednosti, še manj za državni denar, je tako početje kasneje začelo pekliti njegovo vest.

V terezijanski dobi so namreč državna in deželna »darila« hitro izginjala iz uradnih virov, a si je dvor pridržal določene izjeme, ki jih je prekril z izdatki za izredna dela.⁴²⁸ Premik v glavah zavednih uradnikov se je zgodil po objavi dvornega reskripta z dne 20. decembra 1749, ki je uradnikom prepovedoval od strank zahtevati ali prejemati novoletna darila (ne pa tudi ob drugih priložnostih?).⁴²⁹

⁴²⁴ Seznam z dne 1. 3. 1747 v ÖStA, HHStA, KA AKA, šk. 28, št. 34. Gl. tudi podatke za leta 1600–1660 v Košir, *Stanovska uprava*, str. 308–312.

⁴²⁵ ARS, AS 730, fasc. 185, *Notata III*, p. 139.

⁴²⁶ Kos, *Dnevnik*, str. 41, 102, 109, 111.

⁴²⁷ Prav tam, str. 180.

⁴²⁸ Leta 1741 je kraljica podarila kar 3000 gld nagrade kameralnemu svetniku Franzu Antonu pl. Saffranu, »ker je izboljšal gospodarjenje v dvorni kuhinji in dvornih hlevih«... (zapis v ARS, AS 730, fasc. 185, *Notata III*, p. 83).

⁴²⁹ Kropatschek, *Sammlung I*, št. 87; dvorna resolucija z dne 20. 12. 1749 v ARS, AS 6, šk. 181, knjiga resolucij za leto 1749, fol. 399^v–400^v. Za kranjsko uradništvo v 18. in 19. stoletju gl. Holz, *Državno uradništvo*, str. 424–425.

Ko se je nek uradnik za zaposlitev pri Reprezentanci junija 1750 Raigersfeldu zahvalil s sliko »Blejskega jezera z okolico«, svetniku to ni moglo biti več všeč.⁴³⁰ Še manj zadovoljen je bil s prejetimi postrvmi, ki mu jih je septembra 1750 poslal grof Lichtenberg; grofu je odpisal, da mu daril ni več treba pošiljati, ker jih od nikogar noče prejeti. Zdi se, da je bil jezen zaradi poskusa vplivanja nanj v neki zadevi in obenem prestrašen, da ga ne bi okrivili prejema podkupnine.⁴³¹ Nova miselnost se je med delom uradništva kmalu prijela. Raigersfeld je bil aprila 1751 iskreno presenečen nad poštenostjo mestnega stražmojstra, kateremu je poslal nekaj buteljke vina v znak hvaležnosti za »drobne usluge«. Možakar je pošiljko zavrnil, češ da načelno ne sprejema nobenih daril. Raigersfeld je tedaj priznal, da je taka poštenost res nekaj izjemnega in darilo preposlal nekemu kanclistu.⁴³²

Ta dogodek ga je pripeljal v načelno odločitev, da se bo odtlej tudi sam izogibal prejetanju in dajanju daril, k čemur sta celotno uradništvo že čez nekaj mesecev prisilila še dvorna reskripta z dne 3. januarja in 11. novembra 1752. Oba sta državnim in deželnim institucijam, mestom in strankam prepovedovala prejetanje kakršnih koli daril od strank; kazni za neupoštevanje je grozila tako dajalcu kot prejemniku darila.⁴³³ Uradniki so se odtlej bali sprejeti tudi drobna darila kot izraza hvaležnosti za že storjeno uslugo. Zato je razumljiva Raigersfeldova reakcija julija 1752, ko mu je sodelavec iz Komerčnega konseza Jožef Friderik Weitenhüller poslal šest steklenic likerja »za zasluge«. Takoj mu jih je poslal nazaj z besedami: »Nočem vzeti daril od nikogar.«⁴³⁴ Avgusta 1758 pa je neki tržiški pletilji (ker je podprl dobavo nogavic tržiških pletilj za vojsko), ki je nekaj tednov prej v njegovi odsotnosti v kuhinji pustila nekaj postrvi, post festum plačal za dar in ji še zabičal, naj mu ne pošilja ničesar več, ker njega plačuje kraljica in je zato dolžan služiti vsakomur.⁴³⁵

Ker pa je bilo visoko uradniško mesto zlasti v provinci vedno vplivno, so najvišje državne funkcionarje in uradnike, ki so lahko vplivali na odobritev

⁴³⁰ Kos, *Dnevnik*, str. 286.

⁴³¹ Prav tam, str. 312.

⁴³² Prav tam, str. 348. Raigersfeld je junija 1751 zavrnil tudi ribe, ki mu jih je poklonil Janez Krstnik Schiller pl. Schildenfeld, cestni mojster v Planini pri Uncu. Prepustil jih je kmetu, ki mu jih je prinesel (prav tam, str. 360).

⁴³³ Kropatschek, *Sammlung I*, št. 169 in 228.

⁴³⁴ Kos, *Dnevnik*, str. 424.

⁴³⁵ Prav tam, str. 706.

davčnih izjem, njihovi znanci in sorodniki še naprej naprošali za mejne usluge, npr. za znižanje katerega od davkov. Tudi Raigersfelda so za posredovanje za oprostitev splošnega premoženjskega davka znanci naprošali vsaj do leta 1751,⁴³⁶ ko je Haugwitzeva vlada ukinila vse davčne izjeme v mestih, razen za cerkve, deželno knežje stavbe in zborna poslopja deželnih stanov.⁴³⁷ Izvzemanje premožnih posameznikov od plačevanja davkov ali znižana davčna stopnja sta pač imeli slabe posledice za državni proračun.

Zaradi strahu pred kaznovanjem in sramoto so se nekoč skoraj javna obdarovanja zlagoma prestavila v zasebna stanovanja. Oblasti so ponavljale in na vse prebivalstvo razširjale prepovedi prejetanja in dajanja vseh zahvalnih daril in podkupnin, tudi izdajanje uradnih skrivnosti, kar je kriminaliziral novi kazenski zakonik *Constitutio criminalis Theresiana* leta 1769. Uradniško častnost so s pravno-etičnimi zapovedmi s tem razširili na celotno uradnikovo družino.⁴³⁸ Slabo plačanega (nižjega) uradništva pa seveda ni bilo mogoče odvrniti od koruptivnih dejanj.

Kriminal in morala

Pri regulaciji javne uprave in uradništva se je morala vlada Marije Terezije posvetiti tudi vsemu drugemu kriminalu in prestopkom uradništva. V prvi vrsti so imeli pred očmi okoriščenje z javnimi (vladarjevimi in deželnimi) financami in pravicami. Pred tem so oblasti take zlorabe sankcionirale arbitrarno, brez posebne zakonske podlage in izrečene kazni kasneje lahko razveljavile.⁴³⁹

⁴³⁶ Kos, *Dnevnik*, str. 279, 298, 314, 433, 440.

⁴³⁷ Z dvornim reskriptom z dne 19. 2. 1751 (*Supplementum* 5, str. 554–556 ter Kropatschek, *Sammlung* I, št. 125). Dejansko je že dvorna resolucija z dne 18. 3. 1747 plemstvu na Kranjskem naložila plačilo hišnega prispevka za posestovane meščanske hiše (ARS, AS 6, šk. 179, knjiga resolucij za leto 1747, fol. 58^v–59^v).

⁴³⁸ Patent z dne 18. 2. 1769 v Kropatschek, *Sammlung* V, št. 1089 (ponovljen v dvornem reskriptu z dne 12. 1. 1775 v Kropatschek, *Sammlung* VII, št. 1640); *Constitutio criminalis Theresiana*, čl. 65, 66. Gl. Bruckmüller, *Avstrijska zgodovina*, str. 229 in Holz, *Uradništvo v Linhartovi dobi*, str. 453.

⁴³⁹ Tako je cesar Karel VI. zaradi intriganstva odpustil Hermanna Lorenza pl. Kannegiesserja, tajnika pri češkem vrhovnem kanclerju Franzu Ferdinandu grofu Kinskemu († 1736), a se je Kannegiesser že leta 1737 vrnil na Dunaj kot izvedenec v mitninskotarifnih zadevah. Novi češki dvorni kancler Philipp Joseph grof Kinsky ga je predlagal cesarju za češkega dvornega svetnika, a ga cesar najprej ni hotel. Ko je Kinsky predlagal drugo ime, pa je cesar vseeno imenoval Kannegiesserja (zapis v ARS, AS 730, fasc. 185, *Notata III*, p. 79).

Centralna oblast je imela v vseh deželah, še največ pa v tistih na jugu vedno precej opraviti tudi z zlorabami deželnostanovskih financ. Kranjski generalni prejemnik Janez Ignac baron Apfalterer je po kraljičinem ukazu oktober in november 1748 preživel v hišnem priporu zaradi suma velike poneverbe. To so odkrili, ko je komisija, katere član je bil tudi Raigersfeld, našla v njegovi službeni blagajni le 16.690 gld od pobranega kontribucijskega davka, moralo pa bi jih biti 48.333 gld. Čez en mesec se je afera podela in Apfalterer je bil v Deželnih stanovih spet potrjen za generalnega prejemnika. Kraljica mu je decembra 1748 vendarle odvzela plačo (400 gld).⁴⁴⁰ Naslednje leto je odšel na dvor in dosegel milost. Januarja 1753, potem ko je dvorni svetnik Balthasar pl. Spirsch kot komisar pregledal uradne knjige, je spet prišel na tapeto v kranjski Reprezentanci, kjer so sklenili, da dvoru predlagajo njegovo razrešitev zaradi potrjenega suma goljufije z deželnimi financami in nepravilnih obračunov. Tudi Raigersfeld ga tedaj ni več branil: v dnevnik je na kratko zapisal, da se bo lahko vrnil na položaj, ko bo ob predaji poslov nasledniku spet red v blagajni. K ohladitvi odnosov je pripomoglo tudi odkritje, da je baronov sin Franc Andrej na Dunaju zaigral 2000 gld, kar je oče pokril z deželnim denarjem. Deželni stanovi pa so na kraljičin ukaz šele decembra 1754 izvolili novega generalnega prejemnika Marka Antona III. barona Billichgrätza.⁴⁴¹ Afera se ni podela do januarja 1755, ko je kraljica na Apfaltererjevo zahtevo imenovala komisarja Otta Karla grofa Hohenfelda. Apfalterer je na Dunaju, kjer je imel junija kar štiri avdience pri kraljici in ji pojasnjeval očitano zanemarjanje obveznosti, dosegel le, da so mu poplačali potne stroške in dnevnice, ki jih je imel leta 1749 s službeno potjo na Dunaj. Leta 1758 je optimistično spet kandidiral za isti položaj. Deželni stanovi mu že zdavnaj niso več zaupali in na volitvah je dobil le 2 glasova od 103 prisotnih članov stanov.⁴⁴²

Že leta 1753 je kraljica izrazila zaskrbljenost zaradi premilega kaznovanja tovrstnih težjih prestopnikov, ki so bili zgolj odpuščeni iz službe zaradi slabega nadzora in goljufij nad »skupnimi dohodki« (mislila je na vse dvorne, državne,

⁴⁴⁰ Kos, *Dnevniki*, str. 200–203, 206, 209. Prepis dvorne resolucije z dne 12. 10. 1748 v ARS, AS 6, knjiga resolucij za leto 1748, šk. 180, p. 12–13 ter dvorni dekret z dne 16. 12. 1748 in dvorna resolucija z dne 27. 11. 1749 v šk. 83.

⁴⁴¹ Kos, *Dnevniki*, str. 223, 227, 244, 459, 460, 546.

⁴⁴² Osnutek in prepis dvorne resolucije z dne 12. 1. 1755 v ARS, AS 6, knjiga resolucij za leto 1755, šk. 187, fol. 6^v–7^r ter ÖStA, AVA, Inneres HK Allgemein A, šk. 2044; Kos, *Dnevniki*, str. 556, 569, 706.

deželne in lokalne rente, premoženje in davke). Tudi hišni pripor je bil premila kazen. Določila je nove kazni: za tistega, ki bi ukradel/poneveril premoženje manjše od 10 gld – odpust in civilnosodni postopek. Malverzanta, ki se je okoristil za 150 gld ali manj, naj se javno izpostavi in preda v kazenski postopek, prepovedo naj mu kakršno koli javno službovanje ter glede na višino ukradenega kaznujejo s prisilnim delom ali zaporom od enega do osmih let. Za še višjo škodo naj sledi smrtna kazen, razen če so bile ugotovljene olajševalne okoliščine. Kazni na vseh ravneh je za eno stopnjo znižalo prostovoljno vračilo ukradenega.⁴⁴³ Čez nekaj let je sledil še en dekret o prepovedi zaposlitve v državni upravi že odpuščenega uradnika, ki se je pregrešil nad skupnimi dohodki.⁴⁴⁴ Te uredbe so pogosto ostale le črka na papirju, tako kot večina členov o zlorabah uradnega položaja v kazenskem zakoniku.⁴⁴⁵

Med nižjim uradništvom velikih finančnih malverzacij ni bilo veliko, saj za izvedbo in vnovčenje ni imelo možnosti. Njihove »zlorabe« so bile manjše, včasih je šlo le za nehotene nepravilnosti, malomarnost ali nesposobnost opravljanja službe, za nepooblaščen podpisovanje dokumentov itd. Kazni v takih primerih ni bilo, če so bili predstojniki dovolj benevolentni; največkrat je sledil le »resen opomin«.⁴⁴⁶ Uradno pa je bil od leta 1749 zagrožen odpust iz službe tudi za pošiljanje zasebnih pism s službeno pošto; osnovna kazen je bila globa v višini dvakratne vrednosti prigoljufane poštnine.⁴⁴⁷ To ni pomenilo le izgube edinega rednega prejema, marveč tudi konec kariere v državni službi.

Okrivljeni uradniki so si zato na vse kriplje prizadevali oprati čast ter vladarici pisno ali osebno (če jih je bila pripravljena poslušati) razlagali svojo resnico. Tak primer je bilo obnašanje gozdarskega mojstra na Goriškem Franca Krištofa Wichtelicha pl. Wichtensteina v letih 1746–1750. Predpostavljani grof

⁴⁴³ Dvorna uredba z dne 2. 4. 1753 v Kropatschek, *Sammlung II*, št. 258 in dvorni dekret z dne 4. 3. 1769 v Kropatschek, *Sammlung V*, št. 1095. Gl. Holz, Državno uradništvo, str. 332.

⁴⁴⁴ Dvorni dekret z dne 1. 6. 1761 v *Supplementum* 6, str. 138.

⁴⁴⁵ Zlorabo položaja, finančne malverzacije, goljufije, kraje in nezvestobo znotraj deželno knežjega uradništva opredeljujejo in sankcionirajo čl. 67, 97 kazenskega zakonika. Druge uradnike zadevajo čl. 72 in 94.

⁴⁴⁶ To se je zgodilo maja 1750, ko so v pisarni Reprezentance ugotovili, da je zakupnik pečatništva dr. Mihael Ignac pl. Karnburg samovoljno podpisal nek memorial v imenu dr. Franca Luke Marenika. Čeprav so nekateri svetniki zahtevali ostro kaznovanje in aretacijo, je Raigersfeld dosegel, da so Karnburga le ustno ukorili (Kos, *Dnevniki*, str. 278).

⁴⁴⁷ Dvorni reskript z dne 11. 4. 1749 v Kropatschek, *Sammlung I*, št. 68.

Herberstein, tedaj še višji solni in gozdarski direktor v Avstrijskem Primorju, ga je zaradi suma poneverb in slabega dela pri upravi deželnoknežjih gozdov julija 1746 naznanil Avstrijski dvorni komori, mu odvzel uradne akte, suspendiral »od službe in plače« in zahteval sekvester na njegovo premoženje. Wichtenstein je februarja 1747 prišel na Dunaj in opogumljen od nekaterih kameralnih svetnikov konec marca kraljico na avdienci prosil za reaktivacijo, vrnitev aktov, prepoved nadaljevanja Herbersteinove preiskave in ustavitve sekvestra.⁴⁴⁸ Wichtenstein je predstavil svojo plat zgodbe, pri čemer seveda ni pozabil na zgodbo o 23-letnem zvestem službovanju v Idriji in Gorici ter zadovoljstvo deželnih oblasti z njegovim delom.⁴⁴⁹ Kraljica je čez nekaj dni naročila grofu Haugwitzu, ki se je tedaj kot komisar zadrževal v Ljubljani, naj gre v Gorico preiskat zadevo in Herbersteinu odvzame zaplenjene akte.⁴⁵⁰ V naslednjih mesecih in letih je Wichtenstein pogosto prihajal v Ljubljano in tudi ljubljanske uradnike prepričeval v svojo nedolžnost. Celo Raigersfeld o njem ni imel slabega mnenja. Uradna preiskava je trajala do maja 1750, ko je kraljica z resolucijo priznala vse njegove zahteve. Herberstein pa je še nekaj mesecev zaviral udejanitev resolucije, zato je Wichtenstein šele septembra 1750 spet dobil nazaj službo.⁴⁵¹ Zdi se, da je Wichtensteinova delovna vnema tedaj zelo upadla, saj so se do smrti leta 1756 vrstile pritožbe nad njegovim delom in tudi Raigersfeld ga je diskretno opozarjal, naj pokaže več prizadevnosti in reda, sicer bo odpuščen.⁴⁵²

Še manj uspešno je bilo sankcioniranje visokega uradništva v prvih letih vladanja Marije Terezije, ko so se dunajski centralni uradi soočali s tradicionalno samovoljo uradnikov na obmejnih habsburških območjih. Tak primer je bila Pazinska grofija ki so jo vedno preslabo nadzorovale oblasti v Ljubljani. V grofijski upravi so se pod nekaterimi glavarji razrasle kriminalne zlorabe oblasti in sredi 18. stoletja je bilo stanje kaotično. Dolgoletni glavar Martin de Terzi (Trezzi) in njegova družina so se ukvarjali s tihotapljenjem vina iz

⁴⁴⁸ Kos, *Dnevnik*, str. 77, 81.

⁴⁴⁹ Prav tam, str. 118, 120, 121 in nedatirano poročilo (pred 1. 3. 1747) je v ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 159.

⁴⁵⁰ Osnutka dvornih dekretov za Haugwitzu in Herbersteina z dne 1. 3. 1747 sta v ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 158.

⁴⁵¹ Kos, *Dnevnik*, str. 199, 212, 216, 223, 232, 252, 254–256, 258, 292, 262, 263, 265, 266–270, 283–186, 291, 299, 300, 308.

⁴⁵² Prav tam, str. 413, 482, 503, 508, 622, 623, 625.

beneških ozemelj, po nasprotni poti pa je šla nedovoljena trgovina z živino. Grofjski uradniki so ponarejali listine in celo avtografe strank, glavar je proti podkupnini spregledoval kazni zločincem, kljub državnim prepovedim pošiljal ujetnike na beneške galeje, Benečanom preprodajal les iz državnih gozdov itd. Leta 1747 ga je za te zlorabe grofu Haugwitzu ovadil reški odvetnik, pičenski škof in lovranski kapitelj pa še zaradi oviranja in kršenja njunih pravic. Dunaj je sprožil preiskavo in na predlog reškega glavarja Franca Karla pl. Hohenwarta je kraljica ukazala Terzijevo aretacijo. Toda kmalu ga je pomilostila in Terzi je v naslednjih letih spet uradoval v grofiji in na Reki (le da na nižjih funkcijah, npr. kot prisednik Merkantilnega sodišča), še naprej je oviral pritožnike, ni oddajal letnih obračunov Reprezentanci itd.⁴⁵³ Epilog skriva notorno slabost pregona uradniškega kriminala: stanovsko solidarnost, ki se je izogibala natančni in nepristranski preiskavi ter obsodbi. Kolegi in prijatelji, ki bi po dvornem ukazu morali preiskati osumljenca, so zavlačevali in lobirali za njegovo oprostitev.⁴⁵⁴

Razmeroma redki, a med elitami toliko bolj odmevni so bili fizični obračuni med uradniki, običajno zaradi zasebnih zamer. Neposredne posledice so imeli za osebni ugled in finance, ne nujno za kariero. Marca 1748 sta se skoraj stepla notranjski okrožni glavar Janez Sigfrid baron Gusič in Franc Karel grof Lichtenberg pred Gusičevo hišo v Ljubljani; za oba so odredili pripor.⁴⁵⁵ Gusič je bil nagle jeze: že na šolanju pri ljubljanskih jezuitih se je sprl z nekim duhovnikom in ga pretepel, za kar ga je doletelo cerkveno izobčenje.⁴⁵⁶ Aprila 1750 se je Gusičevo ime spet pojavilo v črni kroniki, ker se je v Postojni zapletel v dvoboj s stotnikom Simonom Leopoldom pl. Mitterstillerjem zaradi kockarskega dolga. Stotnik je zaradi izgubljenih 1200 gld s palico udaril Gusiča in nato še potegnil meč, a se je končalo brez hujših posledic. Gusiča, ki si je od Mittelstellerja priigralski 370 gld, je Reprezentanca po opravljeni preiskavi na ukaz dvora zaradi neupoštevanja zakonske prepovedi kockanja in dvobojevanja ter poškodovanja ugleda funkcije okrožnega glavarja kaznovala z odvzemom štirih plač in priigranega denarja v korist ljubljanske ubožnice. Končno sodbo in kazen je Reprezentanca rade volje prepustila kraljici, ki je Gusiču izrekla le opomin, stotnik pa je moral

⁴⁵³ O Terzijevih zločinih in prekrških ter njihovi preiskavi podrobno v Holz, Uradništvo, str. 507–521 ter omembe v Kos, *Dnevnik*, str. 123, 142, 209, 211, 216, 303–304, 307, 322, 346.

⁴⁵⁴ Holz, Uradništvo v Linhartovi dobi, str. 448.

⁴⁵⁵ Kos, *Dnevnik*, str. 178.

⁴⁵⁶ Zapis v ARS, AS 730, fasc. 185, *Notata III*, p. 148.

za tri mesece v pripor.⁴⁵⁷ Raigersfeld pa je šele leta 1758 v imenu Reprezentance razglasil popolno prepoved hazardnih iger na Kranjskem za vse prebivalstvo.⁴⁵⁸

Brez večjih posledic so bili tudi drugi nekrvavi obračuni med plemiškimi uradniki. Na primer aprila 1750 pretep kranjskega okrožnega glavarja Antona Nepomuka barona Tauffererja in stotnika Capija zaradi zapeljevanja baronove žene ter pretep duševno neuravnovešenega Wolfa Sigmunda grofa Lichtenberga z dolenskim okrožnim glavarjem Wolfom Adamom Erbergom.⁴⁵⁹

Pobožna vladarica je leta 1774 poskusila izboljšati mir, moralno držo in ugled uradništva tudi z okrepitevijo pobožnosti. Kranjsko deželno glavarstvo je opozorila, da morajo vsi državni uradniki in funkcionarji ter mestni svetniki, odtlej na veliki četrtek k obhajilu. Glavarstvo naj posreduje imena tistih, ki tega ne bodo storili.⁴⁶⁰ Naslednje leto so prišla poročila iz mest na okrožna glavarstva, od tam pa na Deželno glavarstvo, da so bili skoraj vsi uradniki obhajani v župnijskih cerkvah. Dve poimensko navedeni izjemi v Črnomlju je mestni sodnik razložil z uradnikovo boleznijo ter z malo prej že opravljeno sveto spovedjo.⁴⁶¹ Verska disciplina med uradniki se je že naslednje leto pokvarila in dolenski okrožni glavar Johann Carl pl. Claffenau je moral priznati, da je bilo v njegovih petih mestih več izjem.⁴⁶² Kakor koli, trend je potrjeval staro pravilo, da ima preoster ukaz kratkotrajen učinek.

⁴⁵⁷ Kos, *Dnevnik*, str. 272, 275, 282. Gl. obsežno Herbersteinovo poročilo o preiskavi z dne 23. 5. 1750 v ARS, AS 6, šk. 168, 1. zvezek ter dosje v ARS, AS Glavarstvo, šk. 69, Publico-Politica, mapa S-16, št. 1.

⁴⁵⁸ Tisk z dne 27. 2. 1758 je v ARS, AS 7, šk. 69, Publico-Politica, mapa S-16, št. 1.

⁴⁵⁹ Kos, *Dnevnik*, str. 272.

⁴⁶⁰ Ukaz z dne 15. 4. 1774 v ARS, AS 7, šk. 255, mapa Ecclesiastica O-6, št. 1.

⁴⁶¹ Gl. poročilo kostanjeviškega mestnega sodnika Janeza Colariča dolenskemu glavarju z dne 17. 4. 1775, poročilo novomeškega sodnika Janeza Vida Sägerja z dne 22. 4. 1775, poročili krškega in črnomaljskega sodnika z dne 27. 4. 1775, poročilo višnjegorskega sodnika z dne 29. 4. 1775, poročilo metliškega sodnika z dne 4. 5. 1775 ter poročilo dolenskega okrožnemu glavarju Deželnemu glavarstvu z dne 18. 5. 1775 (vsa poročila v ARS, AS 7, šk. 255, mapa Ecclesiastica O-6, št. 1).

⁴⁶² Poročila metliškega mestnega sveta z dne 4. 4. 1776 s seznamom sedmih izjem (vključno sodnikom, ki je edini imel opravičilo), novomeškega sodnika z dne 5. 4. 1776 (mestni kirurg je moral k pacientu), višnjegorskega (dve izjemi zaradi bolezni oz. zdravljenja) in črnomaljskega sodnika z dne 10. 4. 1776 (dve izjemi), kostanjeviškega in krškega sodnika z dne 9. 4. 1776 (ena izjema) ter dolenskega okrožnega glavarja z dne 15. 4. 1776 (vsa poročila v ARS, AS 7, šk. 255, mapa Ecclesiastica O-6, št. 1).

Socialne in materialne razmere

Družabno življenje

Uradniško življenje v provincah ni bilo zelo drugačno kot v prestolnici, le manj pestro je bilo. Želje in interesi v lokalnem okolju so bili pač odvisni od razpoložljivih financ. Glede na nižje življenjske stroške, higiensko-zdravstvene razmere in bližino narave pa je bilo življenje v glavnem deželnem mestu ali v drugih, še manjših mestih in trgih morda vsaj za boljše plačane uradnike celo prijetnejše kot v prestolnici. K ugodnemu počutju Kranjcev sta prispevali oddaljenost od območij vojaških spopadov ter staro in splošno prepričanje, da je življenje v deželi nasploh prijetno. Zato se je tudi marsikateri zdomec po več desetletjih dela v tujini rad vrnil na Kranjsko.⁴⁶³ Po drugi strani Ljubljana in druga manjša deželna mesta za vse uradnike, zlasti tiste, ki so bili že vajeni svetovljanskosti evropskih prestolnic (v prvi vrsti pa Dunaja), le niso bila dovolj privlačna. To se je odrazilo v njihovi neintegraciji med lokalne elite in družabno življenje ter v iskanju kariernih priložnosti bliže državnemu središču.

Tudi v Ljubljani, Gorici, Trstu in Gradcu so se elite, ki so imele v rokah višje uradniške službe, družile in zabavale v statusno zaprtih socialnih krogih na svojih domovih in v gledališčih. Sredi 18. stoletja so vznikali plemiški saloni s stalnimi, zaključenimi zasedbami (*cotterie, compagnia, assemblée, Gesellschaft*). Zaradi maloštevilnosti visokega plemstva pa socialno-statusni prepad vendarle ni bil tako izrazit in dolgotrajen kot je bil v prestolnici in statusna ločnica med visokim in nižjim plemstvom za dostop do salonov ni bila tako stroga. Vendar pa saloni v provincah medse praviloma niso vabili neplemičev, niti državnih/deželnih uradnikov, ki so bili plemiči nižjega ranga.⁴⁶⁴ Raigersfeld je bil sredi 18. stoletja v Ljubljani skupaj z ženo član družbe, ki se je zbirala v komendi nemškega viteškega reda pri prijatelju komturju Kajetanu Avgustu grofu Wildensteinu. Še živahnejši salonski utrip je leta 1746 našel v Gorici in seveda na Dunaju, čeprav sam do jeseni 1747 še ni sodil v krog visokega plemstva, ki je bilo pogoj

⁴⁶³ Npr. dr. Nikolaj Adam Reich, ki se leta 1748 želel z Dunaja vrniti v rodni Kamnik in se tam zaposliti kot mestni pisar (sindik). To mu je tudi uspelo (Kos, *Dnevnik*, str. 174, 326). Gl. še Kos, *V službi*, str. 156.

⁴⁶⁴ Heindl, *Rebellen*, str. 244–245, 284 sl.

za salonsko druženje v prestolnici. Je pa bila tam vedno dobrodošla njegova žena, ki je bila po rojstvu baronica. Tam in v salonih visokega plemstva se nižje uradništvo ni sestajalo. Zato v njegovih dnevniških opisih skorajda ni omemb družabnosti nižjega uradništva, če odmislimo običajna godovna in novoletna voščila, s katerimi so podrejeni uradniki redno prihajali k njemu na dom. On jim nikoli ni voščil za nič.

Popoldanska in večerna plemiška druženja v zasebnih hišah so običajno vodile dame. V Ljubljani je bilo v salonih priljubljeno igranje družabnih iger (biljard, šah, tudi uradno sicer prepovedano kockanje in kartanje za denar) ter izmenjevanje informacij o lokalnih trivialnostih, o službi, politiki, družini in snovanju karier; vse pa je teklo med pitjem žganic, vina, kave, čaja in čokolade. Za znanstvene in kulturološke debate v provincialnih plemiških salonih sredi 18. stoletja (še) ni bilo veliko razumevanja, saj v manjših mestih ni bilo veliko (plemenitih) intelektualcev, razen visokih klerikov. Literarni saloni, kazinoji ter klubi intelektualcev in uradnikov so postali v regiji običajni proti koncu 18. stoletja, ko je tudi zunaj meja Kranjske zaslovel znanstveno-literarni krožek oz. salon Sigismonda barona Zoisa, kjer so bili zelo dobrodošli tudi učeni neplemiči.⁴⁶⁵ Elite so tekoče politične informacije našle tudi v časopisju. Raigersfeld je bil v Ljubljani naročen na amsterdamski in kölnski časnik. Razmeroma visoko letno naročnino si je, kot je bila navada, delil z več znanci.⁴⁶⁶

Plemstvo je že zdavnaj vključilo glasbo v svojo kulturo ter se zgledovalo po dvorni modi. Značilnost salonske kulture so bili tudi ljubiteljski glasbeni in dramski nastopi domačega plemstva v zasebnih hišah in samostanih.⁴⁶⁷ Tak dogodek (*Music und assemblée, Music machen* itd.) je Raigersfeld dne 27. avgusta 1751 opisal, ko je doma gostil potujočo glasbeno skupino tirolskih rudarjev. Razlog pa je bil praktičen – razvedritev sinov.⁴⁶⁸ Bolj zaradi vljudnosti kot veselja do glasbe je 7. oktobra 1752 odšel k prijateljem Steinbergom, kje je na violini muziciral Gottfried Bernard, devetnajstletni sin družinskega prijatelja

⁴⁶⁵ Tanzer, *Spectacle*, str. 199–214; Cvirn, Družabno življenje, str. 29.

⁴⁶⁶ Kos, *Dnevniki*, str. 211, 403, 650, 828.

⁴⁶⁷ Prav tam, str. 199 in 203 (pri deželnem glavarju Auerspergu), 202 (pri Pompeatiju), 203 in 207 (pri Herbersteinu), 208 in 214 (pri Egkih), 300 (v komendi Nemškega viteškega reda), 303 in 463 (pri kapucinih). O ljubiteljih glasbe med slovenskim plemstvom v 17. in 18. stoletju gl. Kokole, *Glasba*, str. 680–691.

⁴⁶⁸ Kos, *Dnevniki*, str. 374.

Gerarda van Swietna z Dunaja. Mladenič se je ustavil v Ljubljani pri Raigersfeldu na kavalirski turi v Italiji, gotovo pa po očetovem priporočilu. Naslednji dan je Raigersfeld pripravil muzikalični večer še v svojem stanovanju; spet je igral mladi baron, pela pa mlada gospa Steinberg.⁴⁶⁹

V večjih deželnih mestih so od renesanse dalje delovali tudi profesionalni glasbeniki in dobri potujoči umetniki. Deželni glavar in predsednik Reprezentance Anton Jožef Auersperg je bil od leta 1743 direktor filharmonične akademije v Ljubljani. S filharmoniki, med katerimi je bil upokojeni dolgoletni uradnik Wolfgang Andrej pl. Siberau, je občasno muziciral tudi vsestransko nadarjeni Raigersfeldov sin Mihael, kar je oče marca 1759 ponosno in nekritično, v klasičnem diletantskem duhu izpostavil, češ da je bil »sinoči pri akademiskem muziciranju Mihael eden od najbolj virtuosnih«.⁴⁷⁰

Raigersfelda je Reprezentanca decembra 1749, takoj po prejemu dvornih resolucij o (pred)pustnih plesih in zabavah, imenovala še za komisarja za nadzor javnih plesov.⁴⁷¹ V tej vlogi je do leta 1752 podeljeval dovoljenja za ples. Priljubljene maškaradne plesne in druge prireditve so v večjih (dejansko pa skoraj izključno v glavnih deželnih) mestih prirejale plemenite in neplemenite združbe (obrniki, odvetniki, kirurzi itd.).⁴⁷² Ljubljanski magistrat je 17. februarja 1752 poročal Reprezentanci, da je bilo januarja in februarja tega leta v mestu 8 javnih (neplemiških) plesov s po 84–158 udeleženci; naslednje leto so poročali že o 13 plesih in 889 udeležencih.⁴⁷³ Vladarica pa je plesne omejevala zaradi domnevno slabega vpliva na javno moralo. V zasebnih plemiških hišah in zunaj mest so bile plemiške maškarade in baklade pogojno dopuščene za zaključene družbe brez žensk, kot je bilo npr. kompromisno odločeno v primeru plesa pri Karlu grofu Auerspergu februarja 1751.⁴⁷⁴ V naslednjem desetletju so se plesne omejitve razrahljale, plesov je bilo več, nadzor pa je ostal trden. Kranjsko deželno

⁴⁶⁹ Prav tam, str. 437, 438. Gl. tudi Cvetko, *Academia*, str. 128. Gottfried Bernard van Swieten (1733–1803) je bil kasneje diplomat, dvorni knjižničar (1777–1803) in visok funkcionar. Bil je tudi mecen glasbenih genijev Haydna, Mozarta in Beethovna ter sam zložil več simfonij in oper.

⁴⁷⁰ Kos, *Dnevnik*, str. 764.

⁴⁷¹ Dekret kranjske Reprezentance za Raigersfeldovo komisarstvo z dne 5. 12. 1749 je v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 722–723.

⁴⁷² Kos, *Dnevnik*, str. 255–259.

⁴⁷³ Dopis v ARS, AS 6, šk. 20.

⁴⁷⁴ Kos, *Dnevnik*, str. 338.

glavarstvo je v »Plesnem pravilniku« iz leta 1774 maškaradne in običajne ples dopustilo, vendar zahtevalo dostojnost udeležencev in mask: ob odhodu se je bilo treba razkriti, na prostem maske niso bile dovoljene. Vstopnina je bila obvezna, prizorišča so bila lahko le v javnih gledaliških dvoranh (nikakor v zasebnih poslopjih), urnik je moral biti natančen (nekoliko daljši kot dve desetletji prej).⁴⁷⁵ Prireditelji so morali vložiti prošnjo s specifikacijo stroškov, po končani sezoni pa je deželni plesni komisar napravil poročilo o zaslužku od vstopnin, stroških, številu udeležencev in odvedenih dajatvah v korist ljubljanskih šol, kaznilnice, prisilne delavnice in gledališča. Poročilo za leto 1774 kaže, da je bilo tedaj na osmih plemiških predpustnih plesih v Ljubljani med 40 in 100 udeležencev, na devetih javnih predpustnih plesih pa 60 do 300 plesalcev. (Trije plesi so bili skupni).⁴⁷⁶ Glede na število udeležencev je očitno, da so bili plesi vedno najbolj priljubljeni med srednjim in višjim slojem mestnega prebivalstva.

V manjših in večjih zasedbah so se člani lokalnih elit, visoki uradniki in funkcionarji (ti so tudi imeli dovolj prostega časa), čez dan in zlasti ob nedeljah družili tudi zunaj domov: sprehajali so se po (pri)mestnih vrtovih, ob Ljubljanici in po grajskem griču. Skupaj so odhajali na gledališke predstave, na svečanosti ob cerkvenih in monarhičnih praznikih, krstih in porokah, na gala sprejeme z obedom, večerje in zasebna kosila ter na lov in piknike v mestno okolico. Najraje so šli na barje ali k Savi pri Črnučah, tako kot Ljubljančani še danes.⁴⁷⁷ Pozimi

⁴⁷⁵ Tiskan pravilnik z dne 17. 12. 1773 je v ARS, AS 7, šk. 19, mapa Publico-Politica F-7, št. 1.

⁴⁷⁶ Leta 1779 so bile številke višje: 2483 udeležencev je na 13 javnih plesih v stanovskem gledališču vplačalo skupno 993 gld vstopnin (po 24 krc), od tega so za dobrodelne ustanove odvedli 331 gld; prirediteljev strošek je znašal 40 do 55 gld na ples. Leta 1780 je bilo manj udeležencev: na 11 javnih plesih v gledališču so od 1523 udeležencev pobrali 609 gld vstopnin, dajatev je bilo za 335 gld. Na treh plemiških plesih v rotovžu je bilo 220 plesalcev, ki so plačali 220 gld vstopnin, odvedli pa 164 gld dajatev. Gl. komisarska poročila v ARS, AS 7, šk. 19, mapa Publico-Politica F-7, št. 1.

⁴⁷⁷ Zanimivo, da je Raigersfeld za »prigrizek« že 17. 11. 1747 uporabil termin *en piquenique* (Kos, *Dnevnik*, str. 158). Ta, izvorno francoski izraz je tedaj pomenil nekaj drugega kot danes: kosilo ali prigrizki v zaključeni družbi, kjer je vsak priskrbel nekaj jedače, plačal pa jo je vsak zase. Šele v 19. stoletju so s terminom poimenovali ležerno obedovanje na prostem. Tistega dne pa je Krištof Lovrenc baron Flachenfeld v Raigersfeldovem dunajskem stanovanju očitno obedoval posebej, morda nekoliko pozneje kot drugi gostje in (morda) jedel drugačno hrano kot ostali. To je nekoliko starejša omemba termina kot v angleškem jeziku: baje ga je leta 1748 prvič uporabil Philip Dormer Stanhope, četrti Earl Chesterfield. Njegovega nezakonskega sina in nesojenega dediča Philipa Stanhopa je Raigersfeld spoznal 11. 8. 1749 v Ljubljani, kjer se je mladenič ustavil na kavalirski turi (Kos, *Dnevnik*, str. 231).

so se do Črnuč in nazaj vozili na saneh.⁴⁷⁸ Najprimernejši meseci za enodnevne izlete oz. »menjavo zraka«⁴⁷⁹ so bili med majem in oktobrom, ko so obiskovali tudi častniške družabne prireditve: npr. oktobra 1752 piknik s plesom (*soupe und Bal*) pri črnuškem mostu, kjer je prišla do izraza častniška galantnost (strežba damam).⁴⁸⁰ Srednjega in nižjega uradništva ni bilo zraven.

Stanovanjske razmere

Mnogo bolj kot zabava so uradnike, plemenite ali ne, zaposlovale stanovanjske zadrege. Ker večina uradnikov ni imela domicila v kraju službovanja in zato tam tudi ne nepremičnin, so bili prisiljeni najemati sobe ali cela stanovanja pri plemičih in meščanih. Za večino deželno knežjega in deželnega uradništva je to pomenilo najeti drago stanovanje v prestolnici, ostali (okrožni idr. uradniki) pa so živeli v cenejših in manj udobnih podeželskih mestecih in trgih, nekateri celo v vaseh (mitničarji, navigacijski in cestni nadzorniki). Zaradi relativne majhnosti Ljubljane in naraščajočih stanovanjskih potreb je tako kot v prestolnem Dunaju vedno vladala stiska z dostojnimi stanovanji. V mestu je leta 1754 živelo 132 javnih uradnikov in uslužbencev, samih ali z družinami (z njimi skupaj 361 oseb ali 5,44 % prebivalcev), od tega približno četrtina v treh predmestjih.⁴⁸¹

V letih 1741–1745 je v najemniškem stanovanju na Dunaju živela tudi Raigersfeldova družina skupaj z maloštevilnim strežnim osebjem. Nizki letni najemnini (84 gld) sta ustrezali lega tik ob mestnem obzidju na območju Stubenthora in velikost, saj je stanovanje obsegalo le dve sobi, bilo je brez kleti in kuhinje.⁴⁸² Do službenega stanovanja se kljub večkratnim prošnjam ni nikoli dokopal.⁴⁸³ Od konca leta 1745 je družina živela v gostišču *Zum goldenen Radl* na mestu današnjega stanovanjsko-poslovnega bloka, ki ga na severu, vzhodu

⁴⁷⁸ Prav tam, str. 338, 395, 461–462. Gl. še Mal, *Stara Ljubljana*, str. 112.

⁴⁷⁹ Prav tam, str. 222.

⁴⁸⁰ Kos, *Dnevnik*, str. 442.

⁴⁸¹ Valenčič, *Prebivalstvo*, str. 192, 197.

⁴⁸² Tako v osnutku pisma baronu Jaxheimu z dne 12. 5. 1745 (ARS, AS 730, fasc. 184, pp. 443).

⁴⁸³ Leta 1744 je prosil Johanna Josepha grofa Khevenhüllerja (vrhovnega dvornega maršala) za službeno stanovanje na Singerstrasse, ki je bilo prosto po smrti dvornega svetnika Johanna Bernharda pl. Pelserna, češ da si ga zasluži po 14 letih dela v službi vladarja ter velikih stroškov z najemanjem stanovanja na Dunaju (prepis v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 461–464).

in jugu oklepajo ulice Wollzeile, Stubenbastei in Zedlitzgasse (Wollzeile 38).⁴⁸⁴ Večje stanovanje je bilo primernejše za družabno življenje. Ko so jeseni 1739 na Dunaj prišli še žena in otroci, se je namreč njegov socialni krog razširil, obiski (zlasti ženinih prijateljic) so se namnožili. Bistveno lažje, a ne ceneje je družina do leta 1731 in nato neprekinjeno od leta 1748 živela v Ljubljani. Tam so imeli sedemsobno stanovanje v drugem nadstropju svoje prenovljene palače na Mestnem trgu 17, ki jo je Raigersfeld kupil od Dizme grofa Auersperg že leta 1726, pridržal pa si je še nekaj sob v prvem nadstropju oz. mezaninu. V ostalih prostorih so bile še vsaj dve kuhinje ter najemniška stanovanja in poslovni lokali, ki so bili tam že dolgo prej. Ta stanovanja so bila statusu primerna.

Tako »srečo« z lastno hišo je imela manjšina ljubljanskega uradništva. Po večini je šlo za deželnoknežje in deželne funkcionarje ter visoke uradnike iz vrst višjega deželnega plemstva in meščanstva, katerih hiše so stale blizu delovnih mest v prestižnem mestnem predelu na Novem trgu in v okoliških ulicah. Lastniki hiš so bili npr. deželni glavar Anton Jožef ter Jožef Marija grof Auersperg, svetnik Deželnega glavarstva (1763) Franc Rudolf baron Wolkensberg, svetnik Jošt Vajkard grof Barbo-Waxenstein, grofje Strassoldo, deželni upravitelj in cestni direktor Leopold Karl grof Lamberg, deželni namestnik Wolf Sigmund grof Gallenberg, član komisije za varnost Karel Jožef baron Valvasor, prisednik Ograjnega sodišča Jožef Ksaver baron Lichtenthurn, fiskal in tajnik dr. Janez Hieronim Marcina pl. Merzenheim (pri njem so stanovale družine zeta knjigovodje Antona Kajetana pl. Marottija ter fiskalovih pisarjev Blaža Rozmana in Valentina Hočevarja), kasnejši deželni glavar Franc Adam grof Lamberg (pri očetu), krvni sodnik dr. Franc Jožef pl. Abramsberg, regulator Janez Anton pl. Schluderbach, stanovski solicitor Janez Jernej pl. Nagelheimb in Tomaž Seifrid Merjasec.⁴⁸⁵ Na Bregu so imeli hiše baroni Apfaltrerji in deželni uradnik Anton Bulovič, deželni svetnik Ludvik Avguštin pl. Widerkhern pa na Ciril-Metodovem trgu. Na Mestnem trgu so imeli hišo Raigersfeldi, Erbergi, Schiffersteini, poštni upravitelj Franc Dominik Millbacher. Na Starem trgu sta imela hiši svetnik

⁴⁸⁴ *Staats- und Standes Calender 1746*, str. 51. V štirinadstropnem poslopju je bilo gostišče že sredi 16. stoletja, v Raigersfeldovem času pa je tam bilo boljše gostišče za trgovce. Poslopje so porušili leta 1891 in ga nadomestili z današnjo zgradbo (Czeike, *Historisches Lexikon Wien 4*, str. 623).

⁴⁸⁵ Krampač, *Ljubljanske družine*, str. 8, 25–27, 31, 33–35, 39, 45; Suhadolnik – Anžič, *Novi trg*, passim.

(1763) Alojz Adolf grof Auersperg in dr. Anton Avguštin Kappus pl. Pichelstein (k.k. smodniški inšpektor), v Gradišču pa deželnostanovski tajnik Janez Anton pl. Puchenthall in davčni nakladničar Janez Blaž Schrey.⁴⁸⁶

Le peščica uradnikov je stanovala v službenih stanovanjih, ki so bila v poslopijih njihovih uradov. Upravičenci so bili visoki uradniki/funkcionarji, ki so vodili urade ali/in uslužbenci na najnižjem klinu lestvice, ki so skrbeli za ta poslopja (npr. vratarji). Službena stanovanja so bila zato predvsem v »vladni« četrti na Gosposki ulici, Novem trgu in Bregu. Omeniti velja, da je v poslopiju Reprezentance in kormore (bivša vicedomova palača ali »Kraljevi grad«) ob Vicedomskih vratih do leta 1747 živela družina deželnega vicedoma grofa Orzona, a je njegovo stanovanje kraljica namenila za sestankovanje sveta in komisij, grofu pa dodelila odškodnino.⁴⁸⁷ Tudi družina reprezentančnega regulatorja dr. Karla Seifrida pl. Perizhoffa se je od tam morala preseliti na Mestni trg.⁴⁸⁸ V Lontovžu, poslopiju deželnih stanov na Novem trgu, so bila službena stanovanja za deželnega regulatorja, knjigovodjo (do leta 1732 je bil to Raigersfeldov oče!) in tajnika.⁴⁸⁹ V vicedomovi palači je tudi po prenovi ostalo nekaj službenih stanovanj za administratorja in uradnike Bankalne administracije in njenega knjigovodstva: leta 1754 so tam stanovali družine in služabniki svetnika in administratorja Krištofa Lovrenca barona Flachenfelda, njegovega knjigovodje Andreja pl. Novaka in knjigovodskih uradnikov Francesca de Paula, Petra Leopolda Frereja (kasneje tudi sina Karla Antona), Josepha Niklasa Niderbacherja ter vratarja Matevža Malnersišča. Leta 1769 je tam živela tudi družina bankalnega administratorja Antona Nepomuka barona Tauffererja.⁴⁹⁰

V deželnoglavarski hiši na Novem trgu je s številnim osebjem živela seveda družina Antona Jožefa grofa Auersperga, ki je imel sicer domicil v graščini Križ pri Komendi. Družina deželnostanovskega knjigovodje Leopolda Zaharije pl. Rasterna je še leta po njegovi smrti leta 1754 lahko živela v službeni hiši na Gosposki ulici, saj je sin Jožef Leopold nasledil očeta v službi. Družina

⁴⁸⁶ Krampač, *Ljubljanske družine*, str. 46, 64, 76, 84, 85, 94, 103, 142, 144.

⁴⁸⁷ Instrukciji z dne 15. 4. 1747 (prepis v ÖStA, FHKA, AHK GB, št. 299, fol. 394^v).

⁴⁸⁸ Kraljica mu je 12. 7. 1747 z resolucijo podelila brezplačno stanovanje skupaj z nazivom tajnika (ARS, AS 6, šk. 114). Krampač, *Ljubljanske družine*, str. 100.

⁴⁸⁹ Lukančič, *Lontovž*, str. 49–50.

⁴⁹⁰ Krampač, *Ljubljanske družine*, str. 23–24.

stanovskega generalnega prejemnika Franca Jožefa pl. Pilgrama pa je bila v službeni hiši na Bregu.⁴⁹¹

Mnogo več ljubljanskih uradnikov, to pa so bili po večini prišleki iz podeželja, iz drugih dežel ali pa po rodu celo izmed ljubljanskega meščanstva, je bilo podnajemnikov. Najemodajalstvo je bilo za hišne lastnike v večjih (glavnih) mestih dobra poslovna priložnost, včasih in ponekod tudi dolžnost. Vsak hišni lastnik na Dunaju je moral imeti od 16. stoletja del hiše na razpolago za dvorne uradnike kot *Hofquartier*. V deželnih mestih take obveze ni bilo, razen ob občasnih prihodih vojaštva, a so nekateri dosegli oprostitev od te dolžnosti. Ker službenih stanovanj ni bilo dovolj, so si funkcionarji in višji uradniki za pokritje najema izborili dodatke za stanovanja (*Quartiergeld*), kar je bilo v navadi tudi v provincah.⁴⁹² Njim so se te doklade lahko dodeljevale celo za nazaj, ne da bi prej dobili odobritev deželne kneginje. Tako je leta 1748 menil celo novi tajnik kranjske Reprezentance Franz Joseph pl. Wenger, ki je šele po prihodu v Ljubljano vladarico prosil za poplačilo stroškov stanovanja v Gradcu, kjer je moral kot uradnik Notranjeavstrijske komore živeti kot najemnik po vrnitvi z daljše službene poti na Dunaju.⁴⁹³

Med podnajemniki so bili tudi funkcionarji, kot je bil npr. predsednik Reprezentance grof Herberstein, ki je z družino stanoval v Wiesenfeldovi hiši na Gosposki ulici. V okolici uradnih poslopij so leta 1754 najemali stanovanja vojni komisar in svetnik Johan pl. Uhrys, kontrolor v Kameralnem plačilnem uradu Franz Augustin pl. Helbling, deželno stanovski rentni mojster (tj. skrbnik zarubljenega premoženja) Franc Čadež, ingrosist Tomaž Franc Kodrič, pisar Ludvik Feliks Pogačnik in svetnik Reprezentance Henrik Maria grof Auersperg.⁴⁹⁴ Podnajemniki na Novem trgu so bili deželni poverjenik Karel Auersperg, Jožef Anton baron Janežič (od leta 1765 lastnik hiše), Johann Niklas pl. Kolbniz (svetnik in prisednik), plesni mojster Peter Herzog, deželni svetnik in prisednik Franc Anton baron Schmidthoffen, odvetnik in stanovski tajnik dr. Franc Krištof pl. Bogataj, reprezentančni ekspeditor in tajnik Johann Christoph Köhler.⁴⁹⁵ Na Bregu so stanovali okrožni tajnik Germek pl. Ehrenleben, nekdanji prisednik

⁴⁹¹ Prav tam, str. 25, 32, 36, 46.

⁴⁹² Megner, *Beamte*, str. 185.

⁴⁹³ Prepis prošnje z dne 11. 2. 1748 v ARS, AS 6, šk. 114.

⁴⁹⁴ Krampač, *Ljubljanske družine*, str. 25–27, 31.

⁴⁹⁵ Prav tam, str. 33, 38, 40, 43, 44.

Ograjnega sodišča Sigmund baron Apfalter, stanovski ingrosist Nikolaj Malič, svetnik Komerčnega konseza Jožef Gabrijel pl. Buset itd.⁴⁹⁶

Ker za vse državne uradnike na Novem trgu in v Gosposki ulici ni bilo dovolj stanovanj, so prebivali tudi v drugih mestnih četrteh, vendar po večini na glavnih trgih in ulicah. Zlasti v širši okolici magistrata na Mestnem trgu so stanovali mestni uradniki.

Na Mestnem trgu sta najemala stanovanje garnizijski komandant Aleksander baron de Fin in višji mitninski nadzornik pri Bankalni administraciji Thadeus Eyerl pl. Eysersberg.⁴⁹⁷ V hiši brata kanonika na Ciril-Metodovem trgu je stanoval svetnik Nikolaj Rudolf pl. Raab, pri pl. Widerkhernu pa knjigovodski uradnik Wolfgang Karl Kampfmüller. V okoliških ulicah sta najemala stanovanje tudi Kajetan Baltazar pl. Pettenegg in gorenjski okrožni glavar Anton baron Taufferer.⁴⁹⁸

V stranskih mestnih uličicah, trgih in predmestjih je živelo nižje uradništvo deželne ali mestne provenience.⁴⁹⁹ Prizadevni reprezentančni koncipist Feliks Erazem pl. Ziegler in odvetnik dr. Valentin Modesti, prisednik Ograjnega sodišča (1747) sta bila npr. podnajemnika na Levstikovem trgu (Stari trg/Gornji trg).⁵⁰⁰ V hiši grofov Ursini-Blagay na Starem trgu je živela tudi družina Franca Karla pl. Hohenwarta (svetnik leta 1749) in sina Jurija Jakoba (akcesist leta 1750, svetnik v letih 1763–1767). Tam so stanovanja najemali še višji rudarski sodnik Anton pl. Steinberg, reprezentančni registrator Franz Gotfried Pirschel, adjunkt Franz Xaver Bischof, reprezentančni pisar Karl Wenger, deželni pavkar Johann Georg Unterberger, trobentača Jožef Rešič in Matija Moser, tržni nadzornik Ignaz Spercus idr.⁵⁰¹ V meščanskih hišah na sosednjem Gornjem trgu so stanovali deželno stanovski trobentač Finck, rektifikacijski aktuar Ludwik Czischewsky

⁴⁹⁶ Prav tam, str. 47, 50, 54, 56.

⁴⁹⁷ Prav tam, str. 97, 101.

⁴⁹⁸ Prav tam, str. 62, 65, 69, 73.

⁴⁹⁹ Od državnih uradnikov velja omeniti dr. Jožefa Ferdinanda Wolfa, registratorja Janeza Kleeja in koncipista Karla Antona pl. Brankoviča na Kongresnem trgu; pisarja Franca Ksaverja Jamnika in rektifikacijskega tajnika Friderika Janeza pl. Friedenfelda v Gradišču (Krampač, *Ljubljanske družine*, str. 130, 131, 138, 142, 158).

⁵⁰⁰ Prav tam, str. 6, 9, 10.

⁵⁰¹ Prav tam, str. 17, 77, 79, 89, 91–93.

in kalkulant Johann Christian Haude ter uradnik bankalnega knjigovodstva Franz Xaver Beslan.⁵⁰²

Natančnejšo in prvo popolno stanovanjsko sliko ljubljanskega uradništva v časovnem preseku daje državni shematizem za leto 1769, ki za vse funkcionarje in uradnike v glavnih deželnih mestih navaja njihova stanovanja, za tiste v izpostavah pa navaja le kraj prebivanja. Podatki potrjujejo ugotovitve pri zgornjih starejših primerih: večina deželnih in deželnoknežjih uradnikov in funkcionarjev je živela v najemniških stanovanjih. Med podnajemniki so bili tudi rojeni Ljubljančani. Ambiciozni tujci niti niso želeli kupiti stanovanj, ker so računali na skorajšnji odhod: tudi deželni glavar Heinrich Maria grof Auersperg še po poldrugem desetletju dela v Ljubljani ni sploh želel kranjskega domicila in deželanstva in živel kar v hiši svetnika Jožefa Antona barona Janežiča na Novem trgu.⁵⁰³ Svetniki so najemali stanovanja v zasebnih palačah znotraj obzidja (najraje na Novem trgu), pisarniško osebje oz. nižje uradništvo pa praviloma v (cenejših) meščanskih in predmestnih hišah. V večjih hišah je istočasno živelo več uradnikov z družinami. Zdravniki in sodni odvetniki so živeli v lastnih stanovanjih, kar je bila najbrž posledica dobrega zaslužka in dejstva, da so se povsem integrirali v ljubljansko družbo. V nasprotju z prejšnjimi desetletji so le še maloštevilni obdržali službena stanovanja (Deželnoglavarstvo, Bankalna administracija, Višji poštni urad). Drugi upravičenci iz prvih let po reformi leta 1747 so si dotelej morali druge najti stanovanja.

*Stanovanja deželnoknežjih in deželnih funkcionarjev in uradnikov v Ljubljani leta 1769*⁵⁰⁴

Uradniki in funkcionarji	Stanovanje		
	Lastniško	Najem	Službeno
<i>Deželno glavarstvo</i>			
Politični oddelek – predsednik in svetniki*	1	6	
Justicialni oddelek – predsednik in svetniki	6	6	
Tajnika		2	
Pisarna	3	14	1

⁵⁰² Prav tam, str. 7, 11, 13, 20.

⁵⁰³ To mu je uspelo šele leta 1773, ko je odšel na Dunaj za predsednika Dvorne komore; v letih 1774–1777 je bil guverner v Galiciji in v letih 1780–1782 kancler Češko-avstrijske dvorne pisarne.

⁵⁰⁴ *Schematismus 1769*, str. XLIX–LXXII.

Knjigovodstvo	1	6	
<i>Kameralna in vojna blagajna</i>	3	1	
<i>Consensus in causis summi principis et commissorum*</i>		2	
<i>Komerčni konsez*</i>	1	2	
<i>Menjalno sodišče, druga instanca*</i>	2		
<i>Deželna deska*</i>		2	
<i>Odvetniki pri Deželnem glavarstvu</i>	6	2	
<i>Krvno sodišče</i>		2	
<i>Bankalna blagajniška administracija</i>	1	12	2
<i>Višje rudarsko sodišče*</i>		1	
<i>Urad tobačnega monopola</i>		3	
<i>Revizorska komisija*</i>	1		
<i>Višja cestna direkcija</i>	1		
<i>Višji poštni urad</i>	1	1	1
<i>Deželni stanovi</i>			
Poverjeniki	3	2	
Generalni prejemnik	2	4	
Pisarna	3	2	2
Knjigovodstvo	1	5	1
Zdravniki v Ljubljani	4		
Kirurgi v Ljubljani	1	1	
Plesni mojster		1	
Gradbeni mojster	1		
Trobentači		5	
Summa	43	82	7

**Nekateri funkcionarji in uradniki so bili še člani drugih uradov, zato so njihove omembe v tabeli upoštevane le enkrat. Gre za Dvorne komisije za dedovanjski davek, za izredni davek, dobrodельne ustanove in za vojaške zadeve, Sanitetni konsez, Komerčni konsez, stanovsko Blagajniško deputacijo in Kmetijsko družbo.*

Kaj je strošek najemnine pomenil v družinskem proračunu terezijanskega uradnika? Gre za razmerje med življenjskimi stroški in prejemki oz. za nenehno prehajanjem med skromnim in spodobnim življenjem. Stroškov za prehrano in obleke žal ni mogoče oceniti, ne le zaradi pomanjkanja cenikov in obračunov, marveč zaradi velikih razlik v kakovosti in količini teh artiklov; oboje pa se je povezovalo s statusom in osebnimi preferencami. Visoko plemstvo je za boljšo prehrano, lepša oblačila, modne dodatke in galanterijo, luksuz in drugo

vedno porabilo veliko več kot nižje plemstvo in uradništvo z dna službene lestvice, čeprav ni imelo vedno visokih plač. Toda pritisk statusnega prestiža je imel visoko ceno. Teh stroškov ne poznamo, saj ocene (rabljenih) predmetov v zapuščinskih inventarjih upoštevajo amortizacijo in niso niti približek nakupnih cen. Raigersfeld je le enkrat, malo pred letom 1760, na kratko notiral letne življenjske stroške: tedaj je porabil (najbrž le zase, ne pa tudi za sinove) 710 gld, od tega je šlo za služinčad 140 gld in 165 za prehrano (od tega za zajtrke 25 gld). Največji strošek je predstavljal nakup ter vzdrževanje oblačil in obutve – 280 gld.⁵⁰⁵ Torej je samo za to porabil toliko kot je znašala letna plača nižjega pisarniškega uradnika. Pri tem stroškov z najemnino sploh ni imel.

Taki stroški odsevajo skrb za osebni ugled, kar potrjuje tudi to, da je novembra 1746 za pet mesecev najema stanovanja s prehrano za družino v gostišču »Pri zlatem kolesu« na Dunaju plačal 280 gld; decembra 1747 je za tri mesece, ko si je družina kuhala sama, odštel 52 gld in pol.⁵⁰⁶ Letna oskrba družine z gostinsko prehrano in najetim stanovanjem je torej znašala 672 gld, zgolj najem stanovanja pa 210 gld. Prvo je pomenilo kar 44,8 % njegove redne letne svetniške bruto plače (1500 gld) ali 49,8 % neto (1350 gld), v drugem primeru pa je šlo za sprejemljivejših 14 % od bruto plače in 15,5 % od neto plače. Seveda je imel Raigersfeld dohodke tudi iz zasebnih poslov in rent, tako da taki stroški na dragem Dunaju niso pomenili, da se je družina otepala pomanjkanja kot večina nižjega uradništva.

V dnevnikih je vendarle omenil nekaj stanarin svojih podnajemnikov v Ljubljani, ki so bili državni uradniki z rednimi plačami. Sorodniku Janezu Benjaminu Erbergu strošek najemnine ni pomenil veliko, ker je bil upravitelj velikega erberškega premoženja. Nemizhoffnu, ki je preživel družino (res pa je imel tudi zemljiško posest na Vipavskem), pa je najemnina močno zajedla v dohodek plačilnega mojstra. Zelo majhen strošek je nasprotno pomenila samskemu plačilnemu kontrolorju (kasneje plačilnemu mojstru) Bottoniju, ker je imel le majhno stanovanje.

⁵⁰⁵ ARS, AS 730, fasc. 207, pp. 527–528.

⁵⁰⁶ Kos, *Dnevnik*, str. 108, 167.

Izdatki za stanarine Raigersfeldovih najemjemalcev sredi 18. stoletja

<i>Uradnik in najemnik pri Raigersfeldu</i>	<i>Plača in dodatki</i>		<i>Najemnina</i>	<i>% od neto plače</i>
	<i>Bruto</i>	<i>Neto</i>		
Janez Benjamin Erberg (do 1759), sodni svetnik	600	570	102,6 + 200 H	53
Wolf Danijel Erberg (od 1759), sodni svetnik	600	570	102,6	18
Janez Krstnik Nemizhoffen (do 1759) plačilni mojster	< 350	332,5	140	42
svetnik Reprezentance	< 450	427,5		32,8
Pavel Alojz grof Auersperg (1754–1758)	> 500	> 475	100	< 21
Karl pl. Bottoni (od 1753), plačilni kontrolor	400 700	380 665	8,4 25,2	2,2 3,8
Franc Anton pl. Učan (1748–1749), deželnoknežji komisar	1020 ali 1200	969 ali 1140	?	

Legenda: H – s prehrano

Najbrž so bili v takem razponu stroški večine ljubljanskega uradništva. Tisti z najnižjimi plačami (100–200 gld) so se morali zadovoljiti s skromnim življenjem v slabih stanovanjih, zlasti v predmestjih, če niso uspeli s porokami z meščankami priti do njene dote, lastniškega stanovanja in še kake dodatne rente.

Redne plače

Haugwitzeva reforma v letih 1747–1748 je prinesla precejšnje spremembe tudi v plačnih razmerjih, ki jih lahko zaznamo s primerjavami letnih »kame-ralnih plačilnih sistematič«¹ državnega in stanovskega uradništva. Deželna knjigovodstva so vsako leto pripravila letne proračunske razreze dohodkov in izdatkov v deželah, v direktoratu grofa Haugwitzja so jih pregledali, po potrebi spremenili in potrdili. To je bila osnova za kvartalna izplačila. Sistematičje so ovrednotile vsa delovna mesta, trenutno zasedenost, plače (*Besoldungen*), penzione (*Pensionen*), doklade (*Zuschuß*) in milostne prejemke v smislu pokojnin (*Gnadengaben*), kar vse je kraljica dotlej določila z resolucijami za aktivne deželnoknežje svetnike in uradnike ter upokojece.

Seznami plač so bili stalnica že v 16., sploh pa v 17. stoletju, ko se je »plačevanje«² s fevdi končalo. Plače v denarju so se ustalile in se v kasnejših desetletjih

za mnoge niso bistveno spremenile.⁵⁰⁷ Skupne vsote so predstavljale razmeroma nizek delež deželnih proračunov. Leta 1579 je šlo na Kranjskem za plače deželnih poverjenikov od skupnih 169.742 gld deželnih izdatkov 1700 gld, za ograjnosodne prisednike 770 gld, za uradnike pa 6859 gld; skupaj 9329 gld ali 3,72 %. Leta 1633 so dohodki generalnega prejemnika znesli že 609.951 gld, izdatkov pa je bilo za 665.904 gld. Za plače stanovskih poverjenikov in generalnega prejemnika je šlo 2100 gld, za prisednike in vladnega svetnika 2544 gld, za deželne zdravnike in uradnike 6444 gld ter za »zastarane plače« 544 gld. Skupaj 11.632 gld ali 1,74 %, a je bil nizek odstotek posledica drugačne strukture deželnega proračuna.⁵⁰⁸

V prvi polovici 18. stoletja so ti izdatki dosegali že 10 % deželnih odhodkov. Leta 1715/1722 je šlo za to postavko kar 50.600 gld, pri čemer plače niso upoštevale deželnih reprezentantov (*tabela 1*). Porast potrjuje tudi podrobna razčlenitev dohodkov in izdatkov za obdobje 1725–1734, ki ga je leta 1738 izdelal stanovski knjigovodja Leopold Zaharija pl. Rastern. Letno povprečje izdatkov v tem obdobju je bilo 436.105 gld, leta 1733 pa je šlo za vse plače in dnevnice 42.288 gld ali 9,7 %: za dva reprezentanta pri Notranjeavstrijski vladni 800 gld, za poverjenike 8342 gld, za Ograjno sodišče 9448 gld, za deželne uradnike 13.715 gld, za deželne častnike 4608 gld, za deželne sle 427 gld, za dnevnice 54 gld, za plače že pokojnih uradnikov in funkcionarjev 3778 gld, za cestne delavce 500 gld in za mostne mitničarje 340 gld. V desetletnem obdobju se je odstotek še nekoliko zvišal na 10,2 %.⁵⁰⁹ Številke za leto 1741 so v posameznih postavkah drugačne, v celoti pa imajo podoben skupni obseg: za plače deželnih uradnikov je šlo 15.158 gld,⁵¹⁰ za dikasterialne, civilne in izredne plače 13.148 gld, za vojaške plače pa 344 gld. Za penzione in miloščine je bilo rezerviranih 6412 gld, za doklade 8953 gld. Skupaj 44.015 gld.⁵¹¹ Leta

⁵⁰⁷ V arhivih uradov je ohranjena množica uradnih seznamov. Sam sem jih v tem članku uporabil le peščico, saj si v krajših razdobjih po večini ne nasprotujejo. Razlike so le v tem, da glede na namene sestavljalcev nekateri vključujejo ali izključujejo različne izplačevalce in plačne dodatke.

⁵⁰⁸ Košir, *Stanovska uprava*, str. 133–134, 139–140.

⁵⁰⁹ Prepis Rasternove analize z naslovom *Summarischer Extract* z dne 27. 2. 1738 v ARS, AS 730, fasc. 188, pp. 33–74.

⁵¹⁰ Zgolj to postavko vsebuje celotna tabela 2 za obdobje do leta 1730 in po njem.

⁵¹¹ *Summarische Tabella über alle König. Erbländer und Ämter* za leto 1741 v ÖStA, HHStA, AKA 5-37.

1742 pa so iz blagajne generalnega prejemnika za plače in dodatke stanovskih uradnikov izplačali že 51.411 gld. K tej vsoti je treba dodati še nekaj plač, ki so bile določene z odstotki od prometa (za mitničarje). Odstotki so se torej še povečali (*tabeli 2 in 3*).⁵¹²

Kaj so te številke pomenile za prejemnike? Po eni od sistematik iz leta 1677 sta bila dvorni in kameralni svetnik glede na plače in stopnje glavarinskega davka na visokem četrtem klinu dvanajststopenjske lestvice. Najvišje je bil umeščen cesarski tajni svetnik z 2000 gld plače. Cesarski vojni, dvorni ali kameralni svetnik je imel 1300 gld, tajnik 800–1000 gld, knjigovodja 800 gld, kancelist do 400 gld, računski uradnik 300–400 gld, koncipist 240–300 gld itd.⁵¹³ Razmerje med najvišjo in najnižjo plačo je bilo približno 1:9. Te plače se kasneje niso zelo spremenile, drugače pa je bilo s funkcionskimi plačami, ki so bile zunaj sistematik in so se do srede 18. stoletja izjemno povečale. Predsednik Ministerialne bankalne deputacije in predsednik Avstrijske dvorne komore Gundakar Thomas grof Starhemberg († 1745) je kumulativno prejemal 30.000 gld, njegov naslednik na funkcijah Philipp Joseph grof Kinsky pa že 41.000 gld (obenem je bil še predsednik Komerčnega direktorija), čeprav, kot je leta 1747 cinično komentiral nek uradnik v pogovoru z Raigersfeldom, »nič ne dela«. ⁵¹⁴ Leta 1752 je imel državni kancler Anton Corfiz grof Ulfeld 40.000 gld plače, tajnik Johann Christoph baron Bartenstein 16.000 gld, državni veleposlanik v Parizu Wenzel Anton knez Kaunitz pa baje kar 60.000 gld. ⁵¹⁵ V deželno stanovskih uradih in vicedomatu dunajskih plač državnih funkcionarjev seveda nikoli niso dosegali, imeli pa so pravico do številnih plačnih dodatkov. Plače mestnih uradnikov so bile še bistveno nižje. ⁵¹⁶ Nizke plače služabnikov v plemiških in meščanskih hišah, tj. v zasebnem sektorju pa so deloma kompenzirali z zagotovljeno prehrano, obleko in včasih tudi stanovanjem. ⁵¹⁷

⁵¹² Seznam v ARS, AS 730, fasc. 188, pp. 236–259.

⁵¹³ Tabela iz leta 1677 je v ARS, AS 1073, cod. I-94r.

⁵¹⁴ Kos, *Dnevnik*, str. 167.

⁵¹⁵ Prav tam, str. 446.

⁵¹⁶ Leta 1764/65 je imel v Kranju mestni sodnik 34 gld, blagajnik 60 gld, sindik gratis stanovanje in skupaj s pisarniškimi stroški 130 gld, mestni učitelj 20 gld, organist 25 gld, mestni čuvaji po 30 gld plače itd. (SI ZAL KRA 2, šk. 1, a. e. 6).

⁵¹⁷ Medtem ko so izobraženi hišni uslužbenci premožnih dunajskih plemičev letno prejemali po več sto gld (leta 1747 npr. neki Kamničan pri knezu Liechtensteinu 300 gld; Kos, *Dnevnik*,

S kadrovsko-plačnimi sistematikami in omejevanjem skupnih (deželnih in državnih) proračunov so poskušali predvsem nadzorovati število uradnikov ter rast odhodkov, kar je bilo delno celo uspešno. Medtem ko so kranjski deželni stanovi npr. že leta 1674 omejili plačo prisednika Ograjnega sodišča na 400 gld (taka je bila še v 18. stoletju), restrikcije niso zadele najvišjih deželnih funkcionarjev. Osnovni plači deželnega poverjenika in generalnega prejemnika sta bili od velikega porasta leta 1626 do terezijanske dobe skoraj nespremenjeni (1000 gld), izpadle pa so odpravnine (te so obdržali le predsedniki uradov). Še leta 1742 sta bili osnovni plači omenjenih funkcionarjev 900 gld, a so dodatki skupaj znesli še enkrat toliko (*tabela 3*).⁵¹⁸

Najvišji deželni funkcionarji so bili v zenitu deželne avtonomije kajpak večne izjeme. Ko je Wolf Sigmund grof Gallenberg cesarju Karlu VI. leta 1738 opisal stanje štirih najvišjih deželnih funkcij, ki jih je podeljeval deželni knez in določal njihove plače, je navedel podobne številke kot so veljale še čez desetletje.⁵¹⁹ Deželni glavar je leta 1738 (in že prej) prejemal 6.000–7.000 gld ter dodatek, ki ga je izplačevala Notranjeavstrijska dvorna komora v Gradcu. Tako je bilo do nastopa glavarja Korbinijana Marije grofa Sauraua (1734). V obdobju sedesvakance je rente od deželnoglavarskih imenj urejala graška dvorna komora. Ta je v letih 1733–1734 na zahtevo vicedoma Franca Seifrida grofa Thurn-Valsassine, ki se je potegoval za glavarstvo, predlagala, da se te rente prodajo. Ob prodaji pa je novi glavar Saurau izposloval denarno nadomestilo zase in za namestnike: deželni namestnik je odtlej prejemal 2000 gld plače, deželni upravitelj pa 1000 gld. Deželni vicedom si je s prodajo vicedomske posesti že leta 1726 zagotovil 1500 gld fiksne plače

str. 129), so v Ljubljani in drugod v provincah največ 200 gld s hrano in stanovanjem (leta 1748 osebni tajnik grofa Herbersteina, ki ga je pripeljal s seboj iz Gorice; prav tam, str. 258–259), je Raigersfeld v letih 1747–1759 svojim hišnim poslom plačeval takole: lakajem spočetka 24 gld, nato jim je povečal plačo na 36–37 gld, enemu zadnjih leta 1758 pa na kar 84 gld. Osebnemu tajniku je plačeval le od 30 do 70 gld. Kuharica je leta 1759 imela 30 gld, njena pomočnica 16 gld, sobarica 24 gld, hlapec pa 15 gld. Vsi so imeli še prehrano, vino, lakaji pa še službeno livrejo (Kos, *V službi*, str. 217–220).

⁵¹⁸ Košir, *Stanovska uprava*, str. 48, 70–71, 120–121; Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 111–112.

⁵¹⁹ Spis *Pro informatione* v ARS, AS 730, fasc. 136, pp. 731–734.

(namesto zgolj 880), še pred letom 1733 pa kar 2000 gld, a je kasneje spet padel na 1500 gld.⁵²⁰

Drugi uradniki so bili pred letom 1747 mnogo bolj na tesnem, čeprav so imeli zlasti tisti v vicedomskem uradu vedno naporno službo. Vicedomski proračun in obseg plač so namreč določali in spreminjali v Gradcu (Notranjeavstrijska dvorna komora) in nato še na Dunaju (cesar in dvorna pisarna). Pogajanja in izsiljevanja višjih plač pred nastopom službe niso bili mogoči kot je bilo običajno pri stanovih in pri državnih funkcionarjih.⁵²¹ Kadrovska zasedba v vicedomatu je bila tudi skromnejša kot pri stanovih. Ob tem je treba upoštevati, da so morali nekateri višji deželno knežji uradniki opravljati istočasno več služb, saj za vse dvor ni sistematiziral plačanih mest. Nekateri (finančni) uradniki na terenu (npr. v službi pri zakupnikih različnih trošarinskih davkov) pa nominalno sploh niti niso bili del deželno knežje uprave in deželno knežjim komoram ni bilo treba skrbeti za njihove plače. Tudi vse dodatne začasne nameščenice so morali vicedomski uradniki plačati iz svojega. Tako je bil celo tajnik dr. Janez Karel de Giorgio nekaj let brez plače, leta 1674 pa je imel le 261 gld, čeprav so imeli tajniki nekoč celo 600–700 gld. Zaslužil je torej mnogo manj kot je prej z zasebno advokaturo. Notranjeavstrijsko dvorno komoro je prosil za izenačitev plače s prejšnjimi in še za dodatek za urejanje kontribucije zaradi povečanja obsega dela ter dejstva, da je moral sam plačevati pisarja (100 gld), spremljati deželne zbore in se ubadati z neurejeno registraturo, kjer skoraj ni bilo več osebja.⁵²²

Stanje se tudi kasneje ni izboljšalo, saj je imel leta 1705 tajnik Karel Jožef Kappus pl. Pichelstein le 241 gld redne plače, dobil pa je še 200 gld iz taks, a je moral sam plačati ekspeditorja (60 gld) in dva pisarja (skupaj 200 gld). Tako mu ni ostalo skoraj nič, se je pridušal v prošnji dvorni komori.⁵²³ Prošnji je bilo delno ugodeno, saj je 40 let pozneje vicedomski tajnik in fiskal dr. Marcina pl. Merzenheim za dvojno službovanje prejemal 400 gld; od tega za fiskalat le 100 gld, čeprav so imeli fiskali v sosednjih deželah bistveno višje plače. Iz tega je moral plačati ekspeditorju 50 gld za prehrano in stanovanje,

⁵²⁰ ARS, AS 730, fasc. 136, pp. 731–734.

⁵²¹ Košir, *Stanovska uprava*, str. 50.

⁵²² Prepis prošnje z dne 5. 6. 1674 v ARS, AS 1, šk. 244, Publico-Politica, mapa O-II, št. 2.

⁵²³ Seznam dohodkov z dne 28. 8. 1705 v ARS, AS 1, šk. 244, Publico-Politica, mapa O-II, št. 2.

pisarju za obleko, in prehrano hrana, po potrebi pa najeti in plačati še druge pisarje. Zaradi nizke plače je leta 1720 fiskal dr. Franc Krištof pl. Bogataj po nekaj mesecih odšel raje službovat k bolj plačanim stanovom, fiskalat pa je bil nato kot dodatna služba dodeljen vicedomskemu tajniku dr. Johannu Ferdinandu Heyplu.⁵²⁴ Medtem pa so imeli tajniki v deželnih stanovih med 600 in 724 gld plače (*tabele 1, 2, 3, 4*).

Omenjeni uradniki niso bili edini nezadovoljneži v kranjskem vicedomatu. Še leta 1705 je imel celo vicedom majhne redne dohodke v primerjavi s stanovskimi funkcionarji: le 880 gld redne plače ter 180 gld dodatka za pisarje in 50 gld za 200 starov ovsa. Šele od leta 1726 je prejemal 1500 gld.⁵²⁵ Knjigovodja Janez Krstnik pl. Nemizhoffen je imel v 40. letih 18. stoletja kar tri službe, da je lahko preživel družino: prejemal je le 200 gld ter po 100 gld za rudarsko sodstvo in gozdarsko mojstrstvo; v resnici je skupaj imel 450 gld dohodkov. Davčnemu nakladničarju pa se od leta 1591 do 1747 osnovna plača v višini 100 gld ni povečala niti za krajcar. In celo deželni svetniki so iz erarja dobivali le 150 gld, kar je bilo celo manj od plače ljubljanskega rablja. Seveda so ob tem dobivali dodatno plačo kot ograjni prisedniki od deželnih stanov: 400 gld v letih 1715–1722, le 360 gld pa leta 1730 (*tabele 1, 2, 3*).

Leta 1747 je kraljica Marija Terezija ob vseh spremembah na novo ovrednotila še plače funkcionarjev in uradnikov v deželah, tudi tistih pri stanovih. V prvih inštrukcijah sprememb za nove glavne deželnoknežje urade na Kranjskem še ni bilo. Za ohranitev dotedanjih plač so bili razumljivi razlogi: povečane vojaške potrebe ter stari državni in deželni dolgovi so sproti praznili državno in deželne blagajne, s tem pa tudi državne plačne fonde. To je na dolgi rok pomenilo stagnacijo, glede na rast življenjskih stroškov pa realni padec plač.

Haugwitzeva shema plač v deželnoknežji upravi je leta 1747 na Kranjskem seštel za 30.244 gld postavk za redne plače in penzijske dodatke; zajeti

⁵²⁴ Obvestili Notranjeavstrijske dvorne komore vicedomu grofu Lanthieriju in tajniku dr. Johannu Ferdinandu Heyplu o Bogatajevi potrditvi za fiskala z dne 20. 7. 1720 ter 25. 9. 1720 v ARS, AS 1, šk. 168, Publico-Politica, mapa F-II, št. 1, 5.

⁵²⁵ Osnutek seznama z dne 7. 9. 1705 v ARS, AS 1, šk. 244, Publico-Politica, mapa O-II, št. 2. Konec 16. stoletja je vicedom Nikolaj Bonhomo prejemal 300 gld redne plače, 200 dodatka in še 150 gld za *gnadengeld* (penzion) ter 200 starjev ovsa (od tega 100 gld v protivrednosti 30 krc za star) (nedatiran seznam v ARS, AS 1, šk. 283, Publico-Politica, mapa U-III, št. 4).

so bili Kraljevi urad oz. Reprezentanca s podrejenimi uradi s 15.444 gld za plače in 4000 gld za dodatke ter Deželnoglavarsko (3900 gld za plače), Ograjno (7400 gld za plače in 150 gld za penzion) in Krvno sodišče s 550 gld (*tabela 7*), ne pa Bankalna administracija.⁵²⁶ Vsota je bila višja od proračuna za vicedomske uradnike tik pred letom 1747 (7194 gld), saj so bili vicedomovi svetniki v osnovi deželni svetniki in zato večinsko plačani od stanov (*tabela 6*). Velik del razlike je šel na račun plač za nova sodišča, ki so šle dotlej iz stanovske blagajne ter za celotno in povečano pisarniško osebje Reprezentance. To je dobilo stabilnejše plačne temelje, ki se v naslednjih desetletjih niso bistveno povečali in so bili primerljivi s plačami stanovskih uradnikov (*tabeli 2 in 3*).

Malo pozneje je kraljica poverila tržaškemu intendantu Krištofu Lovrencu baronu Flachenfeldu še izdelavo plačne reforme za stanovske uradnike in jo malenkostno spremenjeno potrdila januarja 1748. V celoti naj bi šlo za plače le 23.781 gld, a brez upoštevanja deželnih svetnikov oz. uradnikov (prisednikov) na sodiščih ter brez deželnega vojaštva in mitničarjev. Spomnimo: še leta 1742 je šlo za vse te kar 51.411 gld! Stanovske plače so združili z dodatki in jih opazno znižali, še najbolj višjemu stanovskemu uradništvu (tajnikom, knjigovodji in registratorju) ter funkcionarjem (poverjenikom, generalnemu prejemniku, maršalu itd.) (*tabeli 3 in 4*). Kraljica pa je stanovom ob tem vsaj dala na izbiro (na Dunaju je že nekaj časa vladalo zavedanje, da je dežele vendarle treba nekoliko potolažiti⁵²⁷), ali hočejo imeti 4 poverjenike s po 1200 gld plače (kar je ustrezalo osnovnim plačam reprezentančnih svetnikov) ali pa 5 poverjenikov s po 1000 gld plače. Stanovi so se odločili za drugo možnost, ker je bilo za plačane funkcije v deželi veliko zanimanja...⁵²⁸

Z ukinitvijo Reprezentance ter uvedbo Deputacije in Vlade oktobra 1748 se je plačni fond deželno knežje uprave povečal za tretjino: Deputacija je za plače letno prejela 21.795 gld, Vlada 14.650 gld, Deželnoglavarsko, Ograjno in Krvno sodišče skupaj pa 7150 gld. Vsi skupaj 43.595 gld, k temu pa je šlo še za 6175 gld penzionov in drugega kot izravnalnih dodatkov; vsega skupaj

⁵²⁶ ARS, AS 730, fasc. 191, pp. 455–476.

⁵²⁷ Tako je visoki uradnik Franz Joseph pl. Häring novembra 1747 razmišljal v Raigersfeldovi prisotnosti (Kos, *Dnevnik*, str. 158).

⁵²⁸ Žontar, Zaton, str. 173.

je bilo za 49.770 gld. Posamične plače se od leta 1747 skoraj niso spremenile, nekoliko so porasle le pri deputacijskih svetnikih ter upadle pri registratorjih obeh osrednjih uradov in prisednikih Deželne pravde (*tabela 8*).

To seveda niso bili vsi izdatki, ki so se leta 1749 izplačali v deželi. Kranjska je bila tudi finančno, ne le upravno povezana z Goriško, Gradiško, Trstom in Avstrijskim Primorjem. Vse obveznosti so zato znašale 200.068 gld, blagajniški presežek poknjizenih dohodkov nad izdatki pa je bil 102.884 gld. Toda v posameznih deželah oz. teritorijih so bile razlike: za plače in druge prejemke v deželi Goriška-Gradiška je Rentni urad v Gorici izplačal 2772 gld več kot je imel prejemkov, medtem ko so imele blagajne v Bakarju, na Reki in v Trstu izrazite presežke. Gotovo predvsem zato, ker so imele s prodajo soli, lesa in drugega iskanega blaga visoke dohodke, uradništva pa malo. Večino birokracije in pravnih opravil so zanje opravili v Ljubljani.

Kameralni dohodki in izdatki za plače, penzioni, posebne milosti in cerkvene ustanove na Kranjskem, v podrejenih združenih deželah Goriška-Gradiška ter v Avstrijskem Primorju leta 1749 (v gld)⁵²⁹*

<i>Dežela/teritorij/urad</i>	<i>Dohodki</i>	<i>Izdatki*</i>
Kranjska	45.363**	71.116
Rentni urad Gorica-Gradiška	15.140	20.912
Gozdarski urad Gorica-Gradiška	3000	
Rentni urad Bakar	6900	9231
Solna in gozdarska blagajna Bakar	98.436	13.606
Vojaki v Bakarju		1392
Solnomitninski urad Reka	8000	618
Solni urad Trst	84.561	8264
Solnomitninski urad Trst	41.552	244
Summa	302.952	125.383

*** Gre le za deželnoknežje prihodke (remanenca, urbarialni davek, zakupnina gospodstva Postojna), ki jih je zbral kranjski vicedomski urad in prispevek Ministerialne bančne deputacije za zadnje četrletje leta 1748.*

⁵²⁹ *Cameral Systema über die bey dem Herzogthum Crain pro anno 1749 eingehende Cameral-Geföhle und darvon zubestreiten habende Zahlungen*, ki vsebuje tudi podatke za Trst, Reko, Bakar, Goriško in Gradiško in ga je 8. 10. 1749 podpisala vladarica (ARS, AS 6, šk. 199).

Specifikacija plačnih in drugih izdatkov na Kranjskem, v podrejenih združenih deželah Goriška-Gradiška ter v Avstrijskem Primorju leta 1749 (v gld)

<i>Dežela/teritorij/urad</i>	<i>Plače</i>	<i>Penzioni in milosti</i>	<i>Za cerkvene ustanove</i>	<i>Izredni izdatki</i>
Kranjska	43.595	19.020	2437	6064
Rentni urad Goriška-Gradiška	8109	9865	907	2031
Rentni urad Bakar	2088		1141	6002
Solna in gozdarska blagajna	11.823	1100	37	646
Bakar	1392			
Vojaki v Bakarju				
Solnomitninski urad Reka			618	
Solni urad Trst	3437	2400	1237	1190
Solnomitninski urad Trst	1190	100		144
Dikasterialne plače Trst				
Glavarstvo Bovec		15		
Lipica				9477
Summa	67.342	32.500	6378	25.535

Komaj leto in pol po tej reformi so z dvorno resolucijo dne 17. novembra 1750 spet prenovili sistem delovnih mest in plač. Posamične plače se glede na leto 1748 skoraj niso spremenile, dodatkov pa ni bilo več. Višje plače so dobili le reprezentančni tajnik, protokolist in fiskal (*tabela 9*). Za redne plače v kranjski Reprezentanci in komori, ki je združila deputacijsko in vladno osebje, je Kameralna blagajna izplačala 27.645 gld, za Deželno pravdo 16.050 gld, za plače peščice funkcionarjev in uradnikov v Goriški, Gradiški in na Reki pa le 6405 gld; skupaj 50.100 gld. V seznamu so umanjali vsi nižji uradniki na terenu ter večina tistih v Avstrijskem Primorju, ki jih je že novembra 1748 pod svoje okrilje prevzela Ministerialna bančna deputacija: za plače več kot 145 tamkajšnjih funkcionarjev in uradnikov, ki so bile v primerjavi s tistimi v ljubljanski centrali praviloma nižje, je šlo letno kar 21.035 gld (*tabela 11*).

Novembra 1748 je delno olajšanje za Bankalno administracijo in Kameralni plačilni urad prinesel prenos izplačevanja vojaških plač v omenjenih deželah na Generalni vojni komisariat in Orožni urad za Kranjsko ter pridružene dežele in teritorije. Šlo je za garnizonske poveljnike, orožarje oz. puškarske mojstre in kaplane, katerih plače pa so bile nizke. Obenem so zmanjšali ali kar ukinili dotedanje garnizone v Gradiški, Goriški in v Tolminu. Namesto

njih se je vzpostavila »redna milica«, posledično pa so ukinili vojaške plače v višini 1484 gld. Na letni ravni je ta prihranek znašal 6534 gld (*tabela 10*).⁵³⁰

Pod varčevalnim udarom se je čez nekaj let znašla še Glavna deželna cenilna (Rektifikacijska) komisija. Dotlej je imela izjemen proračun, na kar kaže že to, da je kranjski vicedomski urad za vse plače in druge svoje izdatke v zadnjem letu obstoja (1746/47) poknjižil le za 14.032 gld odhodkov, komisija pa malo zatem kar 21.000 gld.⁵³¹ Kljub obsežnemu delu (komisija je že leta 1747 ugotovila, da dela do zastavljenega roka ne bo končala), ji je Reprezentanca marca 1750 oklestila proračun in plače za 14 uradnikov na 13.600 gld, naslednje leto pa še za dobra dva tisočaka. Resnici na ljubo so imeli uradniki vedno precej višje plače kot primerljivi kolegi v Reprezentanci, seveda pa so imeli tudi več dela (*tabela 12*).⁵³² Čez nekaj let so komisijo ukinili, ker je izpolnila nalogo, večina uradnikov pa je pristala na cesti.

Plačni izdatki na Kranjskem so bili sredi 18. stoletja približno primerljivi s tistimi na Štajerskem, so pa bile postavke za nekatera (višja) delovna mesta lahko tudi drugačne (*tabela 13*). Tam je šlo leta 1751 za plače funkcionarjev in uradnikov Reprezentance 35.660 gld, poleg tega sta Notranjeavstrijska vlada in Deželna pravda porabili še 31.500 gld oz. 14.979 gld. V celoti so v Gradcu za vse plače, penzione, dodatke in druge redne in izredne milostne doklade izplačali kar 154.608 gld. K temu je država prispevala 145.475 gld, dežela pa 10.100 gld (*tabeli 14 in 15*).⁵³³

Proračun za plače Reprezentance in komore, se je proti koncu 50. let tudi z racionalizacijo osebja v ljubljanski centrali znižal s 35.700 na 19.795 gld. Zelo je narasel pri Deželni pravdi, ki je združila izdatke ukinjenega Deželnoglavarskega in Ograjnega sodišča – s 7550 gld na 20.750 gld. V celoti sta deželnoknežja uprava in sodstvo lahko računala na nekaj tisočakov manjši proračun kot leta 1748. Zato se tudi plače niso bistveno popravile. Če že, je šlo za knjigovodske poenostavitve, saj je shema pri vladnih in sodnih uradnikih le združila dotedanjo »plačo« in »penzion« (kot popravek plače) v eno samo »plačo« v enaki skupni vsoti. Je pa prislednikom Deželne pravde izenačila plačo (na 500 gld);

⁵³⁰ Izvleček dvorne resolucije z dne 9. 11. 1748 v ARS, AS 6, šk. 199.

⁵³¹ Po seznamu deželnega knjigovodstva z dne 22. 1. 1747 v ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 158.

⁵³² Stroški Rektifikacijske komisije so znašali še 3700 gld (Kos, *Dnevniki*, str. 263–264).

⁵³³ *Cameral-Systema* v ARS, AS 730, fasc. 195, p. 656.

tamkajšnji uradniki so ostali na istem. Nekateri uradniki Reprezentance so dobili poviške v obsegu 50–100 gld (kancelisti, akcesisti, koncipist Brankovič) ali celo za 200 gld (npr. tajnika Sazfeld in Wenger, adjunkt Geyer, Nemizhoffen, kameralni plačilni mojster Bottoni); tajniku dr. Marcini pl. Merzenheimu pa so združili dve prejšnji plači v eno postavko.⁵³⁴ V precejšnji meri je torej šlo za manjše popravke, saj so državne plače šle iz iste malhe, ne glede na formalnega izplačevalca: tako je Johann Joseph baron Hofmann dobival vso plačo za svetništvo v kranjski Reprezentanci (imenovan je bil aprila 1752) kar iz postavke za Rektifikacijsko komisijo (*tabela 16*).

Leta 1763 so v vseh državnih službah v centralnih uradih in deželah prešli na poenoteno plačno sistematiko. Težave z različnimi izplačevalci plač in zamudami so pri večini uradnikov in funkcionarjev odpadle, saj je so banikalne administracije prevzele popoln finančno-knjigovodski servis v deželah. Ministrstva so dobila še lastne sheme, ki se po resorjih niso zelo razlikovale. Najvišje plače so bile še naprej v osrednjih dvornih oz. državnih uradih, ki so se zelo oddaljile od tistih v deželah. Tako so npr. v Avstrijski dvorni komori od leta 1762 letne svetniške plače znašale med 3000 in 5000 gld, predsedniška pa 12.000 gld. Več kot dvakrat več kot v deželah za primerljive range. Veleposlaniki so dobivali od 8000 gld (Turčija) do kar 60.000 gld (Francija), konferenčni minister 20.000 gld itd.⁵³⁵

Plačni proračun kranjskega Deželnega glavarstva, v katerem so leta 1763 združili Reprezentanco, podrejene urade in Deželno pravdo, je leta 1767 skupaj z penzioni (kot plačnimi dodatki) znašal 30.345 gld, leta 1773 pa le 27.804 gld. Vendar te številke niso upoštevale uradnikov Kameralne blagajne, okrožnih glavarjev, adjunktov in drugega osebja, niti tistih v Deželni deski in na Krvnem sodišču! Plače so se popravile za vodstveni kader, drugi so ostali skoraj na istem – celo deželnoglavarški svetniki, ki so bili žrtve upada njihove politične pristojnosti v primerjavi s predhodniki reprezentančnimi svetniki. Svetniške plače so namreč z velikim povečanjem števila svetnikov v Deželnem glavarstvu padle na 700 gld, mnogi pa so v resnici dobivali le 500 gld. Le tajniki in svetniki iz učenega stanu, tj. doktorji prava, ter trije okrožni glavarji so še naprej prejeli po 1000 oz. 1200 gld. Nižja je bila tudi plača

⁵³⁴ *Schema* v ARS, AS 6, šk. 114.

⁵³⁵ Heindl, *Rebellen*, str. 161–166.

deželnega glavarja (4000 gld in 1000 gld stalnega dodatka). Sheme so tudi pri nižjih uradniških mestih sledile principu nizkih in od leta 1748 oz. 1757 le malo spremenjenih plač: za 50–100 gld pa so se do leta 1773 povišale plače kancelistov, akcesistov, adjunktov (*tabeli 17 in 18*). Vsem jih je bilo mogoče povečati le s predstojnikovo nagrado za odlično delo, a je tudi to morala odobriti deželna kneginja oz. v njenem imenu Direktorij, po letu 1761 pa Češko-Avstrijska dvorna pisarna. Kraljica je še vedno odločala o vsem, celo o prenosih plač na službene naslednike. So pa leta 1765 uradniki v okrožnih glavarstvih dobili zagotovilo za izplačilo plač po odhodu okrožnega glavarja do nastavitve novega glavarja⁵³⁶ ter zagotovilo za plačo pri nadomeščanju umrlega uradnika do imenovanja naslednika.⁵³⁷

Novi razrezi niso povsem poenotili niti plač na enakih delovnih mestih, kar je bilo sicer logično glede na izkušnje. Po večini so najmlajši uradniki po stažu za enako delo prejemali nižje plače, ki pa jih je bilo kasneje težko dvigniti, čeprav je uradnik že pridobil ustrezne delovne izkušnje. Kancelist justicialnega oddelka Deželnega glavarstva je bil leta 1776 edini, ki se mu z novo sistematizacijo plača s 350 gld ni dvignila na 400 gld. Druge možnosti ni videl, kot da je leta 1777 zaprosil predstojnike za prenos plače in službenega mesta pokojnega kolege Vida Jakoba Žnideršiča.⁵³⁸

Drugače je bilo v strokovnih službah v specializiranih uradih. Tam plače niso padale, marveč so se celo zvišale. Tak primer je bilo deželnoknežje knjigovodstvo, ki je revidiralo vsa poročila o financah in bilo po sodobnih ocenah eden najpomembnejših uradov. Splošna značilnost pa je bila, da so bila knjigovodstva, tudi stanovsko, vedno kadrovska in plačno podcenjena. O tem govori že spomenica oz. pritožba petih uradnikov stanovskega knjigovodstva izpred srede 18. stoletja: osebje (okoli 10) je moralo voditi dnevnik o davčnih in cestnih zadevah, kontribuciji, izdatkih in prejemkih prejemniškega urada,

⁵³⁶ Obvestilo Gubernija za Deželno glavarstvo z dne 23. 2. 1765 in osnutek obvestil svetnika Franca Adama grofa Lamberga za okrožne glavarje in adjunkte z dne 8. 3. ter 12. 3. 1765 v ARS, AS 7, šk. 9, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2.

⁵³⁷ Tako je leta 1773 gorenjski okrožni glavar po smrti Janeza Jožefa Seifrda Germeka pl. Ehrenlebn lahko nastavljal začasnega uradnika s plačo (glavarjeva prošnja z dne 10. 6. 1773 in osnutek dovoljenja Deželnega glavarstva z dne 11. 6. 1773 v v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2).

⁵³⁸ Nedatirana prošnja v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa D-4, št. 2.

ažurirati imenjske knjige in vse to sproti ali vsaj enkrat letno kolacionirati. Skupaj so imeli na skrbi 46 protokolov. Pritožniki so prosili stanove za dvig plač vsaj na 360 gld (prej so njihove plače znašale med 75 in 320 gld, knjigovodja je imel okoli 600 gld).⁵³⁹ Spremenilo se je le toliko, da so dobili novoletno nagrado v višini 10–20 gld,⁵⁴⁰ predlagane višje plače pa le peščica. Zato ne preseneča neurejenost knjig v stanovskem knjigovodstvu še leta zatem (*tabele 1, 2, 3*).⁵⁴¹

Tudi v reprezentančnem oz. kasneje deželnoglavarškem knjigovodstvu se število osebja in plače v poldrugem desetletju po reformi leta 1747 in 1748 niso bistveno povečale, kljub temu, da je knjigovodstvo prevzelo tudi precej nalog od deželnostanovskih kolegov. Plače so bile leta 1748 podobne tistim v stanovskem knjigovodstvu – 300 gld (knjigovodja 900 gld), osebja pa je bilo celo manj (*tabeli 4 in 8*). Višje plače so imeli v knjigovodstvu Rektifikacijske komisije, čeprav so jih leta 1751 nekaterim povečali, drugim znižali: knjigovodja je imel 1200 gld, kalkulanti pa od 300 do 600 gld, kasneje od 350 do 550 gld (*tabela 12*).

Po letu 1780 so se finančne razmere za državno uradništvo nekoliko izboljšale. A ne za vse. Medtem ko so plače stanovskih funkcionarjev in uradnikov zadnja štiri desetletja generalno stagnirale (*tabela 5*), so plače v Združeni kranjsko-koroški deželni pravdi, ki je po letu 1783 predstavljala najvišji deželno knežji organ na obe deželi, v absolutnih številkah opazno porasle, tudi v primerjavi z letom 1773 v Deželnem glavarstvu. Podobno je bilo v podrejenih Deželni deski, Kameralni tobačni kontroli, okrožnih glavarstvih, Kameralni blagajni in Krvnem sodišču. Toda to povečanje je bila predvsem posledica prestrukturiranja uprave: število osebja (zlasti svetnikov) v združenem glavnem uradu se je zmanjšalo (povečalo pa v slabše plačanih okrožnih glavarstvih), plačni proračun pa je ostal podoben: 27.704 leta 1773 vs. 24.820 gld leta 1786. V celotni deželno knežji upravi pa so v tem letu za plače razdelili le 47.544 gld, kar glede na številke iz 40. in 50. let ni pomenilo velikega porasta (*tabeli 18 in 19*).

Cena za dvig plač je bila visoka. Cesar Jožef II. je že kot prestolonaslednik leta 1763 razmišljal o strožjem nadzoru uradnikov, omejevanju birokratizacije,

⁵³⁹ Prepis spomenice v ARS, AS 730, fasc. 189, pp. 408–414.

⁵⁴⁰ Seznam v ARS, AS 730, fasc. 190, pp. 23–24.

⁵⁴¹ Še januarja 1753 si je Raigersfeld ogledal nered v deželnem knjigovodstvu, na kar ga je opozoril komisar Spiersch, ki so ga poslali urediti knjigovodske in generalnoprojemniške knjige (Kos, *Dnevnik*, str. 459).

nasprotoval je boljšemu plačilu pisarniškega osebja (kancelistov), nesposobnim in lenim v državnih službah pa grozil z odpuščanjem. Menil je, da je prizadeven lahko le lačen uradnik: od redno plačanega uradništva je pričakoval večjo pokornost kot od materialno manj odvisnih plemičev; revni uradniki naj bi si bolj prizadevali za kariero in na tak način prišli do boljših plač.⁵⁴² Toda realnost in pritiski ministrov so ga prisilili k popuščanju. Dvig plač tudi ni ustrezal povečevanju življenjskih stroškov in davkov. Zato ni čudno da se je v zabavljaskih pamfletih, kot je bil tisti iz leta 1787, v katerem se je pisec spraševal, »zakaj cesarja Jožefa ljudstvo ne ljubi«, znašla tudi kritika prenizkih plač: zaradi tega se morajo uradniki zadolžiti, cesar pa dolžnike po zakonu strogo kaznuje. Cesar naj jih raje spodobno plača, pa se ne bodo več zadolževali. Pri določanju plač naj upošteva težave družin od dela izčrpanih uradnikov, še posebej pri kaznovanju zaradi delovnih napak ter pri pokojninah za vdove in otroke.⁵⁴³ Vsem prizadevanjem navkljub se plače kranjskih deželnostanovskih uradnikov niso bistveno povečale niti ob prehodu iz 18. v 19. stoletje.⁵⁴⁴

Boj za izplačevanje in poviševanje plač

Vse plače, dodatki in penzioni so bili v službenih sistematikah in dvornih resolucijah o imenovanjih vedno v bruto zneskih. Vsaka plača je bila obremenjena z rednimi **odbitki**. Dejanska neto izplačila so bila zato od 3–10 % (v nekaterih obdobjih in za nekatera delovna mesta celo 20 %) nižja, saj so za zagotavljanje pokojnin prav vsem deželnim in državnim uradnikom trgali t. i. »službene are« (*Dienst-Arrha*). To je bil neformalni davek na redni dohodek, ki je šel v enega od fondov Univerzalne bankalitete na Dunaju (ustanovljene leta 1714 kot centralni računski urad), ta pa je izplačevala pokojnine.⁵⁴⁵ Okoli leta 1670 je odmerna stopnja are znašala kar četrtno bruto plače, od leta 1681 5 %, leta 1715 6 % (in z enkratno takso v višini polletnega zaslužka), nato pa do leta 1748 3 %. Leta 1748 so jo spet zvišali na 5 % od vseh izplačil iz državnih blagajn. Na Kranjskem in pridruženih teritorijih so tako leta 1749 od plač in penzionov odvedli 4997 gld are. Od nizkih prejemkov so trgali le 2 % ter

⁵⁴² Spis je objavljen v Klueting, *Quellen*, št. 33 (str. 78–83). Gl. tudi Heindl, *Rebellen*, str. 30, 160.

⁵⁴³ Odlomek iz brošure *Warum wird Kaiser Joseph von seinem Volk nicht geliebt?* je objavljen v Klueting, *Quellen*, št. 163 (str. 371).

⁵⁴⁴ Gl. podatke v ARS, AS 3, fasc. 143, knjiga 591.

⁵⁴⁵ Mensi, *Finanzen*, str. 431 sl.

5% do vsote 2000 gld, nad to vsoto pa od leta 1748 kar 10%; v jožefinski dobi toliko že od 1000 gld. Od vojaških penzionov se je ara odmerjala v enotni 3 % odmeri le od višjih od 500 gld. Are pri nastopu službe so pomenile precejšen odbitek zlasti pri nižjih prejemkih, zato so številni nižji uradniki zaprosili kraljico za oprostitev.⁵⁴⁶ Čeprav je v nekaterih aktih mogoče prebrati, da so deželno stanovski in mestni uradniki z letnimi plačami nad 100 gld plačevali aro šele od leta 1763, pa sezname iz začetka 18. stoletja kažejo, da so jo plačevali že prej, celo v 20 % odmeri (*gl. tabelo 1*). Omenjenega leta se je spremenilo le to, da so šle takse odtlej v deželno knežji taksni urad.⁵⁴⁷

Z arami se neposredna obdavčitev plač ni končala. Že od začetka 18. stoletja so morali novoimenovani državni uradniki pred nastopom nove službe plačati še enkratno takso ali kavcijo, (*Amtsdarlehen*, tudi *Caution*) v višini 5–6 % letne plače.⁵⁴⁸ Takso so leta 1751 preimenovali v *Charakter-Tax* in zvišali na 10 %. Še težji udarec je bil, da je šla plača iz prvega leta službovanja v celoti v državni proračun, prav tako razlika pri povišici ob nastopu nove službe. Ta odtegljaj je deželna kneginja šele leta 1757 znižala na četrtno letne plače.⁵⁴⁹

Poseben problem je bil, da vsi deželni in državni uradniki do jožefinske uradniške reforme niso bili deležni rednih plač. Brez njih so lahko ostali tisti na najnižjih položajih (akcesisti) ter seveda »nadštevilni« (mladi) svetniki. Vsi ti so lahko upali le na nizke doklade ali »penzione«. Volontiranje pa se je lahko vleklo dolgo. Franc Anton pl. Wolkenberg je bil neplačani prisednik Ograjnega sodišča v letih 1729–1753, za kar je pričakoval vsaj oddolžitev dvora z baronskim naslovim.⁵⁵⁰ Čakanje na plačo si je zaradi osebnega premoženja lahko privoščil. Ne pa Wolfgang Andrej pl. Siberau, ki je baje kar 30 let služil kot neplačani deželni svetnik, nato pa je bil mitničar in uradnik samostana diskalceatov v Ljubljani. Kot upokojenec z le 150 gld penziona je po Raigersfeldovem zapažanju zadnja leta diskretno prosjačil za podporo po

⁵⁴⁶ Gl. dvorne resolucije s kraljičinimi obrazložitvami

⁵⁴⁷ Dvorni odlok z dne 27. 8. 1763 v Kropatschek, *Sammlung IV*, št. 716 in *Supplementum 6*, str. 443.

⁵⁴⁸ Mensi, *Finanzen*, str. 58.

⁵⁴⁹ Dvorna resolucija z dne 4. 12. 1748 v ARS, AS 6, šk. 117. Prim. Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 118–119; Heindl, *Rebellen*, str. 160.

⁵⁵⁰ Prenfalk, *Plemiške rodbine*, 4, str. 196.

Ljubljani.⁵⁵¹ Tudi stari Franz Karl baron Andrian, ki je nekaj let služboval pri goriških stanovih, je leta 1750 po Raigersfeldovem zapažanju »beračil« za preživljanje svojih šestih otrok.⁵⁵²

Niti vsa uradna imenovanja svetnikov niso omenjala pripadajočih plač: ko je kraljica novembra 1747 imenovala Franca Karla pl. Hohenwarta za reprezentančnega svetnika na Kranjskem in mu določila rang takoj za Raigersfeldom, je poudarila, da za službovanje ne bo dobival redne plače. To je dobil šele po reformi leta 1748 kot apelacijski oz. vladni svetnik (*tabela 8*).⁵⁵³

Neplačani nadštevilni deželni svetniki so se po smrti plačanega kolege običajno takoj spopadli za njegovo plačo. Ko je leta 1707 umrl deželni svetnik Wolf Sigmund baron Strobelhoff je njegovo plačo in dodatke v vicedomatu najprej zahteval Karel Avguštín baron Ruessenstein, ki je zahtevek utemeljil s senioratom med svetniki iz gosposkega stanu in 11-letnim službovanjem v vicedomatu. Vicedom pa je ugotovil, da ima zagotovljeno plačo (pri stanovih), medtem ko je drugi prosilec, nadštevilni in neplačani svetnik Janez Gotard Lukančič pl. Hertenfels, nima. Menil je, da je Lukančič zato bolj upravičen do Strobelhoffove plače, ker ima kot senior v rangi prednost na sejah. Notranjeavstrijski namestnik Viktor grof Attems se je strinjal s to razlago.⁵⁵⁴ Ruessenstein ni obupal in se leta 1709 z Janezom Adamom baronom Erbergom potegoval za plačo pokojnega svetnika Franca Jožefa Crobatha.⁵⁵⁵ Franc Anton pl. Schmidthoff pa je uspel leta 1732 kot prvi v čakalni vrsti dobiti plačo pokojnega Rudolfa Antona barona Strobelhoffa.⁵⁵⁶

Realna višina plač je bila eden glavnih vladarjevih/državnih vzvodov v filozofiji in praksi uspešnega vladanja. Tega so se zavedali prav vsi in tudi

⁵⁵¹ ARS, AS 730, fasc. 185, *Notata III*, p. 72. Oktobra 1758 je Siberau pri Raigersfeldu izprosil nekaj denarja in lasuljo (Kos, *Dnevnik*, str. 722).

⁵⁵² Kos, *Dnevnik*, str. 327, 338.

⁵⁵³ Prepis dvorne resolucije z dne 11. 11. 1747 v ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 160.

⁵⁵⁴ Prepis Ruessensteinove prošnje cesarju Jožefu I. iz leta 1707, obvestila notranjeavstrijskega namestnika Attemsa in podnamestnika Franza Karla grofa Herbersteina vicedomu Francu Antonu grofu Lanthieriju z dne 31. 1., 10. in 13. 5. 1707 ter 24. 7. 1708 ter prepis poročila Lanthierija cesarju Jožefu I. z dne 30. 5. 1708 so v ARS, AS 1, šk. 246, Publico-Politica, mapa O-III, št. 1.

⁵⁵⁵ Obvestilo namestnika grofa Attemsa vicedomu Lanthieriju z dne 9. 4. 1709 v ARS, AS 1, šk. 246, Publico-Politica, mapa O-III, št. 1.

⁵⁵⁶ Obvestili notranjeavstrijskega namestnika vicedomu Thurn-Valsassini z dne 31. 8. 1731 in 16. 1. 1732 v ARS, AS 1, šk. 247, Publico-Politica, mapa O-III.

Raigersfeld je aprila 1747 opozoril Haugwitz, da mora vladar zagotoviti (dostojno) plačilo služabnikom, da bi mu v zameno zvesto služili. Brez take reprocitete se v družbi koti kraja.⁵⁵⁷ Vedel je, da mu kraljica ne bo odobrila vseh finančnih zahtev, saj mu je Haugwitz namignil, da poplačila zaostalih plač in dolgov države, ki jih je zahteval v denarju in obveznicah, ne bo mogoče zagotoviti. Zato je na pogajanjih o plači za službo v Ljubljani postavil maksimalistične zahtevke: najprej poplačilo stroškov in zaostalih plač, nato ohranitev polne plače kameralnega svetnika kot stalni dodatek, plačilo preselitve v Ljubljano, za nameček pa še baronski naslov ter stalno kraljičino naklonjenost. Slednja ni imela finančnega učinka.⁵⁵⁸ Čez nekaj dni mu je baronstvo kraljica odobrila brez pripomb in mu pustila naslov kameralnega svetnika. Načelno mu je priznala stare finančne zahtevke, obenem pa dala vedeti, da se o tem z njim pogovarja le iz milosti, saj ni dolžna poravnovati dolgov in obljub očeta cesarja Karla VI. Ponudila mu je 1200 gld osnovne (srednjesvetniške) plače in zraven še dosmrtno izplačevanje penziona (750 gld) namesto polovice plače kameralnega svetnika; drugih 750 gld bo dobival, dokler ne bodo poplačani dolgovi na račun zaostalih plač.⁵⁵⁹

Samo z uradniško plačo je torej celo družina »srednjega« svetnika in višjega uradnika težko živela statusnim pričakovanjem primerno, če ni imela še drugih dohodkov in rent. Raigersfeld je v Trstu pri Intendanci kot asistent (tj. srednji svetnik) letno prejemal 1000 gld, kot notranjeavstrijski kameralni svetnik v Gradcu (od leta 1736) je bil upravičen do 1200 gld, plača svetnika Avstrijske dvorne komore (od leta 1739) pa je znašala 1500 gld. Za samca bi bilo to dovolj, saj je še leta 1787 nek pisec trdil, da na Dunaju za spodobno življenje samskega uradnika srednjega ranga brez razvad (ljubice, kockanje itd.) zadostuje že 464 gld; od tega za hrano 180, za stanovanje 60, za kurjavo in razsvetljavo 24, za obleke 60 itd.⁵⁶⁰ Za nižje uradnike in tiste s številčnimi družinami, kakršna

⁵⁵⁷ Kos, *Dnevnik*, str. 126–127. Zlasti refleksije št. 9–16, 25, 31, 49–59 v registru v ARS, AS 730, fasc. 195, pp. 95–96, 101–102, 106–108. Prim. tudi Montesquieu, *O duhu zakonâ I*, knj. V, pogl. 11.

⁵⁵⁸ Kos, *Dnevnik*, str. 124–126.

⁵⁵⁹ Prav tam, str. 125–127. Izvirnik dvornega dekreta o Raigersfeldovem imenovanju z dne 15. 4. 1747 v celoti potrjuje finančni dogovor (ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 615–616); prav tako dvorna resolucija z dne 8. 4. 1747 (ARS, AS 6, šk. 179, knjiga resolucij za leto 1747, fol. 7).

⁵⁶⁰ Heindl, *Rebellen*, str. 262.

je bila Raigersfeldova, taki izračuni niso bili relevantni. Provincialne plače pa so bile še nižje, res pa so bili zunaj Dunaja nižji tudi življenjski stroški. Toda primerjava višine plač in cen žita v Ljubljani pokaže, da si je uradnik na najnižji stopnici, denimo s 100 gld plače (in zato neobremenjene z aro), lahko v prvi polovici 18. stoletja v povprečju privoščil nakup ok. 100 mernikov (po 26,5 litrov) pšenice, tj. 2650 litrov, v tretji četrtini stoletja pa celo samo 60 mernikov (po 30,75 litrov) ali 1845 litrov pšenice. Še bolj ga je dvig cen zaradi inflacije in poslabšanja denarja udaril po žepu konec 18. stoletja, ko je lahko kupil le 1537 litrov pšenice.⁵⁶¹

Do uvedbe splošnih uradniško-plačnih sistematik (1763) se je bilo mogoče na dvoru še osebno pogajati za višjo plačo od tiste, ki je bila načelno enaka za vse v istem uradniškem rangju in v istem uradu.⁵⁶² Tudi Raigersfeld je poskusil prek grofa Haugwitza naknadno spremeniti finančni del ponujene službe, kar mu sicer ni povsem uspelo. Nižjemu uradništvu so preostale zasebne in uradne skupinske prošnje za povečanje plač.⁵⁶³ Regulacija teh plač je bila trdno v rokah dunajskih osrednjih blagajn in deželne kneginje in ne več pri vedno razumevajočih predstojnikih v Ljubljani. Zato so marca 1748 kancelisti kranjske Reprezentance naslovili skupno prošnjo po zvišanju plač neposredno na kraljico, svetniki Reprezentance pa so jim pri sestavi in ekspeditu prošnje stali ob strani.⁵⁶⁴ Plače kancelistov se kljub temu tedaj niso povečale.⁵⁶⁵ Tisti

⁵⁶¹ Valenčič, *Žitna trgovina*, tabele cen za obdobje 1706–1800 na str. 142–162. Sredi 18. stoletja pa se je na Kranjskem dalo kupiti funt (0,56 kg) govejega meso po povprečno ok. 3 krc (gl. tabele tržnih cen v ARS, AS 6, šk. 17).

⁵⁶² Leta 1722 je Notranjeavstrijska dvorna komora novega deželnega svetnika Wolfa Adama barona Erberga napotila s prošnjo na cesarja, ki mu je ob imenovanju določil le 100 gld plače, medtem ko so imeli ostali svetniki 150 gld (obvestilo vicedomu Francu Seifridu grofu Thurn-Vasassina z dne 17. 5. 1722 ARS, AS 1, šk. 247, Publico-Politica, mapa O-III).

⁵⁶³ Npr. oktobra 1750, ko so reprezentančni ekspeditor in kancelisti vložili uradni zahtevek za dvig plač; septembra 1751 sta enako prosila Raigersfelda kancelista Bischof in Ziegler (Kos, *Dnevnik*, str. 316, 375).

⁵⁶⁴ Prepis prošnje z dne 1. 3. 1748 v ARS, AS 6, šk. 114.

⁵⁶⁵ Tako je leta 1749 deželna kneginja zavrnila predlog kranjske Deputacije za odobritev prošnje njenega novega knjigovodje Andreja pl. Novak za dvig plače, mu je pa dodelila enkratno doklado za selitev iz Gradiške v Ljubljano (dvorna resolucija z dne 16. 8. 1749 v ARS, AS 6, šk. 111).

z najnižjimi dohodki so zato pogosto prosili predstojnike, naj prepričajo Kameralni plačilni urad vsaj v izplačilo predujma na plačo.⁵⁶⁶

Tudi višje uradništvo (svetniki) ni več moglo preseči meja državne plačne sistematike, razen, če je bil uradnik ekspert na svojem področju. Tako je npr. Franc Anton Matija pl. Učan, ki je bil svetnik in izvedenec za kazensko in civilno pravo pri Notranjeavstrijski vladi, februarja 1748 dosegel, da mu je kraljica dovolila prenesti prejšnjo plačo (1020 gld) na novo delovno mesto apelacijskega svetnika v Ljubljani.⁵⁶⁷ Nova plača bi mu namreč zagotavljala le 800 gld. Kmalu so mu plačo s penzionom v višini 400 gld zvišali na srednje-svetniških 1200 gld. Enak dodatek (penzion) so novembra 1748 zagotovili še vsem vladnim svetnikom, ki jim je osnovna plača ob reformi s 1200 gld padla na 800 gld (*tabela 8*).⁵⁶⁸ Izjema je bil (pod)predsednik Reprezentance grof Herberstein, ki je vse od leta 1747 prejemal 6000 gld (najprej s treh postavk, od leta 1749 samo še z ene). Dvor mu je nato marca 1759 povečal plačo še za 2000 gld. To je grof dosegel med službenim obiskom Dunaja. Toda povečanje ni pomenilo ustreznega povečanja plačnega proračuna, ki ga je zagotavljala država, saj je Herbersteinov povišek padel na ramena kranjskih stanov. Ti so se še nekaj tednov otepali bremena, a so morali na koncu popustiti.⁵⁶⁹

Izrednega dviga so se lahko nadejali specializirani uradi, če so nastopili kot celota in argumentirali zahtevke z povečanim obsegom dela. Ko je leta 1764 namestnik deželnega glavarja Jožef Karel baron Brigido kraljici opisal nevzdržno stanje v deželnoglavarstvem knjigovodstvu, je problem videl tudi ali predvsem v nesistematiziranosti osebja ter prenizkih plačah in neenotnem izplačevanju. Glavnega knjigovodjo Janeza Jurija pl. Elsnerja so plačevali deželni stanovi (300 gld), tako kot tudi računskega uradnika Konrada Haudeja (250 gld) in Karla pl. Triebla (300 gld). Iz Kameralne in vojne blagajne je bil

⁵⁶⁶ Marca 1751 rektifikacijski registrator Janez Jožef pl. Klee za 100 gld, a mu jih Janez Krstnik pl. Nemizhoffen ni bil voljan izplačati, češ da je bilo takih zahtev že preveč (Kos, *Dnevniki*, str. 342).

⁵⁶⁷ Prepis dvorne resolucije z dne 3. 2. 1748 v ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 161.

⁵⁶⁸ Izvleček iz dvorne resolucije z dne 9. 11. 1748 v ARS, AS 6, šk. 199. Učan po Raigersfeldovem vedenju sploh ni želel v Ljubljano, ker je imel v Gradcu več lukrativnih zasebnih poslov. Ker pa se je tam zapletel v nekaj sporov, ga je kraljica prisilila v selitev. Še prej si je zagotovil staro plačo in po Raigersfeldu »službo spremenil v svojo korist« (ARS, AS 1073, *Notata I*, cod. I-471, p. 105).

⁵⁶⁹ Kos, *Dnevniki*, str. 766, 767, 769, 770.

plačan Franc Jožef Martinic (300 gld), ki je urejal pupilarne zadeve. Brigido je kraljici predstavil spremembe po načelu ohranitve minimalnih plač in kraljica je zvišala Elsnerju plačo na 500 gld, osebju pa so se pridružili Joseph pl. Tiefenthal z Dunaja (400 gld) ter dva neplačana akcesista z aspirantstvom na redno plačo (*gl. tabelo 17*).⁵⁷⁰

Stanje še vedno ni bilo dobro. Konec leta 1767 je Elsner poslal nov kadrovsko-plačni predlog. Zase je zahteval dodatek, češ da je pred leti plača znašala že 900 gld (to je bilo res, *gl. zgoraj*), delati pa je moral še za stanove in še cene vseh življenjskih dobrin so šle navzgor. Sina Filipa Jakoba, ki so ga z 250 gld plačevali stanovi, čeprav sploh ni delal za njih, je predlagal za prvega računskega uradnika, ker je Martinic odšel na justicialni oddelek. Neplačanega akcesista Janeza Jurija Zieglerja je predlagal v povišanje v računskega uradnika z začetno plačo 250 gld. Opozoril je še, je da so račune za dobrodelne ustanove prej urejali trije uradniki, zdaj pa le dva akcesista oz. tedenska pisarja: Hradezky in bivši vojaški pisar Michael Uselmann; oba naj se odslej plačata s po 250 gld. Vsi trije so namreč dotlej prejeli le po 2 gld na teden (letno 104 gld).⁵⁷¹ Na Dunaju so predlog vzeli resno in blagajno odprli za vse tri dotlej neplačane akcesiste: dva so povišali v kalkulanta (250 gld), Uselmana pa v ingrosista (prepisovalca) z 200 gld. Elsner ml. je bil še naprej plačan od stanov (skupaj 300 gld), stari Elsner pa je dobil 700 gld. Stroški Kameralne blagajne za plače v deželno glavarstvem knjigovodstvu so tako narasli s 1512 na 2150 gld.⁵⁷² S to spremembo so se v končno približali plačam kakršne so se v tistem času izplačevale v stanovskem knjigovodstvu. Tam so v preteklih desetletjih kljub zmanjšanemu obsegu dela imeli bistveno boljše plače, ki pa so bile že 30 let v padajočem trendu (*tabeli 5 in 18*).

Stanje se je res nekoliko izboljšalo. Leta 1773 pa je deželni glavar Vincenz Orsini grof Rosenberg zaznal še druge pomanjkljivosti. Elsner je izkoristil novo inštrukcijo in spet predlagal kadrovske okrepitve ter dvig plač za 8 uradnikov.

⁵⁷⁰ Kraljica je šele 13. 9. 1766 za akcesista imenovala Vida Jakoba Žnideršiča in Janeza Jurija Zieglerja. *Gl. dopis kraljici* z dne 5. 5. 1764 ter kraljičino obvestilo deželnemu glavarstvu z dne 13. 9. 1766 v ARS, AS 7, šk. 12, Publico-Politica, mapa D-4, št. 1.

⁵⁷¹ *Status personalis* za leto 1768 z dne 21. 11. 1767 v ARS, AS 7, šk. 12, Publico-Politica, mapa D-4, št. 1.

⁵⁷² Osnutek števila osebja in plač v knjigovodstvu z dne 15. 3. 1768 v ARS, AS 7, šk. 12, Publico-Politica, mapa D-4, št. 1.

Plače vseh petih kalkulantov in treh akcesistov so bile namreč nižje od plač kancelistov, čeprav so imeli težje in odgovornejše delo kot je zgolj pisanje. To je bilo res: plače kancelistov v deželnoglavarški pisarni so bile za okrog 50 gld višje, vendar se je plačni proračun za knjigovodstvo dotlej dvignil že na 2554 gld.⁵⁷³ Zato, je nadaljeval Elsner, kalkulanti iščejo dodatno delo zunaj urada, da lahko preživijo družine, novih konkurentov za delo v knjigovodstvu pa ni, ker gredo mladi raje za kanceliste. Bolj občutljiva in z nepotizmom zaznamovana je bila prošnja, naj mu odobrijo zaposlitev namestnika s 500 gld plače (ker je sam že star) in to kar v osebi sina Filipa Jakoba, ki je bil tedaj prvi kalkulant.⁵⁷⁴

Elsner je bil, presenetljivo, spet uspešen. Dvor mu je dvignil plačo na 800 gld, namestniku in revizorju pl. Tieffenthallu na 500 gld, starim kalkulantom na 350 gld ali celo 400 gld, novim redno zaposlenim na 250 gld ali 350 gld, ingrosistom na 250 gld, akcesistom (in tedenskim pisarjem) pa na 150 gld. Proračun za plače se je tako zvišal na 3300 gld.⁵⁷⁵

Kadrovsko stanje pa se s tem ni bistveno okrepilo, le plače so končno dosegle vsaj minimalni nivo. Medtem si je Elsner nakopal zamere v uradu. Najglasnejši je bil namestnik Tieffenthall, ki mu ni bilo prav, da je šef mimo pravilnika kar sam ali skupaj s sinom podpisoval dopise nadrejenim uradom, čeprav bi jih moral tudi Tieffenthall. Posebej ga je prizadelo, da ga je Elsner ignoriral pri podpisovanju revizije ljubljanskega škofijskega palatinata (gospostva).⁵⁷⁶

Z vladarjevo potrditvijo nove plače uradnik še ni mogel biti povsem gotov o njenem dejanskem in gotovinskem **izplačilu**. Državni izplačevalci so večje plačne in penzijske obveznosti že dolgo pred terezijanskimi reformami poravnali z večletnimi zamudami. Največkrat šele takrat, ko se je v kateri od paradržavnih blagajn pokazal presežek po smrti ali resignaciji prejšnjega prejemnika. Uradnikove terjatve do države so se zato lahko vlekly do njegove smrti, saj so med poplačevanjem starih plačnih zaostankov nastali še novi.

⁵⁷³ Šest kalkulantov naj bi dobivalo po 350 gld, dva ingrosista po 250 gld, žurnalist Priller pa tako kot dotlej 104 gld.

⁵⁷⁴ Prepis dopisa na Deželno glavarstvo z dne 27. 10. 1773 v ARS, AS 7, šk. 12, Publico-Politica, mapa D-4, št. 1.

⁵⁷⁵ *Status personalis et salariorum* z dne 25. 2. 1774 v ARS, AS 7, šk. 12, Publico-Politica, mapa D-4, št. 1.

⁵⁷⁶ Dopis na deželno glavarstvo z dne 23. 12. 1774 v ARS, AS 7, šk. 12, Publico-Politica, mapa D-4, št. 1.

Raigersfeld je npr. aprila 1736 nadrejenim v dunajski Dvorni komori potožil, da že dve leti ni dobil asistentske (svetniške) plače pri Intendanci, poleg tega pa se je dotlej nabralo že za 2000 gld neplačanih dnevnic.⁵⁷⁷ Zaostanke mu je cesar kompenziral s prepustitvijo dohodkov iz tržaške posesti Bel Poggio. V zameno pa je namesto cesarja moral plačati 12.000 gld kupnine in zato zašel v stisko,⁵⁷⁸ saj posestni donos ni presegel 5 %, kolikor je znašala meja rentabilnosti za zemljiška gospodstva.⁵⁷⁹ Poplačila tržaških plač in dnevnic ni bilo še leta 1738, ko je zaprosil za denar za izpeljavo posla s soljo za vojvodstvo Milan.⁵⁸⁰ Poračun za leta 1737–1739 ter svetniško plačo za leto 1745 je dobil šele marca 1746.⁵⁸¹ Šele avgusta 1744 mu je Univerzalna bankaliteta izplačala 2572 gld za potne stroške in dnevnice pri opravljanju komisije v Trstu v letih 1740–1741. V knjigovodstvu Avstrijske dvorne komore so namreč slučajno odkrili likvidnostni presežek. To nakazilo pa ni poravnalo zapadlih obveznosti iz naslova komisije.⁵⁸² Dvorna komora mu je tako še leta 1747 dolgovala 5625 gld za kameralno svetništvo (1500 gld letno) od 1. aprila 1740 do 31. decembra 1743, 1125 gld za obdobje med 1. julijem 1746 in 31. marcem 1747 ter še 3548 gld plače v času komisije v Trstu v letih 1740–1741; skupaj kar 10.299 gld ali skoraj toliko, kot ga je leta 1736 stal nakup posesti Bel Poggio.⁵⁸³

Aprila 1748 je kraljica Marija Terezija nekoliko spremenila Raigersfeldovo delovno pogodbo. Dogovor iz leta 1747 je dobil aneks, ki je poplačilo plačnih zaostankov zvišal na 800 gld zaradi odbitka are, izplačljivih v četrletnih obrokih. Drugi aneks je dobil v roke jeseni 1749: dejansko se ni spremenilo nič, saj mu je kraljica določila skupno plačo v višini 2000 gld, kolikor so že dobivali drugi svetniki v Reprezentanci. Tako plačo je obdržal do smrti, pri čemer je 800 gld k svetniški osnovi dobival iz naslova »penziona«, drugih 800 iz blagajne deželnihih stanov pa začasno do poplačila glavnice dolga, ki

⁵⁷⁷ ARS, AS 730, knj. 160, p. 1623.

⁵⁷⁸ O tem v spomenici za izstavitev baronske diplome leta 1747 (prepis je v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 443–454).

⁵⁷⁹ Maja 1746 je preračunal rente v obdobju 1742–1746 na malo več kot 600 gld letno (Kos, *Dnevnik*, str. 64–65).

⁵⁸⁰ V ARS, AS 730, fasc. 202, p. 475 je prepis prošnje, ki jo je 29. 4. 1738 predal grofu Dietrichsteinu, pozitivno rešena pa je bila že naslednji dan.

⁵⁸¹ Kos, *Dnevnik*, str. 47.

⁵⁸² Vladarčin dekret z dne 26. 8. 1744 v ÖStA, FHKA, AHK GB, št. 299, fol. 144^v–145^v.

⁵⁸³ Gl. osnutek z dne 11. 4. 1747 v ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 159.

je leta 1749 še vedno znašal 7337 gld. Od leta 1752 pa je obdržal le še 800 gld popravka plače.⁵⁸⁴ Šlo je za standardno knjigovodsko rošado, kadar so se morali dvorni/kameralni svetniki spustiti po uradniški lestvici in pri tem vseeno ohranili prejšnjo (višjo) plačo.⁵⁸⁵ Točno take dohodke je kraljica Marija Terezija namenila leta 1749 predvidenemu dodatnemu (četrtemu) svetniku kranjske Deputacije, dotedanjemu svetniku Dvornega vojnega sveta Johannu Friedrichu pl. Standlerju: namesto 1500 gld plače naj bi v Ljubljani prejemal 1200 gld redne plače in 800 stalnega penziona. Čez mesec dni si je vladarica premislila in Standlerja poslala za svetnika v Šlezijo, prejšnjo resolucijo pa preklicala.⁵⁸⁶ Od leta 1752 je imel tak aranžma tudi novi svetnik Reprezentance Johann Joseph baron Hofmann.

Raigersfeld si je odtlej prizadeval za poplačilo zaostankov v celoti. Prvo priložnost je zaznal konec leta 1752, ko je kraljico prosil, da mu poplača ostane v višini 3471 gld. Šlo je le za zaostanke, ki so nastali po 1. novembru 1747, za prejšnjo dobo pa je na račun zaostankov že prejel 3867 gld v letnih obrokih po 800 gld.⁵⁸⁷ Raigersfeld je tedaj ugotovil, da je v blagajni Dvorne komore ostalo 5000 gld presežka, in je zanj uradno zaprosil. Težilo pa ga je, da mu niso priznavali obresti na dolg.⁵⁸⁸ Uspeha ni bilo in leta 1756 je še vedno upal na poplačilo dobrih 7000 gld, a je na ta račun dobival le nekaj sto goldinarjev. Večine dolga zato ni likvidiral do smrti leta 1760.⁵⁸⁹

Osebna izterjava plač, penzionov in zaostankov je zahtevala pomoč računskih agentov. Ti so za stranke urejali tudi zasebna nakazila, kapitalske naložbe

⁵⁸⁴ V resnici je taka ureditev že v kraljičinem dekretu Univerzalnemu komerčnemu plačilnemu uradu z dne 17. 4. 1747, vendar je kasneje nekdo v osnutku večkrat popravil 750 gld v 800 gld (ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 159; v šk. 160 je seznam kranjskih upravičencev do poplačil dolgov za leto 1749). Dvorna resolucija z dne 6. 4. 1748 v več prepisih je v ÖStA, FHKA, AHK GB, št. 299, fol. 478^r–478^v ter protokol v ÖStA, AVA, Inneres HK Allgemein B 147, p. 81. Resolucija z dne 11. 10. 1749 je v ARS, AS 6, šk. 181, knjiga resolucij za leto 1749, fol. 320^{r-v}. Dvorni dekret z dne 18. 10. 1749 je v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 719–721. Gl. še sezname plač deželnih funkcionarjev in uradnikov iz let 1757, 1758, 1759 in 1760 v ARS, AS 6, šk. 113.

⁵⁸⁵ Kubiska-Scharl – Pölzl, *Das Ringen*, str. 177–181.

⁵⁸⁶ Dvorni resoluciji z dne 12. 7. in 2. 8. 1749 v ARS, AS 6, šk. 111.

⁵⁸⁷ Leta 1747 je prosil vladarico za izplačilo dolga iz rentnega urada v moravskem Brnu; prepis je v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 484–486.

⁵⁸⁸ Prepis prošnje z dne 16. 12. 1752 v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 535–538.

⁵⁸⁹ Gl. popis deželnih plač in penzionov za leto 1757 v ARS, AS 6, šk. 113.

in poravnavali dolgov. Raigersfeldu je od leta 1748 pomagal Janez Adam Mayr, blagajnik pri Tajnem računskem uradu na Dunaju, leta 1758 in 1759 pa stari znanec Wolfgang Karl Kampfmüller.

Osnovna razloga takih zapletov sta bila – poleg kronično prazne državne blagajne – odsotnost enotne blagajne in dolga tradicija različnih izplačevalskih finančnih uradov.⁵⁹⁰ Papirnega denarja in posledičnega lahkotnega tiskanja po potrebi v habsburških deželah do leta 1762 še ni bilo, a tudi pozneje je bilo treba tovrstne državne obljube na papirju konvertirati v kovance. Dotlej je imelo samostojne proračune (ter ločena knjigovodstva in blagajne) kar sedem ali osem glavnih dvornih uradov z izpostavami v dednih deželah. Po ministrstvih in visokih finančnih uradih so sicer krožili elaborati o uvedbi enotne blagajne,⁵⁹¹ a so vse kameralne in vojne blagajne združili šele leta 1761.⁵⁹²

Še leta 1743 so šle plače štajerskim, kranjskim in goriškim in primorskim uradnikom in funkcionarjem iz Vicedomskega urada v Ljubljani, Višjega mitninskega urada Vransko, Višjega nakladniškega urada v Ljubljani in upravnništva rudnika v Idriji.⁵⁹³ Leta 1747 pa sta postala glavna izplačevalca država (*Erar*) skozi blagajno Ministerialne bankalne deputacije, a spočetka še prek Kameralnega plačilnega urada v Ljubljani (*Ober-Zahlamt*) oz. Kameralne (in vojne) blagajne ter fonda vinskega zakupa.⁵⁹⁴ Tudi Raigersfeld je leta 1747 in 1748 prejemal osnovno plačo v Reprezentanci (1200 gld) iz fonda vinskega zakupa, 750 gld rednega dodatka in 750 (800) gld poračuna pa iz blagajne Avstrijske

⁵⁹⁰ Winkelbauer, *Ständefreiheit* 1, str. 476–493.

⁵⁹¹ Gl. nedatiran predlog o uvedbi »generalne blagajne«, razdeljene na kameralni in vojni del, v zapuščini podpredsednika Avstrijske dvorne komore Petra Antona barona Hillebrand-Prandaua (ÖStA, FHKA, SUS NL Brandau, šk. 3).

⁵⁹² Direktorij *in publicis et cameralibus*, Dvorna komora, Ministerialna bankalna deputacija, Dunajska mestna banka, Novčni in rudarski dvorni kolegij, Direkcija za glavne dolgove, Generalni vojni komisariat in Invalidska dvorna komisija (Winkelbauer, Gründzuge, str. 773–774).

⁵⁹³ ÖStA, HHStA, KA AKA, šk. 12, št. 55. Körbl, Korruption, str. 51–52.

⁵⁹⁴ Tako je zagotovila kraljica v inštrukciji za Reprezentanco z dne 15. 4. 1747. Izjema je bila plača za višjega rudarskega in gozdarskega mojstra ter mitninskega višjega prejemnika Franca Sigmunda Antona Kappusa pl. Pichelsteina, ki se je spremenila v penzijo (prepis v ÖStA, FHKA, AHK GB, št. 299, fol. 394^v). Gl. tudi ARS, AS 730, fasc. 191, pp. 455–476

dvorne komore.⁵⁹⁵ Ekspeditor Janez Anton pl. Schluderbach je svojih 300 gld od leta 1748 dobival le iz fonda vinskega zakupa.⁵⁹⁶

Nadzor nad deželno knežjimi financami, zbiranjem in pošiljanjem dohodkov od kameralij, trošarin, davkov na sol in pijače ter od obresti od državnih/deželnih naložb in dolgov je leta 1747 od ukinjenega vicedomata in kmalu nato še od Kameralne komisije prevzel Kameralni plačilni urad (*Zahlamt* ali *Cameral- und Schulden-Cassa*), kasneje imenovan tudi Kameralna in vojna blagajna (*Cameral- und Militär-Cassa*), ki je bil podrejen dunajski Univerzalni bankaliteti (kot glavna državna blagajna in kontrolno knjigovodstvo ustanovljena leta 1715). Kranjski vicedom je bil v finančnih zadevah od leta 1715 do 1747 sicer podrejen Notranjeavstrijskemu bankalnemu kolegiju.⁵⁹⁷ S štajersko soljo in mitninami v notranjeavstrijskih deželah pa je že prej upravljala dunajska Ministerialna bankalna deputacija. Za kameralne in druge finančne zadeve pa so aprila 1747 ustanovili tudi izpostavo oz. »administracijo dohodkov« glavne blagajne Ministerialne bankalne deputacije (Bankalni urad, od 1760 Bankalna deputacija), ki je postala glavna deželno knežja blagajna v deželi. Od Kameralnega plačilnega urada, ki je novembra 1748 z novo reformo uprave in sodstva prešel pod nadzor Reprezentance, je administracija tedaj prevzela tudi skrb za plače, dodatke in penzione mitninskih uradnikov na Kranjskem ter državnih uradnikov v Gorici, Gradiški, Trstu in teritorijih v Kvarnerju (Reka, Bakar, Senj, Karlobag) (*tabela 11*).⁵⁹⁸ Za plače vojaštva in druge vojaške stroške pa je odtlej skrbel Generalni vojni komisariat na Dunaju.

Aprila 1749 je z reformo, ki je v novih Reprezentancah in komorah spet združila deželno knežjo upravo in finance, tudi kranjska Reprezentanca ponovno dobila nadzor nad Kameralnim plačilnim uradom, ki je ostal blagajniško-računski urad za finančne operacije iz njenih pristojnosti. Obenem je dunajska Bankalna deputacija prevzela od Direktorija *in publicis et cameralibus* nadzor nad kameralijami, tj. carinami, mitninami (vključno z mitnicami in drugimi državnimi objekti) ter pobiranjem in revidiranjem davkov, ki so bili prej v pristojnosti Kameralnega plačilnega urada (urbarialni davek, domene od bankalnih

⁵⁹⁵ Dvorna resolucija z dne 15. 4. 1747 v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 615–616 in resolucija z dne 6. 4. 1748 v ARS, AS 6, šk. 114.

⁵⁹⁶ Dvorni dekret z dne 28. 2. 1748 v ARS, AS 6, šk. 114.

⁵⁹⁷ Winkelbauer, Banco, str. 949

⁵⁹⁸ Seznam z dne 1. 11. 1748 v ARS, AS 6, šk. 199.

gospostev, tobačni monopol, vinski zakup, mesni krajcar in živinska naklada), razen kolkovine in taks, ki so šle v *Tax-Amt* na Dunaju. S tem so se deželnoknežje finance povsem ločile od uprave. Bankalna blagajna je prevzela tudi obveznosti za izplačila plač, dnevnic, penzionov, milostnih doklad, dotacij cerkvenim ustanovam, pobiranje kavcij in obresti od posojil, sčasoma pa še finančni nadzor nad izgradnjo komercialnih cest, solnimi zadevami, državnimi gozdovi in zemljiškimi gospodstvi.⁵⁹⁹ Leta 1760 je ljubljanska Bankalna administracija dobila nadzor tudi nad stanovskim premoženjem, revidiranjem stanovskega knjigovodstva in urada generalnega prejemnika. Leta 1783 so bankalno administracijo združili z graškim Gubernijem, v Ljubljani pa ustanovili Bankalni inšpektorat (kasneje imenovana Združena kameralna, vojna in bankalna blagajna).⁶⁰⁰ Ker Bankalna administracija ni spadala pod deželnoknežjo upravo oz. pod Reprezentanco in po letu 1763 njenega naslednika Deželnega glavarstva, bankalnega osebja ni v sistematikah in inštrukcijah za deželnoknežje uradništvo v osrednjih upravnih in sodnih organih. Njeno gradivo je ohranjeno na Dunaju. Leta 1754 je v Ljubljani zaposlovala kar 12 oseb, na čelu z administratorjem Krištofom Lovrencem baronom Flachenfeldom. Kameralni plačilni urad pa je v obdobju 1748–1763 zaposloval le 2–4 osebe (*tabele 8, 9, 16, 17*).⁶⁰¹

Od novembra 1749 je plače (in tudi druge državne denarne obveznosti) Ministerialna bankalna administracija kvartalno nakazovala v Kameralni plačilni urad po njegovem poprejšnjem obvestilu o vsakem upravičencu.⁶⁰² Kasneje so del tega bremena, tj. skoraj polovico fonda za plače na Kranjskem, prevzeli tudi deželni stanovi – do leta 1759 z 18.000 gld, nato z 20.000 gld.⁶⁰³ Deželnim uradnikom so plače zagotavljali stanovi iz Višjega nakladniškega urada in iz blagajne generalnega prejemnika.

Medtem ko je strokovno in tehnično osebje v deželnoknežji upravi po letu 1747 redno dobivalo predpisane, četudi nizke plače, pa nekateri »srednji«

⁵⁹⁹ Dvorna resolucija z dne 6. 12. 1749 v ARS, AS 6, šk. 102.

⁶⁰⁰ ÖStA, FHKA, NHK Baale Akten Krain, šk. 2339–2547 (za leta 1765–1796). Starejše gradivo za leta 1703–1764 je v ÖStA, FHKA, NHK Baale Akten, Altes Baale A Altes Bankale, 902 šk. ter do leta 1751 tudi v ÖStA, FHK, AHK HFIÖ. Gl. tudi Winkelbauer, Banco, str. 847, 952–955; Žontar, *Handbücher*, str. 65, 81, 98–99.

⁶⁰¹ *Inner-Oesterreichischer Instanz-Calender 1754*.

⁶⁰² Dvorna resolucija z dne 6. 12. 1749 v ARS, AS 6, šk. 102.

⁶⁰³ Gl. Raigersfeldovo omembo k 30. 3. 1759 v Kos, *Dnevnik*, str. 766.

svetniki v Deželnem glavarstvu po letu 1763 še vedno niso mogli do poplačila (*tabela 18*). Še leta 1768 je Deželno glavarstvo menilo, da Jožefu Gabrijelu pl. Busetu kot prosilcu za svetništvo, izpraznjenem po smrti Franca Antona barona Schmidthoffna, ne more zagotoviti polne svetniške plače v višini 700 gld, saj tudi vsi stari svetniki ne dobivajo celotne vsote ter menilo, da bi te umanjke lahko pokrili s Schmidthoffnovo plačo, za Busetovo pa naj poskrbi kraljica. Ta se je strinjala s poplačilom za svetnike Antona Jožefa pl. Vermattija (200 gld), Leopolda Livija Schwaba pl. Lichtenberga (100 gld), Kajetana Baltazarja pl. Pettenegga (200 gld) in Jožefa Antona barona Janežiča (200 gld).⁶⁰⁴ Podobno je storila s plačo pokojnega svetnika dr. Wolfganga Janeza Grabnerja (1200 gld), ki jo je prejel novi svetnik dr. Jožef Ferdinand Wolf, ta pa svojo staro plačo (1000 gld) prepustil erarju.⁶⁰⁵

Plačni dodatki

Eden od načinov omejevanja plač je bila uvedba fiksnih plač. Do tega je končno prišlo šele v jožefinski dobi. Od leta 1785 so le še cestni in mostovni uradniki prejeli tantieme in poplačila postranskih stroškov. S tem so odpadli **stalni dodatki**, ki so bili več stoletij tradicionalni način popravljanja prenizko določenih rednih plač. V 18. stoletju so take dodatke imenovali tudi »alimentacija«. S funkcijskimi dodatki so želeli obdržati v službah dovolj kvalificiranega osebja (nekateri so opravljali več del z različnimi izplačevalci), vsem zadovoljiti višino plače in redno izplačevanje, obenem pa so dodatki udeleževalci vladarjev namen, da bi predstojniki uradnike nagrajevali po prizadevnosti, ne pa letih službovanja.⁶⁰⁶ Pri tem so kajpak redno trčili na fiskalne omejitve in varčevalne zaveze, ki so klestili predlagane plačne sheme v deželah.⁶⁰⁷

⁶⁰⁴ Osnutek poročila deželni kneginji z dne 22. 7. 1768 ter njena dekreta z dne 24. 12. 1768 in 10. 1. 1769 v ARS, AS 7, šk. 62, Publico-Politica, mapa R-5, št. 1.

⁶⁰⁵ Dvorni dekret z dne 15. 7. 1769 v ARS, AS 7, šk. 62, Publico-Politica, mapa R-5, št. 1.

⁶⁰⁶ Dvorni reskript s 5. 8. 1748 v Kropatschek, *Sammlung I*, št. 52).

⁶⁰⁷ Gl. npr. protokola seje komisije z dne 27. 8. in 2. 10. 1748, ki se je pod predsedstvom grofa Haugwitzja in v prisotnosti grofa Herbersteina ukvarjala s kranjsko kameralno sistematiko za leto 1749 (ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 160 in 162), nedatiran prepis proračunske spomenice za deželno kneginjo za isto leto, ki omenja tudi delovne potrebe, zasedenost in plačevanje uradniških mest ter popravljeno sistematika za leto 1749 (ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 162).

Stalni dodatki so v resnici znatno bremenili blagajne: Jurij Sigmund grof Gallenberg je dobil v letih 1667–1696 kot kranjski deželni namestnik od dežele na račun »daril« in poravnavanja napihnjenih službenih stroškov kar 59.492 gld ali povprečno skoraj 1000 gld letno.⁶⁰⁸ Z deželnimi sredstvi je bil Gallenberg radodaren tudi kot podeljevalec, saj sicer komisariji po njegovi smrti ne bi zmanjšali plač vsem deželnim uradnikom, kar je z zgražanjem leta 1700 zapisal kronist Janez Gregor pl. Dolničar. Tudi Gallenbergov sin Wolf Vajkard je leta 1710 prejel od dežele 3214 gld raznih dodatkov.⁶⁰⁹ Pozneje je ob nastopih novih funkcij dobil še vsaj 12.000 gld za odpravnine in obleko, njemu in bratu Seifridu Baltazarju pa je bil leta 1717 spregledan davčni zaostanek v višini 6000 gld. Taka praksa se je končala leta 1732, ko je umrl deželni namestnik in upravitelj Orfej grof Strassoldo, dediči pa za njegovo dolgoletno službovanje niso dobili nič.⁶¹⁰ Toda deželni namestnik Anton Jožef grof Auersperg je poleg namestniške plače leta 1742 prejemal še 360 gld »zaščitnice«, 450 gld za proviant (ta dodatek je bil sicer ukinjen že leta 1697!), 240 gld »čakalnine«, 14 gld za smodnik, 13 gld za svinec, nedoločen delež sodnih taks in 105 gld novoletne nagrade. Kot deželni upravitelj pa je imel še 360 gld za prisedništvo, 450 gld za proviant, 320 gld čakalnine, ostalo pa kot pri namestništvu; vsega skupaj je bilo za 3260 gld, kar je bilo celo več kot je znašala osnovna namestniška plača. Seveda sta se število in vsota takih dodatkov ozirala na službeni rang, saj prisedniki deželnih sodišč (in nižji uradniki, razen vodij uradov in oddelkov) poleg osnovne plače niso dobili ničesar več. V celoti pa je bilo v tistem letu za plače iz stanovske blagajne izplačanih 51.800 gld (*tabela 3*).

Stalni dodatki so bili še dodatki za kurjavo in razsvetljavo, za uniforme za trobentače, za stanovanja, za (podrejene) pisarje in fizične delavce (npr. tesarje pri mostninarjih). Med dodatke so spadala še plačila za posebne storitve, npr. za oskrbovanje kapele in navijanje ure na Lontovžu, za deželno ledenico, za

⁶⁰⁸ ARS, AS 2, I, Landtag-Protocoll št. 25 (šk. 900), fol. 467; isti, št. 30 (šk. 904), fol. 183 in 483; isti, št. 35 (šk. 909), fol. 303; isti, št. 42 (šk. 916), fol. 446 in 452. Izvleček iz knjige deželnih izdatkov za Gallenberge, ki je nastal po letu 1740, je v ARS, AS 730, fasc. 173, pp. 321–322.

⁶⁰⁹ Dolničar navaja tudi Wolfovo plačilo za udeležbo na razpravi o davkih na Dunaju leta 1701 – kar 5000 gld (Steska, *Annales Urbis Labacensis*, str. 83, 90).

⁶¹⁰ Prepis izvlečka z »odpravninami« v letih 1673–1723, ki ga je deželno stanovski knjigovodja Leopold Zaharija pl. Rastern sestavil z dne 20. 3. 1742 v ARS, AS 730, fasc. 188, pp. 513–515. Primeri s Kranjske so v Dimitz, *Geschichte*, str. 71–73 in Vrhovec, *Ljubljanski meščanje*, str. 201–206.

čiščenje dimnika v deželni suknarni, za prepisovalne ipd. takse. Dodeljevanje je bilo arbitrarno, saj jih v istem uradu in na enakem delovnem mestu niso prejeli vsi (*tabele 1, 2, 3*).

Posebna anomalija je bil dodatek za knjigovodstvo, ki ga je še leta 1742 prejel stanovski knjigovodja (*tabela 3*). Tudi dodatki za proviant in sodno prisedništvo ter čakalnina (za deželne častnike) so izdatno popravljali oz. dopolnjevali prenizke plače deželnih svetnikov, vendar so bili dejansko plačilo za dodatno delo (*tabeli 1 in 2*).

Tradicionalne stalne »novoletne nagrade« (danes bi jim rekli »božičnice«) deželno knežjim uradnikom so na Kranjskem ukinili leta 1749. Pravzaprav jih je prepovedala že inštrukcija za Reprezentanco iz leta 1747.⁶¹¹ Prav tako niso več dodeljevali novoletnega pisarniškega dodatka v naravi (t. i. »novoletna distribucija«), ki so ga pred letom 1747 dobivali višji vicedomski uradniki in je obsegal le službene koledarje, nekaj vrst boljšega papirja, pečatni vosek, peresa itd. Vicedom je teh pisarniških potrebščin dobival za 13 gld, deželni svetniki, tajnik in knjigovodja pa za 9,5 gld.⁶¹²

Večino tovrstnih dodatkov so deželno knežjim uradnikom in funkcionarjem ukinili leta 1752 z brezprizivnim pojasnilom, da naj vsakdo prejema le tisto, kar mu pripada po službeni lestvici in opravljenem delu.⁶¹³ Dodatna izplačila iz drugih blagajn so vseeno ostala pod drugimi termini, največ kot »penzion« (več v poglavju Penzioni in pokojnine). Še v času delovanja Deželnega glavarstva (1763–1781) so svetniki, ki so formalno prejeli le 500 namesto uradno določenih 700 gld (*tabela 17*), razliko dobivali kot »penzion«. Ker drugi stalni dodatki niso bili dovoljeni, je kraljica na posebno uradnikovo prošnjo lahko tudi dovolila izplačilo »dopolnilnega dodatka« ali »doklade« (*Zulage*). Predsednik Reprezentance grof Herberstein je npr. leta 1760 dobil doklado v višini 2000 gld. Leta 1771 je kraljica dodelila svetniku Pavlu Alojzu grofu Auerspergu 200 gld k 500 gld zaradi dobrega 18-letnega služenja državi.⁶¹⁴ S tem je grof prišel do polne redne plače. Vsaj še leta 1768 so imeli na glavarstvu še vedno mnogi drugi tak dodatek: dva ekspeditorja, en registraturni adjunkt

⁶¹¹ ÖStA, FHKA, AHK GB, št. 299, fol. 392^r.

⁶¹² Gl. nedatiran seznam v ARS, AS 1, šk. 247, Publico-Politica, mapa O-III.

⁶¹³ Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 112–113.

⁶¹⁴ Dvorna dekreta z dne 2. 2. in 19. 2. 1771 v ARS, AS 7, šk. 62, Publico-Politica, mapa R-5, št. 1.

in osem kancelistov s po 300 gld osnovne plače ter 50 gld. Revident je imel 400 gld + 50 gld, štirje kalkulanti po 250 gld + 50 gld, ingrosist 200 gld + 50 gld ter pisar 104 gld.⁶¹⁵

Druga vrsta so bili **začasni dodatki**, ki so jih dobivali funkcionarji in uradniki za dodatna dela v istem ali drugih političnih organih ter mimo predpisanih delovnih obveznosti (več o tem v poglavju Organizacija svetniškega dela). Še naprej so dodeljevali tudi **izredne dodatke** za občasno ali enkratno izvedena dodatna, izjemna dela. Dr. Karlu Seifridu pl. Perizhoffu, registratorju Reprezentance in Apelacije, je kraljica leta 1748 na njegovo prošnjo dodelila nagrado (*Recompens*) v višini 150 gld za sestavo repertorija deželnozborskih protokolov »Kranjski pragmatiki«, kar je sicer že dobro desetletje zahteval od stanov.⁶¹⁶ Take dodatke so iz svoje denarnice izplačevali tudi funkcionarji za posebne naloge, ki so jih za njih opravili podrejeni uslužbenci. Tako je registraturni adjunkt Franz Xaver Bischof za tabele tržnih cen, ki jih je sicer izdeloval prostovoljno in zunaj delovnega časa, novembra 1749 in julija 1750 prosil nadrejenega Raigersfelda za plačilo.⁶¹⁷ Raigersfeld pa je februarja 1754 iz svojega plačal rektifikacijskemu aktuarju Christianu Konradu Haudeju 6 gld za prepise nekih Herbersteinovih tabel, ki jih je Raigersfeld rabil zase.⁶¹⁸

Skoraj vse vrste dodatkov so v naslednjih letih ukinili, kot kažejo plačne sistematike po letu 1748. Še tri desetletja so se obdržali le službeni penzionski dodatki za višje funkcionarje in uradnike ter pravica koriščenja redkih preostalih službenih stanovanj. Leta 1780 so načelno ukinili tudi to pravico (razen izjemoma npr. hišnikom in vratarjem v službenih poslopih), zato so se morali dotedanji upravičenci preseliti v cenejša stanovanja, nekateri upokojenci pa odšli živeti v cenejše province.⁶¹⁹ Končno je vlada poskusila prekiniti še s staro prakso izplačevanja dodatnih plač uradnikom, ki so istočasno sami (brez pomoči podrejencev) opravljali več državnih služb, če ni bilo mogoče zaposliti dodatne osebe. V takem primeru so lahko pričakovali kvečjemu polovico nižje plače ene od obeh služb.⁶²⁰ Nekateri niso dobili niti tega: leta 1786

615 Gl. sezname v ARS, AS 7, šk. 13, Publico-Politica, mapa D-4, št. 4.

616 Prepis dvorne resolucije z dne 1. 6. 1748 v ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 161.

617 Kos, *Dnevnik*, str. 249, 297.

618 Prav tam, str. 511.

619 Heindl, *Rebellen*, str. 250; Bruckmüller, *Avstrijska zgodovina*, str. 229.

620 Tiskano obvestilo z dne 20. 4. 1781 k dvornemu dekretu z dne 31. 3. 1781.

je Johann Nepomuk Hrabaly pri Združeni kranjsko-koroški deželni pravdi prejemal plačo kot registrator (800 gld), za podobno delo pri Deželni deski pa nič. V zameno za »penzijske« dodatke pa so nekaterim funkcionarjem in visokim uradnikom pustili precej visoke stalne »osebne dodatke« (t. i. *ad personam*) (tabela 19).

Dnevnice in potni stroški

Od nekdaj so javni uslužbenci izkoriščali nadomestila potnih in življenjskih stroškov na službenih poteh za izdaten popravek rednih plač. Včasih že onkraj meja legalnosti in moralne dostojnosti. Dnevnice (*Liefergeld*) so bile priročno sredstvo, ker so bili dejanski stroški bivanja zunaj doma običajno nižji od višine izplačane dnevnic. Največkrat je šlo za (pre)dolgo trajanje službenih poti (komisarstvo) ter za poračunanje stroškov kar brez računov, čeprav so oblasti vedno zahtevale natančna poročila. Leta 1727 je Notranjeavstrijska dvorna komora omejila rok za vlaganje zahtevkov za izplačilo dnevnic na eno leto po končani komisiji.⁶²¹ Zato so naslednje leto lahko zahtevali od kranjskega vicedoma Franca Seifrida grofa Thurn-Valsassina poročilo o stroških vizitacije deželno knežjega gospostva Postojna v zadnjih petih letih, ki jih dotlej kljub večim pozivom ni dostavil.⁶²² V letih 1736–1738 se je isti organ ubadal z zahtevkom Karla Avguština barona Ruessensteina, ki je za vizitacijo novomeške proštije zahteval dnevnice zase, za aktuarja in pisarja za kar 56 dni. Priznali so mu le dnevnice za 14 dni, po 9 gld na dan.⁶²³

Zamudno vlaganje in neažurno reševanje poračunskih vlog se še nekaj let ni uredilo, predvsem zaradi preobremenjenih plačilnih uradov. Nestrpni upravičenci so se na koncu obrnili na vladarja in zahtevali poravnavo dolga za več službenih poti skupaj. Iz takih prošenj je razvidno, da še za take postavke ni bilo poenotenih tarif. Raigersfeld je npr. leta 1744 kraljico prosil za poplačilo treh tranš dnevnic: najprej 2079 gld za več nujnih potovanj v letih 1737–1738, ko je v Gradcu delal na projektu mitninskih tarif, a je moral večkrat v Trst in nazaj zaradi dela v solnopreskrbovalni družbi. Dnevnice je ocenil na 8,25 gld

⁶²¹ Obvestilo kranjskemu fiskalu dr. Ferdinandu Weyglu z dne 4. 6. 1727 v ARS, AS 1, šk. 190, Publico-Politica, mapa L-XI, št. 6.

⁶²² Štirje dopisi Notranjeavstrijske komore kranjskemu vicedomu grofu Thurn-Valsassini v ARS, AS 1, šk. 190, Publico-Politica, mapa L-XI, št. 11.

⁶²³ Dopis z dne 6. 3. 1728 v ARS, AS 1, šk. 190, Publico-Politica, mapa L-XI, št. 7.

na dan, vseh dni pa je bilo kar 252. Še več, skupaj kar 6440 gld je pričakoval za 16-mesečno komisarsko delo v Trstu od januarja 1740 do marca 1741, kjer je imel dogovorjen mesečni pavšal v višini 400 gld; dotlej je prejel le 1800 gld. Posebej pa obračunal še potne stroške (231 gld) za več potovanj iz Trsta v Ljubljano v tistem času V celoti mu je država na račun dnevnic dolgovala še 5625 gld!⁶²⁴

Poseben problem je še vedno predstavljalo že omenjeno odhajanje na »službene poti« brez ukaza in odobritve deželnega kneza in centralnih uradov, kar je za seboj potegnilo še previsoke obračune dnevnic. Šele deželna kneginja Marija Terezija je z dekretom 12. aprila 1747 kranjskim deželnim stanovom oz. njegovim članom, ki so prihajali s prošnjami in zahtevami na Dunaj, prepovedala samovoljno odhajanje na Dunaj z izgovorom uradnega dela. Omejila pa je tudi višino dnevnic; za člane gosposkega stanu 50 gld tedensko, za viteze 40 gld, za tajnike, pisarje in drugo pisarniško osebje 30 gld. Deželno knjigovodsko bi moralo denar za to vzeti iz plemiškega fonda oz. iz imenjske rente (*Herren-Gült*), ne pa iz davkov na podložniške posesti, ker se podložnikov ne sme dodatno obremenjevati.⁶²⁵ Obenem je z odpravo rednih vizitacij mest in župnij, ki po njenem mnenju niso imele nobenega učinka, marveč le velike stroške, predpisala višino potnih stroškov za revizorje: 12 gld za komisarja in 4 gld za aktuarja.⁶²⁶ V imenu vladarice sta nad izplačili dnevnic bdela Reprezentanca oz. Kameralni plačilni urad in dvor je moral včasih celo opomniti preveč strogo Ljubljano, naj ne dela težav pri izplačilih, ki jih je že odobrila vladarica.⁶²⁷ Deželne stanove je kraljica še bolj omejevala: aprila 1749 je npr. sicer ugodila prošnji stanov, da generalni prejemnik Janez Ignac baron Apfalter osebno prinese poročilo na Dunaj in ji pojasni stanje glede stanovskih financ, a na svoje stroške.⁶²⁸ Leta 1749 je višino dnevnic sistematizirala po uradniških razredih (*Liefergeldderreglement, Diätenreglement*). Najvišje med državnimi uradniki sta bila tajni svetnik in

⁶²⁴ Nedatirana prepisa prošenj v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 562–568 in 569–580.

⁶²⁵ Dvorna uredba v ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 1.

⁶²⁶ V inštrukciji za Reprezentanco z dne 15. 4. 1747 (prepis v ÖStA, FHKA, AHK GB, št. 299, fol. 392').

⁶²⁷ Npr. v dvornem dekretu z dne 13. 11. 1748 glede dnevnic za reškega upravitelja Johanna Felixa de Gerlicyja, ki je odhajal na Dunaj (ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 1).

⁶²⁸ Dvorna resolucija z dne 26. 4. 1749 in osnutek Reprezentance za stanove z dne 2. 5. 1749 v ARS, AS 7, šk. 1, Publico-Politica, mapa A-3, št. 1. Baron je odšel na Dunaj šele 20. 5. 1749 (Kos, *Dnevnik*, str. 223).

feldmaršal, najnižje navaden pisar in adjutant (razmerje je bilo 13 : 1). Leta 1754 je bila višina dnevnic predpisana tudi za pojezde okrožnih glavarjev.⁶²⁹ Kasneje se je sistem oblikoval v hierarhijo celotnega uradništva in plač v 12 dnevniških razredov (*Diätenklasse*).⁶³⁰

Sistematično zniževanje dnevnic in potnih stroškov je dobilo pospešek v jožefinski dobi. Okrožni glavarji so si npr. morali izplačati vse krajše poti iz lastnega žepa, deželni zdravniki pa so le izjemoma lahko zahtevali prevoznine.⁶³¹ Leta 1781 so okrožnim glavarjem ukinili vsakršne dnevnice in potne stroške pri mejnih komisijah v Istri.⁶³²

Penzioni in pokojnine

Stalni in delovno nedoločen dodatek je bil tudi t. i. **penzion**, ki ga ne smemo enačiti z današnjim pogovornim terminom za pokojnino. Penzionov je bilo glede na namen namreč več vrst. Lahko je res šlo za starostno pokojnino ali pa za stalen plačni dodatek aktivnim funkcionarjem in uradnikom za ves čas službe ali le za nekaj let,⁶³³ npr. do pokritja preteklih obveznosti vladarja/države. Tak primer poravnave razlike do polne plače ali starih dolgov smo spoznali pri analizi Raigersfelde plače (v poglavju Redne plače). Včasih pa je penzion pomenil začasen dohodek med začasnim umikom iz v »rezervo«, od koder so se penzionisti kasneje spet delovno aktivirali.⁶³⁴ Taka je bila praksa tudi ob ukinitvah uradov, ko so uradniki nekaj časa ostali brez službe in prejeli »penzione« v približno enakih vsotah kot prej plače.⁶³⁵ Razlogi za prejemanje pa so bili lahko tudi povsem ločeni od službovanja.⁶³⁶

⁶²⁹ Dvorna odloka v Kropatschek, *Sammlung I*, št. 81 in *Sammlung II*, št. 349.

⁶³⁰ Megner, *Beamte*, str. 32–33.

⁶³¹ Heindl, *Rebellen*, str. 31.

⁶³² Dvorni dekret z dne 11. 8. 1781 v ÖStA, AVA, Inneres HK Allgemein A, šk. 433

⁶³³ Tako si je npr. tudi kancelist Anton Andrej Deležnik leto dni po nastopu službe v reprezentančnem knjigovodstvu izposloval še 50 gld penzijskega dodatka k plači za dve leti (dvorna resolucija z dne 20. 9. 1749 v ARS, AS 6, šk. 110).

⁶³⁴ Prav tam, str. 116–118.

⁶³⁵ Denimo leta 1748 nekdanjemu svetniku ukinjene kranjske Apelacije Jožefu Mariji grofu Auerspergu in že imenovanemu svetniku kranjske Vlade je vladarica prisodila 1000 gld penziona dokler ne bo začel prejemati redno plačo (dvorna resolucija z dne 31. 10. 1758 v ARS, AS 6, šk. 110).

⁶³⁶ Tudi kot odškodnina za škodo, ki ni bila neposredno posledica uradniškega dela. Npr. v primeru Petra in Ivana Vukasoviča iz Senja, ki sta leta 1750 dobila triletno pravico do

Podelitev penziona je bila vladarjeva pravica oz. milost, ki je ugasnila z upravičencevo smrtjo. Državni uradi so zato vladarju vsako leto predložili v potrditev ažurirane sezname vseh vrst penzionov. Vsakoletna obnovitev je bila formalnost in leta 1690 je bilo določeno, da penzionov do 500 gld ni treba vnovično podeliti upravičencem.⁶³⁷ Vladarji so izplačevanje penzionov začasno ustavili v obdobjih večjih finančnih stisk, največkrat v času vojn.⁶³⁸

Penzioni so se izplačevali v krajih in deželah, kjer so živeli upravičenci. Izjemoma so nekateri dobili pravico prejetanja kjerkoli v dednih deželah.⁶³⁹ Vladarica je ob uradnikovi premestitvi v drugo deželo izrecno potrdila tudi prenos penziona in odredila izplačevanje iz kameralne blagajne v drugi deželi.⁶⁴⁰ Tisti pa, ki so se preselili že v pokoju, so penzijsko pravico odnesli s seboj, a so morali za kontinuirano prejetanje vsako leto potrditi status in živost, deželne oblasti pa so poskrbele za prenos obveznosti med deželnimi kameralnimi blagajnami.⁶⁴¹

Do leta 1749 so vse penzione po deželah izplačevali kameralni plačilni uradi iz kameralnih dohodkov, nato pa so izplačila zagotavljala Ministerialna bankalna deputacija oz. njene deželne administracije.⁶⁴² Poenoteno s plačami je bilo četrletno izplačevanje ter obdavčenje z enako aro: za prejemke v višini od 100 do 1000 gld je ara znašala 5 %, nad to vsoto 10 %; penzioni do 100 gld so bili are oproščeni.⁶⁴³ V posameznih primerih so dotlej za pokojnine lahko namenili dohodke deželnoknežjih posesti: npr. leta 1750 je kraljica sporočila Christianu

penziona v višini 120 gld zaradi dvoletnega turškega ujetništva ter izgube ladje (dvorna resolucija z dne 25. 3. 1750 v ARS, AS 6, šk. 111). Njun penzion je vladarica večkrat podaljšala.

⁶³⁷ Megner, *Beamte*, str. 30, 142–143. Tudi Marija Terezija je ob nastopu vladanja leta 1740 začasno – do objave nove resolucije – suspendirala vse plačne in milostne dodatke razen penzionov pod 500 gld (*Supplementum* 5, str. 7).

⁶³⁸ Npr. leta 1683 med avstrijsko-turško vojno (gl. dopis Notranjeavstrijske dvorne komore kranjskemu vicedomu Francu Adamu Ursini grofu Blagay z dne 7. 7. 1683 v ARS, AS 1, šk. 254, Publico-Politica, mapa P-X).

⁶³⁹ Henrik grof Orzon leta 1748 (izvleček iz dvorne resolucije z dne 9. 11. 1748 v ARS, AS 6, šk. 199).

⁶⁴⁰ Tako je leta 1749 storila s penzionom (500 gld), ki ga je imel ob plači tajnik Reprezentance dr. Anton Steinfels, ki je bil premeščen v Šlezijo (dvorni dekret z dne 20. 9. 1749 v ARS, AS 6, šk. 111). Leta 1769 pa je odobrila Mihaelu Gotlibu baronu Raigersfeldu prenos 400 gld iz Prednjeavstrijske kameralne blagajne v Freiburgu na blagajno v Ljubljani, ker je baron postal svetnik tamkajšnjega Deželnega glavarstva (dvorni dekret z dne 19. 8. 1769 v ARS, AS 7, šk. 62, Publico-Politica, mapa R-5, št. 1).

⁶⁴¹ Dvorni odlok z dne 7. 10. 1765 v Kropatschek, *Sammlung IV*, št. 820.

⁶⁴² Dvorna resolucija z dne 6. 12. 1749 v ARS, AS 6, šk. 102.

⁶⁴³ Dvorna resolucija z dne 2. 7. 1749 v ARS, AS 6, šk. 110. Prim. Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 123.

Wilhelmu pl. Heilu, ki je želel pokojnino zamenjati za dosmrtno uživanje dohodkov deželno knežjega gospostva Postojna, da se bo v tem primeru moral spet zaposliti pri kameralnih ali komerčnih zadevah, da ne bo »nekoristno« užíval svojega penziona.⁶⁴⁴ Leta 1752 pa je bila za izplačevanje penzionov in pokojnin v dednih deželah ustanovljena Glavna pokojninska blagajna, ki je letno razpolagala z enim milijonom kapitala. Posebna komisija znotraj Direktorija *in publicis et cammeralibus* je skrbela, da izplačila niso presegala njenega proračuna in so bila redno izplačevana iz kameralnih blagajn v deželah.⁶⁴⁵ Zato se izplačane vsote po deželah v bilancah od leta do leta v resnici niso zelo razlikovale. Novi prosilci so lahko prišli do penziona le, ko se je sprostila katera od postavk, največkrat po smrti kakega upravičenca.⁶⁴⁶ Ne tako redko pa so bile prošnje zavrnjene, pa čeprav so jih podprli njihovi predpostavljeni.⁶⁴⁷ Bolj srečni so uspeli doseči prenos izplačevanja iz deželne na Glavno pokojninsko blagajno na Dunaju.⁶⁴⁸ Resnici na ljubo upravičenci niso zelo dolgo prejeli penzionov: povečini so se po nekaj letih umrli ali pa so imeli penzione le za določen čas.⁶⁴⁹

Penzioni, zlasti tisti, ki so bili dodatek k rednim plačam, so se namreč v prvih letih vladanja Marije Terezije namnožili. Vsaj od leta 1746 so kraljico ministri radi opozarjali, da bo zmanjkalo denarja celo za plače dvornih uradnikov, če bo penzione še naprej tako širokogrudno delila. Nekateri dvorni funkcionarji in protežiranci so namreč letno dobivali tudi po več tisoč gld.⁶⁵⁰ Dvorni

⁶⁴⁴ Kos, *Dnevnik*, str. 220, 265, 291.

⁶⁴⁵ Dvorna resolucija z dne 7. 3. 1752 v ARS, AS 6, šk. 110.

⁶⁴⁶ Npr. leta 1749, ko je Anton Jožef grof Auersperg prejel dosmrtni penzion v višini 1000 gld šele, ko se je v državni blagajni sprostil penzion grofa Purgstalla v višini 1500 gld (dvorna resolucija z dne 7. 2. 1749 v ARS, AS 6, šk. 111). Ali pa leta 1752, ko je bil penzion (400 gld) 15. 4. 1752 uradno dodeljen solnemu agentu v Senju Antoniu pl. Zatonattiju, a ga je lahko prejel le ker je februarja istega leta umrl Andrej Danijel grof Barbo-Waxenstein, ki ga je užival v enaki višini (osnutek dopisa Kameralnemu plačilnemu uradu z dne 27. 9. 1752 v ARS, AS 6, šk. 110).

⁶⁴⁷ Npr. leta 1755 in 1756 prošnji za 200 gld penziona k plači (300 gld) knjigovodskemu uradniku Kameralnega plačilnega urada Fortunatu Peeru (dvorni resoluciji z dne 10. 1. 1755 in 18. 12. 1756 v ARS, AS 6, šk. 111).

⁶⁴⁸ Npr. septembra 1752 svetnik Heinrich Maria grof Auersperg s 500 gld, ki so mu bili dodeljeni že 6. 5. 1752, izplačevanje pa je bilo prenešeno na Dunaj dne 27. 9. 1752 (dvorna resolucija z dne 16. 9. 1752 in osnutek dopisa Reprezentance Kameralnemu plačilnemu uradu z dne 27. 9. 1752 v ARS, AS 6, šk. 110).

⁶⁴⁹ Tako npr. popis penzionov za leto kaže, da so bili najstarejši podeljeni z dvornimi resolucijami iz leta 1748! (seznam je v ARS, AS 6, šk. 110).

⁶⁵⁰ Kos, *Dnevnik*, str. 105.

vicekancler Johann Christoph grof Oedt je leta 1746 poleg plače 8000 gld prejemal še 5000 gld penziona. Rekorder je bil najbrž grof Eril, ki je leta 1711 prišel iz Španije s cesarjem Karlom VI. in prejemal penzion v višini 13.000 gld. Šele Marija Terezija ga je leta 1740, ko je grof živel v Gorici, znižala na 2000 gld.⁶⁵¹ Redki so se prostovoljno odrekli takemu ekstra dohodku,⁶⁵² saj so po večini živeli na visoki nogi ali pa bili zelo zadolženi.⁶⁵³ Pač pa so pristojni ministri v takih primerih brez milosti zavračali izplačila milostnih daril in penzionov, ki jih je kraljica že odobrila.⁶⁵⁴ Suspendiranje izplačila se je vedno zgodilo tudi zaradi kriminalnega dejanja.⁶⁵⁵

Leta 1748 so v nekaterih primerih skrajšali trajno prejemanje penzionov k rednim plačam. Kraljica je decembra 1748 prepovedala izplačila svetniških plač in penzionov tistim kranjskim uradnikom, ki so že dobivali plače kot rektifikacijski komisarji.⁶⁵⁶ Občasno je nekatere zaslužne penzioniste omejila, a jim penzionov ni ukinila. Tako je leta 1748 z dokončno upokojitvijo Henriku grofu Orzonu namenila 500 gld penziona, a tudi dosmrtno ohranitev plače (1500 gld); izgubil je le stanovanjski dodatek. Oba prejemka skupaj sta se spremenila v penzion.⁶⁵⁷ Leta 1750 je po nasvetu grofa Herbersteina zavrnila grofovo prošnjo, ki je želel penzion kar spremeniti v redno plačo cestnega

⁶⁵¹ Raigersfeldova zabeležka v v ARS, AS 1073, cod. I-47r, *Notata I*, fol. 11^r.

⁶⁵² Kot npr. grof Serbellon, ki se je leta 1750, ker ni postal predsednik Italijanskega dvornega sveta, novemu predsedniku Emanuelu grofu Taruoci pa ni hotel služiti, nezadovoljen odpovedal penzionu v višini 8000 gld (Kos, *Dnevnik*, str. 281).

⁶⁵³ Stari Perlas, lastnik več velikih gospodstev v Kvarnerju, je imel leta 1751 baje za 180.000 gld dolgov, saj je letno zgolj kuhinjske potrebe porabil 1500 gld (Kos, *Dnevnik*, str. 254).

⁶⁵⁴ Leta 1752 je grof Haugwitz zavrnil izplačilo 500 gld letnega penziona vdovcu Josephu grofu Gallerju, ki je Marijo Terezijo osebno prepričal o svoji bedi in lačnih otrocih. Vladaričin dekret je pred presenečenim Gallerjem strgal in izjavil, da bo država propadla, če bo kar vsakemu izpolnjevala prošnje (Kos, *Dnevnik*, str. 378).

⁶⁵⁵ Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 120–121.

⁶⁵⁶ Kos, *Dnevnik*, str. 209.

⁶⁵⁷ Ta penzion je nastal po predlogu komisarja grofa Haugwitza iz dveh prejšnjih dodatkov: 500 gld »penziona za ustrežno življenje« in 1500 dodatka iz dohodkov vicedomskih posesti. Vladarica je 2000 gld po ustanovitvi Reprezentance Orzonu nato podelila »za zasluge«, prav tako penzione v višini 150 gld petim nekdanjim vicedomskim svetnikom, čeprav so kasneje še službovali: Juriju Adamu Grimschitz, Wolfgangu Andreju Siberau, Ruessensteinu, Avguštinu Ludviku Widerkhernu in Pavlu Nikolaju Buccelleniju (dvorna resolucija z dne 19. 4. 1747 v ARS, AS 6, šk. 111). Gl. tudi izvleček resolucije z dne 9. 11. 1748 v ARS, AS 6, šk. 199.

direktorja na Goriškem. Toda njegov penzion se je dotlej že povečal na 2222 gld (*tabela 20*).⁶⁵⁸

Kljub omejitvam so penzioni ostali precejšen izdatek erarja. Iz kranjske blagajne so leta 1747 izplačali za 1593 gld penzionov, po večini pa je šlo za častnike in vdove v Morski krajini (le dva upokojenca sta bila iz Kranjske), a je leta 1749 že 53 penzijskih upravičencev iz Kameralnega plačilnega urada v Ljubljani prejelo skupaj 19.020 gld. Porast je šel na račun knjigovodske pridružitve penzionov kot plačnih dodatkov prisednikom Deželne pravde in svetnikom Vlade. V večjem obsegu se je denar stekal tudi v pokojnine bivših uradnikov, odvečnih deželnih svetnikov, funkcionarjev tujega porekla ali njihovih vdov, ki so pravico do penziona nekoč dobili na Kranjskem.

Leta 1750 pa so se izdatki za deželno knežje penzione povečali na 23.804 gld, saj so po novi reformi deželno knežje uprave in sodstva morali poskrbeti za več upokojenih uradnikov in sodnih prisednikov. Nov strošek je bilo izplačevanje penzionov (zlasti pokojnin) še za prosilce iz Avstrijskega Primorja, Gorice in Gradiške in skupni znesek vseh penzionov je znašal kar 33.567 gld, več kot za redne plače s funkcijskimi dodatki.⁶⁵⁹ Praviloma so stari prejemniki prejeli enake penzione kot prej, nekateri izjemoma tudi dosmrtno, npr. Anton Jožef grof Auersperg, ki je leta 1749 kot predsednik kranjske Vlade (obtem je bil deželni glavar) dobil še dosmrtni penzion v višini 1000 gld k 6000 gld glavarjeve plače.⁶⁶⁰ Tudi Heinrich Maria grof Auersperg, ki se je Reprezentanci pridružil leta 1751, je imel od maja 1752 priznan stalni penzion v višini 500 gld, čez tri leta pa je prejel še pravico do 600 gld »zaradi (delovne) prizadevnosti« (*tabela 16*). (*tabela 20 in 21*).⁶⁶¹

Penzijski in pokojninski izdatki so z novo zakonodajo iz leta 1752 in kljub omejevanju še naraščali; predvsem zaradi novih zakonsko upravičenih prejemnikov iz vrst deželno knežjega uradništva. Leta 1752 (in enako še vsaj v letih 1757–1760) je na Kranjskem že 52 upravičencev prejelo iz tega naslova skupaj 23.806,65 gld, pri čemer je pokojninska blagajna na Dunaju

⁶⁵⁸ Kos, *Dnevnik*, str. 286–287.

⁶⁵⁹ Seznam v ARS, AS 6, šk. 199.

⁶⁶⁰ Dvorna resolucija z dne 7. 2. 1749 v ARS, AS 6, šk. 111. Kos, *Dnevnik*, str. 105, 115, 249.

⁶⁶¹ Osnutek dopisa Reprezentance z dne 27. 9. 1752 in dvorna resolucija z dne 22. 9. 1753 v ARS, AS 6, šk. 110.

še imela 4822,43 gld prihranka.⁶⁶² Na Štajerskem je leta 1751 in 1752 več kot 80 penzionistov državno blagajno letno obremenilo z 38.000 gld.⁶⁶³ Toda v kranjski državni penzijski proračun so bili umeščeni tudi izdatki za izplačila zaostalih plač in plačnih izravnnav še aktivnim uradnikom in funkcionarjem. Do leta 1757 pa se je izdatek za penzione in pokojnine zmanjšal na 29.708 gld. Nekateri upravičenci iz preteklih let, zlasti upokojeanci so pomrli, novih je bilo manj, odpadle so milostne doklade za grofe Cobenzl ter večina penzijskih plačnih dodatkov, razen za nekaj prisednikov Deželne pravde. Krajišniške pokojnine so ostale enako nizke kot prej, po večini do 100 gld, vdovske po uradnikih do nekaj sto gld, funkcionarske in uradniške pokojnine ter penzioni kot plačni dodatki pa so zlahka presegli 1000 gld (*tabela 21*). Poleg teh do so manjše pokojnine svojim uradnikom dodeljevali še deželni stanovi: leta 1758 za 2431 gld in leta 1759 le za 1287 gld.⁶⁶⁴

Penzioni v smislu **pokojnin** so bili nujna, a prvotno zgolj milostna podpora upokojenim uradnikom in njihovim družinam, zlasti če so bile te brez drugih dohodkov. V 16. in 17., celo v 18. stoletju vsi deželnoknežji in deželni uradniki niso imeli avtomatične pravice do stalnega nadomestila zaradi starostne ali bolezenske nesposobnosti. Imeli pa so možnost prositi vladarja za nekakšno stalno podporo. Tako npr. niti stari Franz Bagard pl. Bethanges nekdani visoki uradnik velikega toskanskega vojvode in cesarja Franca Lotarinško-Habsburškega, ob upokojitvi ni imel zagotovljene pokojnine, marveč se je še leta 1746 na Dunaju šele potegoval zanjo.⁶⁶⁵ Take podpore so včasih imenovali tudi »provizija« (*Provision*), še dlje v preteklosti pa *Gnadengeld*, ker je bilo podeljevanje arbitrarno prepuščeno presoji in milosti vladarja. To je bil v 16. stoletju lahko tudi alternativni termin za plačni dodatek. Od leta 1582 ga je za 36 let dela poleg plače (100 gld) prejemal davčni nakladničar Gašper Slatinšek vse do smrti leta 1590. Njegov sin Melhior, ki ga je leta 1591 nasledil v isti službi, pa je leta 1594 zaradi bolezni zaprosil za *Gnadengeld* v smislu

⁶⁶² Popis deželnih plač in penzij za leto 1757 v ARS, AS 6, šk. 113 ter šk. 110 in 11 s seznami penzionov iz 50. in 60. let 18. stoletja.

⁶⁶³ Prepis poročila dunajskega Tajnega direktorialnega knjigovodstva glede kameralnega sistema dohodkov in izdatkov na Štajerskem za leti 1751 in 1752 v ARS, AS 730, fasc. 195, pp. 658–662 in 683–687.

⁶⁶⁴ ARS, AS 730, fasc. 190, p. 127.

⁶⁶⁵ Kos, *Dnevnik*, str. 44.

prave pokojnine.⁶⁶⁶ Podoben preživninski značaj so imele državne doklade za vzdrževanje plemenitih redovnic (*Kostgeld*).⁶⁶⁷ Po letu 1748 je prevladal termin »penzion«. Praviloma je bilo izplačevanje pokojnin časovno omejeno, zlasti tistih, ki so jih imele vdove in sirote uradnikov. »Jubilejni« penzioni (dosmrtna pokojnina zaradi bolezenske/starostne nesposobnosti in zaključka službovanja) in »službeni« penzioni (prave pokojnine) pa so bili dosmrtni.⁶⁶⁸

Višina uradniških pokojnin se pred terezijansko dobo, pa tudi še sredi 18. stoletja še ni ravnala po dolžini delovne dobe, marveč po »zaslugah«. Po letu 1723 je za zaslužne uradnike, upokojene zaradi starosti ali bolezni (službena doba ni bila določena), znašala enako kot redna plača, za manj sposobne pa polovico ali manj. Kranjski stanovi so bili do svojih bivših višjih uradnikov razmeroma benevolentni, do nižjih uradnikov pa manj.⁶⁶⁹ Leta 1747 je vladarica priznala direktorju idrijskega rudnika Francu Antonu pl. Steinbergu pokojnino v višini redne plače (1600 gld),⁶⁷⁰ leta 1755 pa po enakem načelu (»zaradi nekdanjih zaslug«) tudi bivšemu goriškemu deželnemu namestniku Sigismondu grofu Attems v enaki višini kot je znašala prejšnja plača (1000 gld); penzion je kot pravo pokojnino užival do smrti leta 1758.⁶⁷¹ Po drugi strani so bile podeljene deželno knežje (državne) pokojnine za večino precej nižje. Tako je npr. kraljica leta 1749 priznala le 10 gld upokojenemu praporščaku v Kraljevici Antonu Paplerju za kar 43 let dela.⁶⁷² (*gl. tudi tabelo 20*).

Vdove »podrejenec« in nižjih uradnikov so lahko upale le na zapadle neizplačane obroke moževe plače (če je mož umrl v delovni dobi) ter enkratno podporo, ki je po deželnem običaju (*Observanz*) znašala kvartalni obrok redne plače. Iz prošnje Helene Renigg, vdove leta 1703 umrlega pisarja deželnega krvnega sodnika, je razvidno, da je ta denar (t. i. *tottenquartal*) moral vdovi plačati pokojnikov naslednik na položaju.⁶⁷³ Tega običaja na Kranjskem niso

666 Dopisa Nižjeavstrijske dvorne komore vicedomoma Nikolaju Bonhomu z dne 15. 9. 1582 ter Ludviku Kamilu Suardu 7. 2. 1594 v ARS, AS 1, šk. 244, Publico-Politica, mapa O-II, št. 6.

667 Gl. seznam za leto 1759/60 z dne 29. 3. 1760 v ARS, AS 6, šk. 110.

668 Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 116.

669 Košit, *Stanovska uprava*, str. 313.

670 Kos, *Dnevnik*, str. 128–129.

671 Dvorna resolucija z dne 31. 5. 1755 v ARS, AS 6, šk. 110.

672 Dvorna resolucija z dne 9. 5. 1749 v ARS, AS 6, šk. 111.

673 Vdova je od Notranjeavstrijske dvorne komore pričakovala ukaz kranjskemu vicedomu za izplačilo zapadle polovice letne plače (25 gld) ter za plačilo kvartalne plače (12,5 gld),

vedno upoštevali oz. ga niso poznali in Notranjeavstrijska dvorna komora je naslednje leto vicedomu Francu Antonu grofu Lanthieriju pojasnila, da v primeru smrti kateregakoli redno plačanega deželno knežjega svetnika in uradnika njegovi vdovi in otrokom tako kot na Koroškem in v Furlaniji pripada kvartalni obrok, če je bil pokojnik živ vsaj še tretji dan novega službenega četrtertletja, kar mora vdova dokazati z mrliškim listom.⁶⁷⁴ Določilo še dolgo ni bilo pravilno razumljeno in leta 1738 se je morala Notranjeavstrijska dvorna komora spet ukvarjati z neizplačanim »mrliškim kvartalom«, ki so ga zahtevali dediči že leta 1729 umrlega deželnega svetnika Jožefa Ignaca pl. Qualize.⁶⁷⁵

Leta 1749 so še okrnili pokojninske možnosti vdov in otrok srednjega in nižjega uradništva, od tajnikov navzdol. Odrekli so jim trajno pokojnino po možeh ter jim v zahvalo za njihov trud kot »odpravnino« (*Abfertigung*) zagotovili enomesečno plačo v mesecu uradnikove smrti ter še enoletno plačo.⁶⁷⁶ To je zlasti vse vdove »podrejenecv« pahnilo v revščino.⁶⁷⁷ Na predstojnike pokojnih mož so naslavljale prošnje za stalne ali vsaj enkratne milostne

ki je možev naslednik ni hotel plačati (prepis dveh prošenj z dne 10. 2. 1703 v ARS, AS 1, šk. 274, Publico-Politica, mapa S-XIV, št. 4).

⁶⁷⁴ Obvestilo Dvorne komore z dne 19. 5. 1704 v ARS, AS 1, šk. 274, Publico-Politica, mapa S-XIV, št. 4.

⁶⁷⁵ Dediči so že dobili kvartalno plačo v višini 35,4 gld, a je Dvorna komora menila, da jim ne pripada in od vicedoma zahtevala izterjavo ter popravek knjiženja v knjigovodstvu. Čez tri mesece so si v Gradcu premislili in dovolili obdržanje zneska (uredbi vicedomu Francu Seifridu grofu Thurn-Valsassina z dne 15. 4. in 19. 7. 1738 v ARS, AS 1, šk. 274, Publico-Politica, mapa S-XIV, št. 7).

⁶⁷⁶ Prepis resolucije z dne 2. 6. 1749 v ARS, AS 730, fasc. 195, pp. 703–706. Klasičen primer je izplačilo vdovi pokojnega tajnika Deželne pravde dr. Franca Ignaca pl. Pogačnika, ki je leta 1752 znašalo enomesečni obrok njegove plače in celoletno plačo v višini 300 gld, čeprav je Pogačnik nekaj let zaradi bolezni pred smrtjo prejemal le polovico plače, drugo polovico pa njegov namestnik Leopold Krištof pl. Radič (dvorne resolucije z dne 7. 4. in 30. 6. 1752 ter 29. 12. 1753 v ARS, AS 6, šk. 111).

⁶⁷⁷ Ko je leta 1758 vdova po Josephu Deseppiju, vnovčevalcu (*Pagament-Einlöser*) v Trstu, zaprosila kranjsko Reprezentanco za četrtertletno moževo plačo, se je zdelo, da je sodeč po dvorni resoluciji z dne 2. 7. 1749 upravičena tudi do odpravnine v višini moževe 13-mesečne plače (50 gld). Kasneje se je izkazalo, da to določilo zanjo ne velja in kraljica ji je le iz osebne milosti podelila en kvartalni plačni obrok (dvorna resolucija z dne 30. 9. 1758 v ARS, AS 6, šk. 110). Leta 1760 pa je ob zavrnitvi zakonsko neustrezne prošnje kranjske Reprezentance za podelitev prenosa pokojnine v višini 100 gld na vdovo po pokojnem upokojenem okrožnem uradniku Matiji Novaku, tej odobrila vsaj 75 gld milostnega darila zaradi visoke starosti (resolucija z dne 3. 1. 1760 v ARS, AS 6, šk. 111).

podpore.⁶⁷⁸ Marsikatera revna vdova je (zaradi sramu prek posrednikov) celo prosjačila za miloščino pri lokalnih funkcionarjih.⁶⁷⁹ V zameno za krčenje vdovskih podpor so leta 1749 odpravili dotlej običajen rubež pokojnin, nižjih od 600 gld. Za poplačila zasebnih dolgov so namreč oblasti dolžnikom blokirale izplačila državnih ali deželnih plač, dodatkov, rent in tudi pokojnin. Med takimi je bilo tudi precej uglednih plemičev.⁶⁸⁰ Zato je vladarica v nekaterih primerih dovolila tudi dedičem zadolženih uradnikov srednjega ranga, da so njihovo pokojnino nekaj let uživali vsaj mladoletni otroci.⁶⁸¹

Nekatere vdove visokih deželno knežjih funkcionarjev in uradnikov so takoj po moževi smrti osebno zaprosile vladarja/vladarico za pokojnino, saj so pri njem oz. njej nadejale več razumevanja kot pri moževih predstojnikih.⁶⁸² Tudi o začasnem podaljšanju vdovske in otroške podpore je še naprej odločala deželna kneginja, ki je bila pri tem precej benevolentna.⁶⁸³ V dekretih pa je pragmatično rada dodala, da bi bilo najbolje, če mladi (še ne polnoletni) sinovi,

⁶⁷⁸ Npr. aprila 1750 Elisabetha, vdova po januarju tega leta umrlem kancelistu Johannu Ferdinandu Stelzigu, ki ji je Raigersfeld svetoval vložitev spomenice pri Reprezentanci (Kos, *Dnevnik*, str. 275).

⁶⁷⁹ Npr. frančiškan Seifrid (Jožef) Kappus leta 1758 v imenu neke revizorske vdove pri Raigersfeldu (Kos, *Dnevnik*, str. 743). Ali pa Jožef Wolfgang grof Auersperg, upokojeni podpolkovnik, ki si je v 40. in 50. letih 18. stoletja nenehno izposojal denar pri Raigersfeldu med čakanjem na obroke v skupni višini 600 gld za *Gnadengeld* (prav tam, str. 409, 414, 417).

⁶⁸⁰ Gl. seznam uradnih zapor na Kranjskem za državne in deželne uradnike v letih 1749–1769 v ARS, AS 6, šk. 10.

⁶⁸¹ Npr. 300 gld leta 1755 vdovi in trem otrokom pokojnega ljubljanskega poštnega mojstra Franca Dominika Millbacherja, čigar dolgovi so za več kot 10.000 gld presegali popisano premoženje. Pokojnina je bila leta 1758 podaljšana za tri leta, leta 1761, 1763 in 1765 pa še vsakič za dve leti, vendar je bil že leta 1761 ukinjen delež dveh sinov, ker sta medtem postala jezuita. Najmlajši otrok, hčerka, je leta 1766 vstopila v samostan in zato tudi ona izgubila svoj delež pokojnine. Poslej je imela pokojnino le še vdova. Koncept poročila Reprezentance z dne 5. 6. 1754, dvorne resolucije z dne 29. 3. 1755, 20. 5. 1758, 31. 5. 1763, 20. 9. 1763, 31. 12. 1765 in 5. 1. 1767 ter izvleček iz resolucije z dne 9. 5. 1761 v ARS, AS 6, šk. 111.

⁶⁸² Npr. Francesca grofica Cozoli leta 1749 (dvorna resolucija z dne 25. 10. 1749 v ARS, AS 6, šk. 110), gospa Bourlie leta 1751 in 1752 ter vdova Longville leta 1758; slednja je uspela iztržiti 200 gld predvsem po zaslugi posredovanja grofa Herbersteina (Kos, *Dnevnik*, str. 355, 359, 422, 657, 659, 701). Tako je leta 1746 upala tudi Cecilija, vdova po pokojnem tržaškem glavarju Antoniu grofu Rabati, ker ji mož v oporoki ni volil po njenem mnenju dovolj visoke preživnine – le 7 gld na dan (prav tam, str. 75).

⁶⁸³ Številni primeri so v ARS, AS 6, šk. 11 in 111.

ki so »dostojni ljudje«, stopijo v vojaško službo in si tam sami služijo kruh.⁶⁸⁴ Vsi mladeniči niso bili takega mnenja.

Pokojnina v višini $\frac{1}{4}$ ali $\frac{1}{3}$ pokojnikove plače je bila predvidena za vdove svetnikov z ustrezno dolgo službeno dobo, delovnimi zaslugami in nepreskrbljenimi otroki. Te pokojnine so bile časovno omejene na dve do tri leta,⁶⁸⁵ otroci pa so pravico izgubili ob polnoletnosti. Za nadzor nad tem so od leta 1774 morale deželne oblasti v sezname pokojnin za otroke vnesti njihovo starost, da so lahko sproti kontrolirali upravičenost.⁶⁸⁶ Od leta 1753 so se lahko vdove nižjih uradnikov, ki so odslužili 40 let in več, nadejale vsaj dvojne odpravnine.⁶⁸⁷ Če je bil uradnik že pred smrtjo v pokoju, je pokojninska pravica ugasnila z dnevom njegove smrti.⁶⁸⁸ Po običaju so ostale brez vdovske pokojnine plemkinje, ki so se kasneje poročile s statusno (pre)nizkim ženinom.⁶⁸⁹

Po letu 1762 je bila pokojnina v višini polovice nekdanje plače določena za (skoraj) vse upokojene deželnoknežje uradnike, ki so bili uradno sistematizirani. Toda do pokojnine še vedno niso mogli »podrejenici«, ki so dobili le odpravnino v višini enoletne plače ali miloščino iz miloščinske blagajne.

Ko je cesar Jožef II. uradništvo leta 1783 določil za nosilca svojih reform, ga je moral tudi socialno-pokojninsko preskrbeti, saj diskriminatorna terezijanska določila niso zagotavljala lojalnega uradništva. Cesarja je k prenovi konkretno navedlo siromaštvo številnih državnih upokojencev (zlasti vojakov), ki so kljub upravičenosti dobivali prenizke pokojnine za dostojno življenje in so bili odvisni od miloščin. Njegova pokojninska pravila (*Pensionsnormale*) iz leta 1781, ki jih je imel v mislih že leta 1765, so v avstrijskem delu države veljala do leta 1866. Izplačila pokojnin je takoj zagotovil vsem prejemnikom, ki so jih dobili

⁶⁸⁴ Tako npr. ob podelitvi triletna pokojnine v višini 100 gld otrokom pokojnega tržaškega svetnika Francesca Antonia pl. Ferettija leta 1746. Pokojnino je kraljica še dvakrat podaljšala za tri leta, ker se otroci niso pobrigali za drugačne dohodke (dvorne resolucije z dne 25. 5. 1746, 28. 6. 1749 in 6. 5. 1752 v ARS, AS 6, šk. 110).

⁶⁸⁵ Gl. sklicevanje deželne kneginje Marije Terezije na določilo o tretjinski pokojnini (od 500 gld plače) ob podelitvi vdovi in trem otrokom reprezentančnega ekspeditorja Johanna Christopha Köhlerja leta 1762 (dvorna resolucija z dne 11. 4. 1762 v ARS, AS 6, šk. 110).

⁶⁸⁶ Dvorni dekret z dne 11. 2. 1774 v Kropatschek, *Sammlung VII*, št. 1656.

⁶⁸⁷ Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 123–124.

⁶⁸⁸ Prve kranjske žrtve novega pravila so bili svojci pokojnega tržaškega glavarja Andreja barona de Fina (dvorna resolucija z dne 14. 7. 1749 v ARS, AS 6, šk. 110).

⁶⁸⁹ Leta 1758 je imela tako težavo baronica Gall s 100 gld pokojnine, ker se je nameravala poročiti s Sigmundom Lovrencem pl. Ilijašičem (Kos, *Dnevnik*, str. 688–689).

od njegove matere. Obenem pa je prekinil izplačevanje vseh penzionov, ki so izhajali iz plačnih dodatkov ter zmanjšal že podeljene pokojnine in penzione, ki so presegali v določene limite. Upravičenost do pokojnin (blagajne so jih izplačevale mesečno) in njihova višina sta bila odtlej odvisna le od delovne dobe. Šele po 10 letih dela je postal uradnik (ali njegova vdova) upravičenec (*Jubilationsgehalt*) za pokojnino v višini $\frac{1}{3}$ zadnje redne plače, po 25 letih do $\frac{1}{2}$ in s 40 leti do $\frac{2}{3}$ plače. Pri še daljši delovni dobi je pokojnina znašala enako kot zadnja cela plača. Z manj kot 10 leti delovne dobe v uradništvu je upokojenec (*Jubilarte, Quiescent*, tj. »začasno upokojen«) dobil le enkratni znesek v višini letne plače, razen če je izgubil vid, duševno zbolel ipd. V tem primeru je prejemal $\frac{1}{4}$ plače, njegova vdova pa je prejela le en kvartalni znesek plače. Ker pa je bila povprečna življenjska doba v tistem času nizka, je 30 ali 40 let in več delovne dobe imela le peščica upokojencev v vseh dejavnostih, tudi v uradništvu... Cesar tudi ni predvidel zavarovanja za primer bolezni.

Kdor je izgubil službo zaradi slabega obnašanja, kriminala ipd., po novem ni imel več pravice do pokojnine, niti je nista imeli njegova vdova ali ženska, ki se je poročila z upokojencem. Nezadovoljni upokojenec pravice na sodišču ni mogel iztožiti, čeprav je šlo za zakonsko določilo. Tak problem je bilo npr. šestje let delovne dobe, ker so upoštevali šele čas od prve uradne prisega naprej. Če prosilec ni mogel dokazati ustreznega kariernega poteka, je pomagala le še prošnja vladarju za milost.⁶⁹⁰

Uradniškim vdovam in sirotam je cesar zagotovil takšne pokojnine kot jih je že pokojna vladarica. Najnižji uradniški sloj je bil še naprej upravičen le do »provizije«, ki je bila sicer podobno opredeljena kot pokojnina, a časovno omejena. To je bil korak naprej, saj so bile dotlej prošnje za trajne vdovske pokojnine po najnižjih uradnikih običajno zavrnjene.⁶⁹¹ Vdovska provizija je

⁶⁹⁰ Spomenica z dne 2. 1. 1766 (Klueting, *Quellen*, št. 39, poglavje XIII, str. 104–105); dvorna uredba z dne 24. 3. 1781 (Klueting, *Quellen*, št. 89 (str. 236–237) in tiskano obvestilo z dne 20. 4. 1781 k dvornemu dekretu z dne 31. 3. 1781. Gl. Megner, *Beamte*, str. 143–144.

⁶⁹¹ Npr. prošnji vdov po ljubljanskem sodnem slu Ignacu Jožefu Gorjupu ter pisarju krvnega sodišča leta 1758. Tudi prošnja Marije Agnes, vdove po ljubljanskem zdravniku dr. Janezu Krstniku Kavčiču, ki je umrl med zdravljenjem okuženih nabornikov aprila 1759 v Ljubljani, je bila že septembra pozitivna rešena le zaradi dobre volje vladarice in priporočila Reprezentance, zlasti Raigersfelda kot predsednika Sanitetnega konseza. Vdova je pričakovala 100 gld pokojnine zase in 50 za sina Antona Ksaverja in toliko je tudi dobila (Kos, *Dnevnik*, str. 714–715, 764, 766, 769, 772, 773, 802).

odslej združevala dodatek za mladoletne otroke in se ni zmanjšala niti, če so otroci kmalu umrli ali postali polnoletni. Le zgornja starostna meja uživanja pokojnine pri otrocih je bila pri provizionistih nižja kot pri uradnikih – do 14 let za fante in do 12 let za dekleta; pri uradnikih sta bila mejnika 20 oz. 18 let. Osnova za vdovsko provizijo z dodatkom za otroke so bili vsaj 4 otroci; za manj ni bilo dodatka za vzgojo. Otroški dodatki so znašali med 12 in 105 gld na leto. Če je vdova prej živela ločeno od moža, ji je oblast lahko odvzela moževo pokojnino le, če je država dokazala, da je bila žena kriva za ločitev. Pri provizionistih so morale vdove dokazati, da niso krive za ločitev. Veljali so tudi odbitki: vdova dvornega svetnika s 4000–5000 gld plače je lahko prejela le 600 gld vdovske penzije.⁶⁹²

Jožefinsko proračunsko varčevanje tudi pri uradništvu, omejevanje pravicah in za današnje razmere zgodnje umiranje (zlasti) moških je dalo pričakovani pozitiven rezultat v pokojninski blagajni. Leta 1786 so državne civilne pokojnine za 42 uradniških vdov in njihovih otrok na Kranjskem znašale le 7223,67 gld in posamično niso presegale 300 gld. In samo 9 upokojenih uradnikov je prejelo pokojnine (skupaj za 3125 gld). Vojaških pokojnin za Kranjsko in Koroško skupaj je bilo podeljenih le 10 (od tega dvema častnikoma, ostale so dobivale vdove in/ali otroci) v vrednosti 2280 gld; te pokojnine so bile podobno visoke kot uradniške. Zadnja skupina so bile »milostne doklade« šestim prejemnikom (890 gld). Skupen izdatek pokojninske blagajne na Kranjskem je kljub povečanju državnega uradništva torej znašal le še 15.242 gld, kar je bilo skoraj polovica vsote izpred treh desetletij; res pa cesar ni več priznaval in podeljeval »penzionov« kot plačnih dodatkov, ki so pred desetletji obremenjevali državno blagajno (*tabele 22–26*).

Pokojninske pravice so se šele v dobi cesarjev Leopolda II. in Franca II. (I.) razširile na prav vse uradništvo (celo na tisto na državnih zemljiških gospodstvih), vojaštvo in njihove družinske člane. Ta pokojninska pravila so ostala do leta 1866 podobna tistim iz terezijanske in jožefinske dobe, a so jih tako kot uradniške plače po letu 1797 krnili v dolgih vojnih letih.⁶⁹³

⁶⁹² Megner, *Beamte*, str. 145, 180; Heindl, *Rebellen*, str. 32–33.

⁶⁹³ Holz, *Državno uradništvo*, str. 339–343.

Zasebno poslovanje uradnikov

Slabe plače večini uradništva niso zagotavljale spodobnega preživetja. Do 60. let 18. stoletja so državnim uradnikom zato pogojno še spregledali ukvarjanje tudi z zasebnimi pridobitnimi dejavnostmi, a le če so te bile v državnem interesu.⁶⁹⁴ Trgovanje in organizacija obrti sta bila že zunaj meje legalnega. Priložnosti za popravek dohodkov pa so se posluževali mnogi, zlasti visoki uradniki in vsi tisti, ki so nekoč prišli v politiko iz sloja podjetnih povzpeticov in so premogli dovolj poslovnega kapitala. Tako je Raigersfeld, ki je imel osebne izkušnje v zunanji in pomorski trgovini, ob svetništvu v tržaški Intendanci in nato v Avstrijski dvorni komori v letih 1737–1747 deloval še v paradržavni družbi za preskrbo Milana s soljo ter v dogovoru s cesarjem Karlom VI. zanj leta 1736 kupil posest Santi Martiri v Trstu, ki jo je s težavami prodal šele leta 1751.⁶⁹⁵

Tudi njegovega očeta Sebastijana nekoč ni nič motilo, da je kot deželno stanovski knjigovodja do smrti leta 1732 zasebno vodil Proviantni urad Morske vojne krajine. To lukrativno delo je Raigersfeld kanil obdržati,⁶⁹⁶ takoj pa se je odpovedal preskrbi idrijskega rudnika z žitom, za kar je oče v imenu kranjskih deželnih stanov skrbel v letih 1726–1732. Kasneje je imel v zakupu proviantno oskrbo v Trstu, zaradi česar ga je kranjsko vojno knjigovodstvo oktobra 1743 terjalo za obračune.⁶⁹⁷

Raigersfeld je tudi drugim uradnikom privoščil zaslužek. Leta 1750 je poslovno ocenil poskus izvoza dolenjskega vina (cvička) v Amsterdam, česar se je nameraval lotiti sorodnik Jožef Gabrijel pl. Buset, svetnik Komerčnega konseza. Raigersfeld mu je ta posel zasebno odsvetoval zaradi slabe kakovosti vina in visokih transportnih stroškov.⁶⁹⁸

Leta 1764 je dvor prepovedoval dodatno službovanje vsem državnim uradnikom, od leta 1765 tudi okrožnim glavarjem.⁶⁹⁹ Ker je šlo le za prepoved

⁶⁹⁴ Faber, *Litorale*, str. 169–170.

⁶⁹⁵ Kos, *V službi*, str. 24–26, 142–146.

⁶⁹⁶ Ohranjena sta dva nedatirana prepisa prošenj, ki ju je naslovil na kranjske deželne stanove (ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 457–458 in 459–460).

⁶⁹⁷ Valenčič, *Žitna trgovina*, str. 35–37. O tem gl. tudi prepis Raigersfeldove odpovedi idrijskemu poslu iz leta 1732, naslovljene na Notranjeavstrijsko komoro (ARS, AS 730, fasc. 202, p. 551). V fasc. 205 je še očetova dokumentacija za deželno mitnino ali »sredstvenino« (pp. 49–328) ter za preskrbo Morske vojne krajine (pp. 329–337).

⁶⁹⁸ Kos, *Dnevnik*, str. 275–276.

⁶⁹⁹ Obvestilo Gubernija kranjskemu Deželnemu glavarstvu o dvornem dekretu z dne 29. 6. 1765 v dopisu z dne 13. 7. 1765 v ARS, AS 7, Publico-Politica, mapa C-2, št. 2.

izvajanje dodatne uradniške službe, so imeli podjetni uradniki še vedno na razpolago vrsto legalnih možnosti zunaj uradovanja za državo v ožjem pomenu: od kupčevanja z zemljiškimi, rudarskimi itd. rentami, do ukvarjanja z intenzivnimi kmetijskimi panogami in z njim povezanimi specialno obrtno-industrijskimi dejavnostmi (npr. gojenje murv, sviloprejestvo in svilarstvo), ali pa sodelovanje v delniških družbah in finančnih poslih doma in na tujem, kamor nadzor domačih oblasti ni segel.

Dolgovi in davki

V tako zapletenih materialnih razmerah so se v 18. stoletju tudi mnogi uradniki zapletali v zapletene upniško-dolžniške odnose, ki so bili eno glavnih socialno-interakcijskih vozlišč elit, o čemer pričajo tudi zasebne pisne korespondence. Zadolženost je bila vsesplošna, zajela je tudi razkošja vajeno visoko plemstvo in funkcionarje. Celó med člani istih družin je bilo v pismih najobsežnejše sporočilo – urejanje finančnih težav, dolgov in posojil.

Deželni cestni direktor Leopold Karel grof Lamberg je npr. leta 1746 ljubljanskemu magistratu celo zastavil družinsko srebrnino, ocenjeno na 4500 gld, da bi lahko odpotoval na Dunaj. Potem ko leto in pol dolga in obresti ni plačal, je Karel Jožef baron Valvasor javno naznanil, da ima hipoteko na srebrnino, kar je Lamberg ob zastavi zamolčal. Bivši vicedom Henrik Janez grof Orzon pa je družinsko srebrnino januarja 1748 prodal kar deželi; ocenjena je bila na izjemnih 17.000 gld.⁷⁰⁰ Tudi (pod)predsednik Reprezentance grof Herberstein je bil vedno visoko zadolžen, dolgov pa ni in ni mogel ali hotel odplačati. Nekaj se jih je vleklo še iz tržaškega obdobja: leta 1746 je dolgoval 1100 gld tržaškemu veletrgovcu Friedrichu Pandolfu Österreicherju, grofu Penitschu pa 1000 gld, ki ga je nameraval tožiti zaradi izmikanja.⁷⁰¹ Pri tržaških Judih je imel za 18.000 gld dolgov na račun drobnih izdatkov (za čevljarje, mizarje itd.).⁷⁰² Jud Marpurgo je uspel marca 1750 dobiti od Herbersteina zgolj zagotovilo o petletnem obročnem odplačevanju več kot 5000 gld dolga (četrletno po 250 gld) ter o poplačilu z grofovimi zlatimi malteškim križem (Herberstein ga je ocenil na 5000 gld). Marpurgo je grofu nato odobril novo posojilo v višini 50

⁷⁰⁰ Kos, *Dnevnik*, str. 172.

⁷⁰¹ Prav tam, str. 59, 148, 167.

⁷⁰² Prav tam, str. 209–210.

dukatov (210 gld). Ta dolg je baje nastal zaradi grofove zapravljivosti na poteh med Trstom (oz. Ljubljano) in njegovo hišo v kraju San Giorgio di Nogaro pri Červinjanu. Konec decembra je Marpurgov agent spet prišel v Ljubljano, a se brez denarja še isti dan vrnil domov.⁷⁰³ Herberstein se je zadolževal tudi v Ljubljani in nekateri upniki so še leta 1756 tožili nad grofovo gluhoto ob zahtevkih za vračilo sposojenega.⁷⁰⁴

Vsi plemiški prosilci za posojila seveda niso bili do kraja obubožani in so imeli v svojih bilancah vknjižene tudi znatne kapitalske naložbe pri zasebnikih ali deželi in državi. Omenjeni grof Lamberg je že nekaj let po aferi s srebrnino začel zidati razkošno palačo v današnjem Tivoliju. Tudi varčni in premožni Raigersfeld v hišni blagajni (najbrž tudi zaradi varnostnih pomislekov) nikoli ni imel veliko gotovine. Zato včasih ni mogel sproti poplačevati niti svojih služabnikov. Gotovino za akutne ali nenačrtovane potrebe si je izposojal pri sorodnikih in znancih. V arhivu je več njegovih potrdil iz obdobja 1736–1742 o prejemu znatnih posojil, ki so mu jih posredovali dunajski agenti.⁷⁰⁵ Tudi najpomembnejšemu ljubljanskemu (in kranjskemu) veletrgovcu, industrialcu in finančniku Michelangelu pl. Zoisu je bil več let dolžan 1000 gld, ki si jih je izposodil še v Trstu. Z dolgom se je ubadal januarja 1748, a mu je Zois odplačilni rok podaljšal na besedo. Raigersfeld je denar vrnil avgusta 1749, potem ko je unovčil dve menici svojih dolžnikov.⁷⁰⁶

Država je leta 1756, ob začetku nove vojne s Prusi, še bolj pritiskala na davčne registre in se zadolžila do komajda še sprejemljivih meja. Redni davčni dohodki niso več zadoščali za vojaške potrebe.⁷⁰⁷ »Turški«, »glavarinski«, »premoženjski« idr. davki so mimo trošarinskih davkov za določene izdelke in živila (naklade, mesni krajcar itd.) poleg vplačanih ar občutno zniževali tudi plače in penzione, skupaj tudi za 20 % ali še več odstotkov.⁷⁰⁸

⁷⁰³ Prav tam, str. 264, 331.

⁷⁰⁴ Prav tam, str. 632.

⁷⁰⁵ ARS, AS 730, fasc. 207, pp. 496–501.

⁷⁰⁶ Kos, *Dnevnik*, str. 173–174, 210, 233.

⁷⁰⁷ Otruba, *Staatshaushalt*, str. 202–249; Dickson, *Finance II*, 5 sl., 33, 37 sl., 114 sl. in tabele na str. 101, 378–379, 390, 399, 401; Winkelbauer, *Gründzuge*, str. 778–780, 819–820.

⁷⁰⁸ Premoženjski davek je bil v predterezijanski dobi povezan z davkom na dohodek. Znašal je 1 % od premičnega in nepremičnega premoženja ter 10 % od drugih (rednih ali rentnih) dohodkov. Izvzeti so bili revni prebivalci, terjatve do države in državni vrednostni papirji. Premoženjski davek so sicer pobirali deželni stanovi in ga v državni proračun vplačevali

Neuradna ocena letnih prispevkov v gotovini, ki jih je deželna Kranjska leta 1757 in 1758 poslala na dvor (v gld)⁷⁰⁹

<i>Davki</i>	<i>Vsota</i>
Kontribucija	260.000
Mitnine	100.000
Solni zakup	100.000
Vinski zakup	30.000
Vinski davek	24.000
Tobačni apalt	20.000
Mesni krajcar	20.000
Priprežna relucija	30.000
<i>Summa</i>	<i>584.000</i>
Posojila cca.	375.000
Dodatna kontribucija	45.000
<i>Summa summarum</i>	<i>1.004.000</i>

V ta namen so reformirali še prastari davek na imenjsko rento, za neposredno financiranje vojaških operacij pa uvedli davek od kapitalskih naložb.⁷¹⁰ Prav funkcionarji in visoki uradniki pa so radi vlagali v obveznice in delnice. Aprila 1758 je dežele prizadelo plačilo vojnega davka (v celoti je bilo Kranjski odmerjenih 42.850 gld), ki ga je dvor kot posojilo naložil vsem višjim državnim in deželnim funkcionarjem. Oktobra istega leta je prišla še nova zahteva za povečanje glavarinskega in premoženjskega davka ter za posebne deželne

pavšalno – Kranjska leta 1701 npr. 40.000 gld. Davek na dohodek je bil prvič samostojno razpisan šele leta 1743 v višini 10 % od premoženjskih dohodkov, razen od plač in penzionov. V jožefinski dobi je bila odmerna stopnja »hišnega in »zemljiškega davka« 1 % od dohodkov. Turški davek so priložnostno razpisovali v času vojn s Turki v 17. in 18. stoletju, npr. v letih 1716 ter v letih 1736–1739. Tudi glavarinski davek je bil vezan na izredne razmere: v letih 1690–1745 je bil razpisan le enkrat, leta 1703 med vojno za špansko dediščino v višini 7 krc za vse, ki niso bili obvezniki za premoženjski davek (Mensi, *Finanzen*, str. 30–31, 66, 96, 523, 623, 660, 662). Leta 1746 so ta davek uvedli kot univerzalni davek in razdelili po premoženjskem stanju: 600 gld za kneze, škofe ipd., 450 gld za ministre, 75 gld za dvorne, kameralne in vojne svetnike, 30 gld za deželne svetnike in dvorne tajnike, 6 gld za kanceliste, 1–10 gld za mestne uradnike, vse do 4 krc za kmečke hlapce (patent z dne 15. 1. 1746).

⁷⁰⁹ Izračun Raigersfelda in direktorja Bankalne administracije barona Flachenfelda dne 8. oktobra 1758 (Kos, *Dnevnik*, str. 720).

⁷¹⁰ S patentom z dne 4. 7. 1759 se je davek plačeval v višini 3 % od kapitalskih dohodkov; naložbe do višine 1000 gld so bile oproščene davka.

prispevke. Vsem uradnikom so celo odtrgali en kvartalni plačni obrok.⁷¹¹ Deželni svetnik Anton Jožef pl. Vermatti je tedaj potožil, da ne more plačati 60 gld posojila, Raigersfeld pa mu je lahko le svetoval vložitev prošnje za podaljšanje odplačilnega roka.⁷¹² Raigersfeldu je bila taka sramota sicer prihranjena, čeprav je nanj odpadlo kar 450 gld davka – toliko kot na primer na bolj premožnega Leopolda Karla Lamberga, svetnika Hofmanna in Henrika Janeza grofa Orzona ter več, kot je bilo odmerjeno večini veletrgovcev v deželi.⁷¹³ Nekaj svoje družinske srebrnine in še več tiste od znancev, ki so prav tako videli možnost finančne rešitve v odprodaji srebrnine, je Raigersfeld poslal v komisijso prodajo na Dunaj leta 1759.⁷¹⁴

Dolgovi nižjega uradniškega plemstva in penzionistov seveda niso bili tako visoki, a tudi premoženja za prodajo niso imeli in plače so bile nizke. Dolžniki so se verižno zadolževali pri finančno bolj stoječih kolegih, pri katerih so upali na brezobrestna premostitvena posojila z obljubami poplačila ob prejemu naslednje kvartalne plačne ali penzijske tranše. Eden takih posojilodajalcev z manjšimi vsotami je bil Raigersfeld, čigar dnevniki in drugi zapiski podrobno kažejo obseg plemiškega zadolževanja in uboštva. Pogosto je posredoval tudi pri denarnih nakazilih tretjih oseb,⁷¹⁵ znancem pomagal pri iskanju kapitalskih naložb,⁷¹⁶ rojakom na Dunaju pa posojal denar za vrnitev v domovino⁷¹⁷ in osnovno oskrbo.⁷¹⁸ To mu je uspevalo tudi, ker z veliko zdrave pameti ni v deželne in državne obveznice nikoli vložil veliko denarja, kaj šele

⁷¹¹ Kos, *Dnevniki*, str. 677, 722.

⁷¹² Prav tam, str. 706.

⁷¹³ Valenčič, *Trgovina*, str. 217. Gl. patent z dne 9. 4. 1759.

⁷¹⁴ Kos, *Dnevniki*, str. 717, 719, 728, 729, 734, 738–739, 741, 742, 756.

⁷¹⁵ Npr. pri posojilu 100 gld baronu Zierheimu v Gradcu, ki mu jih je posodil Franc Karel Schweiger-Lerchenfeld (Kos, *Dnevniki*, str. 431).

⁷¹⁶ Septembra 1752 je obljubil vrtnarju Lampetu, da bo zanj naložil 500 gld (nato pa še 200 gld) za 5 % obresti (Kos, *Dnevniki*, str. 432, 433, 435, 611).

⁷¹⁷ Novembra 1746 je obljubil lakaju Franca Karla grofa Hohenwarta, ki se je vračal v Ljubljano, da mu bo pokril grofov dolg, grofu pa posodil denar za vrnitev (Kos, *Dnevniki*, str. 105, 106). Tudi Janezu Ignacu baronu Apfaltrerju je novembra 1751 pomagal pri nakazilu sinu Francu, ki je študiral na Nizozemskem, da se je lahko vrnil domov (prav tam, str. 385).

⁷¹⁸ Mlademu častniku Pavlu Aleksandru pl. Raspu je aprila 1747 posodil 16 gld za plačilo gostišča, saj bi sicer ostal brez že zastavljenega vojaškega plašča (Kos, *Dnevniki*, str. 127).

večine prostega kapitala, kot so storili nekateri sodeželani in imeli zato v vojnih razmerah v 50. in 60. letih 18. stoletja težave z likvidnostjo.⁷¹⁹

Raigersfeld je bil natančen,⁷²⁰ strpen in včasih nekoliko naiven upnik.⁷²¹ Marsikateri njegov dolžnik je pozabil na vračilo dolga in Raigersfeldu so lasje sivali ob misli na dokončno izgubo denarja.⁷²² Včasih pa je dolžnikom raje kar sam odpisal dolg kot da bi porabljal energijo za izterjavo.⁷²³ Tako je storil zlasti pri plemiških prosjakih, ki so se sklicevali na revščino.⁷²⁴ Za njih je imel poseben posojilni fond.⁷²⁵ Ko je bil npr. decembra 1750 pri njem na obisku Franz Karl baron Andrian iz Gradca, ga je opisal kot vdovca, nekdanjega uradnika, »reveža, ki niti dneva ne more preživeti s svojim premoženjem in zato prosjači za preživetje družine«. ⁷²⁶ Tudi brez tega komentarja je jasno, da je prišel Andrian prosit za miloščino, ne za »posojilo«. Pri sestrah Rozman

⁷¹⁹ Okoli leta 1740 je imel pri deželi le za 8500 gld naloženega kapitala, nekateri plemiči in pravne osebe pa po več deset tisoč ali celo sto tisoč gld (gl. sezname iz 40. let 18. stoletja v ARS, AS 730, fasc. 173, pp. 137–267).

⁷²⁰ Ko mu je 4. 5. 1750 Emerencijana Kristina baronica Berlendis ob selitvi iz Ljubljane izročila 2 gld, ki jih je bila dolžna njegovi ženi, je zabeležil, da ji žena ostaja dolžna 15 krc za vračilo, ki jih bo še poslala (Kos, *Dnevniki*, str. 278).

⁷²¹ Tako je na zadolžnico za 15 gld, ki si jih je pri njem na Dunaju 27. 1. 1726 izposodil duhovnik Franz Anton Schmuzenhaus, veliko kasneje nekako pomirjen zapisal: »Ta `dobri mož` me je potegnil, ker pri deželi ni naložil nič. Nato mi je večkrat obljubil vračilo, dokler ni umrl.« (ARS, AS 730, fasc. 185, p. 342.)

⁷²² Npr. glede 3085 gld, ki jih je nekoč posodil Wolfu Sigmundu grofu Gallenbergu, a je leta 1751, ko so izvedenci popisali gallenberške dolgove (teh je bilo za 165.558 gld), kazalo, da so poleg glavnice izgubljene tudi neizplačane obresti v skupni višini 16.461 gld (ARS, AS 730, fasc. 132, pp. 205–224). Večina gallenberških nepremičnin je naslednje leto prišla na dražbo. Poleg Raigersfelda so bili upniki še Maksimilijan Anton baron Tauferer (2000 gld), Peter Anton pl. Codelli (3300 gld), Janez Benjamnin baron Erberg (4000 gld), Franc Anton pl. Nemizhoffen (6000 gld), Andrej Danijel grof Barbo-Waxenstein (7200 gld), Jožef Anton baron Janežič (2000 gld), samostan Mekinje (3050 gld) in še številni drugi. O gallenberških dolgovih gl. Kos, *O melanholiji*, str. 256–258.

⁷²³ Npr. avgusta 1756 prezadolženemu izžanskemu graščaku Ignaciju Mariji grofu Engelshausu (izžansko gospostvo je bilo od leta 1752 pod sekvestrom), ki mu je Raigersfeld dovolil, da 100 gld vrne, »ko jih bo lahko ali pa tudi nikoli«, ker je grofov ded (Janez Erazem, † 1715) napravil veliko dobrega njegovemu pokojnemu očetu (Kos, *Dnevniki*, str. 630).

⁷²⁴ Kos, *Dnevniki*, str. 291, 476, 479, 647, 649, 743.

⁷²⁵ Novembra 1753 je dal iz tega 3 dukate Ferdinandu Ernestu baronu Gallu (Kos, *Dnevniki*, str. 501), decembra istega leta enako vsoto »mlademu« Vajkardu Wolfgangu baronu Gallu (prav tam, str. 503), junija 1754 pa vdovi koncipista Wengerja 3 gld (prav tam, str. 522, gl. še str. 663 in 665).

⁷²⁶ Kos, *Dnevniki*, str. 327.

in nekdanjem podčastniku baronu Ruessensteinu, ki so ga obiskali leta 1751, pa je brez sprenevedanja zapisal, da prosjačijo.⁷²⁷

Nerešljive težave z denarjem je imel Jožef Wolfgang grof Auersperg, upokojeni podpolkovnik, ki je po služenju v Italiji z družino gostoval v palači knezov Auersperg v Ljubljani.⁷²⁸ Ob skromni državni pokojnini si je moral stalno izposojati denar, tudi od Raigersfelda. Ta mu je že aprila 1740 v Trstu posodil 250 gld, oktobra 1744 pa še 870 gld in za to prejel v zastavo Auerspergov šestmesečni penzion (o njegovi višini je Raigersfeldu izročil potrdilo).⁷²⁹ Kasneje je na Dunaju v grofovem imenu posredoval za dodatno državno podporo, a brez uspeha.⁷³⁰ Grof je nameraval kraljico zaprositi za donacijo iz naslova »miloščine« spet leta 1750.⁷³¹ Na Raigersfeldovo jezo je grof živel še naprej statusu primerno in dejanskemu stanju neprimerno. Sedemglavi družini je še leta 1754 streglo kar pet služabnikov.⁷³² Raigersfeld je vedel, da je Auersperg nezanesljiv dolžnik in ga septembra 1750 opomnil, da bo dolgove treba začeti vračati.⁷³³ Naračunal je obresti in za jamstvo vzel potrdila o neizplačanih grofovih penzionih. Ob tem se mu je dozdevalo, da dolg ne bo nikoli poplačan: maja 1752 je ob novem posojilu (50 gld, čez nekaj tednov še 10 gld in 6 gld) zapisal, da si bo prizadeval doseči vračilo, dokler »bo on (grof, op. D. K.) živel ... Kdaj pa bo to, ve le Bog, saj je dolžnik reven kot prosjak in to kljub 600 gld penziona ter dodatkov, ki mu jih daje knez Auersperg (gratis stanovanje v knežji palači, vino, kurjava itd.) ali pa jih on in gospodinjsko prav tako nesposobna žena izprosita drugje in zapravita takoj, medtem ko živita v bedi.«⁷³⁴ To so bili prazni upi: za tistih 250 gld iz leta 1740 si je Raigersfeld do leta 1752 naračunal za 150 gld obresti, do leta 1758 pa že za 225 gld obresti po 5 %.⁷³⁵ Ni čudno, da je decembra 1758

⁷²⁷ Prav tam, str. 363, 388.

⁷²⁸ Knezi tam niso stalno živeli in so v veliki palači stalno oddajali sedem ločenih stanovanj pretežno plemiškim najemnikom (seznam iz leta 1754 je v Krampač, *Ljubljanske družine*, str. 37–38).

⁷²⁹ ARS, AS 730, fasc. 201, pp. 435–439.

⁷³⁰ Z prošnjo je najprej poskusil pri Ferdinandu Bonaventuri grofu Harrachu, ki pa je dejal, da ne bo uspešen, ker je na Dunaju veliko še bolj revnih plemičev (Kos, *Dnevnik*, str. 93).

⁷³¹ Kos, *Dnevnik*, str. 281.

⁷³² Krampač, *Ljubljanske družine*, str. 37.

⁷³³ Kos, *Dnevnik*, str. 308.

⁷³⁴ Prav tam, str. 409, 414, 419.

⁷³⁵ ARS, AS 730, fasc. 201, p. 439.

o grofu menil le še, da ne počne drugega, kot da razmišlja, kako bi živel na račun drugih.⁷³⁶

V podobnem precepu se je občasno znašla tudi Raigersfeldova žena, ki je posojala iz svojega premoženja, a le svojim znankam oz. prijateljicam.⁷³⁷ O vsem tem Raigersfeld najbrž vsega niti ni vedel ali pa je molčal, ker je šlo za ženin denar. Nekaj dni po njeni smrti (novembra 1752) je posodil vdovi Inocenci grofici Du Valles 20 gld na račun njene še ne prispele pokojnine po možu ter pristavil, da bo poslej tudi sam podpiral to damo, ker je to pač počela že njegova žena.⁷³⁸

Za izposojanje pri prijateljih so moške izrabljali šarm svojih žena, ki so včasih namesto njih prosile za posojila. Grofica Oppersdorf je bila pri tem nadvse diskretna: 10. 4. 1746 je poslala po Raigersfelda, češ da mu mora nekaj nujno zaupati. Ta je seveda takoj prihitel in šele tam izvedel, da ga grofica pravzaprav prosi za 5 dukatov posojila.⁷³⁹

Visoka zadolženost je tudi plemenite uradnike sčasoma pripeljala k oderuhom. Ob vedno večjem zadolževanju, osebnih stečajih (celo mladoletnih in nezrelih dedičev) in posledičnem razcvetu oderuštva so oblasti zaostrele dolžniško-upniško zakonodajo. Posebna skrb je bila namenjena uradništvu, saj so se zbal spregre zadolženih uradnikov ter podkupovanja in izsiljevanja s strani upnikov in oderuhov. A šele leta 1770 so carinskim in mitniskim uradnikom prepovedali zadolževanje pri trgovcih, ki bi jih lahko izsiljevali za davčne spreglede. Trgovcem so zagrozili z zaplembo polovice danega posojila (ali celega ob ponovitvi prekrška), naznaniteljem pa zagotovili anonimnost in za nagrado izplačilo tretjine zaplenjenega posojila. Obenem so sodišča po uradni dolžnosti morala javno naznaniti tožbe proti zadolženim uradnikom, ki so imeli opravka z blagajnami, da bi uradi lahko zaščitili javne finance.⁷⁴⁰

Za državo je namreč postala zelo problematična skrajna eskalacija zadolženosti, ko je upnik – največkrat je šlo za »poklicnega« posojilodajalca (oderuha) –

⁷³⁶ Kos, *Dnevnik*, str. 743.

⁷³⁷ Tako je žena Wolfa Sigmunda barona Jaxheima (svetnik Cesarskega dvornega sveta) 9. 11. 1746 prosila Raigersfeldovo ženo za »denarno pomoč« (Kos, *Dnevnik*, str. 106).

⁷³⁸ Prav tam, str. 453.

⁷³⁹ Prav tam, str. 52.

⁷⁴⁰ Patent z dne 6. 2. 1770 v Kropatschek, *Sammlung VI*, št. 1168 in dvorni dekret z dne 13. 10. 1770 v Kropatschek, *Sammlung VI*, št. 1242.

zahteval od sodišča zaprtje dolžnika do plačila dolga in tudi zaplembo plače. Od leta 1764 je uradniku po 14 dneh nevrčila dolga grozila izguba službe.⁷⁴¹ Ker pa bi bilo s tem ogroženo delovanje državne uprave, je vlada sprejela tudi ukrepe za zaščito uradnikovega osebnega premoženja in plače. Leta 1777 so s patentom sodiščem in državnim blagajnam prepovedali zaplembo uradniške plače nižje od 1000 gld na zahtevo upnikov.⁷⁴²

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

Deželni stanovi za Kranjsko I, 1457–1861 (AS 2)

Deželno glavarstvo na Kranjskem (AS 7)

Dvorna komisija za komerčne zadeve v Ljubljani, 1747–1774 (AS 9)

Graščinski arhivi

Dol pri Ljubljani (AS 730)

Grmače (AS 735)

Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, 1747–1763 (AS 6)

Urad generalnega prejemnika v Ljubljani (AS 3)

Vicedomski urad za Kranjsko (AS 1)

Zbirka muzejskega društva za Kranjsko (AS 1080)

Zbirka načrtov (AS 1068)

Zbirka rokopisov (Rokopisi, AS 1073)

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko, Kranj (ZAL)

SI ZAL KRA 2 – Občina Kranj

Österreichisches Staatsarchiv, Dunaj (ÖStA)

Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA)

Inneres, Hofkanzlei (Inneres HK): Allgemeine Reihe Allgemein, Akten (A),
Bücher 1 (B)

Finanz- und Hofkammerarchiv (FHKA)

Alte Hofkammer (AHK): Hoffinanz Innerösterreich (HFIÖ) Akten;
Gedenkbücher Innerösterreichische Expedition (GB)

⁷⁴¹ Dvorni odlok z dne 22. 12. 1764 v Kropatschek, *Sammlung IV*, št. 772.

⁷⁴² Patent z dne 24. 10. 1777.

Neue Hofkammer und Finanzministerium (NHK): Kommerz Innerösterreich Akten (Kommerz IÖ Akten); Alter Kommerz Akten; Bankale, Bankale Akten, Krain (Baale Akten Krain); Bankale Akten, Altes Bankale (Altes Baale A Altes Bankale)

Sonderbestände, Sammlungen un Selekte (SUS), Peter Anton
Hillebrand Freiherr von Brandau (NL Brandau)

Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA)

Kabinettsarchiv (KA): Alte Kabinettsakten (AKA)

Objavljeni viri

Constitutio criminalis Theresiana oder der Ro^emisch.-Kaiserl. zu Ungarn und Bo^eheim u.u. Ko^enigl. Apost. Majesta^t Mariæ Theresiæ, Erzherzogin zu Oesterreich, u.u. peinliche Gerichtsordnung. Wien, 1769.

Kayserlich und ko^eniglicher, wie auch Erz-Herzoglicher, dann dero Haupt- und Residenz-Stadt Wien Staats- und Standes Calender ... MDCCXLVI. Wien: Leopold Johann Kaliwoda, 1746.

Kayserlich-Ko^eniglicher Inner-Oesterreichischer Instanz-Calender auf das Jahr MDCCLLIV. Worinnen ein ausfu^rhrlicher Schematismus. Wien: Maria Eva Schilgin, 1754.

Kayserl. Ko^enigl. Inner-Oesterreichischer Schematismus auf der Jahr 1769. Gra^z: Widmanstetta^rischen Erben, 1769.

Klueting, Harm (izd.): *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesianisch-josephinischen Reformen.* Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit, Band XIIa. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1995.

Kos, Dušan (izd.): *Franc Henrik Raigersfeld. Dnevniki 1697–1759. Prepisi.* Thesaurus memoriae, Fontes 17. Ljubljana: Založba ZRC, 2024 (e-knjiga: <https://doi.org/10.3986/9789610508304>)

Krampač, Tone (izd.): *Ljubljanske družine v 18. stoletju.* Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, Inštitut Karantanija, Založba Slovenska Matica, 2018.

Kropatschek, Joseph (izd.): *Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, die unter der Regierung der Regierung des Kaisers Joseph des II. theils noch ganz bestehen, theils zum Theile abgeändert sind, als eine Hilfs- und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Josephs des II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung.* Bde. I–VIII. Wien: Johann Georg Mößle, 1786.

Steska, Viktor (izd.): J. G. Thalnitscher von Thalberg, *Annales Urbis Labacensis, Metropolis Inclyti Ducatus Carnioliae ... Von Anno 1660 ... biss 1718.* *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 9 (1901), str. 18–32, 69–98, 141–186.

Supplementum Codicis Austriaci, oder Chronologische Sammlung aller vom 20ten Oktober 1740 als von Anbeginne der angetretenen glorreichsten Regierung der Allerduchlauchtigst-Großma^echtigsten Ro^emischen Kaiserinn, zu Hungarn und Boeheim Königin, Erzherzoginn zu Oesterreich Mar. Theresiæ bis letzten

Dezember 1758 ... erlassenen Generalien ... Fuⁿfter Theil (izd. Thomas Ignaz Freyherrn von Po^cck). Wien: Johann Thomas Edlen von Trattnern, 1777.

Supplementum Codicis Austriaci, oder Chronologische Sammlung aller vom 1ten Jänner 1759. bis letzten Dezember 1770 als der fu^rwa^rhrend weiteren angetretenen glorreichsten Regierung der Allerduchlauchtigst-Großma^chtigsten Ro^mischen Kaiserinn, zu Hungarn und Bo^hheim Koⁿigin, Erzherzoginn Mar. Theresiæ ... erlassenen Generalien ... Sechster Theil (izd. Thomas Ignaz Freyherrn von Po^cck). Wien: Johann Thomas Edlen von Trattnern, 1777.

Literatura

- Bruckmüller, Ernst: *Avstrijska zgodovina*. Zgodovina držav in narodov VII. Ljubljana: Slovenska matica, 2017.
- Brückmüller, Ernst: Triest und Österreich im 18. Jahrhundert. *Österreichische Osthefte* 27 (1985), št. 3, str. 300–330.
- Cvetko, Dragotin: *Academia philharmonicorum Labacensis*. Ljubljana: Cankarjeva zložba, 1962.
- Czeike, Felix: *Historisches Lexikon Wien*, 5 Bänden. Wien: Verlag Kremayr & Scheriau, 1992–1996.
- Dickson, P. G. M.: *Finance and Government under Maria Theresia 1740–1780. Vol. I: Society and Government. Vol. II: Finance and Credit*. Oxford: Oxford, Clarendon Press, 1987.
- Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. IV: Vom Regierungsantritt Leopold I. (1657) bis auf das Ende der französischen Herrschaft in Illyrien (1813)*. Laibach: Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1876.
- Dolenc, Metod: *Pravna zgodovina za slovensko ozemlje*. Ljubljana: Akademsko biblioteka, 1935.
- Draženović, Filip: Metafora telesa in bolezni v Neu-entdeckte Staats-Klugheit Franz Albert Pelzhofferja. V: Katarina Keber (ur.), *Epidemije in zdravstvo. Zgodovinski pogled*. Ljubljana: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2024, str. 203–217.
- Draženović, Filip: *Politični in idejni imaginarij F. A. Pelzhofferja v delu Neuentdeckte Staats-Klugheit*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2021.
- Faber, Eva: *Litorale Austriaco. Das österreichische und kroatische Küstenland 1700–1780*. Schriftenreihe des Historischen Instituts 5, Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs 20. Trondheim-Graz: Steiermärkisches Landesarchiv, 1995.
- Göbl, Michael – Hochedlinger, Michael: Die Österreichische Hofkanzlei. V: Michael Hochedlinger, Petr Mat' a, Thomas Winkelbauer (ur.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit. Bd. 1: Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen, Teilband 1*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 62. Wien: Böhlau Verlag, 2019, str. 445–452.
- Grahornik, Matjaž: *Dvorec Mala Loka. Sledi časa in prednikov*. Trebnje: Knjižnica Pavla Golie, 2017.

- Hazard, Paul: *Evropska misel v XVIII. stoletju. Od Montesquieuja do Lessinga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1960.
- Heindl, Waltraud: *Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich 1780 bis 1848*. Studien zur Politik und Verwaltung, Bd. 36. Wien, Köln, Graz: Böhlau Verlag, 1990.
- Hochedlinger, Michael: Die Maria-Theresianische Staatsreform. V: Michael Hochedlinger, Petr Mat'a, Thomas Winkelbauer (ur.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit. Bd. 1: Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen, Teilband 1*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 62. Wien: Böhlau Verlag, 2019, str. 551–564.
- Holz, Eva: Državno uradništvo v habsburški monarhiji od Marije Terezije do Ilirskih provinc 1740–1809 (njegove gmotne razmere in skomine). V: V. Rajšp et al. (ur.), *Melikov zbornik. Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje*. Ljubljana: Založba ZRC, 2001, str. 329–344.
- Holz, Eva: Uradništvo v avstrijskem delu Istre v 18. stoletju. *Acta Histriae* VII, 1999, str. 505–524.
- Holz, Eva: Uradništvo v Linhartovi dobi. V: I. Svetina et al. (ur.), *Anton Tomaž Linhart. Jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*. Ljubljana, Radovljica: Slovenski gledališki muzej, Muzeji radovljiske občine, 2005, str. 409–439.
- Kemperl, Metoda: Dokumenti bankalne uprave za Kranjsko kot umetnostnozgodovinski vir. V: Miha Preinfalk (ur.), *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, 2011, str. 85–100. <https://doi.org/10.3986/9789619219812>
- Klueting, Harm: „Bürokratischer Patriotismus“. Aspekte des Patriotentums im thesianisch-josephinischen Österreich. V: Günter Birtsch (ur.), *Patriotismus*. Aufklärung. Interdisziplinäre Halbjahresschrift zur Erforschung des 18. Jahrhunderts und seiner Wirkungsgeschichte 4 (1989), zv. 2. Hamburg: Felix Meiner Verlag GmbH, 1991, str. 37–52.
- Kočevar, Vanja: Družbena in identitetna mobilnost kranjskih deželnih stanov kot posledica protireformacije in katoliške obnove. V: Boris Golec (ur.), *Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Založba ZRC, 2019, str. 101–179.
- Kočevar, Vanja: Kranjski deželni zbor ob koncu 16. in v zgodnjem 17. stoletju. V: Tomaž Ivešič in Neža Strajnar (ur.), *Od deželnega do državnega zbora. Razvoj parlamentarizma na Slovenskem*. Ljubljana: Družina in Študijski center za narodno spravo, 2024, str. 73–148.
- Kokole, Metoda: Glasba v plemiških bivališčih na slovenskem od srednjega veka do konca 18. stoletja. *Kronika* 60 (2012), št. 3, str. 667–697.
- Körbl, Hansdieter: Korruption im 17. Jahrhundert. V: Ernst Brückmüller (izd.), *Korruption in Österreich*. Austriaca. Schriftenreihe des Instituts für Österreichkunde. Wien: Wilhelm Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung GmbH, 2011, str. 48–59.
- Kos, Dušan: *O melanholiji, karierizmu, nasilju in žrtvah. Tržaška afera Gallenberg 1740*. Knjižnica Annales 37. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2004.

- Kos, Dušan: *V službi njenega veličanstva. Politika in elite med Dunajem, Ljubljano in Trstom v zapisih Franca Henrika barona Raigersfelda (1697–1760)*. Thesaurus memoriae, Dissertationes 15. Ljubljana: Založba ZRC, 2022.
- Košir, Matevž: *Stanovska uprava v obdobju vzpona protestantizma in zmage protireformacije in absolutizma (1560–1660) na Kranjskem*. Doktorska naloga, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Ljubljana, 1999.
- Košir, Matevž: Stanovski poverjeniki in stanovski odbor ter instrukciji za poverjenike iz let 1540 in 1542. *Arhivi* 22 (1999), št. 1–2, str. 159–167.
- Košir, Matevž: Urad deželne registrature in stanovski arhiv od nastavitve registratorja v 16. stoletju do upravnih reform v času Marije Terezije. *Arhivi* 23 (2000), št. 2, str. 29–39.
- Kubiska-Scharl, Irene – Pölzl, Michael: *Das Ringen um Reformen. Der Wiener Hof und sein Personal im Wandel (1766–1792)*. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 60. Wien: Studien Verlag, 2018.
- Locke, John: *Dve razpravi o oblasti. Pismo o toleranci*. Knjižna zbirka Temeljna dela. Ljubljana: Krtina, 2010.
- Lukančič, Neža: *Lontovž. Od deželne hiše do sedeža SAZU*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2023.
- Megner, Karl: *Beamte. Wirtschafts- und sozialgeschichtliche Aspekte des k. k. Beamtentums*. 2. unveränderte Auflage. Studien zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie, Bd. XXI. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1986.
- Mensi, Franz von: *Die Finanzen Oesterreichs von 1701 bis 1740*. Wien: Manz'sche k.u.k. Hof-Verlags- und Univ.-Buchhandlung, 1890.
- Montesquieu: *O duhu zakoná*. I, II. zv. Marija Spajić (prev.) po izdaji Éditions Garnier Frères, Paris, 1949. Zagreb: Demetra, Filozofska biblioteka Dimitrija Savića, 2003.
- Nared, Andrej: *Dežela – knez – stanovi. Oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*. Thesaurus memoriae, Dissertationes 7. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 2009.
- Obersteiner, Gernot Peter: *Theresianische Verwaltungsreformen im Herzogtum Steiermark. Die Repräsentation und kammer (1749–1763) als neue Landesbehörde des aufgeklärten Absolutismus*. Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark 37. Graz: Historische Landeskommision für Steiermark, 1993.
- Ogris, Werner: Zwischen Absolutismus und Rechtsstaat. V: Richard Georg Plaschka et alii (ur.), *Österreich im Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II. Internationales Symposium in Wien 20.–23. Oktober 1980*. Band 1. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985, str. 365–376.
- Otruba, Gustav: Staatshaushalt und Staatsschuld unter Maria Theresia und Joseph II. V: R. G. Plaschka et al. (ur.), *Österreich im Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II. Internationales Symposium in Wien 20.–23. Oktober 1980*. Band 1. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985, str. 197–249.
- Pečar, Andreas: *Die Ökonomie der Ehre. Höfischer Adel am Kaiserhof Karls VI. (1711–1740)*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2003.

- Pelzhoffer, Franz Albert: *Arcanorum status libri decem*.
Labaci: Joannis Georgii Mayr, 1709–1711.
- Pelzhoffer, Franz Albrecht: *Neu-entdeckte Staats-Klugheit in hundert politischen Reden oder Discursen*. Franckfurt und Leipzig: Johann Adolph, Buchhändler, 1710.
- Polec, Janko: Razpored sodnih instanc v slovenskih deželah od 16. do 18. stoletja. *Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete* 6 (1927/1928), str. 116–142.
- Preinfalk, Miha: *Auerspergi. Po sledeh mogočnega tura*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2005.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 16. stoletje, 1. del, Od Barbov do Zetscherjev*. Zbirka Blagoslovljeni in prekleti, 5. Ljubljana: Viharnik, 2016.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 17. stoletje, 1. del, Od Billichgrätzov do Zanettijev*. Zbirka Blagoslovljeni in prekleti, 4. Ljubljana: Viharnik, 2014.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 18. stoletje, 1. del, Od Andriolija do Zorna*. Zbirka Blagoslovljeni in prekleti, 3. Ljubljana: Viharnik, 2013.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 18. stoletje, 2. del, Od Del-Negrov do Škerpinov*. Zbirka Blagoslovljeni in prekleti, 7. Ljubljana: Viharnik, ZRC SAZU Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2022.
- Preinfalk, Miha: Radvljica in grofje Thurn-Valsassina. V: Francka Slivnik et alii (ur.), *Anton Tomaž Linhart, Jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*. Ljubljana, Radvljica: Slovenski gledališki muzej, Muzeji radvljiške občine, 2005, str. 509–525.
- Rohr, Julius Bernhard von: *Nöthiger und nützlicher Vorrath Von allerhand auserlesenen Contracten, Verträgen, Recessen, Bestellungen, ... und andern dergleichen Concepten, Die sowol bey der Hauß-Wirthschaft Ueberhaupt Als insonderheit bey dem Acker-Bau, der Vieh-Zucht, Jagd- und Forst-Sachen, Wasser und Fischereyen, Bierbrauen, Weinbau, Bergwercken ... vorzufallen pflegen ... Nach der Ordnung des vollständigen Haußhaltungs-Rechts*. Leipzig: Buchhandler Johann Christian Martini, 1719.
- Rosenstrauch-Königsberg, Edith: Erste Schritte auf dem Weg zum österreichischen Nationalbewusstsein. V: Richard Georg Plaschka et alii (ur.), *Österreich im Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II. Internationales Symposion in Wien 20.–23. Oktober 1980*. Band 2. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985, str. 895–918.
- Spektorski, Evgen Vasiljevič: Mesto F. A. Pelzhofferja v zgodovini državoslovja. V: Blaž Ivanc (ur.), *Izbrane razprave*. Ljubljana: Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko, 2019, str. 281–313.
- Suhadolnik, Jože – Anžič, Sonja: *Novi trg. Arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2006.
- Šorn, Jože: Zanimivosti z naših cest v 18. stoletju. *Kronika* 27 (1979), št. 3, str. 157–167.
- Štuhec, Marko: Iz Lesc v Ljubljano po francosko. Prispevki k poznavanju jezikovne rabe kranjskega plemstva v prvi polovici 18. stoletja. *Zgodovinski časopis* 60 (2006), št. 3–4, str. 327–344.
- Štuhec, Marko: Plemstvo in plemiška bivalna kultura v kranjskih mestih v prvi polovici 18. stoletja. V: Janez Mlinar in Bojan Balkovec (ur.), *Mestne elite v srednjem in zgodnjem*

- novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino*. Zbirka Zgodovinskega časopisa 42. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2011, str. 355–385.
- Tanzer, Gerhard: *Spectacle müssen seyn. Die Freizeit der Wiener im 18. Jahrhundert*. Kulturstudien, Bibliothek der Kulturgeschichte 21. Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 1992.
- Tapié, Victor L.: *Marija Terezija. Od baroka do razsvetljenstva*. Maribor: Založba Obzorja, 1991.
- Valenčič, Vlado: Prebivalstvo Ljubljane pred dvesto leti. *Kronika* 2 (1954), št. 3, str. 191–200.
- Valenčič, Vlado: Trgovina na Kranjskem v 18. stoletju. *Zgodovinski časopis* 48 (1994), št. 2, str. 217–230.
- Valenčič, Vlado: *Žitna trgovina na Kranjskem in ljubljanske žitne cene od srede 17. stoletja do prve svetovne vojne*. Razred za zgodovinske in družbene vede, Dissertationes X/4. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1977.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre des Herzogthums Crain*. Buch I–XVI. Nürnberg, Laybach: 1689.
- Vrhovec, Ivan: *Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih. Kulturhistorične študije zajete iz ljubljanskega mestnega arhiva*. Ljubljana: Matica Slovenska, 1886.
- Wallas, Armin Alexander: *Stände und Staat in Innerösterreich im 18. Jahrhundert. Die Auseinandersetzung um die Gerichts- und Verwaltungsorganisation zwischen den Kärntner Landständen und der zentralistischen Reformpolitik Wiens*. Studien und Quellen zur Geschichte des Alpen-Adria-Raumes 1. Klagenfurt: Carinthia, 1987.
- Walter, Friedrich: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500–1955*. Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 59. Wien-Köln-Graz: Verlag Hermann Böhlau Nachf., 1972.
- Walter Klingenstein, Grete: Sozialdisziplinierung und ökonomische Probleme in der Theresianischer politik. V: Luigi Tavano in France M. Dolinar (ur.), *Carl Michael von Attems. Erster Erzbischof von Görz (1752-1774). Zwischen der römischen Kurie und dem Reich der Habsburger. II. Kongressakten*. Gorizia: Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, 1990, str. 83–91.
- Walter-Klingenstein, Grete: Was bedeuten »Österreich« und »österreichisch« im 18. Jahrhundert? Eine begriffsgeschichtliche Studie. V: Richard G. Plaschka et al. (ur.), *Was heißt Österreich? Inhalt und Umfang des Österreichbegriffs vom 10. Jahrhundert bis heute*. *Archiv für österreichische Geschichte* 136. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995, str. 149–220.
- Weigl, Igor: ... dan bey Menzinger wo ich Meinen Heinerle würklich Contrafieren lasse ... O Valentinu Metzingerju in portretih baronov Raigersfeldov. V: Mojca Jenko (ur.), *Pogovori o baročni umetnosti 2001. Prispevki strokovnega srečanja v organizaciji Slovenskega umetnostnozgodovinskega društva in Narodne galerije, Ljubljana, Narodna galerija, 21. marca 2001*. Knjižnica Narodne galerije, Študijski zvezki 9. Ljubljana: Narodna galerija, 2002, str. 27–36.
- Winkelbauer, Thomas: Grundzüge des habsburgischen Finanz- und Steuerwesens. V: Michael Hochedlinger, Petr Mat'a, Thomas Winkelbauer (ur.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit. Bd. 1: Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches*

- Finanzwesen, Teilband 2. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 62. Wien: Böhlau Verlag, 2019, str. 767–824.*
- Winkelbauer, Thomas: Banco del Giro, Wiener Stadtbank, Ministerial-Banco-Deputation, Universalbankalität, Bankalgubernium und Geheime Finanzkonferenz. V: Michael Hochedlinger, Petr Mat'a, Thomas Winkelbauer (ur.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit. Bd. 1: Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen, Teilband 2. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 62. Wien: Böhlau Verlag, 2019, str. 943–956.*
- Winkelbauer, Thomas: *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter. Teil 1. V: Herwig Wolfram (ur.), Österreichische Geschichte 1522–1699. Wien: Verlag Carl Ueberreuter, 2003.*
- Žmuc, Irena: Dunajski Collegium Theresianum, Terezijanišče, in Ksaver grof Auersperg. V: Mojca Ferle, Irena Žmuc (ur.), *Knjiga. Znanje. Razum. Od protestantizma do razsvetljenstva (1500–1800). Prispevki z znastvenega posveta ob razstavi, 7. in 8. oktober 2020. Ljubljana: Muzej in galerije mesta Ljubljane, Mestni muzej, 2020, str. 298–318.*
- Žontar, Josip: Kranjski »concessus commercialis« in njegovo delo za napredek železarstva. *Kronika* 49 (2001), št. 3, str. 195–206.
- Žontar, Josip: Nastanek, gospodarska in družbena problematika policijskih redov prve polovice 16. stoletja za dolnjeavstrijske dežele s posebnim ozirom na slovenske pokrajine. *Zgodovinski časopis* 10–11 (1956–1957), str. 32–121.
- Žontar, Jože (ur.): *Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918.. Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918. Manuali e carte sulle strutture amministrative nelle province di Carinzia, Carniola, Litorale e Stiria fino al 1918. Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives* 15. Graz–Klagenfurt–Ljubljana–Trieste, 1988.
- Žontar, Jože: Ljubljana v 18. in v prvi polovici 19. stoletja. V: Ferdo Gestrin et alii (ur.), *Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo. Ljubljana: Kronika in Zgodovinsko društvo Ljubljana, 1984, str. 157–176.*
- Žontar, Jože: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848. Ljubljana: Arhiv republike Slovenije, 1998.*
- Žontar, Jože: Zaton deželnih stanov na Kranjskem. V: Sašo Jerše (ur.), *Vojetov zbornik. Med srednjo Evropo in Sredozemljem. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, str. 172–187.*

AMBITIONEN, KARRIEREN UND DIE REALITÄT DES LANDESFÜRSTLICHEN BEAMTENTUMS IN KRAIN IM 18. JAHRHUNDERT

Der Artikel widmet sich der Struktur, Beschäftigung, Funktion und den sozialen, kulturellen und materiellen Bedingungen des landesfürstlichen Beamtentums im Land Krain im 18. Jahrhundert; insbesondere während der Zeit der verwaltungs- und politischen Reformen der Landesfürstinn und Königin Maria Theresia (1740–1780). Der Artikel basiert auf Originalmaterial aus den Archivbeständen der höchsten politisch-administrativen Organe in Krain: in den Archiven des Landesvizedoms, der „Repräsentanz und der Kammer“ sowie der Landeshauptmannschaft.

Im 18. Jahrhundert, noch vor Beginn der großen Reformen, versuchte die Zentralregierung, sich an den Rand schädlicher Verwaltungsmuster zu begeben, insbesondere Korruption und Amtsinkompetenz, die bis zu einem gewissen Grad die Politik und Verwaltung einzelner Ländern prägten im 17. und der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Allerdings sah die Regierung den Landadel weiterhin als führende Kraft des neuen Beamtentums an, von dem sie Loyalität gegenüber Gott, dem Herrscher und auch dem Staat erwartete. Nichtadelige strebten auch nach höheren Funkzionen und Ämtern und konnten nicht selten in den Adelsstand erhoben und in die Provinzialelite aufgenommen werden.

Mit den Staatsreformen, die seit 1747 in den habsburgischen Erblanden die ehemals jahrhundertealte Steuer-, Gerichts- und politische Autonomie der Stände weitgehend abbauten, veränderte sich auch die Struktur der Staatsbeamten in den Ländern. Viele Ausländer, die zuvor in anderer Länder tätig waren, gelangten in höhere Positionen und Ämter in Krain, da der Wiener Hof den Einheimischen kein Vertrauen entgegenbrachte. Nur Spezialisten mit unterschiedlichen Kanzlei- und Finanzkenntnissen (Registratoren, Rechtsanwälte, Rechnungsbeamten usw.), behielten ihre alte Posten. Der Landadel behielt jedoch seinen Einfluss hauptsächlich in der Justiz als, in niedrigeren Ämtern und nach 1763 als Ratsmitglieder im neuen Hauptverwaltungs- und

Justizorgan der Provinz, der Landeshauptmannschaft. Die meisten Aufgaben in den Ämtern übten weiterhin nichtadlige Beamte aus.

Nach 1747 erließ der Staat einheitliche Arbeitsanweisungen für alle Funktionäre und Beamten in den neuen Gremien und führte auch Änderungen im Personal- und Gehaltssystem des Staats- und Landesbeamtentums ein. Mit der Übernahme immer größerer Machtbefugnisse von den Landesständen nahm die Zahl des landesfürstlichen Beamten nach und nach zu. Die Zentralregierung strebte zur Universalität der Arbeit an: Beamte mussten in der Lage sein, unterschiedliche Aufgaben wahrzunehmen. Dies wiederum führte zu einer erhöhten Arbeitsbelastung: Einige Räte und Beamte mussten in mehreren Ämtern und Kommissionen arbeiten, wofür nur wenige einen zusätzlichen Lohn erhielten. Dazu wurden auch die meisten Besoldungszuschläge, die bis dahin die niedrigen Grundbezahlungen der Beamten korrigierten, abgeschafft.

Die neue Regulierung widmet auch der Frage der Moral und Ehrlichkeit deutlich mehr Aufmerksamkeit als zuvor. Auch die Kontrolle über die Qualität der Arbeit nahm zu, da die Vorsteher regelmäßig Arbeitsbeurteilungen aller Mitarbeiter erstellen mussten. Diese Bewertungen wurden für Beförderungen oder Entlassungen verwendet. Für Büroangestellte sind Prüfungen praktischer Kenntnisse und die Kontrolle der formalen (Hochschul-)Ausbildung für Positionen bereits vor der Einstellung verpflichtend geworden.

Schon vor dem 18. Jahrhundert war eine Universitätsausbildung bei der Bewerbung um Stellen in der Landes- und Staatsverwaltung von Vorteil. Im 17. Jahrhundert verfügten die meisten adeligen Söhne bereits eine höhere Schulbildung, und viele studierten Jura an Universitäten. Ab der Mitte des 18. Jahrhunderts verlangte der Staat auch von mittleren Beamten Diplome für universitäre Rechts- oder Verwaltungsstudien.

Mit der Regierung Maria Theresias begann man auch mit der systematischen Regelung des bis dahin teilweise und willkürlich festgelegten Pensionsystems, das jedoch erst unter Kaiser Joseph II. (1780–1790) mit genauen Regeln für das gesamte Beamtentum (einschließlich Witwen und Waisen) festgelegt wurde.

Gegen Ende der thesianischen Ära kann man bereits von der Entstehung einer modernen Staatsbürokratie sprechen, deren Merkmale und Regeln auch Beamte in Lokal- und sogar Privatdiensten prägten.

Priloge

Tabela 1

Plače in dodatki deželno stanovskih funkcionarjev in uradnikov na Kranjskem v letih 1715–1722 (v gld)⁷⁴³

Služba	Nosilec	Prejemki		
		Plača	Dodatki	Ara
Urad deželnih poverjenikov				
Predsednik	Franc Jakob pl. Schmidthoffen	1200	500 PR	170
Poverjenik	Janez Karel baron Valvasor	1000	500 PR	150
Poverjenik	Jurij Andrej Gladič, stolni dekan	1000	500 PR	150
Poverjenik	Janez Gotfrid baron Apfaltrer	1000	500 PR	150
Poverjenik	Anton Jožef grof Auersperg	1000	500 PR	150
Poverjenik	Janez Danijel baron Gallenfels, generalni prejemnik	1000	500 PR	150
Summa		9200		920
Ograjno sodišče				
Predsednik	Janez Gašper grof Cobenzl, deželni glavar		400 B + 2000 T + 1000 PR	340
Tajnik	Franc Sigmund pl. Učan	600	50 H	60
Prisedniki				
	Wolf Vajkard grof Gallenberg, deželni namestnik		906,67 B + 400 B + 500 PR	180,67
	isti kot deželni upravitelj		400 B + 500 PR	90
	Franc Anton grof Auersperg, deželni maršal		500	50
	Franc Jakob pl. Schmidthoffen	400		40
	Janez Karel baron Valvasor	400		40
	Janez Gotfrid baron Apfaltrer	400		40

⁷⁴³ Nedatiran seznam v ARS, AS 730, fasc. 190, pp. 16–30.

	Anton Jožef grof Auersperg	400		40
	Janez Danijel baron Gallenfels	400		40
Gospodski stan – prisedniki				
	Jurij Sigmund baron Egk	400		40
	Henrik Julij baron Wernegg	400		40
	Ferdinand Ernest grof Saurau	400		40
	Orfej grof Strassoldo	400		40
	Janez Jakob baron Raunach	400		40
	Wolf Herbard baron Apfaltrer	400		40
	Karel Avguštin baron Ruessenstein	400		40
	Wolf Herbard grof Lamberg	400		40
	Janez Ferdinand baron Hallerstein	400		40
	Andrej Danijel grof Barbo	400		40
Viteški stan – prisedniki				
	Karel Jožef de Coppinis	400		40
	Janez Ludvik grof Rasp	400		40
	Jošt Jožef pl. Kuschlan	400		40
	Karel Henrik pl. Schweiger	400		40
	Franc Benedikt pl. Dinzl	400		40
	Janez Krištof pl. Flachenfeld	400		40
	Anton Krištof pl. Dinzl	400		40
	Sigmund Jožef de Coppinis	400		40
	Jožef Ignac pl. Qualiza	400		40
Okrožna komisarja				
	Janez Ferdinand baron Hallerstein (Gorenjska)	100		10
	Sigmund Jožef de Coppinis (Dolenjska)	100		10
Ograjnosodni odvetniki				
	dr. Janez Anton pl. Vermatti	100		10
	dr. Janez Krstnik Felber	100		10
	dr. Franc Krištof pl. Bogataj	100		10
	dr. Leopold Ignac Zorn	100		10
<i>Summa</i>		17.456,67		1740,67

Deželni reprezentanti v Gradcu				
Johann Christoph baron Waidmandorf, svetnik Notranjeavstrijskega dvornega vojnega sveta		400		
Johann Joseph de Leo grof Lewensberg, svetnik Notranjeavstrijske vlade		400		
Johann Xaver baron Lang, svetnik Notranjeavstrijske vlade		400		
Summa		1200		
Deželni uradniki				
Vojni komisar	Franz Xaver Wiseneder Edler Wisenfeld	300		30
Deželni tajnik	Franc Sigmund pl. Učan	600	25 H	60
Adjunkt tajnika	Janez Krstnik Felber	200	50 Q	
Adjunkt tajnika	dr. Franc Krištof pl. Bogataj	200	50 Q	
Pisar	Gregor Rozman (po njegovi smrti sin Janez Adam)	250		
Pisar	Martin Smreker	320		
Pisar	Jurij Pernegger	270		
Pisar	Tomaž Bergant	200		
Akcesist	Johann Andreas Kempf	110		
Registrator	dr. Marx Jožef pl. Perizhoff	400	25 H	40
Adjunkt registratorja	Tomaž Ignac Klein	150		15
Knjigovodja	Janez Sebastijan pl. Raigersfeld	600	50 H + 60 S + 200 QT	60
Adjunkt knjigovodje	Filip de Giorgio	300		
Adjunkt knjigovodje	Tomaž Seifrid Merjasec	270		
Adjunkt knjigovodje	Leopold Zaharija pl. Rastern (s pisarjem)	320		
Računski uradnik v knjigovodstvu	Jošt Jožef pl. Pettenegg	135		
Računski uradnik v knjigovodstvu	Sigmund pl. Wagner	135		
Računski uradnik v knjigovodstvu	Franz Henrik pl. Wagner	270		

Računski uradnik v knjigovodstvu	Johann Georg Haselbacher	200		
Računski uradnik v knjigovodstvu	Feliks Anton Rozman	125		
Računski uradnik v knjigovodstvu	Jakob Mrak	75		
<i>Summa</i>			7600	205
Zdravniki				
Protomedik	dr. Janez Andrej de Coppinis	480		
Ljubljana	dr. Janez Jurij Keršiner	300		
Ljubljana	dr. Wolf Andrej Vidmayer	350		
Ljubljana	dr. Janez Krstnik Kamnicer	400		
Ljubljana	dr. Wolf Jurij Sigur	200		
Ljubljana	dr. Janez Pavel pl. Qualiza	100		
Novo mesto	dr. Janez Krstnik Novak	300		
Novo mesto	dr. Franc Ksaver Zalokar	200		
Okulist	dr. Hans Jakob Fleischmann	150		15
<i>Summa</i>			2480	15
Lekarnarji				
Ljubljana	Ferdinand Frey	50		5
Ljubljana	Janez Peter Sartori	50		5
Ljubljana	Heinrich Philipp Spatt	50		5
Novo mesto	Marija Elizabeta Aichlbrener	60		6
<i>Summa</i>			210	21
Rentni mojster	Janez Krstnik Muschel	150		
Nastanitveni mojster	Seifrid Bonaventura pl. Wertenthall	360		
Poštni upravnik v Ljubljani	Franc Dominik Hingerle	200		
Agent na Dunaju	Gabriel pl. Halberg	200		
Brivec (ranocelnik)	Janez Jurij Hudler	75		7,5
<i>Summa</i>			985	7,5

<i>Sodni sel</i>	Janez Schluderbach	128	82 H + 20 Q	12,8
<i>Orožar</i>	Janez Ignac Radičnik	200		
<i>Borilni in plesni mojster</i>	Anton Papilion	100		10
<i>Plesni mojster</i>	Johann Jakob Wettstein	200		20
<i>Trobentači</i>				
	Ferdinand Michael Mann	129,6	45 N	17,4
	Johann Hilleprand	129,6	45 N	17,4
	Johann Joseph Tazoll	129,6	45 N	17,4
	Lorenz Wiser	129,6	45 N	17,4
	Paul Wolf	129,6	45 N	17,4
	Heinrich Pastor	129,6	45 N	17,4
<i>Summa</i>		1757,6		147,2
<i>Konjar</i>	Bernhard Kampfmüller	350		35
<i>Tiskar</i>	Johann Jurij Mayer	100		
<i>Turner</i>	štirje, skupaj:	100		
<i>Ogledniki</i>				
	Mihael Merjasec	50,6		
	Gregor Wally	50,6		
	Hans Baumgartner	50,6		
	Gašper Pangrac	50,6		
	Johann Michael Lemacher	50,6		
	Franc Štrus	50,6		
<i>Vratar</i>	Franc Karel Pavlin	150	30 H + 20 U	
<i>Vratar v Lontovžu</i>	Štefan Pachner	40	10 K	4
<i>Summa</i>		1153,6		39
<i>Čakalnine</i>				
Rumeni prapor	21 zavezancev s konji	4000		800
Modri prapor	25 zavezancev s konji	2240		448
<i>Summa</i>		6240		1248
<i>Četrtni stotniki in njihovi namestniki</i>				
Zgornja četrt	Jurij Sigmund baron Rauber, stotnik	183,34		36,6
	Max Valerij baron de Leo, praporščak	72		14,4
	Franc Krištof Schwab pl. Lichtenberg, poročnik	19,23		3,8

Srednja četrt	Wolf Engelbrecht Schwab pl. Lichtenberg, stotnik	183,34		36,6
	Jožef Ferdinand baron Egk, praporščak	72		14,4
Spodnja četrt	Herbard pl. Buset, stotnik	183,34		36,6
	Franc Sigmund pl. Čečker, praporščak	72		14,4
Kraško-Pivška četrt	Janez Ferdinand baron de Leo, stotnik	183,34		36,6
	Franc Jožef pl. Posarelli, praporščak	72		14,4
	Janez Friderik baron Oberburg, poročnik	19,23		3,8
Istrska četrt	Vid Jakob baron Taufferer, stotnik	183,34		36,6
	Franc Burkhard pl. Hitzing, praporščak	72		14,4
Summa		1315,16		262,6
Deželni vojni komisarji				
Gorenjska	Marx Anton baron Rosetti	576		
Dolenjska	Jurij Sigmund baron Rauber	200		
Notranjska	Andrej Danijel grof Barbo-Waxenstein	376		
Summa		1152		
Summa summarum		50.600,03		4605,97

Legenda: B – za prisedništvo; H – za kurjavo; K – za oskrbo kapele sv. Ahaca v Lontovžu; N – novoletni dodatek; PR – za proviant; Q – za stanovanje; QT – za potrdilne takse; S – za pisarje; T – za »Taffelgeld«; U – za navijanje ure.

Tabela 2

Plače deželnostanovskih uradnikov na Kranjskem do restrikcije 30. aprila 1730 in po tem (v gld).⁷⁴⁴

Služba	Nosilec	Plače in dodatki			
		do 1730		po 1730	
		Plača	Dodatek	Plača	Dodatek
Kaplan	Janez Andrej pl. Flachenfeld	150	90	ukinjena	ukinjen
Vojni tajnik	Franz Xaver Wiseneder Edler Wisenfeld	300		400	
Deželni tajnik	Janez Anton pl. Vermatti	600	25 H	540	25 H + 250 E
Adjunkt tajnika	Janez Krstnik Felber	500		450	
Adjunkt tajnika	dr. Franc Krištof pl. Bogataj	500		450	
Pisar	Gregor Rozman	400		320	
Pisar	Martin Smreker	360		320	
Pisar	Georg Pernegger	360		320	
Pisar	Hans Joseph pl. Kärnburg	315		ukinjena	
Pisar	Tomaž Bergant	200		320	
Pisar	Johann Andreas Kempf	110		320	
Pisar	Janez Adam Rozman			320	
Deželni knjigovodja	Sebastijan pl. Raigersfeld	600	50 H + 260 PI,T	540	50 H + 260
Adjunkt knjigovodje	Filip de Giorgio	380	50 PI		
Računski uradnik	Hans Jakob Kärner	317,25			
Računski uradnik	Jošt Jožef pl. Pettenegg	317,25		135	
Računski uradnik	Sigismund Wagner	317,25			
Računski uradnik	Leopold Zaharija pl. Rastern	360	50 PI	370	
Računski uradnik	Tomaž Seifrid Merjasec	360		320	

⁷⁴⁴ Sezname v ARS, AS 1080, šk. 15.

Računski uradnik	Franc Henrik pl. Wagner	360		320	
Računski uradnik	Johann Georg Haselbacher			320	
Računski uradnik	Jakob Mrak			320	
Računski uradnik	Janez Anton pl. Wollwiz			75	
Registrator	dr. Karel Seifrid pl. Perizhoff	400	25 H + 100 Q	300	25 H
Adjunkt registratorja	Tomaž Ignac Klein	301,5		135	
Adjunkt registratorja	Anton Dominik Blanschert	150		ukinjena	
Adjunkt registratorja	Franz Crue	225		ukinjena	
Protomedik	dr. Janez Andrej de Coppinis	480		480	
Zdravnik (Ljubljana)	dr. Marko Gerbec	400			
Zdravnik (Ljubljana)	dr. Andreas Kappenjager	300			
Zdravnik (Ljubljana)	dr. Janez Jurij Keršiner	300			
Zdravnik (Ljubljana)	dr. Wolf Andrej Vidmayer	300		350	
Zdravnik (Ljubljana)	dr. Joseph Köstner	150		200	
Zdravnik (Ljubljana)	dr. Janez Krstnik Kamnicer	300			
Zdravnik (Ljubljana)	dr. Wolf Jurij Sigur	100		250	
Zdravnik (Ljubljana)	dr. Janez Ludvik pl. Qualiza			100	
Zdravnik (Novo mesto)	dr. Janez Krstnik Novak	300		300	
Zdravnik (Novo mesto)	dr. Franc Ksaver Zalokar			200	
Okulist	dr. Hans Jakob Fleischmann	200		135	
Ograjnosodni tajnik	Janez Krstnik pl. Prešeren	600	50 H	540	50 H

Ograjnosodni odvetnik	Janez Krstnik Felber	100		90	
Ograjnosodni odvetnik	dr. Franc Krištof pl. Bogataj	100		90	
Ograjnosodni odvetnik	dr. Ignac Leopold Zorn	100		90	
Ograjnosodni odvetnik	dr. Janez Krstnik Weinizer	100		90	
Rentni mojster	Janez Krstnik Muschel	400		150	
Nastanitveni mojster	Seifrid Bonaventura pl. Wertenthall	360		360	
Poštni upravnik (Ljubljana)	Franc Dominik Millbacher				
Agent na Dunaju	baron Wernegg	200		200	
Lekarnar (Ljubljana)	Ferdinand Frey	50		45	
Lekarnar (Ljubljana)	Werner Friedrich Osterman	50		45	
Lekarnarica (Novo mesto)	Marija Elizabeta Aichlbrener	100		54	
Plesni mojster	Johann Jakob Wettstein	200		180	
Trobentač	Ferdinand Michael Mann	174,4		157,2	
Trobentač	Johann Joseph Tazoll	174,4		157,2	
Trobentač	Lorenz Wiser	174,4		157,2	
Trobentač	Paul Wolf	174,4		157,2	
Trobentač	Janez Jožef Rezec			157,2	
Pavkar	Heinrich Pastor	174,4		157,2	
Konjar	Bernhard Kampfmüller	350		315	
Tiskar	Johann Georg Mayer	270		100	
Gradbeni mojster	Carl Martinuzzi	75		ukinjena	
Oglednik	Hans Baumgartner	50,4		50,4	
Oglednik	Gašper Pangrac	50,4		50,4	
Oglednik	Franc Štrus	50,4		50,4	
Oglednik	Matija Mulc	50,4		50,4	
Oglednik	Andrej Kren	50,4		50,4	

Oglednik	Franc Ksaver Traven	50,4		50,4	
Vratar	Franc Karel Pavlin	200	30 H + 20 U	150	30 H + 20 U
Vratar v Lontovžu	Jožef Jekolič	40	10 C	46	30 L
Dimnikar	Tobias Anton Obermayer			40	
Summa		15.182,65	760	12.070,6	1100
		15.942,65		13.170,60	

Legenda: E – za ekspedite mesnega krajcarja in cestnih popravil; H – za kurjavo; C – za oskrbo kapele sv. Ahaca v Lontovžu; L – za ledenico; Q – za stanovanje; PI – za pisarja; T – za prepisovalne takse v zemljiški knjigi in potrdilne takse; U – za navijanje ure.

Tabela 3

*Plače in dodatki deželno stanovskih funkcionarjev in uradnikov na Kranjskem leta 1742 (v gld)*⁷⁴⁵

<i>Služba</i>	<i>Plača</i>	<i>Dodatki</i>	<i>Skupaj</i>
<i>Deželni glavar</i>	1800	900 PR + 360 B + 1280 Č + 210 N + 69 R	4619
<i>Deželni namestnik</i>	816	450 PR + 360 B + 240 Č + 105 N + 27 R	1998
<i>Deželni upravitelj</i>		450 PR + 360 B + 320 Č + 105 N + 27 R	1262
<i>Deželni maršal</i>		450 PR + 240 Č + 105 N + 54 R	849
<i>Deželno poverjeništvo</i>			
Predsednik	1080	450 PR + 320 Č + 147 N + 69 R	1746
Poverjeniki – 4	900	450 PR + 105 N + 54 R	4 x 1509
<i>Generalno prejemništvo</i>			
Generalni prejemnik	900	450 PR + 105 N + 54 R + 240 T	1749
Generalni podprejemnik	320	50 PI + 25,2 N + 2,5 R + 60 K	399,7
Rentni mojster	150		150
<i>Stanovski prisedniki</i>			
Gosposka klop – 14	360		5040
Viteška klop – 10	360		3600
<i>Reprezentanti v Gradcu</i>			
pri Notranjeavstrijskem vojnem svetu – 1	400		400
pri Notranjeavstrijski vladi – 2	400		800
<i>Deželno tajništvo</i>			
Tajnik	540	25 H + 50 F + 13,4 R + 25 N + 75 C	728,4
Adjunkta tajnika – 2	225	27 N	504
<i>Deželno knjigovodstvo</i>			
Knjigovodja	540	50 H + 60 PI + 50 G + 13,8 R + 150 QT + 25,2 N + 135 A	1023,6
Računski uradniki – 5	200, 4 x 320		1480
Ekspeditor	80		80
Akcesista – 2	50, 80		130
<i>Plačilni mojster za Vojno krajino</i>		33,6 N	33,6
<i>Deželna registratura</i>			

⁷⁴⁵ Nedatiran seznam Janeza Benjamina barona Erberga v ARS, AS 730, fasc. 188, pp. 236–259.

Registrator	400	40 H + 24 N, K	464
Adjunkt registratorja	100	48 V	148
Adjunkt registratorja	200		200
Ograjno sodišče			
Tajnik	540	50 H + 25,2 N + 75 R	690,2
Odvetniki – 4	90		360
Sodni sel	115,2	94 HL + 20 Q + 30 N, K + 15 R	274,2
Deželna pisarna			
Pisarji – 7	320, 2 x 290, 2 x 220, 200, 150		1690
Sli – 10	12		120 ⁷⁴⁶
Deželni vojni komisariji			
v Gorenjski četrti – 1	576		576
v Dolenjski četrti – 1	576		576
v Notranjski četrti – 1	576		576
Konjeniški stotnik	200	6,5 R	206,5
Vojni tajnik	270	2,5 R + 25,2 N + 54 K	351,7
Deželni orožarski mojstri			
v Gorenjski četrti – 1	90		90
v Dolenjski četrti – 1	90		90
Proviantni mojster	350	43,5 R + 12 N	405,5
Četrtni stotniki			
na Gorenjskem	146,7	80 Č	226,7
na Dolenjskem	146,7	80 Č	226,7
praporščak na Dolenjskem	57,6	80 Č	226,7
na Krasu in Pivki	146,7	80 Č	226,7
praporščak na Krasu in Pivki	57,6		57,4
poročnik na Krasu in Pivki	15,4	80 Č	95,4
Deželna konjenica pod modrim in rumenim praporom			
17 plemičev	40–240		1640
Deželni trobentači – 6	157,2	40 Č	1103,2

⁷⁴⁶ Sli, trobentači in pavker dobijo vsake tri leta nove uniforme, ki stanejo 84 gld, trobentači pa vsakih šest let še plašče.

<i>Gradiščan na ljubljanskem gradu</i>	648		648
<i>Cestni komisarji</i>			
v Gorenjski četrti – 1	100		100
v Dolenjski četrti – 1	200		200
v Notranjski četrti – 1	100		100
<i>Zdravniki</i>			
v Ljubljani – 4	50–400		1350
v Novem mestu – 2	350, 300		650
<i>Kirurg</i>	300		300
<i>Provizorični ranocelnik</i>	67,5		67,5
<i>Lekarnarji</i>			
v Ljubljani	45		45
v Novem mestu	54		54
<i>Composseores</i>			
v Ljubljani	150		150
na Reki	150		150
v Trstu	100		100
<i>Mitninski prejemniki</i>			
v Ljubljani	100		100
v Razdrtem	120	15 (AU)	135
v Podkraju	120	15 (AU)	135
v Bohinju	30	15 (AU)	45
v Železnikih	25	10 (AU)	35
v Trstu	100		100
pri Fünfenbergu pri Dolini	40		40
na Klancu	30		30
v Starodu	40		40
v Vranskem	100		100
v Krškem	50		50
na Bregu	30		30
Mitninski prejemniki v Postojni, Juršičih, Zagorju (pri Ilirski Bistrici), Čemšeniku, Rajhenburgu, Radečah, Kopolju, Sevnici, Gornjem Gradu, Brodu, Gornji Travi, Kastavu nimajo redne plače, marveč pravico do 10 % od pristojbnin.			
<i>Mostnomitninski prejemniki</i>			
v Črnučah (Sava)	200	40 AU + 15 TS	255
v Podbrezjah (Tržiška Bistrica)	100	50 V	150

v Podpeči (Kamniška Bistrica)	½ od dohodka		
<i>Pobiralec mesnega krajcarja in vinskega davka</i>			
v Ljubljani	100		100
na deželi	100		100
<i>Suknarna v Ljubljani</i>			
Direktor	800	50	850
Glavni mojster	400		400
Blagajnik	100		100
<i>Vratar</i>	150	30 K + 9 N	189
<i>Vratar v deželni hiši</i>	36	10 Č + 30 L + 20 U	96
<i>Plesni mojster</i>	180		180
<i>Tiskar</i>	100	20 PP	120
<i>Puškar</i>	30		30
<i>Dimnikar</i>	40	12 D	52
<i>Mestni stolpničarji</i>	100		100
<i>Ogledniki – 6</i>	50,6		303,6
<i>Poštna uprava v Ljubljani</i>			
Upravitelj	50		50
Poštni uradnik	12		12
Pismonoša	3		3
Celovski sel	6		6
<i>Summa</i>⁷⁴⁷			51.411

Legenda: A – za knjigovodstvo; AU – za nadzornika; B – za prisedništvo; C – oskrba kapele sv. Ahaca v Lontovžu; Č – za čakalnino; D – za čiščenje dimnika v suknarni; F – za ekspedite mesnega krajcarja; G – za vpisovanje v imenjsko knjigo; H – za kurjavo; HL – za ogrevanje in razsvetljavo; K – za pisarniške potrebe; L – za vzdrževanje ledenice; N – novoletno darilo; PR – nadomestilo za leta 1697 ukinjeno proviantnino; PP – za papir; Q – za stanovanje; QT – za izdajanje potrdilnih taks; PI – za pisarja; R – razni manjši dodatki; T – »turški denar«; TS – za tesarja; U – za vzdrževanje ure; V – izboljšava plače.

⁷⁴⁷ Dodatki v naravi in odstotkih od prejemkov niso všteti.

Tabela 4

Flachenfeldov predlog plač in drugih izdatkov pri kranjskih deželnih stanovih po dekretu deželne kneginje Marije Terezije z dne 13. januarja 1748 (v gld)⁷⁴⁸

<i>Urad in služba</i>	<i>Plača</i>
<i>Funkcionarji</i>	
Deželni maršal	600
Deželni poverjeniki (5)	5 x 1000
Predsednik urada poverjenikov za stanovanje	200
Generalni prejemnik	1300
<i>Knjigovodstvo</i>	
Knjigovodja	600
Prvi računski uradnik	350
Računski uradniki (4)	4 x 300
Blagajnik mesnega krajcarja	200
Rentni mojster, plačan z 10 % od glob (10–100 gld)	
<i>Pisarna</i>	
Prvi tajnik	600 + Q + H
Drugi tajnik	400
Ekspeditor	300
Kancelisti (3)	3 x 250
<i>Registratura</i>	
Registrator	400
<i>Zdravniki</i>	
V Ljubljani	1450
V Novem mestu	650
Kirurgi v Ljubljani in kjer je potreba	200
Vratar v deželni hiši	180 + Q + H
<i>Drugi</i>	
Čuvaj, tudi skrbnik ledeniške jame in ure na deželni hiši	90 + Q
Puškarski mojster	50
Dimnikarski učitelj	15
Plesni mojster	200
Jezikovni mojster	100
Čuvaji (6)	6 x 50,5
Trobentači	1183 + 300 U

⁷⁴⁸ Prepis v ARS, AS 1073, cod. II-15r, pp. 277–278.

Sli	360
Vojni komisarji (3)	3 x 576
Pogorelci (podložniki)	1000
<i>Razni izdatki</i>	
Miloščine za revno plemstvo	1000
Druge miloščine	288
Samostani	981
Letne procesije	127
Deželnozborske propozicije	61
Smodnik za praznik <i>Te Deum</i>	50
Prevoz ledu	89
Izredni izdatki	500
Za reprezentante v deželi	800
<i>Summa</i>	23.781 + ?

Legenda: H – gratis kurjava; Q – gratis stanovanje; U – za uniformo.

Tabela 5

Plače deželnostanovskih funkcionarjev in uradnikov na Kranjskem v letih 1731/36, 1740, 1747 in 1772/73 (v gld)⁷⁴⁹

<i>Funkcija/urad</i>	<i>1731/36</i>	<i>1740</i>		<i>1747</i>	<i>1764</i>		<i>1772/73</i>	
	<i>Plača / Dodatek</i>	<i>Plača</i>	<i>Dodatek</i>	<i>Plača</i>	<i>Plača</i>	<i>Ara</i>	<i>Plača</i>	<i>Ara</i>
<i>Deželni stanovi</i>								
Deželni glavar	360 B	4000	3400 (3) ⁷⁵⁰	6000	5000		4000	
Deželni namestnik	816 + 360 B	816	2707 (5)	2000				
Deželni maršal		450	500 PR	600				
Prisedniki	360	400						
Deželni tajnik	815	600	25 H	600	650	32,5	650	32,5
Adjunkt tajnika	225	225						
Ograjnosodni tajnik	590	540						
Pisarji in kancelisti	100–320	150– 320		150– 300	200– 440	10–22	300	15
Akcesisti	50	50, 80			100, 200	5, 10	100	
<i>Deželno poverjenišvo</i>								
Predsednik		1200		1200	1200	60	1200	60
Poverjeniki		1080	500 PR	1000	1000	50	1000	50
<i>Urad generalnega prejemnika</i>								
Generalni prejemnik		1000	500 PR	1000	1000		1000	50
Podprejemnik				550	800	40	800	40
Kontrolor							400	20
Blagajnik							450	22,5
Prvi pisar							300	15
Drugi pisar							200	10
<i>Deželno knjigovodstvo</i>								
Knjigovodja	850	600	310 (3)	750	650	32,5	650	32,5
Rentni mojster	150	470		470	550	27,5	550	27,5

⁷⁴⁹ Sezname v ARS, AS 730, fasc. 188, pp. 191–201 (za leti 1731 in 1736) ter AS 1080, šk. 15 (za leti 1740 in 1747) in 19 (za leto 1772).

⁷⁵⁰ Skupno število dodatkov.

Likvidator							550	27,5
Računski uradniki	320	200–320		300–320	300	15	200–400	10–20
Registratura								
Registrator	325	400	25 H	400	450	22,5	450	22,5
Adjunkt in ekspeditor	100–200						440	22
<i>Bivši rektifikacijski uradniki</i>					250–300	12,5–15		
Krvno sodišče								
Krvni sodnik					400		600	30
Pisar					50		350	17,5
Rabelj					100		200	10
<i>Ograjnosodni odvetniki</i>	90	100						
<i>Ograjnosodni sel</i>	217,2				100			
<i>Vojni komisar</i>	400	270		576				
<i>Orožarski komisar</i>	90	100		90	90		90	
<i>Nastanitveni mojster</i>	360							
<i>Inženirji</i>							200, 600	10, 30
<i>Compossessores</i>	100–238							
<i>Plesni mojster</i>	180	200		200	200	10	200	10
Zdravniki								
v Ljubljani	100–480	200–400		150–400	175–400	8,7–20	175–400	8,7–20
v Novem mestu	135–300			300, 350	300–350	15–17,5	300	15
<i>Kirurgi v Ljubljani</i>	67,5						100–375	18,75
Lekarnarji								
v Ljubljani	45							
v Novem mestu	54							
<i>Trobentači</i>	157,2	174,5		197,2	197,2	9,9	197,2	9,9
<i>Ogledniki</i>	50,6						50,4	
<i>Konjar</i>	315							

<i>Tiskarja</i>	100 129							
<i>Vratar (s kurjavo itd.)</i>	180	180		180	200	10	200	10
<i>Stražar v Lontovžu</i>	76 + 20 U						80	
<i>Učitelj</i>							150	7,5
<i>Gradbeni mojster</i>							30	
<i>Dimnikar</i>	40						30	
<i>Urar</i>							20	
<i>Čuvaji</i>		50,6		50				

Legenda: B – za prisedništvo; H – za kurjavo; PR – za proviant; U – za skrb za uro.

Tabela 6*Plače in dodatki v vicedomskem uradu za Kranjsko tik pred reformo leta 1747 (v gld)⁷⁵¹*

<i>Služba</i>	<i>Nosilec</i>	<i>Plača</i>	<i>Dodatki</i>
<i>Redne kameralne plače</i>			
Vicedom	Henrik grof Orzon	1500 ⁷⁵²	180 P + 20 E
Tajnik in fiskal	dr. Janez Hieronim Marcina pl. Merzenheim	300 + 100 F ⁷⁵³	30 H
Knjigovodja, gozdarski mojster in višji rudarski sodnik (združena leta 1722)	Janez Nepomuk pl. Nemizhoffen (za gozdarsko službo je od leta 1701 redna plača 100 gld)	200 ⁷⁵⁴	100 S + 150 G
Davčni nakladničar	Janez Blaž Schrey	100	
Gozdarski čuvaji na Gorenjskem ⁷⁵⁵	šest čuvajev po 20 gld	120	
Orožar		176	
Uradniški vojak		75	
Dimnikar		26,1	
Mitninski prejemniki Postojna (urbarialno-mitninski prejemnik):		105	
Unec:		50	
Lož:		75	
Cerknica:		60	
Podkraj:		65	
Planina:		120	
<i>Summa</i>		3072,1	480
<i>Izredne kameralne plače</i>			
Deželni krvni sodnik	dr. Franc Jožef pl. Abramsberg	400	
Pisar	Ludvik Feliks Pogačnik	50	

⁷⁵¹ Seznam z dne 22. 1. 1747 v ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 158. Kombinirano s seznamom vicedomatskih plač za obdobje 1700–1747, ki ga je po vicedomskih knjigah sestavil vicedomski knjigovodja Janez Krstnik pl. Nemizhoffen ter s prepisom seznama vicedoma Orzona z dne 22. 12. 1742 (ARS, AS 1, šk. 176, Publico-Politica, mapa H-V, št. 1).

⁷⁵² Do leta 1726 je plača znašala 880, nato 1500 in končno leta 1747 2000 gld.

⁷⁵³ Do leta 1714 je imel kot kameralni prokurator 24 gld, nato pa za fiskalat 100. Redna tajniška plača do 1700 je bila 100 gld in še 100 za delo v deželnem zboru, od leta 1701 144,18 gld, od leta 1710 pa 300 gld.

⁷⁵⁴ Od 1701 je redna plača znašala 200 gld, od leta 1708 220 gld, od leta 1726 520 gld in od leta 1729 spet le 200 gld.

⁷⁵⁵ V Železnikih, Radovljici, Škofji Loki, Beli peči in na Bledu.

Rabelj	Joseph Hoffstätter	180 ⁷⁵⁶	
<i>Summa</i>		630	
<i>Dikasterialne in civilne plače</i>			
Deželni glavar	Anton Jožef grof Auersperg	800 + 1000	312 H
Deželni svetnik	Pavel Nikolaj grof Buccelleni	150	
Deželni svetnik	Avguštin Sebastijan baron Ruessenstein	150	
Deželni svetnik	Jurij Adam baron Grimschitz	150	
Deželni svetnik	Wolf Adam baron Erberg	150	
Deželni svetnik	Franc Anton baron Schmidthoffen	150	
Deželni svetnik	Ludvik Avguštin pl. Widerkhern	150	
<i>Summa</i>		2700	312
<i>Summa summarum</i>		6402,1	792

Legenda: E – za led; F – za fiskalat; G – za gozdarske naturalije; H – za kurjavo; P – za pisarniške potrebe; S – za višje rudarsko sodstvo.

⁷⁵⁶ Pred letom 1741 le 100 gld.

Tabela 7

Osnovne plače in dodatki deželno knežjih funkcionarjev in uradnikov na Kranjskem po shemi grofa Haugwitza iz leta 1747 (v gld)⁷⁵⁷

<i>Služba</i>	<i>Nosilec</i>	<i>Plača</i>	<i>Dodatki</i>
<i>Kraljevi urad</i>			
Predsednik	Anton Jožef grof Auersperg	4200	
Podpredsednik	Henrik grof Orzon	1500	600 PS
Svetnik	Leopold Karl grof Lamberg	1200	
<i>Summa</i>		4200	
<i>Reprezentanca</i>			
Predsednik	Anton Jožef grof Auersperg	4200	
Podpredsednik	Johann Seifrid grof Herberstein	2000	1000 SG + 3000 PS
Svetnik	Jošt Vajkard grof Barbo-Waxenstein	1200	
Svetnik	Ernst Benjamin baron Mittrowsky	1200	
Svetnik	Franc Henrik baron Raigersfeld	1200	
Tajnik	dr. Janez Hieronim Marcina pl. Merzenheim	600	
Tajnik	dr. Anton pl. Steinfels	600	
Knjigovodja	Andrej pl. Novak	900	
Registrator	dr. Karel Seifrid pl. Perizhoff	600	
Ekspeditor	Janez Krstnik pl. Nemizhoffen	400	
Koncipist	Martin Smreker	300	
Kancelist	Johann Ferdinand Stelzig	250	
Kancelist	Feliks Erazem Ziegler	250	
Kancelist	Fortunat Peer	250	
Kancelist	Ignac Gorjup/Johann Christoph Köhler	250	
Kancelist	Janez Jožef Seifrid Germek pl. Ehrenleben	250	
Davčni nakladničar	Janez Blaž Schrey	100	
Vratar	Franz Thollinger	150	
Nosač oglja	Martin Čarman	144	
<i>Summa</i>		15.444	4000
<i>Deželno glavarstvo sodišče</i>			
Prisednik	Janez Benjamin baron Erberg	600	

⁷⁵⁷ Seznam v ARS, AS 1073, cod. II-15r, pp. 185–187 navaja plače le za zadnje četrletje leta 1747 (1. 10. – 31. 12.). V tej tabeli so preračuni za celo leto.

Prisednik	Wolf Adam baron Erberg	600	
Prisednik	Janez Sigfrid baron Gusič	600	
Prisednik	Franc Anton baron Schmidthoffen	600	
Prisednik	Leopold Livij Schwab pl. Lichtenberg	600	
Prisednik	Nikolaj Rudolf pl. Raab	600	
Tajnik	dr. Franc Ignac pl. Pogačnik	300	
<i>Summa</i>		3900	
<i>Ograjno sodišče</i>			
Predsednik/deželni namestnik	Wolf Sigmund grof Gallenberg	1200	
Prisednik		600	
Prisednik	Jurij Adam baron Grimschitz	600	150 PS
Prisednik	Sigmund Ferdinand baron Apfaltrer	600	
Prisednik	Maksimilijan Anton baron Taufferer	600	
Prisednik	Janez Adam grof Rasp	600	
Prisednik	Wolfgang Kajetan baron Kuschlan	600	
Prisednik	Janez Ignac baron Apfaltrer	600	
Prisednik	Jožef Ksaver baron Lichtenthurn	600	
Prisednik	Jožef Leopold Ludvik pl. Hohenwart	600	
Tajnik	Buchenholt	600	
Sodni sel	Ignac Jožef Gorjup	200	
<i>Summa</i>		7400	150
<i>Krvno sodišče</i>			
Krvni sodnik		400	
Pisar krvnega sodišča		50	
Rabelj		100	
<i>Summa</i>		550	
<i>Summa (brez Kraljevega urada)</i>		26.094	4150

Legenda: PS – penzion; SG – za solno in gozdarsko direktorovanje.

Tabela 8

Plače in dodatki deželnoknežjih funkcionarjev in uradnikov na Kranjskem za leto 1749 po določilih dvorne resolucije iz 8. oktobra 1748 (v gl'd)⁷⁵⁸

Deputacija			
Služba	Nosilec	Plača	Dodatki
Predsednik	Johann Seifrid grof Herberstein	6000	
1. Asistent/prisednik	Ernst Benjamin baron Mittrowsky	2000	
2. Asistent/prisednik	Anton Maria Stupan pl. Ehrenfeld	2000	
Tajnik	Franz Joseph pl. Wenger	600	
Protokolist/koncipist	Franz Anton pl. Sazfeld	400	
Registrator	Franz Gottfried Pirschel	500	
Adjunkt registratorja	Jožef Fortunat Geyer	300	
Adjunkt registratorja	Karel Anton pl. Brankovič	250	
Ekspeditor	Johann Christoph Köhler	400	
Kancelist	Fortunat Peer	250	
Kancelist	Janez Jožef Seifrid Germek pl. Ehrenleben	250	
Kancelist	Johann Anton Baptist Haas	250	
Plačilni mojster	Janez Krstnik pl. Nemizhoffen	500 VF	
Kontrolor	Karel pl. Bottoni	400	
Knjigovodja	Andrej pl. Novak	900	
Podknjigovodja	Anton Kajetan pl. Marotti	400	
Računski uradnik	Anton Andrej Deležnik	300	
Računski uradnik	Ferdinand Liscutin	300	
Računski uradnik	Wolfgang Karl Kampfüller	300	
Računski uradnik	dr. Karl Pregl ⁷⁵⁹	300	
Okrožni glavar	Janez Sigfrid baron Gusič	1200	600 PS
Okrožni glavar	Wolf Adam baron Erberg	1200	600 PS
Okrožni glavar	Anton Nepomuk baron Tauferer	1200	
3 okrožni blagajniki	po 300	900	

⁷⁵⁸ Po seznamu *Cameral Systema über die bey dem Herzogthum Crain pro anno 1749 eingehende Cameral-Geföhle und darvon zubestreiten habende Zahlungen* iz 8. 10. 1749, ki zajema tudi Trst, Reko, Bakar, Goriško in Gradiško in ga je podpisala vladarica (ARS, AS 6, šk. 199). Zelo podoben je seznam, ki ga je obravnavala Haugwitzeva komisija dne 27. 8. 1748 (ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 160). Tretji original (z nekaj drobnimi razlikami pri vsotah) je priloga inštrukciji za kranjsko Deputacijo z dne 6. 10. 1749 (ARS, AS 6, šk. 15). Prepisa sta še v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 667–670 in ARS, AS 1073, cod. II-15r, pp. 189–193.

⁷⁵⁹ Le v seznamu iz 8. 10. 1748 in za 1750, a je bil kmalu zatem premeščen v Gradec.

Fiskal	dr. Janez Hieronim Marcina pl. Merzenheim	100	
Davčni nakladničar	Janez Blaž Schrey	100	
Pisarniški sluga	Martin Čarman	100	
Stražnik	Matevž Malneršič	100	
8 gozdarskih čuvajev na Gorenjskem	po 15 gld	140	
Deželni preizkuševalec	Jakob Schmid	150	25 Q
Summa		21.795	1225

Vlada (Reprezentanca in apelacija)			
<i>Služba</i>	<i>Nosilec</i>	<i>Plača</i>	<i>Dodatki</i>
Predsednik	Anton Jožef grof Auersperg	6000	1000 PS
Deželni upravitelj	Leopold Karl grof Lamberg	800	400 PS
Svetnik	Jošt Vajkard grof Barbo-Waxenstein	800	400 PS
Svetnik	Franc Henrik baron Raigersfeld	800	400 PS + 750 ⁷⁶⁰
Svetnik	Franc Karel pl. Hohenwart	800	400 PS
Svetnik	Johann Niklas pl. Kolbniz	800	400 PS
Svetnik	Franc Anton Matija pl. Učan	800	400 PS
Tajnik	dr. Janez Hieronim Marcina pl. Merzenheim	500	
Tajnik	dr. Anton pl. Steinfels	500	
	dr. Jožef Anton Kappus pl. Pichelstein	700	
Registrator	dr. Karel Seifrid pl. Perizhoff	500	
Registraturni adjunkt	Franz Xaver Bischof	250	
Ekspeditor	Janez Anton pl. Schluderbach	300	
Kancelist	Feliks Erazem Ziegler	250	
Kancelist	Johann Ferdinand Stelzig	250	
Kancelist	Franc Karel Robida ⁷⁶¹	350	
Akcesist	Andrej Peter pl. Schifferstein	100	
Vratar	Franz Thollinger	150	
Summa		14.650	4150

Deželnoglavarstvo in Ograjno sodišče (Deželna pravda)			
<i>Služba</i>	<i>Nosilec</i>	<i>Plača</i>	<i>Dodatki</i>

⁷⁶⁰ Polovica plače kameralnega svetnika.

⁷⁶¹ Kmalu upokojen z enakim penzionom.

Predsednik	Wolf Sigmund grof Gallenberg	1000	200 PS
Prisednik	Janez Benjamin baron Erberg	500	
Prisednik	Franc Anton pl. Schmidthoffen	500	100 PS
Prisednik	Wolf Danijel baron Erberg	500	
Prisednik	Leopold Livij Schwab pl. Lichtenberg	500	100 PS
Prisednik	Nikolaj Rudolf pl. Raab	500	100 PS
Prisednik	Karel Avguštin pl. Ruessenstein	400	150 PS
Prisednik	Jurij Adam baron Grimschitz	400	150 PS
Prisednik	Maksimilijan Anton baron Taufferer	400	
Prisednik	Wolfgang Kajetan baron Kuschlan	400	
Prisednik	Jožef Leopold Ludvik pl. Hohenwart	400	
Tajnik	dr. Franc Ignac pl. Pogačnik		
Tajnik	dr. Leopold Krištof pl. Radič	300	
Ograjni pisar	dr. Janez Anton pl. Puchenthall	600	
Sodni sel	Ignac Jožef Gorjup	200	
Krvni sodnik	dr. Franc Jožef pl. Abramsberg	400	
Pisar krvnega sodišča	Ludvik Filip pl. Pogačnik (od januarja 1749 Franc Karel de Fabiani)	50	
Rabelj	Joseph Hofstätter	100	
Summa		7150	800

Izdatki za cerkvene ustanove in deputate		
<i>Prejemnik</i>	<i>Vsota</i>	<i>Dodatki</i>
Frančiškani v Ljubljani	144	52 H + 40 S
Frančiškani v Novem mestu	62	
Pavlini v Senju	54	
Kapucini v Vojni krajini	200	
Cesarski špital v Ljubljani	1000	
Meščanski špital v Ljubljani	58	
Meščanski špital v Krškem	12	
za nemške romarje ⁷⁶²	150	
Kaplan v Marija Loreto	200	
Župnik v Železnikih	200	
Župnik v Kropi	150	
Bosonogi avguštinci v Ljubljani		75 V

⁷⁶² V nekaterih sistematikah za to leto pa je postavka »Komenda Nemškega viteškega reda v Ljubljani: 28 gld in 50 krc«.

Kapucini v Ljubljani		20 H
<i>Summa</i>	2437	

Izredni izdatki	
<i>Prejemnik</i>	<i>Vsota</i>
Franc Henrik baron Raigersfeld, do poravnave terjatev (7337 gld)	800
Joseph Sitter, dimnikarski učitelj	26
za plačilo ledu	20
za vzdrževanje konjev v Lipici in Prestranku	9477
<i>Summa</i>	10.323

Legenda: H – za kurjavo; PS – penzion; Q – za stanovanje; S – za sukno; V – za vino; VF – iz vojnega sklada

Tabela 9

Izplačila plač iz Kameralne in vojne blagajne leta 1750 deželnoknežjim funkcionarjem in uradnikom na Kranjskem in v nekaterim v pridruženih uradih v Gorici, Gradiški in Avstrijskem Primorju (v gld)⁷⁶³

Reprezentanca in komora			
Služba	Nosilec	Plača	Ara (5 % ali 10 %)
Predsednik	Johann Seifrid grof Herberstein	6000	600
Svetnik	Jošt Vajkard grof Barbo-Waxenstein	1200	60
Svetnik	Krištof Lovrenc baron Flachenfeld	1200	120
Svetnik	Franc Henrik baron Raigersfeld	1200	120
Svetnik	Maximilian Joseph Bechinie pl. Laschan ⁷⁶⁴		
Svetnik	Anton Joseph pl. Mühlburg, vojni komisar ⁷⁶⁵		
Tajnik	Franz Joseph pl. Wenger	800	40
Tajnik	Franz Anton pl. Sazfeld	800	40
Protokolist	Jožef Fortunat Geyer	500	25
Koncipist	Karel Anton pl. Brankovič	300	15
Registrator	Franz Gottfried Pirschel	500	25
Registraturni adjunkt	Janez Anton pl. Schluderbach	300	15
Registraturni adjunkt	Franz Xaver Bischof	250	12,5
Ekspeditor	Johann Christoph Köhler	400	20
Kancelist	Janez Jožef Seifrid Germek pl. Ehrenleben	250	12,5
Kancelist	Johann Anton Baptist Haas	250	12,5
Kancelist	Feliks Erazem Ziegler	250	12,5
Kancelist	Johan Ferdinand Stelzig	250	12,5
Akcesist	Andrej Peter pl. Schifferstein	100	5
Vratar	Franz Thollinger	150	7,5
Pisarniški sluga	Martin Čarman	100	5
Stražnik	Matevž Malneršič	100	5
Plačilni mojster	Janez Krstnik pl. Nemizhoffen	500	25
Kontrolor	Karel pl. Bottoni	400	20
Plačilni pisar	Franc Karel Jamnik	250	12,5

⁷⁶³ *Cameral Systema über die bey dem Herzogthum Crain pro anno 1750* (ARS, AS 6, šk. 199).

⁷⁶⁴ Plačan iz rektifikacijske blagajne.

⁷⁶⁵ Plačan iz vojaške blagajne.

Knjigovodja	Andrej pl. Novak	900	45
Podknjigovodja	Anton Kajetan pl. Marotti	400	20
Računski uradnik	Anton Andrej Deležnik	300	15
Računski uradnik	Wolfgang Karl Kampfmüller	300	15
Računski uradnik	Ferdinand Liscutin	300	15
Računski uradnik	dr. Karl Pregl	300	15
Računski uradnik	Janez Marija Millbacher	300	15
Računski uradnik	Fortunat Peer	300	15
Okrožni glavar	Anton Nepomuk baron Taufferer (Gorenjska)	1200	60
Okrožni glavar	Wolf Adam baron Erberg (Dolenjska)	1200	60
Okrožni glavar	Janez Sigfrid baron Gusič (Notranjska)	1200	60
Okrožni glavar	Ludwig Hercules pl. Marburg (Goriška)	1200	60
Okrožni glavar	Johann Battista Anton de Baselli (Gradiška)	1200	60
Okrožni uradnik	Gašper Viljem pl. Gutheim (Gorenjska)	300	15
Okrožni uradnik	Matija Novak (Dolenjska)	300	15
Okrožni uradnik	Ludvik Feliks Pogačnik (Notranjska)	300	15
Okrožni uradnik	Johann Günther (Goriška)	300	15
Okrožni uradnik	NN. (Gradiška)	300	15
Fiskal	dr. Janez Hieronim Marcina pl. Merzenheim	600	30
Davčni nakladničar	Janez Blaž Schrey	100	5
Gozdarski čuvaji na Gorenjskem	osem po 15 gld	120	6
Deželni preizkuševalec	Jakob Schmid	175	8,75
Summa		27.645	1802,25

Deželna pravda			
<i>Služba</i>	<i>Nosilec</i>	<i>Plača</i>	<i>Ara (5 % ali 10 %)</i>
Predsednik	Anton Jožef grof Auersperg	6000	600
Deželni upravitelj	Leopold Karl grof Lamberg	1200	60
Deželni namestnik	Wolf Sigmund grof Gallenberg	1200	60
Prisednik	Janez Benjamin baron Erberg	500	25

Prisednik	Wolf Danijel baron Erberg	500	25
Prisednik	Nikolaj Rudolf pl. Raab	500	25
Prisednik	Franc Anton baron Schmidthoffen	500	25
Prisednik	Leopold Livij Schwab pl. Lichtenberg	500	25
Prisednik	Maksimilijan Anton baron Taufferer	500	25
Prisednik	Franc Anton pl. Posarelli	500	25
Prisednik	Jožef Gabrijel pl. Buset	500	25
Prisednik	Franc Ksaver pl. Lichtenturn	500	25
Prisednik	Franc Karel Schweiger pl. Lerchenfeld	500	25
Prisednik	Anton Jožef pl. Vermatti	500	25
Prisednik	Karel Jožef grof Auersperg	500	25
Tajnik	dr. Janez Anton pl. Puchenthall	600	30
Tajnik	dr. Franc Ignac pl. Pogačnik dr. Leopold Kristof pl. Radič	300	15
Sodni sel	Ignac Jožef Gorjup	100	10
Krvni sodnik	dr. Franc Jožef pl. Abramsberg	400	20
Pisar krvnega sodišča	Franc Karel de Fabiani	50	
Rabelj	Christian Ohnesorg	100	5
Summa		16.050	1100

Zunaj Kranjske			
<i>Služba</i>	<i>Nosilec</i>	<i>Plača</i>	<i>Ara (5 % ali 10 %)</i>
Glavar v Gradiški	Antonio de Fin	2500	250
Namestnik v Gradiški	Carlo Marco de Baselli	500	25
Namestnik v Gorici	Ferdinand Joseph grof Attems	500	25
Fiskal v Goriški in Gradiški	dr. Philipp Arsenio Romani	345	17,25
Dragonci v Goriški in Gradiški		744,60	
Poštni mojster v Tinjanu (Istra)		78	
Poštni mojster v Gorišici		78	
Poštni mojster v Palmanovi		9,40	

Vnovčevalec ⁷⁶⁶ v Gorici	Johann <i>Jasky</i>	100	5
Vnočevalec na Reki	Joseph Deseppi	50	
Namestnik glavarja na Reki	Johann Felix de Gerlicy	1500	75
<i>Summa</i>		6.405	397,25

⁷⁶⁶ *Pagament-Einlöser.*

Tabela 10

Konsignacije vojaških plač, ki so bile 1. novembra 1748 prenesene v Generalni vojni komisariat in Orožni urad (v gld)⁷⁶⁷

Služba	Vsota
Kranjska	
Orožar N. Sigel v Ljubljani za pisarniške potrebe	84 3
Puškarski mojster	84
Goriška in Gradiška	
Kurjava za komandanta za razsvetljavo	30 5
Orožar Johann Otto Bergier	120
4 puškarski mojstri po 84 gld	336
3 puškarski mojstri po 68 gld	204
Stanovanje komandanta v Gradiški	130
Orožar v Gradiški	180
Summa	1177
Trst	
Poročnik Pietro d'Argento	400
Praporščak Philipp Callo	144
Garnizonski tajnik	72
Kaplan	100
Orožar	144
za poletne in zimske obleke	156
4 puškarski mojstri po 84 gld	336
2 puškarska mojstra po 48 gld za obleke	96 23
Reka	
Kurjava za komandanta	30
Orožar za stanovanje	72 30
puškarski mojster	72
3 puškarski mojstri po 48 gld	144
Bovec	
Glavar Albert grof Edling	120
puškarski mojster	108

⁷⁶⁷ Originalni seznam z dne 1. 11. 1748 v ARS, AS 6, šk. 199.

4 gardisti po 88 gld	352
Kaplan	50
Za čiščenje orožja	12
Summa	3873
<i>Ukinjene plače v Goriški in Gradiški</i>	
Deželni polkovnik	500
2 stotnika po 200 gld	200
3 stražmojstri po 50 gld	150
3 tamburji po 16 gld	48
Garnizija v Tolminu	351
Deželna milica v Gradiški	94
za kurjavo in razsvetljavo	41
Summa	1484
Summa summarum	6534

Tabela 11

Konsignacije plač in dodatkov na Kranjskem, na Goriškem, v Gradiški in Avstrijskem Primorju, ki jih je 1. novembra 1748 prevzela administracija Ministerialne bankalne deputacije od kranjskega Kameralnega plačilnega urada (v gld)⁷⁶⁸

Služba	Vsota
Kranjska	
Mitninski uradniki in prejemniki vodne pravice, ki prejemajo od vsakega gld za vinskega zakup po 2 krc	
Rentni urad Goriška in Gradiška	
Gradbeni mojster v Goriški	24
Preglednik tlake v Goriški	60
Preglednik tlake v Gradiški	36
Skrbnik grajske ure v Gorici	18
Skrbnik grajske ure v Gradiški	7
Gozdarski mojster v Gorici	500
za pisarniške potrebe	24
Kontrolor Jožef Prinčič	365
Gozdarski pisar Panzer	365
Lesni agent v Gradiški Bando	100
Gozdarski pregledniki	620
2 prejemnika lesnega davka v Ajdovščini in Solkanu, po 83 gld	86
Različni lesni deputati v naravi – 166 klafter	
Summa	2195
Solni urad Trst	
Franz Ignaz de Bottoni, višji prejemnik	500
za stanovanje	36
za pisarno	24
Thomas Xaver Tognana, kontrolor	300
za stanovanje	20
Christoph Bonomo, knjigovodja	250
za njegovo stanovanje	20
za pisarniškega pomočnika	63
za njegovo stanovanje	10
za oskrbo solin	24
Andrea Sancin, pomočnik	125
Pietro Conti, pomočnik	40
Pietro pl. Francolsperg, pomočnik	40

⁷⁶⁸ Originalni seznam z dne 1. 11. 1748 v ARS, AS 6, šk. 199.

6 solni merilci, vsak mesečno po 6,67 gld	480
6 vojakov, vsak mesečno po 6 gld	432
Ksaver Jurko, fiskal	122
Za navijanje grajske ure	12
Thomas Tognana, gradbeni plačilni mojster	50
Giovanni Fusconi, gradbeni mojster	40
Gozdarski čuvaj v Fernetičih	72
Gozdarski čuvaj v Starodu	168
Summa	2828
Solni urad Devin	
Ignaz Tognana, prejemnik	238
Pietro Bonomo, kontrolor	140
2 solna merilca po 80 gld	160
Summa	538
Solni urad Reka	
Johann Peter Tudorovič, solni agent	400
Bartholomeo Samson, kontrolor	200
2 solna preglednika po 48 gld	96
Lesnodavčni in gozdarski urad Reka	
Franz Xaver pl. Marburg	250
Franz pl. Franul, kontrolor	200
3 pregledniki po 46 gld	144
Matheus Tomičič, prejemnik lesnega davka v Voloski	50
Peter Anton Furlani, gozdarski mojster	400
4 gozdarski čuvaji po 18 gld	72
Joseph Chlay, revizor bolet v Boljunu (Istra)	30
Čuvaji	24
za stanovanje	6
Prior lazareta	200
Kaplan v lazaretu	100
Vratar v lazaretu	72
Summa	2244
Bakar	
Pietro Felice de Denaro, upravitelj glavarstva za javne in kameralne zadeve	1500
Rossi Sabathini, vikar	300
za fiskalat	100
Dr. Rastelli, odvetnik	50

Joseph Rechner, gradbinski pisar	130
Pilot	75
za uniforme	30
Kirurg	72
Jacob Vincenz Mauro, rentni mojster	400
Sel	32
3 biriči po 36 gld	108
Birič na Reki	36
Korporal in 4 blagajniški vojaki	240
Andrej Gergetič, lesni agent	200
2 gozdarska čuvaja v Fužinah po 96 gld	192
za stanovanje	18
Anton Jaketič, lesni agent v Bakarcu	206
Pietro Antonio Pasconi, solni agent	350
Anton Pokora, kontrolor	270
Solni merilec	62
Raphael Beneveni, solni agent v Bakarcu	300
Emerico Carina, kontrolor	150
Solni merilec	62
2 solna preglednika po 36 gld	72
Korporal in 9 blagajniških vojakov	782
Korporal in 8 ladijskih vojakov	660
6 vojakov v Gerovem po 27 gld	162
Benedetto Tricarico za oskrbo z voskom in medom	30
Gregor Suppe, kastelan v Bakarju in Hreljinu	280
Janez Jurij pl. Bogataj, glavar in kastelan v Novem, Grižanah in Driveniku	300
Joseph Xaver Torta, pravnik v Fužinah, Lučicah in Lokvah	120
kot žagarski in mlinarski uradnik v Fužinah	100
Tomaž Baričič, kontrolor	50
za stanovanje	15
kot prejemnik za poti	50
Gašpar Jaketič, prejemnik v Vrboski	175
Michale Seczen, premnik v Novigradu	70
Joseph Carina, prejemnik v Svetem Kuzamu	50
Kaplan v Kraljevici	30
Kaplan v Bakarcu	30
Summa	7859
Senj in Karlobag	

Anton pl. Zandonatti, solni agent	600
Joseph de Marco, protipisar	400
2 solna merilca	159
Preglednik	80
Pilot in 8 čolnarjev	692
Prejemnik v Jablancu za stanovanje	80 9
4 pregledniki po 68 gld	272
Komandant v Senju, solni ekvivalent	450
Skupnost Senj, sol v denarju	300
Dr. Ciccolini, zdravnik	300
Za razsvetljavo čuvajev	30
Penzion za vdovo generala Teuffenbacha	400
Penzion za bivšega solnega merilca Štiglica	40
Pavlinci v Senju	436
Kapitelj v Senju	100
Frančiškani	19
Kapucini v Karlobagu	1004
<i>Summa</i>	<i>5371</i>
<i>Summa summarum</i>	<i>21.035</i>
<i>Izredni izdatki</i>	
Kobilarna Lipica in drugi enkratni izdatki v Avstrijskem Primorju	<i>15.875</i>

Tabela 12*Osebj e Rektifikacijske komisije za Kranjsko in plače leta 1751 (v gld)⁷⁶⁹*

<i>Služba</i>	<i>Ime</i>	<i>Stara plača</i>	<i>Nova plača</i>
Direktor	Maximilian Joseph Bechinie pl. Laschan	3000	3000
Aktuar, koncipist, protokolist in ekspeditor	Andrej Čič	600	600
Knjigovodja	Johann Friedrich Zettl	1200	1200
Registrator v knjigovodstvu	Ignaz Friedrich	500	550
Prvi kalkulant in revident v knjigovodstvu (bivši lokalni pojezdni aktuar)	Janez Peter Hande	500	550
Kalkulant v knjigovodstvu (bivši podkomisar)	Janez Urban Kralj	600	450
Kalkulant v knjigovodstvu (bivši podkomisar)	Marko Anton Serini	600	450
Kalkulant v knjigovodstvu (bivši lokalni aktuar)	Johann Christian Haude	600	450
Kalkulant v knjigovodstvu (bivši lokalni aktuar)	Karl pl. Triebl	500	450
Kalkulant v knjigovodstvu (bivši kalkulacijski pisar)	Ferdinand Silberschneider	300	350
Kalkulant v knjigovodstvu (bivši kalkulacijski pisar)	Janez Jošt Klee	300	350
Izdelovalci izvlečkov	4 (nestalni) pisarji	4 x 250	
Mestni (ljubljski) višji vizitacijski komisar	Anton Jožef pl. Vermatti	1200	1250
Mestni (ljubljski) aktuar	Ludwig Czischewsky	600	600
Summa		11.500	11.200

⁷⁶⁹ ARS, AS 6, šk. 86.

Tabela 13

Primerjava plač, dodatkov in penzionov nekaterih kranjskih in štajerskih deželnoknežjih funkcionarjev in uradnikov v Deputaciji, Vladi ter Rerezentanci in komori v letih 1748–1755 (v gld)⁷⁷⁰

<i>Služba</i>	<i>Kranjska: redna plača</i>	<i>Kranjska: penzion</i>	<i>Štajerska: redna plača</i>	<i>Štajerska: penzion</i>
Predsednik Rerezentance/ Deputacije	6000		8000	
Svetniki Rerezentance	2000		1000–1800	
Svetniki Deputacije	2000		2000	
Svetniki Vlade	800	400		300–1400
Plačilni mojster	800*		1500**	
Okrožni glavarji	1200		1560**	
Kontrolor	400		1000**	
Kameralni prokurator	dežela ga nima		1200	
Kameralni viceprokurator	dežela ga nima		800	
Tajnik Rerezentance	600		1000	
Registrator Rerezentance/ Deputacije/Vlade	500–600		500	
Knjigovodja Rerezentance/ Deputacije	500		500	
Kancelisti Rerezentance/ Deputacije	250		250–350	
Kancelisti Vlade	250		200	
Računski uradniki Rerezentance/Deputacije	300		300	
Akcesisti Rerezentance/ Vlade	100		100	
Pisar Rerezentance	100		104	
Vratar Rerezentance/ Deputacije/Vlade	100–150		256	

* Z dodatkom 500 gld za višje rudarsko sodništvo.

** Z dodatkom 360 gld iz katerega plačujejo podrejenice.

⁷⁷⁰ *Cameral Systema* za leto 1751 v ARS, AS 730, pp. 648–650 in Obersteiner, *Verwaltungsreformen*, str. 114–116.

Tabela 14*Plače v Notranjeavstrijski vladi v Gradcu leta 1751⁷⁷¹*

<i>Služba</i>	<i>Plača</i>	<i>Ara</i>
Predsednik	4000	400
Kancler	2000	200
Svetnik (gosposka klop)	1000–1200	50–60
Svetnik (učena klop)	1200–1500	60–75
Tajnik	550–900	27,5–45
Ekspeditor	600	30
Protokolist	200	10
Registrator	500	25
Adjunkt	300	15
Kancelist	300	15
Vratar	250	12,5
Krvni sodnik	1000	50
Pisar krvnega sodišča	400	20
Rabelj	300	15

Tabela 15*Plače funkcionarjev in uradnikov štajerske Deželne pravde v Gradcu leta 1751⁷⁷²*

<i>Služba</i>	<i>Plača</i>	<i>Ara</i>
Deželni glavar	5000	500
Svetnik	500	25
Tajnik	1000 1500	50 75
Registrator	350	17,5
Ekspeditor	200 300	10 15
Kancelist	179	8,9
Sodni sel z adjunktom	300	15

⁷⁷¹ *Cameral Systema* za leto 1751 v ARS, AS 730, pp. 653–655

⁷⁷² *Cameral Systema* za leto 1751 v ARS, AS 730, pp. 656

Tabela 16

Plače deželno knežjih funkcionarjev in uradnikov na Kranjskem, izplačane iz Kameralnega in vojnega plačilnega urada leta 1757 (v gld)⁷⁷³

<i>Služba</i>	<i>Nosilec</i>	<i>Plača</i>	<i>Ara (5 % ali 10 %)</i>	<i>Penzion</i>
<i>Reprezentanca in komora</i>				
Predsednik	Johann Seifrid grof Herberstein	6000	600	
Svetnik	Franc Henrik baron Raigersfeld	1200	120	
Svetnik	Puchner, vojni komisar	iz Vojne blagajne		
Svetnik	Johann Joseph baron Hofmann	2000 iz Rektifikacijske blagajne		
Svetnik	Janez Krstnik pl. Nemizhoffen	brez plače		
Tajnik	Janez Peter Hande	800	40	
Protokolist	Johann Paul pl. Freydenegg	400	20	
Koncipist	Karel Anton pl. Brankovič	500	25	
Koncipist	Feliks Erazem Ziegler	400	20	100
Registrator	Franz Gottfried Pirschel	500	25	
Taksator, ekspeditor	Johann Christoph Köhler	500	25	
Registraturni adjunkt	Janez Anton pl. Schluderbach	300	15	
Registraturni adjunkt	Franz Xaver Bischof	300	15	
Kancelist	Johann Anton Baptist Haas	300	15	
Kancelist	Andrej Peter pl. Schifferstein	300	15	
Kancelist	Ludvik Filip pl. Pogačnik	300	15	
Kancelist	Franc Gašper Kralj	300	15	
Akcesist	Johann Justin Lenz	150	7,5	
Akcesist	Johann Nepomuk Hrabaly	150	7,5	
Akcesist	Michael Niklas Preisinger	150, izredno do prejema redne plače		
Vratar	Franz Thollinger	150	7,5	
Pisarniški sluga	Martin Čarman	100	5	
Stražnik	Matevž Malneršič	100	5	

⁷⁷³ Priloga z dne 14. 12. 1756 v ARS, AS 6, šk. 113. V naslednjih dveh letih (po 1757) se te vsote skoraj niso spremenile. Edina večja sprememba je opazna v letu 1760, ko je Herberstein poleg plače prejel še 2000 gld doklade. Gl. prilogo z dne 16. 2. 1760.

<i>Kameralni in vojni plačilni urad (blagajna)</i>				
Blagajnik in vojni kontrolor	Karel pl. Bottoni	700	35	
Blagajnik in vojni kontrolor	Anton Kajetan pl. Marotti	200 + 500 ⁷⁷⁴	10	
Računski uradnik	Fortunat Peer	300	15	
Pisar	Franc Ksaver Jamnik	250	12,5	
<i>Okrožna glavarstva</i>				
Glavar (Gorenjska)	Anton Nepomuk baron Taufferer	1200	60	
Glavar (Dolenjska)	Maksimilijan baron Erberg	1200	60	
Glavar (Notranjska)	Janez Sigfrid baron Gusič	1200	60	
Računski uradnik (Gorenjska)	Janez Jožef Seifrid Germek pl. Ehrenleben	300	15	
Računski uradnik (Dolenjska)	Franc Mihael Mikolič	300	15	
Računski uradnik (Notranjska)	Gašper Viljem pl. Gutheim	300	15	
<i>Fiskal</i>	dr. Janez Hieronim Marcina pl. Merzenheim	600	30	
<i>Davčni nakladničar</i>	Janez Blaž Schrey	100	5	
<i>Vnovčevalec</i>	Jakob Schmid	175	8,75	
<i>Gozdarski čuvaji (Gorenjska)</i>	osem po 15 gld	120		
<i>Summa</i>		19.695	1338,75	100
<i>Deželna pravda</i>				
Predsednik	Anton Jožef grof Auersperg	6000	600	1000
Podpredsednik	Leopold Karl grof Lamberg, deželni upravitelj	2000	200	
Podpredsednik	Wolf Sigmund grof Gallenberg, deželni namestnik	1200	120	

⁷⁷⁴ Iz vojne blagajne.

Svetnik (gosposka klop)	Janez Benjamin baron Erberg	500	25	100
Svetnik (gosposka klop)	Wolf Danijel baron Erberg	500	25	100
Svetnik (gosposka klop)	Franc Anton baron Schmidthoffen	500	25	100
Svetnik (gosposka klop)	Jožef Anton baron Janežič	500	25	
Svetnik (gosposka klop)	Karel Gotfrid grof Lichtenberg	500	25	
Svetnik (viteška klop)	Nikolaj Ludvik pl. Raab	500	25	100
Svetnik (viteška klop)	Leopold Livij Schwab pl. Lichtenberg	500	25	100
Svetnik (viteška klop)	Jožef pl. Posarelli	500	25	
Svetnik (viteška klop)	Jožef Gabrijel pl. Buset	500	25	
Svetnik (viteška klop)	Anton Jožef pl. Vermatti	500	25	
Svetnik (viteška klop)	Kajetan Baltazar pl. Pettenegg	500	25	
Svetnik (viteška klop)	Jurij Jakob pl. Hohenwart	500	25	
Svetnik (učena klop)	dr. Wolfgang Janez Grabner	1200	60	
Svetnik (učena klop)	dr. Peter Anton Weber	1200	60	
Tajnik	dr. Janez Anton pl. Puchenthall	600	30	
Tajnik	dr. Jožef Ferdinand Wolf	300	15	
Sodni sel	Janez Jurij Gorjup	200	10	
Krvni sodnik	dr. Franc Jožef pl. Abramsberg	400	20	
Pisar krvnega sodišča	Franc Karel de Fabiani	50		
Rabelj	Janez Mihael Hörmann	100		
<i>Summa</i>		19.250	1355	1500
<i>Summa summarum</i>		38.945	2693,75	1600
43.238,75				

Tabela 17

Plače funkcionarjev in uradnikov kranjskega Deželnoknežjega glavarstva (nepopolno!) in podrejenih uradov leta 1763 in 1767 (v gld)⁷⁷⁵

Služba	Do leta 1763		Od leta 1763		Leta 1767	
	Plača	Penzion	Plača	Penzion	Plača	Dodatek
Deželno glavarstvo						
Deželni glavar						
Heinrich Maria grof Auersperg	1800	1000	4000	1000	4000	1000 ⁷⁷⁶
Svetniki s plačo iz gosposkega stanu						
Jožef Karel baron Brigido					1200	800
Wolf Danijel baron Erberg (do leta 1764)	500	100	700			
Franc Anton baron Schmidthoffen	500	100	700		500	200
Jožef Anton baron Janežič	500	100	700		500	
Svetniki brez plače iz gosposkega stanu						
Karel Gotfrid grof Lichtenberg	500			500		
Franc Rudolf baron Wolkensberg	500			500	500	
Pavel Alojz grof Auersperg	500			500	500	
Franc Adam grof Lamberg						
Rihard Jožef grof Auersperg						
Alojz Adolf grof Auersperg						
Svetniki s plačo iz viteškega stanu						
Nikolaj Rudolf pl./baron Raab (od 1767)	500	100	700		500	200
Leopold Livij Schwab pl. Lichtenberg	500	100	700		500	100+100 ⁷⁷⁷

⁷⁷⁵ Sestavljeno iz tabelarnih prilog k dvornemu dekretu z dne 15. 8. 1763 ter tabel z dne 1. 9. 1763 5. 2. 1764 in 6. 3. 1767 (ARS, AS 7, šk. 42, Publico-Politica, mapa L-1, št. 1).

⁷⁷⁶ Penzion.

⁷⁷⁷ Dodatek po resignaciji barona Erberga.

Anton Jožef pl. Vermatti	500		700		500	
<i>Svetniki brez plače iz viteškega stanu</i>						
Kajetan Baltazar pl. Pettenegg	500			500	500	
Jurij Jakob pl. Hohenwart	500			500	500	300 ⁷⁷⁸
Janez Krstnik pl. Nemizhoffen						
<i>Svetniki s plačo iz učenega stanu</i>						
dr. Wolfgang Janez Grabner	1200		1200		1200	
dr. Peter Anton Weber	1200		1200		1200	
<i>Upokojeni deželni namestnik</i>						
Wolf Sigmund grof Gallenberg				1200		
<i>Tajniki</i>						
Feliks Erazem Ziegler (za Politični oddelek)					500	100
dr. Jožef Ferdinand Wolf (za Justicialni oddelek)					300	700
Anton Ignaz pl. Purg (za Justicialni konsez)					600	
<i>Protokolist</i>						
Johann Baptist Petersen					500 ⁷⁷⁹	
<i>Koncipisti</i>						
Johann Justin Lenz					400	
Franc Anton Jožef Hübner pl. Huebenfeld					400	
<i>Registrator, ekspeditor in taksator</i>						
Franz Xaver Bischof					500	
<i>Ekspediturni adjunkt</i>						
nezaseden					300	
<i>Registraturni adjunkt</i>						
Joseph Schmid					300	
<i>Kancelisti</i>						
Johann Caspar Oberer pl. Oberland					300	50 ⁷⁸⁰

⁷⁷⁸ Dodatek za poddirektorstvo v Deželni deski.

⁷⁷⁹ 350 gld iz fonda Tajnega kabineta.

⁷⁸⁰ Dodatek za aktuarstvo pri Komisiji za dobrodelnost.

Johann Nepomuk Hrabaly					300	
Michael Niklas Preisinger					300	
Johann Anton Conti					300	
Matija Povše					300	
Anton Žnideršič					300	
Ignaz Antinger					300	
nezaseden od Hübnerjeve premestitve					300	
dva neplačana <i>akcesista</i>						
<i>Vratar</i>						
Jožef Šafar					150	
<i>Pisarniški sluga</i>						
Thomas Hesinger					100	
<i>Stražnik</i>						
Matevž Malneršič					100	
<i>Knjigovodstvo</i>						
<i>Knjigovodja</i>						
Janez Jurij pl. Elsner					500	
<i>Revizor pri dolgovih</i>						
Joseph pl. Tieffenthal					400	
<i>Računska uradnika</i>						
Franc Jožef Martinic					300	
Filip Jakob pl. Elsner					250 ⁷⁸¹	
dva neplačana <i>akcesista</i>						
<i>Kameralna in vojna blagajna</i>						
<i>Kameralni blagajnik in vojni kontrolor</i>						
Karel pl. Bottoni					800	
<i>Vojni blagajnik in kameralni kontrolor</i>						
Franc Ksaver Jamnik					100	500 ⁷⁸²
<i>Računski pisar</i>						
Nikolaus Schmid					250	
<i>Okrožna glavarstva</i>						
<i>Okrožni glavarji in adjunkti</i>						

⁷⁸¹ Iz Deželnostanovske blagajne.

⁷⁸² Za vojno blagajništvo iz Vojne blagajne.

Johann Carl pl. Claffenau (Gorenjska)					1200	
Jošt Anton Ursini grof Blagay (adjunkt)						
Pompej Janez baron Brigido (Notranjska)					1200	
Franc Ksaver Schwab pl. Lichtenberg (adjunkt)						
Franc Anton baron Apfalter (Dolenjska)					1200	
Franc Valentin Millbacher (adjunkt)						
Okrožni uradniki						
Janez Jožef Seifrid Germek pl. Ehrenleben (Gorenjska)					300	
Gašper Viljem pl. Gutheim (Notranjska)					300	
Maksimilijan pl. Pilbach (Dolenjska)					300	
Fiskal						
dr. Jožef Anton Kappus pl. Pichelstein					800	200 ⁷⁸³
Vnovčevalec (Pagament-Einlöser)						
Jakob Schmid					175	
osem gozdarskih čuvajev na Gorenjskem, vsak po 15 gld:					120	
Krvno sodišče						
Krvni sodnik						
dr. Franc Jožef pl. Abramsberg					400	
Pisar krvnega sodišča						
Franc Schrey					50	
Rabelj , nezaseden					100	
Deželna deska						
Registrator						
Jožef Kralj					200	

⁷⁸³ Za delo kot *advocatus pauperum*.

<i>Kancelist</i>						
Johann Nepomuk Battista					150	
<i>Pisarniški sluga</i>						
Janez Sedej					100	
<i>Magister kirurgije</i>						
Franc Klopstein					100	
<i>Summa</i>	9.700	1500	10.600	4500	30.345	
	11.200		15.100			

Tabela 18*Plače v kranjskem Deželnem glavarstvu leta 1773 (v gld)⁷⁸⁴*

<i>Služba</i>	<i>Nosilec</i>	<i>Plača</i>	<i>Penzion</i>
Predsednik in deželni glavar	Vincenz Orsini grof Rosenberg	4000	
<i>Upravni in politični oddelek</i>			
Svetnik	Adolf Alojz grof Auersperg		
Svetnik	Maximilian baron Waidmannsdorf		1200
Svetnik	Jožef Anton baron Janežič	700	
Svetnik	Nikolaj Rudolf baron Raab	700	
Svetnik	Mihael Gotlib baron Raigersfeld		400
Svetnik	Leopold Livij Schwab baron Lichtenberg	700	
Svetnik	Janez Nepomuk Ursini grof Blagay kot cestni direktor 100 dukatov		
Svetnik	Wolf Sigmund grof Gallenberg		
Svetnik	Salezij grof Gallenberg		
Svetnik	Janez Krstnik pl. Nemizhoffen		300
Svetnik	Johann Wolfgang pl. Aichelburg	plača iz rudarskega fonda	
Tajnik	Johann Paul pl. Freydenegg	800	
Titularni tajnik	Wolfgang Zolmann		600
Aktuar	Johann Caspar Oberer pl. Oberland	400	
Kancelist	Johann Nepomuk Hrabaly	350	
Kancelist	Johann Anton Conti	350	
Kancelist	Ignaz Antinger	350	
Kancelist	Leopold Wisner	350	
Kancelist	Friedrich Vanino	350	
Kancelist	Pavel Jožef Seemen	300	
Kancelist	Franc Jožef Martinic	300	
Kancelist	Jožef Kordin	150	
<i>Justicialni oddelek</i>			
Svetnik	Franc Adam grof Lamberg		
Svetnik	Maximilian baron Waidmannsdorf		

⁷⁸⁴ Seznam v ARS, AS 7, šk. 43, Publico-Politica, mapa L-1, št. 1.

Svetnik	Franc Rudolf baron Wolkensperg	500	
Svetnik	Pavel Alojz grof Auersperg	700	
Svetnik	Jurij Jakob grof Hohenwart kot direktor Deželne deske	500 300	
Svetnik	Jošt Anton Ursini grof Blagay		
Svetnik	Mihael Gotlib baron Raigersfeld		
Svetnik	Kajetan Baltazar pl. Petteneg	700	
Svetnik	Anton Jožef pl. Vermatti	700	
Svetnik	Gabrijel pl. Buset		500
Svetnik	Anton Kajetan pl. Marotti		700
Svetnik	dr. Peter Weber	1200	
Svetnik	dr. Jožef Ferdinand Wolf	1200	
Tajnik	dr. Franc Bernard Franchi pl. Frankenfeld	1000	
Tajnik v komisiji <i>in causis summi principi et commissorum</i> – ni zasedeno		600	
Kancelist	Vid Jakob Žnideršič	350	
Kancelist	Janez Vid Povše	350	
Kancelist	Johann Nepomuk Battista	350	
Skupno pisarniško osebje			
Protokolist	Johann Baptist Petersen	500	
Koncipist	Franc Anton Jožef Hübner pl. Huebenfeld	400	
Koncipist - ni zaseden		400	
Ekspeditor, registrator in taksator	Joseph Schmid	500	
Ekspeditorjev adjunkt	Nikolaus Vessel	350	
Registratorjev adjunkt	Leopold Haas	350	
Registratorjev adjunkt	Jožef Zupančič	350	
Akcesist	Jožef Mayer		
Akcesist	Franc pl. Pilgram		
Akcesist	Jožef pl. Garzarolli		
Akcesist	Luka Zajc		
Čuvaj	Janez Jankovič	150	
Vratar	Matevž Malneršič	150	

Pisarniški sluga	Tomaž Hassinger	150	
<i>Knjigovodstvo</i>			
Knjigovodja	Janez Jurij pl. Elsner	700	
Revident	Joseph pl. Tieffenthall	450	
Kalkulant	Franc Jožef Martinic	350	
Kalkulant	Filip Jakob pl. Elsner iz stanovske blagajne	100 250	
Kalkulant	Janez Jurij Ziegler	300	
Kalkulant	Franz Hradezky	300	
Ingresist	Michael Uselmann	250	
Tedenski pisar	Joseph Priller	104	
Akcesist	Johann Friedrich Helbert		
<i>Summa</i>		<i>24.104</i>	<i>3700</i>

Tabela 19*Državne funkcionarske in uradniške plače na Kranjskem leta 1786 (v gld)⁷⁸⁵*

<i>Urad/funkcija</i>	<i>Funkcionar/uradnik</i>	<i>Plača</i>	<i>Ara⁷⁸⁶</i>
<i>Združena kranjsko-koroška deželna pravda</i>			
Predsednik	Jožef Marija grof Auersperg	5000 + 3000 O	500
Svetnik	Johann Joseph pl. Mallentheim	1500	75
Svetnik	Karel Kajetan pl. Pettenegg	1500	75
Svetnik	Jurij Jakob pl. Hohenwart	1200	60
Svetnik	Franc Rudolf baron Wolkenberg	1200	60
Svetnik	Pavel Alojz grof Auersperg	1000	50
Svetnik	Adam Dionis pl. Gröller	1000 + 200 O	50
Tajnik	dr. Franc Bernard Franchi pl. Frankenfeld	900	45
Protokolist	Wilhelm Vessel	800	40
Adjunkt	Andreas Ferdinand Piazza	600	30
Ekshibitni protokolist	Johann Julian Peintner	700	35
Registrator	Johann Nepomuk Hrabaly	800	40
Ekspeditor in taksator	Jožef Pij Kralj	800	40
Registrant	Leopold Haas	600	30
Kancelist	Franz Gler	500	25
Kancelist	Mathias Pok	500	25
Kancelist in kontrolor	Johann Battista	500	25
Kancelist	Urban Schaffer	400	20
Kancelist	Matija Vid Povše	400	20
Kancelist	Friedrich Vanino	400	20
Sodni sluga	Janez Jankovič	300	15
Sodni sluga	Franc Benedikt	300	15
Sodni sluga	Jožef Uršič	300	15
Sodni sluga	Jakob Steuerer	300	15
Kurjač	Tomaž Hassinger	300	15
<i>Summa</i>		23.400	1420
<i>Deželna deska</i>			
Registrator	Johann Nepomuk Hrabaly	pri Deželni pravdi	

⁷⁸⁵ Seznam v *Krain. Kameral System pro anno militari 1786* v ARS, AS 1080, šk. 15, pp. 14–28.

⁷⁸⁶ Ara se plačuje le od plač višjih od 100 gld: do 2000 gld v 5 % odmeri, nad to vsoto po 10 %.

Kancelist	Jožef Novak	500	25
Kameralna tobačna kontrola			
Računski uradnik	Franz Joseph Scherer	500	25
Ingresist	Anton Kos	350	18
<i>Summa</i>		850	43
Okrožna glavarstva			
Ljubljana			
Okrožni glavar	Anton baron Taufferer	1500 + 1500 O + 200 P	150
Okrožni komisar	Sigmund de Coppinis	600	30
Okrožni komisar	Joseph Redange	600 + 400 O	30
Okrožni komisar	Johann Carl pl. Claffenau	600 + 400 O	30
Okrožni komisar	Hubert Franc Adam grof Barbo-Waxenstein	600	30
Tajnik	Pavel Jožef Seemen	500 + 200 ⁷⁸⁷	25
Protokolist	Anton Tomaž Linhart	250	12,5
Registrant	Janez Nepomuk baron Grimschitz	200	10
Kancelist	Luka Zajc	200	10
Kancelist	Franc Pirnat	200	10
Kancelist	Jožef Polamic	100	
Okrožni sel	Gregor Križanik	100	
Okrožni sel	Lovrenc Prendl	100	
Okrožni sel	Tomaž Jerič	100	
Postojna			
Okrožni glavar	Franc Ksaver baron Lichtenberg	1500 + 200 P	75
Okrožni komisar	Johann Nepomuk grof Edling	600 + 200 O	30
Okrožni komisar	Joseph pl. Kreuzberg	600	30
Tajnik	Johann Anton pl. Nitzel	400	20
Protokolist	Franc Marn	250	12,5
Registrant	Wolfgang pl. Wolf	200	10
Kancelist	Franz Xaver Conti	200	10

⁷⁸⁷ Kot aktuar Kmetijske družbe.

Kancelist	Jožef Milavec	200	10
Okrožni sel	Matija Jerše	100	
Okrožni sel	Janez Peskar	100	
Okrožni komisariat Pazin (pod okrožnim glavarstvom Postojna)			
Okrožni komisar	Franz Xaver pl. Aichelburg	600	30
Kancelist	Jožef Willicher	200	10
Komisariatni sel	Janez Robeliska	88,5	
Novo mesto			
Okrožni glavar	Janez Nepomuk Ursini grof Blagay	1500 + 200 P	75
Okrožni komisar	Kajetan baron Langmantel	600	30
Okrožni komisar	Anton de Coppinis	600	30
Tajnik	Wolfgang Zollmann	400 + 400 O	20
Protokolist	Štefan Poderžaj	250	12,5
Registrant	Johann Caspar Oberer pl. Oberland	200 + 200 O	10
Kancelist	Dominik Jamnik	200	10
Kancelist	Ignac Schrey	200	10
Okrožni sel	Jožef Fabjančič	100	
Okrožni sel	Jurij Irnac	100	
Summa		15.338,5	803,5
Združena kameralna, vojna in bankalna blagajna			
Plačilni mojster	Joseph Niklas Niderbacher	1000 + Q	50
Kontrolor	Niklas Schmid	800	40
Blagajnik	Karel Anton Frere	600	30
Blagajniški uradnik	Johann Georg Benedikti	500	25
Blagajniški uradnik	Jožef Pölland	400	20
Pisar	Markus Dedotti	300	15
Pisar	Gregor Vičič	300	15
Sel	Martin Malnar	100 + L	
Summa		4000	195
Krvno sodišče			
Krvni sodnik	Janez Karel Krobat	1000	50
Pisar	Damian Joseph Vessel	400	20
Rabelj	Johann Georg Berghofer	300	
Summa		1700	70
Ekstra plače			

Deželni inženir	Jožef Šemerl	370	17,5
Komisar za abolicijo tlake	Franz Xaver baron Mauerburg	1000	50
Vratar v gradu	Matija Malneršič	150	7,5
Učitelj kirurgije	Joseph Hagunt	100 + 375 ⁷⁸⁸	5
Summa summarum		47.544,5	2635

Legenda: L – za livrejo; O – ad personam; P – za pisarniške potrebe; Q – za stanovanje

⁷⁸⁸ Iz deželnostanovske blagajne.

Tabela 20

Deželnoknežji/državni penzioni in pokojnine na Kranjskem, v Gorici, Gradiški, Trstu in Avstrijskem Primorju leta 1747, 1749 in 1750, izplačani iz Kameralne in vojne blagajne v Ljubljani (brez odbitka are, v gld)⁷⁸⁹

<i>Prejemnik</i>	<i>1747</i>	<i>1749</i>	<i>1750</i>
<i>Izplačila na Kranjskem</i>			
N. Egg pl. Hungersbach		1200	
Henrik Janez grof Orzon		2000	2222
Anton Jožef grof Auersperg			1500
Wolf Sigmund grof Gallenberg		200	
Jošt Vajkard grof Barbo-Waxenstein		400	
Andrej Danijel grof Barbo-Waxenstein		400	400
Franc Henrik baron Raigersfeld		400	800+800 ⁷⁹⁰
Krištof Lovrenc baron Flachenfeld			800
Janez Sigfrid baron Gusič		600	
Karel Jožef pl. Valvasor		400	400
Franc Karel pl. Hohenwart		400	1200
Franc Anton Matija pl. Učan		400	
Johann Niklas pl. Kolbniz		400	1200
dr. Anton pl. Steinfels			500
dr. Jožef Anton Kappus pl. Pichelstein			700
dr. Karel Seifrid pl. Perizhoff			500
Anton Andrej Deležnik			50
Ludvik grof Lichtenberg		400	
Franc Anton baron Schmidthoffen			100
Leopold Livij Schwab pl. Lichtenberg		100	100
Wolf Adam baron Erberg		100	
Nikolaj Rudolf pl. Raab		100	100
Janez Benjamin baron Erberg		100	100
Wolf Danijel baron Erberg		100	100

⁷⁸⁹ Po seznamu z dne 22. 1. 1747 v ÖStA, FHKA, AHK HFIÖ Akten, šk. 158 ter v seznamih *Cameral Systema über die bey dem Herzogthum Crain pro anno 1749 in 1750*. Slednja vsebujeta tudi dohodke in izdatke za Trst, Reko, Bakar, Goriško in Gradiško; oba je podpisala vladarica 8. 10. 1748 oz. 9. 11. 1749 (ARS, AS 6, šk. 199). Seznami penzionov so tudi v prilogi inštrukciji za kranjsko Deputacijo z dne 6. 10. 1749 (ARS, AS 6, šk. 15) ter v prepisu v ARS, AS 730, fasc. 202, pp. 667–670 in ARS, AS 1073, cod. II-15r, pp. 189–193 pa so nepopolni,

⁷⁹⁰ 800 gld se izplačuje le do poravnave državnega dolga v višini 7337 gld.

Pavel Nikolaj grof Buccelleni		150	
Ludvik Avguštin pl. Widerkhern		150	150
Karel Avguštin pl. Ruessenstein		150	550
Jurij Adam baron Grimschitz		150	550
Gvido Hilarij grof Cobenzl, do poravnave davčnih terjatev		1960	1960
Franc Ksaver grof Strassoldo		560	560
Ksaver Mayer, koncipist		420	420
Christian Wilhelm pl. Heil			1500
Wolfgang Andrej baron Siberau		150	150
Franc Karel Robida, bivši kancelist		350	200
Franc Sigmund Kappus, bivši višji rudarski in gozdarski mojster ter mitninski višji prejemnik, dosmrtno	200	200	
Franz Augustin Helbling pl. Hirzenfeld, bivši vojni blagajnik		250	250
Karl baron Teuffenbach	70	70	70
Antonija grofica Saurau, vdova		500	500
Marija Maksimilijana baronica Raunach, vdova		400	400
Maria Josepha grofica Arrivabene, vdova po intendantnemu svetniku Giovanniju Pietru		500	500
Victoria pl. Zandonatti			1000
Jožef Wolfgang grof Auersperg, upokojeni podpolkovnik		500	
Johann Georg grof Herberstein, upokojeni general-feldmaršal		2000	2000
Georg Demelli pl. Löwenfeld	72	72	72
Jurij Hreljanovič	33	33	33
Jurica Salakovič	30	30	30
Ivan Damjanovič	25	25	25
Jurij Hrela Haljevac, stotnik	60	60	60
Marko Jakšič	25	25	25
Wolf pl. Kolakovič, stotnik v Senju	75	75	75
Peter Sajatovič	25	25	25
Luka Pavel Vranin	35	35	35
Pavel Franc Homolič	24	24	24
Nikola Guzdanovič (po letu 1749 brata Jurij in Radi)	54	54	54
Kuzma Pušarič	54	54	54
David Vrenič	40		

sinovi Petra pl. Vukasoviča	203		
Peter Jurij Vukasovič in njegov najstarejši sin	100	100	100
Peter Vincenc Vukasovič	50	50	50
Jovan Franc Vukasovič	40	40	40
Katarina pl. Vukasovič	54	54	54
Bartol pl. Vukasovič	324	324	324
Jurij Vukasovič in dva sinova		180	180
skupnosti v Gomirju in Moravicah (Gorski Kotar, HR)	200	200	
Summa	1593	19.020	23.804
Izplačila v Gorici			
Morellijevi otroci			200
Johann Jakob grof Edling			400
Maria Rosalia grofica Edling, vdova			800
Niclas grof Strassoldo			500
Johann Battista grof Coronini			560
Jakob Bandeu			70
Karel grof Cobenzl			5000
Lucia Reus			90
Summa			7620
Izplačila v Trstu			
Francesca grofica Cozolli, vdova			800
Jakob Berchtenstock			100
N. grofica Lathan			300
Joseph pl. Feretti, sin svetnika Francesca Antonia			50
Theresia pl. Feretti, hči svetnika Francesca Antonia			50
Summa			1300
Izplačila na Reki			
Jurij Geršnjak, garnizonist na Trsatu			18
Izplačila v Bakarju			
Ana Maria de Gerlicy, vdova po Johannu Felixu			600
Anton Pappler, praporščak v Kraljevici			150
Summa			750
Maria Ana Tazoll, vdova			75
Summa summarum	1593	19.020	33.567

Tabela 21

Deželno knežji/državni penzionari in pokojniki na Kranjskem, v Gorici, Gradiški, Trstu in Avstrijskem Primorju, izplačani iz Kameralne in vojne blagajne v Ljubljani leta 1757 (v gld)⁷⁹¹

<i>Prejemnik</i>	<i>Vsota</i>	<i>Ara</i>
<i>Kranjska</i>		
Franc Henrik baron Raigersfeld, poleg plače do poravnave dolga do srede 1757: penzion:	271 800	80
Anton Jožef grof Auersperg, poleg plače	1000	100
Janez Nepomuk baron Taufferer, poleg 1200 gld plače	400	20
Janez Benjamin baron Erberg, poleg plače	100	5
Wolf Danijel baron Erberg, poleg plače	100	5
Franc Anton baron Schmidthoffen, poleg plače	100	5
Leopold Livij Schwab pl. Lichtenberg, poleg plače	100	5
Nikolaj Ludvik pl. Raab, poleg plače	100	5
Feliks Erazem Ziegler, poleg 400 gld plače	100	5
Henrik grof Orzon	2000	200
Franc Karel pl. Hohenwart	1200	120
Jurij Adam baron Grimschitz	550	27,5
dr. Jožef Anton Kappus pl. Pichelstein	700	35
dr. Karel Seifrid pl. Perizhoff	500	25
Christian Wilhelm pl. Heil	1500	75
Wolfgang Andrej baron Siberau	150	7,5
Valentin Žagar, do rekomodacije	150	7,5
Franz Xaver Pischl	150	7,5
Karl baron Teuffenbach	70	
Jožef Gvido baron Gallenfels	300	15
Janez Jožef grof Strassoldo	560	28
Marija Maksimilijana baronica Raunach, vdova	400	20
Antonija grofica Saurau, vdova	500	25
Francesca Wenger, vdova po pisarju Karlu, do 26. 5. 1757	200	10
Suzana Felicita pl. Wollwiz, vdova po Lovrencu Danijelu, do 8. 12. 1759	200	10
Marija Ana baronica Erberg, roj. Engelshaus, vdova po okrožnem glavarju Wolfu Adamu, do 31. 10. 1757	200	10

⁷⁹¹ Priloga z dne 14. 12. 1756 v ARS, AS 6, šk. 113.

N. Pacass (Packisch pl. Festenberg?), do 31. 10. 1757	300	15
Jurko Salakovič	30	
Ivan Damjanovič	25	
Jurij Hrela Haljevac	60	
Marko Jakšič	25	
Peter Sajatovič	25	
Jurij Nikolaj pl. Vukasovič	100	5
Katarina pl. Vukasovič	54	
Bartol pl. Vukasovič	324	16
Peter in Ivan pl. Vukasovič, vsak po 60 gld do 1. 1. 1759	120	
Sidonija pl. Vukasovič, do 31. 1. 1758	40	
Pavel Franc Homolič	24	
Georg Demelli pl. Löwenfeld	72	
Karel grof Cobenzl, za urbarialni kapital: zaostali milostni dodatki:	1573 5000	500
Johann Jakob grof Edling	400	20
Maria Rosalia grofica Edling, vdova	800	40
Niclas grof Strassoldo	500	25
Lucia Reus, do 31. 10. 1759	90	
Francesca grofica Cozolli, vdova po intendačnem svetniku Carlu, do 30. 9. 1757	800	40
Matija Novak, bivši okrožni uradnik	100	5
Joseph pl. Feretti, sin svetnika Francesca Antonia, do 30. 6. 1758	50	
Maria Ursula Meander, do smrti	200	10
Jurij Geršnjak, garnizonist na Trsatu (HR), do odhoda v Schellenburgovo ustanovo	18	
Maria Ana Tazoll, vdova po trobentaču Johannu Josephu	75	
Maria Margareta de Denaro, vdova po upravitelju reškega glavarstva Pietru Feliceju	300	15
Johann Joseph Cechotti, škof v Pičnu	300	15
Summa	23.806	1524
Za združeni grofiji Gorišča in Gradiška	1079	
Prihranek v pokojninski blagajni na Dunaju	4822	
Summa summarum	29.708	1524

Tabela 22*Državne civilne vdovske in otroške pokojnine na Kranjskem leta 1786 (v gld)⁷⁹²*

<i>Prejemnik</i>	<i>Vsota</i>	<i>Ara⁷⁹³</i>
Jožefa pl. Abrahamsberg, vdova po gradbenem mojstru	200	10
pet otrok navigacijskega špediterja Auischeja v Zalogu, do polnoletnosti	66,67	
Ana Bischof, vdova po ekspeditorju Franzu Xaverju, za čas vdovstva	166,67	8,33
Marija Cecilija pl. Buset, vdova po deželnem svetniku Jožefu Gabrijelu	166,67	8,33
Antonija grofica Buccellenti, vdova po cestnem poddirektorju	133,34	6,66
Agnes Petersen, vdova po protokolistu Johannu Baptistu in štirje otroci do polnoletnosti:	283,34 100	14,2
Marija Pirkmajer, vdova po upokojenem sodnem slu	100	
Maksimilijana Kajetana Kralj, vdova po kancelistu Francu Gašperju	100	
Maria Margareta de Denaro, vdova po vdova po upravitelju reškega glavarstva Pietru Feliceju	300	15
Katharina Theles, hčerka uradnega tolmača iz Kopra	200	10
Ana Alojzija pl. Vermatti, vdova po deželnem svetniku Antonu Jožefu	124	6,2
Theresia Vessel, vdova po ekspeditorjevem adjunktju	133,34	6,66
Ludovica Voltera, vdova po oskrbovalnem uradniku	160	8
Maria pl. Freydenegg, vdova po tajniku Johannu Paulu	350	17,5
Marija Cecilija grofica Gallenberg, vdova po deželnem namestniku Wolfu Sigmundu	400	20
Ana Katarina Germek pl. Ehrenleben, vdova po okrožnem uradniku Janezu Jožefu Seifridu in trije otroci do polnoletnosti	100 90	
Margareta Hančič (Terplin), vdova po mitničarju v Tržiču	90	
Josepha Haas, hčerka kancelista Johanna Antona Baptiste	50	
Jožefa grofica Hohenwart, hčerka apelacijskega svetnika	75	
Marija Ana Hübner pl. Huebenfeld, vdova po koncipistu Francu Antonu in trije otroci do polnoletnosti	183,34 50	9,2
tri hčerke grofa Lanthierija do drugačne oskrbe	300	

⁷⁹² Seznam v *Krain. Kameral System pro anno militari 1786* v ARS, AS 1080, šk. 15, pp. 31–35.

⁷⁹³ Ara se trga le od penzionov višjih od 100 gld enotni v 5 % odmeri. Penzioni za več otrok so v tabeli seštet; ker ne presegajo 100 gld na otroka, od njih ni bilo treba plačati are.

Beatrix Lerch, vdova po uradniku in sedem otrok	100 100	
Jožefa pl. Marotti, vdova po upokojenem deželnem svetniku Antonu Kajetanu	300	15
Klara Martinic, vdova po okrožnem adjunktu Francu Jožefu	50	
Marija Frančiška Millbacher, vdova po poštnem upravniku Francu Dominiku	200	10
Lucija pl. Orebič, vdova po lesnem agentu v Bakarcu (HR)	66,67	
Maria Ana grofica Prang, hčerka vladnega svetnika v Gradcu	150	7,5
Eleonora grofica Raunach, polkovnikova hčerka, do drugačne oskrbe	100	
Marija Režen, vdova po okrožnem uradniku	100	
Maria Rizzi, vdova po cestnem prejemniku na Vrhniki	100	
Ernestina grofica Sauer, vdova po svetniku štajerske Reprezentance	500	475
Terezija Seemen, vdova po tajniku Pavlu Jožefu in štirje otroci do polnoletnosti	233,34 80	11,66
Marija Ana Schrey, vdova po pisarju krvnega sodišča Francu	133,34	6,66
Francesca Silli, vdova po navigacijskem inšpektorju Stefanu: in trije otroci, do polnoletnosti	100 60	
Rozalija Žnideršič, vdova po kancelistu Antonu	133,34	6,66
Terezija Schwager, vdova po okrožnem uradniku	100	
Elisabeth Schrot, vdova po okrožnem uradniku Franzu	100	
Maria Ana Soker, vdova po gradbenem mojstru v Trstu	100	
Frančiška pl. Weinacht, hčerka krvnega sodnika, do drugačne oskrbe	80	
Suzana Wakonigg, vdova po tržnem nadzorniku	133,34	6,66
štirje otroci po deželnem svetniku pl. Wollwizu	160	
Marija Ana Ziegler, vdova po računskem uradniku Janezu Juriju	121,34	6,1
<i>Summa</i>	7223,67	235,34

Tabela 23*Vojaške pokojnine na Kranjskem in Koroškem leta 1786 (v gld)⁷⁹⁴*

<i>Prejemnik</i>	<i>Vsota⁷⁹⁵</i>
Feliks Vajkard baron Apfalter, stotnik	200
Johann Pessler, topniški stotnik, vdovec	300
Anna Maria Pflüger, hčerka naslovnega majorja	100
Laura pl. Conti, vdova po polkovniku Giuseppeju Francescu	500
Maria Anna pl. Kolaffel, polkovnikova hčerka	130
Maria Anna Kurz, vdova po podporočniku	200
Gollob pl. Taubenberg, vdova po majorju	400
Anna Hartman, vdova po generalnem profesu	200
Franziska Strein, vdova po regimentnem kirurgu	150
Anna Kristina Sattler, stotnikova hčerka, s Koroške	100
<i>Summa</i>	2280

Tabela 24*Pokojnine uradnikov na Kranjskem leta 1786 (v gld)⁷⁹⁶*

<i>Prejemnik</i>	<i>Vsota</i>	<i>Ara⁷⁹⁷</i>
<i>Upokojenci po združitvi uradov⁷⁹⁸</i>		
<i>S celo pokojnino</i>		
Nikolaj Rudolf baron Raab	1000	50
<i>S polovično pokojnino</i>		
Johann Kraus, bivši revizor v Pečatnem uradu	125	6,25
Johann Anton pl. Conti, bivši kancelist	200	10
Franc Antinger, bivši kancelist	200	10
Joseph pl. Tieffenthal, bivši uradnik v deželnoglavarskem knjigovodstvu	250	12,5
Franc Andrej baron Apfalter, bivši okrožni glavar na Gorenjskem	500	25
dr. Jožef Anton Kappus pl. Pichelstein, bivši deželni fiskal	650	32,5
<i>Z najmanjšo pokojnino</i>		

⁷⁹⁴ Seznam v *Krain. Kameral System pro anno militari 1786* v ARS, AS 1080, šk. 15, pp. 36–37.

⁷⁹⁵ Ara se trga le od penzionov višjih od 500 gld v enotni 3 % odmeri.

⁷⁹⁶ Seznam v *Krain. Kameral System pro anno militari 1786* v ARS, AS 1080, šk. 15, pp. 39–40.

⁷⁹⁷ Ara se trga le od penzionov višjih od 100 gld v enotni 5 % odmeri.

⁷⁹⁸ Mišljena je združitev najvišjih deželnih uradov Kranjske in Koroške in Štajerske v gubernij s sedežem v Gradcu leta 1782/83 (Žontar, *Struktura uprave*, str. 95–99).

Jožef Košenina, bivši pisarniški sluga	100	
Karel baron Siberau, bivši akcesist v bankalnem knjigovodstvu	100	
Summa	3125	146,25

Tabela 25*Milostne doklade na Kranjskem leta 1786 (v gld)⁷⁹⁹*

<i>Prejemnik</i>	<i>Vsota</i>	<i>Ara</i>
Theresia pl. Feretti, po bratu Josephu	40	
Joseph Hagunt, učitelj kirurgije, poleg plače	100	
Jakob Lapajne, vikar v Zalem logu	300	
Karl Mazalorso, bivši župnik v Chioprisu (Furlanija)	200	
Pavel Jožef Seemen, poleg plače	200	190
Antonia Vukasovič, stotnikova hčerka v Senju	50	
Summa	890	10

Tabela 26*Skupni pregled kranjskih in koroških državnih pokojnin leta 1786 (v gld)⁸⁰⁰*

<i>Vrsta penziona</i>	<i>Vsota</i>	<i>Ara (3 %, 5 %, 10 %)</i>
Vdove in otroci	7223, 67	235,3
Vojaške pokojnine	2280	
Pokojnine za službovanje	4458,34	183
Pokojnine brez službovanja	280	
Doklade in začasni penzioni	1000	50
Summa	15.242	468,3

⁷⁹⁹ Seznam v *Krain. Kameral System pro anno militari 1786* v ARS, AS 1080, šk. 15, p. 43.

⁸⁰⁰ Seznam v *Krain. Kameral System pro anno militari 1786* v ARS, AS 1080, šk. 15, p. 42.

Seznam avtorjev

ČEČ, Dragica, dr., višja znanstvena sodelavka

Znanstveno-raziskovalno središče Koper

Garibaldijeva 1, SI-6000 Koper

E-mail: dragica.cec@zrs-kp.si

ORCID: 0000-0003-3955-0563

GOLEC, Boris, dr., redni profesor, znanstveni svetnik

Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa

Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

E-mail: boris.golec@zrc-sazu.si

ORCID: 0000-0003-0367-0141

KOČEVAR, Vanja, dr., znanstveni sodelavec

Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa

Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

E-mail: vanja.kocevar@zrc-sazu.si

ORCID: 0000-0002-1177-2319

KOS, Dušan, dr., znanstveni svetnik

Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa

Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

E-mail: dusan.kos@zrc-sazu.si

ORCID: 0000-0001-8440-0949

PREINFALK, Miha, dr., višji znanstveni sodelavec

Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa

Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

E-mail: miha.preinfalk@zrc-sazu.si

ORCID: 0000-0003-0721-5365

V zborniku so objavljeni članki nekaterih sodelavcev v projektu ARIS »*Ambicije, karierizem, pohlep, prevare: materialno-socialne strategije, prakse in komunikacije družbenih elit na Slovenskem v zgodnjem novem veku*«. Z opisovanjem žitja in bitja posameznih plemiških družin na Slovenskem so avtorji predstavili njihov boj za preživetje in tudi napredovanje v družbi med 16. in 18. stoletjem. V tem boju jim je prišlo prav tudi laganje, podkupovanje, spletkarjenje, izsiljevanje. Po pogosti rabi teh metod lahko sklepamo, da je bil to nekakšen modus operandi vsaj dela tedanje elite. Tako je zapolnjena še ena bela lisa v poznavanju delovanja in življenja družbe na Slovenskem v turbulentnem času propadanja enega sistema in nastajanju novega.

Eva Holz

Zbornik »*Ambicije, karierizem, pohlep. Materialno-socialne strategije, prakse in komunikacija družbenih elit na Slovenskem v zgodnjem novem veku*«, ki ga je uredil Dušan Kos, sestavljajo prispevki petih avtorjev. V okviru projekta so opravili tehtne raziskave, ki jih v zborniku povzemajo in predstavljajo v obliki razprav, ki naslavlajo zanimiva vprašanja s svežimi interpretacijami in podatki številnih neobjavljenih arhivskih rokopisov. Elektronska objava bo na eni strani odpirala strokovni javnosti dostopnost do besedil, na drugi pa v perspektivi omogočala dopolnjevanje vsebine z rezultati nadaljnjih raziskav, ki jih načenjajo razprave.

Darja Mihelič

Založba ZRC